No. ३६२ क

Title शार्ङ्गधरपद्धतिः (१) । सुभाषितमुक्तावली (२)

Author शार्ङ्गधरपण्डितः (१) ।

Extent २६८ (१) + ३० (२) = २९८ Age

Subject काव्य

काश्मीर

5403

Introduction = 15

I 1 to 268 { 77, 80, 231 double. 83, 232 Missing

II 1 to 30

F. = 314.
Complete.

मंगलाचरणं
वंशवर्णनं
शास्त्रप्रतिज्ञा
ग्रन्थक्रमणिका
गणेशनमस्कारः
सरस्वतीनमस्कारः
शिवस्यनमस्कारः
गौर्यानमस्कारः
कृष्णस्यनमस्कारः
मत्स्यावतारनमस्कारः
वराहनमस्कारः
रवेरनमस्कारः
नरसिंहनमस्कारः
आशीर्वादप्रकरणारम्भ
शिवाशीर्वादः
पार्वत्याशीर्वादः
षण्मुखाशीर्वादः
गंगाशीर्वादः
शिवतांडवाशीर्वादः
हरिहरयोराशीः

सूची प. १

वंशाद्याशीः
कृतस्य
मत्स्यावतारस्या·
कूर्मस्याशीः
वाराहस्याशीः
नरसिंहस्याशीः
वामनस्याशीः
परशुरामस्याशीः
श्रीरामस्याशीः
कृष्णस्याशीः
बुधस्याशीः
कल्केराशीः
युगपदशावताराशीः
लक्ष्म्याः
सूर्यस्याशीः
स्वभाषितप्रशंसा
काव्यप्रशंसा
सामान्यकविप्रशंसा
वाल्मीकिप्रशंसा
विशेषकविप्रशंसा

कुकविनिन्दा
पंडितप्रशंसा
कुपंडितनिन्दा
महत्वंप्रशंसा
धीरप्रशंसा
सज्जनप्रशंसा
मनस्विप्रशंसा
उदारप्रशंसा
तेजस्विप्रशंसा
गुणप्रशंसा
संतोषप्रशंसा
संसर्गप्रशंसा
धनप्रशंसा
दुर्जननिन्दा
कृपणनिन्दा
याचकनिन्दा
दरिद्रनिन्दा
मूर्खनिन्दा
तृष्णानिन्दा
लोभनिन्दा
दैवनिरूपणं

सूची.
प.
३

3

सिंहान्योक्तिः
गजान्योक्तिः
मृगान्योक्तिः
करभान्योक्तिः
वृषभान्योक्तिः
सामान्यवृक्षान्योक्तयः
कल्पद्रुमान्योक्तिः
पारिजातान्योक्तिः
चंदनान्योक्तिः
अगुरुवृक्षान्योक्तिः
चंपकान्योक्तिः
अशोकान्योक्तिः
मालत्यन्योक्तिः
मालिकान्योक्तिः
केतक्यन्योक्तिः
पाटलान्योक्तिः
सहकारान्योक्तिः
पनसान्योक्तिः
कदम्बान्योक्तिः
द्राक्षान्योक्तिः
नालिकेरान्योक्तिः

तालाभ्यो नमः

भूर्ज्याभ्यो नमः

अश्वत्थाभ्यो नमः

न्यग्रोधाभ्यो नमः

मधूकाभ्यो नमः

शाल्मलभ्यो नमः

निंबाभ्यो नमः

बहूलाभ्यो नमः

किंशुकाभ्यो नमः

शांटकाभ्यो नमः

पीलोर्भ्यो नमः

करीर्भ्यो नमः

बिल्वाभ्यो नमः

शालाभ्यो नमः

श्लोव्भ्यो नमः

कार्पासाभ्यो नमः

शणाभ्यो नमः

धनूराभ्यो नमः

तृणाभ्यो नमः

नाहूलाभ्यो नमः

नंबभ्यो नमः

सू.वी
प.
५

पर्वतान्योक्तिः हिमालयस्य
सर्वान्योक्तिः
विंध्यान्योक्तिः
मलयान्योक्तिः
मंदरान्योक्तिः
मैनाकान्योक्तिः
शुक्तावलवर्णनं
रोहणान्योक्तिः
अगस्त्यान्योक्तिः
समुद्रान्योक्तिः
सामान्यरत्नान्योक्तिः
शंखान्योक्तिः
नद्यन्योक्तिः
तडागान्योक्तिः
कमलान्योक्तिः
कूपान्योक्तिः
मरुस्थलान्योक्तिः
दावानलान्योक्तिः
संकीर्णान्योक्तिः
सामान्यराजप्रशंसा
विशिष्टराजप्रशंसा रामचंद्रस्य

विक्रमादित्यस्य
भोजराजस्य
वीसलनृपतेः
हंमीरभूपतेः
भोजराजस्य
जगद्देवस्य
कर्णस्य
केतकवीरभद्रस्य
पांडुस्य
अर्जुनदेवस्य
अविपलायनवर्णनं
राजनीतिवर्णनं
सामान्यनीतिः
लोकवृत्तानुसारिनीतिव.
गजप्रशंसा
भद्रलक्षणानि
मंद्रलक्षणानि
मृगलक्षणानि
गजप्रक्रिया
तुरगप्रशंसा
तुरगसामान्यप्रशंसा

लवी प. ५

फललक्षणानि
फलपाचनं
नाराचनालीकवर्णनं
स्थानमुष्ट्याकर्षलक्षणानि
गुणशुद्धयः
धनुर्गुणसंधानं
बाधाः
लक्ष्यनिरूपणं
श्रुनध्यायाः
श्रमक्रियाः
लक्ष्यासवलैविधिः
शीघ्रसंधानं
हस्तपातितं
दृढभेदिता
हीनगतयः
बाणलक्ष्यस्खलनगतयः
मुष्टिगतयः
दृढचलक्षः
चित्रविधिः
वराटिकावर्तनैः
काष्ठछेदनं

सं॰ ९

पिंडकपालनं

गोलकशृगपालने

धावलदयपालने

शाह्वीनं

अस्त्रविधिः

शस्त्रवारणं

संग्रामविधिः

मंत्रः

संग्रामविधौषधं

खड्गविधिः

पुष्टविधिः

अथगांधर्वशास्त्रे

तत्रसंगीतस्य·

सुगीतलक्षणानि

वागेयकारगुणाः

वागेयकारलक्ष

शिक्षाकारः

गायनलक्षणानि

गायनदोषाः

सालगसूडः

ध्रुवकलक्षणानि

षोडशशृङ्गवनामानि
मंडललक्षणानि
ताललक्षणानि
प्रतिमंडकलक्षणानि
निःसारुकलक्षणानि
डमषट्ताललक्षणानि
रासकलक्षणानि
एकतालीलक्षणानि
मृह्रुवलक्षणानि
मुहुस्डलक्षणानि
रूपकलक्षणानि
गमकनिरूपणं
प्रत्यक्षं
स्वरादिकथनं
षट्त्रिंशत्स्वर्नेकेरागाः
रागान्यासं
वर्णप्रस्तारः
लघुगुरुप्लुतलक्षणानि
तालप्रस्तारः
गायनार्थमौषधानि
उपवनविनोदाः

वृ॰ प॰ १

तरुमहिमा

गृहाग्रेतरुशुभाशुभलक्षणानि

भूमिनिरूपणं

पादपविवक्षा

बीजोप्तिविधिः

रोपणविधानं

निषेकविधि

द्रुमरक्षा

तरुमंत्राः

उपवनक्रिया

कूपार्थभूमिपरीक्षा

पोषणविधिः

कणपजले

तरुचिकित्सा

विचित्रकरणं

श्मादिनिषिद्धस्थानं

शकुनप्रशंसा

शकुनविवृतिः

देविशकुने

अधिवासनमंत्रः

शुनकबलिदानं

भूपतित्वादिप्रश्नचेष्टा
कन्यार्थे वरप्रश्नः
वरार्थे कन्याप्रश्नः
वर्षाप्रश्नः शुनकैः
नृपयोः शुनकेन जयपराजयज्ञाने
एकेनैव राज्ञोः युद्धप्रश्नः
संग्रामप्रश्नः
एकेनैकस्यैव जयप्रश्नः
संधिप्रश्नः
युद्धप्रश्नः
शुनकपकविविधप्रश्नः
रोगिप्रश्नः
स्वांगेङ्कशाकुनानि स्थानस्थम
शुनकस्य शुभचेष्टा
शिवारुतनिरूपणं
फेरुरुतनिरूपणं
कौशिकरुतनिरूपणं
पिंगलारुतनिरूपणं
दिव्यशिवारुतविशेषकः
काकशुभचेष्टितं
काकस्य शुभचेष्टितानि

स्त:
८

8

कशायिकाः
वृकस्य
हरिणस्य
नकुलायस्तेषां
मिश्रशकुनानि
सर्पनिरूपणं २
दिशांस्वभावकथनं
शुभस्वरोदयवर्णनं
शुभपर्वतत्वानि
पशूनांलक्षणानि
चिकित्साच छागस्य
शुनकस्य
अश्वगवालक्षणं
गवांचिकित्सा
हयरक्षामंत्रः
पशुवशीकरणं
स्थावरजंगमविषापहारः
विषमंत्रः
उपविषनिरूपणं
जंगमविषाणि
सर्पदृष्टपरीक्षा

सूची
प. ९

9

अथोर्ध्ववातीसायनप्रकाराः

देहरक्षा

तत्रमंत्रः

सिद्धरक्षा

तत्रमंत्रः

विघ्ननिवारणमंत्रः

कल्परसायनकथनं

रुदंतीकल्पः

त्रिफलाकल्पः

भृंगराजकल्पः

विडंगादिकल्पः

मंत्रसहितहस्तिकर्णीकल्पः

वलातककल्पः

गंधककल्पः

अश्वगंधाकल्पः

पुनर्नवाकल्पः

पानीयकल्पः

धातुमारणं

भस्मसूतकः

केशरंजनानि

शृंगाररसनिर्देशः

मनसिजप्रशंसा
स्त्रीप्रशंसा
स्त्रीणां देवादिजातिवर्णनं
पुरुषलक्षणानि जातिनिरूपणं
स्त्रीपुरुषसंयोगविकृतिः
स्त्रीसेवनप्रकाराः
संकेताख्यानं
स्त्रीणां भावाः
स्त्रीणां हावाः
सोदाहरणा हेलाप्रकारः
सोदाहरणा विच्छित्तिः
सोदाहरणा विब्बोकः
सोदाहरणा विभ्रमः
सोदाहरणा लीला
सोदाहरणा विलासः
सोदाहरणा विक्षेपः
सोदाहरणा विहृतं
सोदाहरणं कुट्टमितं
सोदाहरणा मौग्ध्यं
सोदाहरणं तपनं
सोदाहरणं ललितं

श्रीपुरुषवशीकरणप्रकारः
कामगायत्री
द्रावणविधिः
स्त्रीमदनशान्तिनिष्पादनवाजीकरण
वीर्यस्तम्भनविधिः
लिंगवृद्धिः
स्त्रीकुसुमजननं
गर्भजननं
गर्भपातनरक्षा
सुखप्रसूतिः
बालरक्षा
यौवनरक्षा
मुखवासजनलवासौ
अंगवासः
धूपाः
धूपवर्तिः
दीपवर्तिः
बालावर्णनं
वयोवर्णनं नखोपेक्ष
तरुणीनामवयववर्णनं प्रथमं
ललाटवर्णनं केशपाशस्य

सवी
प॰
११

भ्रुवोर्वर्णनं
नेत्रयोर्वर्णनं
नासायाः
कर्णपाशस्यवर्णनं
कपोलयोर्वर्णनं
अधरवर्णनं
अधरदनवर्णनं
कपोलयोर्दनपानवर्णन
स्मितवर्णनं
मुखवर्णनं
कंठवर्णनं
बाहुवर्णनं
हस्तवर्णनं
अंगुलीवर्णनं
स्तनवर्णनं यो॰
त्रिवलीवर्णनं
रोमालीवर्णनं
नाभीवर्णनं
नितंबवर्णनं
जघनवर्णनं
ऊरुवर्णनं

चरणयुगलवर्णनं
पादनखश्रेणिवर्णनं
गमनवर्णनं
कान्तिवर्णनं
समग्रशोभाववर्णनं
विप्रलंवप्रियप्रस्थानवर्णनं
नायकांप्रतिनायकवचनं
नायकंप्रतिनायकोक्तिः
नायकंप्रतिसखीवाक्यं
विरहिण्यवस्थावर्णनं
नायकांप्रतिसखीवचनं
वियोगिनीप्रलापाः
नायकंप्रतिदूतीप्रेषणं
वियोग्यवस्थावर्णनप्रलापा
वियोगिनःप्रलापाः ख्याने
नायिकस्याग्रदूत्युक्तिः
नायकांप्रतिनायिकावस्थाव
र्णनोप्रतिसंदेशः र्णनसंदेशा
ख्याने
दूत्युपहासप्रश्ने
दूतींप्रतिनायिकाप्रश्नः

संयोगेनायिकानायकयोरवलोक
नायकदर्शने (नवर्णने
नायकानिष्ठनायिकाप्रश्नो
नायकस्यनायिकाप्रश्नः
मानिनीमानवर्णने
कलहांतरिताप्रलापसख्युत्तरयो
नायिकानायकयोरुक्तिप्रत्युक्ती
नयिकशिक्षानायिकोत्तरयो
परस्परप्रमादः
सूर्यास्तवर्णनचक्रवाकास्थाने
चक्रवाकावस्थावर्णने
तमोवर्णने
अभिसारिकासंचारकथने
चंद्रोदयवर्णने
पानगोष्ठीवर्णने
प्रियवादवर्णने
द्यूतक्रीडावर्णने
स्तनप्रशंसा
नववधूसंगमसखीवाक्यवर्णने
नववधूसुरतारंभक्रीडा

सुरतकेलिकथनं
विपरीतरतक्रीडा
सुरतनिवृत्तिवर्णनं
मध्यरात्रिक्रीडा
प्रणयकलहेनायकानुनयः
प्रभातवर्णनं
प्रभातवायुवर्णनं
सूर्योदयवर्णनं
संभोगाविष्कारः
सखीवर्णनं
कुलवधूचरितं
असतीचरित्रं
षड्ऋतुवर्णनं वसंतवर्णनं
तत्रैवमदनपूजा
कुसुमावचयः
वसंतवायवः
वसंतपथिकवर्णनं
ग्रीष्मसमयस्वभावाख्यानं
तत्रैवमध्याह्नवर्णनं
जलकेलिः
ग्रीष्मवायवः
ग्रीष्मपथिकाः

अथप्राणायामः
प्रत्याहारः
पंचधारणाः भूधारणा
जलधारणा
तेजोधारणा
वायुधारणा
आकाशधारणा
अथध्याने
समाधिः
जाग्रदाद्यवस्थावनअथ
षट्कर्मकथ्यते
महामुद्रावर्णिते
नाभोमुद्रा
जालंधरबंधः
उड्डियानबंधः
मूलबंधः
संक्षिमष्टयोगः
अथनियमाः
अथासने
प्राणायामः

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ श्रीरामकृष्णाय नमः ॐ नमो वाग्दे
व्यै सर्वविघ्नहर्त्र्यै भक्तानां ज्ञानदायिन्यै ॐ यस्मिन्नुद्बुद्धसंक
ल्प इव बहवो ब्रह्माण्डखण्डाः क्वचिद्विङ्गालिका इव शीकरा इव
विरंच्याद्याः स्फुरंति भ्रमात विष्णुपालहरीव विश्वजननी
शक्तिः क्वचित्तयोन्यैः स्वानंदामृतनिर्भरं शिवमहापाथो
निधिं तं नमः १ भुवा शाकंभरीदेशे श्रीमान्हम्मीरभूपतिः
चाहुवाणान्वये जातः ख्यातः शौर्यैरिवार्जुनः २ तस्याभवत्
सभ्यजनेषु मुख्यः परोपकारव्रतनैकनिष्ठः पुरंदरस्येव
गुरुर्गीर्वाणद्विजाग्रणी राघवदेवनामा ३ गोपालदामो
दरदेवदाससंज्ञास्त्रयो बभूवुस्तनयास्तदीयाः नेत्रावतारा इव
चंद्रमौलेरपाकृतध्वांतगणास्त्रयोऽपि ४ तेषां मध्येपरस्त
दामोदरोऽभूत्तनयत्रीनात्मजान्वीतरागाः भागीरथ्यां
सुहृदे रविहायज्ञाननादात्मनैव वनिष्ठं जगाम ५ ज्येष्ठः
शार्ङ्गधरस्तेषां लब्धलक्ष्मीधरस्ततः कृष्णोनुजस्ततस्ते
पित्र्यस्त्रेताग्नितेजसः ६ जयति शार्ङ्गधरस्त्रिपुरापदद्व
यजशोषायकोशमधुव्रतः सरससूक्तिसुधौघकलानि
धिः कविकरींद्रकदंबमृगाधिपः ७ यद्यपि गणौचलति
लयः खलशैलध्वंसने भृशं निलिः नदपि विमलहृदयो
नवमजनलोकसंपदामोमेते ८ ते सज्जनाः सुकविशारवि
कविनष्ठभ्याणपादायगंधिकनवनः सगुणोमिमैतन संपा

यं तत्क्रमस्मोज्ज्वलहारद्रूपं कंठे हि भाषितमपास्तसमस्त
दोषं ९ नशाङ्गधरपद्धतिः खलजनस्य योग्या भवेत्सुभा
षितरसोर्मयः सहृत्सुलोकपेयायतः सुधामदिनिते
दुनादिविपिवेतिहृष्टोनवास्तथैवनमसः शिरोजदिति
खिडिनेस्रूयते १० आनंदाय मतो भूयात्सुभाषितमिदं मम
पृथक्पद्धतिसंमिश्रणविच्छेदैर्मनोरमं ११ आर्यैर्महद्भि
र्नैःपद्यैः कियद्भिरपरैरपि श्रुता पद्धतिरेषाद्य सज्जनानंद
दायिनी १२ इति दामोदरसूनु शाङ्गधरविरचितायां प
द्धत्यां कविवंशवर्णनपरिच्छेदः १ अथानुक्रमणिका
क्रियते अनुक्रमः स्पष्टः सुबोधार्थं सुभाषिते तत्र तु प्रथमे
हेयं कविवंशस्य वर्णने १ ततोप्यनुक्रमात्तेयो नमस्कृ
त्याशिषौ तथा सुभाषिते च काव्ये च शंसा सामान्यवर्ण
ने २ विशिष्टकविशंसा च निंदा च कुकवेस्तथा प्रशंसाप
डितस्यापि निंदा स्याद्बकरूपंडिते ३ प्रशंसा महतां तेयाथी
नामां च प्रशंसनं प्रशंसा संजनस्याततः प्रशंसा च मनस्वि
नः ४ अथोदारप्रशंसा स्याद्दंसानेजसि नमस्ततः गुणप्रशं
सा संतोषे प्रशंसा संगतो तथा ५ धनु प्रशंसा विसेयानि
दाद्युद्यमजा तथा ततः कृपणनिंदा च कज्जा तथा ६ दरि
द्रनिंदा वित्तेया मूर्खनिंदा ततः परं लुब्धनिंदा लोभनिंदा दै
वाख्यानं ततः परं ७ उपमाख्यानमपरं प्रकीर्णाख्यानकं

नुत्तेया

मा· २

2

तथा समस्याख्यानमपरं प्रहेल्यादिप्रशंसनं क्रियागुप्ता
दिकं तदनु प्रोक्तमतः परं अथ जातिः समाख्याता मद
वाचस्ततः परं ९ ग्रन्थस्य विहृतिर्ज्ञेया पापस्य विहृतिस्तथा
प्रथान्योक्तिप्रविस्तेयं रवेः पूर्वं प्रशंसनं १० चन्द्रस्यान्योक्त
यो ज्ञेया मेघस्यान्योक्तयस्तथा वाय्वन्योक्तिरथो हंसा
न्योक्तिस्ततः स्मृता ११ भ्रमरान्योक्तयस्तद्वत्कोकिलान्यो
क्तयस्ततः चातकान्योक्तयस्तद्वन्मयूरान्योक्तयस्ततः १२
शुकान्योक्तिस्ततो ज्ञेया काकान्योक्तिस्ततः परं बका
न्योक्तिः स्मृता तद्वत्खद्योतान्योक्तयस्ततः १३ सिंहान्योक्ति
र्गजान्योक्तिर्मृगान्योक्तिस्ततः परं करभान्योक्तयो ज्ञेया वृ
षभान्योक्तयस्ततः १४ तथा सामान्यवृक्षोक्तिर्विशिष्टत
रुपद्धतिः पर्वतान्योक्तयः ख्याता स्रगस्यान्योक्तयस्ततः १५
समुद्रान्योक्तयस्तद्वद्दन्त्यन्योक्तिस्ततः परं शंखस्यान्यो
क्तयस्तद्वन्नद्यन्योक्तिस्ततः परं १६ तडागान्योक्तयस्तद्वत्कम
लान्योक्तयस्ततः कूपस्यान्योक्तयस्तद्वन्मरुस्थलभवोक्तयः १७
ततो दावानलान्योक्तिः संकीर्णान्योक्तयस्ततः अथ सर्वेन्द्र्य
शंसा विशिष्टनृपवर्णनं १८ पलायनमरीणां च राजनीतिनि
तः परं नीतिनिर्मिश्रकनीतिश्च प्रशंसा कविराजनस्य १९ अ
स्य प्रशंसा विख्याता धनुर्वेदप्रशंसनं गांधर्वशास्त्रमपरं
नाट्यवेदप्रबन्ध २० नैष्ठिकशकुनतानेपथ्यनीलनयनानिव

विषापहरणं तदनु नवियात ततः परं २१ बालग्रहोपशम
नं कौतुकानि ततः परं कल्पस्थानानि केशानां रंजनानि
ततः परं २२ अथ सामान्यशृंगारे युवतीनां प्रशंसनं स्त्रीपुं
सोर्जातिकथनेन तयोः संयोगवर्णनं २३ स्त्रीसेवाकथनेन तद
नु संकेतादिप्रशंसनं बालायावर्णनेन तद्वयःसंधेस्तु वर्णनं
तरुणीवर्णनेन तदनु समग्रस्त्रीप्रशंसनं २४ विप्रलंभशृं
गारे प्रियप्रस्थानवर्णनं नायकावचनं तदहि उत्कायाः
स्थितिस्तथा सखीवाक्यं विरक्तायां वियोगिन्याः प्रभाषणं २५
दूतिकाप्रेषणं कालेप्रलापश्च वियोगिनः दूत्युक्तिर्नाय
कस्याग्रे नायिकायां तदुक्तयः २७ उपहासादिकं दूत्यां ना
यिकायास्ततः परं अथ संयोगशृंगारे परस्परविलोक
नं २८ प्रियानिथ्यादिकं तदनु मानिनीमानवर्णनं कलहो
त्यादिकथने मिथुनस्योक्त्ययस्तथा २९ प्रियस्पर्शितादनन
यः प्रसादश्च परस्परं स्पर्शालिंगकचः वचनमसौ वर्णनेन त
था ३० संचारश्चाभिसारीणां शशांकोदयवर्णनं पानगो
ष्ठी ततः शोभाकावाद्यप्रभृतिवर्णनं ३१ सखीवाक्यं नववधू
क्रीडायां तदनंतरं सुरतक्रीडिताख्यानं विपरीतरतं तथा ३२
निवृत्तिः सुरतस्याथ निशीथे क्रीडनं तथा नायिकानुनय
श्चैव प्रभातसमयोक्तयः ३३ प्रभातवर्णनं वासुसूर्ययोर्व
र्णनं तथा रात्रिसंभोगावेदिनायाः प्रातः प्रकरणं तथा अथमि

शा·
२

अकर्षंगाये मतीजलवधूस्थितिः अमतीचरितेनतद्दृसंता
देश्चवर्णने ग्रीष्मादेर्वर्णनेनतद्वर्षादेर्वर्णावर्णनं शरत्प्रभा
वव्याख्यानेहेमंतादेश्चवर्णने ३१ शिशिरादेस्तथाव्याने से
मिश्राख्यानकेततः जलकेलिप्रयोक्तिश्चदोलाकेलिस्तथैव
च तथाभ्रमरिकाक्रीडाकंदुककीडनेनतथा नेत्रसंमीलनक्री
डाततः संमिश्रकोक्रमः १० ततोवीररसोक्तिःस्यात्करुणा
रसवर्णने अद्भुतस्यरसस्योक्तिर्वणहास्यरसोक्रमः भयान
कस्यवीभत्सस्ततोरौद्ररसोक्रमः अथशांतरसेस्यवैराग्य
स्यश्रेयसेन ४· अनित्यतासमाख्यानेविषयादिविडंवने प
श्चात्तापस्यकथनेकालस्यवविंनतथा ततोविवेककथनस
पदेशस्ततःपरं कालसंख्यानततःप्रोक्ताशारीरेतदनंतरं ४(
ततश्चनिर्विर्यायोगेयोगत्रयनिरूपणं ततस्तुहठयोगःस्या
द्गोरक्षादिसमाधितः द्वितीयोहठयोगःस्यात मार्कंडेयादि
साधितः मनःस्थैर्यप्रभावश्चमहिमायाश्चयोगिनः ४४
योगिचर्याततःप्रोक्तासानैर्वारिष्टजेनतथा विदेहमुक्तिक
थनेकालवंचनसंयुते ४२ सभाषितवास्येतिकथितोयमत्र
संख्याभिःषट्सहस्रंशतत्रयं इतिशार्ङ्गधरविवक्षितायंग्र
हस्यामत्रक्रमणिकापरिच्छेदः अथनमस्कृतिः तत्रादौगा·
णेशाश्चवलत्करांगानिलोद्भूतसिंधुवारमणीनांवरः नयत्यका

लेविसरनसंध्यामिवगजाननः १ कस्यापि अविरलवि
लसदजलकपोलपालीनिलीनमधुपकुलः उद्भिन्न
वपुश्रुमश्रेणीरिवविघ्नपर्वतोजयति २ रुद्रस्य उद्वेलो
दुर्वेडुह्मिनयमहर्ववेकुंभमुगंदधानः प्रेखनागारिपदप्र
तिभटविकटप्रोत्तनालाभिरामः देवः शंभोरपत्यंभुजगप
तिननुस्पर्द्धिवर्द्धिस्थूलहस्तस्त्रैलोक्याश्चर्यमूर्तिः सजयतिजग
तामीश्वरः कुंजरास्यः ३ भेरीभांकारस्य उद्वेलतालगंडस्थ
लवद्गलगलद्दानपानप्रमत्तस्फीतालिव्रातगीतिश्रुतिवि
धृतिकलोन्मीलितार्द्धाक्षिपद्मा भक्तप्रत्यूहपृथ्वीरुहनिव
हसमुन्मूलनैश्वर्यरदन्वकुण्डादंडाग्रग्राभंकरः भवदनोनः
सपायात्प्रपायात कस्यापि यः सिंधौफेनवारिधुविक्रमद्व
नेत्थारिवनदत्तचलत्सौ रवौमुक्तामसमूहलरुभुसमनसामा
नसेहेसस्संवः श्रीकेटेभूतिलेशः शिवविघ्नमायायोरिद्धनी
हारपातः पांडुः श्रुंगाग्रजन्मा जयतिगणपतेः पीकवाणो
विलासः ४ कस्यापि गजाननायमहसेप्रत्यूहतिमिरछिदे
अपारकरुणापूरतरंगितदृष्टयेनमः ५ वरदराजस्य अपहृ
दसती कवव दरसदणमाविलेभुवनतलेयत्समादतः क
वयः घणंतिसूत्क्रममतयः साजयतिसरस्वतीदेवी ६ सर्वथा
पात्वथनमृवोकंवरमुंगाटकविहारिणी नित्यप्रगल्भवा
चालामुपनस्पमरस्वती ७ मुरारेः हस्तायपद्मवधेनसेनमो

वाकतत्वनंतवे विविधेयसाविद्यामोविदयानिजगत्सदे ८
गोविंदस्य नेत्रातिलमोहवमलोचनगोवरेतनिह्वाडवामदे
वसंमधुनः प्रवाहे हरेनवः पुलकवैधिपरंश्रयपेसारस्वनेकि
मपिकामदुर्वरहसे ९ हकिमरस्मान मप्यपिवः नमस्तेग
शिरसंध्रुविववामरवारवे त्रैलोक्यनगरवैरभमन्लस्तंभाय
शंभवे १० वामस्य मैनादस्तमिनेववादुभवाणितिःस्रसै
कहस्ताक्षंने हरेघ्यंजलिवेधनेप्रणामनेस्तथार्थमूर्धःकण्ठे
श्संमंघटितैकविग्रहतयायश्रोणिविश्रामणीं जायांजात
रुषंजयत्यन्तनयन्देवस्त्रिलोकीगुरुः ११ कस्यापि वामांगी
कृतवामांगिऊं डलीकृतऊंडलि आविरस्तुपुरोवस्तभूति
भूत्यवतारे १२ सार्वभौमस्य पिनाकफणिवालेंदुभस्ममे
दाकिनीपुत्रा नच्छापिभवतेमूर्तिरपवर्गाद्भुमाविणी १३ देव
स्यस्य उदरदृपभवणाभयादंधोगाहितदावः यदिनैवेनस्यम
तःकथमयापिक्रमावः १४ सर्वभौमस्य संध्यानतानरभुवंधि
ननोः मरीचभुतस्माविनेगिविजयानिजपाणिपद्मेड्स्यपिके
कणाकणिहफणार्पितोनभूर्णिजलितेयतिवालसगांक
मौलेः १५ कस्यापि उग्रैकतालविलज्जनवनपवनाहतशै
लौघपातस्फारोद्दंडयोपिप्रकटितमुकुटस्वर्धुनीसंग
मानि नीणामस्तांडवानिस्फुटविकटजटाकोटिसंघट्टभ
विभ्रम्यन्नरद्रवकमववनितनमनोहारिणितानि शंभोः १६

भैरीभैः मेदुरमालाकुलितालकायै कपालमालांकित
शेखराय दिग्वांबरायै कपालमालांकितशेखराय दिग्वां
बरायै च दिगंबराय नमः शिवायै च नमः शिवाय १७ कस्या
पि स्वर्णगौरी हरकंठग्रहानंदमीलितालीनमास्तु मां का
लकूटविषस्पर्शजातनमूर्छागमामिव १८ वामास्य शुष्पकूलः
मेघैर्मेदुरमंबरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमैर्नक्तं भीरुरयं
त्वमेव तदिमं राधे गृहं प्रापय इत्थं नंदनिदेशतश्चलितयोः
प्रत्यध्वकुंजद्रुमं राधामाधवयोर्जयंति यमुनाकूले रहःकेल
यः १९ जयदेवस्य ग्रानेन्दमोदयनमायतलोचनानामाली
लमावलितकंधरमात्रवेशी ग्रापादमाकुटमाकलिता
मत्तोरुमाकारमाकलयतामसुमंतनंतः पुंजीभूतेप्रमगो
पांगनानां संक्षीभूतेभागधेयैयदूनां एकीभूतेगमविविन्तु
नीतां रूपाभीभूतेब्रह्मसेमसन्निधत्तां २१ पद्मैर्नाश्री राधवद्वैत
न्यस्य परमिमसुपदेशमाद्रियध्वं निगमवनेषु नितांतचा
रखिंनाः विचिनुत भवनेषु वल्लवीनामुपनिषदर्थमुलूख
ले निबद्धं २२ जवनीलमेघरुचिरं परः पुमानवतीमवाप्य
पूतनोपविग्रहः महनीयकीर्तिममेऽस्त्वपि सदैवनवनीतनभि
लषद्यशो मसविंयते २३ पद्मैर्नाखिलमंगलस्य कृपामिवेल
लोकिके प्रमभषिनेस्फुटेरूपणे द्वितीयमिह नाम कं चरमिके
द्वके कंचुके यमेन निजगोपिकाकुचयुगं भिवालालस

पा० ५

स्तनकपंजनेजयति गोकुले केशवः २४ दीपकस्य हरका
नः कमलासनेनस्य भवतु तानेमनाक्यास्तेनश्रीकंटोयमि
नः स्वायतिनतांस्ताद्वैण्याविज्ञापितः प्रेयस्याः कृतश
सनं कचनतेकंटः कवेस्तलमलदम्यावासितमानसोवि
जयते स्वमप्रबुद्धोहरिः २५ कस्यापि प्रतिबिंबलेकवश
गलेवहमिकवैरामशान्तडूलेक्ष्याः तदपहंतनिजदर्पं
जयति हरिर्मिगयमाणस्त्व २६ ग्रहमोदकस्य मकरीवे
दधनभंग्या नाभाक्रचकलशापीडनव्यसनी स्तनमपिवेहंको
लंपदनदवावेषोहरिर्जयति २७ हरिवरस्य दधिनोमितुं
वैपीलेविभ्रमोवयमितिवदनशिथिलभुजः भरभुग्नवि
ननवाहुभ्रुगोपिप्रहसनहरिर्जयति २८ संवेपोः शिरः का
यांहस्तः वाणमहृतनराधाचवरायो भुजावलिक्षायामि
यमापितदीयप्रतिकृतौ इति कीडाकोपे निभृतम्भयो
दणन्नयप्रसादो जीयाज्ञामपितृहममंहस्थितवतः २९
कस्यापि वेसनहरेतेजगन्निवहनेभूगोलमहिभ्रनेदेल्या
न्दावयनेवलिंछलयतेतत्रतत्पंकजवते पीलसंपनयनेह
लंकलयतेकायस्थमानवनेम्लेच्छानमूर्छयतेदशाकृति
कृतेकमलायतनमोनमः ३० जयदेवस्य जीयासुः शाकुलाहृ
तेभंगवतः पुच्छच्छटाछोटनाउवेतः शानवद्विनांवरतलेते
विदवः सैंधवाः दैत्याहृन्यपतद्विरोविशाविनमेभोजरोले

5

वपुः पाताखाध्यानवशादीचककजांचक्रेश्रियायास्पदं ११
वियत्कुक्षोच्छालोच्छलितजलगर्भेनिपिबतामपांनाथः
पाथः पृथुतलवशान्नोवियदभूत् सुभूनामासौनोदिनप
तिरभूद्दीर्वदहनस्थलकापियस्मिन्नजयतिहरिर्मीनवपु
षा १२ कमप्यस्यैनो नपंकैरालेपंकलयतिपवित्रीव्ययभ-
यात्रस्तुत्रामवेषस्यस्वरसटनध्वंशाच्छिन्नः नयनैर्ब्रह्मलोकस्य
टनभयतोदैवदेवे वराहेमाहात्म्यादितिजयतिसंकोवि
ततनुः १३ हरिमतः दैत्यानाममिपेनमेवाक्रुवक्रोष्ठीकोणाग्र
विघ्नात्मनि स्फारीभूतकडारकेशमहासंघट्टोद्भ्राकृतेः
सक्रोधंवं विस्मयं च मरुद्भिरीडेच सानःस्मिते क्रीडाकेसरि
णोहरेर्विजयतेनखालमालोकितं १४ इदं केवः वपुर्द
लनसंभ्रमान्नावेवं प्रविष्टविपैकृयानर्द्धनिविस्मयान्नसूहे
नलोचनः सर्वतः सृष्टिनिकवृष्टिनिभिन्निपतितेपुरोत्सा
नवैनिविस्मयविरोलवनयतिजानन्नामोहरिः १५ कम
पि लक्ष्मीपाणिद्वयविरचितेमूलमूर्धक्रतीनांवुम्बकवद
वमाकमलदंडमायस्यदृमः पद्मेकस्याऽपिनवलिना
पायनेपिविम्नोसौ याद्दैवप्रणानिनवलःतालनंपद्मयो
नि: १६ सक्तिमरव्वान् कनकलपासच्छेगापापयोपरमे
डलेनवनजलपरपामामात्रप्रतिशतिविंविनां ग्रसितमि
वयणांतभांन्यांदुमेन्द्रहस्तिपन् जयतिजनिततीडाहासपि

याहमितेहरविः १० कस्यापि ग्रथयश्च नैवेद्यप्रसमान
मपवीकृटाकुलात् गंगासोनस्य येणैव पसदेव निषेव
ते ११ राजशेखरस्य श्रीधरविः प्रकटेडविमविनम्रडे
रुचः पुंडरीकवनवेधाः मेडलश्रितेनवेदेकोंडलमाखंड
लाशायाः इति शार्ङ्गधरविरचितायां पद्धत्यां नमस्कृतिपरि
च्छेदः अथाशिषः तत्र प्रथं गणेशः दन्ताग्रनिर्भिन्नहिमा
चलोर्वीरंध्रोत्थितनीलमणिप्रभौघैः नागाननः स्वभयि
याकेपोलोपविष्टत्विरभ्योहसितः प्रनात् १ श्रीगोविंददेव
राजानो पकदंतगुतिसितः शंभोः सुतः श्रियेस्तु वः विघ्ना
केंद्रस्थवोद्भिन्नवंऊरमनोहरः २ धनदेवानां गंडस्थ
लीगलदमेदमदप्रवाहमायहिरेफमधुरस्वरदत्तकर्णः
हर्षादिवालसनिमीलितनेत्रभृङ्गो विघ्नच्छिदे भवतु भू
तपतिर्गणेशः ३ आशीर्गवप्राकारप्रशस्तो विघ्नेशावः
सपायाद्दिहतिपुजलधीस्यक्करागतपीना यस्मिन्नुहय
विघ्नं वमतिं नदत्विलं टपयनेवाप्रिदेवैः क्वाप्यंभः क्वा
पिविस्तुः क्वचकमलभूः क्वाप्यनंतः क्वविह्नीः क्वाप्यैव
क्वापि शैलः क्वचनमणिगणाः क्वापिनक्रादिसत्वाः ४
रुद्रमतः सानंदं नंदिहस्तास्फलनमुरजवाहूतकौमारवर्हि
त्रासान्नासाग्ररंध्रं विशति फणिपतौ भोगसंकोचभाजि
गंडोड्डीनालिमालामुखरितककुभस्तांडवेशूलपाणेः

वैनायकास्त्रिदंबोवदनविधृतपः पानवीकावबनः
भवभूतेः अघशिवः उपहरणं विभवानां संहरणां स
कलदुरितजालस्य उद्धरणं संसारार्णवाणवः श्रेयसे
स्तु विश्वपतेः ६ विषाणाणं श्रीचरणानां स्रामीनेस्
स्तिन्नस्त्रीवासनिनिशाणि निर्व्याम्रिक्लसेमनस्ते दैवं दे
नातनिर्द्रे ...निर्द्रो इवतिमघवनिक्रांकां नौक्लनीते खवस्तणं
भुवाणो कमलयटजटोष्ठो द्वियेगां स्वपाणेपापाद्धःका
लकूटं कटिनिकवलयं लीलया नीलकंठः ७ लस
णारंवदुप्रणालेः वक्रं शीनकरोपचोद्गवनं व संकामप्रदे
विग्रहः प्रामोगंपवहः सेवारुहस्यहन्याणि: स्मिनाभा
छविः वहः पीनपयोधराधिकरणं छीनि नव स्थली
न्यष्टो भुजं सिमृतयः स्मरभयानङ्गोष्ठिनाःपांन्तवः ८ दे
वीषस्य कल्वमूलीम्रगयभिषजं नीलकंठः प्रियेहं
केकामेकां रूपछपतिनैवर्षेपणविघातो स्याणा
मुग्धेसवलनिकयं मोविनेशः शिवाया गच्छाटवीमि
निह्नवचाः पानवम्रेदद्रः ९ भावनीकवेः सुतामि
दोर्लीलांवनिकलहभग्नं चवलयं समं वक्रीकृत्य प्रहसि
नम्रवैशैलतनया स्वेवोचयं पपेणन्यावनमणिवः साव
गिरिजामवकीडां वेटोटपानकिरणैः स्वितननुः १०
कीडावंदस्य कल्पानेकोपनस्य त्रिपुरविजयिनः कीड

ग्रा॰ २

यासंचरिष्णोः कृत्वापिप्राणिजालैर्नितम्प्राव्रजहतानि
ष्यमभ्रामलमेः॥ हिमिभिलोः प्रेदयमूत्याःप्रलयघनलति
पिंड्रेहितानीयमृतिग्रासमयामक्ति मोहयभ्रमननितरू
घः पांतवोगर्जितानि ११ भैरीमो कल्पान्तेशमितत्रिवि
क्रममहार्ककालवहस्य वह्नेघस्मनरसिंहपाणिन
एवविप्रोतादिकोलामिषः विषकार्णावनाविशेषमृदि
तौतौमनस्यकूर्मावुभौ कर्षमीवरतांगत स्पतस्तौमो
हेमहाभैरवः १२ छिन्नमस्य प्रणलोचनं पक्ष्मालीपिंग
लिम्नः कणाइवनटितौयस्यकृन्तः सम्भूतो यस्मिन्नुल्ला
उमीषद्दिद्युदितम्भुजलेकालयज्ञाजलद्राव॥ अर्चिर्निहम
सृडाशापिगलिनस्वधाधोरकेकाविकोणां नांतीयंय
स्तवावेललदवलमदनलोषणांलोचनंवः १३ भवभृते
प्रणगणाः संध्यातांडवडम्बरव्यसनिनोदेवस्यवैरीप
नेभ्रष्टापांडुकपालदामवटनाव्यग्रागणाः पांतवः॥ पे
रौन्द्रकावगीकृतैर्ग्रहगणाद्राहोगृहीनेजवान्तर्याचं
दृमसोमिथः स्मितवतोर्जानेकरास्फालनं १४ कस्मा
पि प्रणयजराजटः समर्जेटिजटाजूटोजायतोविजयाय
नः यत्रैकपालिनध्रांतैकवारस्यापिजाह्नवी १५ स्मरवम
णः प्रणयपार्वती प्रत्यासन्नविवाहमंगलविधौदेवावन
वाग्रया दृष्टाग्रपविलोनमेवलिखितां गंगापयस्पाकृतिं

ऽस्माद्धस्मितरोषलज्जितधियागौर्याकथंचिद्विवाहृद्धस्तो
वचनान्प्रियेविनिहितः पुष्पांजलिः पातु वः ११ वल्गत्पी
टेनिविष्टस्फटिकमणिशिलामंडलस्वच्छभासिसंध्या
यांसायमस्तुयावमियमितिमुहुः सम्यगाश्वासितापि वामे
मेदर्शितोस्याः प्रवसिजवलयंनाहमित्यालपंतीदत्ताश्ले
षामहासंमदनविजयिनापार्वतीनः पुनातु १२ कस्मा
पि स्वेदलेकथमीदृशः प्रियतमेतन्नेत्रवन्हेर्विभो कस्मा
द्वेपितमेतदिंदुवदनेभोगींद्रभीतेर्भव रोमांचः कथमे
षदेविभगवन्गंगांभसांशीकरैरित्थंभर्तरिभावगोपन
परांगौरीचिरंपातुनः १३ कस्यापि प्रथमप्रणामवचःप्रवि
ष्टंतिविहायवक्रऊर्ध्वाणामतिकोनावाहकेरंगल्पावि
षकर्बुरांगंगणायतःसंस्तब्धदंतोऽवरात् प्रकंद्रीभिविसम
पंचषद्विनिप्रध्रुस्तसंख्याकृमावाचःक्रौंचरिपोःशिशुत्ववि
कलाःश्रेयांसिपुष्णंतुनः १४ कस्यापि प्रणगंगामुक्ता
भान्तकपालशुक्तिषुजटावल्लीषुमल्लीनिभावक्रोल्लान
निभाद्दषामणिनिभाभोगेष्वकेभोगिनां नृत्यावर्तविव
र्तैर्विनयथः संमूर्छितोच्छालिनाः खेलंनोद्दरमुर्धिपानभ
वतोगंगाःपयोबिंदवः १५ कुलमिदमस्य पश्चाथ भपनाकि
नीतटतरुच्छायावसन्नाकिनी पुष्पन्मातकिनीभगीरथ
तपः साफल्यहेवाकिनी प्रेमारूढपिनाकिनीगिरिसुता

शा॰
८

साकेकरालोकिनी पापाडंबरडाकिनी त्रिभुवनानंदाय
मंदाकिनी २१ कस्यापि प्रणतोऽस्य देवादिक्यनयः श्रया
न्नपरितः स्वेभुवनोभोमुवः पाताले व्रजमेदिनि प्रविशन
तोशीतलेक्ष्यपदः ब्रलतुङ्गजह्रमात्सभवनेनाथस्यनो
न्नयतः शंभोः सेकटमेतदिस्यवननः प्रोन्मारणं नेदिनः
महानाटकान संध्यानोऽडवडंबरव्यस्तनिनोभर्गस्यवेडम्र
मिथ्यानत्यडजदंडमंडलभुवोफेफानिलाः पानवः येषा
मुडनतोस्वेनफटितिव्यस्तेषु भूमीमस्ता मड़ीनेषु विडौज
साथुनरसोदंभोलिरारोपितः २३ सोमनाथप्रणामेः प्र
णयहरिहरौ स्फटिकमरकतप्रोद्दामविभोः श्रीतियोगानंद
वनवपुरेकेकामकंसहिषोर्वः भवतिगिरिसुतायाः सा
र्थमंभोपि पुत्र्यासदृशमहसिकेदेयत्रमीमा विवादः २४
यौनौ शंखकपालभूषितकरौ माल्यास्थिमालाधरौ देवौ
द्वारवतीश्मशाननिलयौ नागारिगोवाहनौ द्वित्र्यक्षौ व
लिदक्षयज्ञमथनौ श्रीशैलजावल्लभौ पापं मे हरतां सदै
व हरिहरौ श्रीवत्सगंगाधरौ २५ प्रणवेडी विडाणोऽरुदंदे
सविनाविनरलेवजिगीधुस्तवेन्द्र नानाणं केशपाणंकेवि
वमतिस्मरंति स्यकवैवेकऊवेवे वेकंटकेटिनासेमहिषम
निरुधं पौरुषापद्मनिघ्न निर्विघ्ननिघ्ननीवः शामयतु देवि
नेभूरिभावाभवानी २६ बाणास्य प्रणकृताः पांतवोजल

२२

8

दृशयार्भःशार्ङ्ग-व्यापातकर्कशाः त्रैलोक्यमंडपस्तंभाश्च
त्वारो हरिबाहवः २७ भ्राम्यन्मंदरकंदरोदरदरीव्याव
र्तिभिर्वारिधेः कल्लोलैरलमाकुलैकलयतोलस्यापु
रंभोरुहं दैत्येन्द्रक्यामरवलाः स्मराहिकस्तिनाभीन्यासम
कुंचिताः क्रोधेनज्वलितानगन्धाखकराः शौरेर्दृशःपांत
वः २८ कस्यापि मुग्धोन्मीलितलोचनस्य पिवतः पयोम
मेकंस्तनं सद्यः प्रस्नुतदुग्धमुग्धमपरं हस्तेन संमार्जितः
मात्रा चांगुलिचालितस्य चिवुके स्मेरायमाने मुखे वि
ष्णोः क्षीरकणांबुधामधवलादंतद्युतिः पातु वः २९
विल्लमेगलग्रीवरणानो अस्मिन्कुंजे विनापि प्रबलत
पवनाहतैर्नैकोपिन्दने यश्यामः किं न नावेत्स्वस्मराति
गतो भीतभीतेर्भकालां तस्मिन्नापासखेदः सहरयतवि
लसल्लीलयाकैटभारिर्व्यानवानोमृगारिप्रबलतरद्युत
वैरोद्धानिनादान ३० कस्यापि दर्पणार्पितमालोक्यमा
यास्त्रीरूपमात्मनः आत्मन्येवानुरक्तोवः शिवं दिश्यान्तुके
शवः ३१ गच्छाम्यच्युतदर्शनेन भवतः किं तृप्तिरुत्पद्यते
किं त्वेवं विजनस्थयोर्हतजनः संभावयत्यन्यथा इत्यामंत्र
णभंगिसूचितवृथावस्थानखेदालसामाश्लिष्यन्पुल
कोत्करांचितवपुर्गोपीं हरिः पातु वः ३२ कस्यापि हृद
यं कौस्तुभोऽत्रासि हरेः सुभाषितवःश्रियं तथा प्रवेशरोधा

यदन्नमुद्रमिवश्रिया ॥१३॥ ॐ अग्रदस्य रामो नाम बभूवद्रं
नदवलासीनेतिद्रंनो पितर्वाचा पंचवटीवने निवसत
स्तामाहरद्रावणः कृत्तेनेति पुरातनीं निजकथामाक
र्णमात्रेविनो सौमित्रेक्व धनुर्धनुर्धनुरिति प्रोक्ताः गिरः
पान्तु वः ॥१४॥ वर्हेपदस्य सकलभुवनवेगोर्वैरमिंदोः स्तो
त्रे रत्नविनमितिमनायन्मपादारविंदे यदर्पितमिव
मायीयानयस्यानलेदैो वदद्लपुटपायी मंगलं वः
कृषीष्ट ॥१५॥ कोऽयं द्वारि हरिः प्रयाह्युपवनं शाखामृगा
स्यात्र किं कृष्णोऽहं दयिते बिभेमि सुतरां कृष्णः कथं वा
नरः राधेऽहं मधुसूदनो ब्रज लतां तामेव पुष्पान्विता मि
त्थं निर्वचनीकृतो दयितया ह्रीणो हरिः पातु वः ॥१६॥
कस्यापि पृष्टदशावतारः दिश्याद्वः शाकुलात्कृतिः स
भगवान्नेपथ्यसीसंपदं यस्य स्फूर्जदनच्छपुच्छशिखर
प्रेंखोलनक्रीडनैः विश्रद्भ्वार्धिसमुच्छलज्जलभरैर्मं
दाकिनीसंगतैः गंगासागरसंगमप्रणयिनी जाता
विहायःस्थली ॥१७॥ निष्पन्दं हमनल्पकल्पवलिनस्त्रै
लोक्यरक्षागुरुः क्रीडाकूर्मकलेवरः स भगवान्दिश्या
दमंदां मुदं कल्पान्तोदधिमध्यमज्जनवशाद्यस्यार्पिता
संलग्नस्पृष्टेयस्य बभूव मैकनककणाच्छायेय पृथ्वीतले
रम्पृष्टे त्यक्टं विनीजननमनःसंतोषसंकोचनः कंथा

हृद्गमनस्त्वं स भगवान्कोऽरावतो हरिः यद्दंष्ट्राङ्कु
कोटिकोटरकुटीकोणान्तरस्थेयसी पृथ्वी भात्यवदात
केतकदलालीनेव भृङ्गाङ्गना ॥११॥ हृत्सन्नतपते स्वदंष्ट्र
टिनिचयमाणिक्यमितिवोक्तलक्ष्मणिते द्यगर्वगिरिनिमे
द्दसिस्फुटरवो स्थितिश्चागिति ॥ ध्वनान्नभवतो हरेरमरवै
तिवतः स्थलक्ष्मणाकरजपंजरक्रकचवर्षनम्मानलः ध
वाकतिवाजस्य मौलोट्टलं वदंडः पातयति भवतां भोर
वेनालदंडः दोर्ग्गिमोहपदंडः नरदमरसरित्यट्ठिका
केतदंडः ॥ जोनिषक्राहदंडस्त्रिभुवनविजयस्तंभदंडो
स्त्रिदंडः प्रोच्चस्तैविक्रमस्ते वितरतु विबुधद्वेषिणां काल
दंडः ॥१॥ हेविनः किं दोर्धर्मां किमु कार्मुकोपनिषदा भग
प्रसादेन किं किं वेदापिगमेन भासतिभंगार्वेशेव किं
तन्मना किं वानेन मममात्रुतेन तपसा धीडोहूतां तोपि वे
हि प्राणांक्रुतेनेन विष्णुपायोरामसयुस्सान्हवः ॥१२॥ हृ
त्तमतः हृन्मौमूलवदालवालवर्धपांगाशिलितावदियेण
मेघाः पल्लववन्प्रसूनफलवन्नद्वेस्यैरेव ॥ स्वामिन्यो
मन्नरुक्कमोममकिधानच्छवेतिगांमारुतेः सीतान्वेषण
मादिशाद्दिशानुवोवामः सलज्जः प्रियं ॥१३॥ कस्यापि कु
लवंनवयौवनोसिवपलाः प्रायेणगोपांगनाः कं सोभू
पतिरन्ननालम्मतुलश्रीकाववयंगोऽहं ॥ नयाचेंजलिनाभ

वेत्त मधुनाद्वंदावने महिना मायामीरिति नंदगोपवच
मानश्चोद्दरिः पातु वः ४४ विलमे ध्यानव्याजमुपेत्य वि
नयसि काम्यमीलत्यवल्लवः दागोपगणांगनाजनमि
मंत्रातापिनोवहसि मिथ्याकारुणिकोसि निर्दयतरः
त्वत्तः कुतोन्यः पुमान्सासूयाखधूभिरित्यभिहतो वृंदाजि
नः पातु वः ४५ श्रीहरिगणस्य उपनकवकरवालः शा
कतिमिरध्वंसने महानिपुणाः कल्किहरिर्वः पायादपाय
नः कलिनिपातोस्य ४६ शार्ङ्गधरस्य पाहीनः कमठः कि
टिनिवहरिः खर्वीकृतिभार्गवो रामः स्तनिहृद्देनोद्दशावलः
कल्कीवनारायणः पुष्कार्कनविभ्रतये भगवान्सेनेम
वांभोनिधा पुनात्वपगतोपवेशुगापतिसह्लोकनाथो ह
रिः ४७ हनुमतः ग्रुपलक्ष्मीः पायात्वयोपिहृहितः कपा
लामलवंद्दमाः यत्र संक्रान्तविंवेन हरिणारहरिणायितं
कस्यापि उत्तिष्ठंत्या वनांते भ्रमरगपतौ पान्तेकेन रुक्वाप्ट
त्वावान्वेन वासो विललितकवरीभावसंसेवहंत्याः भूय
स्तत्कालकांतिद्विगुणितसुरतप्रीतिनामोविराणावः श्या
म्यामालिंगनीतेन वपुवलमलमहाकुलस्याः पुनातु ४८
विमानानारायणस्य अथमत्स्यः सिंहस्य हयास्यशांतिक
विणांकुंभम्यमाधोवणा भिलीपलवशेकयाविवितेने
सांद्रकुमहोणिपु कांताः उंकुमशोकया कवतलेमहंतिल

ग्रैवेयकन्तितनः प्रणमाङ्कवैभ्रमकवैमोरैवविवैपानवः ५०
त्रिविक्रमस्य नेभ्रावानीभ्रजैभोङ्गवमिवदधनः सांद्रसि
न्दूरवेणेर्वकैः सिन्धारैवैवैरुदयगिरितरीधान्तधाराद्रु
वस्य यायांत्यान्तल्यकालेकमलवनरुचेवारुणाभा
विभूत्यै भूयासुर्भासयन्तो भुवनमभिनवा भानवो भान
वीयाः ५१ भक्तिप्रह्वाय दातुं मुकुलपुटकुटीकोटरः
क्रोडलीनां लक्ष्मीमाक्रष्टुकामा इव कमलवनोद्घाट
नं कुर्वतो ये कालाकारान्धकारानन पतितजगत्सा
ध्वसध्वंसकल्याः कल्याणं वः क्रियासुः किसलयरुचय
स्ते करा भास्वतस्य ५२ पं नेमस्य ॥ इति शार्ङ्गधरपद्धत्यामा
र्गीः परिच्छेदः अथ सुभाषितप्रशंसा संसदि तेदेवभ
षाणामुपकारकमत्र सत्येपनेश्वाख्येमूर्केदपतिसुवर्णक
ल्याणामनर्थमिहृयत्नाः १ कस्यापि कथमिदमनुष्ठ
न्त नासं प्रविशन्ति सदसि विबुधगामिनीयां येन न सु
भाषितामृतमास्वादितमनेन मात्सुरेः २ सुभाषितमये
र्द्रव्यैः संग्रहं न करोति यः सोपि प्रस्तावयज्ञेषु कां प्रदास्य
ति दक्षिणां ३ चाणक्यस्य प्रसन्नाः कान्तिदाः श्रेणानाना
श्रेषविवर्त्तिनाः भवन्ति कस्यचित्पुण्यैर्मुखे वाचो गृहे
स्त्रियः ४ त्रिविक्रमस्य येषां कीर्त्तिकलाकलंकनरका
येगाफ्रगर्वेज्वरा येषां केवलतर्ककर्कशधियः सा ता

त्वयैवोत्रियाः येचान्येषमयीमलीमसधियस्तान्प्राज्ञतेगो
ष्ठीवम धौढप्रावृद्ववग्रहान्परिहरन्वाचांप्रमार्द्रंकुरु
कस्यापि कर्णामृतेमृकरमेवविभुज्यदोषेषुयत्नःस्तम
हानवलस्य प्रवेशनेकेलिवनेप्रविष्टं क्रमेलकः केट
कमालमेव ३ विल्हणस्य ३ निस्सुभाषितप्रशंसायां वि
च्छेदः ४ प्रथकाव्यप्रशंसा प्रविदितगुणापिसत्कवि
भणितिः कर्णौ ध्रुवमतिमधुधारां प्रतनयति गतपरिमला
पिहि हरतिदृशं मालतीमाला १ स्वर्वेधोः निरवद्यानिप
द्यानिप नार्थस्यकावृतिः भिन्नकटे विनिर्दिमः
किमिक्षुनीरसोभवेत् २ भवभूतेः कान्ताछ्छामःस्वरः
स्वर्गनिवसामोवयंभुवि किंवाकाव्यरसःस्वादुकिंवा
स्वादीयसीसुधा ३ रत्नाकरमयनिस्तुजननस्तुकविविद
धानिकेवलंकाव्य सुमानिकमलमभोलम्यानरवि
विनियोजयति ४ विपुलहृदयाभियोग्येपाचियतिका
व्यजडेनमौर्ख्यैमे निंदतिकंचुककाव्यप्रायः स्पृष्ठकल
तानाकौ ५ केषामप्येते यातायांतिवपाताराले लोकेपो
कापिकाभुवि काव्यसंबंधिनीकीर्तिः स्यायिनीनिरपा
यिनी ६ अनंतदेवस्य किंतेनकिलकाव्येनमत्स्यमान
स्यचमत्कारः ३ ये विवनायांतिरसामृतपंचपदाः ७ जय
माधवस्य नवोक्तिर्नातिरत्नाभ्यासोभाजोक्तिक्लिष्टंस्फुटोरसः

विकटाक्षरसंबंधः कृत्स्नमेकत्र दुर्लभं ८ बाणभट्टस्य
ऊर्जेन कृताघातमिं काव्यसुवर्णविशुद्धिमुपयाति दर्श
यितव्यं तस्मान्मत्सरिमनसः प्रयत्नेन ९ यंत्राकृष्ट
वर्णसूत्रमिव यस्य यस्येमे रोलटाउन्मीलन्कुसुमदकं
दलस्वच्छः पदार्थलयः॥ तत्राप्युल्लसदंशुकांतविल
सत्कांताकुचांतोपमं व्यंग्यं यत्र न दृश्यते कवितया सर्वं वाग्दे
वतोपल्लवः १० कर्णपूरपि सद्भिर्भाव्ये हितेकाव्ये कृष्याद्भु
जैनराजैते चंडीशांगीकृते चेद्धे रुचं तदा हि विधंनदः ११
विमपचतुर्वेदस्य इति श्लोकेषु काव्यप्रशंसापरिच्छेदः
प्रथमा मान्यकविप्रशंसा कतिपयनिमेषवर्तिनिज
मनतामरणविक्लजगति कल्पांतकोटिबंधः स्फुर
तिकवीनां यशः प्रसरः १ गोवर्धनस्य स्वभाषितनवर्मा
स्वादवहरोमांचकंचुकः विनापि कामिनीसंगादभि
तापसमेधते २ कस्यापि संतिष्ठानि इवासंख्याजाति
भानोरस्यैरहे उत्पाद्कानवहस्वः कवयः शरभा इव ३
बाणस्य कवयः परिनिष्ठ्यंतितेनके विशक्तिभिः ४
नरसिंहरूपावतन्वरूपावधं तेविधुकांतिभिः ४ श्रीदत्त
देवानां किं केवलं स्यकावलं किं कोठे नय प्रशततः प
रस्य हृदये लग्नं न हरणीयति यत् छिरः ५ त्रिविक्रमस्य
सावभ्रमात्रेण काव्यस्य कवोतिहृदयो जनः छायामर्ह

रा. १२

मपि यस्यामोदाङ्कस्तावयतेतविव ९ वाग्मस्य लोकापतेः संकुचि
तेयशोपयक्कीर्तिपात्रेवस्तुराजशत्रः समर्थप्रवादिकवेः प्र
भावेनकोपनीयाः कवयः स्थितीश्चः ७ विल्हणस्य उत्क
लगलैरालापाः किंपतेदुर्गुवैः सुवि मानानितरिपुनः स
म्यक्कृविवेककवेः प्रमे ८ त्रिविक्रमः शीलाविद्यामाहता
मोदिकायाः काव्येवर्जैसंतिविनाः स्त्रियापि विद्यावेन्नवादि
नोनिर्विजेनेनविश्वंवर्केयः प्रवीणाः सर्वेयः ९ धनदेवस्य
श्रपिसुदस्तुपयोतोवाग्विलासैः स्वकीयैः परभणितिषु
तोषंयातिमनः किंयतः अपितनमकरन्दसंदष्टणील
वालः कनककलशसेकेनेहतेकिंरसालः १० जयरथ
स्य तेयन्त्यासेमहात्मानोनोनिषांलोकेस्थिरंयशः येनिब
द्धानिकाव्यानियैर्वकाव्यैश्चकीर्तिताः ११ कस्यापि जयं
तितेमस्कृतिनोरसविदः कवीश्वराः नास्तियेषांयशःका
येजरामरणजंभयं भल्लटस्य महीपतेः सन्तिनयस्यपा
र्श्वकवीश्वराःसमस्तजनतायशांसि भूयः किंयेतानवभूत्र
वोनामापिजानातिनकोपितेषां १२ विल्हणस्य ग्रन्थाके
चिद्रस्यामतेनकूपणावके विवलंजर्वितेवेश्यावनवल्लथा
नवादितरवादभ्रंतिके विद्यमानग्रन्थालंकृतिसदसद्व
शवांवावांप्रसादिल्पशाकनेरः कवयोभवंतिकतिवि
स्मृतेपरस्तैपिविह १४ श्रीरावनवस्य कविताकाममनतोर्थ

12

स्थानैः पद्मामरणं यशोदेहाः॥ येषां न एव भूपा जीवंति म
नागृष्टेवान्ये १५ भ्रमनेनाप्येतेगावाहरशेषजनमजनः॥ क
विर्गिरुडवमान्यं इव ग्राद्विवनुष्कृत १६ शार्ङ्ग पदस्यैतौ
काव्यमयोगिरोयावत्ववंति विशदा भुवि तावत्स शाश्व
ते स्थाने कविरामाय तिष्ठति १७ कस्यापि इति सामान्यक
विप्रशंसापरिच्छेदः ७ अथ विशिष्टकविप्रशंसा कवींद्रं
नौमि वाल्मीकिं यस्य रामायणीकथां चंद्रिकामिव चिन्वं
ति चकोरा इव साधवः १ शार्ङ्ग प्रवाणां जलधिकटेपयं विव
वितवानुभारतारव्यमम्स्तंयः तमहमरागमत्रस्तकृष्णद्वै
पायनं वंदे २ कस्यापि त्रयोग्रयः सुयो वेदास्त्रयो देवास्त्रयो
गुणाः त्रयोदंडास्त्रिवेधाम्नस्त्रिषु लोकेषु विश्रुताः ३ राज
शेखरस्य कवयः कालिदासाद्याः कवयो वयमप्यमी पर्व
ते परमाणौ च पदार्थत्वं प्रतिष्ठितं कल्लभट्टस्य कविरमरः
कविरचलः कविरभिनंदश्च कालिदासश्च अन्ये कवयः क
पयश्चापलमात्रं वितन्वंति ५ कस्यापि श्लेषे केचन शब्द
गुंफविषये केचिद्रसे चापरे लंकारे कतिचित्सदर्थविषये
चान्ये कथावर्णिकाः आं सर्वत्र गभीरधीरकविताविंध्याट
वीचातुरी संचारी कविकुंभिकुंभभिदुरो वाणस्तु पंचाननः
श्रीवंद्रदेवानां भवभूतिमनार्तस्यनिर्वाणमतिनामया श्र
रेः पदचिंतायामिदमाधीयते मनः १ पाणार्थयोः समो

गुंफः पांचालीरीतिरुच्यते शीलाभट्टारिकावाचि बाणोक्ति
षु च सा यदि ८ कपेरपि नीलोत्पलदलश्यामां विज्जकां
मामजानता वृथैव दंडिना प्रोक्तं सर्वशुक्ला सरस्वती ९ विज्ज
कायाः इंदुप्रभा स्मविटं विहगं विहायकीवाननेस्क बसिभा
रतिकारतिले आयंयदि प्रियसिनल्ला तकौसुहीनांगाविर
राजवचसां वविशेषगोषः १० देवधरस्य यद्ध्यंवाग्देवीस
कविसुरवकामवाम निनीकज्जहकंटी केंटविलसतितपावे
दनवपि नदाभूमीभागी निरुपमतयाकिंचिदिवसःसमा
धत्ते साम्यं घनट्टभाणीनीतोमधुरिमा ११ धनदेवानां नम
यदपितापरेन विषमाजित्वाकरेनराङ्गुरवकोटरेन
किलनार्थ्यपरां तवे सुदर्शनककीर्णवरसिकचक्रकृसम
णोपचितवनस्थांबुपास्यनतमां इदं वेदप्रभे १२ हरिहरदेवा
नां सरस्वतीवकर्णाटी विजयांकाजयत्यसौ यावैदर्भगि
रां वासः कालिदासादनंतरं १३ कस्यापि मावनविच्छितो
त्साहानां महहनेपदक्रमं स्पंदनो भारवेरेव कवयः कपयो
यथा १४ धनपालस्य हृदिलग्नेन वाणेन यन्मंदोपि पदक्र
मः भवेत्कविकुरंगाणां चापलं तत्र कारणं १५ तावत्कवि
विहंगानां ध्वनिर्लोकेषु शस्यते यावन्नविशति श्रोत्रे मत्स
वमधुरध्वनिः १६ त्रिलोचनस्यैषो भासो रामिलसौमिल्लोवर
रुचिः श्रीसाहसांकः कविर्माघो भारविकालिदासतरलस्कं

लाः स्कंधश्चयः दंडीबाणा दिवाकरौ गणपतिः कांतश्च
रत्नाकरः सिद्धा यस्य सरस्वती भगवती के तस्य सर्वेप्यमी
अहो प्रभावो वाग्देव्या यन्मातंगदिवाकरः श्रीहर्षस्याभव
त्सभ्यः समो बाणमयूरयोः १८ सरस्वतीपवित्राणां जाति
स्तत्र न देहिनां व्यासस्पर्धी कुलालोऽभूद्यद्द्रोणो भारते कवि:
इति शार्ङ्गधरे विशिष्टकविप्रशंसापरिच्छेदोऽष्टमः ८ अथ
कुकविनिंदा अप्रगल्भाः पदन्यासे जननीरागहेतवः
संत्येके बहुलालापाः कवयो बालका इव १ त्रिविक्रमस्य ग
णयंति नापशब्दं न वृत्तभंगं क्षयं न चार्थस्य रसिकत्वेनाकु
लिता वेश्यापतयः कुकवयश्च २ कस्यापि दानीयसाधार्ष्ट्य
गुणेन शक्ताः कैः कै रसैर्वैः परकाव्यविडंबैः श्राद्धे वरैयेव
वसो वहंति के पि केप्या कवयो जयंति ३ बिल्हणस्यापि
कुकाव्यकलिकालया हि विलयं केऽपि विपर्यस्तता हाकष्ट
प्रकृतिशालिनां अवस्तनाम्लेच्छा विताड्यते यकैवीऽन्तय
देवता भगवती विक्रेतुमानीयते निःशंकैरपरैः परीक्षण
विधौ मर्कटागगुञ्जाहट्टे ४ बिल्हणस्य कविभिर्न्रृपमेवाप्त
विद्यालंकारहारिणि वाणीवेश्यपरलोभेन परोपकरणी
कृता ५ देवेन्द्रस्य अन्यवर्णपरावृत्त्या बंधचिह्ननिगूहनैः
अनाख्यातः सतां मध्ये कविश्चौरो विभाव्यते ६ बाणस्य इति
कुकविनिंदापरिच्छेदो नवमः ९ अथ पंडितप्रशंसा अपि गत

या·
१४

14

परमार्थान्पंडितान्मावमंस्थास्तृणमिव लघुलक्ष्मीर्नैव ता
न्संरुणद्धि द्रवमिलितमदेत्रश्यामगंडस्थलानां न भवति
बिसतंतुर्वारणं वारणानां १ इह बत गतैः प्रयांतम्सर्वोथ
न वहितास्वद्युधाः प्रयांत [illegible]
पद्मां गिरिशिखरगतापि काकपंक्तिः पुलिनगतैर्न सम
त्वमेति हंसैः २ अंजलिस्थानि पुष्पाणि वासयंति करद्वयं
अहो सुमनसां प्रीतिर्वामदक्षिणयोः समा ३ भर्तृहरेः उ
दीरितोर्थः पशुनापि गृह्यते हयाश्च नागाश्च वहंति चोदिताः
अनुक्तमप्यूहति पंडितो जनः परेंगितज्ञानफला हि बुद्धयः
पंडिते पि गुणाः सर्वे मूर्खे दोषाश्च केवलाः तस्मान्मूर्खविस
हस्रेषु प्राज्ञ एको न लभ्यते ५ गीतशास्त्रविनोदेन का
लो गच्छति धीमतां व्यसनेन तु मूर्खाणां निद्रया कलहे
न वा ६ केषामपीमे हर्तुर्याति न गोचरं किमपि शं पुष्णा
ति सर्वात्मना ह्यर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमनिशं वृद्धिं परां ग
च्छति कल्पांतेष्वपि न प्रयाति निधनं विद्याख्यमंतर्धनं
येषां तान्प्रति मानमुज्झत नृपाः कस्तैः सह स्पर्धते ७ हे
राजन्वयमुपासितगुरुप्रज्ञाभिमानोन्नताः ख्यातस्त्वं
विभवैर्यशांसि कवयो दिक्षु प्रतन्वंति नः इत्थं मानधना
तिदूरमुभयोरप्यावयोरंतरं यद्यस्मासु पराङ्मुखोसि व
यमप्येकांततो निःस्पृहाः ८ ॥ इति भर्तृहरेः इति पंडितप्र

शंसापरिच्छेदः १ अथ कुपंडितनिंदा व्यासादीन्कविपुंग
वानवविनेयीकृत्यैः सलीलं हसन्नुच्चैर्जल्पति मील्य लोच
नयुगं श्लोकान्स्वगर्वं पठन् काव्यं पिकरूतयत्नवैर्वि(र)
चितं स्पर्धं स्वसार्थे व्यर्थेयद्यभ्यर्थ्यसे फल्गुनेन रहितः पांडि
त्यमात्रं बलात् १ कस्यापि येमेमनम्‌ विवादिनः पश्यशः
पालेन मूलाकुलाः कुर्वन्ति स्वगुणस्तवेन गुणिनां पन्ना
गुणाच्छादनं ॥ तेषां दोषकषायितोदरदृशां कोपाग्निनिः
श्वासिनां दीमावन्नशिवे वकृस्तफणिनां वियाजतो दे
गिनी २ ग्रीवास्तंभभृतः परोन्नतिकथामात्रेण संज्व
लितः सोद्वेगभ्रमणप्रलापविकलन्नामाभिभूतस्थि
तेः ॥ भ्रांतैर्द्वेषविषप्रवेशविषमक्रोधोच्छ्वनिःश्वासितः क
ष्टं न्यूनमपंडितस्य विकृतिर्भीमज्वरारंभभूः ३ देमेंद
स्येतो अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः
ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रंजयति ४ भर्तृहरे
रिति कुपंडितनिंदापरिच्छेदः अथ महतां प्रशंसा वि
पदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा सदसि वाक्पटुता युधि विक्र
मः यशसि चाभिरतिर्व्यसनं श्रुतौ प्रकृतिसिद्धमिदं
हि महात्मनां १ भर्तृहरेः इयमुन्नतसत्वशालिनां मह
तां कापि कठोरचित्तता उपकृत्य भवंति दूरतः सततं
प्रत्युपकारशंकया २ नाल्पीयसि निबध्नंति पदमुन्नत

पा॰
१५

15

चेतसः येषां भुवनलाभेपि निःसीमानो मनोरथाः ३ श्रेष्ठे
किमपि चित्राणि च चित्राणि महात्मनां लक्ष्मीं तृणाय
मन्यंते तद्भारेण नमंत्यपि ४ वेदेश्वरस्य किं वायवेण
वहुलापविजल्पितेन संसर्ग एव महतां महते फला
य ग्रंभोनिधेमलटरुहल्लववोपि येन वेलाजलोच्छलि
त्मनल्पजलवालाः ५ प्राप्तस्यैव हि महतां शक्तिरभि
व्यज्यते न संपन्नस्य अगुरोस्तथा न गंधः प्राणस्ति यथा
ग्निपतितस्य ६ कयोवदपि वज्रादपि कठोराणि महति
ऊत्तमादपि लोकोत्तराणां चेतांसि को हि विज्ञातुमर्ह
ति भवभूते: जितरोषरयामहाधिपः सपदिकोपजि
तोलवुजनः विजितेन जितस्य डुर्मते मतिमद्भिः सह
का[illegible] विरोधिना ८ माहस्य गवादीनां पयोमेघुः
सेयाविज्ञायतेदपि दीनोदयेलतायापि महतां वि
कृतिः ऊतः ९ देवेश्वरस्य संपदो महतामेव महतामेव
चापदः वर्धते क्षीयते चैंद्रो न तु ताराकृणाः क्वचित १०
अपकुर्वन्नपि प्रायः प्राप्नोति महतः फलं शैवेदंष्ट्रेनमे
वाग्निं मंनत्पयति सागरः ११ महतां प्रार्थनेनैव विप
त्तिरपि शोभते दंतभंगो हि नागानां श्लाघ्यो गिरिविदार
णे १२ न तत्स्थलादिव्रुनिहंते न तन्माविर्भवति पल्लवा
ग्रेषु निर्भर्त्सयरूपंक्रियते तदपि महात्मनो वदंत्यद्वैः १३

अविरताः येषां नः किमपि महतामेष करिणो यदस्तोभ

मे जन्मन्यकृतकरुणामप्यमदतां ॥ मनेनैवाट्वेर्यदन्न नि

पुनर्मोऽतिवहद्धवृत्ते ने नेनेदं मदनमयमेव त्रिभुवनं

केषामप्यते महात्मानोऽनुग्रहाणां तिभजमा नाद्रिमन

पि सपत्नीप्राये त्वयिमिसिंपवो नगानिम्नगाः १५ इतिम

हत्वशोमायरिक्षैः अथधीरप्रशंसा महपरिजनेनवि

लसनिधीरोगगहनानिनरतिपुनरेकः विषमेकेन

निपीतेत्रिपुरजितासमस्तैरमरैः १ कस्यापि निंदंतु

नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवंतु लक्ष्मीः समाविशतु गच्छ

तु वा यथेष्टं अद्यैव वा मरणमस्तु युगांतरे वा न्याय्या

त्पथः प्रविचलंति पदं न धीराः भर्तृहरेः श्लाघ्यामर

नामुत्र निरस्तुतमप्यवसितं धीराणां कनकगिरि

रनभिलंघ्यो विरनिशामव त्रिनारंभः ३ कदर्थितस्या

पि हि धैर्यवृत्तेर्न शक्यते धैर्यगुणः प्रमार्ष्टुं अधोमुखस्या

पि कृतस्य वह्नेर्नाधः शिखा यांति कदाचिदेव ४ यदी

नेषु दयालवः स्पृशंति यान लेशोऽपि न श्रीमदो व्यग्रा

ये च परोपकारकरणोत्सुक्यं नित्यं यावितनाः स्वस्याः सं

ति वयोवनेनाक्रंदमहाव्याधिप्रकोपपियैनैः स्तंभैरि

व सुस्थिरैः कलिभराक्रांता धरा धार्यते ५ अर्थैः स्वयं

कीर्तिरपीह माभूदन्नयपवास्ततथापि धीराः निजप

प्रा०
१९

तिस्नामन्तत्थ्यमाना मेरोयमाः कर्मसमारम्भेते १ केषाम
पि शृंगाणवेदीव तथा कल्पा जलधिः स्थलीव पातालेव
ल्मीकस्य मेरुः कृतप्रतिज्ञस्य धीरस्य ७ वाणस्य इति
धीरप्रशंसापरिच्छेदः ११ अथ सज्जनप्रशंसा उपकर्तुं
प्रियं वक्तुं कर्तुं स्नेहमकृत्रिमं सज्जनानां स्वभावोयं के
नेन्दुः शिशिरीकृतः १ इक्षोरग्रात्क्रमशः पर्वणि पर्वणि
यथा रसविशेषः तद्वत्सज्जनमैत्री विपरीतानां च विप
रीता २ निर्गुणेष्वपि सत्त्वेषु दयां कुर्वन्ति साधवः न हि सं
हरते ज्योत्स्नां चन्द्रश्चाण्डालवेश्मसु ३ उपकारिषु यः सा
धुः साधुत्वे तस्य को गुणः अपकारिषु यः साधुः स सा
धुः सद्भिरुच्यते ४ हृदयानि सतामेव कठिनानीति मे
मतिः खलवाग्विशिखैस्तीक्ष्णैर्भिद्यन्ते न मनाग्यतः
अपेक्षन्ते न च स्नेहं न पात्रं न दशान्तरं सदा परोपकाराय
सन्तो दीपा इवोत्तमाः ५ केषामप्यमी उपवनिनष्टाः सन्तोप
यपि कथयन्ति नैकमुपदेशं यान्ते षां स्वैरकथास्ता एव
भवन्ति शास्त्राणि ६ भर्तृहरेः सज्जनो न याति वैरं परहि
तनिरतो विनाशकालेपि छेदेपि चन्दनतरुः सुरभय
ति मुखं कुठारस्य ७ रविगुप्तस्य प्रतिकूलतामुपगते हि
जनाः योगेन सह भवन्ति न न नीचाः हेम्नः कठिनस्यापि
द्रवणोपायोस्ति न तृणानां ८ कस्यापि चतुरुक्तेः

५

16

खलसज्जनावग्रिमपाश्चात्यभागयोः सृष्ट्वा॥ विदधाति
वेधसैकोगुणावानन्यस्त्वपि दधाति १० गोपमस्य सं
तोपि सन्तः क्व किं वन्तेनः क्व नवलेनोक्तन वे प्रथन्तो
विधायवृष्ट्यानन्तवैधसैववर्ल्लोडकोशोघटदीपकल्पाः
गोत्रास्थितिन संचेतिसदा सन्ततिमाश्रिताः उदवं तो म
हां सन्नतयानया ११ स्नेहेनन्यसमासतोप्यायं गुणानेषां

नम्रमहा

स्नेहेनैः नलेप्यसवेविकं नेकोगक्कनस्येमपोपरः १२
श्रास्तामन्यस्तजनाः परोपकारैककवणा डलेलिताः
संतापितविश्वनेत्रसगुणो अपिदं तावियन्ते १३ यद्दू
न्यमीदृशानारस्मानन्ताउस्वरवमनुभवति॥ प्रकृति
रियं विमलानां नोक्लिष्टंतियदन्यकार्येषु १४ देवेषुव
स्य प्रावृद्दिनवर्षनिगमेनेतिवर्षतिवर्षा स्वकिं स्वनोमे
यं नीचावदनिनऊरुनेनवदनिसृजनः करोत्येव
श्रयापिनोत्क्वनिहरः किलकालकूटं हरो बिभर्तिप
रेणीखलहृष्टभोग अंभोनिधिवहतितवेहवाडवा
ग्निमंगीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति १५ आसिमध्य
तिधनेषुसोहृदं सज्जनेभवतिनेनवेजने केदनायन
निचषेनाउनेनोन्यभावमुपयातिकांचनं १६ येजाते
व्यसनेनिराकुलधियः संपन्नानाम्रनताः प्राणेनेवप
राङ्मुखाः प्रणयिनेप्राणोपयोगेपि॥ हीमंतः स्वगुण

१९

शा. ९

प्रकाशमविद्यावनपल्लवतौ पंडिता स्तिमं डलमंडनैक
तिलकाः संतः कियंतो जनाः १९ स्वोद्योगो हि वयनस्यर्थं
हृदयेन न वर्यतयः नवयत्वं तेषां माधुर्हे षविषमिवस्वरः
नटपक्तं विपिनापि विषयत्वे तः स्वल्पं संपदो विहिताः
न क्लेश्यपयासि वनानां सीदत्यतीव जीवलोकोयं २१ के
षामेयैते नं नंदु गयाधिमंयो स्याविमौ सुनन दर्जनौ
किं विंदोः सोदरः पूर्वः कालकूटस्य वा नरः २२ राजशेख
रस्य इति सजनप्रशंसा परिच्छेदः १४ प्रथमनास्तिप्रणं
सा कामं प्रियानपि प्राणान्विमुंचंति मनस्विनः इच्छंति
न वमित्रेभ्यो महतीमपि सत्क्रियां १ सुरटहसुवभेगस
शुक्लमेषस्यया वितं श्रीरेव तमहत्कं छंवकृष्णानपि
यावते २ कस्यापि पुण्यग्रामे व नेवामहति स्तिनपट
खनपालीकपालीमादाय न्यायगर्भे हि जडनडनप्र
भ्रमभ्रमोपकंटे हारं हारं प्रहृनो वरमदरदरीष्ठर १
णाय तत्क्षपातीमानी प्राणीस्वदेशेन पुनरपुद्दिनं तु १
लज्जलेशदीनः ३ वरमहिमुखे क्रोधाध्माने करावि
निवेशितो विषमपि वरं पीत्वा सुसं सुप्तं न तन्निवेशे
गिविवरतरटान्तकथामावं रेणा न धाकृतो न तु बल
नेनावामेरैर्थिः कृतं रहितमात्मनः ४ भर्तृहरेवम् २
स्तां डुकिंघटस्तिन त्वस्मपापि ड कि मा वस्मरे तत्राप्य

कान्तं त्वं सम्भिन्नालक्षिरणाः केचन नेभ्यो दैत्यश
नोपनीतविभवा दृष्टान्कं पाल्लते पि गम्भ्यान्नः स्मृहयं
तिरहं न किमपि स्वार्थेन तेभ्योपि ये ५ श्रीगणादेवानो
पातालान्न विमोचितो बत बलिर्नीतो न मृत्युः क्षयं नो
न्मृष्टं शशिलाञ्छनं मलिनतो नोन्मूलिता व्याधयः शेष
स्यापि भरं विधृत्य न कृतो भारावतारः क्षणं चेतः सत्
पुरुषाभिमानममलं मिथ्या वहन्ति वयसे ६ कस्यापि
यकः सप्तजीवति हृदयविहीनोपि सहृदयो राहुः
यः सकलकलाधिपं भाजनमुदेति न विमति दृष्टं ७
गोवर्धनस्य बृहत्फलाहलं पीतेन सपदिः शाणा हृदं विष न
ह्रदं यन्नाम्नु भंगकुटिलं मुखं ८ पुष्पकं वदह
पितृभवति एवं पकाशिणानल्पः पकोन्नकरोति
कृतेनिः कारणमेवापरः करुते ९ कामं वनेषु हरि
णाः तृणेन जीवन्त्ययत्नलभेन यनिम्न दैन्यविद्
धति ते किल पशवो वयं सुधियः १० सूनन्त नकुम्भा
द्रफलानां केभवं [illegible] श्रृंगली दर्शनादेव विलीयते
मनस्विनः ११ केषामप्यम् वलांशमेदु लीमाज्ञं किं दो
भाय मनस्विनः शफरी स्फुरितेनाब्धेः क्षुब्धता जात्वजा
यते १२ अहमलवकस्य वदेहनीलो मनस्विनः स्व[illegible]
वा सर्वलोकस्य विपरीतेन ववनेषवा १३ भर्तृहरेः पाप

भा०
१८

18

ध्वंयद्रस्यायमर्थो न मपिदिहति तस्मात्देवायमोनेपि
देहिनस्तद्वरं रजः ४ माजीवेद्यः परावज्ञादुःखदग्धोपि
जीवति तस्याजननिरेवास्तु जननीक्लेशकारिणः ५
समूलघातमघ्नतः परान्नोद्यन्ति मानिनः प्रध्वंसितान्धत
मसस्तत्रोदाहरणं रविः ६ सद्गुमानर्घवजन्मायसन्नाश्रि
पुरः स्थिते नाम्नामंगुलिमर्पयति समयासप्रयतांगुलिः ७
माघकवेः इति मनसि प्रशंसापरिच्छेदः १७ अथोदार
प्रशंसा आकारमात्रविज्ञानसंपादितमनोरथाः तेप
स्यायनसूचितां विदीनाप्रणयिनां गिरः १ देहि देहीति जन
ल्पेति न्यागिनोप्यर्थिनोपि न आलोकयन्ति ... स्मादहि
नास्तीति न क्वचित् २ शुध्यंतेयपहिपंजरे कंपटंति
शुकसारिकाः दातेशक्नोति यावि भेसंभृतः सर्वपंडितः
पकेन निहतायस्मादन्येनापरिनिष्ठता [illegible]
[illegible] दातृयाचकयोर्भेदः कराभ्या
मेव सूचितः ४ सेवपंनविनश्यति नत्र पियाश्रीर्वि
वेशितास्मन्न प्रवशिष्यते हिमांशोः मैव कत्यायास्थि
ताशंभोः ५ अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसां उदा
रचरितानां तु वसुधैव कुटुंबकं ६ नायपंनिनपावंतेभि
दाचायायदेहदहे दीपतां दीपतां निष्पमदातुः फलमीद
शं ८ केषामप्यसै अर्थिनां कृपणाराहिलजनस्वेयनिना

१

मक्षत नदवस्याप्रुनर्दैर्वन्तान्यस्य श्रुखमीवेन ९ दैडिनः
परदानिविशिष्टेभ्योपस्याप्यातिदिने दिने ननेविनमंहस
न्वेशेषमन्यस्यरक्षति १० भगवतोप्यासस्य किंनयाकि
यनेलक्ष्मायावधिरविवेकवला यानवेशेपवसामान्याप
स्थिकैरपिभुज्यते ११ विक्रमादित्यस्य लक्ष्मीपयोधरासं
गकुंकुमारुणितोहारैः पंक्त्यावलिःसपेनास्याभिज्ञापा
श्रीस्त्रुतःकरः १२ कर्णास्त्वचंपावि र्मीमांसजीवंजीमूतवाह
नः दधीचदपीविरस्थोति किंनदेयंमहात्मनो १३ हिमाद्रं
नाभिमंधमेहिः स्याप्पयतिनाम्रितान् हिदिदातिनवार्थि
भ्योगमोर्हिनाभिभाष्यते १४ दातानावोपिसख्यः स्यादद
तानमहानपि जलार्थीजलधिंत्यक्त्वा पश्यत्कूपंनिषेवते
केषामपीमे १ सदारधणेसापरिच्छेदः १५ अथपनेनवि
ध्रणंसा बालस्यापिरवेः पादाः पतन्त्युपरिभूभृतां तेजसा
सहजातानां वयःकुत्रोपयुज्यते १ सिंहःशिशुरपिनिप
ततिमदमलिनकपोलभित्तिषुगजेषु प्रकृतिरियंसत्व
वतांनखलुवयस्तेजसोहेतुः २ यद्यपिविधिवैगुण्यात्कि
ह्नः पततिउत्सरेक्षुपे तदपिहिमतनंतंवांछतिकविक्रमवि
दग्धणांमनसा ३ तेनोरिस्थस्यप्रशंसंप्रणोनिवाराप्रवाहे
नस्तवह्निरयंः श्रयंप्रतवीरवनामधेयः समदृमापीपवि

गा.
१९

19

भर्ति तेजः ४ एकः स एव तेजस्वी सैंहिकेयः स्वर्वहिष्ठां शिरो
मात्रावशेषणा जीयते येन शात्रवः ५ केषामप्येते मौनीप
दष्ठ होवेपि नत्वमीनीच एवम्ः आकृष्ट शाह्रो मित्रेपि न तेज
स्वीखेला हिमः ६ तत्स्येप वा येसमौत्रुभौत्रु मंते विरेणाय त
हिमांशुमाशुग्रसते तत्सदिवः स्फुटं फलं ७ मातस्य तेजः
क्षितिरामासो वे नातिकर्कशमाचरेत् अतिनिर्मथनाद
ग्निश्चंदनादपि जायते ८ तेजोहीने महीपाले सपरेवव वि
कुर्वते निःशंकोहि जनोथ नेपदं भस्मन्यशुशुक्षणिः ९ के
पारेप्यतौ इति तेजसि प्रशंसा पर्विच्छेदः १० अथ गुणप्रशं
सा गुणाः कुर्वंति दूतत्वं दूरेपि वसतां सतां केतकीगंधमा
घ्राय स्वयं गच्छंति षट्पदाः १ गुणा वज्जनसंसर्गाद्याति स्व
ल्पोपि गौरवं पुष्पमालाप्रसंगेन सूत्रं शिरसि धार्यते २
गुणाः सर्वत्र पूज्यंते पितृवंशो निरर्थकः वासुदेवं नमस्यंति
वसुदेवं न ते जनाः ३ न हि जन्मनि ज्येष्ठत्वं ज्येष्ठत्वं गुणउच्य
ते गुणाद्गुरुत्वमायाति दधिदुग्धं घृतं यथा ४ गुणिनि गु
णज्ञो रमते नागुणशीलस्य गुणिनि परितोषः अलिरेति
वनात्पद्मं न दर्दुरस्त्वेकवासोपि ५ नीरसान्यपि रोचंते का
र्पासस्य फलानि नः येषां गुणमयं जन्म परेषां गुह्यगुप्तये
गुणा गणांगुणगरीयांसि भवंति ते निर्गुणं प्राप्य भवंति दोषाः स

स्वादुतोयाः प्रवहंति नद्यः समुद्रमासाद्य भवंत्यपेयाः ७
गुणिनं जनमालोक्य निजबंधनशंकया राज्यलक्ष्मीः कु
रंगीव दूरं दूरं पलायते ८ गुणैः सर्वज्ञकल्पोपि सीदत्येको
निराश्रयः अनर्घ्यमपि माणिक्यं हेमाश्रयमपेक्षते ९ गुणे
ष्वक्रियतां यत्न आटोपैः किं प्रयोजनं विक्रीयंते न घंटाभि
र्गावो दुग्धविवर्जिताः १० गुणैर्गौरवमायाति न महत्यापि
संपदा पूर्णेंदुर्न तथा वंद्यो निःकलंको यथा कृशः ११ न
सौख्यसौभाग्यकरा गुणानां स्वयं गृहीताः सुदृशः स्तना
श्च परैर्गृहीता द्वितयं वितन्वते तेन तेन न गृह्णंति निजं गुणा
ढ्याः १२ कौशेयं कृमिजं सुवर्णमुपलाद्दूर्वापि गोरोमतः
पंकात्तामरसं शशांक उदधेरिंदीवरं गोमयात् काष्ठादग्नि
रहेः फणादपि मणिर्गोपित्ततो रोचना प्राकाश्यं स्वगुणो
दयेन गुणिनो गच्छंति किं जन्मना १३ केषामप्येत एकमेव
गुणं प्राप्य नमंत्यामरणं महांतः नवाशेषगुणारातेः स्यात्तसौ
निरुविस्मयः १४ स्वयं गुणपरित्यागादूर्णनाभः पतत्यधः
तमेवं संहरन्भूयः पदमुच्चैर्विगाहते १५ गुणैरुत्तुंगतां याति
नोच्चैरासनसंस्थितः प्रासादशिखरस्थोपि काकः किं गरु
डायते १६ भर्तृहरेः गुणवंतः क्लिश्यंते प्रायेण भवंति
निर्गुणाः सुखिनः बंधनमायांति शुकाः यथेष्टसंचारिणः का
काः १७ गुणोत्कर्षणतो या निरुत्कर्षणं गुणानां क्वचित् यथारि

सं॰

न मुक्ता दोषः स्तनयोः स्तब्धता गुणः १८ अहो वैचित्र्यमेतस्य
संसारस्य किमुच्यते गुणोऽपि क्लेशहेतुः स्याद्विभ्रान्तः केट
कंदले १९ अनवसरे गुणवानपि हृदयाद्वनायिते हारः
पशुपशालाकावमसेतु गुणोऽपि भूषैः प्रसार्यते सकरः २० के
षामप्येते इति गुणप्रशंसापरिच्छेदः १८ अथ संतोषप्रशं
सा अकृतापरसंतापमकृतावलनश्रमं अप्रसन्नमतो
वर्तमपत्स्वल्पमपि न वहे १ ग्रामस्य वपमिह परितुष्टाव
ल्कलैः स्वबलस्या सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः
स तु भवति दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला मनसि च परितुष्टे
कोऽर्थवान्को दरिद्रः २ भक्तिर्भवे हरिद्रस्य परामृतिर्ल्लला
नद्रविणाल्पता नरेन्द्रवाहनः शंभुस्तथापि परमेश्वरः ३
विलसत्कर्मणः संतोषामृततर्पणेन यस्य विशांतचेतसः
कृतलवनलब्धानामितस्ततश्च धावतां ४ ग्रासमिच्छति
ये भावाये भावामपि भाविताः अहो तैरत्रगत्वा मानेषां
मन्यते गतिः ५ यो मे गर्भगतस्यापि वृत्तिं कल्पितवान्प्र
भुः शेषवृत्तिविधाने मे किं सुप्तो वा मृतः ६ अप्रार्थि
तानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनां सुखान्यपि तथा यां
ति दैन्यमत्रातिरिच्यते ७ पंचमे हनि षष्ठे वा शाकं पचति
यो गृहे अनृणी चाप्रवासी च स वारिचर मोदते ८ आत्मा
धीनशरीराणां स्वपतां निद्रया सुखम् कदन्नमपि मन्यानाम

मृतनायकत्वते ९ सर्वत्रसंपदस्तस्यसंतुष्टंयस्यमानसं
उपानद्गूढपादस्यननुचर्मावृतेवभूः १० व्यासस्यग्रासे
गंविहायसज्जनेमैत्रीमहाकुलेजन्म स्वाधीनतावि
त्तंमहदैश्वर्यंविनाप्यर्थैः ११ सर्पाःपिबंतिपवनंनचदु
र्बलास्तेशुष्कैस्तृणैर्वनगजाबलिनोभवंति॥कंदैःफलै
र्मुनिवराःक्षपयंतिकालंसंतोषएवपुरुषस्यपरंनिधा
नं १२ अर्थीकरोतिदैन्यंलब्धार्थोगर्वपरितापं नष्टधन
श्चसशोकःसुखमास्तेनिःस्पृहःपुरुषः १३ नमूलेशरु
नायासस्तसौख्येनयशसालदैर्निर्मलैस्तौभागपुंसामर्यदत
नदप्रार्थनेनाम १४ केषामप्येते २तिशार्ङ्गधरेसंतोषप्र
शंसापरिच्छेदः १५ अथसंसर्गप्रशंसा महानुभावसंसर्गः
कस्यनोन्नतिकारकः रथ्याम्बुजाह्नवीसंगात्रिदशैरपिवं
द्यते १ एकेकेचिदतिकरगलाःपात्रसंतालभंतेगाधं
स्थेयमसमभुवंवीणायामेप्रयुक्ताः॥एकेतेषांसहगति
वशाद्दुस्तरंनारयंति केचित्तेषांत्वलितहृदयाःकमेवंपि
बंति २ एतेविलक्षणमेणाः शारवोटकैस्पंदनसंगतोपिब
द्धोनयोःक्रीडितमायतास्याः पयोधपयसिसंविधेहिमस्य
नेसंसर्गजादोषगुणाभवंति ३ पुरुषोनमसोमामाजस्य
इवनास्तवलोहानांममनामरुगपतिगाणां भयानोभाग
मूर्खाणांदर्शनानासंगतेमतो ४ विकृतिंनैवगच्छंतिसंग

भा.
२१

दोषेणसाधवः श्लाघ्येहितंमहासमैपैश्चदनेनविधायते ५ न
स्यानवंनगतंनवंवतामसमध्यपमैःमद्रू पयोपिशैंदतीहृले
मदिरांमन्येतेजनः ६ वीणांवंशाश्रयातेवींतुवसुतेः ऊवो
त्वियः पिवत्पनार्थमंयोगाइकेनकंचेरायणा ७ किंविद
श्रयसंयोगाद्वेशोभासमाधपि ललनालोचनेव्यसनम
लीमसमिवांननं ८ आश्रयवेशानसततंगुरुनालघुताच
जायतेजंतोः विंध्येविंध्यसमानाःकरिणोवतदर्पणेलघ
वः ९ संसर्गाद्भवतिहिसाधुनाखलानांसाधूनांनचखलसं
गमात्खलत्वं आमोदंकुसुमभवंमृदेवधत्तेमृद्गंधंनचकुसु
मानिधारयंति १० नसाधुः कृत्वापिसननिखलदोषंनगुण
लांखलानांसंसर्गोरपिकृतनिवासोपिनिर्गुणः यथालेके
ख्यांलेरपिहितनतुः चेदनतरुनेवेष्टनंयातिदर्पयतिवता
पंसप्तनसां ११ असाधुःसाधुवांभवनिखलानांसेवशुतेषा
नसंगाद्वैतेन्यनहिसजननाकस्याचिदितिसमानेसंसर्गम
णिभुजगयोर्नेमजतिनेमणानाहेंदोषास्पृशतिनत
सर्पोमणिगुणान् १२ केषामप्यनेसंनमायसिसंस्थित
स्यपयसोनामापिनतापेनपकाकारंनपानेदवनलिनी
पत्रस्थितंराजनते सांत्संसागरशुक्तिसंपुटगतंतन्नायते
मौक्तिकंप्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणाःसंसर्गेणायते
१३ अप्तःपात्रवशात्संवीणावाणीनरनारीच पुरुषविशेषं

51

प्राप्यभवं नियोगमाप्य योगमाप्य १५ असौ सर्वं विमलजल
धैर्मं इन्दं भूपतीनां नारीणां च प्रबल मुकुटे कांचनेन प्रसं
गी तंत्री वर्हः कथमिह महाकाचखंडेन सार्धं भिल्लीकंठे
मरकतमणिः कामवस्थां गतोऽस्ति १५ पतेति लक्षणमणिः
इति शार्ङ्गधरसंसर्गप्रशंसापरिच्छेदः २. अथ पतनप्रशंसा
नानिर्यान्नरसातलं गुणगणाः तस्माप्यपोगच्छतो शीलं शै
लतटात्पततमभिजनः संदह्यतां वह्निना शौर्ये वैरिणि वज्र
माशु निपतत्वर्थोऽस्तु नः केवलं येनैकेन विना गुणास्तृ
णलवप्रायाः समस्ता इमे २ यस्यास्ति वित्तं स नरः कुली
नः स पंडितः स श्रुतवान् गुणज्ञः स एव वक्ता स च दर्शनी
यः सर्वे गुणाः कांचनमाश्रयंति २ पतेतो भर्तृहरेः वयोह
हा स्वपोहन्ना येव हृष्टावहुष्कृताः ते सर्वे पतनहृहस्पद्दोरेति
हृतिकिंकराः ३ वाणिकास्य हेतुप्रमाणगुरुकं वाक्यं न शु
यतेदरिद्रस्य अप्यतिपरुषमसत्यं एष्यं वाक्यं समृद्धस्य स
देमंद्रस्य अर्थार्थी जीवलोकोऽयं श्मशानमपि सेवते जनिता
रमपि त्यक्त्वा निःस्वं गच्छति दूरतः ५ न सा विद्या न तच्छीलं न
तद्दानं न सा कला अर्थार्थिभिर्न यद्गीतं पौर्णेयं निनाय तत्की
र्तिने ६ यथामिषं जले मत्स्यैर्भक्ष्यते श्वापदैर्भुवि आकाशे
विहंगैः सर्वैस्तथा सर्वत्र वित्तवान् ७ न वित्तं दर्शयेत्प्राज्ञः
स्वल्पं कस्यचिदप्यहो मुनेरपि यतस्तस्य दर्शनाच्चलते मनः

पा.
२२

पतेविल्लशर्मेणाः लक्ष्मापविमुणोंहंनभयंमेल्लीतिमाह
निर्देष्या परिहर्णीसैवेदेभवतिभयंसिंहिकासूनोः ९ भक्ष्ये
देषोजनेऽप्रीतिः रुचिविरथिलंघने मत्वेकदूकतानित्यध
तिनांस्ववित्राणमिव १० आलिंगिताः परैर्यांतिप्रसवलंलिम
मेपवि अत्यल्लानिवभावैस्तेयतिनोमयपाश्व ११ पतंति
खङ्गधारास्मविशंतिमकरालयं किंनजवंतिस्मभगेकष्ट
मर्थार्थिनोनराः १२ गुणा[illegible]प्योयातिविकः कृपेच्चेर
यथा निर्गुणोपिभृतः पशुजनैः शिवस्मिधार्यते १३ केषाम
प्येते इतिशाङ्कःपरेयनप्रशंसापरिच्छेदः १४ अथदुर्जननिं
दा खलः सर्षपमात्राणि^ पश्यन्नपिनपश्यति १ नविनाप
रवादेनरमतेदुर्जनोजनः काकः सर्वरसान्भुंक्ते विनामेध्यं
नतृप्यति २ पतैरेवासमर्थ परितोषयितानकश्चनसुगतोपिम
गुणोज्झितदेहिनः परदोषकथाभिरल्पकः स्वजनं तोषयितुं
किलेच्छति ३ सहजांधदृशः स्वदुर्नयेपरदोषेक्षणदिव्यचक्षु
षः स्वगुणोच्चगिरो मुनिव्रताः परवर्णग्रहणोष्वसाधवः ४
पतैर्माबकवेः विषधरतोप्यतिविषमः खलः इतिनमृषाव
देतिविद्वांसः यदयंनकुलद्वेषी सकुलद्वेषी पुनः पिशुनः ५
अतिनि^कटेनेत्रभवतिवलानामतीवनिपुणधीः तिमिरे हि
कौशिकानांरूपंप्रतिपद्यतेदृष्टिः ६ पतैरसकेपीः लक्ष्मी
लापीतीवः प्रथममेवस्वामिनंपराभवति भूमिरजोरपाणि

22

परछिद्राणिपश्य
ति।। आत्मनो बि
ल्वमात्राणि^
१०

मलि^

रात्रुभ्यापकमेव संहृश्यते ७ विग्रहस्य उपकृतमनेन ह
नरा मित्यमतामलिनकृत्विदेपेला हेतमहस्यमाश्रितस्य
हृतोग्निर्दहत्येव ८ विषमामलिनात्मानो हि निद्धा जिह्मगा
इव नगन्त्राणाहरा नित्यं कस्य नोद्वेजकाः खलाः ९ हरिणा
स्य दुर्जनैः परिहृतेन्थो विषयालंकृतोपि सन् मणिनाभूषि
नः सर्पः किमसौ न भयंकरः १० वाणिकास्य परिग्रहामपि
हृत्तिं समाश्रितो दुर्जनैः परात्स्यते पवनाशिनोपि भुजगाः
परोपतायनमेवति ११ नीचः समाश्रितो वश्यमनवाप्यप
राश्रयं छिद्रमात्रमवाप्नोति हृष्टो तोत्रकटीभवः १२ खलानां
कंटकानां च द्विविधैव प्रतिक्रिया उपानन्मुखभंगो वा दूरतो
वापि वर्जनं १३ स्पृष्टोपि न्हतोपि समाग्रतितोपि सन्
सतां वैपादलग्नोपि विध्यत्येव कंटकः १४ अपूर्वः कोपि को
पाग्निः सज्जनस्य खलस्य च एकस्य शाम्यति स्नेहाद्वर्धतेन्य
स्य वारितः १५ निमित्तमुद्दिश्य हि यः प्रकुप्यति ध्रुवं स तस्याप
गमे प्रसीदति अकारणद्वेषि मनो हि यस्य कथं जनस्तं परि
तोषयेत् १६ पादाहतोपि दृढदंडसमाहतोपि यं दंष्ट्रया स्पृ
शति तं किल हंति सर्पः हष्टोद्विषपिशुनो नमनुष्यधर्मा क
र्णे परं स्पृशति हंति परं समूलं १७ नोभ्रदुर्जनजिह्वा व प्रतिकू
लविसर्पिणी परप्राणापहारायैव दारुणा केन निर्मिता १८
यास्मिन्वंशे समुत्पन्नस्तमेव निजचेष्टितैः दूषयत्यचिरेणैव

पु१

पा
२२

कृणकीटइवाधमः १९ दूषयति परमनार्थैः शक्तिविहीनो
पिजगदभिद्रोहे नैजयतिशास्त्रधारांस्वयमसमर्थः शिलांछे
ने २० स्वभावकठिनस्यास्यकुद्विमांविभ्रंतोनतिं गतोपिपा
हिंमायैवापस्यवाखलस्यव २१ श्रवःपिंगुइवोनमे खलानांहृ
दयेष्वगान पतितापवनाश्रंतिगणालोपकगाइव २२ वजेनी
योमतिमतादुर्जनःसख्यैवेवैपाः॥ स्वाभवत्यपकारायलिहन
पिदशत्यपि २३ वक्रतांविभ्रतोयस्यगुह्यमेवप्रकाशते कथं
नवसमानःस्यात्सुद्धेनपिशुनःशुनः २४ शिरसिनिहितोपिनि
त्यंयत्नादपिसेवितोबहुस्नेहैः॥ तरुणीकचइवनीचःकौटि
ल्यंनैवविजहाति २५ पात्रमपात्रीकुरुतेदशागुणांस्त्वेहमा
शुनाशयति अमलेमलंप्रयच्छति दीपज्वालेवखलमैत्री २६
स्नेहेनभूतिदानेनकृतःस्वस्थोपिदुर्जनः॥ इयतांप्राप्नोतिकेनि
छकोलेपकमपिद्विधा २७ यथायथैवस्नेहेनभूयिष्ठमुपचर्य
ते धनेनतथातथापापंमहौवैश्वानरःखलः २८ लोकेनोत्र
निमायातिलोकेनायात्ययोगतिं अहोतुसदृशीवृत्तिस्तुला
कोटेःखलस्यच २९ नैवात्मनोविनाशंगणयतिपिशुनःपर
व्यसनसंसक्तः प्राणसहस्रविनाशमपेक्ष्यतिकबंधइव
दह्यमानाःसतीक्ष्णेननीचाःपरयशोग्निना अशक्तास्तत्पदंगं
तुं ततोनिंदांप्रकुर्वते ३१ खलःसत्क्रियमाणोपिददातिकल
हंसतां दुग्धधौतोपिकिंयातिवायसःकलहंसतां ३२ केषां

३०

मप्येते नविषमसमनेकं तु शक्यं प्रयत्नशतैरपि त्यज
ति कटुतां न स्वां निंबः स्थितोपि पयोह्रदे गुणपरिचितो
प्यार्थ्यं वाग्नि न जल्पति दुर्जने न स्थिरमपि बलाध्माते
लोहे कृतः कनकाकृतिः ३३ भर्तृहरेः इति दुर्जननिं
दापरिच्छेदः २२ अथ कृपणनिंदा यदन्येन परिक्लेशै
रर्जितं यत्नभुज्यते विभज्यते यद्दत्तं तैर्वः कस्य विन्मास्तत
द्धनं १ यत्केनाप्य रतिं क्लेशं न स्पर्शं मोहं प्रजागरं नन्द
नेकदर्याणां हृदयव्याधिरेव सः २ येनैतिदेर्मेदस्य मत्सुः
शरीरेगोमा रेधनं दत्तं वसेथरा ञ्यावित्तानि च हसति स्वप
तिं पुत्रवत्सलं ३ वाणस्य नेदनं वेदंत्यविणैर्ड्कृतमिव
किमपि विहितमति चोरं वहुधा मिलेत्स्वपाको वितम
तिनायापि यन्नेभ्यः ४ वल्लभदेवस्य टहनरनिवहस्त्र
ह्रेः कोपि निषस्मा सहज मलिनस्य कृपणस्य कृपा
णस्य च केवलमाकारतो भेदः ५ गोपभट्टस्य कृपण
स्य समृद्धीनां भोक्तारः संति केतिविदति निपुणाः जल
संपदस्तु वाशेर्यां निवर्यं पाय्यदोवी ग्रैः ६ प्रकाशवर्ष
स्य ग्रामान पिन लभंते भोगाभोकुंस्वकमिभिः कृपणा
मृतपाकः किलभवति दुःखापाकेवलिभूजो हि ७ रवि
गुप्तस्य त्यागभोगविहीनेन धनेन धनिनो यदि भवामः
किं न तेनैव धनेन धनिनो वयं ८ कस्यापि कृपणेन म

पा.
२४

मोदानानभूतोन भविष्यति स्वस्य शङ्केव विनातियः
परेभ्यः प्रयच्छति ९ ग्रामस्य योन ददाति न भुङ्क्ते स
ति विभवे नैव तस्य तद्द्रव्यं तृणमयकृत्रिमपुरुषो रक्षति
सस्यं परस्यार्थे १० रूपेणेन शवेनैश्वर्येन नापि न दीयते मां
संवर्धयता नेन काकस्यापकृतिः कृता ११ उदारवृत्ति
नस्मागीयाविनः स्वरूपतोपि कः पकोदयं ननः प्राणा
नयः प्राणांस्तनोपयं ते १२ दांभभोगेनाशालिस्तोगनयो
भवं तिविनस्यप्रेन ददाति न भुङ्क्ते न स्यन्तीयाग्रतिभ
वति १३ तौपभोक्तमपि स्त्रीवोजानानास्यपविनोत्रियं
केषामप्ये इतिकृपणानिंदापरिच्छेदः १४ अथयाव
कर्निदा देहीतिवक्तुकामस्यपतङ्कः विश्वपजायते दा
ताचेन हि जानीयाद्यान्वपिशितास्तथापि १ कस्यापि वे
पथुमल्लिनं वक्त्रं दीनावागद्गदः स्वरः मरणे यानि चि
ह्नानि तानि चिह्नानि याचके २ ग्रामस्य प्रानर्थानवेशे
षयाचकजनैर्वैराग्यमेसर्वथा यस्मादिक्रमणालिवा
हनमरीभक्षंजभोनादयः अन्यंतं विरतीविनानवि
हिनालेविश्वजीवानवोमार्के उक्र वलामसाभ्रमत
यः सणः प्रभुनापुषः ३ उडौनागुणापवित्राणः स्तावफ
लान्यारादिह्रिकीर्णान्यपः पर्यस्ताः पर्वतेनायशालवकिताः
संपलतापलवाः प्रागेवापरतः प्रमोदहरिणाच्छाया

ग्राम्या विहगा
यन्यवरस्परत
पिकाम्लीना
१५

२४

कथंनेगतादैन्यारण्यमनेगजेनमहतामग्नेभिमान
तुमे ४ विद्यावतः कुलीनस्यधनंयाचितुमिच्छतः के
टेपाशावनस्येववाक्कुरोतिगतागतं ५ दरिद्राणांशास्त्र
नस्यप्रसादितकरस्यच तेजस्तेजस्विनोर्कस्यहीयतेन
स्यकाकथा ६ गुरुतामुपयान्तियत्स्वनः गुरुषत्तहिदिते
मयाधुना नत्तावचवैरहत्सुख्यितानमरतेनिहरितिसामना
गपि ७ साधुरेवार्थिभिर्याच्यः क्षीणवित्तोपिसर्वदा
शुष्कोपिहिनदीमार्गः खन्यतेसलिलार्थिभिः ८ तृणा
दपिलघुस्तूलस्तूलादपियाचकः वायुनाकिंननीतो
सौमामयंप्रार्थयिष्यति ९ इतिशार्ङ्गधरेयाचकनिंदा
परिच्छेदः २३ अथदरिद्रनिंदा अन्यायरूढिलीयंतेदरि
द्राणांमनोरथाः बालवैधव्यदग्धानांकुलस्त्रीणांकुचा
विव १ इहलोकेपिधनिनांपरोपिस्वजनायते ~~स्वजनो~~
~~विदरिद्राणांसर्वदादुर्जनायते~~ स्वजनोपिदरिद्राणां
तत्क्षणाद्दुर्जनायते २ हेदारिद्र्यनमस्तुभ्यंसिद्धोहंत्वत्प्र
सादतः पश्याम्यहंजगत्सर्वंनमांपश्यतिकश्चन ३
रोगीचिरप्रवासीपरान्नभोजीपरावसथशायी यज्जी
वतितन्मरणंयन्मरणंसोस्यविश्रामः ४ परिहृतमत्कुले
विद्याशीलशौर्यस्वरूपतो विशिष्टदातिनिर्गुणः कन्या
मिवदरिद्रंतं ५ दारिद्र्यानलसंतापः शांतःसंतोषवारि

णा याचकाशाविघातान्तरोहः केनोपशाम्यति ९
केषांचिदिमे ग्रन्थानसंतितवसंचतिमाङ्गाशादानात्र
मेऽङ्कचतिङललितंमनोमे याञ्चावलाघवकरीस्ववधेव
पापंप्राणाःस्वयंव्रजन्तुकिंप्रविलंबितेन ७ मात्तकेः
मारोदीश्चिरमेवबस्वर हितानदृष्टावबालानिमान्नाया
नस्तवबन्सदास्मतिपिताग्रैवेयकंवासमी क्ष्मैवंगरहि
रगिवंवासितिकटेङ्कऽस्मातिः किंचनोनिघस्मात्तुनला
लवास्तनमुत्कंपांथः पुनः प्रस्थितः ८ केषांचिदिमिदं
प्रपञ्चपदिवासांकेगृहाणामर्भकं विकंभूतलमत्रनाथ
भवतः दृष्टेपलालोच्चयः „दृष्टयोविति[illegible] निशिप
दाचौरः प्रविश्यस्वलक्ष्यकर्पटमन्यन्नस्वङ्गपरिहि
त्यारुदन्निर्गतः ९ वृद्धोंधः पतिरेषमंचकगतः स्थूणावशे
षंगृहंकालोभ्यर्णजलागमः कुशलिनीवत्सस्यवार्ता
नो „यत्नात्संचिततैलबिंदुघटिकाभग्नेतिपर्याकुला दृ
ष्ट्वागर्भभरालसांनिजवधूंश्वश्रूश्चिरंरोदिति १० श्रेवा
न्वेष्यतिनमयानूनमयासापिनोवयानमया „ग्रहम
पिननयाननयाचैराजनकस्यदेशोपि ॥ सचिवेदोषः
केषामपीमेचांडालस्यदरिद्रस्यदोषेनोमहेशोस्ता
चांडालस्यनगरहांगानिदरिद्रोनप्रयच्छति ११ वाल्मी
केः नोसेवाविहिताग्रेरदपिमनाकृतेनावाकृतेनस्त्र

नत्स्यतो
पि
25

नेदेवानां विधिवन्नवाशिवशिवस्त्रिग्पादयः सेविताः किं
न्नब्रह्मरणोऽसरस्वतिरस्यादाजन्मनः सेवितैस्तस्मान्नो वि
जहातिसाभगवतीशंकेसपत्नीनव २६ इतिषाड्गुं पदे
दरिद्रनिंदापरिच्छेदः २५ अथमूर्खनिंदा यस्यनास्ति
स्वयंप्रज्ञा शास्त्रंतस्यकरोतिकिं लोचनाभ्यांविहीनस्यदर्प
णः किंकरिष्यति १ चाणाक्यस्य वितरतिगुरुः प्राज्ञेवि
द्यांतथैवयथाजडे नतुखलुतयोर्ज्ञानेशक्तिंकरोत्यप
हंतिवा भवतिचपुनर्भूयानेकः फलंप्रतितद्यथाभव
तिचरुचोग्राहेशाकोमणिर्नमृदांचयः २ कालिदास
स्य लभेतसिकतासुतैलमपियत्नतः पीडयन्पिबेच्च
मृगतृष्णिकासुसलिलंपिपासार्दितः कदाचिदपिपर्य
टञ्छशविषाणमासादयेन्नतुप्रतिनिविष्टमूर्खजनचि
त्तमाराधयेत् ४ प्रसह्यमणिमुद्धरेन्मकरवक्त्रदंष्ट्रांकु
रात्समुद्रमपिसंतरेत्प्रचलदूर्मिमालाकुलं भुजंगमपि
कोपितंशिरसिपुष्पवद्धारयेन्नतुप्रतिनिविष्टमूर्खजन
चित्तमाराधयेत् ५ भर्तृहरेः मूर्खोहिजल्पतांवाचःपुंसां
श्रुत्वाशुभाशुभाः अशुभंवाक्यमादत्तेपुरीषमिवसूकरः
व्यासस्य उपदेशोहिमूर्खाणांप्रकोपायनशांतये पयः
पानंभुजंगानांकेवलंविषवर्धनं ७ चाणाक्यस्य मूर्खनिं
दापरिच्छेदः॥ अथनम्रतानिंदा बलिभिर्मुखमाक्रांतंपलि

वा०
२६

26

तैरंकितं शिरः गात्राणि शिथिलायंते तृष्णैका तरुणाय
ते १ तृष्णे देवि नमस्तुभ्यं यैर्यविस्तवकारिणि विश्वत्रैलो
क्यमप्येषा पियन्त्वया वामनीकृतः २ कस्यापि भ्रांतं पावनत
न्वेरणमनसा देहीनिधाकेश्विता भुक्तंमानविवर्जितंपर
गृहेस्वाशंकमा काकवत् सावेपं भ्रुकुटीकरालकुटिले
दृष्टं खलानां मुखं तृष्णे देवि यदन्यदिच्छसि पुनस्तत्रापि
सन्नावयं ३ भ्रांतं देशमनेकदुर्गविषमं प्राप्तं न किंचि
त्फलं त्यक्त्वा जातिकुलाभिमानमुचितं सेवा कृता निःफ
ला भुक्तं मानविवर्जितं परगृहेस्वाशंकया काकवत् तृ
ष्णे जृंभसि पापकर्मनिरतेनाद्यापि संतुष्यसि ४ नास्वा
द्यानृत्यया कल्याणकविदेवनितं विनी याश्रानापि श्रु
संतीभवस्येवापि के प्रियाः ५ चुताहं तृः सिताः केशा द
ग्निर्बोधः पदे पदे पानमज्जामिमं देहं तृष्णा साध्वी नवंवति
तृष्णे त्वमपि तृष्णापाविश्रुत्यानेश्ववंतेसे व्यापितेश्चनप
स्येश्रुजनावपरितानेश्वव ७ धनेषु जीवितव्येषु स्त्रीषु चा
शनेषु च अतृप्ता मानवाः सर्वे याता यास्यंति यांति च ८
तृष्णे देवि नमस्तुभ्यं यया वेमत्सर्वस्यमवेदा उत्पादयसि यत्वे
न गोष्पदे सागरभ्रमं ९ अपि मेरूपमं प्राज्ञमपि शूरमपि
स्थितं तृणीकरोति तृष्णैका निमेषेण नरोत्तमं १० केषां
मप्येते इति णाडू प्रवेतृष्णा परिक्लेदः ११ अयलोभनिंदा

लोभस्सहाविर्विस्तीर्णो लोभः सर्वदोषभयं दृष्टं कार्याकार्य
विचारो लोभविमूढस्य नास्त्येव १ प्रतिसाहसमनिरुद्ध
रमनन्यासाध्यं येन कर्म लब्धा नो योपि दहानि शरीरं न दहा
ति स विनलेशमपि २ केचिल्लभावबध्नाल्लीवनवेशया
ननामपि सहंते न तु संत्यजंति वित्तेमात्सर्यमिवाधमाः
सतनेः ३ मेषाइवातिलव्याधं वनितिपनलवणावारिवद्ध
न्मताः तृणालववन्निजदेहं त्यजंति लेशेन वित्तस्य ४
सत्यप्रशमतपोभिः सत्यपनैः शास्त्रवेदैर्भिर्विजितः
लोभो वत प्रविष्टः कुटिलं हृदयं किरातानां ५ पर्वते
मेरुस्य नान्यर्थमर्थार्थितया लब्धया उद्देन येन तं प्रवि
ष्टं तापितत्वानि मध्यमानो स्वजद्विषं ६ प्रायेणापतिनामे
व धनलोभाविर्नितं व ध्पपकोटिः कृपोपि नेलक्षापम्रणि
नेध नृः ७ कपोलापि शनिशार्द्धं पवलोभवितं दापरिच्छे
दः २१ प्रथानं तु वंदे वाख्याने ब्रह्मा येन ऊर्लालवनि
यमितो ब्रह्मांडभांडोदरे विस्तृर्येन दशावतारगहने द्विमः
सदा संकटे रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं का
रितः सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे
कश्चित्पाणीपात्रं वदति तमिव कार्यं विवटयन्यथा कांचके
नापि क्व विदद्धटमानं घटयति तदेवं सर्वेषामुपरि
परितो जाग्रति विधावुपालंभः कोयं जननजयनोपा

भा॰
२२

27

नेनविधेः २ रामचंद्रभट्टानां नमस्यामोदेवान्ननुहतविधे
स्तेपिवशगाविधिर्वंद्यः सोपिप्रतिनियतकर्मैकफलदः
फलंकर्मायत्तंयदिकिममरैःकिंचविधिनानमस्तत्कर्म
भ्योविधिरपिनयेभ्यःप्रभवति ३ खल्वाटोदिवसेश्वरस्यकि
रणैःसंतापितोमस्तकेवांछन्देशमनातपंविधिवशा
त्तालस्यमूलंगतः तत्राप्यस्यमहाफलेनपतताभग्नंस
शब्दंशिरः प्रायोगच्छतियत्रभाग्यरहितस्तत्रैवयान्त्याप
दः ४ मज्जत्वंभसियातुमेरुशिखरंशत्रुंजयत्वाहवेवा
णिज्यंकृषिसेवनादिसकलाविद्याकलाः शिक्षतु आ
काशंविपुलंप्रयातुखगवत्कृत्वाप्रयत्नंपरं नोभाव्यं
भवतीहकर्मवशतोभाव्यस्यनाशःकुतः ५ भर्तृहरेः
स्ववशःकर्मेतिकर्मप्रमादतनुरूपपरवशोभवति स्ववशो
रोहतिहृदेनिपतन्स्ववशात्ततः पुरुषः ६ किंवनेवात्मिजा
निप्रख्यातेलाभकारणमूलं विधिलिखिताद्दरमालं
फलतिकपालेनभूपालः ७ दीपादन्यस्मादपिमध्या
दपिजलनिधेर्दिशोप्यंतात् आनीयझटितिघटयतिवि
धिरभिमतमभिमुखीभूतः ८ भाग्यवंतंप्रसूयेथामा
शूरंमाचपंडितं शूराश्चकृतविद्याश्चवनेसीदंतिपांडवाः
गजभुजंगविहंगमबंधनंशशिदिवाकरयोर्ग्रहपी
डनं मतिमतांचवीक्ष्यदरिद्रतां विधिरहोबलवानि

तिमेमतिः ९ नकेवलंमनुष्येषुदेवंदेवेष्वपिप्रभुः मति
मित्त्रेधनाध्यदेवर्मित्राबरुणोहरः १० येवोपिस्थलतांस्थ
लेजलंपितांमूलीलवःशैलतांमेरुमिक्कणतांतृणंऊ
लिशानांवज्रंतृणान्कीवतां वह्निःशीतलतांहिमंदहतां
मायातियस्येछया लीलाउर्लेलितात्मनध्यमनिनेदेवाय
नस्मैनमः ११ अरक्षितंतिष्ठतिदैवरक्षितंसुरक्षितंदैवहतं
विनश्यति जीवत्यनाथोपिवनेविसर्जितःकृतप्रयत्नो
पिगृहेविनश्यति १२ सच्छिद्रोमध्यकुटिलःकर्णःस्वर्ण
स्यभाजनं पिशुनैर्निर्मलंनेत्रंपात्रंकज्जलभस्मनः १३
दानावलिःप्रार्थयिताचविष्णुर्दानंचभूर्वाजिमखस्यका
लः नमोस्तुतस्यैभवितव्यतायैयस्याःफलंवैधनमेवना
ने १४ केषामप्येतेभगवंतोजगन्नेत्रेसूर्याचंद्रमसावपि
पश्यगच्छतएवास्तंनियतिःकेनलंघ्यते १५ नेडिनःप्र
तिकूलतामुपगतेहिविधौविफलत्वमेतिवहुसाधनता
अवलंवनायदिनभर्तुरभून्नपतिष्यतःकरसहस्रमपि
मावस्यप्रियमःविविपदंतुप्रांतप्रपा नपदंपरापापविचय
चलेविंतावचकेनिधायविधिःखलः मृदमिवबलीनपिंडी
कृत्यगाल्मकुलालवद्भ्रमयतिमनोनोजानीमःकिम
त्रकरिष्यति १८ विज्ञकायाः किंकरोतिनरःप्राज्ञःपूरो

१०

ग्रा.
२८

वाध्यव पंडितः ॥ दैवं यस्य छलात्रैव[illegible]कवेतिविफलाः
क्रियाः १९ वागाकाम्य यन्ननोरणशानैरयोग्यवंनस्पृशंति
कवयोगिरापियत् स्वमहत्निरपियच्चङ्लेभालीलयैववि
दधातितन्दिपिः १ दैवगाणस्य ३ निशाङ्कःपवैदैवाख्यानपरि
च्छेदः २८ श्रण्वोप्रमाख्यानं न दैवमितिसंचिंत्यत्यजेदुद्योग
मात्मनः अनुद्यमेनकस्तैलंतिलेभ्यः प्राप्तुमर्हति १ उद्योगि
नंपुरुषसिंहमुपैतिलक्ष्मीर्दैवंप्रमाणमितिकापुरुषावदं
ति दैवंनिहत्यकुरुपौरुषमात्मशक्त्यायत्नेकृतेयदिनसि
ध्यतिकोत्रदोषः २ क्रमामिश्रस्य विहायपौरुषंयोहिदैव
मेवावलंबते प्रासादसिंहवत्तस्यमूर्ध्नितिष्ठंतिवायसाः ३
उद्योगेनहिसिध्यंतिकार्याणिनमनोरथैः नहिसुप्तस्यसिंह
स्यप्रविशंतिमुखेमृगाः ४ पूर्वजन्मजनितंपुराविदःकर्म
दैवमितिसंप्रचक्षते उद्यमेनतदुपार्जितंविनादैवस्वयमवर्ण
ननक्षमं ५ दैवंपुरुषकारेणसाध्यसिद्धिनिबंधनं योनिक्र
मितमिच्छनसलोकेनावसीदति ६ योजनानांशतंगच्छन्स
हस्रंनपिपीलिका अगच्छन्वैनतेयोपिपदमेकंनगच्छति
काममप्यपिश्रियमासाद्यपनस्हहीनचेष्टते नस्यायनिश्रनश्रे
योधीनभोनिऊर्ध्वंविवत् ८ संपराम्नाम्यिनेमन्यो भवनिसत्य
याप्ययः कृतकृत्याविधिर्मन्येनवर्धयतितस्यतां ९ श्रमेण

28

द्यतः केचिदर्थज्ञातिक्रियागुणैः यदृच्छाशब्दैर्ह्नमः
संज्ञायैजन्मकेवलं १ यतोमाघस्य इतिशार्ङ्गधरउद्यमा
ख्यानपरिच्छेदः २९ अथप्रकीर्णकाख्याने दानापल
स्रीः स्फुरन्नायविद्याचिंतापरत्रलविनिश्चयाय परोपर्क
रायवचांसिपस्वेयस्त्रिलोकीतिलकः सएव १ देवगण
स्य निःकलंककलयैकयापियः संस्तुतः सावलस्त्वन्यते
ज्जनैः भद्रयपयज्जलज्जोपिपार्थितेशंकरेण शिरसानिशा
करः २ शार्ङ्गधरस्य एकेसत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वा
र्थंपरित्यज्यये सामान्यास्तुपरार्थमुद्यमभृतः स्वार्थावि
रोधेनये तेमीमानुषराक्षसाः परहितेयैः स्वार्थतोहन्यते
येतुघ्नंतिनिरर्थकंपरहितंतेकेनजानीमहे भर्तृहरेः
अन्यमुखेदुर्वादोयःप्रियवदनेसएवपरिहासः इतरेंधन
ज धूमः सोगुरुभवोधूपः ४ गोवर्धनस्य अहोबतमह
त्कष्टं विपरीतमिदंजगत् येनापत्रपतेसाधुरसाधुस्ते
नतुष्यति ५ अदानापुरुषस्त्यागीधनेसंत्यज्यगच्छति
दातारंकृपणंमन्येमृतोप्यर्थंनमुंचति ६ व्यासस्य दात
व्यंभोक्तव्यंसतिविभवेसंचयोनकर्त्तव्यः पश्येहमधु
कराणांसंचितमर्थंहरंत्यन्ये ७ अष्टमलोभमतिर्हि
स्वाणिनमधुराणांविशेषवंत यदिनाश्रयतितवंप्रीः
श्रीरेवहितंवितानुत्र ८ यात्रसमानिपयोपिसंध्याविपि

न्माधू

पाः
२९

29

विजृंभते द्दिशाचैलामन्यैकथं तिष्ठेत्पुरोगेहे ९ रक्तं
निरूपणाः पाशौ दूंधकव्यमिवात्मनः न देवमंतः सत
नमुक्तंनेतियथामलं १० सद्विद्याघटिकाविंतावराको
टरसद्गतो शक्तोप्यशनमात्रेमानिरामरामेनिचभुवत् ११
दद्गतेशुष्यमानस्यपतनः पुलकोनवेत् श्रात्मनमाघवे
षांचपिकृत्यागंपौरुषंघ्नतं १२ ननड्कंननत्यीतंननन्को
मेननहृतं यत्नोसमाहितस्तीरलनावाज्यवर्जितं १३
दुर्जनदूषितमनसांपुंसांसुजनेपिनास्तिविश्वासः पय
सांपुंसांसुजनेपिनास्तिविश्वासः पयसादग्धोबालोद
ध्यपिफूत्कृत्यभक्षयति १४ करोतिनिर्मलाधारस्तुच्छस्या
पिमहार्घतां शंखो नो विंदुरल्पोपि शुक्तौ मुक्ताफलंभवे
त १५ गुणैः कट्वपिलवणापिमहत्तेयः पुमान्नसंत्यजति
सभवतिमधोवेयः सर्वपरवमर्वलोकस्य १६ किमाश्च
वगुरुत्वाभ्यांवरमोपिगुणैर्गुरुः केतकीकुसुमेपर्णपल
शुपत्रैपिगौरवं १७ यतिनोपिराद्भवहनेनवशिनोवांधयति
पद्मखंडानिभवतिविपद्यपिमहतामंगीकृतवस्तुनिर्वा
हः १८ निःसारस्यपदार्थस्यप्रायेणाडंबरोमहान्नसुव
र्णेध्वनिस्तादृक्यादृक्कांस्येप्रजायते १९ सपवथस्यो
विपदिसम्रूपंनविभवंवति सज्जनस्यर्ककैरेलमंद्विमेरेदत
शीतता २० मामिमागेसमास्यान्न्वापत्तयोरुभयोरपि

नत्वेकः पुष्कलपत्रोभृङ्गगणः पुण्यैर्वाप्यते २१ मत्स्याद
योपि जानाति नीरक्षीरविवेचनं प्रसिद्धिरेव हंसस्य यशः
पुण्यैरवाप्यते २२ सौभाग्यं विरलस्यस्थानसमकर्मसु
णेष्वपि षडङ्घ्रिपादात्पृथग्ष्वी[illegible]द्रायतैव कथ्यते २३
हलादपि नदीं व्योम गृह्णादपि न दीयते परोपकारकरणा
वचनैकादरिद्रता २४ यतिनोपि करात्त्रातैरुत्स्यतस्य
बकेंडकः प्रायेणाहि सज्जनानामस्यापि योविपन्नयः २५
पदस्थितस्य पद्मस्य मित्रेवरुणभास्करौ पदच्युतस्य त
स्यैव क्लेददाहकरावुभौ २६ वनानि दहतो वह्नेः सखा
भवति मारुतः स एव दीपनाशाय कृशे कस्यास्ति सौहृ
दं २७ गतः सकालो यत्रासीदवत्ताकल्पशाखिना उदुं
बरफलेभ्योपि स्पृहयामो धुनावयं २८ भोगं भोजनशक्ति
स्मरतिशक्तिर्वरस्त्रियः विभवो दानशक्तिश्च नाल्पस्य तप
सः फलं २९ व्याघ्रयति नितरां गुपेतः स्वच्छप्रकृतीनव
यलेशोपि उद्विजते न वदतः सकेन रसं कणेनापि ३०
शारदि समग्रनिशाकरकरशान्तहततिमिरसंचयारजनी
नलहंतत्विमार्कामपि दिवस[illegible]च्छायां न ह्रस्वयति ३१ व
रम्यत्वेन नलो गृह्णात्तस्ताधनभीषणान् सिंहान्यादग्रहा
रोपिन सृगालाधिरोहणं ३२ केषामप्यन्ते त्वं वेनीवनना
नृगगणभसादस्मात्सुमेदादरः कानेनामानदमानहानिरिय

शा.
१.

तो भूः किं वदे कथम्भा गुंजाभुजनपदं पराये विचयाक्षिली
ननैरुक्ति ते शुक्रा दामनधावधं निकिमद्रा के देऊ वेमी
टशाः ११ इति शार्ङ्गधरे प्रकीर्णकाख्यानपरिच्छेदः ९९
अथ समस्याख्यानं सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्र
पात् इत्युक्तिगर्भितः छत्रस्नवैसेस्थे विसर्पति १ कस्या
पि पूर्वार्धमेतत्समस्या कामं कामदुघं धेनुमित्राय वरु
णाय च वयं धीरशादानेन सर्वान्कामानशीमहि २ क
स्यापि पूर्वार्धं तृतीयपादश्च समस्या अससमानेन समानं
भविता कलहे मम इति मत्वा फेवमानी स्वगात्सिंहः प
लायते ३ कस्यापि तृतीय[illegible] पादः समस्या वियायां उमेदे
येषां कार्यगतं विमेवसति तेषां देवाभिपूमानां सलिला
दग्निरुत्थितः ४ कस्यापि श्वेताभिवतृतीयपादः समस्या हा
मोदवकरावातविक्लीकृतवेतसा दृष्टं वापूरमलेनप
नवेदनमम्लले ५ वागास्य वलनं वेगं मायां गगनयायि प्रति
विविंते सवेदं शोभने नर्थं शानवेदनमलले ६ राघव भ
हानो अन्त्यपादः समस्या भीष्मग्रीष्मर्तौ संतमप्युन्नयनयो
नरस्थयोः अन्योन्यालापरागविनोदैर्ह्नोमुग्धं दायते न रविः ७
सीता समागमोत्कंठाकर्णिताकूहथ वितः राघवस्य पा
दांगारैः समुद्रादग्निरुत्थितः ८ सालिदतृतीयेदवापनगदे
वाघभत्रे पपपाः पुंडरीकात्तैगगनं भ्रमरायते ९ केषा

30

विदंणपादः समस्यासर्वत्र पंकेदेगरलं विराजतितरां
शीर्षेच मंदाकिनी उत्संगेच पिवामस्त्वं कदिनटेशाहूल
वर्माम्बरे मायायस्यहरणाहिविस्मयमाखिलं नस्मै नमः शं
भवे नेहूवनलविड्डवनलजवनेवालवजालवत् १० क
स्यापि क्षेत्रपादे समस्या रथस्यैकं चक्रं भुजगयमिताः स
प्तनुरगा निरालंबो मार्गश्चरणरहितः सारथिरपि रवि
र्गच्छत्यंतं प्रतिदिनमपारस्य नभसः क्रियासिद्धिः सत्वे व
सति महतां नोपकरणे ११ विजेतव्या लंका चरणतरणी
यो नलनिधिर्विपक्षः पौलस्त्यो रणभुवि सहायाश्च कपय
स्तथाप्येको रामः सकलमवधीद्राक्षसकुलं क्रियासिद्धिः
सत्वे वसति महतां नोपकरणे १२ धनुः पौष्पं मौर्वी म
धुकरमयी वामनयनादृशां कोणो बाणः सुहृदपि ज
डात्मा हिमकरः तथाप्येको नंगस्त्रिभुवनमिदं व्याकुल
यति क्रियासिद्धिः सत्वे वसति महतां नोपकरणे १३
घटे जन्मस्थानं मृगपरिजनो भूर्जवसनो वने वासः कंदा
शनमपि च दुःस्थं वपुरिदं तथाप्येको गस्त्यः सकलमपि
बद्वारिधिजलं क्रियासिद्धिः सत्वे वसति महतां नोपकर
णे १४ केषामपि समस्या वनस्थेपि श्लोकेभस्कैदेवत
रीयपादत्रेपैकेव अस्माकं जलजीविनां जलमिदं सदा
निरातिव्रतैः पातव्यं परवक्त्रमनसां त्वस्मिः पतीनां दयः

मैत्रैवं महराजदेवनरपतेनतैस्त्रैत्रयात्रोत्सवे मत्स्यैरोदि
तिमहिकाचरहमतिध्यायंतिवामभ्रुवः १५ प्रातंदेवानो
समस्यासर्वचरंत्यः पादः स्फुरितेजटेदेविसोर्नवनीत
भुजः शिशोः मद्दिकापादद्योतनकेपितंभुवनत्रयं १६
शार्दूलस्य समानरंधसमस्याच रामाभिषेकेमदविह्वलाया
कराच्युतोहेमघटस्तरुण्याः सोपानमासाद्य करोतिशब्दं
ठंठंठंठंठंठंठंठंठंठः १७ कस्यापिसमस्या स्फुटोयपादे
मध्यसकचग्रहमासंत्रुवतिप्रियतमेहठहन्या ऊंऊंऊंऊ
ऊंऊंऊंऊंऊं स्फुजितेभवतिमानधनायाः १८ विनकायाः
समस्यातत्तीयपादः प्रलयसहायकरा इति गोलाना
चमध्यसकलभूमिरुहांविलसतिरवदहनावलिरिहज
लवाहः परंशरणं १९ मुरारेः प्रलयसहायकरावविना
गोलानाचमध्येतिपदेकेसमस्या स्वर्नतायनमहसैनगदा
नेददहनवे प्रानुषंगिफलंयस्यभोजराजभवादृशाः २०
सवसतीजहंदेवहितः सर्वाधमत्रसमस्या घनसीपुष्यंमे
काणंस्ववीस्यनलहागमे यैर्वियोगिविहितीर्वतिनेनतेषांविघ
नेभयं मेवस्य प्रापेनणदेसमस्याच ममकरग्रहणाय
यातीह्रनंतपदिवरावननोप्यसेरोहति साखिनदेवमभ्रम
मतीविनंशांकमृगमयंकछिनपतः २२ कस्यायंस्यपा
दः समस्या इतिपार्श्वपेरसमस्याख्यानपरिच्छेदः १ श्री

यथप्रहेलिकायद्युतिहृतदाख्यानं अपदोदूरगामीचसा
क्षरोनचपंडितः अमुखः स्फुटवक्ताचयोजानातिसपं
डितः १ कस्यापि ग्रन्थापिलेखपत्रेप्रकटं वदेनानाक्षे
त्यक्तानलेनिष्टुतिनिरक्षशः परपक्षीनतत्समोवपशयोजा
नातिसपंडितः २ कस्यापि ग्रन्थनौका गोपालोनैवगो
पालः त्रिशूलीनैवशंकरः चक्रपाणिः सनोविष्णुर्योजा
नातिसपंडितः ३ कस्यापि ग्रन्थमेदाहुः उच्छिष्टंशिवनि
र्माल्यंवमनंशवकर्पटं काकविष्टासमुत्पन्नः पंचैतेनति
पवित्रकाः उपंगंगाजलंमधुपटंवंशपिप्पलसमर्षः
विजिनात्मभवेदेषिगुरुपादहतोजनः हिमापहामित्र
धरैर्व्योमव्योमाभिनंदनि इंकुना विनाशकतेवजितं
इः नदात्मभवग्रन्थेनरसेहेषीकणः नकुरुः सूर्यः नमा
दरनसक्तिवरणसंनमः हिमापहोगिलदमित्रपाणीयन
हरोमेवः इतिप्रहेलिकार्थः काविन्मगादीप्रियविप्र
योगेगंत्तं निशापारमपारयंतीउत्सात्मादायकरेणवी
णामेणांकमालोक्यशनैरहासीत ५ कस्यापि गीतप्रि
योयंनत्तमृगांकेमृगेमनस्त्वकंगीतमाकर्णयितुंमृगां
कोद्वदवतेनरावेदोनिः कलंकः स्पानेनचमन्मुखस्मा
त्पलभेनप्रियविप्रयोगेममसंतापकरस्त्वहिमांशुरेतो
स्यपाशुभ्रतस्यमदाननस्य साम्यंमाभूयाहिनाशयेनवी

णामहासीदितिप्रहेलिकार्थः नरुणालिंगितः केट
नितंबस्थलमाश्रितः गुरूणांसंनिधानेपि कः कूजति
मुहुर्मुहुः ७ कस्यापिकलत्रः अवलोकान्तेनैव
भृंगेनाफलविभूषितो निःस्वस्य गेहे बलगृहीतो
व्याधकूटंविनी ८ धर्मदासस्यशबरस्योत्तमायायाः
ऊचौ गुंजाफलालंकृतो दृष्टुकृतो निःस्वस्य रूपोदयतो
मत्स्यबंधनामउरकलयादीणंतोगतो पण्यागताविनि
हत्यगतमुक्ताफलहारैस्तनो भूषयितुं नालमतो निः
स्वधामलभ्यैर्गुंजाफलैर्विभूषयन्निर्वाणावस निपुनेन
दर्शितिनयनतनिर्वाचा हतिकस्यवेश्यापिकूटं वस्त्रजीवित
संदेहः अतो व्याधकूटंविनीडंः रविनसमनिः स्थामेवादिनं
लग्नेतिप्रहेलिकार्थः प्रकटीकृतः ॥ गीवाकिमपिव्या
धः शृंगेन गृहतरुणाहरिणस्य नमथसमीदेषायनकु
णीमपिलज्जितावाधी ९ शार्ङ्गपस्य असार्थः व्याधः
किमप्यूरुतं गीतागीतमूर्छनाविलीनचितस्य हरिणा
नकण्डुं शृंगेन गृहकिमर्थंयतो मह्यंतस्य वितः नम
नोममापेक्षितमिदंस्वकीयंपिनोदहीनि अथतेनहरिण
शिरोदानायोपनकंरसमीक्ष्यनतायोहारिणोमपिम
न्मुर्भक्त्यानिजशिरोदानायोपस्थकंतंसमीक्ष्यव्याधस्य
सार्थवाविणीव्याधीलज्जिताकेनहेतुनायतोयंहवि

णोहानाङ्गयं वहरिणीपतिभक्ता दानजायामक्रान्त
स्त्रियावकः अहं वयावकजाधावरमेनेपथावोनव
यमनुष्याः इत्यभिप्रेत्य लज्जिता अयं प्रथमोऽर्थः अथ
वा व्याधजायायाः स्वपतिर्हरिणीनः पुरुषामनः सचवि
यमानः संगृहीतो द्वितीयः पुरुषः तेन विलोक्य चिंति
तवतीयतो निजकान्तवियोगासहिष्णुः पितेदानी यो
यनकरापतिभक्तावरमियं हरिणी अहं च परिणीतः
प्रियमरणेऽपि जीविता संगृहीतमन्येकाचामनीमात
षी इति लज्जिता इति द्वितीयोऽर्थः अथ वा इति विंतितत
यायतोये नकर्णान्तगीतश्रुतेन तस्य कर्णास्यदानः पुरो
व्याधनकर्णेन प्रसारितो नीरसकठिनजटिलस्य श्रु
गस्यान्तरः प्रसारित इति व्याधेनानुचिन्तकृतामृके
न कृतेष्यलोचितेत्य स्वयं मृगस्यापतितगीतरसतोक्त
न पात्र विचारः स्वभाव कृपणं यावकं जानन्निजशिरो
दानायोद्यतकरो जातः व्याधीव तं हरिणं वत्सवंशाव
व्याधं तं मृगं च वगम्य प्रणीवैनाटशाबवरपतिपत्नी
त्वेन स्वभग्नासंभाव्यस्य यं लज्जितेन निःसृतोऽयं अथापहु
तिः स्वविरसस्वरवर्णपदार्थमभाव वतीजगत्कलो महुदति..
न किं न करुणी नद्वि न द्वि वाणी मा वा ण म ह स्य । सीत्का
रं सं जनयति वाणयत्यपरं न नेतनिरोमांच नागरिकः

पा॰
३३

किमु मिलितो न छिन्न छिन्नाविच्छेमनः पवनः २ यस्मै
दामस्यैतौ वर्षति मेघे निपतति नरामपतितयानै
वशक्यते स्यातं ऽ केहिताभिनवलेन छिन्न छिन्नावि
पिच्छिलः पंथाः ३ कस्यापि प्रहरति न पंचबाणः
केवलमबले निमेषोपि वर्षति नरं न देवः नणादपि
हि विप्रयोगे तेध कस्यापि इन्यपङ्क्तिः स्पष्टकूटः के
शावं पतितं दृष्टोऽगाणे हर्षं सुपागतः रुदंति कौरवाः
सर्वेहाकेशाव कथं गतः १ कस्यापि केजलेशावंमनकं
होणः कृष्णकाकः कौरवाः सृगालाः एवमेनत्वयं स्त
गमे ब्रवरंमेव निपत्रमतानिः पीनमही नगणास्प्र
दाह यस्य वपुत्ल नयं गृहं मञ्झापानं सवोद्दलोवनव
न्हिः दृशात्ववायं सकृष्णोवाऽभ्यान्ति पस्यांवं पी
नेयस्य गृहं मंत्रनिपस्य पत्रमही नगणास्य वानिगृहं ः
यस्य वधूबब्राकमला यस्य नन यं दृबलोवन वन्हिः दृदा
हू एवं सर्वोयमिदं पद्यं लक्ष्मीधाशे निधेर्यो शेनादे
वादे वितंतवः विभ्यती धीवरेभ्यः यजेऽच्छेव निमज्ज
ति ३ कस्यापि लक्ष्मीधादे निधेः समुद्रस्य यादोजलजंतुः
श्रेदोववा वादेवितंतन मिर्विवादमिनार्थः जन्तर्नित
नेऽतन्त्राणं यस्य अंतः यतो धीवरेभ्यो जालिकेभ्यो यचम
निमज्जाविवदाणेभ्यो विभ्यती उर्मसंती जेऽछेवलऽयो

33

रभेदाज्जले षष्ठ्यथवकदर्थं ब्रुमूर्द्धे षेवनिमज्जन्निश्चितं गो
ष्ठति अथवस्य स्थिरं तिष्ठति इति संबोधपद्यं पानीयं
पानमिच्छामि त्वत्तः कमललोचने यदि दास्यसि नेच्छा
मि न दास्यसि पिबाम्यहं ४ कस्यापि यदि दासी असि
नेच्छामि न दासी असि तदापि पिबाम्यहमिति पदच्छेदेन सं
बोध्यपद्यं नदीजले केशवनाविकेन नगाह्वयोनाम न
गाविस्तृतः पर्षोगनावेष्यपरः प्रमाथी जितावयं नेष
निचायगावाः ५ बालभारतस्य नामभोः नदीजनं गंगा
तनयभीष्मपरहटपणमानः श्रेयगनावेष्यपरः सोऽप
धारीले केशवनाविकेन गावणवनमंजकहत्तमत्
धजः नगाह्वयोर्जुननामायतः किंभूतः नगाविस्तृतः रं
दग्नतः भोः कौरवाः अयं प्रमाथी हंता अथवा तत्ता
नजितागावानेष्यतीत्यर्थः वृत्रवहाद्दशानीलनीरजप
नेत्समांत्रुजोऽज्ञासितेनिरस्य षोडशोणपमरुविंपाञा
तिशंसेविते नीरांभोपि गृहं सहस्रदलसत्यंपं कवि
ष्वंनि यन्यायाहः कमलो गमंगिशायनेन नीलरो
चिर्महः ६ शार्दूलपदस्य व्याख्या नवनीलरोचिः रूपाम्र
भं महलेजः कमलतणं वोञ्जव्याख्यायानं किंभूतं क
मलोग संगिशायनेलक्ष्मी सनाथशायिप्पुनः किं सह

शा॰
३४

स्त्रदलसत्पर्यंकविश्रान्तिमहस्रफणाच्छत्रायनशेष
स्थितं पुनः दोर्भ्यां भोगिराट्उपसंपुटनिवासं पुनः धात्रा
नाभीसरोरुहस्थेन ब्रह्मणा प्रविशंसेवितमध्यासितं पुनः
शेउशाशोणपद्मरुचिं षोडशारुणकमलमनोहरं तथा
हि विस्तोष्मताशेहस्ताः द्वौ वरौणानां तपद्मब्रह्मणः
द्वौ हस्तौ द्वौ पादौ लक्ष्म्याश्च एवं षोडशशोणपद्मरुचिरं
पुनः नित्यमविनाशि पुनः समग्रभुजोऽयासितं चक्रादिभु
त्वाति ब्रह्मणः पंकनाभीसरोजमेकं विलोकमेकं
लक्ष्मीमुखमित्येवं समग्रभुजोऽयासितं पुनः द्वादशनील
नीरजयुतं श्रेष्ठं नयनानि ब्रह्मणः द्वे विष्णोः द्वे लक्ष्म्याश्चे
वं शोभमानद्वादशनीलोत्पलयुक्तं अव्यापकत्निरल
कारः एवं सर्वोपमितं पद्मं विकसति नयनाभ्यां कैरवं
पंकजं च श्रयपतिवरणात्तुब्रह्मत्वबंधे पयोधेः इस्तिल
सत्तिपरस्य श्रेयसां संप्रदायः सफणीनमीपशेते पद्म
पापद्मनाभः २ अभिरामपद्मपतेः प्रसव्याख्यामपद्म
नाभः पद्मयामहस्फणिने शेषमभिपत्रे पसनयना
भ्यां चंद्रसूर्यलक्षणाभ्यां कैरवं पंकजं च विकसति पस्य
वरणां तु गंगाजलं पयोधेः बलबंधुत्त्रयपविहरीकरो
तिपस्यो बसि श्रेयसां संप्रदायः कौस्तुभमणिर्लसति प

वेविधः पद्मनाभः फणीनमपि शेतेऽत्र तात्पर्यपङ्क्ति
स्त्रिरलंकारः इति शार्दूले प्रहेलिकापङ्क्तिनिह्नुत
व्याख्यानपरिच्छेदः १२ अथ क्रियागुप्तकर्तृगुप्तकर्मगु
प्तसंधिगुप्तबिंदुमतीचित्रभाषाख्यानं आगताः पा
ण्डवाः सर्वे दुर्योधनसमीहया तस्मै गां च सुवर्णं च रत्ना
नि विविधानि च १ कस्यापि पद्यं धनसमीहया आगता
स्तस्मै सर्वे पाण्डवाः गां च विविधानि रत्नानि चाउदद
तिस्म इति क्रियागुप्तं गोपीनं तव सा दर्पसर्पदृष्टा श
शिनं दधौ २ हैव गोप्येकतो वर्षणापि न लभ्यते २
कस्यापि २ः कामसंदेहनी निरहार्हं ईश्वरः इति कर्तृगु
प्तं ३ अमंव सुसुवर्णानि रत्नानि विविधानि च ग्राहकेण
भ्रोन हीनी रेदतानि त्रजसमत्वं ३ कस्यापि हेम्राल्पेन
दुभ्यः सम्हदः इति गुप्तः करौ पदिहरमणीयवपुको
लकं धूलिधूसरतनं दिगंबरं सापि नह दनपंकजंप
पौ भ्रांतरुक्कमपि किं नवध्यासे ४ कस्यापि कौतुकि
व्यं तकं वालं इति कर्मगुप्तं पिबन्तस्त्वमुरा वेणावाणि
कल्हारशीतलं केनेमौ दुर्विदग्धेन हृदये मन्निवेशितौ
कस्यापि पानवेणा हेमदाहविणा इति संधिगुप्तं वरं
हृतामहानेषमार्गमाहन्त्यनिष्टति नावक्ष्यपानगंतवं

५

शा॰ १५

यावदन्यत्रगच्छति १ देवदेवाज्ञाज्ञाञ्जरतोभल्लकः
स्त्वयिसंप्रियतमे नममागोरसाभिन्नेचेतःकस्मात्प्रकु
प्यति अस्यानुरक्तिनैरवैरलमालोहितेवत्सा ॰ इतिनः
ननिषेधः ममममागोरसाभिन्नमपराधरसनानाद
लिगमः संधिः त्रिनयनकृतरन्ध्रमितैःसितैःयोःजगुद
नीदपितः अथअदयतिकसगाकगावमणीवदनो
यमस्पंदः ८ ३१००२१०४०००६ ०२२११०००१०३ः
॥००२००१००२२०१००००००१०००१००००६६ः इतिबिंदु
मती अथचित्रं विश्रस्य देवरमेरैवंद्वयोर्यसेवंविश्व
मेशाणिवणिवेत्रिगुणान्मूर्तेचिन्हामतापिपरमोत्र
यमेवदंति योगिनः स्वनिपुणाः प्रणिधानदृष्टा २
शार्दूलप्रचस्य अस्यचमंननिलकाद्वंदसोढगोरुनिरूप
रूपपपस्यचनांगामपिपादान्तापद्मस्माद्वलोपेनरं
दवत्राद्वृत्तेपिवस्वतिश्चनायेन नमामिमामनोऽत्रवर्म
नेमनिममानितेनानानननममानाममोनामानस्त्र
मनमं १० शार्दूलप्रचस्य व्याख्या नमामिनमस्करोमिकं
पुंविलिखनकेवलंनमेवअपितुउमेनं पार्वतीनाथंहरि
हरमित्यर्थः किंभूतंमामनोनुनमातेमालक्ष्मीलस्याम
नसानेत्रापदृतामानोधनमसनयाऽतेलक्ष्मीवांवल्लाग

35

वीपद्मावित्तांघ्रुनः किं [illegible] भ्रमानिनेमानवद्भिर्नेकिं
भूतंनानानंनेनानाविधाम्यानन्तानि घ्नवोनिय ।
स्यदृशावनारवनादनेकविधम्रावघ्रुनः भ्रमानाम
भ्रमानमाकाशममतीत्यमानामलंघ्रुनः ॐ नामा
नेत्रलक्ष्मवमेवंविधंडमेनेहविहंरनमामि हादसं
पद्यं नानानानतदेहेनेरुमेतानवतोरुतैः रतानीति
तिरीतैतितीरेतीरेनदेनदे ॥ सद्वंहोदरः कालि
दासस्य नागविशेषशेषपोषशेषणसंहतेजगती
हंस्यासि कालेकालेकालेकालेयेनहतिर्भवति
श्रनुप्रासः देवेश्वरस्य लीनोस्मितनघ्रुविनामडु
मोदितेनमालोकितेनलरुनाग्ररुणागतेन
आजंभितेनजयेनेनवदर्शितेनसांहतितेनग
लितंममजीवितेन १३ देहिनः मातृप्रासः मधुर
घामधुवोपितमाधवीमधुममहिमसेमधितमध
यामधुकरोगनयामृत्युरुनमदधनिम्रतानिम्
नात्वरमुजनेशे १४ माद्यकवेः कटिनाग्रप्रासमर्गहेत
चतुर्थपादांतयमकं भ्राम्राधानामाहात्मावामीति
नीतिभीतिः प्रीतिः भोगोरोगोमोदोमोहोप्पाये
सेहुहेमेदेशे १५ चतुर्मात्रिकोविपुलमालाकंदः
नः

१२

शा-
३६

हेरिन: अथार्थः आम्नायानावेदानमेत्यावागपति
घदाहाकथयत् किं इति नीतिः भोगो रोगः भीतिः प्री
तिः मोहो मोहः हेमेणु भेदेणास्थाने आम्रपरात्मनो
ध्यायेदिहेन इति विज्ञाः अथ भाषाविवे उन्नसंग
कठिनोरुकटाक्षीभाजिवाउनभयंकरभालाः संत
पायकगणा भयनैस्नेगामगोहरमिलाईवेलावी
११ कस्यापि अस्यवाक्य हे राजन् नवपायकगणाः
सेवकलोकाउन्नसंगाकठिनोरुकटाक्षीभाजिवाः
संत उन्नसंगाः प्रतिशायनेसवगाः कठिनोरुक
टाक्षवीणा मिभाहस्त्रिनोनिरेष्णुयघाते उन्नसंग
कलिनोरुकटाक्षीभाजिवाः भयंकरभालाभकु
टीभीषणलल्लाटाः संतैतेः पायकगणाः इलावः
पृथ्वीरत्नक इलावी जितकं दर्पलं अगोहं अगो
गहूपयासारेवं गां पृथ्वींवीजयपवदेशानाकीया
न्करु नंनेलक्षाइ शोहूपमलहवीनिस्यागणाराहूः
त्वेवः शाक्षपंडितलुटालिनोटिहनिस्मोपवंभणोम
म्हटाः ॥ नृपंगांईभरामपालिसहस्मारेकंनमेरेकहे
कंटेपागानिवेशयाहिभारणांप्रीमलदेवंप्रभं ए
प्रीकंटपंडितसेपनिभाषाविवे इनिपाकुं परेक्रिया

36

गृह्मादिनिरूपणं परिछेदः ११ अथ प्रश्नोत्तरार्थे
न तेषां नवालापः गच्छति कानिव कौदृत निजनतन
वः का भिनत्ति हृत्कलं किं स्याद्योधनं विकल्प कक चनि
भनवैः किं नृसिंहेनाभिन्नं कीदृग्दिन्याः प्रसूतिः कि
मनलंसमनेकान्यैः पालनीया को वैयः कः अमार्हि
त्रिभुवनकलंषं सर्वंनीवा विमुरः १ कस्यापि सर्वनी
वा विमुरः पुनरप्यनुलोमेन सर्वंनीवा विमुः अः पुनरपि
सर्वनीवा विमुरः पुमः मेवोधनं किं विदधति कवीनां
के रुचांग्रभिषक् किं कापून्याने विसर्गा नवववनकं
को वधीद्राघवं किं केवावर्षासु न स्वविसममिवद्रवि
णा किं नखाग्रैर्विभिन्नं को वा मार्गे विसर्पन्दिघट्यति
ननू चर्मदा वा विमुरः २ कस्यापि नर्मदः वा विमुः अः
पुनरप्यनुलोमेन नर्मदा वाः विमुरः पुनः सर्वं नर्मदा
वा विमुरः के भूषयन्ति सलनं मंडलानि कीदृशः प्रमावर्द
मसः उतः स्त्रीः ॥ किमाहसीता दशकंटभीता हाराम
हादेवरतान मानः ३ कस्यापि हाराः महादेवरतामा
नः पुनः सर्वं हारामहादेवरतान मानः रवेः कवेः किं
समरस्यसारं कृषेर्भयं किं किमु पद्मानि भृंगाः ॥ खल्वाद्रवं
विलपद्धवकेषां भागीरथीतीरसमाश्रितानां ४ कस्या
पि भागीरथीशनिः रसं आश्रितानां कः प्रार्थ्यते मदनवि

37

कलयाप्रवन्याभाति कुपंडूकसंपैति कथं वनाङ्कु-
कानादरो भवति केन विराजते ऽन्नं वाप्यास्थि किं फ-
लमुदाहृवनालिके २ कस्यापि नाग्रलिके ग्रं
पुनः प्रतिलोमतः के ग्रलिना पुनः सर्वं नालिके
रे ॥ कस्य मदो ऽनुराधिरामः कः कमले कथय विरचि-
तावासः के नु च्छनिवांशुः शवदरिपवने कुतो प्रच्छ-
धमदास्य श्रायुतमभ्राति कस्य जलस्य कः भ्रम-
कैः पिबाभिः कृतः पृथिव्याः नलिनीदलयानतन-
ललवतरुणां किं धीवने धने वाप्रः केशशापरकर-
निकराद्भुकारिणः समनापर ६ कस्यापि किं कु-
रेस्मीदरयमरहितः प्रियहिताय शरशरणः कः का-
मः सकलः किं डक्वसमापने यत्ना ८ देहिनः प्रपप्र-
प्रमेरप्रवाचालापाः मीत्रार्थिनाश्चपक्रुरकोवा-
स्याङ्कमहेजने शंभोगावरणं किंकिं भजने याप-
योजने ९ हरिहरदेवानां प्रश्नोत्तरे किं प्रबलाभो-
जिते प्रबलाभाः प्रतिते पुनः सर्वं प्रबलाभोजिते ॥
कस्मिन्स्पृनिकं माधिः काहजिरयमानुरणो किंस-
नेपितं बालः किं दृष्टा रमते जनः १० कस्यापि प्रश्नो-
त्तरं किं शेषे सेवावापरतू पशेषे सेवावापरत्रूपं प्रश्न-
प्रश्नोत्तरे प्राक्किं प्रत्यक्षपः किं यस्मात् ते जलं विप्रना उ

दृष्टेन राधिप तथापि प्रमदस्थानेन हि सर्वे भवादृशाः ॥११॥
प्रथमपादेन तृतीयपादेन च नदीं प्रति तीर्षोर्भोजस्योक्तिः
द्वितीयेन चतुर्थेन पादेन च राजदर्शनार्थं गच्छतः काष्ठभारवा
हपंडितस्य प्रत्युक्तिः भूरिभारसमाक्रान्तो बाधति स्कंध एष ते
न तथा बाधते स्कंधो यथा बाधति बाधते १२ सर्वार्धमन्य
यायागरहमागच्छतः शिबिकारूढस्य भोजराजस्योक्तिः
उत्तरार्धं च राजदर्शनार्थं गच्छतः शिबिकावाहपंडितस्य
प्रत्युक्तिः येदन्तवेदं नर्जलदलवलोलो विनन्तेन नरस्य
च्छेलोकः शशाकरनिनोमां प्रनिनयाय गृहलिङ्गमेवनर
विविरहकांतननहणी कटाक्षोल्कापातव्रणाकिणक
लंकांकिननने १३ सर्वार्धं गतौ चैवं दंवग्गियनाभोजस्यो
क्तिः उत्तरार्धं च राजदर्शनार्थं गच्छतो वीरपंडितस्य इदमत्र
चिनमकमस्य त्रृंसांवरिहतरारुपिमानाम्नयाविकाराः
इदमपि नक्रतंनिनेविनीनोरूनययननावपिज्ञोविनर
नेवा १४ सर्वादिहंसारक्रीडंकवेश्याः शीलाभट्टारिका
याः उत्तरार्धं च भोजस्य अष्टौ हाटककोटयस्त्रिनवतिर्मु
क्ताफलानां तुलाः पंचाशन्मदगंधमत्तमधुपाः क्रोधो
द्धुराः सिंधुराः लावण्योपचयप्रपंचचतुरं पण्यांगना
नां शतं दंडे पांड्यनृपेण ढौकितमिदं वैतालिकायार्पय
१५ निखिलमपि पद्यं वितायमनो भांडागारिकस्या

शा॰
१८

38

क्तिः वैतालिकार्थेयोतिवरमाहराणि वैतालिकगी
तदत्तकर्णस्य विक्रमादित्यस्य प्रत्युक्तिः प्रलमतिवप
लत्वात्स्वप्रभायोपमत्वान्यरिणतिविरसत्वात्संगमेनांग
नायाः इतियद्दिशनक्रवा लत्वमालोकयामस्तद्यपि न
हरिणाक्षीं विस्मरत्येनरात्मा ११ सर्वांहंशितानादहनोगेरा
त्तक्तिः उत्तरार्धे वराजकन्यावचकस्य विक्रमस्य भित्ति
लेखप्रत्युक्तिः स्वर्गाणां न दिवसुन्मदहिपक्षिणीयोणित
विहारिणीहरैः उलसनतरुणकेलिवंदलांपलकौन्व
जनितकिंमनंगजः ७ सर्वार्धे नवीनपरोदिकायाराज
कन्यायाउक्तिः उत्तरार्धे नरेन्द्रस्य विक्रमेस्य निरर्थकं
जन्मगतेननलिन्यायथानदृष्टं न हि नेत्र्छविवं उन्मत्तिवि
दोरपिनिष्फलैवसदृशाविनिद्रानलिनीनेयन सर्वार्धं
विक्रमस्योक्तिः उत्तरार्धे राजकन्यायाः इति शार्ङ्गःपदे
पूर्वेणास्मदाख्यानपविच्छेदः ११ सगपनातिः मेडलीकृत्य
वर्हाणिकैः मधुरगीतिभिः कलापिनः प्रनृत्यन्ति कालेनी
मूतमालिनि १ कलकण्ठानगर्भेणकेदेनाकूणितेक्षणः
पारावतः परावृत्य रिंसन्चुंबति प्रियां २ रंडितरमस्वि
त्वासैये पीडयाभूः सममज इवाणिराख्यक्रमनूनिसुहृन्तेयनः
संत्यक्तनीरैः कतिचिद्दपि पदान्यवकेः कृविनाचिपुख्या
श्रीवा प्रसार्येनविनतातिरपामध्यमाविशपवंदावंवंतीम्

धूर्जटेः कथमपि शफरीस्फारिता होचकोऽस्ति ॥ ६ ॥ गोवि-
न्दाजदेवानां स्वचञ्चेचलंचनभ्रूरणमवलस्य योऽहेष्टा
ऊर्जटयो स्थितिरिति क्रूरं कंमे भ्रुध्वनेः ध वरुणैः
पताबुत्तिष्ठ बन्सकलतन्तुरुहाम्भोगविलासिता
त्मायोगेवोड्डीनतनिः स्फुरदरुणकरोद्दामसितेवनिरी
क्ष प्रातः प्रोस्यायनीऽस्थितनवपलतन्त्वेर्वेरधानस्र
स्वैरुड्डीवंपूर्वकायोन्नतविकटसटः ऊर्ध्वंटेगावटीति
कस्यापि आलोकतस्तनीरीकृतसमयमहानादपा
वज्जैर्नोव्यामहारप्रदेशाश्रुत्वरकलकलाकर्णनेस्त
व्यवतुः ॥ काष्ठदंडंगरुहाणास्पतिस्रुवरजनेत्वादितालो
ष्ठवानैर्भीतः सर्पोऽरहस्यानपिगतविवरः कोणतः
कोणमेति ॥ दिवाकरकिशोरस्य धूलीधूसरनतनवो
राज्यस्थितिर्वच्चकाल्पितैनेकरूपाः क्रूरनस्रुवेवायविका
राः क्रीडंतिस्रनिर्भवंबालाः ॥ १ रुद्रटस्य आयातोभवतं
पितेतिसहसामाननिशाम्योदितंधूलीधूसरितोविहा
याशिशुभिः क्रीडारसान्सलनान् धुरान्सिमरस्रुरवःप्रसा
र्यललितंवाहुद्वयंबालकोपन्यस्यास्य श्ररः सेमतिपर
याप्रीत्यारटनर्वधेरे ॥ ८ ऊर्ध्वकटस्य शङ्कर्चारंभोपिश्रनिवि
त्रुकटेपांकरनलं प्रतिनतायांऊर्ध्वं स्रुवतिष्ठटपोस्त्रिप
नरलं ॥ ऊमारोहंकारास्यविषदिसमानानगणपन्मः

तृतीयोः

वंत्रु तुंबनचलस्नु
डायमुग्रंयनस्तुश्री
कारकरालकेसर
सटास्फारस्फुर
त्कंदरम् ॥ वारवा
रमुदंत्रितुंबचल

५

पा॰
२९

नीवद्धः पथपत्त्रवत्वयसिकां निर्विवतन्ते ९ शार्ङ्गधर
स्य खड्गहस्तो विमालोक्य हर्षामर्षसमन्वितः पूर्कः शुलि
किते बलनेत्रो हसनिर्नमते १० लक्ष्मीधरस्य गायनिह
मनिवनत्यनिहदयेन ह्लोप्रियो विविनयनि समविष
मेन च विंदतिगरहगमनसमुत्सकः पथिकः" कस्यापि
मातर्धर्मपरे रयो जहमथि श्रीनेयैकेदशिकेह्यालिंदक
कोणके हनि मंतं यास्यामि मुमानिशि इत्येके सहमात्र
वेडगृहद्विणो ख्यावेपननिर्भर्त्सितः स्कंधन्यस्तपलालशुष्टि
विभवः पांथः शुनः शायितः ११ रविदत्तस्य भट्टेतेम दशे
यद्धगणातैः कीर्तिस्तवोडुल्ते स्योनेह्यपमत्तनमंम्
हृतिनादानेनकौरिजितः इत्यालोच्य भपोटशाकह
णयापूर्णिनारेणाल्लनः पोत्येमेकपलालमुष्टिहवि
नागवोयनेहालिकः १२ कस्यापि विलासमस्तगोल
सन्मसलसकदेः कंदलोपरमरपरिस्खलदलयनिः
स्वनोद्भुतः लंमनिकलहंक्षतिप्रसभकंपितोरःस्थ
लजटद्दमकसंकुलाः कलमकंडनीगीतयः १३ विज
कायाः शाकर्षविवगो वसनिवनलं [illegible] त्रिव
सीकुर्वेतिवरविपिवनिवदिशोवायुत्समस्तत्रिव सौगा
त्रप्रकरोस्यगनिवभुवंच्छायामस्पयात्रिवग्रेवत्त्वामरवी
क्ष्यमानवदनः श्रीमान्दुर्योधनवनि १५ सिंहदत्तस्य परे

पश्चार्धमुद्र

39

तुनः पश्चाद्गतिविरतमथोच्छिन्नतन्तुः समुत्पत्यमानः
पतति पथि लोकानुविशति ॥ तृणः किं स्वित्किं विपरीतं
पतियानः कृचिद्धोकमयगाते निष्टत्यत्थवरणाघातेन
खनति १६ सुकिमसमान श्रामायुधेयगंधविकट
गुरवपुटोटदर्शयन्दन्तपंक्तिं धावन्नूर्केनादोसङ्करपिवर
सां दृष्टपाष्टष्ठलग्नः ॥ गर्दभाः पादघातहिंगुणीनस्वत
प्रीतिवाक्कष्टतिमिश्चैवेगादारुत्समुत्पत्रवतरनिविरं वे
दितेच्छुखिरेणा १७ मरस्य ग्रामाश्रोणीमजायाविर्ति
मभिमुखंवक्रसंकोचभंगास्थितानुर्ये निरीक्ष्य विकसि
तोदोष्टचहूयनरसोत्थरेणा ॥ वेवेकारां चकुर्वैमाणिशकल
निभं वालयमेचगुगमंच्छागस्ताहननेकांघतुरवि
होमकमणोधः करोति १८ कस्यापि पार्श्वस्थालावलेपा
सहलितचरणोलेरविनाकाशपादेशः संघहृष्टैपकोप
प्रकटितरसनापल्लवालीढसक्कः ॥ किंचित्सावीकृता
स्याः स्फुरदधरपुटः स्फारितानाग्रवक्त्रौणाथातामिला
षादपसरतिरुषं दर्शयन्नेषमेषः १९ शाकवर्मणः श्री
घ्रादित्यकरपनमक्षिकनामध्यापविष्टः स्वर्वेशनेगो
रखरोमहस्थलप्रविशेष्यं निपापाहितो ॥ गंजमाहककं
ठकाहननमरुहूतोत्पननहलिभिं छत्रोगः कृकलास
कोपितिनिमग्नतमार्तंडमपुष्टीस्पते २० मार्गे देहिपदं निपेहि

ग्रा॰
ध॰

निमृतं तेशाहृमाकण्ठियच्छानं वा वयं केदलात्कलःको
यस्त्वितावकः स्वेनान्यमनेकथा स्मृगवपद्यापावरा
रेगमेवाधिपैः कोप्यधिकोस्सः प्रतिपदं जालक्रिमसा
पुष्पाकरस्य वामकंधनिषस्मशाङ्गं जटिलप्रान्तार्पि
तायो भवस्य दक्षेण्णितलेवमानशषाकारोगीस्वल
शामवान प्रांतेप्राकपोत्तपोतनिपतद्रूमकनपी
केरं स्रोपवणत्करिकुंभभेदजनितान्केसरान्तुलिं तानुद
तेमेदुस्स गर्जन्नृविरसोभसिशैलकुंजे प्रतिधनीतात्म
कृताविरोस्य पदेववंपकंमितं मनोषः प्रतर्कयन्नपार
गेद्वनादे २२ भद्रसामिनः लीलाजसविपाङ्गरागन
त्वेयागकमाद्दीर्णां शुभ्रं विन्यस्याग्रिमयोर्भुगवरा
योः स्रयो विभिन्नेहिपः पतस्मिन्मदगंधवासितमदः
सावनतिपकूलस्तकान्ताद्रुतिभृतलोलमधुपः कुंजे
पुष्पेतेहरिः २४ शुभ्रोभोगवासलिलशुद्धमतानिशीथला
लीवनेषु निभृतं स्थिरकर्णतालाः श्राकर्णयंतिकवि
तार्थं निमीलितासाधारवान्दशनकोटिनिषण्णहस्ता
स्ताः २५ कस्यापि नयनपथनिरोधकोयनिर्धतमाला
भ्रमद्विरलवासमसोमवधायकारः कुमिकवलनेर्ले
भोत्तवानवल्लीकरं धोस्थितफणीफणगानेरुकृत्तले
घमलः २६ मदनस्य यदकांड्रक्कांतस्तुवदनगरुधा

२२

40

दरभिघाप्रविष्टो नामान्तः स्फुरितनमणिदर्भः प्रजल्पते
कपिः स्थित्वा स्थित्वा तदिदमनुमृणत्यविकिनोऽपने
न्यासं दैन्ये निश्चलनिवलस्तब्धलतिव २ कस्यापि
गर्जित्वा मेघधीरं प्रथममघशानैर्मण्डलीकृत्य देहं
गाम्भीर्यं भावयन्तावभिमुखमवनिं पादयन्तो [illegible]ग्रैः
मन्दं मन्दं समेत्य स्थिरनिहितपदं दन्तघातो सरोषं मुखे
नेचालयन्तो कटलिनमसकृद्धारुणं महोक्षौ २८
कस्यापि ग्राहत्या हन्त्यमूर्ध्नोऽनुमनु पिबत प्रसन्ने सा
नुरोधः किंचित्कूलैकजाना नवरनवरतवलद्वारुणं बद्ध
स्पर्धेव: ॥ अत्तीर्णः कस्य [yellow-painted] प्रियतनयपादनद्दंका
रमुद्दाविसंमितीरयाता लवशालिवसांगमान
त्रिलेह्मि ममस्य इति शार्ङ्गधरेजानिपरिच्छेदः २४
अथ सदाचारः ॥ श्रोत्रियं तमभगाममग्निसाग्निं गोपामि
कं न दृष्ट्वा प्रातरुत्थायपयः पश्येद्धृतं मधु दर्पणं च ॥१ पा
पिष्ठं दुर्भगां मत्तं नग्नां मुक्तकेशां नासिकं अप्रियं प्रात
रुत्थाय पश्येत्कलिमवाप्नुयात २ प्रेतधूमे विरेके च
वान्ते च क्षुरकर्मणि ३ः स्मशाने मैथुने स्पर्शे स्नानमात्रं वि
धीयते ३ [struck through] ३
उदक्याः पतितम्लेच्छचाण्डालाद्यभिभाषणे मानीव
श्चर्वस्पर्शे विशाम[illegible]तागंदर्शने सूर्यं वीक्षेत[illegible]

गा. ४८

पातेचकलहेस्नानकामयोः रथ्याभ्रमपराभर्तृगेहेतुनेत
कर्णामुपस्पृशेत् क्रूरीदाचमनाभावेभास्कररथ्यावलो
कनं स्पृशेद्दामाईनृणगोगोविड्दृव्हिणक्रतीः ६
देवार्पिकार्यिणीलेख्छानिरोधस्यान्हिजानपि विलोक्य
परस्पृशेत्स्पृष्ट्वामवासाजलमाविशेत् ७ श्रमांश्चश्रवेनोम
धंगावीमेध्यास्तस्पृष्टतः आत्मनाःपादनामेध्याःस्त्रियो
मेध्यास्तुसर्वतः ८ नास्तिपत्न्यंस्त्रियःकिंचिन्नव्रतंनोपवा
सकं यानभर्तृशुश्रूषांतयास्वर्गंजयत्यसौ ९ मृतेभर्तृ
रियानारीब्रह्मचर्यव्यवस्थिता स्नातासालभतेमोदंभ
र्तारंयानुगच्छति १० तिस्रःकोटयोऽर्धकोटीचयानिलो
मानिमानुषे तावत्कालंवसेत्स्वर्गंभर्तारंयानुगच्छति ११
व्यालग्राहीयथाव्यालंबलादुद्धरतेविलात् एवंपतिंस
मुद्धृत्यनारीस्वर्गेप्रमोदते १२ पुष्यक्षितांसमारुह्यन
विप्रायंनमर्हति भर्तृदेहेनयायातिनसर्वलोकाःसना
तनाः १३ शुचिर्भूमिगतंतोयंशुचिर्नारीपतिव्रता शुचि
क्षेमंकरोराजासंतोषीब्राह्मणःशुचिः १४ नित्यमास्यंशु
चिःस्त्रीणांशकुनिःफलपातने वत्सोपिस्तनपानेस्यां
श्वामृगग्रहणेशुचिः १५ गच्छेदेकोनपंथानंसपंनोपान
हौहरेत शिरसानोद्वहेद्भारंनप्रधावेत्तवर्षति १६ नस्नान
माचरेद्भुक्त्वानातुरोनमहानिशि नवस्त्रैःसहस्नानंस्वना

41

वितानेजलाशये १७ नयाययत्यदिश्रेष्ठंयज्ञावन
समन्वितं गतेप्रत्यागतेयज्ञनंनोयंपरिवर्जयेत् १८
ब्राह्मणाय नागोमहिष्यः स्वतः शुष्कानेवोत्काः नयः
शुष्कादशाहेनशुष्कापोभूमिगानवाः १९ सर्वब्राह्म
णानोयंनद्यगेदत्रियोदकं वापीकूपगतेवैषंपञ्चदेव
गृहंभोदगे २० अप्रमाणेनवीदेननावगाहेत्पयोर
थे सेविदुचनावेनागाहेनवाकुष्ण्यानंदीनरेत् २१ शीर्न
स्नानिषिंचेतसमेद्रमेभावमेमृतः स्नानंसदेहपकुर्वी
तः प्रामोतिस्नानजंफलं २२ मुखेनाग्निनोपधमेमा
यः कुर्यात्तत्रलेवयेत् नामेध्यंप्रक्षिपेद्वह्नौनचपादौप्र
तापयेत् २३ देवालयंचवनंचनत्वंसेवेतनदुमान
ग्रामाटवीमृत्युगृहंश्मशानेनदिनेस्वपि २४ जलेपि
वेशंजलिनानमयानेप्रवेशयेत् परामानिवर्तंतींगं
धयतींननिवारयेत् २५ शय्यादीपायमसनेभक्ष्यायोर
रेणसंन्यजेत नमालापंनऊर्ध्वीनपीमानसह्हनैःस्वह
नोर्ध्वजानुश्चिरंतिष्ठेत्स्यादुत्कटकासनः नेनाभि
कांविकुलीपानसर्पकर्नयेन्नखान् २७ सर्वथामेत्य
नेहादंक्कचिद्धर्मणिनस्पृशेत् सर्वान्यदिस्यजेद्दर्पान्
स्वाध्यायस्यविरोधिनः २८ ऊर्णाकौशसदापादेवहिमा
र्लनधारयेत् नागंधंविभृयात्सुष्वंनानामाध्येयंफलेन्त

या० ४२

जे १९ नित्यमामलके लक्ष्मीर्नित्यं हस्ते गोमये नित्यं शं
खे च पद्मे च नित्यं शुक्ले च वाससि २० बालार्कं प्रेतधूमं
वृद्धां स्त्रीं पल्वलोदकं आयुःकामो न सेवेत नवाश्रो चर
पि भोजनं २१ नोत्संगे भक्षयेत्प्राज्ञो मौलिम्मीत्य न स्पृ
शेत क्वचिदुच्छिष्टो वोच्छिष्टः पर्यपञ्जोनीषिनाशुचिः २२
ब्राह्मणेन बलतीर्थेन त्रिरद्भिः समुपस्पृशेत् ऊर्ध्वं चाचम
नेविप्रमौंकारं चापि संस्मरेत २३ हस्तह्यस्थितैर्दर्भैः स
माचामति यो द्विजः सोमपानफलं तस्य भुक्त्वा यज्ञफ
लं लभेत् २४ गृहेऽपि निवसन्विप्रो मुनिर्मांसविवर्जना
त् मांसादोऽन्यस्य मांसस्य त्यागात्स्वर्गं व्रजेद्ध्रुवं २५ आत्मा
र्थं यः पशुहत्यान्मावशं स नरकं व्रजेत देवान्पितॄन्समभ्य
र्च्य खादन्मांसं न दोषभाक् २६ अनभिध्या परस्वेषु सर्व
सत्वेषु सौहृदं कर्मणां फलमस्तीति मनसा त्रितयं च
रेत २७ प्राणातिपातः स्तैन्यं च परदाराभिमर्षणं त्रीणि
पापानि कायेन नित्यशः परिवर्जयेत २८ असत्प्रलापः
पारुष्यं पैशुन्यमनृतं तथा चत्वारि वाचा राजेन्द्र न ज
ल्पेन्नैव चिंतयेत २९ अहिंसा सत्यवचनं सर्वभूतानु
कंपनं शमो दानं यथाशक्ति गार्हस्थ्यो धर्म उच्यते ३०
देवातिथिजनस्तुष्ट्याभ्यभृत्यानात्मनश्च देवताः भोजयित्व
ततः पश्चाद्गृहस्थो भोक्तुमर्हति ३१ वृद्धां छिन्नामहीं।

भित्वा हत्वा कीटपिपीलकान् हत्वाऽनेकार्थकोटिभ्यः स
र्वपापैः प्रमुच्यते ४२ रात्रौ दत्वान्नषड्रागं देवतानां च वि
प्राणां त्रिंशदत्वा च विप्राणां कार्थकोनावसीदति ४३ वस्त्र
दीयात्मनो दद्यात् हावेदयांश्च सूत्रतो [illegible] यथाय चासनं दद्या
देषधर्मः सनातनः ४४ ग्रामादर्धमपि ग्राममर्थिभ्यः किं
न यच्छति इच्छानुरूपो विभवः कदा कस्य भविष्यति ४५
तृणानि भूमिरुदकं वाक्चतुर्थी च सूनृता सतामेता
नि हर्म्येभ्यो नोच्छिद्यन्ते कदाचन ४६ उष्णकाले जलं द
द्यात् शीतकाले हुताशनं प्रावृट्काले गृहं देयं सर्वका
ले शुभोजनं ४७ अहन्यहनि व्याधिशाकान्नं तन्नैवर्तनं श
क्तितः श्वा मत्स्यवत्तनेन पश्येत् पीकीटपिपीलिकाः ४८
गायकाष्ठात्मनो दासा हन्ति लोपाद्विजं वधान् मोचय
न्मुच्यते जन्तुः पापात्तामर्वाणिकान् न कश्चिदपि जा
नाति किं कस्य श्वो भविष्यति अतः श्वः करणीयानि कु
र्यादद्यैव बुद्धिमान् ५० अनेन मर्त्यदेहेन यल्लोकद्वय
शर्मदं विचिन्त्य न दत्तदेयं कर्म [illegible] देयं ननोत्पथा उपका
रः परो धर्मः परस्मात् नैपुणां पात्रे दानं परं कामः
परो मोक्षो वितृष्णता ५१ अञ्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा वल्मीक
स्य तु संचयं अवन्ध्यं दिवसं कुर्यात् दानाध्ययनकर्मसु
दीपोपशमनं पुंसां कूष्माण्डच्छेदनं स्त्रियः अचिरेणैव

या. ६३

43

कालेन ऊलच्छेदो भवेद्ध्रुवं ५४ अलाबुवत्तुलाकारं हि
नाकं ऊंदसन्निभं प्राणांतेपि न वाश्रीयान् मूत्रं शवमव
लकं ५५ परदारा न गंतव्याः सर्ववर्णेषु कर्हिचित् नही
दृशमनायुष्यं त्रिषु लोकेषु विद्यते ५६ मात्रा स्वस्रा दुहि
त्रा च न विविक्तासनो भवेत् बलवानिंद्रियग्रामो विद्वां
समपि कर्षति ५७ प्रकीर्णकेशामनवेक्ष्यकारिणीम
हाबलां प्रतिकूलभाषिणीं परस्य वेश्माभिरतामपत्र
पामेवंविधां योषितमाशु वर्जयेत् ५८ हृताधिकारां म
लिनां पिंडनाद्याः पवित्रिणी परिभूतामधःशय्यां वा म
येद्धाभिचारिणीं ५९ कुचैलिनं दंतमलादिधारिणं ब
ह्वाशनं निष्ठुरवाक्यभाषिणं सूर्योदये चास्तमने च शा
यिनं विमुंचति श्रीरपि चक्रपाणिने ६० यकस्मागंहि रावे
पंचिगवं पंचमाहिषं षडश्वं सप्तमातंगं शक्रस्यापि श्रि
यं हरेत् ६१ शिरः स्नानं च रागेण सर्वनिर्मलो वरांगनासेवन
मल्पभोजनं अनग्नशायित्वमपर्वमैथुनं चिरप्रणष्टां
श्रियमानयंति षट् ६२ षष्ठीषु तैलं पलमष्टमीषु क्षौरं कु
र्याच्चैव चतुर्दशीषु स्त्रीसेवनं नष्टकलासु मासु मासु वं
वार्ध्यं मुनयो वदंति ६३ स्नानं कृत्वा न मृद्दर्शी मीननयांस्पयो
दपर्यंतिनिहंस्य भयमेन दर्पिहिनीया समस्यानिंदुनव
मीषु च वसंपरिदष्टः स्नाणानुरूपचिरदिनामलकै मिनुच्यः

६४

रोहिणीसहितमुन्नतं यं कीर्तयन्ति मनयो ऽऋवाहुये
वीतहर्म्यनगराभिषेवनारामशांतिभुहितेस्थिरे
भुव १५ रोहिणीभुकरयं वकेसिदेभुनरेपिवभुन
र्वमहृदये रेवतीभुवसदैवते भवेनव्यवमुपविधा
नमिष्यते १६ रविरूपविलोकने मरणकर्विवाहोत्स
वेरणेधरणीनंदनोमणहतः प्रयाणेवलीशनिस्त
मखदीहरणोसकलशास्त्रवोधेबुधः शशीनिखिल
कर्मसुक्रवमुदाहृतः सूरिभिः १७ धनानिधर्मशा
स्त्रपुराणान्यानिः शास्त्रभृः इतिशार्दू. धर्मस्यावाप
तिहेतुः १५ ऋथधर्मविहृतिः ऊर्ध्ववाहुर्विरौम्येषकश्चि
नचशृणोतिमे धर्मादर्थश्चकामश्चसकिंर्थंनसेव्य
ते १ [illegible] धर्म
धर्मविहीनस्य दिनान्यायांतियांतिच सलोहकारभ
स्त्रेवश्वसन्नपिनजीवति २ परदारपरद्रोहपरद्रव्य
पराङ्मुखः गंगाप्याहकदागत्यमामयंपावयिष्य
ति ३ अन्यायोपायवोद्रव्यं किमपत्यकृतेकृते ऋाजभः
खंडमादायपरविरलं प्रयास्यति ४ केषामप्येते ऋजना
मरवन्यास्तोविघामथेवसाधयेत् गृहीतइवकेशेषु
मृत्युनाधर्ममाचरेत् ५ श्रूयतांधर्मसर्वस्वंश्रुत्वाचैवा
वधार्यतां आत्मनः प्रतिकूलानिपरेषांनसमाचरेत् ६

शा०
४४

44

यैर्नोपात्तस्य परलोकहितं तेनात्र प्रातरुत्थाय चिंतये
न इह तेन कर्मणा येन सौविपाकस्थितं नयिष्यति ७ मदा
लसायाः प्रीदेयनाथितां धर्मः कामिनां सर्वकामदः
धर्मार्थस्वर्गापवर्गाणामावर्याणां साधकः ८ यज्ञाध्य
यनदानानि यैनेः सत्यं धृतिः क्षमा अलोभ इति मार्गोयं
धर्मस्याष्टविधः स्मृतः ९ आनृशंस्यं क्षमा सत्यमहिं
सा दम आर्जवं प्रीतिः प्रसादो माधुर्यं मार्दवं च यमा दश
भावशुद्धिर्मतेष्येन कर्तव्या सर्वकर्मसु अन्यथा तु
यनेकान्नाभावेन तु हितान्यथा ११ कृत्वापि पातकं कर्म
यो दयार्द्रमस्थिते बालानापविशेषेण न स पापेन
लिप्यते १२ आश्रमाणां निर्वर्तनेतानयः सर्वं वायैवैः
त्वयायैनेवर्गेन वांनन्कर्मसु कृतं तु तु १३ केषामप्येत
धर्मे रतिर्भवत्विनः सततोद्विनानां मत्स्यैकप्य परलो
कगतस्य वंधुः, शुक्लाः स्त्रियस्य मनुजे निहतेस्वमाना
मेवात्मभावमुपयान्ति न वास्थिरत्वे १४ कस्यापि याव
न्नस्वस्थमिदं शरीरमस्रं यावज्जरा दूरतो यावच्चेन्द्रिय
शक्तिरप्रतिहता यावत्क्षयो नायुषः, आत्मश्रेयसि ता
वदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान्संदीप्ते भवने नु कूप
खनने प्रत्युद्यमः कीदृशः १५ महेश्वरः धर्मान्नन्मकृ
ले शरीरपटनाशो भाग्यमानुषं धर्मेणैव भवंतिनिर्म

८

लयेशार्यविद्यामहीसंपदः कान्तारेषु महावनेषु स
नतं धर्मः परित्रायते धर्मः सम्यगुपासितो भवति
हि स्वर्गापवर्गप्रदः ६ कस्यापि पन्नागामदाभिम
गेऽङ्करटानिहंति निद्रालवो हारे हेमविभूषिताश्व
नरगा हेषंति यदर्पिताः वीणावेणुमृदंगशंखप
णवैः सम्यक्प्रबुध्यते तत्सर्वं स्वर्लोकराज्यमट
यं धर्मस्य विस्फूर्जितं ७ कस्यापि गंगाहृदे कृतदेहे
विप्रान्तो मणिकर्णिके वेणीं गयायामोंकारेश्वा
ना दत्वा सखीभवेत् ८ शरणागतरक्षार्थं स्त्रीगो
द्विहिताय च स्वाम्यर्थं च त्यजेत्प्राणांस्तस्य लोकाः
सनातनाः ९ योनकामान्नसंरंभान्नद्वेषान्नयमिम
न्मृजेत् यथोक्तकारी सौम्यश्च स स्वर्गमनन्तमश्नु
ते १० यत्तदानतपस्तीर्थसेवी निर्विजितेंद्रियः भौमे
षु चानविरतेषु स्वर्गेषु मत्स्रेनावसेत् ११ वसेति स्वर्लो
केषु निजपुण्येन यो नरः विमानैर्विविधाकारैः सर्व
कामसमृद्धिभिः १२ तेभ्यश्च पुत्रतां राज्ञामन्येषां च म
हात्मनां जायंते सुखिनां गेहे समृद्धपरिपालकाः १३
गायंति देवाः किल गीतकानि स्वर्गापवर्गास्य च हेतुभू
ताः धन्यास्तु ते भारतभूमिभागे भवंति भूयः कृतिनः
सुखेन १४ पुनः कृताकृतं कर्म सर्वोभ्यासेन मानवाः

नि

स्था.
५५

स्वर्गलोकेषु यान्त्येव भागवंतो जितेंद्रियाः २५ परा
मरनं ये यान्ति नारायणपरायणाः नैते नरा गमिष्य
न्ति ये हिंसंति महेश्वरं २६ वासुदेवमनाराध्य स्नपनपूजा
मार्चनादिषु न स्यात्तत्राधो विनयो देवं ब्रह्मादिकं फ
लं २७ गत्वागत्वा निवर्तंते वेदसूर्यादयो ग्रहाः अद्या
पि न निवर्तंते द्वादशाक्षरचिंतकाः २८ षडक्षरेण मं
त्रेण पुष्पमेकमपि स्वयं लिंगस्य मूर्ध्नि यो दद्यात्त
स्य भूयो भिजायते २९ उपोष्यैकादशीः सर्वाः तथा कृ
ष्णचतुर्दशीः ध्यात्वा हरिहरं देवं प्राप्नोति परमं पद
मेतत्पुराणोक्तः मोहाद्वा धीमं ये धाः व्रतीं वीथ्या ची
मदीं वीमपि पर्यटंति संविस्मयमानस एव नो पैस
के सर्वं स्नानमपार्वयंतः ३१ इति श्रीआद्ये यमवि
हृतिपरिच्छेदः ३२ अथ पातकविहृतिः कथं ते न
रक सहृताः सर्वे रात्रिषु शेरते मरनविनाशे यान्नरके
स्वपतनयः १ कृतिपापहीन परमा ष्टविमर्दकावि
नि ये वै नरात्मानः विद्धयनि तथापराधे जन्मैव य
स्या स्पृश्या भवति २ प्रीयन देवानां यहेद्रप्पमनाथ
ताविकलनानी वेकुले जन्मना दारिद्र्यसज्जनोन्नय
न्यरिभवो मोर्वीपर प्रेष्यता तस्मा लोल्यमनिर्हृति
ऋपायनं कर्सी कभो ज्यरुजः सर्वपापमहीरुहस्य

महतोध्यमेकं फलं प्राप्यते ३ व्यापिविंनविनाशः प्रिय
विरहोऽभिगतन्वगृहेगः सर्वज्ञाणामंगःस्फुटंभवत्य
कृतघ्नाएवमध कयोरपि त्रिभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मासैः त्रि
भिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनैः कृतघ्नाएवपापानामिहैव
फलमश्नुते ५ मित्रद्रुहः कृतघ्नस्य स्त्रीघ्नस्य पिशुन
स्य च चतुर्णामपि चैतेषां निःकृतिर्नैव शुश्रुमः ६ ब्र
ह्महत्यासुरापाने स्तेये गुर्वंगनागमः महापातक
कान्याहुस्तत्संसर्गी च पंचमः ७ अकृतस्तमकार्यं
च दीर्घरोषमनार्जवं चतुरो विद्धि चाण्डालान् जन्म
ना सप्तपंचमः ८ ब्रह्मघ्नेपि सुरापे च चौरे भग्नव्रते
तथा निःकृतिर्विहितालोके कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः
धर्मशास्त्रेभ्यः ऋतुस्नानां च यो भार्यां नैव गच्छति मू
ढधीः घोरायां ब्रह्महत्यायां युज्यते नात्र संशयः ९
कूटसाक्षी मृषावादी यश्चात्मानं प्रशंसति वै तेनो हम
ग्वः सर्वे तथा ये वेदनिंदकाः १० रौरवं कूटसाक्षी
तु याति यश्चान्यनरो नरः कुंभीपाकं प्रयान्त्येव मान
वाः गुरुतल्पगाः ११ मार्कंडेयात सीवालस्वामि
मित्रघ्नगोघ्नविश्वासघातिनः स्त्रीयोषोवद्धहर्ता चोरो
युज्यते सर्वनारकान् १२ शरणागतनिग्रहीता च नर
के यान्त्यघोमुखे पकोमिश्चास्त्रभृग्यः सयानिमुप

वहेन्नरः १५ सुरापो दाही मित्रघ्नः श्वाऽकृतिर्ग्रामया
जकः कपिर्शोषे पतत्येते सोमविक्रयिणास्तये १६
मधुहा ग्रामहन्ता च याति वैतरणीं नरः अग्निप्रज्व
नेयाति दग्धो हननिकृन्ततः १७ मद्यगाद्या गादिहन्ता
चवह्निज्वाले निपात्यते वनलोप्याश्रमध्वंसी याति
संदंशनारके १८ कृते पापेन्नमापो वैयस्यवेषः प्रज
यते पापस्थितेनन सैकेंदरिति संस्मरणोपरे १९ पते
विस्तृवाणात् नरकेभ्यः समुत्तीर्णः पापी तिर्यक्त्व
मश्नुते नरकीटपतंगेभ्यः पदैकशफादिषु २०
मानुष्यं प्राप्य कुब्जो वा कुष्ठिनो वामनोऽथवा म्लेच्छ
चांडालपुल्कसेषु वैश्यवर्त्तेषु जायते २१ शारीरैः कर्मदो
षैस्तु याति स्थावरतां नरः वाचिकैः पक्षिमृगतां मान
सैरंत्यजातितां २२ पतितान्प्रतिगृह्याथ खरयोनिं व्र
जेद्द्विजः शिष्यो गुरुस्त्रियं गत्वा श्वयोनिं संप्रपद्यते २३
गर्दभो जायते जंतुः पित्रोश्चाप्यवमानकः मातापितृ
रमाक्रुश्य सारिकात्वं प्रजायते २४ भर्तृपिंडं समाश्रि
त्य तद्द्विष्टानि निषेवते सोपि मोहसमापन्नो जायते वा
नरो नरः २५ नासापहर्त्ता नरकान्मुक्तो जायते कृमिः
श्वशुरकस्य नरकान्मुक्तो भवति लावकः २६ विद्यास
हंता च नरो मीनयोनिं प्रपद्यते अग्नापहारी च नरो मू

चकः संप्रजायते २७ परदाराभिमर्षी च वृकोघोरोभि
जायते गुरोः सखुस्तथा राज्ञो भर्त्तुर्भार्यामुपेयिवान् २८
स शृगालवृकोलूकव्यालसूकरतां लभेत् देवताति
थिविप्राणामदत्वा यो न मश्नुते २९ स श्वकोनरकान्सो
पिवायसः संप्रजायते यो हि पितृसमं वापि भ्रातरं पोव
मन्यते ३० नरकान्सोथ विप्रष्टः क्रौंचयोनिं प्रपद्यते स
दृष्ट्वा ब्रालणिं गत्वा कृमियोनिं प्रपद्यते ३१ तस्यां मपत्य
मुत्पाद्य काष्ठान्तः कीटको भवेत् अप्रासेपुरुषं हत्वा नृ
रः संजायते खरः ३२ कृमिः स्त्रीवधकर्त्ता च बालहंताच
जायते हृते कांस्ये तथा रीतिः कपोतो वाप्यभाजने ३३
हृत्वान्नकोचने भांडे कृमियोनिं प्रपद्यते मधुस्तेवर्णका
न्हृत्वा हृते चैवांशुके शुकः छुछुंदरी शुभान् गंधान् गंध
तृणो भवेत् भ्र नारीकांचनवां हृत्वा भ्रकूपान्नरका
न् ३५ स्तागत्य लतावलीवकत्वां तरुतां लभेत् मा
र्कांडेयपुराणात् सर्वपातकसंघातकरदावानले
परं गोविंदनामकथनं गंगास्नानेव मन्यते ३६ मुकुंद
दामोदरवासुदेवश्रीकांत चक्रायुध कृष्ण विष्णो गोविं
दनारायण पद्मनाभ त्रिविक्रमानंतहरे नमस्ते ३७
पाङ्क्तेः परस्य नटस्य महत्ते वापि पीतं मुत्रमथापिवा
गांगं पयः पुनात्येव पापाद्दामरणांतिकात् ३८ कस्मा

शा. ५०

47

पि त्यजदुर्जनसंसर्गं भजसाधुसमागमं पुण्यंकुरुदिवा
रात्रं स्मर नित्यमनित्यतां ५८ कस्यापि खलुपुरुषमभिवी
क्ष्य पाशहस्तं वदति यमः किल तस्य कर्णमूले परिहर
मधुरसदनमुपयान्त्यभिरामगात्रणां नैव सेवा नो ५९
प्रीतिवित्तग्राणानि रामं हृत्वा दलशयामं यथा स्वपीनवा
ससं स्वं ते नितामभिद्विषेनेनेम मा(वि)रतो न वाः ५१ यम
पुराणानि इति श्रीपद्धतौ पातकवृत्तिः परिच्छेदः १० अ
थान्योक्तयः तथा प्रथमं सूर्यस्य रवैर्वोदयः स्माच्छको
मोघाभ्युदयाग्रहः न तमांसि न तेजांसि यस्मिन्नभ्युदिते नस
ति १ स्वद्योतो द्योतते तावद्यावन्नोदयते शशी उदिते तु
सहस्रांशौ न स्वद्योतो न चंद्रमाः २ न सेवा भ्युदयो भूया
ज्ञानो यस्योदये स्मिन् विकासभाजो जायंते गगनेऽंक
मलाकराः ३ केषामप्येते देवा हरिविरंचिवर्तंसि कौस्तुभं
नमन्येव काचनमुनयः क्रमतः प्रतिष्ठा यस्याऽदसंगिन त्वे
ति न सो भाति धने मयप्रवशिवमासवसीरुहाणि ४ म
हादेवस्य ४ धन्य मूर्तिहव्यमहनिमहामहांसि चंद्रोऽप्युल्लं
भवनमंडलमंडनाय सूर्यात्तेनेन तदुदेति निजवासमेति
येनोदिते न दिनमस्तमिते न रात्रिः ५ कवास्तमार्गे रवि
ना दक्षिणाशावलंबिना न केवलमभावात्मादिवसो
पिलघुकृतः ६ निमीलनायप्रपद्यानां उदयायाल्पतेजसां
तमसा मचकाशानूनमस्तमसौ रविः ७

पा.

ये नोऽस्मच्छतमांसि मांसलघनस्पर्धीनि सर्वं जगच्च
क्षुस्तत्वमार्ग्यतः कृतमिदं देवेन निर्व्यक्तनुषा नास्मि
न्नस्तमितविवस्वति केयान्कृरेण नोऽर्द्धेनोपदत्राति
ष्टतिं शशांकशकलालोके प्रदीपेष्वथवा केषामपि
ते पातेः स्वल्पो भवति महत्तेनोपलापाय यस्मात्का
लेनास्तंकरु इहतनगतायाति घास्मानिवान्य पतावनत्व
घपतियदालोकवाञ्चस्तमोभिस्तास्मिन्त्रैव प्रकृतिम
हति ध्वाश्विलख्योवकाशः ८ गतेन तस्मिन्भानौ त्रिभुव
नसमस्तमेषविरहव्यशेष्वेन्दौ नेष्यन्तवितमिनौगना
स्तिकिमिति इदं चेत स्वापं न नयति नरामत्र यदमीश
टीपाः संनाता स्तिमिरहतिवद्दोडुराशिवाः ९ मलभट्ट
स्ये मो यत्पादाः शिरस्मानकेन विहनाः पृथ्वीभृतामध्य
तस्तस्मिन्माहत्तिराकृणाकवलिते लोकत्रयीचक्षुषि
त्वयोतेः स्फुरितं तमोभिरुदितं ताराभिरुज्जृम्भितं तु कैरु
स्यित्तमाः किमत्र करवै किं केन नोचेष्टितं ॥ परिमल
स्य इति सूर्यास्तमये परिच्छेदः १८ अथ चंद्रः आलो
कवंतः संस्त्येव भूयो भास्करादयः कलावानेव तत्राव
द्यावकर्मणिक्रमदः १ प्रह्लादनस्य देवाय यपिनल्यो
भूतभूतेशस्यपरिग्रहः तथापि किं कपालानि नलायी
निकलानिधेः भवभूतेः अहो नंदत्र राजस्य साभिमानं वि

वेष्टिते परिवीतास्यवक्रत्वं संसृणाम्य स्वहृतता १ हरमु
कुटेसरतटिनीनिकटस्थितिलाभलोहिनेदेणा शुचिग
रलं फणाभृन्मणिरीतरणा लीदां गुप्तताणिः तोनः ध
निजकरनिकरसमस्याधवलयभुवनानि पर्वाणि शा॰
शांक स्वविरहेतननसहनेहनविधि विहस्याशस्थि किम॰
पि ५ उडुगणपरिवारो नायको प्योषधीनाम मृतमय
शरीरः कांतियुक्तोपि चंद्रः भवति विगलमूर्तिर्मंडलेप्रा
प्य भानोः परसदननिविष्टः को लघुत्वं न याति ६ प्रथम
दिवसचंद्रः सर्वलोकैकवंद्यः सततसकलकलाभिः पू
र्णबिंबोपि नार्हः श्रुतिपरिचयदोषः कस्य नो हंति मानं
नवनवगुणरागी प्रायशः सर्वलोकः ७ शिवमाधार्य
माणोपि सोमः सौम्येन शोभना तथापि कृशतां धत्ते कष्टः
खलपराश्रयः ८ व्यनमानकलंकस्पष्टदोषहेतोः कल
निधेः श्रागास्महे वयं सर्वां सर्वश्लाघ्यां कृशां दशां ९
केषामप्यते नयनमसिजनार्दनस्य शंभोर्जटामणिः
मुटशांत्वमादिदेवः त्वजनसिनमृगमात्रेमकमिंदो विव
मिनि घनकलंकं किं वदंती १० उमापतिधरस्य यदपि॰
पिशेषिरोहितिवीदः कोपेन सिंहिकाननयः त्यजति न
शावरणं पानेमागारस्मनमर्गं नदपि ११ श्रीमदनस्य लीलाः
लीलाः समीपचंद्रमसांः सतो निहरनां उपैति मित्रायचं

द्रोग्धकेनकलितात्मनः १२ यन्नानेतासि पयोनिधेरह
रत्नटान्नूटेष्वासि हेतासि पदिग्गुस्यादवदीपकोसि वि
धिनासदेष्टासि पञ्चाशतैः प्रान्तः शीतमयूखवत्सर्वम
धुनाम्लानीकृतेन तेन बहुना रात्रीवंयद्यास्य कैरवकुले
नीतं विकाससम्पदं १३ लब्धं जन्म महत्त्रिधाम्नयमपि
त्रैलोक्यभूषाकरः स्थित्यर्थं परमेश्वरोऽभ्युपगतस्तेना
पि मूर्ध्नोद्धृतः हृहिं शीतकरस्तथापि नगतः क्षीणः पदे
प्रम्लान प्रायः प्राक्तनमेव कर्मबलवत्कः कस्य कर्तुं क्र
मः १४ केषामप्येते पादन्यासे दितिधरजेन मूर्ध्नि क्रम
नूनमेरोः कान्तेयेन नत्वापि ननमस्तामप्यमेधामविलोः
लोयचेद्रः पतति गगनादल्पशेषेऽम्बरे विहङ्गोरो
भवति महतामप्यपभ्रंशहेतुः १५ कालिदासस्य पी
यूषं वपुषोऽस्य हेतु रूढ्यो विश्वस्य नेत्रोत्सवः स्वप्रभाउ
कैर्दिवं त्रिभुवनं ज्योत्स्नाकरैः सिञ्चति सर्वाशापूरि
तेयकोऽथ तमसं ध्वंसाय बद्धोद्यमे पिपासातावसिन्धुापि
लक्ष्मलिखितं यस्य प्रशस्तं मनः १६ निरर्थकं जन्मगतं
नलिन्या यया न दृष्टं तुहिनांशुबिम्बं उत्पत्तिरिन्दोरपि नि
ष्फलैव दृष्टा प्रफुल्लानलिनी न येन १७ कथयसि विरमति
रैमिसाहसादस्माद्युपायविरसतामेन ननं किं कलय
सिन्नपुरोगमहामहोर्मिरुतिनिधिरभ्युदयन्नयंशाशो

शा॰
४९

कः १८ बल्लालसेनस्य उच्चैः स्थानकृतोदयैर्बहुविधै
र्मौक्तिर्भिरुपस्थिभिः पुञ्जाद्यैः किममीभिरत्र विनयो
पैप्सितदायिनैरपि यावल्लोकनमोपहेनमवनाल
म्बीर्नविलोक्यते तावच्चेत्कथं प्रयाति परमां वृद्धिं स
रत्नाकरः १९ त्रिलोचनदासस्य इति शार्ङ्गधरपद्धतौ
क्तिपरिच्छेदः अथ मेघः पकस्य नभसोपन्यासमभ्य
च्चेतिजलधरस्य विषमशैलकाननमाननमवलोक

49

ने॰

यस्य १ [illegible] नो निजसंप
नेः पयोरनिवेहन तातेसाभ्युपदवितेभुवनेभ्योवि
नवतावादि २ कस्यापीदं ग्राहषेणास्यमालिन्यदो
षः कौलीववर्षिणः शर्वर्द्रभ्रस्यशुभ्रत्वं वदत्कचोपच
यते मलधरजलभवनिकैरेरपहरपरितापयह
ते जगतः नो वेदपमरहरं हिमकरकरदर्पनेवि
नर ४ वेदकेवः चातकः स्वात्रमानेन जलं प्रार्थ
यतेभवदान मनोदर्यनयामर्वा स्वावयन्त्यवनाम
हीं ५ शैलेयेषु शिलातलेषु च गिरेः शृङ्गेषु गात्रेषु
च श्रीखण्डेषु विभीतकेषु वनस्थाम्रेषु दिक्षुवषि
न्यनधनिनाविलेपिजगतीवक्रेसमंवर्षिना वेदेवा
विदमार्गभौमभवनाविप्रापकारेवते ० नीहारगाक
मारसागरसरिकासावनीरप्रियं स्यकानोपदवा

नकेनमहनीतेवाममालंविता, नस्येनन्कलेनंसग्र
न्कसितशिलासंनाउनेमलके गांध्वगर्नेस्तिवग्रग्र
न्कसितद्रिलेखोभिरानर्जेसि ९ त्वद्वाः संनितमहस्व
शाः स्वभरणाद्यापारमात्रेयनाः स्वार्थायस्यपरार्थय
वमग्रमानेकः सनामग्रणीः ॐः प्रोदरमणायपि
वनिस्वातः पतिवाडवो नीमूतजनिदाघसंभवजगत
संतापविछित्तये १० अन्योपिंदनदेसमहनीयकीर्ते
सेकायिग्रसहन्तितद्गणावहन्तस्लः, प्राप्येदकस्यग्रन
स्यमहाशयोयमंभोदपवरावणंयदिनिर्गुणस्य ।
केषामपिप्रिंयाकाः स्वेहलावेलालितजलशैले
नलनिधौ कृतोवावार्मेचवतजलदमोघंविनवाभि
समंताउत्तालजलदनलकीलाकवलनक्रमाय
तानेनाग्रपवरपयोभिर्विटपिनः ॥ विलितास्यमा
तीभूविमरुजलस्थलभुविस्वमपिनालभ्यतेनीतोणा
वातिसमीरणाःक्वचिदपिद्धायामनोनउमाः; अंगणव
प्रकवान्किरन्निवरविंग्रीष्मेनपन्थवेरे नर्मोःपांथहे
तायमूवयपरोपायोदपायोमवैः १२ प्राद्रेषम्
मेकेःकोटरणायिमिर्मतमिवस्तांतमतंकरुपेःघा
त्रीनेः एष्यकपीवललितैर्यासिन्कदुर्मृशिनं तामि
त्रेवमरस्यकालमनलदेनोमम्यतनन्हतंयेनानर्विनि

श्री ५०

मग्नवन्यकरिणां मुखैः पयः पीयते १३ अकालजलद
स्य आशास्य पर्वतजलं तपनोष्मतप्तं मरुद्वीव वह्निविशु
ष्काणि वकाननानि नानानदीनदशतानि वहस्यपि वा
रिक्तोसि यज्जलद सैव तवोत्तमश्रीः १४ अपि जलद यदि
नदास्यसि कतिचित्तु चातकाय जलकणिकाः तदयम्
चिरेण भविता सलिलाञ्जलिदानयोग्यस्ते १५ विलपति
नष्टामार्गे गोयं कथं विडपास्थितः उपकरुकरुणहृद्वेतो
नवेक्षि पद्यगतो जलधरस्तु नः छत्रं छायं छत्रेन जलवि
दवः १६ त्वयि वर्षति पर्जन्ये सर्वे पल्लविता द्रुमाः अस्मा
कमर्कवृक्षाणां पूर्वपत्रेपि संशयः १७ त्वमेव चातका
धारस्त्वं केषां न गोचरः षिपं भोधरत्नस्यापि कार्प
ण्यात्किं प्रतीक्षसे १८ केषामप्येन पतदत्रपथि कै
कजीवितं परपयश्छन्नितं महत्त्वः पिदनुधांबुध
रुहदसज्जनिर्विपीनाकिमिति व्योमवाहिनी १९ प
कावर्षस्य अपंकालदेपन्यजजलदं भीरमधु
दैः किमेभिर्निर्विषैः सजनकहितिकं कारिसलि
लं अयेपरणवस्यामकरुणसमीरव्यतिकरज्वल
द्रावत्वालावलिजटिलमूर्ने विटपिनः २० अवलम्ब
शोधगतेमरवसिप्रोवलमंजरीणामंतालिमिलंटति
नापविसंस्थलाङ्गः अत्रान्तरे यदि नवा विद्वा विद्यौरैवा

भवानयमनुते
जलमपि वैत्तसं
यागार्यं
पं

50

लावयेल्लदनु किं मननमंडनेन २१ कालातिक्रमणो
ऊरुघनडिंनाविस्फारैर्भीषणगर्जितैरतितरां कारं
मुखविदर्शीय, शुस्यानन्यगतेः पयोदमननमोजितामया
चातकस्यार्थे हि नमिहागविलेनदयितनवनः पयेया
चते २२ भूयो गर्जितमंडदवकटिनाविशुनवमाह
रितेहगावग्रहहृष्टनिष्टतदलेहूष्णानवानः पयं लि
दंग्याविलशालिहालिकवधूसमहनैतैः पयं नैरा
शपादिहवर्षितवामभुनाकेदारसंयपयः २३ तेनाः
स्वयमुपभोग्यासिजलदो वादिभुक्ताणि नकिंनत्र
नमंचसिमुक्तामुक्ताभवंतियत्रापः २४ यदंबुकण
मादायप्रामोमिजलदोगतिं नम्योपयोगं येगं
विनामलिनस्यते २५ वदनरुविघटनपुवं कटवः
बुवंतिवायुवोवहवं सत्कसमवडलपरिमलगुणा
किन्यासेहृनीतुकः २६ आपोविमुक्ताः क्वविदापय
वकविनकिंचिद्दलंकविक्ष यस्मिन्विमुक्ताः प्रभ
वंतिमुक्ताः पयोदनास्मिविमुखेः ऊनतत्व २७ इतिमे
वान्याक्तिपरिच्छेदः ४ अथानेनवंयपवनः शैखलिप
टलैरत्रयातासहृदयहृदयत्वं विलपन्तीं मृगमद
परिमलल्लहरींसमीरकिंपामरेषुरेकिरसि भव
भूतेः येनामालवः सदैवगणनापानानयेऊन्वे

न्यग्रामेव विमर्दिनाः प्रतिदिनं भूमौ निलीनास्थिरं ३
न्दिमाश्यपलाशयेन मरुता पश्यन्त विदेसखे लंगाना
मुपरिस्थितिस्तिनिभृतां ऊर्ध्वं समीपं स्रवः २ मलभद्
स्य परमामरुत्स(वो)स्तेनोदृदिं नतो निनजेनु हीयं
हरतियदस्य ज्ञाने प्रतिपतिनिर्विहसौ ३ कोयंधाति प्र
कारस्तव पवनपदं लोकपादाहतानां तेजस्विभ्रा
नसेव्येन भासिनयस्तियत्नात्सुमूर्ध प्रतिष्ठां यस्मिन्नुत्था
प्यमानेन जननयन पथोपद्रवस्तावदास्तां केनोपाये
न सह्यो वपुषि कलुषता दोषपक्षस्तवैव ४ हृद्दहोदग्ध
समीरसर्पनिभवत्यस्मिन्वने शाखिनां शाखाकर्षण
जः सकोपिरुचिरं जज्वालदावानलः येनादाहि पला
यमान हरिणीभस्मीभवत्कृत्तं संभूष्यत्रिर्फर मुत्पत
त्खगकुलं वेष्टितं गंवनं ५ कथ्योपतौ इति शार्ङ्ग
धरेण पवनान्योक्तिपरिच्छेदः ५। अथ हंसः कंसा
रिचरणाम्रूतसिंधुकल्लोललालितं मन्ये हंसमनाली
रेऊल्यानां रमनेनते १ शाङ्गधरस्य अंभोजिनीवननि
वासविलासमेव हंसस्य हंतनितरां कुपितो विधाता
न त्वस्य दुग्ध [illegible] नलभेदविधौ प्रसिद्धां वैदग्ध्यकीर्तिम
पहर्तुमसौ समर्थः २ भर्तृहरेः अप मरणमेवशर
णं मेनं वानत्वाजहंस सा कङ्गरटनिनिकटवर्तीवा

वालहिंहिमोयत्र ३ संगोगनाजनमनोहरहारिणी
नोराजीवरेणुकणकीर्णपिशंगतोयां रम्यांहिमाच
लनदींप्रविहायहंसदेहेहनाशवदकोदिशमुत्सुकोऽ
सि ४ स्थित्वाहृणांवितनपत्तनिरंतरेनरिद्देमानंगसंग
कलषांनलिनींविलोक्य, उन्नमसुपरिवर्द्धयतिःस्व
नेनहंसेनत्याशुपरिहृत्यगतंनलीनं ५ छायांमरालि
वहृशल्याया छायांदशान्यविवंचितः ऊष्मदविटपाले
षीहंसोनिशाखविवस्तणः, नदशानिपुनस्माराशंकीदि
वापिसितोत्पलंशकऊहकवितोलोकः सर्वेप्यमायम
पेक्षते ६ वातांदोलितपंकजच्युतरजःपुंजोगरागोज्ज
लो यः स्पृष्ट्वाकलक्रूजितंमधुलिहांसंजातहर्षःपुरा,
कांतांवंधुपुटाप्पवर्जितविसग्रासग्रहेप्युद्यतः सोयंसं
प्रतिहंसकोमरुगतःकौपंपयोयाचते ७ नैरैतोराद्
नेक्षुविदपिदलाच्छादिततनुः पतद्धारासारांगमपवि
षमोप्राहृषमिमां, निहन्तायांतसंसामरवतिसरमोत्कलन
ल्लिने मपवत्वंहंसःपुनरपिविलासालवचैतेन ८ रेराज
हंसकिमितिनिमिहागतोसियोसौवकः सहंसहंसइति
पृतीतः नतस्यतामनुपदेनपुनःस्वभूमौयावद्वदंतिनव
कंवलमूढलोकाः ९ योहिव्याव्जलीनमममधुपश्रे
णीनवभ्यंमरम्यकामानममल्पवारिणिरतिंवभातिके

पा॰
५२

टाविके नमालीकस्य खोशयापरिभवक्रोडीकृतस्या
धुना हंससोपरि दिहि भोयदि पदं धनेत्रको विस्मयः
श्वन्या मा सरसी मराल मनिभिर्यनीरसोपानिका वि
न्यस्तान्वलिते इलाकवलयन्ह्टो सिद्दैश्चैर्वैः । प
श्चापङ्क्तिणवापिकाकमलिनीखंडेनरमात्मभिर्भ्या
ये स्तद्धिपश्रयवंयनविधौ किं नाम मनो सृष्यते ॥ भोः
सा स्नावदंभोरुहकृहरजोरंजितांगाः सेहलं हंसीभिः
पद्मखंडे मधुरमधुकरारावरम्यं रमध्वं । यावन्नायं उ
देनोहद्वगलगरलव्यालनालालिनीलश्रान्मीलनेम
घमालामलिनसकलदिङ्मंडलो भाति कालः १२
हे पद्मिनागनन्लेऽजनह्रहसरससरन्निकियद्दो विशाले
किं महान्तापि वाच्छं नदतिशयमहापापमाव्रूहि
मिथ्या । रम्यं हृष्टोदरस्यः शपतितरगतं दुर्डरोरा
नहंसं नीवः प्रायः शठायो भवति हि विषमो नापरा
धेनदृष्टः १३ केषामेष्यते यः संतापममाकरोति ज
गतां यस्योपकारे रतमः सर्वेषाममस्तात्मकेनवपुषा
प्रीणाति नेत्राणि यः । तस्मात्पुनति मे बुटस्पमहमेय
न्नवमेनावनावसौ नैषपरं मरालयवलः कूलस्मरि
त्रैवमि १४ भो जलसंगतं तनजोभीपितं टमपि चितेजालि
कणनैः सखेदं मोनिष्ठनविनमप्रेतागच्छ सरसः । न

यावत्त्वं कांतः कलुषितमनुर्भ्रूविवि लंबको यं वाचा
लघ्वरणाश्रुगलं मूर्छिं कुरुते ॥ ५ ॥ यदि नाम देवगत्या
जगदसरोजं सदैव संजातं । अवकरनिकरे विकिरति
न किं नु कवाकुरिव हंसः ॥ ६ ॥ अलिययपि सर्वतनी
नीरजमंडितं रमते न मरालस्य मानसं मानसं विना
आकारः कमनीयता जलरुहेलीला लसामागतिः
संपर्कः कमलालयैः कलनया लोकोत्तरं मज्जितं । य
स्यैवं गुणसंपदा लिमहती नस्यानि भव्यस्य तेन संवद्ध
त्वमसद्भकेः मे लहेनाहं सहे हे मते ॥ ७ ॥ न यो नीवरता
डूराप पयसः हृताः पयोराशयः द्वाराऽस्थवकादि
संकटतटोदेशात्सडागादयः इत्थं भूतलमाकलय्य
सकलानंभो निवेशानिति त्वां भो मानससंस्मरन्न
न रसौहंसः समभ्यागतः ॥ ८ ॥ केषामप्येन इति हंसान्यो
क्तिपरिच्छेदः ॥ ४२ ॥ अथ मधुकरः मधुकरनवकरनि
करैः किं किं कानेन कुसुमानां नहदसरसिजमुकुले
लब्धं किं चिद्यदन्यतमलाकिं ॥ १ ॥ गौरी चंपककलिकाम
पहाय भ्रांतद्रुमे शाल्मलिकुसुमदले भ्रमैरंगजनल
नसमभुप ॥ २ ॥ शार्दूलधवस्य भ्रमत्वनोतेन नवमंजरी श्रुत
घटदोगंधफलीमनिघ्नन साकिं नरम्यामसवाकिंनवं ना
लीयसीकेवलमीप्ये रुक्ता लब्धाः भ्रमरभ्रमता दि

वनं॰

व॰

१२

मा॰
५३

गंतरामीह्कविदासादितमीहितंकुनंवा, वदसत्यम
पास्यपक्षपातंयदिजातीकुसुमानुकारिशुष्यं ४ श्रीदे
वराणदेवानां अभिनवनलिनीविनोदलब्धोमुकुलि
नकैरविणीवियोगभीरुः भ्रमतिमधुकरोयमंतराले
श्रयतिनपंकजिनींकुमुद्वतींवा ५ धनदेवानां नोम
ल्लीमयमीहतेनभजतेमेत्रेभकुंभस्थली वासंतीमहस्ते
नवंदनवतीमालंवतेनक्वचित् जानीमेवहलीघ्रवीमि
वमहानंदैककंदांकुरां ध्यायन्निर्हतिमेनिषट्पदंशु
वोयोगीववीतभ्रमः ६ श्रीशुभाकरदेवानां कमेलव
केवलिनंप्रविशत्युवंवनेवीकुसुमंमेषदंघ्रिः प्राणी
चतभिक्षवणोः पशुश्लेन्नसपद्भिरयोर्यपशुः कथंन ७ के
नकीकुसुमंमेभृंगः पीड्यमानोपिसेवते दोषाः किंनाम
कुर्वंतिगुणापहतचेतसां ८ कयोरपि अन्यासुतावड
पमर्दसहासभृंगलोलं विनोदयमनः सुमनोलतासु
मुग्धामजातरजसंकलिकामकालेबालांकदर्थय
सि किंनवमल्लिकायाः ९ विकटनितंबाया मदनम
वलोकयनिष्फलमनित्यं तांवधूमीवकुसुमानां, वन
सुपगास्यभ्रमरः संप्रतिजातोजपामत्कः १० फुल्लेषुयः
कमलिनीकुसुमोदरेषुस्तेषुयो विलसितंकलिकां
नरस्थः पश्यायतस्यमधुपस्यशरश्लथापेहकृत्क्रैणावेक्षा

53

विवरे दिवसाः प्रयाति ११ स्नामोदवासितसमग्रदिग
न्तरालात्कामनोहरवल्लिविलासकुमारमूर्त्तिः सेव्यास
रोजकलिकान्तयदैवनीतीनस्तदैवविपिनाम भूया
न्यदेशे १२ किं क्वापि प्रलयानलैर्विटपिनो निर्दग्धभ
स्मीकृताः किंस्विद्देवगजेन पंकजवने निःशंकदग्धन्म
लितं किं वाहतनक्रुतांतकेसरिभयात्यक्तो मदः कुंज
रैर्येनास्मिन्विरसे करीरकुसुमे ह्यभृंगा विशाम्यति
श्रन्त्रसरनिकरिकपोले भ्रमरः श्रवणेन ताड्यमानो
पि गायति नितिरस्कारं दानाय विलोचनानीवः १३
मधुकरगणस्तूनं त्यक्त्वागतो नवमल्लिकां पुनरपि ग
तोरकाशोकं कदंबवनं प्रणः तदपि सविरंस्थितां ते
भ्यः प्रयाति सरोरुहं परिचितजनद्वेषी लोको नवं नव
मीहते १४ यस्याः संगमवांछयानगणिता वाप्यो वि
निद्रोत्पला यामालिंग्य समुत्सुकेन मनसा याता ना पदं
निर्वृतिं. भग्ना नाम तदस्तनस्य नपुनः स्नेहान्नरूपं कृते,
श्रुपसरमधुकरवद्धरूपरिमलवद्धलेपिके नकीकुसुमे
इहनहिमधुलवलाभो भवति परं धूलिमसरं वदनं १५
दग्धा सा वकुलावलीकवलिता स्तेनैरसालद्रुमाः स्त्र
छा मालिविनिदग्धपत्रदली पीतातपा पादपाः भ्रात
र्भृंगदवाग्निनावनमिदं वल्मीकशेषं कृतं किं त्वं संप्र

वलोकावंदन
लतां भृंगेरन
यज्ञीबालेधैर्य
नाम १
१५

श्रा०
५४

तिकाननान्तरपरिस्पंदाय मंदायसे १७ हृताङ्कुन्नानिव
पंकेन चमजतं त्वंभोजराजीरजोतोनिद्यत्वपिपाटलाप
रिमलंयत्तेनवृ्तेनरति मंदायेयदनादरोपिचकिलाश्री
नेवसंसृप्यते तन्मन्येकविंदगभंगानकृणोनादितामा
लती १९ यवर्द्धिताः करिकपोलमदेनसंगाः श्रोस्फुल
पंकजरजःसुरभीकृतांगाः तेषांप्रतंप्रतिदिनंदृदयं
निकालंनिवेशवाकेऽजसमेभवदैवयोगात २० कूताणि
कोशपानेभ्रमरशुवाक्वरनपवकमलिन्या श्रभिलष
निबकुलकलिकामधुलिहिमलिनेकृतःसत्व २१ स्फु
रत्निमहर्षमंलुगंजाभिराममधुकरकृतकेलिसार्थ
मंभोजिनीभिः श्रनुपममकरंदामोददनभमोदान्व
नतिनवननिंदामालतीयावदेषा २२ येनामोदितके
सरमधुकृलेपीतंमधुस्वेच्छया नीतायेननिशाःसा
यांकधवलाः प्रमोदरसशारदीः ध्रांतेयेनमदप्रवाह
मलिनेगंडस्थलेदंतिनां सोयंभृंगयुवाकरीरविटप
वध्यातिनश्छिंकृतः २३ यत्नोपवनगतःकमलेषुमलीव
पकबकुलदलेषु नमालत्यंपिनिवैवासःकण्यक
यंनभवत्सुपहासः २४ केषामप्येतेभ्रमरभ्रमरवाणाभी
तिंभृंगचवीपेयभुज्येविहारवृतदीपंसौरभंसोदृदेन म
धुकरमधुरंवेदलनाहत्येनलब्धंभवन्नतडपभोगोविष्ट

मिष्टं फलं वा ५५ हंसभट्टस्य इति शार्ङ्गधरे मण्डकरा
न्योक्तिपरिच्छेदः ५२ अथ कोकिलः काकैः सह वि
वृद्धस्य कोकिलस्य कला गिरः खलसंगेपि नैष्ठुर्यं
कल्याणप्रकृतेः कुतः १ अस्यां सखे बधिरलोकनि
वासभूमौ किं कूजितेन खल कोकिल कोमलेन प
ते हि दैवहतकास्तदभिन्नवर्णं त्वां काकमेव कलयं
ति कलानभिज्ञाः २ कयोरप्यतौ कोकिलकलप्रला
पैरलमलमालोकसेरसालैः किं शरनिकरभरित
शरधिः शबरः सरतीह परिसरे मदनः ३ यन दृष्टेवा
नो नवैनवाविमाधर्यंजाने कोकिलकूजितं यैः पा
पितोसि तानेव जातपक्षो जहासि यत् ४ भोजनस्य म
कीभूयतमेव कोकिल मध्यानः प्रतीक्ष्व हेहेलो
लासितमल्लिकापरिमलामोदानुकूलानिल पत्रै
नास्त्व सूक्तयः सफलतामायान्त्यमी स्थूलसत्वो
पूर्कप्रभृतो निदाघदिवसाः संतापसंदायिनः ५ क
स्मापि येनानंदमयेव संतसमये मौरभ्यहेलामिल
द्भृगाली मुखरे रसालशिखरे नीताः प्रावासराः
स्तः कालस्य वशेन कोकिलऽवा सोप्ययमवीदिशः
खेलद्वायसवंशवानविदलत्कर्णामृधर्मावति ६ भै
रीभांकवस्य क्वचिज्झिल्लीनादः क्वचिदनलकाकोल

शा॰
५५

कलहः क्वचित्कंकारावः क्वचिदपि कपोतोकलकलः
क्वचिद्घोरः फेरुध्वनिरयमहो दैवघटनात्कथंकारंनारं
रसति चकितः कोकिलयुवा ॥ ७ ॥ कस्यापि यस्याः कर्ण
वचः सुधाकवलितां वाचं प्रमाणामपि त्वग्राणिप्र
घ्यंति मन्मथकथां चेतांसि चैत्रोत्सवे रे रे काक वरा
कसाकमधुनापुंस्कोकिलेनामुनास्पर्धां वैधमुपेत्र
घल्लवनकिंलज्जापिनाजायते ॥ ८ ॥ मलयमहस्य रेबाल
कोकिलकरीरमरुस्थलीषु किंडुविरुयमधुरध्वनि
मातनोषि श्रृणु सकोपि सरसकावनरुष्वदेशो राजे
तियत्र नवविभ्रमभाषितानि ॥ ९ ॥ रसालशाखाविलीनाः
पाने संतपनत्रिणाः तन्मंजरीरसामोदंवंधुरेषकुहूरु
वः ॥ १० ॥ हंकीरकैरवमरुगीतिसंकलय्यनामात्रमेरम
स्मिमज्जनरंजनाय वालोपियत्रकलकंठरुकंठपीठमे
लोच्छिकोमलकुहूकृतप्रगीकर्णाः ॥ ११ ॥ पत्नोप्पीवंदेदे
वस्य दात्यूहाः सरंसरसंतरुभगीगायंतकेकामतः
कादंवाः कलमालपंतमधुरंकूजंतकोयष्टयः रेवा
यावदसौरसालविटपिच्छायामनामादयन्निर्विशाः
कूटैत्र कोकिलयुवामे नातमौनव्रतः ॥ १२ ॥ रेरे कोकि
लकूजितैरलमलंनाद्यापिनिनपोगणाः तृमलीतिप्रवि
पीतांपर्णपटलच्छन्नः क्वचित्कोटरे ऊयानद्रुमवाटि

55

काकटुवटकाकावलीसंकुलः कालोयंशिशिरस्यसंप्र
तिसखेनायंवसंतोत्सवः १६ केषामपि इतिशार्ङ्गधरे
कोकिलान्योक्तिपरिच्छेदः ४४ अथचातकः एकएव
खगोमानीसखेजीवतिचातकः म्रियतेवापिपासार्तोवा
चतेवापुरंदरं १ हीनोत्र नवलपत्तनयावद्धपिलभ्यम
वल्ल चातकसंत्संभावनयाकिमपिपदालितदलु २
चातकस्यलघुवंधुसंघुटेनोपतंति यदिनोपविंदवः
सागरीकृतमहीतलस्यकिंदोषएषजलदस्यदीयते
सत्यंसत्यंघनेर्वाक्यंनादनंप्रतिष्ठते अंबुभिःभविता
पृथ्वीचातकस्यमरुस्थली ४ वीजैर्यंकुरितंलताभिरु
दितंवल्लीभिरुज्जृंभितं कंदैः कंदलितंजलैःप्रमुदितंपा
दपैर्वर्षितं भ्रातश्चातकपातकंकिमपितेसम्यङ्नजा
नीमहे येनास्मिन्नपनंनिवद्धकेंपुटंहित्राःपयोविंदवः
चातकधूमसमूहंदृष्ट्वामाधाववारिधरवुद्ध्या ६ इतिहिम
विप्पत्तिभवतोनयनयुगादेवविप्रुषांस्रवः ६ रक्ताक्षंप्र
ज्वलन्मारुतानाविप्रुच्यस्यच्छान्मधामयस्मान्नपिवा
विरासीन् यश्चातकःपिबतिवारिपयोदविंदून्मन्येनदा
नतेनमयाच्छिवसोभिमानी ७ कूपेपानमपोमुखेस्यहिम
वेहाप्यावराकःस्त्रियः सामान्यंकृटिहिमैः सहमरस्य
वेसमालोकयन् नादनेनतृषितोपिहीनसलिलंकृतैर्वे

तेनेन्नभिर्मानोऽन्नतकं यः स्मरयति न चातको याचते
गर्जितवधिरीकृतककुभा किमपि कृतं नवघनेन किय
तीवा चातकचंचुपुटी मापि भृतान जलेन ९ अन्येपि सन्ति
वननामरसावतंसा हंसावलीवलयिनो जलसन्निवेशाः
कोप्याग्रहो गुरुरयं वनचातकस्य पौरंदरीयदभिवांछ
ति वारिधारां १० अन्येते जलदायिनो जलधरास्त्वं सावि
निर्भ्रंसिये प्रातश्चातक किं वृथात्वमदिनैः खिन्नोसि विश्र
म्यतां, मेघः शारदएष काशधवलः पानीयरिक्तोदरो ग
र्जत्येवहि केवलं भृशतरं नो बिंदुमप्युज्झति ११ समागमि
षितो मेघवैलिकः समयेनव, वैतिनो यदि मां रंगज्जवचो
षैः पुरस्सरः १२ यावन्निष्ठनि चातको घमस्तभिः केटस्थ
लस्थायिभिस्तावद्देहि पयः पयोद फलन्नवहारिकल्पद्रु
मः, नोचेदस्मरणानेपीडिततनोः प्राणैः प्रयाणे कृते क
स्मैदास्यसि को ग्रहीष्यति पुनस्तापत्न्नि स्थास्यति १३
यः हृलंऊकृतेमवं जनयति त्रासं तडिड्स्लयोयम्ब
सार्थयितुः पयंरलयति प्रोत्राणियो गर्जितैः, सत्वंचा
तकतेन णाविधमपि भ्रातस्त्वया यावता जीमूतं कृतमेव
न्तल्यमनयोरर्थित्विनोतिर्यक्कयोः १४ दिग्वारिदं परिहृता
न्यजलाशयस्य पश्चात्तैस्यऊकृतेन नृषा प्रशांतिं, पिकान
कं रटति पलमयालललजः नेनाटपांचपडुयैतिपिपासि

नोपि ५५ विश्वोपजीव्यमपि पिबत्यपो नयश्चाकरेयथपि
चातकोयं स्वार्थत्तनिस्वमपत्‌षाणवस्य लघुत्वमत्राप्ति
न किंचिदस्य ५६ केषामप्येते इति शार्ङ्गधरे चातकान्यो
क्तिपरिच्छेदः ५५ अथ मयूरान्योक्तय उच्यंते यत्सिन्न
ल्पयाव्लेव घ्नविधैः किंनैव किंचित्करैः काकोलूककपो
तकोकिलशतैरेकोपि पार्श्वस्थितः केकीकूजति चेन्मदा
विघटितव्यालावलीबंधनः सेव्यः स्यादिह सर्वलोक
मनसामानंदनस्यंदनः १ कस्यापि केकाकर्ण्णाहृतेन
उन्नमितकवरीभारहारः कलापः कंठच्छायाप्रगार
गेलरुचिरुचिरामोह देमेघसंघैः विश्वेहेषिहि निरुद्धः
स्फुरदुरुपिशिनैर्नित्यमाहारवृत्तिः कैः पुण्यैः प्राप्तमे
तत्सकलमपिमयावेचित्रवृत्तंमयूर २ शार्ङ्गधरस्य वेग
ज्वलद्विटपिपुंजमहारवोयं गर्जत्यतीव नरद्वेतिवियं
नयांपाः दावाग्निधूममनिवध्यमयेन मेघः किंनत्यामि
ह्नतमीनो वनतकलापिन् ३ लक्ष्मीधरस्य श्रृयेनीलश्री
वकंठकण्ठ्यय महेनेधनयः परंमोघयेषांनववरविला
सो वितनुते श्रमीहरान्कुराः कोपि तमिदमाकर्णिम
ह्मसात्ववंनैदंतं वामहरूशावनाः पुंविनमाताः ४ कस्या
पि हारीताः सरसमेरसंत्वमधुरंकूजंतपुंस्कोकिलाः
मानंदंगिरमुह्निरंतघणिकाः किंतैः पिरस्यैरपि एको।

शा॰
५७

नापितलस्थितेन वदतां श्रीखंडनिसर्जने नाह्यालानां व
णिखंडितानानतमहत्त्वां डित्यशुद्धं द्विते ५ श्रीचंद्रदेवा ना
किं हरेण पयोधवाडवपति किं नात्यवर्दनः स्मृता निर्मा
पारनयाचपतिशुगताः किंवानयेत्ताहृष्या इत्यंवाग
गनेनकिंविहरणं किं नग्रकाकावली पर्यायप्रति
निलाघवभयाद्रमौ स्थितावहितः ६ अस्माविचित्र
वशुषम्भिरेष्टलग्नाक स्माद्विश्लेवतिभवान्यदिवावि
मुंच वेनीलकंटग्रहनिविधंनवैवमौलौ घ्रनः द्विति
भतां भवितास्थितिर्नेः ७ यन्त्वादपिकः पश्यच्छिखिना
माहारनिर्गमस्थाने यदिजलदनिनदशुद्धिना स्तप्त
मृष्टानन्तोयगुः ८ इति शार्ङ्गधरे मयूरान्योक्तिपरिच्छे
दः ४८ अथ शुकः शुकनवपटं नत्वम तं नगुणः सगु
णाभासः समजनिधनन वामवर्णां शरणं पञ्जरवासः।
श्रीधनेदवानां सत्वागन्यमवाप्यपः शुरवने नानारसा
स्वादवन्कीरः पाप्तविचारचारुवचनैर्वा नंदकारीजने,
दैवेनास्फुटवाक्पंचविहिन ग्रात्रस्यतस्याटवी प्राम
स्यात्मसभाशुगल्भकपिशुस्यात्मौनमेवोचितं २ भातः
कीरककोरवंशुकपलक्रोधायनैः हृजितैः किंमाश्च
र्यनिपकस्तकि विमादः कंटावहः शेषाष्यते, सेयं देवव
शात् [illegible] दशापरिणता राजन्यपात्रस्यने भिल्लौ छिद्दिनभि

नमुद्गितचटः प्रामोपनःपंजरः १ कयोवपि माणि
क्यद्दवलिमुमौक्तिकतलां विधंतितोदाडिमीवीजा
न्वेषतिशिक्षतेन न रमते हैमेप्यहो पंजरे, तन्नाहरवन
वासमंमदमदामोदैकमेदस्विनी हृतिर्मेगलिता
नयाहृतगिरेत्येवं शुकः शोचते ४ रायवधैनत्पानां
इदमपटकपाटं जर्जरः पंजरोयं विरमतिगृहेस्मिन्
क्रूरमार्जारयात्रा, शुकमकुलितजिह्वः स्थीयतां किं
वचोभिर्लववचनविनोदेनारेर् पामराणां ५ कलमि
मिश्रस्य श्रुताक्षिनुयाने विहगवलपक्षप्रविकले
विलोलः काकोलःकणनिपटयावन्नकटुतरं सरे
तावत्कीरदग्धयहृहिवाचं रसकलां न मौनेन नत्
नोभवतिगुणभाजोगुणगणः ६ इयं पल्लीभिल्लैर
न्तुचितसमारंभरसिकैः समन्तादाक्रांता विषवि
षमवाणप्रणयिभिः, नतोरसस्कंधेगमयसमयं
कीरनिभृतं नवाणीकल्याणीनदेहमुखमुद्देवण
रणं ७ भट्टहरेः इतिशार्ङ्गधरेशुकान्योक्तिपरिच्छेद
मुग्धकाकः गात्रं तेमलिनं तथाप्रवणयोरुद्वेगकृ
त्केंकृतं भक्ष्यंसर्वमपिस्वभावचपलं दुश्चेष्टितं तेस
दा, एतैर्वायसमंगतोस्पविनयैर्दोषैकवीजैः परंय
न्सर्वत्रकुटुंववत्सलमतिस्तेनैवधन्योभवान् १७

शा॰
५८

58

पाथिभिः सततं संगतोपि न हि स्वभावं विजहाति भावः
आजन्मवेश्म जनितं गपसिं पौनं तथापि काकः किल कृ
ष्ण एव २ शार्ङ्गधरस्य पथि निपतितो नृपस्य दृष्टो निरा
करणोनो दधिभक्तवटीं गच्छत्व हंसः सम्भ्रमन्तकं यः नि
जसमस्तविनालालालाश्चेशविकारशनाकुलाय दिनकृ
ते काकोभूयः कदान कविष्यति ३ मलभक्ष्य ग्रामर
ण्यादपि विरुतं कर्वाणाः स्पर्धया सह सम सूरैः किं जानं
निरा काका काः केकारवं कं ठे ४ नल्पवर्णा छदः कृ
ष्णः कोकिलैः सह संगतः केन विज्ञायते काकः स्वयं
यदि न भाषते ५ कृतस्नानमधुरसं वा तिमलिनच्छायस
ध्रुत्रमवनहस्तनतिकाविरोनिचपलस्यास्फाटदविछे
दिनः पेयनिंबफलेषु काकभवनं नास्ति केषु नेसर्गिकी
प्रीतिस्म नसदृशं विधे विलसितं निष्यमेन तद्विरान् ६
पुंस्यागतं प्रतिनन्दु निवा विनीरे काकाश्च रंति बल
वे बुबुदावटेतः नो यांति न स्निग्धमेदिन पुंडरीकवेदे
वमभृहहृतन्वतिरानहेमः ७ कुसुमववं वृहतद्वेवन्स
न्फलानि रसेषु सेव वा नयूतवनानतरेषु पुंस्कोकिल
स्य विनाति कंपनकामं काकः कलधुनि विधौ न न
काक एव ८ किं केकी व शिखंडमेरिहननृः किं कीर
वन्यालकः किंवा हंसवधू गमना गतिगुरुः शारीव किं

सुस्वरः, किं वा हंत [illegible] पिकवकयोर्मतस्य
दनः काकः केन गुणेनकोवनमध्येव्यापादितः पंज
रे ४ अत्रस्थः सखि [illegible] लयानन्नगतस्यापि प्रियस्याग
मं वेत्त्याख्याति च पिकपुत्रकादयश्चेम सर्वे पठंतः शावाः
मत्कांतस्य वियोगतापदहनज्वालावलीचेद्दनाः काक
स्तेन गुणेन कोवनमध्येव्यापादितः पंजरे ९. केष्याम
ध्येते इति शार्ङ्गधरे काकान्योक्तयः परिच्छेदः ५८
अथ बकः नालेनेव स्थिता पादेनैकेन कुंचितग्रीवे
नन्नयति ऊर्ध्वदृष्टिं हृद्बकोबालमत्स्यानां १ दृष्टः,
पथबकः सहमेव विपन्नः शाव्यमहोकवनतनमस्य
साधुकृतानतनकश्चिदपि बांधवपिंडं सशाठोपिसम
र्थः २ बकाबेह्मस्मालकनिमवसितकापिशफरैस्त
वन्याथ्यायतितेषुनरवगाहुंमसुचितः ३ नस्थेतस्माधु
लिहलहविहेलानवलितविततिमंग्रानेकग्रहिलति
मिपोतः पतिरपो ३ नकोकिलानामिव मंजुगुंजितं
नलखलास्यानिगतानिहंसवत् नवर्हिणानामिव वि
चित्रतागुणास्तथाप्यास्तिबकेबकत्वं ४ नातिलस्य
नमानसेनजुविभिर्वृत्तिर्मरालाऊबैर्नवलोदट्टनेन
निर्मलयशाः प्राप्तानवावः कलाः, जीवन्त्सनत्वपेनवा
त्यपवलोऽस्माभ्यन्समर्गर्वंपुनर्मिथ्यैवोन्नतकंधरः शठब

कोऽहं सैः सहस्पर्धते ५ अमीषे नैव दोषाविषयनिविषये
वारिनगतिः सदामीनैर्धैकेवमतिमकलेस्याणशि
रसि वकेनवस्थाङ्गोगणमन्दयः किंचिदपि कोग
णः स्थानेनामान्यत वरनन्स्थानरहिताः ६ देवे
शिष्टवकोटनाकनटिनीनीरेनपाक्षिवते ध्यानेनाने
मिषोपभोगमनसामुक्तेकरोषीहशो एवं व किलमा
नसस्यपदवीं कोऽत्तस्य मुक्ते हितत्रीवदीरविवेक निर्म
लधियोऽहंमस्य नान्यस्य वा ७ केषामपि इति शा
र्ङ्गधरेवकाव्योक्तिपरिच्छेदः ५९ अथ खद्योतः नैजैर
न्तरागग्रमदहन्नर्थप्रकाशम प्रकाशय न्नूनं कीटव
मान्मनन्वान्तवयोनयत्रभवति १ नयवर्धनस्य इंदुः
प्रयास्यति विनंस्यति नारकश्रीः स्यास्यति लोपयति
मिरानमणिप्रदीपाः अंधं समग्रमपि कीटमणे भवि
ष्यन्तु नेषमेष्यति भवानपि हूरमेतत २ कस्यापि प्रर
हृद्यापारंगनवति दिनानामपि पतनोयमः शोषीभ्रुते
शाखिनिगतधामित्रहणो नद्यावंसंजाते जगद्गुपग
नेमेवममेय यच्छामीराएवेतनमसिपटवः कीटमण
यः ३ आनंदवर्धनस्य वनेसंतमसमलोमसदशादि
शिनिपिय दिवाजनितदन्यत कीटमणे दिनमधुनात
व गीकरानविनमिनकिरणं ४ इति शार्ङ्गधरेवखद्योता

स्योक्तिपरिच्छेदः ५० अथ सिंहः एकोऽहमसहायोऽहं कृ
शोऽहमपरिच्छदः स्वप्नेऽप्येवंविधा चिंता मृगेंद्रस्य न जा
यते १ मृगेंद्रं वा मृगारिं वा मृगत्वं व्याहरतो जनः तस्या
भयमपि व्रीडा क्रीडादलितदंतिनः २ मृगेभ्यो वस्य
नेतेतेनवैरस्त्रणमेयवपि, सिंहाक्रांते भुवनमूर्ध्नि हये
नैवदंतिभिः ३ मृगेन्ते हेशयोलीनेववाहेमलितरुषा
हयानां द्वेषितं श्रुत्वा सिंहैः सर्वं वशमितं ४ हरिरलस
विलोचनः सहेलं वलमवलोक्य वनं जगाम निद्रां च
धिगनपतिविक्रमात्संभीतिर्नवनितान्तविलोक
यं वकाव ५ एकाकिनि वैर्वासिन्यवानलस्मणपेनी
लिशास्ते सवोच्छिते मृगपतौ राजेति गीः परिम्ल
मेति ६ केषामप्येते नास्योच्छ्रायवनीतत्रुटेन दशानो
नोटीवटीर्चैः करः सत्यं वारणनेषके सविधिप्रुः वाडं
वरैः स्पर्धते तेजोवीजमजेयमस्य हृदयेन्यास्तेनवैथ
सा नाटकाटशामेवयेतसत्तरो भोज्यपशुमन्यते ७ आ
नेहवर्धनस्य तत्क्षामोपि जरान्वितोपि शिथिलप्राणो
पि कष्टां दशामापन्नोपि विपन्नदीधितिरपि प्राणेषु ग
च्छत्स्वपि मत्तेभेंद्रविभिन्नकुंभपिशितग्रासैकबद्धस्पृहः
किं जीर्णं तृणमत्ति मानमहतामग्रेसरः केसरी ८ भते
हृतेः येनानगीलकालकेलिदलितप्रत्यग्रकादंबि

श्या
५९

नीधाराधोरणीधौतयान्तखुराशैलेखुलीलायितं
सोयं शृंगनिपातभग्नवरणाः स्फारस्फुरत्फूत्कृतीफूत्का
रैः कूपितोयवादतिमृदुः पाणिमृगग्रामणीः ९ भेरी
भांकारस्य शृणिशंमतंगजानां बृंहितमाकर्णितेयथा
विपिने मेघ्यनथानजीवति गतैः फलकवलनः सिंहः
शार्दूःधरस्य खननारवुविलैंसिंहः पाषाणशकला
कुलं ग्रामोनिनत्वभंगं वाफलंवामूषकोभवत् ११
यस्मिन्नंभोरहं हंरध्वनिजनितनथिप्रत्यमारौगंतरीरहं मा
काकव्याकुलोभूः नकथिावत्रिलवक्रत्यलेशानशानय
ते मे नभकं भयानिकरकरजग्राममह्स्मागजाग्रहा मर्व
मन्मुक्ताधवलिनकवलोनस्पृहामत्रसिंहः १२ म
हीपतिमंडलीकस्य ग्रामाणामुपपाल्यसीमनि मदो
रेकस्कन्धोद्भवाः फेत्कारधनि श्रुद्धिरेतिवहन्वंसभ
यगोमायवः सोन्यःकोपिवनाचनधनिचनःपारींद
गुंजारवः पुष्पंडंडमलोलगुंडमवलकर्णांगनेपंःश्र
नः नलाणास्य पाणः कीडतिमकरम्बवनलिहोपीव
गवीयनेकोष्टांकंदतिवलानेवशणकोवगाइस्थाव
ति निपोकः करिपानकमलफलनामुन्माघ्यनेलीलया
हंहोसिंह विनान्वयाय विपिने कोदृग्दशा वर्तते १४ रे
मातंगमदांधुरंवरनयागलेबलोलेवहन् वन्यानामेव

श्रा॰
८१

परिभुक्तसरोरुहाणि गाहस्व शैलतटनिर्झरिणी
पयांसि भावाद्भवत्ककरिणीकवलालितांगश्चेदप्र
वेदम्रगराजरणाभिलाषं १ श्रान्ते द्वर्धनम्प पीते
यत्र हिमे पयः कवलितापास्मिन्करणालोकुताला
पातेन निमज्जपद्ममरसोमध्ये विमुक्तो भ्रमः । चित्त
स्थैवजनलानि पंकिलयते ऽपाप्यानिजनिंम तः क्रूला
न्युन्नवनतः करीन्द्रभवनो लज्जायितो जायते ४ देवा
वाविणीवारणेन विश्लेरराजीवराजीरजः पुंजापि
जनितनो भिणीश्रुतिगलद्दानोद्धतं धोत्कटे धूतं येन सर
गाविवक्रमसल्कृदंतानवालेस्थितं को समेसाणिपयः
पयोहतविधेः कोगावरेनागतः ५ कृपार्थ्ये नोना
पोनापगते ह्रघापिनलम्बायेनानपलीननो नै
स्तंबेरमकारिकेंदकवलः का नाम केलीकथा ह
तोन्दिमकेरणार्हनकरिणा स्तूपरातनवाघ्रिनी श्रां
रथ्यामधुपैरवारणमहोफांकारकोलाहलः ६
लम्बसगा मेन नम्र नाभूवन्त विपस्फुरुच्चविद्दपिसार्थी
करौः कुंजराः स्निंहेनापि नलं विना किमपरं यस्या
हतापद्दतिः कंठमोपिकदर्थ्यते करिवरः स्फारार
वैः फेरवै रापातालगभीरपंकपटलीमग्नोपभ
ग्नोयमः ७ विक्लाणास्य भोभोः करीन्द्र दिवसानिकि

61

पृ॰

यंति तावदस्मिन्नरौ समतिवाहयऊत्र चिरं देवान
लैर्निजकरेणकरग्रहकैर्भूयः शामंगमयितासि नि
दाघदाहं ८ गोविंदराजस्य नगरहणातिशामेनचक
मलाकिंजल्किनिलेनपंकेवाङ्कादं व्रजतिविस
भंगार्थशावले वलंतेष्वमार्द्दमपिविषहतेनान्यक
रिंणीस्मरव्याप्तबंधुहारदर्यं पितांवावणपतिः ९ पा
दाघ्रातविह्वर्णिनावस्ममतीत्रासाकुलाः पद्मिनीः
पंकोकानिमरांसिगंडकषणाद्वोदत्तनाः शाखि
नः प्राप्येद्रंकरीपोनकेविधिवशाच्छाइलश्रन्तव
नंतन्नत्रामहतंतविमृंखलनयावलंनयन्यार्थते १०
यामग्रासंगहाणान्यजकरिकलभश्रीतिवंधंकरि
णाः पाश्वग्रपिंव्राणानामविरलमभ्रनादेहिपंका
न्नलेपं हरीभूतारनवेनेशवरवरवभ्रविभ्रमोद्भांत
दृशपरेवानीरोपकंटप्युनकुसमरजोभमराविध्य
पादः ११ केषामप्येते दानार्णिनोमधुकरायरिक
णीनालैर्हरीकृताः करिवरेणमदांधबुद्धा तस्यैवगं
डग्रगमंडनहानिरेषाभंगाभ्रनविकचपद्मवनेचरं
ति १२ कस्यापि श्रारामोयमनर्गलेनवलिनाभग्नः
समग्रोमयेत्यंतः संभ्रतहर्षवर्धितमदोदग्रंकिमुन्म
त्तासि मातंगभतिवर्छमेवभवतोभावीनिदाघज्वरम

सा॰
६२

आपिधतिकाव मह्ये स्मितदे समक्तमालोचितं ११ गले
पाशलीवसञ्चरणा ग्रलेगा ढनिगाडेहण्ढकं येवढश्रि
यसिस्रणाञ्चातः स्वनरः, नवः स्कंधाड्ढो ज्वतमरण
याग्येपपिविषमे ननानीमोन्थे हिरदवदकस्मान्नवम
दः १४ कोपेपपमिल्लीयमितोपनकरः श्रमाविनः क
विणस्रोपिनपयम्मालिमोल्लाघवमानमापरंनीतः १५
कोपं वा विविलोक्य वाणापतकिं विस्मितेनास्यते
प्रायाभाजनमस्य संप्रतिभवोस्नियीयनामादशान् उ
न्मज्जच्छफरीस्फुलिंदललनापीनस्तनास्फालनस्फारी
भूतमहोर्मिनिर्मलजलाहूरे पुनानर्मदा १६ नोमन्ये दृष्
वेधनान्तनतमिदं नैवाङ्कुशापातनं स्कंधारोहणताडना
न्यपि भवं नैवान्यदेषागमे चिंतामेजनयंति वेतसिय
थास्फुरत्तुमिथुष्टं वैन सिंहत्रासितभीतिभीरुकलभा
यास्यति कस्ता श्रंथ १७ पत्युःप्रतिनावशेषकवल
ग्रासेन स्फुरतिः स्फुरता पीतं यच्च करागमाहकलंघनसी
नेशंधपयः प्राणानस्तुतं रे विहायघनदिंद्राग्रामेकविणा
फलं यद्वंधप्राणकानस्यकविणः क्लिष्टनष्टेश्रुवं १८
यदिमनोसिमनेगज किमसीभिरमालमरमनरुवल
नैः हरिमनुमगवरनरवरंव्यापनयतिमकरटकेइति
१९ केघामप्येते रनिपाडः परेगजान्याक्लिपरिक्षेः ५

न१

श्वभ्रमृगाः दूर्वाङ्कुरतृणाहाराधन्यास्तानवनेमृगाः वि
भवोन्मत्तविनानांपश्यंतिमुखानियत् कृतिकृतिनमदे
हताप्स्वरं तिप्रतिशिखिवं प्रतिकाननेकुरंगाः क्वचिदपि
पुनरुत्तमामृगालेमर्दयतियत्सदयंवमेदिनीशान् २
छित्वाधाराधाममपास्यकूटरवनांधकावलादागुरीपथं
नाग्निशिखाकलापजटिलाभिः स्वन्यहृदंवनान्तं व्याधा
नांशावगोचरादतिनवेनोत्सुत्यगच्छन्मृगांकृपांनः प
तितः कृतानिविभ्रवेकिंवाविधौपौरुषं ३ इहकिंकुरं
गपाकैवेकेदारेकलमंजरीन्यजति त्वणाधवानृण
वाणाः त्वणावहितःकपटघ्रकृषोपे ४ दूनतरमिनोगच्छ
न्प्राणैः कुरंगविहृन्यसेकिमितिवल्लितग्रीवाऽस्थिवाभु
दूर्वंदूरीदेमे विदयतिहतव्याधानोनेमनागपिनार्द्रतो
कठिनमनसामेषामेतेविलोकितविभ्रमाः ५ स्व
लीनंदग्यानामुपविशगत स्नामनुसमंरूरुषातेः मार
गोविरमतिनाविभ्रेपिमनसि अज्ञानानत्सतंतनहिमृ
गापेनत्यत्रसर्श्रीमभूमौप्रत्यापानवफलतिविर्बिंदुश्रु
कृते ६ अल्पेनसबलनेनयत्रपतनंकृच्छ्रेणयत्राभ्रतिहि
रेवेत्वलनाविनानगहनेकष्टप्रवेशाक्रमः हेमारंगम
नोरमावनभुवः न्यकाविशेषार्थिनाकिंमृस्कटक
स्थितिममनिनाव्यर्थंखुराः शातिताः ७ सारंगोनल
नारहेमुरमेनेनोपांमलेभूनलेनोरम्यास्तवनोपकं

या॰
६३

टह्वविनच्छायासदृशीनामपि नामेवायतलोचनामत्र दिने
ध्यायन्नङ्गप्रेयसीं शैलेंद्रादरकंदराङ्गगतधीः शृंगावशे
षः स्थितः ८ वसमयगापसुवरं निदृंबीपिवंतितोयान्यविग्र
हाणि नयापिवध्याहरिणानराणांकोलोकमाराधयितुं
समर्थः ९ मुक्तापीडस्य आकण्ठवनवासमात्मकृतयाति
हाग्रमग्रहया पल्लीवामनकुरंगमप्रतिकृतः श्रोत्रासिमत्ये
भगवं यत्रानेककुरंगकोटिकदनकौशलसलोहितमो
नोभिः परिपूर्यंतिपरिवोमुद्गरामराः पामराः १० विल
णस्य सहृदयं हरिणेनयाविरहितादेवासमानात्तिता भे
मपुल्लतनुरथविंडमधुरशालेनेवामेनरी निध्यामानल
दग्धकोमलतराणशब्वापितो नयोष्ठं लामेव श्रुतिवा
सरेन्द्रविवर्धायत्वेन गृह्णाति ११ धर्मकीर्तिः सेयंस्थ
लीनवतरणांकुरुजालमेतलेपमहमीतिहृदिज्ञानमदः
कुरंगः नैवतर्वैनिपदिहातनरिनोल्लनाभिरायातिस
त्रितकठोरशरः किरातः १२ इंदकेकेः रोमेयमाखवप
मेघरमेत्यनिद्रांत्रुवग्रमतां संचरेयथावत् हंसम
पामरजनोमुनिभिः किलैनैनिः कारणोहरिणपोतहन्तः
किरातः १३ धर्मवर्धनस्य इतिपाठः परेलह्वविरणो
किपविक्षेदः १४ श्रप्यकरभः वपुर्विषमसंस्थानं कणं
त्वरकेरवः करभस्याङ्गानीव वक्षादितादोषमहर्निः
भलाटस्य कुमरदावलैः फलाभोभैः सरोभिरलंकृते

63

मरकतमणिश्यामां शाखोटश्रेणिं विहाय वनस्थलीं, स्मरति क
रभो यदूहृत्राणां चरमकंथवतो परिवपरतिः साउ्वी
रानमार्गणावैरिता २ जीवनायकस्य यस्मिन्नैवि
षमगाहनां तर्गता साउवलीखेडंभुकामरलितरा
लेनात्मचेतोउलग्रा ततारुण्यं करभगालितेजवते
ष्मारिवलासा यत्ताधीनं तदपि लभते न तत्र हि वि
धेह्नि ३ करभदर्पेन यो सौ पीलुक्लयाम भ्रलुभ्रया
व्यपृतघनच्छायस्मकोन स्वादवमीहिनः, चलकिम
लयः सोपीदानीं प्रवृद्धनवांकुरः करभदपितां हृदै
रस्यैः स्वंवपरिभज्यते ४ चिंतां मेवगहाणां पलवमि
हैसनहमपशालस्यवा गांगस्य स्यजलस्यवेद्ववडभो
गेडषमेकं पिब जीवन्दुस्पामितः ७नः करभहेदा
श्रेरकोयाभुवा रम्याः पीलुशमीकरीरवदरीकृजनक
पोताकुलाः ५ यस्यासीन्नवपत्रपीलुवदरग्रासो पि
सेतहूपे दीर्घापुल्यन्दुगम्यतेन पदवीयस्यास्पृहैर
पि, सोयं संप्रतियाति बालकरभः दीणो यमः स्ता
मतो मत्येतुनमनेन दैवहतकेनास्पादितेन मथ ६
पीलूनां फलवल्कषायमधुरो मंप्यपितामग्रो पार्थ
ग्रंयदश्वादिचाक करभो वक्त्रार्पितेषु मनः, तन्मरुता

64

करभेणाखेदविधुरं दीर्घं तथा फूत्कृतं भ्रणानामभव
नदेव सहसा प्रस्थानतूर्यं यथा ॥७॥ ऊः प्रापं तु पवनः
परुषाणि नीरवच्छायाश्च नो न तरवः फलभारनम्राः इत्थं
मरौ करभ वञ्चिमभवन्तमत्रैः कांस्तानि खेलमधीरम
णीयतायाः ॥८॥ प्रस्थानतस्य भवतः खलु कोटिरेषा कं
टकिकापदिभवेदवशीर्णपर्णा योग्याकथं करभ
कल्पतरोलिताया स्तत्पल्लवा विमलविद्रुमभंगभाजः
दोषाकरोकरसनोषपत्रुत्कं भोक्ष्य रोहति उत्तार्यमाण
पिप्रनयं न वकिमपऊमहे ॥९॥ केषामपेतकरभदयितेत
यन म्यां नसंतुलभ मेकदा मधुवनगानेन स्वालाभविरो
षिकिमन्नका उतू परिचितैः पीलोः पत्रैः र्ईतिमहगाव
रैन रातिसकलेकस्याबाद्भिः सुखस्यानिरंतरं ॥ भगव
तो व्यासस्य इति शार्ङ्गधरे करभान्योक्तिपरिच्छेदः ५४
अथ वृषः नास्य भारग्रहे शक्ति र्न च वाहगुणाः क्वचित्
[illegible] देवागोबली
वर्दः स्वल्पाप्याति भोजनं ॥१॥ श्रीव्यासस्य अनामिमादृ
सैकनवज्मनिप्रवुरभारभरस्तापि नोद्रके गुरुसमे नाहव
णाद्भुरकंधरः स्मरतिसारथि रयं धुरंधरं ॥२॥ मार्गे कर्दम
दुर्गमेजलभृतेगर्ताशतैराकुले खिन्नशाकटिके भरे ।

शा.
६५

65

वल[..]प्रविहायकामं गोष्ठमागतवल्लभेन लोकचेष्टि
तानि स्कंधंनिधेहि प्रविशसर्वेषु वीणासु रक्तेनेन नव्यता ऽप्यग
तोऽस्ति नैवेषभावः १ नवनननिरुद्धैः तोरणेष्टहं ननर्दति
मादरं प्रकृतिभुरुषं प्रेवाप्ययेनतज्ञप्यतिवापरे वहन्तिव
भुवंधुर्यो धैर्यौ दृढ हत कंधरेण नगतिगुणिनः कार्यो दार्यो
न्यगननिशावते १ नदेवमेवयायात्किमेवधः परिवेषं ज
नामघासमेवासौ वलीवर्दः कपर्दिनः ११ केषाममेते
हनिषाई धेवहृष्यमान्यात्किपरिच्छेदः ५५ मृगमामा
न्यहृत्वान्यारूपः किंज्ञातोसि वनवृक्षये घननतरोच्छ्वसि
किं च्छायया च्छत्रंपेयफलितोसि किं यदिफलैः श्लोकोसि
किंमननः देसहृतम्हस्थसंप्रतिमविपणावणिग्वोक
षेण तोदामोदनंज मनातिजननतः स्वैरवङ्गश्रितेः १ मं
दततानवर्मासः छायास्तममृगः शाकंतनिवहे विछा
वलिमत्करः कीटैगाहनकोटरः कपिकुलैः स्कंधेकृतव्र
स्थयुः विसवंममुपैति पीतजलमः स्नाच्यः सपकल्लन
धेत्रीगीकृतसनंसंस्लवभरैमग्नापदोन्यदुमाः २ वीन
क्रमस शाखाणनवितविपतः संनिकियंतोनकाननेनर
वः परिमलभरमिलदलिकुलदलितदलाः शाखिनो
विरलाः ३ वैयमानुष्टंदितस्य श्हाघातेनसप्रत्यहूनपतिपि
ष्टः क्रमवशाद्रमीवल्मीकानभुजगकुलली लावसन

यः गतास्तेविस्तीर्णास्तवकभरसौरभ्यलहरीपरीत
ओमानः प्रकृतिगुरवः श्रेष्ठतरवः ४ नीत्वा निदाघ
समयाबद्धपथिकजनाश्रमापहः पंथाः मार्गस्यस्तरु
रेकः कियतांमंतापमपहरति ५ प्रत्यग्रैः पत्रनिचयैस्त
रुर्यैरेवशोभितः नहानिर्जीर्णांगस्तानेवकिंवाविरुंजनस्य
नः ६ रोलंबैर्निविलंबितैर्विघटितभ्रमाकुलैः कोकिलै
मायूरैश्चलितं पुरैरवरभसाकीरैरधीरैर्गतं पकेनापि
स्पल्लवेन न तरुणा दावानलोपप्लवः कोमैर्यानविप
न्नसंवतिजनो मूर्धापियोलालितः ७ पत्रपुष्पफ
लच्छायामूलवल्कलदारुभिः धन्यामहीरुहायेषा
निराशायांतिनार्थिनः ८ छायावंतोगतव्यालाः सा
रोहाः फलदायिनः मार्गद्रुमामहांतस्तपरेषामेवभूत
ये ९ भुक्तंस्वादुफलंकृतं न च शापनं शाखाग्रनैः पल्लवैः
स्वच्छायापरिशीतलं समलिलं पीतं व्यपतश्रमैः विश्रा
नाः स्वविरूपं स्वमनसः प्रीतिः किमत्रोच्यते त्वंसन्मार्ग
नर्सर्वेपिचपथिका यामः पुनर्दर्शने १० केषामपीते
भुक्तानियेस्तवफलानिपवेलिमानि कोऽसौस्थितेनरसह
वीनमयैः सुसंग्नेपदिशोजलरयेणविकृष्यमाणोप
यंपति पादपभवंतमसीतटस्याः ११ महादेवस्य विपर्व
पस्मिन्यामस्तनमनिमिषैर्यातमलिभिः खगैरप्युड्डीनैरप

ग्रा.
५५

वराहहंसप्रभृतिभिः दृशांदीनोनीनेमवशितिविषमग्री
ष्मदिवसैः कलीनवादासेन तटरुहतनकोपिदपि १२
नागपंकस्य शाखोटशाल्मलिपलाशकरीरकायाः
श्वेवनवगुणपनिलयोयदसौवसंतः शुष्कसमर्थ्ययत्न
पल्लवपुष्पलक्ष्मीमे रम्यसंभवविधिस्त्रविपरीतः
गांगदेवस्य पाथापारस्तिष्ठिनाश्रयस्तिष्ठाच्छलस्या
मितिनिश्वगपक्षायस्तिश्रियोदशास्तिस्थानेगुणानंश्विति
पर्यालोच्यमहातेरानवघनच्छायांवृधंसंश्रिनास्कव
कोटरवासिनो दिवसनाहरीकाविघ्यतिनः १४ हिमस
मयोवनवह्निसंवनपवनसहिलताविभवः हेनस
हेतेयावमावहुमऊरुपरेपक्कानि येमवैपविपालि
नाफलभरछायादिभिः प्राणिनो विश्रामदमकष्ण
नोनवविपक्कालेकेनेमोप्रतं पनाः सेरातिमात्रकालि
नपरस्कारापस्लपन्यापस्त्वापामोच्छेदनमनवेगणपतिनो
नांयक्रदावस्लवपि १६ वृहिंधस्यनरामेनोरण्यशानेराणव
नाप्रार्थिनानोनामोमवसः प्रकामफलदः सर्वोप्यपा
पाश्रिनः नानादेशसमागनेरविदिनेराक्रांनमनैः स्वैः
नेलच्छावमेरापिवृहद्गजनिर्हेतस्थितोवीतनेन १७ के
षामप्येन रतिशाह्वः परमेमान्यहलान्याकिपरिछेदः
पः श्रुयहतविशेषास्तर्वेदोकल्पद्रुमः कल्पद्रुमोपिका

६६

लेन भवेद्यदि फलप्रदः को विशेषस्तव तस्य च वैरस्ये
महीरुहैः १ सर्वांगैः स्कंधपरिग्रहो मरकतैः फलानि सिताः
पल्लवाः सुरक्ताभिः स्तवकश्रियो मधुलिहां वृंदानि नीला
न्यलैः संकल्पानुविधायि यस्य फलितं कस्तस्य धन्येन
लो धिग्जातिं द्रुमसंकथा स्वयदस्य कल्पद्रुमोपि द्रुमः २
नरगणस्य सुरवधारितस्ततः परिमलस्फुरभितनमस्तोव
हवः कनकाद्रिपरिसरे तरवः तदपि स्फुरणोचेतस्मिनि
वसितमिव परिजानेन ३ वलभदेवस्य सुपर्वदनं मने
वपिलिताकाशा महीयांसो महीरुहाः तथापि जनता
चितानंदनं चंदनद्रुमः ४ हरिगणस्य कोनाकेलिक
लयनुतरुः कोपि कश्चित्सुभूषणमन्यानंदजनयत्फ
लैः कोपि लोकान्धिनोति धन्यं मन्ये मलयजमहो यं
प्रभूतोपतापं सेसावस्यद्रुनमपनयत्यात्मकायव्ययेन
शार्ङ्गधरस्य केचित् लोचनहारिणः कतिपये सौरभ्यसं
भारिणः केप्यन्ये फलधारिणः प्रतिदिशं नैसंतन्द्रुमा
धन्योयं हरिचंदनः परिसरे यस्य स्थितैः शाखिभिः शा
खोटादिभिरप्यहो मृगदृशामंगेषु लीलायितं ६ भ्या
करस्य भानश्चंदनकिं ब्रवीमि विटपस्फूर्जत्फणाभीष
णांधस्यास्य फणैर्नवापाफणाभृतो गुप्तापदे न फणाः
दैवात्पुष्पफलानि तोयदि भवान्नत्रो भविष्यन्नहो नाना

५

:

पाः ८०

नैकिमकलायिष्टदीधिकं वल्गाष्ठमस्यात्मनः ७ भोजस्य
पैनेदेहिनागंयवाहवहैनैः श्रीखेडकिंसैरभृंगमले
परितोमधुव्रतपुवायेनाप्रमानीयेन माकंदापूहत्यये
कजवनाकुहूयकेदीदरा उद्गाम्य हिपगेडमेडलदला
दाक्षण्यहृष्यन्मनाः ८ ययपिवंदनविटपीविपिनाप
लपुष्पवर्णितोविहितः निजवपुषैव परेषां नथापिसे
नापमपहरति ९ पिकेष्ट्रितानिपरशापरिशाचनीय
बालप्रवालमलयाद्रिरुहडुसे लिभियमानहृदयोपि
महानुभावः सततमतेपुनरभीः सरभीकरोति १० वासः
शैलशिलातलेषु सदनः संगोभुजंगैः सह ध्यानं त्वातप
योपिवीविभिरमृहूनस्पसेकक्रिया जातीमोनवयेप्रसी
दत्तुभवाः श्रीखेडनकष्टानोकस्माज्जपरतापखेडनम
हाघोडित्यमभ्यागते ११ श्रामोदैस्तेदिशिगौनैहृदमाकृ
ष्यमाणाः सातालस्मीनवमलयनद्रुममभ्यागतनाः स्मः
किंपश्यामः सभगवंजनः क्रीडतिकोडपवत्वात्स्वयंभ
वनकुशलं सुचनः साधयामः १२ मूलंभुजंगैः शिखरं स
वंगैः शाखाविहंगैः कुसमानिभृंगैः हालनशक्तिः ख
लुवंदनस्य वेशोपकारायमनोविभूनयः १३ नास्मिन्वन
संदनपादपमध्यमध्यमाश्रितेनमवभेरेममैनोज्ज इतिपांडोन
रशिनगदें केषामप्येत पृष्ठाग्रजः भगहविनिवदनलो

दिशि^

कोशौरथमैत्रेवंपुनरहंमन्ये दर्शितगौवहृतिर्यस्यज
नेजनितदाहेपि १४ वलभेदवस्य प्राणामाभरणस्यपल
ववपैरापीतनिस्मविषः प्रायोदग्रशमेनयागरुतदोरे
नस्यदावत्वंरं भ्रमस्त्वागपकाव्कानरगतप्राप्यपयः से
पलादग्योप्यषनरुदिशःपरिमलैराह्यनिर्वासयति १५
ग्रथवंचपकः श्रुतेः पुतममरुसैकनदत्यमानमूलस्य
वेपकनरैं क्षुधिकामविंता प्रायोभवंत्यनुषितस्थिति
देशभाजोग्र्यः सतीवपविपालनमात्रमेव १६ पमव
धनस्य केनाद्रिवेपकनरोवनरोपितोसिकथामपा
मरंजानांतिकवाटिकायां यत्रप्ररूफनंवशाकविटपैः
लोमाझाभग्नवाटघटनोचितपलवोसि १७ विनकायाः
ग्रपाशोकः किंतेनप्रनयाकिंमेतनयाकिंवाहेनस्का
पयाकिंवापलववलीलयाकिमनयावाशोकपुष्पश्रि
या यन्नमूलनिषसलितंपथिकस्तोमःस्ववत्रवरे
नसाहृनिहृदिवाहतिफलान्याकेठसुरकेदिनः १८ भोज
स्य महनांसाहूनांलघुपिफलानांनविभवस्त्वाशो
कस्तोकस्तोवकमहिमसोध्यस्वरभिः यदेनन्नोनवीकर
चरणलावण्यस्पभंगेपुवालंवालेस्यामरुषुमकलेकः
किमपरः १९ सरसतीकुटंवस्य ग्रथमालती किंमाली
नीकुसमतास्यसिनिष्टेवरणकेनापियात्किलविलनमि

नोलताग्रात् लोकोनरेणाविलसन्तुणगौरेवणाकोना
मुनाशिरसिनामकविष्यतिनो २० तेमें दमनदीयम्ल
पिकयात्रभवतिविमर्दतममिदंनचान्यभ्योनूपंभवति
कुसुमेभ्योपिकनरे प्रस्तनंमालित्यामलदपिहृदयाह्ला
दकरणं प्रवीणेरामोदैर्भवतिजगतोमौलिनिलयं २१
भवतिहृदयहारीकोपिकस्यापिहृन्तेनवलगुणविशेषः
प्रेमबंधप्रयोगी किमलयतिवनान्तेकोकिलालापरम्ये
विकसतिनवमंनेमालतीकोचहेतुः २२ कुसुमस्तव
कैर्नवाः संस्पेवपरितोलताः तथापिभ्रमरभ्रांतिहृद्
न्येकैवमालती २३ केषामप्यते प्रथमलिकानव
गंधवदेनत्रैवितानवपीतामधुपेनमलिकापिहितै
वकदोरशाखयापरिणामस्यजगाममेवरं २४ प्रथ
केतकी रोलंबस्यचिरायकेतकपरिषंगेषुभंगोरसः
सुप्तानेवतकेतकस्यचमनोभृंगप्रसंगोत्सुकं नाना
न्येवमिथोनुरागमनयोः सर्वोपिनैसर्गिके पत्रस्राघ
दलेषुपिकस्तमभवन्नामीभिथः कंटकाः २५ कस्यापि
पत्राणिकंटकशतैःपरिवेष्टितानिवानोपितानाल्लिम
धुनोवजमांधकारैः आमोदमात्ररसिकेनमधुव्रतेन
नालोकितानिनवकेतकिरक्षणानि २६ कस्यापि प
नाम्केनकिलतास्यविकासिनीषुमोमाण्यमस्तुनेत

रंभवतोविभर्ति यत्कंटकैर्व्यथितमात्मवधूर्नजाने
त्वामेवसेविनमुपक्षकतेद्विरेफः २७ महादेवस्य
ग्रणपाटला पाटलयावनमध्येऽरुणमितयामोदित
त्वयाभ्रमरः सैवेयमितियथाभून्नतीनिरस्मात्पऋतु
मेषु २८ शार्ङ्गःपरस्य भ्रणमसहकारः वेनाकोकिल
पवज्ञानाचरसालपवनियतमिदं यः पंचमस्त्रजी
यतियस्या स्थिभुलकमङ्गलताय २९ भ्रपिम्रोरु
नेत्वमसिभवतः पल्लवचयोभ्ररीणाः कल्याणोनवज
गतिशारवाम्रमहरान्मदेशुष्कालेवः फलमपिचतद्वै
नन्वर्तोसालवानस्मात्प्रयतिशतशः कोकिलऋ
ले ३० कस्यापि ननाटककर्दरेनवमलयजेनोमरग
मदे फलेवाशुष्कैवानवभवनिपाटक्यविमलः प
रंत्वेकोदोषस्त्वयिविलरसालेयदपिकः पिकेवाक
केवालस्तुगुरुविशेषंनकुरुषे ३१ कस्यापि उत्तमको
न्वकरसेनविलासिनीनांल्लनानियमनननवैरपिप
लवानि उद्यानमेऽनन्तरोसहकारसत्वमेगारकार
करगोवरतांगनोसि उत्पलराजस्य कनिपल्लविता
नभाषितावातरवः सेनिसमंततोवनोति जगतीविज
येनुपुष्पकेतोः सहकारीसहकारयपवपव ३२ कस्या
पि योटष्टःस्फुरदस्थिमंपुटवशात्त्रियमवालोकरोरे

या॰

शा॰
६९

वान्महिदलादिकक्रमवशाद्दृष्टशाखस्ततः स्निग्धं
पल्लवितोऽथ तन्मुकुलितः स्फारच्छदे पुष्पितः सोऽन्तर्बद्धफ
लितो भरेण च वितनः कोऽप्येष वृत्तद्रुमः १४ हेन्तकस्य पत
स्मिन्वनमार्गभूपरिसरे सौंदर्यमुद्राङ्कितः प्रोद्यद्भिः फल
पुष्पपत्रनिचयैः पूर्णः स्मृतः कः परं, यं वीक्ष्य स्मितवक्त्रमु
द्धतमहासंतोषपुल्लासितनस्कारोऽकंटमकुंठितं क्रमम
मी यांवनिपोष्पत्रजाः १५ भद्रं नायकमस्य छायाफला
निपुञ्जलानिचयस्य विश्रमाल्लादयं निसर्गकारमहीत
हस्य स्वार्तवृष्टिन स्यपि त्वयान वपल्लवानि मध्वास्तिरेव
वद्धनाशहतनाशकेऽह १६ कूष्माण्डीफलवत्फलेनय
दपि न्यग्रोधवत्प्राप्तवान् रंभापत्रनिभंदलेन कुसुमं नो
केतकीपुष्पवत् सौरभ्यं कुसुमं फलेन रहितं किंचित्
मयं त्वंभवेन लोकोऽयं नरसालशालनिकरं वास्य कारु
णं लोनिते १७ शाखोटकस्य यावत्फलोदयमपुत्रस्तंभ
इकारजातः प्रोगवकंटकचयेन हृतोऽसितावत् छाया
पिनेन मलभाफलमस्तु हंतत्रिः फलोऽपि हि वरेषु
णमेव यातः १८ कस्यापि प्रयपतसः गरीयः सौरभ्यं
रसपवित्र्येनाहं तिसग्धानवामहीकापिमुष्टिमवि
निमग्नः फलभरः परार्थैकेसाक्षी विनिपुलकिंतं कंट
कमिषाद्रहोने वारिंत्रेपनमनन सः कस्यन मुदे १९ २

69

म॰

अथदाडिमः

ष्टुशाखावकीर्णफलभरनमिभागावनद्देशका
शालश्चकोऽपनसस्तुपगतम्भिनयिवेनिकोरः ह्
त्वावंद्रेश्रहृष्टोद्दिगलितपयःसंभरनाशेषपत्ताभित्र
क्षोद्गीयगेनगगनपरिविनायागतिः सापिनष्टा ४८
अथकदली नालीतरोरन्तुपकारिफलंफलितबाल
जावशान्त्वितपवविनाशयोगाः पत्रैर्वितन्तुपकृ
न्यफलैः परेभ्यः प्राणान्निजान्कदलिनियकदलीज
हानि ४९ कस्यापि अथदाता यद्यपिनवैभत्तिहा
निः परकीयांच रतिरामभोद्दातोश्रसमेजमसमिति
मत्वानथापिखलविघ्नेचेनः ५० दाडिमकस्यदा
सीयंवदीयदिशोवते पतावतैव किंदाडिमाग
दमृतप्रदा ५१ कस्यचित्कवेः आश्चर्यप्रसरान्मतोऽह
रनयाविस्मास्पविशेजनेहेमोदाडिमतावदेवमह
साहृहिस्वकीयामिह यावन्नैनिपरोपभोगमहता
मेषांननलंतथा ज्ञात्वानेहृदयंद्विधादलतियने
नातिवेद्योभवान् ५४ मयिजीवतिवीजाद्यैः किमन्येषी
जनरकाः इतिसंचिंत्यमनसाविददेदाडिमीफलं
५५ भोजस्य अथनालिकेरः प्रथमवयसिपीतंतोय
मल्पंस्मरंतः शिरसिनिहितभारानालिकेरानराणां
ददतिफलमनल्पंस्वादुमाजीवितांतेनहिकृतमुप

शा०
१०

कारं साथवैविस्मरंति ५६ कस्यापि मुग्धतालः
मुग्धवन्यधनिभूरुहः फलमूतेनानमानुपेत्यादवानहूवा
उन्नतिसंश्रयव्यसनिनः पांथस्य मूढात्मनः यन्मूले
समुपायनस्य मधुरच्छायाफलैः काकथा शीर्णाना
पिहितापयोगममगमत्पर्णेन नालं द्रुमः ५७ कस्यापि
म पथभूतेः दैजन्यमात्मनिपरं प्रथितं विधात्रा भूतं द्रुम
स्य विफलस्य समर्पणेन किंचमीभिर्निशितनशस्र
नावकृत्तैराशंनस्थयनिसोधिंपदंपदाणां ५८ गो
विंदराजस्य ऊर्वं नानामननेतोपक्रांतिं भ्रमत्तच्छाया
फलैरविकलैः जस्तमेडुमालेमाच्छादकतनतः
पथरदाणाधिमेकेनभूर्जनतरुणाकरुणापरेण ५९ वै
यमात्यपंडितस्य मुग्धामृम्यः वर्धितैः सविनैः किंतैः
सन्यस्येयन्यपादपैः वर्धितोनरकाद्दत्तेनरछोरिष्ठा
निहंतियः ६० मागधमाधवस्य मुग्धन्यग्रोधः विस्तीर्णा
दीर्घशाखोच्छ्रितशाकुनिशतः शाखिनामग्रणीस्त्वं
न्यग्रोधक्रोधमंतः प्रकटयसि नवेद्वक्ति किंचिन्न दल्यं
कृत्यू नलेप्यपयत्रपालं तु परिकरणाकापिकूष्मांडवल्ली
पुष्पप्रतिष्ठा हसतिहितफलैस्तफलानां किमन्यत् ६१
कस्यापि महान्तरवो भवतिसमूलो वा विनश्यति नोन
रघुन्यथानेति न्यग्रोधकलिकोऽकुरः ६२ कस्याप्यथमम

70

कः नतेजस्त्वगुणैर्निदाघसमये न हारि मेघागमे नना
ङ्गशिशिरेमेदकशरणेः सौरभ्यगुणैर्द्देलैः, श्रयंतो
मधुनाफलस्यसमयःकोयंविनानैर्निस्स्टतानाति
भुचेवेरादितिगलत्पुष्पेमधुकद्रुमः ५३ मूलादेवयद
स्पविस्तृतिभरच्छायाप्यनन्याद्दशी नेयस्यप्रभवाःस्र
मेज्जलरमैस्त्वनेदंयतः प्रजाः, स्त्वेहंवप्रकटीकरोतिय
रमेभूयः फलानांगुणैरित्तिकैककगुणोल्लभूमजमावे
नस्माकमक्षकद्रुमे ५४ कस्याप्ययशाल्मली द्रुमाःप
मवनाशयामधुलिहः सौरभ्यलाभाशया पांथाःस्वा
दुफलाशयावलिभुजोगृद्धाश्चमांसाशया हूत्वाउत्त्मन
पुष्परागनिकरैर्निःसारमिथ्योच्चकैरेरेशाल्मलिपार
यतिद्विंकेनवयावंचिताः ५५ कस्यापिकायःकं
टकभूषितोनवचनच्छायाकृतः पल्लवाः पुष्पाणिप्र
नसौरभाणिनदलश्रेणीमनोहारिणी, किंब्रूमःफल
पाकमस्यचउपन्यासेपिलज्जामहे नद्रोःकेनगुणेन
शाल्मलिनेराजातोभिसीमद्रुमः ५६ कस्याप्ययनिंबः
निंबाकिंबहुनोक्तेनतैः फलानिफलानिते, यानिसंजा
नपाकानिकाकानिःशोषयंत्यमी ५७ यस्मादर्थिजनो
मनोभिलषितंलब्ध्वामुदामेदुरः सार्थंवंधुजनैश्चकार
विविधान्भोगान्विलासातुरः, तेदैवेनविवेकशून्यमन,
निर्मूल्यहतद्रुमेस्थानेनस्यद्रुकाकलोककवसतिर्नि

शा. ७१

71

वः समारोपितः ८८ कयोरण्यबब्बूलः गात्रं कंटकसं
कटं प्रविरलछायानतापापहा निर्गंधः कुसुमोत्कर
स्तव फलं न त्वहिताशातमे वब्बूलद्रुममूलमेति न जन
नस्तावद्भ्रमतामहोन्येषामपि शाखिनां फलवतां
गेमेहृतिर्यास्यते ८९ भल्लाटस्य ग्रथ खदिरः शाहृते
नैतेपि खदिरा नये कुटिलकंटकैराहृताः नैते कुटि
लकंटकाः किमपि येन मर्मच्छिदः मत्कृतहृणास्थि
तैर्वतमहदमधर्मे ९० कस्यापि ग्रथ किंशुकः किं
शुके शुकमातिष्ठ विंबभाविफलाशया वाह्यरंगप्रसं
गेन केकेनानेन वंचितः ९१ किंशुके किंशुकः कुर्या
त्फलितेपि बुभुक्षितः अदातरि समृद्धेपि किं कुर्युरुप
जीविनः ९२ कस्याप्यथ शाखोटकः कस्त्वं भोः कथ
यामि दैवहतकं मां विद्धि शाखोटकं वैराग्यादिव वक्ति
साधु विदितं कस्मादिदं भाषसे वामेनात्र वटस्तमध्वग
जनः सर्वात्मना सेवते न छायापि परोपकारकृत
ये मार्गस्थितस्यापि मे ९३ कस्यापि ग्रथ पीलुः धन्याः
स्तुच्छफलाश्चापि प्रियतमाः ते पीलवो दाद्रितो दृष्टो
ग्रानन्ननेन दृश्यति दिने येषां फलं भुज्यते किं तैस्तत्र म
हाफलैरपि पुनः कल्पद्रुमाद्यैर्द्रुमैर्येषां नाम मनागपि
श्रमच्छिदे छायापि न प्राप्यते ९४ सात्रिकुमारस्य ग्रथ क
रीरः फलं दूरतरे प्यालोकः श्लाघ्यः किंकुसुमैर्जनानां ह नरेत्न

परं न दृदृ
नाल्पियत्र
रखदिरैः रखैः
५

रवोमन्येकशीरनवकिंकराः १५ किंशुकैः किंपलैल
स्यकरीवस्पडंगात्मनः येनहृद्दिमनामायनकृतःपत्र
संग्रहः १६ अथबिल्वः श्रीमांदेतिहेमडंगाणिवम
[illegible]णि चमडस्याहृनिचस्मानहास्रुयानेभवनेभल
थमनषांमेनीनरेषामपि, किंनश्रीफललाभवैविन
यिनीमालरवदिग्ध्रंउलेः ग्रहैनानिफलानियौवन
वतीवसोजलसीगहहाः १७ कस्यापि अथ[illegible]लः था
खोसंननिसम्निरुद्धनभसोभूयांसपवावनौ विधंते
नवनःफलैरविकलैरानिछिदःप्राणिनां किंनहि
त्रिदलैर [illegible] लंकृतननोशालद्रुम
स्तुगतां दत्वायेननिजंशिरःसकृन्निनाकेनामनश्रीणि
नः नामेयस्य अथपनसः पराधैयःपीउमनभवनिभ
गोपिमश्रुगयदीयःसर्वेषामिहरवलुविकारोप्यभिम
तः, नमेश्रामाहृद्वियदिसमप्रामदेत्रपतितःकिमिलो
दोषोयंनश्रुतवगुणानामकृभुवः १९ इंद्रानस्य अवे
यद्देवस्यवधरपिश्रुनंग्रथितिविते नमेननमःकोपिन्
णामपिभनेन्मूलमभिनःफलैवावाप्यवितथसं
र्.लिमस्यभवतस्तदितोनौशक्केविहितमितवैरपत्रर
लने २० अथकर्पासः श्राद्धकर्पासफलेयमस्यशैलो
रंध्रवंतिविहितानि मुक्ताफलानिनरुणीकुचकल

शा॰
७२

शान्तेव विलसंति ११ निष्ठा स्थितयस्तु सहृन्नवर्गा
मेतन्नावोहृणां ग्राम्यक्षीनवलं चनव्यतिकरसंनेत्रीप्रहृ
रव्यथा मातंगगोत्रि तततेडवारिकणीकापानं चकृच्चा
हृतिः कार्पासेन परार्थसाधनविधौ किं किं न वा गीकृते
नीरसान्यपि येन ते कार्पासस्य फलानि नः येषां गुणाम
ये जन्म परेषां गुणगणमये १३ कार्पासकृतनऊर्णामशैते
रपिन शाम्यति शीतं शतनोदरीपीनवद्दोनालिंगनं वि
ना १४ केषामप्येते ग्रन्थगुणाः भूनेः परोपकृतनये
निजकवचविकर्तने सहृते परवेधमापनशणाः ग्रेस
शुभिन्हो नवकोटक १५ वलभस्य ग्रन्थकंटकाविका
उचितेनामनारंगणाकेनक्वापिकंटकाः उचितेनाम
नारंगणाकेनक्वापिकंटकाः रमगंधान्वितं किंते
कंटकाः कंटकाविके १६ कस्यापि ग्रन्थपत्रैः महेश
स्यापमेषिवसितं समवाजस्पजयिनो विष्णुहित्वस्य गा
न्कनकमयमेन त्रिभुवने तेनातिनवांसेवानं तु कनक
हृसनदपरः परः कोनस्यानयादिन सलभो भावसंभ
जः ॥ पुष्पाद्यस्य ग्रन्थग्रणानि उत्तुंगेस्तकभिः किमेभि
रावि लैरा कापरां संस्पर्द्धिभिर्धन्यासौ निनवाम्बलपवि
टीनयाः स्वटैवास्थितः एवं यः कृतन्तुर्विक्टदनजलव्या
लोलवीचीवशान्मज्जते तेन नम्रहरीमिसरसातेनैवमज्जा

७२

72

मित्रा ७८ शाणाकस्य ईक्षस्वसिंधुतटमग्रगतस्यतरो
स्यापिजन्मकल्याणं यत्सलिलमग्नदाकुलजनस्य ह
स्तावलंबनंभवति ७९ वल्लभस्य ग्रथनं तांबूलं वल्लीनं
कतिनस्कंधेनिपतिः पत्राणि किं तैरिहाद्रियैर्वर्ण्यंति
कोमलैरपिनिजामिवाश्रयद्भिः श्रियं नानेवकमे हम
हाजनतरुवल्लीकारिन्मस्रतान्याक्षेनैवनागरप्रि
यतमानन्तां तांबूलवल्लीदलान् ८० किंवीरुधोस्तिविनमे
निमहस्तयोन्या यासांदलानिनपरोपकृतिंभजंते
एकैवविलिप्तविराजतिनागवल्लीयानागरीवदन
चंद्रमलंकरोति ८१ कस्यापि ग्रथनं वी सर्वोलंब्यः
समकटुरमास्ते विवलीप्रसूता लाभं वहाम्रापि कति
पयाद्रलवेनार्पयंति शाखाग्रे तेससरसमपरा स्प्रष्ककां
ष्ठेविलग्नासन्नेष्येन्याज्वलिनदद्याः शेषाणि तेसपि वे
ति ८२ कस्यापि इतिशार्ङ्गधरेद्रुतविशेषात्यातिक
यनेनामपरिच्छेदः ५८ अथपर्वतान्योक्तिः विंध्यमंदर
हेमरुभूभृतोयत्यतिस्मदिनपर्वतोभवत ईश्वरस्य
स्तायप्रभावतनत्स्तवं जगतिजंभतेयशः १ शार्ङ्गधर
स्य येसंतोषसुखप्रबोधमनसस्तेषांनभिन्नामदोयेया
न्येधनलोभसंकुलधियस्तेषांनतृष्णाहता इत्थंकस्य
कृतेकृतः सविधिनानाटकपदंसंपदा स्वात्मैवसमम

श्रा
७३

महेमसहिमामेरुनेमेरोद्धते २ विप्यापतेः श्रावस्मेहे
वनाकिमपतनीमवस्थांतस्मायविंध्यशिखरस्यमहाद्र
तस्यपद्वेवसमस्तुनपलपमानिषेद्धः सोयंकिलापवस
तिः पिशिताशनानां ३ कस्यापि किंतेनहेमगिरिणाव
जनाद्विणावायत्राश्रितानस्तनरवस्तरवलपव [illegible]
[illegible]
[illegible] मन्यामहेमलयमेवयदाश्रयेणशाखोट
निवकुटजाश्रपिचंदनानि कस्यापि ४ सुरावातिले
हंसीत्रिपुरविजयीशीतकिरणं करीदंपोलामीपनि
गपिचलेभेजलानिधेः त्वयाकिंबालध्वंकणयमपि
नोमंदरागिवे शारणः शैलानांयदयमदंयरत्ननिल
यः ४ शक्रादवाप्यविपदस्तुगंनथापिमैनाकमेनित
वेनहगतागतानि निःसवताचनिरपत्रपनावाकिंन
पाथ्यानिपोनिपतनाभवनानिनात्र ५ कस्यापि पक
स्यायगेहनिमूर्धनिगिरेरनस्यैवसक्रमादस्तयानिक
ल्पानिधिमन्दभयोरलः प्रणाम्योवलः कोनामाटष्टि
तंकेनानिनगिरेमाणिकामस्तेप्रनयांनपः कुरुते
भवानिवमद्धः प्रापोपास्ति दृष्टीतले ६ कस्यापि राहण
चलशैलेप्रकलालांकलेपनव पसरणाघ्राणत्वंडानिम
दलानिमहीमृतो प्रल्हादनस्य रत्नानांनकिमालये

73

जलनिधिः किं न स्थिरा मेदिनी किं न व्योम महत्त्व देह
कृतिनो किं नाम नैवोन्नते हंहो रोहण किं न पावकस्त
म् निःसेकटंकाहतिसर्वस्वीकरणेन गोत्रतिलक त्वै
लोकाद्वेयो भवान् ८ कस्यापि नाथ त्वा नोतिवामेव
द्यति गिरयः शेखरीभूतवंशाः पृंगै मैर्नाकाश्रवाहे
हूतमिव नहि नैदिङ्नागेविगृह्यतेनः येषामुच्चैस्त्वं श्रा
मविहतगतिनावाप्तनाके पिनाना माकाणे विप्रकी
र्णं कुसुमवय इवाभातिनानाग्रहोयं ९ कस्यापि इ
ति पाठः पूर्वपर्वतान्योक्तिपरिच्छेदः ५७॥ सपाक्षलाः
कंपनेन गिरयः पुर्वं दरभिया मैनाकसख्योऽद्भुतः क्रोडे
स्वेत्रुपदाः स्वदं निवडवा वक्रोहतावहयः भोक्ता भोस्त्व
मुग्धतां जलनिधिः स्वल्पाल्पे न सोऽपत्ते निष्फलः स्वप
वाड्वलिकमलाश्रयी हरिः सीदति १ कस्यापि ग्राव
वेधवंगनीस्य विछिन्नोयमवातिथिः हासपवशुकेण
णीव पलाद्विपमृतः २ प्राल्लीयमेव पयमस्यकंभ
स्येतेन प्रसिद्धं तन प्राल्लंतेनः पपपनकं भो भूतः पयो
जलधिं ३ कयोरपि इतिपाठः पूर्वे अगस्त्यान्योक्तिप
रिच्छेदः ५८ अथ सम्बद्धाः नावैद मया द्रवत्येन डद्यमे
हिभैवमः यनीरपंक मग्नानि महार्णवान्तानि शोभते १ प
यपिवदः पोलै यैयपि गिरिमणन मुपितम सर्वमः नद

स्ता॰
७५

मुक्ताःकनिषयाः प्राप्यमातंगमस्त विद्रुल्लाः॥

74

पिविभीनकम्भूपवरदाविपिदीदितोजलधिः २ यद्यपि
स्वच्छभावेनदर्शयन्सुदपि मेणीन् तथापिजानदेरोपमि
निवेनमिमाकृपयाः ३ रत्नैवाम्भरितस्यापिमदलेशोस्ति
नोत्रुपेः स्वधः केशोषिपदत्नमर्थी धावयमेतत्तणं देषि
लवैवजलधेरत्नेरत्नेनरणेतणं ५ केषामथ्येत सल्प
स्वविद्रुमवनायतमोमणिभ्यः कल्याणीनीभवन्मौक्ति
कशुक्तिमाला श्रामंमयामकलंवफलंपपोधेयदाह
णीनलवैर्विदारितोसि ६ इंदुकेः आदायवाविपितिः
सदितोमुखेभ्यः किंतावदर्जितमनेनदर्पणेवनहारोहु
तेवनदवादहनेद्रुतेवपातालकुहरदेविनिवेशितेव
सुकस्य गावाणोमणयोदूरिर्नलवरोलस्मी पयोमा
नुषीमुक्तौघाः सिकताः प्रवाललतिकाः शेवालमंभस्स
धानीरेकल्पमहीरुहः किमपरंनाम्नापिरत्नाकरोहेहक
णंसमायनेनिकटतलन्मुक्तापिनोशाम्यति ८ कस्यापि
पतस्मादस्तनेत्रैः शतमेव नोत्रैः श्रवासद्गुणाः क्लेशेना
द्रुतविधमेकवसतिर्लक्ष्मीममासादिता ९ त्यादिश्रुताः
पुरातनकथाः सर्वैस्मपर्वक्रना प्रस्माभिस्तनदृष्टमत्र
जलधौमिष्टंपयोपिक्कचित १ संख्येया नभवंतिते गुण
ग्रामेगंभीरिमाख्यागुणाः सन्त्यंवाविनिधेतथापिनदृदं
चिनेविधेनयच्छा सच्छेदेननिमिणिलाव्रिजजलग्रामंसरः

२

ऊर्वैनेयनेवा यपिनैनिजपिविषयेनसामिनावियते ।-
वातेलूसितकलोलोपिके सागरगर्जितं यस्यतीरव्रत
षाक्रांतः पोथः पृक्छतिकूपिकां ॥१॥ रुषांपरायाः शम
मत्येशोषायः सोंद्धुदेगर्जतिगर्जतैवैः पत्स्वेषकसापी
नर्हतितस्सां सार्किंमुधागर्जतितिनिसूपाब्धिः ॥२॥ कलो
लैः स्थगयन्नखोनिकऊभामभ्रंलिहैंभ्रमसादारेण
पिदिवानिशंजलनिधेगर्जन्नविश्रामसि पतनैयदिवा
रनकनिलयंसाङ्ख्यधास्पहिपिः किंकर्नाभितदानवे
घ्नितवलैः सैवेवडमोष्टितैः ॥३॥ यद्वीचीभिः स्पृशसिग
गनंयत्वपातालमूलंरत्नैरुद्दीपयसिपयसा यत्स्विय
मेषपरित्रौ पिकर्नैवंतनवजलनिधेपद्भिस्तवाप्रुथात्वां
नीरेनीरग्रहणरसिकैरध्यगैरुज्झितोसि ॥४॥ गोत्रा
भिनैस्य भ्रयंवाममेकोनिलयःश्निरन्नाकर्षति श्रि
तोस्साभिरत्स्वानवलितमनोभिर्जलनिधिः कपर्वंना
नीतेनिजकरपुटीकोटरगतेनत्रणादेनेनामुनिनिमिम
करमापास्यतिश्रुतिः ॥५॥ आलवतरूस्य वपलतरतरं
गैर्हैरमुञ्चसारितोपि प्रथयनितवकीर्तिं दत्तिणावर्तशंख
परिगणयपयोधेः यघनाभाव्येपागंनवनिकटनिषि
सैः तलकैः साख्यानाका ॥६॥ कस्यापि रत्नः सपिनिके
शावः ऊत्नमितस्नदीयद्विषामितस्मशारणार्थिनः शिव

प्रा
१५

75

रिपुत्रिणाः शेषेन इन्नोपि वडवानलः महसमस्तंमेव
नैकैर्वह्नोविनतनन् जितेभरसहंचसिंधोर्वपुः १८ महे
न्द्रैः यामारोहतिवोढुतिस्थरापिंतेतेजोपितेनस्त्विना
मुश्चैर्गर्जतिप्रवयत्रपिमहीमेभोभिरेभोधरः कोस्मिन्नु
गुपनीचनेनाघत्रलकाकिंधोमवलेनिधीपानोयत्र
चयेत्रमनस्त्वपिनतेजानातिविकारःक्वचित १८ श्रयेवारो
रोषाकुलिशाकरकोपप्रनिभया देयपक्षप्रमगागिरि
वरस्तनस्त्वासुगतः त्वंदेनवीस्त्वयोपदिश्रुनरयेवाडव
शिखिप्रदीमः प्रत्येवंगल्पयपतिततनःकोस्यसापणं १९
कयोरपि किंवाच्यामहिमानवात्रनलधेयसंदवज्रा
हतिवलस्तामदमजदंत्रुनिचयेमजलकालेकाकृतिः
मैनाकोपिगभीरनीरविलसत्याहीनपृष्ठोलसच्छेवा
लोऊरकोटिकोटरकुटीकुंजेनवेनेनहृतः २० नाहक्ष
मसमुद्गमदिनमहीभृभृद्दिरंभ्रकेषैः सोनोमिःप
रिवारितादिशिदिशिहीपैः समंतादयं यस्यस्फारफ
णावलीमाणिवयमजनकालेकाकृतिः शेषःसोपयसि
वासदंगपदंनकौतमःशोभवे २१ पनोवधिरकेवः
इतिशार्दू परेसमहाम्योलिपविच्छेदः ५९ म्यपवन्ना
ल्पोकपः ॥ श्रुतनस्तमिनमावस्पतेनमस्तद्विजेभिते
येनपाघाणणावेउस्पमोल्पमल्पवकंपवा १ यस्यवज्रम

णोभैर्दैभियंते लोहसूचयः कथंतिनवा किंनामसारी
नत्वाविलखने २ सोमकांतो मणिः स्वच्छः सूर्यकांत
स्तथापि किं उज्ञ्वोरनुविशेषोस्ति तयोरसूनवह्निः ३
स्फटिकस्य गुणो योसौ सपवापानि दोषतो यथैस्वच्छ
नया छायां यतो मलवतामपि ४ सुधाकरकरस्पर्शा
द्द्रवति सर्वतः चंद्रकांतमणोल्लितमहंवलोकवि
स्फुते ५ वपुः परीणाहगुणेनेतेभ्यो यशस्विनः किंम
णयो भवंति तथापि हृद्यसमहीपतीनांतपवविले
नितगंडशैलाः ६ स्वजातिगुणाभिमानेमरकतप
तिनोसिपामेववणिजि कावमणेरपि मूल्यं लभतेय
तदपितेभ्यः ७ अंहनुपतिकिरीटाग्रूसोपतिंतिरो
हितेरजमा विधिविलसितेनरत्नेजननवरणविडंबना
सहते ८ ग्राग्रानपरिलीढमग्रनखैः हंसैं वपत्र
वितहिमं यत्नतीरमवकपितेनतिरथामाहत्याः
हेमइत्वनवेनदेवकशालेयद्दानेरणादरादेतस्सार्थ
गीवणाब्धमनिनामूर्णाक्षतंनासमना ९ उतंसमभूनन
नितदितिभुजंगंनेशदकेलोदितः साकांतेलटितान
वलनतटेलीलावतीनांक्कचित् कष्टंभोस्त्रिरमेतरे
णानलयैर्दैवादिपीठीभवनखेलव्यालकलोगवर्व

णाववितीर्णोपमाणामणिः ९ केषाममध्येने येषां स्थै
दीप्तिगुणास्तैः स्फुरदुरुमतिभिः मित्रयाम्नात्यसंचैरो
दीर्घैर्यत्यवीत्यत्तिनिपतितकूटेन्यासिमाणिकोमकें
यथेनाक्लिन्नकर्षं चित्कथयनि कृपणाः कोपिमालि
न्यमेव प्रेत्तावंतत्स्वदान्तं निरवधिज्ञउत्तामंदिवंसंगि
वेते ११ भूभुजस्य येरहतानिहटान्शाणानिमणायोपि
चाप्ययः एवंडकेनदृष्टाः प्रतिधामदयमणयोविछि
न्नसंख्याभिरं नोजानेकिमभावनः किमथवादैवा
दहोस्तूयतेनामाप्यत्रनतादृशस्यहिमणीरत्नानिग
हणानिपः १२ कस्यापि केनासीनः स्वावमकरुणे
नाकवाडहतल्लंविकेनंवासमभिलषितः केनवा
क्लिन्नदेशे यस्मिन्निनव्ययभवसहोशहकस्तावदस्ता
नाल्लिधातमर्मरकतमणीनन्यरीतात्हमोपि १३ शर्ववर्म
णः नेषतांश्रुवंदथकारदलनाड्योतिनावोरसीना
पैरावनवमिरन्नदितिजत्रासः कृतेनावासवः नोवि
नामणीरत्नवत्त्रिभुवनेच्छित्त्वाविपन्नार्थिनांभूतात
स्याद्दैवरः प्रणयिनाकिंकौस्तुभेनार्जितं १४ य
न्मुक्तामणयोऽत्रयेरुदरतः दिमामहावीचिभिः पर्यं
तेषुलुठंतिनिर्मलरुचः स्पष्टाट्टहासा इव नतमेवपरी

तथा जलनिधेर्द्वीपांतरालेविना रत्नानां तत्परिग्र
हव्यसनिनः सेव्यवसांयात्रिकाः ५ भिंधत्सरंगैरुप
कल्पफेनात्रत्नानि पंकैर्मलिनीकरोति तथापि ता
न्येव महीपतीनां किरीटकोटीषु पदं लभंते ६ इति
श्रीशार्ङ्गधरे रत्नाकरपरिच्छेदः प्रथशाखाः ॥ श्रे
ष्ठरत्नविंशत्फलीवर्त्मनितं तं समारुह्य दिव्यापि
निशाकृणोशंखः संभावनाभूमिः १ कस्यापि को
टरहं कुटिलोंतकठिनः तारांबुसंभवः शून्यः शं
खः श्रीपतिनिकटे केन गुणेना स्थितिं लेभे २ शा
र्ङ्गं परम ग्रंतः कुटिलतो विभ्रच्छंखः प्रकृतिनिष्टुरः
क्लेकेश नियदाघ्मानस्तदेववद्गुणतो ३ तानंती
रतिधिः समानलपिजाधातानाम्वेशाडमः सौजन्यं
सहकौस्तुभेनशुचितायस्यद्विजेशादपि धिकर्मी
णि स एव कंबुरघुनापाखंडकां नाकरे विश्रांतम
निवासं वृतिगर्हभैस्यणक्रेत्रभविः ४ सर्वाशाप
रिपूरिर्द्दकृतिमदोजन्मापिडूध्योदधेगौर्विदानतं
विसंदधानं रघूणां द्विवाहरुः श्रीवेलाः सहजागुणाः
किमपरंभणांतपनेर्हियत्कौटिल्यंहृदि पांचजन्य
भवनस्तेनातिलज्जामहे ५ पांचाः संतिसहस्रशो
जलनिधेर्वीचिच्छटावर्हिताः पर्यंतेषुल्लुठंतियेज

शा
७७

लपनैः कल्माषितस्नानलाः पकः कोपि समर्थ
नन्य उदभ्रदाम्रर्थधार्मसतोयः संवर्तसवद्दमेमेध
रिपोः स्यामानिलैः स्रूपिते २ कचोमोधोजन्मकवव
पुरिदंऊंदयवलंक्षचावासस्यानेवहृहकेविलाः
कवनले क्वनीचानामास्यपरिणानिविधंतुंवनविधौ
विनीर्विधंशरवः कतणकरांगोदितिमङ्गः ७ इति
शारदाम्याक्तिपरिच्छेदः ११ प्रथनयः ययपिदिशिदृ
शिमरितः परिनः परिसृतिंताभमः सेति नदपिगुंदद
वनमणि संगनिसखदायिनीगंगा । प्राजनकास्मि
नयोमहीरुहरेमकामेंमनक्तूलितनाः कलोलाःदा
णभंगुराः पुनरमीनीताः परामन्नतिं, शंनयाहूपरि
ग्रहावहिरपिभ्रामंप्यनिरोधपहिपाप्रानः शोणानसा
न्तियानजगातिवन्संपदेविलंवान २ छायांप्रक
र्वतिनमं निपुष्येः फलानिपछंतितटदुमायेअम
ल्पनानेवनदी प्रयातिनरंगिनांक्षपुनिपवमलि
कनिपयदिवसस्याथीसरोहरोचनोपिभवितोत.
नटिनिनटदुमपातेतपानकमेकंचिरस्यापि ४
कुरुतांभीराशयनांकल्लोलैनेनयलोकविश्रांतिं
वीनपयोपरलक्ष्मीः कमलवचोगोर्विलंघ्यामि ५
केषामपीन इतिपानहृपरेनयस्यातिपरिच्छेदः ६२

अथ तडागाः हैमोल्लेखप्रशंसैस्तरलितकमलैस्स्वेल
रंगैस्तरंगैर्नीरैरंतर्गभीरैस्सपल्लवकज्जलश्यामली
नैस्सुमीनैः पालीरूढद्रुमालीतलसुखशयितस्री
प्रणीतैस्सगीतैः प्रांतिप्रक्रीडदानः सरसलिलवलव
क्रवाकस्तडाकः १ क्रौंचः क्रीडन्हृदंतो वकुरवः केकाः
परिष्वज्यंते केकीमायंतमारसम्भ्रमस्मरमन्त्रोड्डीयतोऽहि
हिभिः भेकाः संत्रस्ता वसंतवरतस्स्वच्छंदमाटिलं
टेहहेयप्यसवः क्रतः कतिपयैर्हंसैर्विनाशीलव २
कयोरपि अथमवसरः सरस्सेसलिलैरूपकंतेमर्थि
नामनिशं इदमलिमलिनं सम्भोमवतिष्वनजेल
धराम्बुरुहे ३ वल्लभस्य पुनस्मित्कृतमंडलेपरिचरक
लोलकोलाहल क्रीडत्कंकमयपंकशोकविलसन्निः
शोकमत्स्यवृन्दे केनेदं विकसत्कशेरुपयकंटकोत्कं
ठाव्यपदं सैरभ्रीणीतपापष्युमज्जलनलंचके विशाले
सरः ४ केषामपि स्तोकांभः परिवर्तितानागणापयीयासा
स्थिनः सर्वतो लग्नैनेवकटिहिंभम्भ्रम्यतयस्तल्पैभूमाभ्र ४
स्थितिं सरः शोषसंपारातेपसरसिज्ञीसमप्यमाकोत
स्मिन्कजिनीविलासरुचयास्त्रैसा क्रयासंत्यमी ५ इदं
कचैः मायहिग्गजदानालिमकरटप्रनालनतो भिना
व्योम्नः सीम्निविचेरुरपतिहता यस्योमयानिर्मलाः क

शा०
८८

घृंभागयविपर्ययेणासवमः कल्यानवस्थायिनस्तस्याप्य
कवकप्रचारकलुषं कालेनजातंजले ६ विनकायाः
देपमाकरयावदस्तिभवतामध्येपयः हरितेतावचक्र
चकोरकंकजरत्रेणीसमुलामय पश्चात्वंसमदहर्के
टवइलत्रोटीग्रटव्याहतित्रयस्तकर्कंटकर्पर्यस्यनिकरै
र्निदाघदंयास्यसि ७ कस्यापि इतिशार्ङ्गधरेतडागा
न्याक्षिपरिच्छेदः ११ ग्रथकमलानि देपद्मिनीदलि
नपयसमयाचरितेटहंविचित्रमिवयद्धिदितंफ्रवेनत
येरेवग्रहसलिलैः परिपालितस्तेनेभ्यः हृदयमवमि
पंकभवोप्रियस्मात् १ शार्ङ्गधरस्य पंकजननलेपुवा
सः प्रीतिभिधेपंगुकंटकैः संगाः ययापितरपितवैत
च्चित्रमित्रादयहर्षः २ लक्ष्मीधरस्य जनमेकोशातका
विकसतिवाचौदिवावहूक्ष्मांप्राणाः ग्रलिकुलनिलयं
चिरंकिंनयणः जमदकमलयोरेव ३ कुलस्य ववमश्री
कनालोकेनासमानता इनीवजमदोदेदेकमलेखुजला
यिते ४ नालस्यप्रसरोनदेखपिहतानावासस्यकोशेरुवि
देदेककंशतामेवनिमञ्जनामित्रेमहाव्यवग्रहप श्रामूल
लग्नांसंग्रहव्याप्तनितानेहेषस्पदोषागते यस्येषाम्भि
निरंभ्रजनस्यवसतिश्रीकेवनतवश्रियः ५ कयोरपि ल
क्ष्मीसंपर्कनातोयंदोषः पमस्यनिश्चितं परदेषगुणासं

77/2

समान०

दोहधाम्निचेद्देपरागरवः १ रत्नाकरतत्रजनत्रषिहि
नराजेराजनिष्ठिरेयामिते भ्रमरनकेरेचकलात्वतिपश्चि
निवामाऊनोभवति ७ यनदेवानां उदिवतिह्नितरौजे
कमनरुद्रयेम्बद्रः पदेदयति संऊचमिकमलपदंपदस्
हरवामेविपिभवनः ८ श्रंनछिद्राणिभूपांसिकंटकाव
हवोवहिः कर्णकमलनालस्यनाभवनंगुणाश्रणाः
पनेनगुणाः पंकजमं नेपितेनप्रकापामायाति पल
स्मोवमनेनलवमधुपैरुपजीव्यनेकोशः ९ केषांचित
कामंभवनमपुलेपरषस्य देवसंवहूपर्यरचनपुत
योन्नविडाः गायत्रतिक्रृति सुवेविपिरेवपत्रमंगः
सकोपिपरागीपरनाभिपमः ॥ फ्रतिपवसपरतिष्ठा
ई. परेकमलान्योक्तिपविष्ठेदः १४ अथहूपाः विंवन
नपदयमेत्रपिंडदोषैः मिश्रप्रवाहपविसरणपाम
हीयान् तेनत्वर्थिनामपकरोषिपदल्पकृपतिः पीड
ऊस्त्रिगलेहिमवत्त मितन ९ दिनमवमितंविज्ञातेः
स्मतयामवकृपदेहपरमपकृतंशेषंवकेवयनवगुनः
न्नमाः भवतिसकृतेनरधन्यानामशेषजलोभवानियम
पिवनाक्ष्याभूयानटोपरिषालिनी २ कयोश्चित्तभी
मषणामप्रतनववरनकृवपानालऊदितकोडप्रांतोपरि
नविभवस्यायकिंनेत्रवीमियनवनः समभिलषितं

श्रा.

७८

78

वोक्तिनेत्रद्वरूपक्राम्यन्तैर्भवति सहस्राकस्यना

पोत्सवते १ यद्यपि वहनागमेषु जीवनेमनस्य रूप

मुखस्य जयति तथापि विवेकोदाने पात्रानुमानेन

भो[illegible]स्य सगुणैः सविता पानोविन तैः प्रामदर्शनैः

नीलोपि रूपः सत्यात्रैर्जीवनार्थं समाश्रितः ५ इतिशा

र्दूः पदे रूपान्यो कि परिच्छेदः १५ प्रथमकस्यला ति

मरौ नात्येव सलिले कुत्रापि यदपि लभ्यते न कदलो

कस्य संवदनं करोति वितत्सता १ पायं पायं पिब पिब

पयः सिंच सिंचांग मंग [illegible] भूयो भूयः कुरुकुरुतलेम

ज्जनोन्मज्जनानि, एषा शेषभ्रमशमपटुः क्लेविनाधस्त्वं

पु गंगा हृदि भवतु भवता मारवः पांथ पंथाः २ कस्या

पि भोः भो किंकिं मकोऽत्र पवपतिनत्संपाथकान्यागति

त्ना नाटक नृषित सचेमवलमतिः सो यं जनलगदत्येन प्रार्थ्य

नोपगतामकालसलभीं नः स्रांप्रनिकुप्यहे शैलोक्य

प्रथितप्रभावमहिमा मार्गीस्य सोमामावः श्रीमनवर

मस्य सत्यादपालिप्रलल वप्रख्येजंसंप्रत्यरीतवप्रः

फलभावनमात्र, योमार्गसिंजितपांकेन समाश्रितोस्त

शाखान्सैशैस्रगायेन ननतालिसवपः ५ किमसिविमना

किंवोन्मादीन ...दपि लब्धसेवनरपि प्रयः सर्पाः स

वोनकास्य ननाक्रिपाः स्वयमनलंदानान्नैपि प्रविश्य

५

महस्थलीशिशिरमधुरंगाविश्रामं यदध्वगवांछसि
नातसिंहस्य इति शार्ङ्गधरे महस्थलान्योक्तिपरिच्छे
दः ११ अथ दावानलः यस्मान्महत्त्वभाजो भवंति गुणि
नो मिनाथ न्वर्दैवः दहनस्तां वशालीकोवनवन्हे विवे
कस्ते १ हे दावानल शैलाग्रवासिनः साधुशाखिनः
मुग्धवर्णं त्वया दग्धाः श्रितेनेन प्रभंजनैः २ इदं तव प्रभव
प्रभंजनजनवाडहूत भूमीरुहानेनाम्नागणश्रया
न करुणा दग्धा किमुन्नायति भ्रमस्तावनहव्यवाह
एटमी दग्धार्थदग्धाश्रपि दष्टव्यालवनत्त्वणाद्वि
षितेनामापि न त्रायते ४ अस्थन्नेनापि नलेदजगदेक
सारमाधारणाग्रणायहावगाहायदेने उलासलास
ललितं तनरवोनयानि हे दावपावकमतावक एव दोष
विधुलास्मगपद्धिणो विभ्रवतां मीनाः स्थलीदेवताः
भ्रमैवंतरिताः स्वभावमलिनेन महीनापिता भस्मी
कृत्यमपुष्पपल्लवदलेनेमान्महापादपान्नहूतेनद
वानलेन विपिनं वल्मीकशेषंकृतं ५ केषामपि इति
शार्ङ्गधरे दावानलान्योक्तिः १२ अथ संकीर्णान्योक्त
यः विश्रांतो त्वयि भस्मकः समभवनं दावदग्धं दनेकः
दो मंकल यांवकारनकृती कृतिं वमानेनापि पन्नर
सरहयालंतानयि गतेनत्याजकः केतकीं सानेष्यान

शा.
७९

79

हिहिवमीश्वरगणानलोकोस्तिनत्राहकः १ त्वेवेन्मेवा
मेहषेणालतुनाकानामदिगंतिनां व्यालैःकंकनत्रो
ट्लानिजूषहानिनिवेन्द्रःपुनः मूर्धाविदहेमनत्रेशम
यशः किंनामलोकत्रयीदीपसंभूनवोपवसनगना
मीशोसिकिंत्वंहे २ छोमित्वलाणिगायदिप्रय्ययसिप्रते
शुभसंवियदि हीवः कीडसिमान्तभिर्यदिशितिधत्मशमशा
नेयदिस्पृष्टासंहरसिप्रजोयदितथापापधायभक्त्यामनः
कंसेवेकरवाणिकिंत्रिजगतीमूर्त्यात्वमेवेश्वरः १ दे६८
कवेः दामोदरमुदराहितभुवनेषावहतिलीलयागरु
डः कस्यनैरूपविष्टास्तिवेनोसौरवदमपेनयान् ध श्रीह
रहिरितिसंभ्रमपदमितनोननः किमपिकानेराभवनात्
विहगपतेरागाहावेसमत्रमरलमृणालविसदलरुचिरः
पुंकोसिभुवनभारेमावकांवितनुकेथयांशेषत्वेपक
स्मिनुडुःखितिनिरुरविनानिमंवनिभवनानि ३ केषाम
पि यःपीयूषमरोदरैः स्नपयतिस्पोत्स्नाजलैः सर्वतोय
स्त्रवामपिकापिकेनलयतिप्रोद्दामतापैः करैः भ्रातर्वैं
मतयोरपिस्थितिमिरध्यानवतोविंक्रियानिप्रक्तस्यम
हत्वेमनदसमंहेरपिवृद्धंनव ५ भोजस्य शेस्यंनामश
णात्तिवैवनदत्रस्वाभाविकीमव्यक्तता किंब्रूमःप्रवित्तोभ
वंतिप्रवयः स्पर्शेनयस्यापरे किंचातः परमुच्चतेन्तलि

५

यदेयज्जीवनेदेहिनां त्वेयेचीवपथ्येनगच्छतिपयःक
स्तोनिरोद्धुंत्तमः ६ जलभ्रमोत्पनिष्कृतो गुणोऽयान्तका
गायंत्तो मृगतृष्णिकायां जलाशयश्रो निरभ्रन्मेषा
ग्रभूतसंतापकरीपिपासा ७ श्रद्धेन नमथान्नभूत्तत
स्वेच्छालोऽमेराग्नन विंबस्याववनंगमेतदितरं त्वन्म्
लग्निस्यपयः पि कांचोरवग्रयासि निम्नं तनिगंस्यजा
लोतवैवध्यंतेविवशाललेदकपावणात्तामाश्रितानां
नवः ८ समुद्रस्यापत्यप्रथितमहिमा गहितभवः समा
यालेयां शोस्तिनयनशिरोधामवमतेः स्वरागानेयोपि
स्वसिरुहकिंजल्कनिलया नधापिश्रीः स्वीनास्वहृ
निचपलालिंगतिविलान १० तापापरेसहदयेपरुविवेश
हृदेमित्रानुरागनिरते ष्ट नसद्गुणौघे, सांगप्रदानपरिम्
वितषट्पदौघे श्रुक्ते नवेहकमलेकमेलास्थितिर्यत् ११
नेमारिरव जानातिवेभामेभोगाविभ्रमे येदेवे टीविटः
किं विज्ञानानमरकामिनी १२ यदेतत्कामिन्याः स्वरन
विवैतोपल्लवरुचाकवेणाभ्नः सन्नमस्तिमरहावेणगुणि
ना मृडः ऊर्वन्नीतेऽजवकलषपीठोपविल्लठनयेवीणारं
तुप्रकटयफलंकस्पतपमः १३ यदेतन्नेत्राभः पनदपिम
मामायतरुणी कपोले व्यासकंऊवकत्लशामस्याः कलप
ति ननः श्रोणि विंवग्रवेसितविलासं नडुविते समावस

च्छानां विपदपि स्तवनो न रचयति १४ यत्स्तवं पवनाग्नि
शस्त्रसलिलैश्चौराणां न पीडः करे न सैन्तफलमीचशीप
रिपूणां न चजातनरूपं वपुः सुधापांडुकपालखंडवनसर्व
संगाश्वरत्नाननमेः पाशं कुंडलवांछसे किमपरं यन्म
क्षेलायते १५ मौलौ सन्मणयो गृहं गिरिगुहा न्यागा
किलानत्वो निर्यत्नापतनैनस्वहानिर्वनिलैरेकत्ववेर्ये
दशी ब्रह्मज्ञानं त्ववत्मवारिद्रवसनावज्ञे विषंवीतरा
सर्वामंगलसत्वकंकणयभा भोगिन्स्त्वकिं निंदे १६
उष्णविनेरेवतिजेर्भवतिडवानामाविशंकितानि त्यं दर्श
नपथमापन्नं पन्नगकुलमाकुलं भवति १७ यस्मैदद्या
ति विवरं भूमिः हत्काननमात्र भीतेव आशीविषः मदे
वान्मा यकोडे स्थितिं सहते १८ भेकेन क्वणतां सवो
षपकषं यन्कुलसर्पानने दावं कर्णविपेदमुज्झितमि
या हलः सम्मुलासितः यद्यायोनवमीतणां विदधता
नागेन नन्दीस्थिते नत्संर्वविषमेश्वितोणां भगवतः क
स्यापि लीलायिते १९ फ्रनाके भमसमुन्देवनमुनि नाकिं
चिन्महत्याहिते स्मिधावं यजंडुंदवर्दहेरकुलेदर्षादिदे
ष्यायति गांभीर्याद्यदितेन विभातिनवात्र संतिभकी
श्रोरत्नागत्नमन्तवं वमंनतिमपो जाता नकं पावनं
२१ आस्पदैतन्तनः स्फुरत्स्फटिकाभासो रोमिर्भिर्वाविभि

र्भूयोपि प्रविजृंभमाणनलिनं पश्येम तो यापयं इत्था
माशातनेनत्वदहदयोनकंदिनेहीनधीः पुष्पमत्यातप
शोषितस्यस्वमस्तीदेजनमारमः २२ अलेगतोयम
रविंदवनेकवेधुभीस्त्रालेयपतिकोपिविधिप्रणीते
हे चक्र धैर्यमवलंब्य विमुंच शोकं धीरास्त्वंनिविपदे
ननदीनचिताः २३ रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभा
तं भास्वानुदेष्यति हसिष्यति पंकजश्रीः इत्थं विचिंतय
ति कोशगते द्विरेफे हा हंत हंत नलिनीं गज उन्ममूल
हे २४ यथा निशानकेयदियानतस्य नैसर्गिकी गतिरि
यं न हि नव चित्रं गत्यानयानिजगामिप्रर्वकपवमूर्ध्म
नोत्तेनोति सकलस्य जनस्य नूनं २५ कल्याणानः किम
धिकमितोजीवनार्थं प्रयत्नेछिन्नाहृतानदहदहसि
भ्रानवंगारकार नवेनास्मित्रशानिपिशुनेनातपेनाक
लानामधन्यानामशरणमरुप्रांतरे कोभ्युपायः २६
भ्रातर्ग्रीष्मकृविंदकेदलयनावस्त्राणमूनिवयागो
णीविभ्रममाजननानिस्त्रवहून्यात्मात्किमायास्यते किं
नेकंकृविदंविवादभिनवंवासस्तदास्त्यनोपत्रोज्ञकंनि
कुवस्थलाद्वाणामपिदेवाणिभूजोवलभाः २७ देलांग
लिकनिकषयाक्रोधात्नूहुवापदद्दातीः स्पर्शास्य
र्शाविशेषाज्जदविलमजनिष्टरमनपयोगंप २८ [illegible]

२८

स्वभुतस्य दुर्गानदीशिथिलवेधविलासिनीनां रभ्रम
नाजलमुचो विषमः समीरः प्रावृष्ट निजकुड्ये वपुषो
धुनीनां स्तनकाणधारकरुघनसंघट्टकलस्य २९ वेशान्यो
पुरमोत्तुणावणामयानी णांवरत्रारमाः कीलाः कुंठत
याविशंतिन महीमाहत्यमानाश्च पि प्रारोहव्यवसा
यमादधसमिदं शैलूषसंन्यज्यतां हूरेशीर्नि कटहृतां
नमहिषग्रैवेयघंटारवः ३० मौलिः स्फाणि किरीटकांति
रुचिरः केयूरभव्यौ भुजौ लक्ष्म्याः किलकेलिकिम्भ
नयादेवेति विज्ञाप्यसे इत्यंकल्पनयाऽऽशीलवत्प
हेकारदाक्षंहृष्णा नत्वांतेभवतोभविष्यति मसीमा
त्रावशेषं वपुः ३१ अमीतिलालेलिकनूनेमतां स्त्रिदादव
स्यां भवतोपनीताः हेधोभविष्यद्दमीष्वनूनेनदान
नानेकिमिवाकरिष्यः ३२ किंव्यक्तीकृतषस्ते राज
मुकुलाकारामेराजश्रिये लीनेनाथरपल्लवेकृत
मितां किंवास्मितेनामुना प्राकृतामरनपीतलाः श्रम
यसे किंवागिरो नागरीसूक्तैकामिनि किंमुधाघट
यसि क्लीवकटाक्षछटाः ३३ वक्रोनेषतनूर्विवर्तनगर्भि
गरत्नानि माविस्मितेस्मारैरंगवलनैरमुष्य नमनाकैं
तः परावर्तने हस्तेनेमुनि दारकस्पपति नाकल्पाणि
नत्रीयतां वेदीमार्जनवर्हिरर्पणवषट्कृतेष्यपाकैर्वरः ३४

स्वच्छामसृष्टनिनिधेर्हि गवेषकानां गुंजामयीमुरसि
धारयहाय यहिं वालेकलावनिविवेंपनितामिपलो
नलोहमत्यदपिभूषणमेषणीयं १५ केषामपीत
भातः कांचनलेपतोपिनवहिलामात्राकृतेनवतोमा
मैषीकलशास्थिरेभवसंविदेवालयस्योपरि नाग्रवं
गतमेवकांचनमयीकीर्तिःस्थिरातेधुनानांतस्तव
विचारणाडूणापिनोलोकावहिर्बुद्धयः १६ नयत्रग
णावत्यात्रमेकमथ्यमिसंनिधौ कलत्रमवनःपाथ
कृपांवुगृह्णगृहः १७ रत्नपात्रगतेस्नेहप्रदीपश्रीवि
वर्धते प्रयास्यतिविनातेनभस्मत्वंयेभवद्गुणाः १८ म
हादेवस्य कोहिकलामपिरोहतिपश्चिनाड्यपेनसर
नमधुरेणा नमेविकृतेमथितेकेवलशुष्ककृतिपत्
स्वेह १९ दष्णनरगलविनिबंधःकूपनिपातोपिक
लशानेधन्यः यनीवनदानैस्त्वेसत्तृषामर्षेनरणेहमि
यत्नस्कूणोपि सवलोपिनदाश्यिनोपिवेघोस्त्वापि
विदधासिनृशंसकर्म वक्रात्मनोवडिशदंडतदेतद
स्यजानामि संगतिफलंनवकेदकस्य २१ द्वात्रिंशदश
नदेषमिथ्यभ्रमसितिनिस्पृशः नदिदंशि[illegible]तं केनजि
ह्वैमेवारकोपाले २२ मनिलनिविलविष्णुप्राणिनि
त्वन्मयुक्तमपदिचविनिमीलतयाजलेतद्विपोगात

शा॰
२
८१ तृ॰

81

वपुरलसितपरमीप्सास्मोवितंतेनोचितंतेस्वरभिमस्वरभिवाय
न्ममं करोषि ४३ अपि न्यक्कारमिकल्लविपाममैः पंकशे
कया अलंखिदेनभूपालाः किंनसंति महीतले ४४ के
षामपि न नस्थानं नखेलविमलं वर्णनीयानवर्णो हंस
त्वं संसावगुषि रवनापंकशंकांतनोति, यत्यथ्येवं सकलसु
रभिद्रव्यगर्भापहारि नो जानीमः परिमलगुणः कोपि
कल्पविकायाः ४५ विधापितैः कौलमधुव्रतैः स्त्रि गुरावैः
शिवसिशशीयानेन पुंजयितः, जलजन्मानौ जलधेर्जन्म
नविपंतीयानिं पशप ४६ कस्यापि न त्वं भूमनिजन्मजल
मुमयोमूल्यांवतत्वंवत्सः स्तंलंगामशदर्गदकल्लेन
नले वणाधाणयोः, प्रकस्यापि लवंत्नाधविधिमादे
वतमोपापिते नदोरविहितापरस्यापराधानामपंदेरह
ली ४७ तृषार्तैः सारंगैः प्रतिजलधरं भूरिविरुतं घनैरु
क्ताधाराः सपदि पयसां जाम्मनिपतुः, खगानां केमेघाः
कइह विहंगा वा जलभुवा मयावोनानीनामनुपकर
णीयानमरहंता ४८ भ्रातः पंजरलावकमाकुरुसंतापम्
मल्पनिधनेनग्रामस्तवैवधानः स्वामिन्विकिं न जानामि
मलोनामगंगगानंद्रमामूर्धिकाकः केनानियत, कलाकुर
पंतत्नस्थयागमोगजपवमः ५० ग्रामाद्रलिनमिकापस
काहानिः कर्णं गाभवेत पिपीलकः पवत्नेनसमूढो

४९

पिनीवति ५१ वेपनस्या हिमानंगः सहस्रभवणाहमः
अपि सच्छंदचारीश्या सोदरास्मरणोहमः ५२ कुंणिनैष
विभर्त्तिनैषविषयोवाहस्यदोहस्पवा नमिनोमस्महो
दरसवद्रभिर्चीमैः पलालैरपि हाकंछकणमस्पदष्टि
णिविवेगोणिसमारोप्यतेकोगंहणानकपर्दकैरल
मितिग्रामैर्गंजोहसंने ५३ केषामप्पेनेपिवपथःप्रस
रहितिर्याणंतिकंकलयकांचनकांचनम्प्टावलां रदम
वयनमंतयदीहसेमभषणामेप्रतिकेमविणास्लंला
५४ भीमसिंहपंदितस्य उदस्पाछेः पुच्छशिवसितिहि
तेजीर्णाजटिलेयटस्पायापत्रच्छिपपिशितलेशाः क
वलिताः गहागतैम्नृत्यैस्वविस्मषितंतैवकमेव कि
मेतास्मिन्कर्मायदसिभवतःसिंहसमता ५५ महेंद्रा
नस्य यस्यांमकेमविभ्रवापदमावेवेपगंयच्छिपिंदकपि
राकृतीनांगणायां नामयपर्वतदरीभृतश्चलोमा
गोमाखेवषुषामलिनीकरोति ५६ निष्कंदामरवि
टिनीसघटितोदेशाकमेरुस्थलीं जेवालाविलमवक
नेमितवाहनेववाहीसतान् दंष्ट्रापांचवनरणोवामिप
टलैरालाविताथामिवे यस्थापवशिथोः स्थितावक्ष
नीमायाविणिपुविणी ५७ कस्यापि शानपदीशानया
दशनेदणायदिनगोमदमप्पानिवर्तितं किमियतांहि

पदस्य हनुमतो जलनिधेः क्रमणो विविदुः समद्रुः ५८ वृत्तो
देलनमयते छन्नगतं चमिस्पृष्टस्थानकान्वष
णो राष सौख्यवद्भलाम्बु छान्नवोन्याः कृतः क्षारवणे
फलघ्नीगलकृदहस्थानेष्वताभीषिकाभीतः मेघ
निकौशिकाद्भलच्छलव्यालः कपेन्द्रायति ५९ दामो
दरेश्वानो श्याकर्णगर्जितरवं घनगर्जनन्त्यं सिंहस्य
पीतिवनमन्यादिमाभनीयाः नैव वपौरुषनिधिः स्व
कुलेन सार्धं दर्पाद्बुगोवसति वीतभयो वराहः ६०
पाडे॰ धवस्य रतिसंकीर्णान्योन्यक्तिपरिच्छेदः ६० अ
थसामन्यरानपुष्पांसा सवह्नतीस्थिना वक्रेलस्तीर्थे
घमनिसंस्थिता कीर्तिः किं कोपि नाराजन्यनदेशान्त
रंगता १ सरस्वतीकण्ठं वस्य न ल्लमारूत्यरविणाद्रु
श्चिकेनेह तं पदं भवताशिवसि त्वस्तमयत्तन्नैवभा
गिना २ किंकृतेन नयत्रवेवयत्रत्वंकिमसौ कलिः क
लौचदद्रवताजन्मकलिरस्तकृतेन नकिं ३ सर्वदा सर्व
दोसीनिमिथ्यासंस्तूयसेजनैः नारयोलेभिरे पृष्ठन
ववक्षः परयोषितः ४ भक्तिधाराय यशेन ताण्डवश्रेको
णीनपिच्छले आजगाम कण्ठं लक्ष्मीर्निजगामकं
यशः ५ कोप्यन्यः कल्पवृक्षोयमेकोस्ति त्रिमंडले
यन्यामीपलवायकः कुरुते थः स्वहुमेः ६ अप्सवैयध३

वियाभवताशिविनाकृतः मार्गणौघः समायातिग
णोयातिदिगंतरं ७ केषामप्येते देवत्वं जयघस्मरान
निमहाराष्ट्रीकुचोत्संकेलीलाटीवाङ्मृतेन मेचेदिवनि
तानाभोगभीरेमनः स्वाभीरीकटिविलग्नामतिर
सौराष्ट्रीकचश्यामला कर्णाटीरतिनिष्ठेवरणरसः
कीरीमुखोत्थयशः ८ तेकोपीनयनास्नयवाह्यपरेधा
त्रीफलं भंजते तेषां हारितदंतिवाजिनिवहाः स्तैरेव
लब्धाहितैः, तैरेतत्समलंकृतं निजकुलं किं वावद
दामहे येदृष्टा परमेश्वरेण भवता दृष्टेनतुष्टेनवा ९
कयोरपि संग्रामांगणमागतेन भवताचापे समारो
पिते देवाकर्णयपन्नयेनसहसायत्समालंविते
कोदंडेनशराः शरीरविशिखैस्तेनापि भूमंडले तेनत्वं
भवताचकीर्तिरचलाकीर्त्यावलोकत्रयं १० देवत्वय
प्यासिप्रसर्पतिजगल्लक्ष्मीसखीधोरणैः स्त्रवत्स्यंदेरावण
कोत्तभाः स्थितिमिवामत्वंतदुर्योधवो, किंत्वेकः ११
नश्राग्निदूषणाकेशयत्रोपयातिभ्रमात्कुसंस्रीः शि
तिकंटमद्धिततयानीलांवरेशेषितां १२ द्वीपाद्वीपं
तिमनः सकलजलधयोवाहकीर्यंतिनागाः कैला
सीयंतिशैलाः दिविचदिविषदः शंकरीयंतिमर्त्यं
योषाकीनामसंतानस्तवल्लनिधवलेचारुकीर्तिप्रता

या.
८४

84

नेमयेषां याकाचभ्रूः किमिति न सहसा मौक्तिकीयं
ति देव १२ केषामपि किं हतां तैः पविगृह्य गतैः किं न ना
हेमसमर्थस्तु स्त्रीं स्थाने प्रकृति मग्नवे ताद्दि गान्यसभा
वं, गेहे गेहे विपणिषु तथा चत्वरे यानगोष्ठ्यां सुमत्तेव
भ्रमति भवतो वल्लभा देव कीर्तिः १३ मातंग रहि वाकर
स्य धूपिहितो सिभीमा सिवरितैर्वन्नो भवात् प्रज्ञपा
मृदेवास्मि वाचा तानकूलस्यते १४ वलिक गादिधीव्या
याः पुरापेवनयागतानाः पेववनगतास्त्रिंत्र वसि जीव
तिपंचमे १५ यदुगोग्रणिनेः पुदेवमितेर्ब्रह्मगोलकः
विधने कीतिकन्यायाः क्रीडाकंदुककौतुकं १६ केषाम
पि यशोदयामेदिनकोतदेहो वाल्यपिणायालजतस्य
नेना, गोमेडलेपासिवलेनभ्रतः कथं नवाजनस्तृहेषा
नेमास्मि १७ कस्यापि साशंकस्यसमाकुलीकृतमेतर
स्यैतनिलेजसः क्लिन्नांगस्य विकंपमानहृदयस्य सैद्रा
हमन्यामेशं, लज्जां मन्यजनः क्रमं विस्मरणे नाविद्याव
हृन्यपने यः क्लेशोस्थि जनस्य वक्रमनमोमाभून्मते
विहिषां १८ नोकामः प्रतिद्रुन्वेन प्रणयिषु समेषि
नाथ तया नैवापः कुरूपविषं द्विषमनव्यालाननेवल
भाः नोवल्लवमूर्तयोनवनतुर्निलं जडान्दुरहव्या
घ्रानोविषमावरत्नमध्यवाद्यानः किनावीप्सवं १९ सि

क्तायां वीरकंटस्थलवहलगलद्रक्तधारांबुवर्षैर्मो
घस्मातंगकुंभोदलनविलुलितैर्मौक्तिकैः शुष्मि
तायां संग्रामोद्यानभूमौ नवरणखुरसोद्वोधनानन्दहृ
त्स्थलायां जातं तन्वत्वदंघ्र्याः फलमतुलरमासा
द्रहयं जयश्रीः १९ उद्यद्बालार्कचंद्रौ दिशि दिशि दश
नैर्विभ्रमाणा गजानां नाहं नालाः सगौरैः नवगणपतिक
णैर्वर्ग्रणानलकुत्तैः, मस्मिन्नाकाशदेशे विकसित
कुसुमासारभिस्नावकारो नाथ त्वत्कीर्तिवल्लीफ
लतिफलमिदं बिंबमिंदोः स्तथांई २० हावानाहदेव
वेद्दवलाद्रोवेत्सपाधेस्तहीं संग्रामेस्वपिमेत्यवार
णगतेः मन्नाद्विवत्तोभिते, सिंहवाकणामंत्रमेवपर
लीपीनोष्क्रितं स्तुक्तिश्रमस्वैरैषद्विः करिष्यातिम
ह्वीमाव्रक्तमुक्ताफलां २१ दंष्ट्रीयगंधगजकुंभकपा
लकूपसंक्रांतनिप्रश्चनशोणितशोणपाणिः वीरै
स्त्रैलोक्यविपिकोपकषायकांतिः कालीकटाहर
वपस्पकेरहृपाणः २२ इंद्वंतिर्दतिवंदनेनसहतेम
लीस्वजनेनहते हारं देहि शिताब्रमुञ्जकानिविमस्तोमं
विरहणातिन, श्रीभूपालमहीधरेश्वविधिनेघ्रंभोपि
तीर्थश्रववत्कीर्तिस्वदविधियाववितमस्म्धीमत्यांडि
मा २३ कुमत्वंचनमंडलस्तगलितैलशूमगवेवहिषा

तै

श्या॰
८५

85

विद्युद्दामजगाममतावकमनिगर्जिमेवबृन्दामिम्बृह्ति
ल्लन्यविपंथिपार्थिवववधूनेत्रेश्रवकेस्थितिंचापेतेव
मुधापिनाथवलमिक्कोदंडकोनिःस्थिता २५ सिंह
वंसीमेनास्मितेमुखोद्वैविराजवनितानां यस्यप्रताप
पावकशीकरवनःस्मसहृणामहने २५ धनदेवानां
अभिमतफलदानानेवकल्पडमप्रकटमिहवि
शेषंकेवनोदाहृतामः कथमिवमधुरोक्तिप्रेमसक्ता
नमित्रनलयित्रसवर्णाविदेवदानेनवदीयं २८ क
ल्पद्रुमोनजानातिनददातिबृहस्पतिः अयंहिजग
तीजातिर्जानातिवदातिव २७ नालिंगनिकुचद्वयं
भवदिभयोनेत्राकेभङ्गयत्रामोदमिलितनासनेवदथ
तिप्रीतिंनवानिभ्रमान भूमंगामवदीयदुर्धरपतु
ध्वीत्याभजेतेनने वैविहाराणिभजोनिजांत्रुजटपा
भूमंडलांविडल २८ भयामविषुमेनामनेदंतवम
हामहाः खड्गोनर्निजमेवैकमद्रातीःसमरंवशवं २९
देववहिजयश्रणाविलसमत्सदाजिराजवजद्दस्य
स्मातललीनपांशुपटलव्याप्तानिमेषव्रणाः सत्रा
मावद्रमन्येतफणीपतिंपातालमूलस्थितेसोप्यु
दामकरीद्दुर्धरभरक्रांतः सहस्रेदशां ३० नभिस्ता
डुभिर्दमिलनिडवस्याः कथमांगनेकमाणि

हिनपरिवृष्णाकारयनकः श्रद्दैवग्रासंगरहृपतिर
मावस्तमयते क्रयामः किंकमौगहिरिणिगहनोजीव
निविधिः ११ श्रमुक्तोयदिनप्रकृष्यासिमरषावारेनेव
त्मन्यमेनदुमोभुतकीर्तनायरसनाकेषांनकंठ्येनदे
वत्ननकरणाप्रतापदहनज्वालावलीशोषिताः सर्वेवा
रिपवस्तवारिवनितानेत्रांबुभिः स्त्रविताः १२ यत्रश्यामा
कवज्राल्पपिचरकवधभुंकोटिव्युतानिष्प्राङ्गीयेनस्वे
प्रमन्यशनविविहिनेवर्धनप्रोचियाणां देवेहातर्यकस्मा
द्बुद्दलशिखकराकृष्टहारावलीनाश्रष्टास्तैवकुष्टाप्रव
निभिव्वलसंसृविणिमौक्तिकौघाः १३ केषामपेन इ
तिशाङ्कुर्येसामामान्यवाजप्रशंसापरिच्छेदः १४ श्रयवि
शिष्टाजवर्गीने गायन्तिकिन्नरगणाः सहकिन्नरीभिः
श्रीरामचंद्रशिखरेषुहिमाचलस्य शेषेंडकुंददलबाल
मृणालनालनीहारहारहरहाससितंयशस्ते । वल्मी
के[illegible] हूर्मिः पादोत्रयपिभुंजगापतिरमोभाजनंभूतया
श्री नैलाप्रकाः सप्तद्वाःकनकगिरिरयंहतनवर्तिप्रशोहः
ज्योतिर्भंडांशुशेविरिगगनमलिनिमाकज्जलंदह्यमाना
यात्रुश्रेणिपतंगानलतिरनुपतेत्वत्प्रतापप्रदीपः २ह
नुमतः नक्तनेयत्रकेनापितरत्नंपत्रकेनचित् तन्माचि
तमसाध्यंयदिक्रमार्केणभूभुजा १ हस्तीवत्यः स्फटिक

तु

घटितेभिन्निभागे सविंवदंष्ट्रादंष्ट्राग्रतिगजश्चनितवह्निश्रो
मेदिरेषु, दंताघाताद्दलितदशनस्तेषु नवीत्यमयोमदेभे
दस्यपातिकविरीशंकयाविक्रमार्के ४ कथयन्नेनोऽस्य
कृशामिपिष्टात्कटकरटिघटाकुंभकूटावदातनिष्ठूता
सकटिन्याग्रटनिकटदरदन्कोणपादाहृहासः श्रीभोजनर
दशात्स्मात्तभटविकटोरःस्थलद्वारजन्मकूस्त्रौघवेशो
कोटीप्रकूटचटचटाशावृत्ताभवद्धाक् ५ भोः भोः श्री
भोजदेव श्रुयतविनयतः पात्रवः तत्रवर्गाः प्राणात्राणा
यनौकानभवनिभवनोत्काप्यशरणप्रशरणं, मत्तामातंगकुं
भहितयमितिपुराकूरवद्गतिभिन्नतिकूडंदःश्वशानकोनाऊ
चकलशाषुंगांरंडमाभिरप्रावः ६ श्रीभोजसाम्यंतवक
ल्पवृक्षः सदावदान्योपिकयंप्रयाति, यतोभवदानमस्य
हृविप्रहर्षेनजाहिंमर्धिरस्यमती ७ येनैवदण्डस्य मेरुश्
टकिरीटमजनरमेनस्नानकूस्त्राचेनेत्तेभः शेभूतितेवि
तोप्राणातिषुब्धग्रीनदानगेहे, शूस्माकंपरमदैनोऽलिवट
नेन्यलेन संरक्षितः ८ श्रीराजनेरश्वरादिनिलणोनन्पत
नेसूज्यने ९ विनायकपंडितस्य श्राविंध्यादाहिमोदविव
त्तिनविनयसीर्थयात्राप्रसंगाद्गौविषुप्रहर्षात्स्पतिष्ठ
विनमत्कंधरेषुप्रयतः, श्रार्थावर्तेयशाष्टिभुनरपिकूतवा
न्नेत्तेक्षविक्षुरनाभिदेवः श्राकंभरीद्राजगतिविजयतेश्री

र्द्दृष्टक्षोणिपालः ९ हूतेमप्रतिबाहुबाणतिलकः शा
कंभरीभूपतिः श्रीमान्विग्रहराज एष विजयी संतान
जानात्मजः अस्माभिः करदं व्यधायि हिमवद्विन्ध्यान्तरा
लं भुवः शेषस्वीकरणाय मास्तु भवतामुद्योगशू
न्यं मनः १० एतौ त्रिगमनृपतिवाणामप्यपत्नप्रशस्ते ॥
मा चक्रवक्रिविवहत्वरकाननेरोभूः संकोचमंबुजवनस्य
ह्निनयामिनीनां हंमीरभूपहृदपादविदीर्णभूमिरेणु
स्करैरयमकारि दिवांधकारः ११ कस्यापि राजन्यानम
गांकशंकरकवेः किंपत्रिकायामिदं श्लोकः कस्यनवे
वेदवक्त्रगुणमः संपन्नतां पल्लवेन पत्रामामर विंदसंदरद
यां ह्राक्रामये दोलनातुद्वेलद्दूनवलिकं कणरणन्त्का
ऽः हारं वार्यतां १२ अर्धं दानववैरिणा गिरिजयाप्यर्धं हर
स्याहृतं देवेत्थं भुवनत्रये स्मरहराभावे समुन्मीलति गं
गा सागरमंबरं शशिकला शेषश्च पृथ्वीतलं सर्वज्ञत्व
मधीश्वरत्वमगमत्त्वां मां च भिक्षाटनं १३ एतौ शंकरकवेः
पृथ्वी श्रीमदनेन भीममहतीं नद्धोद्धृनं वारिधिः पीतो
सौ कलशोद्भवेन मुनिना सेव्यास्त्रिवेद्यानवत् न द्विलो
देनुनाधिनाथ्यजयिनः सर्गापदं नाभवद्देवस्यैतत्रिविक्रमेन
वसदा त्वं नो महामापवः १४ सावर्णिभीमस्य शुक्रः पत्र
पांथेकण्ठममसवेनालिमकापि दर्पणावलंनोपत्रराति

रा.
८

भवतिभुविखगाग्रेयनिसंप्रस्तुवाव नीतेमेवैासमानि
कनकवितरणैः श्रीजगदेवनाम्नाहृषेणोतर्हिते
स्मिन्कनिपयदिवसैर्वासवाहैतसृष्टिः १६ सुवेहा
रावामिलंयतनुगलेकंकणभवोनितेवपद्मालीति
लकमुदम्भ्याणिभुगले श्रवणेश्रीकर्णवरदिशुव
तीनांविधिवशादस्वैवीपंभूषाविधिरहहनाननः किम
भुना १७ कीर्तिः केकनवीरभद्दभवतः स्ववीहिनीभा
हिनी दिक्पालानखिलान्पदी न्पदथतीपाणयोः श्रना
पानले, सप्ताम्भोनिधिमेडलान्यपिगतावेष्यकपनी
वनात्योनविस्लपदंस्पृशत्यनुदिनंशेषमणीषांन्यपि
विध्याद्रिः कविमायनीतिरूपमारत्नाकरः कोशभ
त्रैागंधीमल[illegible]याचलः परिचराः सर्वेपिविद्या
धराः विद्याधरापविहरणांवितरणांदेशोप्यहोदक्षि
णः पांड्याखिउल्लवीरपांड्यभवतः किंकिंनलोकोत्त
रं १८ सत्यौनकेवः नवांगणेसदवीरपांड्यमनेग
जाः पंशवलिनोविभांति, श्रावासरानादविभूपतीना
मापणानशैलाइवसापराधाः १९ संचनिमेचनिको
धांत्यजनतिग्यजनितसमामाश्रु सुजनदेवहृपाणभ
ननिभजतिपुरंकंपमरिवर्गः २० कृपयोरपि इतिशा
र्दूःपरीविशिष्टराजवर्णनपरिच्छेदः ॥ ७ ॥ श्रुप्ता

१०

87

रत्नोनाय

विपलायनं श्यामलीद्रोलेकामयमयमदत्वेतमन
रहिशल्यं सौमित्रेरयशुपतिर्नायोषधिवनात् इति
स्मारंस्मारं वदरिनगरीभिर्हि विनिहत्य मैनं देतैर्दशाति
कपिनोरादसमगणः १ कस्यापि राजन्राजसूनानपा
दयतिमोदेव्यापिनलीस्थिताःकृ श्रमोजयमाकुमार
सविशेर्नोयापिकिंभज्यते शुकलवारिभवने शुकोधीः
पंजराद्विचरस्यानवलोकयस्यवलभावैकैकमाभाषते य
कस्यापि कनककराघातक्रीडसत्वेनविशुभ्य सेवक
लविटपिनमतेर्यंतेश्रावामवमेवने येरणद्वंद्वनावेध्या
यास्यस्पशोकमशोकतामितिनिजश्वभ्यांगयस्यहिंषा
नगकैः स्त्रियः २ रत्नाकरस्य कामंस्यः ततकोमलांगलि
गलदकैः सद्भौःस्थलीः पादैःपानितपावकैर्विगलद्धि
ष्णावृषेनाननाः॥ भीता भर्तृकरावलंवितकरास्वैदैरिय
यौभूना दावाग्निपरिनोभ्रमेतिपुनरभ्युपहिवाहाइव ३
कस्यापि त्वणं कोनाराराग्रमरधिलसन्मानसरतिः त्वणं
शैलंगमंगेहि न कलरवाकृष्टहृदयः॥ त्वणंपत्रिधानस्फुरति
पुलकिनोपदस्यकरादसन्याभोमारणेविशुरवने पालक्ष्मि
निमिव ४ वैयभानुपंदितस्य तन्त्रोपञ्चिन्नभूषणांक
लगिरोमोकुमंविभुतीवेयंतींत्रणिनाथवांविवसनो
सीत्कारमाततवती दोर्भ्यांवेरतवेगयामसभयामालिं
यकेटमशेसांमृतिंदयिताभिवानिरामिकोनहिहिषः

शेरते २ यातीनः पांथ्यं ध्यात्र जनिनत्रुकं ध्यस्यावंरं वर्त्ने
त्रुग्ये मार्गे इच्छामि इच्छास्थितमिटमिहते विस्मितं वीस्येनते
शुश्रानेत्र सुपितधनिभवनिवत्रक्षित्रशुदामनेत्रादंशंपेते
दावमृद्राः पथ्यिपथिकविदेरूंहिषंनाथनार्यः ७ भूंसुपर्णकेर
नेनिपातमलिनाः ससमाऽऽहृतास्वगुनाः सामामैचवपिजेनचिमः
करतले निःशेषमालिंगिनाः सेलग्राःक्र विरेकनाशुपगताः
क्वापि प्रवृत्ताः क्व विक्रमाः क्वापि वसारववस्तुनिरहेसाते ल
तारिस्थिताः ८ मालकानां नशकापि मालकानां नववर्जिता
हारावरुद्धकंटापि विराणविवस्त्रव ९ भोत्सीमंतरत्नमव
कनिनिरुद्वे हेमनाटकपत्रे लमायांमरवलापाकनकमणि
तलाकोटिशुभगद्दीने शोणंविंवोष्ठकांमावदरिमसगार्हस्थ्यागात
रीणामशेषिवाजनंजनाफलानामतनुइ निशावशानेवहारांदंशं
केषामपि कषिहिस्रिवंपावलायनिरसाकर्षिद्विवालिंगनं मह
हाणैः कचमालिहद्रिरयं विशामयहिः कैषां शुभवेलापि भवद्
रोधनृपतेरंतः पुरवाणामहर्षि कुहं विरैपर्वि टैरिव वेनकिं
नामनोवहिते ॥ धनददेवानां नवहरिणीवीरपलायितमसु
कारापनक्रमशरणमार्गान् कुशाग्रतासीदमिनेंद्रनीयश्लोगेपु
लग्नानिनृमंदेवशु १२ रानत्रिहिलेभयविहुतस्यभालस्थलेक
टकिनावनानाः प्रत्यापि किंवान भविष्यतीति विपाटयन्नुहुमि
वाहवाणि १३ स्नानः पाद्यषिवाविवारहपटले श्योह्यतहदर्वांकर
त्यानेनामऊष्माः प्रणालमलिले ईन्यानिवापांनलीन प्राका
रालवविहिदोषविपनक्रमपिंडहलान्कवैनिश्रनिवासं
निनपनिशेनापपिंड क्रिया १४ केषामप्येते इति शांर्ङ्गधर
श्रीविलापनपरिच्छेदः ११ ॥

अथ राजनीतिः राजास्य जगतो हेतुर्वृद्धेर्वृद्धाभिसंमतः
नयनानंदजननः शशांक इव वारिधेः १ धार्मिकं पा
लनपरं सम्यक्परपुरंजयं राजानमभिमन्यंते प्रजा
पतिमिव प्रजाः २ पर्जन्य इव भूतानामाधारः पृथिवी
पतिः विकलेपि हि पर्जन्ये जीव्यते न तु भूपतौ ३ प्रजा
संरक्षति नृपः सा वर्धयति पार्थिवं वर्धनाद्रक्षणं श्रेय
स्तन्नाशेन्यत्सदप्यसत् ४ आत्मानं प्रथमं राजा विन
येनोपपादयेत् ततोमात्यांस्ततो भृत्यांस्ततः पुत्रांस्त
तः प्रजाः ५ राज्ञि धर्मिणि धर्मिष्ठाः पापे पापाः समे स
माः लोकास्तमनुवर्तंते यथा राजा तथा प्रजाः ६ नृपाणां
चतुराणां च उभयोस्तुल्यमूर्तिता आधिक्यं तत्समाधे
यमाज्ञादानं पराक्रमः ७ सदानुरक्तप्रकृतिः प्रजापा
लनतत्परः विनीतात्मा नरपतिर्भूयसीं श्रियमश्नुते
प्रजा न रंजयेद्यस्तु राजा रक्षादिभिर्गुणैः अजागलस्त
नस्येव तस्य राज्यं निरर्थकं ९ प्रजामिव प्रजां हन्याद्यो
मोहात्पृथिवीपतिः तस्यैर्जायते नूनं भिर्हितो यस्तु क
ंचन १० प्रजापीडनसंतापात्समुद्भूतो हुताशनः
राज्ञः कुलं श्रियं प्राणान्नादग्ध्वा विनिवर्तते ११ यथा
बीजांकुरः सूक्ष्मः प्रयत्नेनाभिवर्द्धितः फलप्रदो भवे
त्कालेन तद्वल्लोकः सुरक्षितः १२ हिरण्यधान्यरत्नानि हि

योवागणवानितः तथान्यदपियत्किंचित्प्रजाभ्यःस्यात
महीपतेः १३ उत्खातान्प्रतिरोपयन्कुसुमितांश्चिन्वंल्लघू
न्वर्धयन्नुच्छ्रायान्नमयन्पृथूंश्चलघयन्विश्लेषयन्संहता
न् तद्वत्कंटकिनोबहिर्नियमयन्म्लानोपितान्पाल
यन्मालाकारइवप्रयोगनिपुणोराजाचिरंतिष्ठति १४
प्रकृतानिजदेशस्यवर्त्तोयोविजिगीषते सनृपःपरिधा
नेनहृतमौलिःपुमानिव १५ विजिगीषुररिर्मित्रंपा
र्ष्णिग्राहोथमध्यमः उदासीनोनरेंद्रार्थंवित्वेषान्नृपतेः
स्थितिः १६ निर्विषोपियथासर्पोफणाटोपभयंकरः त
थाडंबरवाञ्जातःपरैरभिभूयते १७ पुष्पैरपिनयोद्धव्यं
किंपुनर्निशितैःशरैः जयेभवतिसंदेहःप्रधानपुरुष
क्षयः १८ भूमिर्मित्रंहिरण्यंवाविग्रहस्यफलत्रयं ना
स्त्येकमपियेषांनतत्कुर्यात्कथंचन १९ सामैवहिप्र
योक्तव्यमादौकार्यंविजानता सामसिद्धानिकार्या
णिविक्रियांयांतिनक्वचित २० नविश्वसेदमित्रस्यमि
त्रस्यापिनविश्वसेत् विश्वासाद्भयमुत्पन्नंमूलान्यपि
निकृंतति २१ शपथैःसंधितस्यापिनविश्वासंव्रजेद्रिपो
राज्यलोभायतोवृत्रःशक्रेणशपथैर्हतः २२ उपकार
गृहीतेनशत्रुणाशत्रुमुद्धरेत् पादलग्नंकरस्थेनकंट
केनैवकंटकं २३ नोपेक्षितव्योविद्वद्भिरामयोरिरवत

या वह्निरल्पोपि संहृतः कुरुते भस्मसाद्वने २४ कौर्मं
संकोचमास्थाय प्रहारानपि मर्षयेत् कालेकालेवम
तिमानुत्तिष्ठेत्कृष्णसर्पवत् २५ तस्मात्स्वयाहि भेतव्यं याव
द्भयमनागतं आगतं तु भयं दृष्ट्वा प्रहर्तव्यमभीतवत् २६
परोपि हितवान्बंधुर्बंधुरप्यहितः परः अहितो देहजो व्या
धिर्हितमारण्यमौषधं २७ यच्छकंचमित्रंग्रासेग्रलंपरि
णामेच्छयत् हितं च परिणामे स्यात्तद्वयं भूतिमिच्छता
मानातसाहसं कार्यं विभवे गर्वमागतः स्वगात्राण
पि भावाय भवं ति हि विपर्यये २९ मा त्वं तात बलस्थितो
बाधिष्ठा दुर्बलं जनं न हि दुर्बलदग्धानां कुले किंचित्प्ररो
हति ३० यानि मिथ्याभिभूतानां पतंत्यश्रूणि रोदतां
तानि संतापकान्घ्नंति सपुत्रपशुबांधवान् ३१ ब्राह्मण
श्चवयेस्मृताः स्त्रीषु ज्ञातिषु गोषु च हुतादिव फलं पक्वे
स्थतत्कालस्य पतंति ते ३२ देवब्राह्मणवृत्तानि ये स्वादंति दुष्टधि
वीयते स्वकाले विशीर्यंते सेकेनमेनवाघ्नया ३३ प्र
णीतश्चाप्रणीतश्च यथाग्निर्दैवतं महत् एवं विद्वानवि
द्वांश्च ब्राह्मणो दैवतं परं ३४ अदैवं दैवतं कुर्युर्दैवतं
चाप्यदैवतं ब्राह्मणा लोकपालांश्च सृजेयुरतिकोपि
ताः ३५ युगे युगे च ये धर्मास्तेषु धर्मेषु ये द्विजाः तेषां निंदा
न कर्तव्या युगरूपा हि ते द्विजाः ३६ [illegible]लोके

पा॰
२०

९०

कृपयिक्लीवोस्म्यबांधवैः गोभिक्षन्नृपशार्दूल राजलक्ष्मा
द्विशिष्यते ३७ गतश्रीर्गणकान्द्वेष्टि गतायुश्च चिकित्स
कान् गतश्रीश्च गतायुश्च ब्राह्मणान्द्वेष्टि भारत ३८ बु
द्धौ कलुषभूतायां विकारे समुपस्थिते अनयो नयसंका
शो हृदयान्नापसर्पति ३९ न कालः खड्गमुद्यम्य शिरः कृ
न्तति कस्यचित् कालस्य बलमेतावद्विपरीतार्थदर्शने ४०
नाननप्रिजनो दैवात्मकरोति विगर्हितं न कर्मगर्हि
तं लोके कस्यचिद्रोचते कृतं ४१ मानानमपदामयमा
हृष्टोस्मीति विस्रब्धः उदारो द्वयपविश्रावविनिपातोति
दारुणाः ४२ कितवाः यं प्रशंसन्ति यं प्रशंसन्ति चारणाः
यं प्रशंसन्ति बंधकः स पार्थपुरुषाधमः ४३ राजानो यं प्र
शंसन्ति यं प्रशंसन्ति वै द्विजाः साधवो यं प्रशंसन्ति स
पार्थपुरुषोत्तमः ४४ प्रतापमश्रीवस्य किं करिष्य
ति मंदकाः गृहीतहस्तरुत्रस्य वा वियाराद्वावयः ४५
राजा भृत्याः प्रकृत्या व्याक्ते हि सर्वक्रियाक्षमाः नो राजे
व्यातेरनन्तयानागोपि वध्यते ४७ बहूनामप्यसाराणां
समुदायो हि दारुणः एवं ज्ञात्वा नरेन्द्रेण भृत्याः का
र्या विचक्षणाः ४८ कुलीनाः शौर्यसंपन्ना भक्ताः शास्त्रज्ञा
स्तनाः महावृत्तिं समभिद्विनात्मगाभिविष्योपाहयत ४९
नादितोपि दुरुकमोपि दैदितोपि महीभुजा नाविनयति

स॰

यः पापं सम्भवोर्हो महीभुजो ५० येनाहृतः समभ्येति श्रि
वेति ष्ठति सर्वदा दृष्टः सत्त्वमितं तूर्णेन सम्भवेद्यो र्हो महीभुजो
मालस्यं प्रवरेत्क्रूरं स्नेहं व्यसनिनं शठं प्रसंतप्तमभक्तं
वर्जयेद्दूरेण नराधिपः ५२ विक्रान्तः कर्मणि पटवल्लमान्वि
लसाभवति भृत्यायो नेघांजलोकसामिवृण्णानां विक्रता
कार्या ५३ क्रूरं व्यसनिनं लुब्धमप्रगल्भं भयाकुलं मृतविम
न्मायकर्त्तारं नाधिपस्त्येन योजयेत् ५४ नयोगिभिर्विनाशे
उपमतिम्भूयेहिकेवले तस्मादमी विधातव्या वद्धितव्याः प्र
यत्नतः ५५ वेदवेदांगत[illegible]तत्त्वज्ञो जपहोमपरायणः आशी
र्वादपरो नित्यमेष राजपुरोहितः ५६ क्रमागतो हितमतिः
सर्वभावपरीक्षकः धीरो यथोक्तवादी च पक्षहन्ताविधी
यते ५७ प्रवीणो धाकुदृधीमान्स्वामिभक्तः सनित्यशः
श्रलुब्धः सत्यवादी च पक्षशास्त्रविलेखकः ५८ मेधावी
वाक्यपद्धीमांल्लघुहस्तो जितेन्द्रियः प्राहुः शास्त्रपरिज्ञा
ताधघलेखक उच्यते ५९ इंगिताकारतत्त्वज्ञो बलवान्
प्रियदर्शनः समयज्ञः स्वामिभक्तः प्रतीहारः स उच्यते ६०
शूरोर्थशास्त्रनिपुणः कृतशास्त्रकर्मा संग्रामकेलिचतु
रश्वनरवंगयुक्तः भर्तुर्निदेशवशगोभिमतश्च तेजे सेनाप
तिर्नरपतेर्विजयागमाय ६१ कारणः ऊज्ञाश्वसंपत्प्राप्त
प्याहृहाम्यपंगवः येनेसान्तःपुरे नित्यं नियोक्तव्याः क्षमा

शा॰ ९१

मता १२ सिंहासनमिव राजेन्द्र सर्वसाधारणाः श्रियः प
रोक्षेच समक्षेच रक्षितव्याः प्रयत्नतः १३ स्नेहभोगेष्व
संगेभ्यो वर्त्तनार्यो हि सर्वदा द्वयोर्हि कुलयोः शोकमा
वहेयुररक्षिताः १४ महिष्या सदृशया भाव्यं सहकार्येषु द
क्षया सुसंस्कृतोपस्करया व्यये चामुक्तहस्तया १५ धर्म
शास्त्रार्थकुशलाः कुलीनाः सत्यवादिनः समाः शत्रौ च
मित्रे च नृपतेः स्युः सभासदः १६ न सा सभा यत्र न सन्ति
वृद्धा न ते वृद्धा ये न वदन्ति धर्मं नासौ धर्मो यत्र नैवास्ति स
त्यं न तत्सत्यं यच्छलेनानुविद्धं १७ सभां वा न प्रवेष्टव्यं व
क्तव्यं वा समञ्जसं अब्रुवन्विब्रुवन्वापि नरः किल्बिषमश्नु
ते १८ तस्मात्सभ्यः सभां गत्वा रागद्वेषविवर्जितः न वै न
यायविधं ब्रूयाद्यथा न नरकं व्रजेत् १९ माता पिता गुरुर्भ्रा
ता भार्या पुत्रः पुरोहितः नादण्ड्यो नाम राज्ञोस्ति यः स्व
धर्मे न तिष्ठति २० अवध्यो ब्राह्मणो बालाः स्त्री तप
स्वी च रोगवान् क्रियते व्यंगता येषां ततो दोषैर्न लिप्यते
न तु हन्यान्महीपालो हन्तकस्यापि चेद्यदि हत्वा तु वा
न नरकमाविशेत्सचिवैः सह २२ विप्रो यस्य महीपाला
मत्रिशालामशेषतः अग्रुको नार्हति स्यात्तमसंमंत्रर
हस्यवित् २३ मंत्रतंत्रज्ञो नरः प्रीतिर्देशकालोचितास्थितिः प
स्माराज्ञि भवेद्रक्तः सोमात्यः पृथिवीपतेः २४ मंत्रतः सारक्ष

टिलैः सुश्लिष्टैः सुपरीक्षितैः, मंत्रिभिर्धार्यते राज्यं
सुस्तंभैरिव मंदिरं ७५ नरपतिहितकर्त्ता द्वेष्यतां या
ति लोके जनपदहितकर्त्ता त्यज्यते पार्थिवेंद्रैः, इति म
हति विवादे वर्त्तमाने समाने नृपतिजनपदानां दुर्ल
भः कार्यकर्त्ता ७६ षट्कर्णो भिद्यते मंत्रश्चतुष्कर्णः
स्थिरो भवेत् द्विकर्णस्य तु मंत्रस्य ब्रह्माप्यंतं न गच्छति
एकं हन्यान्न वा हन्यादिषुर्मुक्तो धनुष्मता बुद्धिर्बुद्धि
मता मुक्ता हंति राज्यं सनायकं, तत इष्टैर्न नागेंद्रेण हृ
येनैव पात्रिभिः कार्यं संसिद्धिमभ्येति यथा वृष्या प्रमा
थितं ७९ दुर्योधनः समर्थोपि दुर्मंत्री प्रलयं गतः राज्यमेक
ष्यकारोष्टैः सुमंत्री चेदुग्रमकः ८० अष्टांगस्यापि वोढव्या
मंत्रिभिः पृथिवीपतिः यथावद्दोषनाशाय विदुरेण
विकारस्ततः ८१ दृष्टोन्नतेमितं दुष्टेन परिणामे सुखावहं
मंत्री चेत्प्रियवक्ता स्यात्केवलं स विघ्नः स्मृतः ८२ सुलभाः
पुरुषा राजन्सततं प्रियवादिनः अप्रियस्य च पथ्य
स्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः ८३ दुर्गाणि राज्ञा कार्याणि स
जलानि दृढानि च द्रव्यमन्नं च तेषु वस्यापनीयं प्रयत्न
तः ८४ दुर्गं वज्रविधं ज्ञेयं पर्वतस्य जलस्य च प्राकारस्य च
नस्यापि भूमेरपि भवेत्क्वचित् ८५ नगराणां सहस्रेण न
लक्षेणैव वाजिनां तथा सिध्यंति कार्याणि यथा दुर्गेण भा

शा॰
९२

92

वनः ८६ विषहीनो यथा नागो मदहीनो यथा गजः सर्व
षां च वशगो याति दुर्गहीनस्य भूपतिः ८७ शतमेको हि संध
त्ते दुर्गस्थो हि धनुर्धरः तस्माद्दुर्गं प्रशंसंति नीतिशास्त्रवि
दो जनाः ८८ एकः शतं योधयते प्राकारस्थो धनुर्धरः
शतं सहस्राणि तथा सहस्रं लक्षमेव च ८९ त्रिविधाः
पुरुषा राजन्नुत्तमाधममध्यमाः नियोजयेत्तथैवैतांस्त्रि
विधेष्वपि कर्मसु ९० ताल्पार्थं तत्य सामर्थ्यं मर्मज्ञं व्याव
सायिनं अर्धराज्यहरं भृत्यं यो न हन्यात्स हन्यते ९१ निर्विशे
षं यदा राजा समं भृत्येषु तिष्ठति तत्रोद्यमसमर्थानामु
त्साहः परिहीयते ९२ प्रसादो निःफलो यस्य यस्य क्रोधो
निरर्थकः न तं भर्तारमिच्छंति षंढं पतिमिवांगनाः ९३ त्य
जेत्स्वामिनं मस्तु श्रमस्तु गात्कृपणं त्यजेत् कृपणादवि
शेषज्ञं तस्माच्च कृतनाशकं ९४ अविवेकिनि भूपाले न
श्यन्ति गुणिनां गुणाः प्रवासरसिके कांते यथा साध्व्याः
स्तनोन्नतिः ९५ किंशुके किंशुकः कुर्यात्फलितेपि बुभुक्षि
तः अदातरि समृद्धेपि किं कुर्युरुपजीविनः ९६ सेव
या धनमिच्छद्भिः सेवकैः पश्य यत्कृतं स्वातंत्र्यं यच्छरीरस्य
मूढैस्तदपि हारितं ९७ वरं वनं फलं भैक्ष्यं वरं भारोपजी
वनं पुंसां विवेकहीनानां सेवया न धनार्जनं ९८ जीवंतो
पि मृताः पंच व्यासेन परिकीर्तिताः दरिद्रो व्याधितो मूर्खः प्र

वासीनित्यसेवकः ११ नकश्चिच्चंडकोपानामात्मीयो
नाम भूभृतां होतारमपि जुह्वंतं दहत्येव हुताशनः १२
गरुडाकारेणापि सेव्यः स्याद्धंसाकारैः सभासदैः हंसाकारो
पि संत्याज्यो गरुडाकारैः सभासदैः १ वक्रः सेव्यो नृपः से
व्यो न सेव्यः केवलो नृपः पश्य चक्रस्य माहात्म्यं मृत्पिंडः
पात्रतां गतः २ गंतव्या राजसभा द्रष्टव्या राजपूजिता लो
काः यद्यपि न भवंत्यर्था स्तथाप्यनर्था विनश्यंति ३ अ
त्यासन्ना विनाशाय दूरस्था न फलप्रदाः मध्यभावेन सेव्यंते
राजा वह्निर्गुरुः स्त्रियः ४ आसन्नमेव नृपतिर्भजते मनुष्यं
विद्याविहीनमकुलीनमसंगतं वा प्रायेण भूमिपतयः
प्रमदा लताश्च यः पार्श्वतो भवति तं परिवेष्टयंति ५ यस्मिन्ने
वाधिकं चक्षुरारोपयति पार्थिवः कुलीनो वा कुलीनो वा
स श्रियो भाजनं भवेत् ६ धवलान्यातपत्राणि वाजिनश्च म
नोरमाः सदा मत्ताश्च मातंगाः प्रसन्ने सति भूपतौ ७ राज्ञि मा
तरि देव्यां च कुमारे मुख्यमंत्रिणि पुरोहिते प्रतीहारे सम
वर्त्तेत राजवत् ८ यत्राहवे प्रवध्यंते सामर्थ्यमपराङ्मुखाः
निकटे युद्धे यांति ते स्वर्गं योगिनो यथा ९ पदानि क्रतु
तुल्यानि त्वाहवेष्वनिवर्त्तिनां राज्ञा सह कृतमादने हतानां।
विपलायिनां १० न वाहं वा दिनं जीवं निर्हेतिं परमारितं
न हन्याद्धि निहंतं च गृहस्पर्शे हीणमागते ११ हिंसाश्चपि न गच्छे

पा॰
९३

तिर्यंगतिं नापियोगिनः स्वामर्थं संत्यजन्प्राणांस्तां ग
तिं याति सेवकः ११ राजा तुष्टोपि भृत्यानां मानमात्रं
प्रयच्छति तेपि संमानमात्रेण प्राणैः प्रत्युपकुर्वते १२
स्वास्वाम्यव्यविच्छेत्ता स्वामी भृत्यस्य दुर्लभः प्रत्युत्कूलः शु
चिर्दक्षः प्रभोर्भृत्योपि दुर्लभः १४ अपि तेजस्व्यपि नृपः
पानासक्तो न साधयत्यर्थान् तृणमपि दग्धुमपाको वड
वाग्निः संपिबन्नब्धिं १५ पानं मद्यानां नार्यो मृगया गी
तवादने एतानि शुक्र्यासेवेत प्रसंगो ह्यत्र दोषवान् १६
नृपः कामासक्तो गणयति न कार्यं न च हितं यथेष्टं स्वच्छं
दः प्रचरति किल मत्तो गज इव ततो मानाध्मातः पतति नृय
दा शोकगहने तदा भृत्ये दोषान्क्षिपति न निजं वेत्त्यविन
यं १७ गुणवदगुणवद्वा कुर्वता कार्यजातं परिणतिरव
धार्या यत्नतः पंडितेन अतिरभसकृतानां कर्मणामाविः
पत्तेर्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः १८ आयाद्ध
नर्थभागेन व्ययकर्म प्रवर्तयेत् प्रभूतेन लक्ष्मीर्यथा हि विरं
भक्षणानि पश्यति १९ अर्थानामर्जने कार्यं वर्धनं रक्षणं तथा
भक्ष्यमाणो निरादायः सुमेरुरपि हीयते २० कर्मणा म
नसा वाचा चक्षुषा च चतुर्विधं प्रसादयति लोकं यस्तं लो
को नु प्रसीदति २१ संभोजनं संकथनं संप्रश्नोऽथ समाग
मः ज्ञातिभिः सह कार्याणि न विरोधः कदाचन २२ संह

तिः प्रश्रमो राजन्विगुणोऽपि विवर्धते नैषेनापि परित्य
ज्यात्प्रवर्धेहतितंडुलाः २३ भेदोः परिभवो नित्यं वैरंती
ह्यास्य नित्यशः उत्सृज्यन हृदयं तस्मात्मर्थात्प्रवर्तितिं समा
प्नुयेत् २४ अवृद्धिमाग्निता नावर्तनव्याम पराधिनो
न हि सर्वत्र पाण्डित्यं सुलभं पुरुषैः क्वचित् २५ तेजस्विनि
क्षमोपेते नातिकर्कशमाचरेत् अतिनिर्मथनादग्निश्चं
दनादपि जायते २६ किमप्यसाध्यं महतां सिद्धिमेति ल
घीयसां प्रदीपो भूमिगेहान्तर्ध्वान्तं हंति न भानुमान् २७
अरावप्युचितं कार्यमातिथ्यं गृहमागते छेत्तुमप्या
गते छायां नोपसंहरते द्रुमः २८ हन्तमेषापमस्तानिम
गेङ्गः संज्वस्यति बुद्धिमंतः सहंतेव निधाय हृदि किंच
न २९ व्रजंति ते मूढधियः पराभवं भवंति मायाविषु
ये न मायिनः प्रविश्य हि घ्नंति शठास्तथाविधानसंवृ
तांगान्निशिता इवेषवः ३० कोऽहं कौ देशकालौ समवि
षमगुणाः केऽरयः के सहायाः का शक्तिः कोऽभ्युपायः फ
लमिह च किं यत्कीदृशी दैवसंपत् संपमौ को निबंधः
प्रविदितवचनं सोऽमरं किंनु मे स्यात् इत्येवं कार्यसिद्धा
ववहितमनसो हृत्सगाः संपदः स्युः ३१ धर्मः प्रागेव चिं
त्योक विविगतमतौ सर्वदा लोकनीत्यौ प्रज्ञायौ वा
ष्टागौ मृदुकठिनवसौ योजनीयौ च काले ज्ञेयं लोका

नहृंतेवचनयनवैमेंडलंवीक्षणीयमात्मायत्तेनर
क्षेणवर्णाश्रिवस्थितः सोपिनोपेक्षणीयः १२ कृतौविवा
हेव्यसनेविपत्तयेयशस्करेकर्मणिमित्रसंग्रहे प्रियास्
नारीसुधनेसुवंस्युपनयस्तेसुतगणेनेत्रेधेः १३
स्वाम्यमात्यश्चराज्यंचकोशोदुर्गंबलंसुहृत् एतावदुच्य
तेराज्यंसत्वबुद्धिव्यपाश्रयं १४ संधिविग्रहयानानिसंस्थि
तिःसंश्रयस्तथा द्वैधीभावश्चभूपानांषड्गुणाःपरिकीर्ति
ताः १५ उत्साहस्यप्रभोर्मंत्रस्यैवंशक्तित्रयंजगुः स्वात्मनः
सुहृदश्चैवतन्मित्रसेनादयालयः १६ सामदानेभेददंडा
विमुपायचतुष्टयं हस्त्यश्वरथपादाताःसेनांगंस्याच्चतु
ष्टयं १७ दुष्टाविनीतशत्रूणांभयकृद्देवसन्निभे पाप्नुया
रणेमोजसंयत्तेदोविद्युग्रहापहं १८ वर्षानिलरजोघर्महि
मादीनांनिवारणं राज्यलक्ष्मीगृहंचारुपवित्रंछत्रधार
णं १९ चामरंश्रीकरंदिव्यंराज्यशोभाकरंपरं सैंहासनम
दैश्वर्यकरंलोकानुरंजनं २० सुमनोवरवस्त्राणांधारणं
दिव्यरूपकृत् पापालक्ष्मीप्रशमनंचंदनायनुलेपनं २१
स्नानेनाममनः प्रसादजननंदुःस्वप्नविध्वंसनं शौचस्यायत
नंमलापहरणंसंवर्धनंतेजसां रूपोद्योतकरंरिपुप्रमथ
नंकायाग्निसंदीपनं नारीणांचमनोहरंश्रमहरंस्नानेद
शैतेगुणाः २२ तांबूलंमदवेगनाशनिपुणंसंवर्धनंते

न्मेसो नित्यंनादरववह्निहृदिजननेतेगंधदोषापहं वज्रा
लेकरणांप्रहर्षजननेविद्रुमपागूरणांकामम्यायतेनं
समुद्रवकरेलस्याःशरवस्यास्पदं ४२ देवतातिथिविप्र
णांश्रजनेपापनाशने लोकहृदयेपिशुभकृद्दानेधर्मयश
स्करं ४४ स्नानमत्यंहृदेविस्वामिसनृदेवते पकेकोन
रेताहृद्याश्रीकराःप्रभूर्धति ४५ मध्येभानोस्तुमाणि
क्यंहृदैववज्रंतभार्गवे चंद्रस्यशुक्ताप्रग्रंथायास्याविद्रु
मम्भूमिजे ४६ नैर्ऋत्यांवाहुगोमेदंपश्चिमेमंदनीलकं
वायव्येकेतवैदूर्यंपुष्परागंगुरहृन्नेरे ४ मारकतंवुधेशा
नेस्थापनीयंविचक्षणैः पतलक्षणासंपुक्ताप्पद्रदारि
द्रनाशिनी ४८ माणिक्यंतवरीणस्यातिविमलंशुक्ता
फलंशीतगोर्माहेयस्यचविद्रुमंमरकतंमौमस्यवागी
शंमं देवेज्यस्यचपुष्परागमदितंशुक्रस्यवज्रंशनेर्नी
लंनिर्मलमन्ययोश्चगदितेगोमेदवैदूर्यके ४९ पते
नानाग्रंथानश्निशाई.परेरानतीतिपरिच्छेदः श्रणनी
तिः सुवर्णंतेमतांवर्मकृतस्येपदिनशाकयेन स्वल्पमप्य
वगंतव्यमार्गस्थोनावसीदति १ प्रत्यहंप्रत्यवेक्षेत नरश्च
रितमात्मनः किंनुमेपशुभिस्तुल्यंकिंनसत्पुरुषैरिति २
सद्भिरेवसहासीत सद्भिःकुर्वीतसंगतिं सद्भिर्विवादंमै
त्रींवानासद्भिःकिंचिदाचरेत ३ नहिंसंतिनयाचंतेपरंनि

श्रा.
५५
95

दंनकुर्वते अनाहूतानवाचयंतितेनाशमानेनदेवताः ४
पठतोनास्तिमूर्खत्वंजपतोनास्तिपातकं मौनिनःकलहो
नास्तिनभयंचास्तिजाग्रतः ५ गतेपिवयसिग्राह्याविद्यास
र्वात्मनाबुधैः यद्यपिस्यान्नफलदासुलभासान्यजन्मनि ६
यदीच्छसिवशीकर्तुंजगदेकेनकर्मणा परापवादसस्ये
भ्योगांचरंतीं निवारय ७ वाङ्माधुर्याद्यातिलोकेप्रियत्वं वा
क्पारुष्याद्यातिलोकाप्रियत्वं किंतद्द्रव्यंकोकिलेनोपनी
तंकोवालोकेगर्दभस्यापराधः ८ यस्यचाप्रियमन्विच्छेत्तस्य
कुर्यात्सदाप्रियं व्याधोमृगवधंकर्तुंगीतंगायतिसुस्वरं ९
प्रहरिष्यन्प्रियंब्रूयात्प्रहृत्वापिप्रियोत्तरं अपिचास्यशिरः
छित्त्वानरोछोचेत्तथापिच १० अनागतविधातारमप्रती
कारकोपनं स्थिरारंभवदान्यंचनरंश्रीरुपतिष्ठते ११ सुमं
त्रितेसुविक्रांतेसुकृतेसुविचारिते प्रारंभेकृतबुद्धीनां
सिद्धिरव्यभिचारिणी १२ नालसाःप्राप्नुवंत्यर्थान्नशाठ्या
नचमानिनः नचलोकरवाद्भीतानचशश्वत्प्रतीक्षिणः १३
नोदन्वानर्थितामेतिनचांभोभिःप्रपूर्यते आत्मानपात्र
तांनेयः पात्रमायांतिसंपदः १४ सर्वथासुहितमाचरणी
यंकिंकरिष्यतिजनोबहुजल्पः विद्यतेनखलुकश्चिदुपायः
सर्वलोकपरितोषकरोयः १५ काकतालीययोगेनयद
नात्मवतिदत्तं करोतिश्रवणंपल्लवीसुतदस्याःश्रीवचाप

ले १९ योयमर्थं प्रार्थयते यदर्थं चटतेपि च अवशं प्रतदवा
मोति न चेच्छांतो निवर्तते १० केचिदज्ञानतो नष्टाः केचिन्न
ष्टाः प्रमादतः केचिज्ज्ञानावलेपेन केचिन्नष्टैस्तु नाशिताः
मित्रस्वजनवंधूनां बुद्धैर्धैर्यस्य चात्मनः आपन्निकषपाषा
णे नरो जानाति सारतां ११ ऽः स्थैरपि निजैरेव प्रावृतं सर्वत्र
नमे स्फुतं जीर्णांवरेणापिहृ हे कार्यं टमर्हति २० विंतनी
यान्हि विपदसमादेव प्रतिक्रिया न कूपखननं युक्तं प्रदी
प्ते वन्हिना गृहे २१ वंदेहाविभ्रमन्यायप्रभवाह्दिभवाक्षि
कृशानाभिमतादेहे पीननानन शोभते २२ अपरीक्षत
कर्तव्यं कर्तव्यं सुपरीक्षितं पश्चाद्भवति संतापो ब्राह्मण्या न
कुलेयथा २३ दिवानिरीक्ष्य वक्तव्यं रात्रौ नैव च नैव च संच
रंति महाधूर्ता वटे वररुचिर्यथा २४ गावो हरप्रचारेणहि
रण्यं लोभलिप्सया स्त्री विनश्यति रूपेण ब्राह्मणो राजसे
वया २५ प्रतिदानाद्कलिर्वद्धो नष्टो मानाञ्च याधनः विनष्टो
रावणो लौल्यादति सर्वत्र वर्जयेत २६ धनमस्तीह वाणिज्यं
किंचिदस्तीह कर्षणं सेवयापीह दस्तीति भिक्षया नैव चनैव
च २७ स्पृशन्नपि गजोहंति जिघ्रन्नपि भुजंगमः हसन्नपि न
पोहंति मानयन्नपि दुर्जनः २८ जानंति पशवो गंधाद्वेदाज्जानं
ति वाडवाः चराज्जानंति राजानश्चक्षुर्भ्यामितरे जनाः २९ स
पदो लभते काकोहृत्तस्य विविधं फलं परहीनो मृगेंद्रो

१८

पा॰ विभूमिसंस्थानिवीक्षते ११ सपत्नो लभते लक्षं गणागुरुको
पि मार्गणाः न लक्षते सो विपक्षो गुणौ वा सर्वयेते यदा १२ प्र
लब्धापि फलं वात्तः संश्रितायांति संपदः महाहृदसमीप
स्थे पपश्चनी ले विनश्यति सर्वे सहायेस्तनवः प्रतिज्ञानाथ
पालकाः परोपकारिणः सेव्या निर्धना अपि वै नराः १३ भु
क्तिश्चकं परगृहाणि याद्बालादपि विचक्षणाः स्वर्वस्व विषयं
वक्तुं किं न दीपः प्रकाशयेत् १४ कटुकं वा मधुरं वा प्रस्त
न वचनं मनोहरि वामे गर्दभनादश्चित्तप्रीत्यै प्रयाणेषु
वृथा वृष्टिः समुद्रेषु वृथा तृप्तस्य भोजनं वृथा दानं समर्थ
स्य वृथा षंडे विभूषणं १६ प्रज्ञा गुरुमृषिं प्राहुः प्रभातमेघ
डंबरं दंपत्योः कलहश्चैव परिणामे न किंचन १७ समेता
निनपश्यंते स्पर्धमानास्तु केशाः बालाणा गृध्रयो राजानः
मुहूर्मुहुदवरहे १८ वकेशं च बहुतीरं जलपात्रमुपानहौ
पौषं बीजमाहारं संकीर्णानपयाम्नयात् १९ अर्धनाशं
मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च वंचनं चापमानं च मतिमा
न्न प्रकाशयेत् ५० अहूतिकं त्यजेद्देशं वृत्तिसोपद्रवां त्यजे
त् त्यजेन्मायाविनं मित्रं धनं प्राणहरं त्यजेत् २१ सौहृदेन
परित्यक्तं निःस्नेहं खलवत्त्यजेत् सोदरं भ्रातरमपि किंचु
तान्यपण्यरजने २२ यन्निमित्तं भवेल्लोको कोदुःखिवा तामपर्व
च श्रायामो वा यतो मूलं न तदेकाग्रमपित्यजेत २३ त्यजेदे

२१

96

१५

केकुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलंत्यजेत् ग्रामंजनपदस्यार्थे
त्मार्थेपृथिवींत्यजेत् ४४ नगणस्याग्रतोगच्छेत्सिद्धेकार्ये
समंफलं यदिकार्यविपत्तिःस्यान्मुखरस्तत्रहन्यते ४५
पंचयत्रनविद्यंते नतत्रदिवसंवसेत् धनिकःश्रोत्रियो
राजानदीवैद्यस्तुपंचमः ४६ अनायकेनवस्तव्यंनवसेद्ब
हुनायके आत्मनःशान्तिमन्विच्छन्नवसेद्बालनायके ४७
सर्वेयत्रविनेतारःसर्वेपंडितमानिनः सर्वेमहत्त्वमिच्छं
तितद्वृंदमवसीदति ४८ घटंभिंद्यात्पटंछिंद्यात्कुर्याद्रास
भरोहणं येनकेनाप्युपायेनप्रसिद्धःपुरुषोभवेत् ४९
नहीदृशंसंवलनंत्रिषुलोकेषुविद्यते दयामैत्रीचभूते
षुदानंचमधुरावाक् ५० विवादोधनसंबंधोयाचनंस्त्री
षुसंगतिः आदानमग्रतःस्थायिमैत्रीभंगस्यहेतवः ५१
दर्शितानिकलत्राणिगृहेस्माभिरशंकितं कथितानिर
हस्यानिसौहृदंकिमतःपरं ५२ नमातरिनदारेषुनसो
दर्येनचपुत्रके विश्रंभस्तादृशोयादृक्मित्रेपुंसांनिरंतरं
प्राणानामपिपरित्राणंप्रीतिविश्रंभकारणं केनसृष्टमि
दंरत्नंमित्रमित्यक्षरद्वयं ५४ दुःखेनाश्लिष्यतेभिन्नंश्लिष्टं
दुःखेनभिद्यते भिन्नाश्लिष्टातुयाप्रीतिःसादुःखैकप्रदा
यिनी ५५ ययोरेवसमंवित्तंययोरेवसमंकुलं तयोर्मैत्री
विवाहश्चनतुपुष्टविपुष्टयोः ५६ चिबुकेयस्यलोमानि

स्या.

५२

ग्रा॰
९०

97

नवक्षसिनगलयोः तेनमैत्रीनकृतेव्यायदिनिर्मार्गं षंजग
त ५७ येनेतपसिशौर्येचयस्यनप्रथितंयशः विद्यायाम
र्थलाभेवानस्यजन्मनिरर्थकं ५८ परोपकारशून्यस्यधि
ङ्मनुष्यस्यजीवितं जीवंतुपशवोयेषांचर्माप्युपकरि
ष्यति ५९ यज्जीव्यतेक्षणमपिप्रथितैर्मनुष्यैर्विज्ञानविक्र
मयशोभिरभग्नमानैः तन्नामजीवनफलंप्रवदंतिसंतः
काकोपिजीवतिचिरंचबलिंचभुंक्ते ६० किंतेनजातुजा
तेनमातुर्यौवनहारिणा आरोहतिनयःस्वस्यवंशस्या
ग्रेध्वजोयथा ६१ अजातमृतमूर्खेभ्योमृतौजातौसुतौव
रौ यतस्तौस्वल्पदुःखायज्ञावज्जन्मदहेत ६२ नपुत्रःपि

ग्राव॰

तरंद्वेष्टिसभावात्स्वस्यवैरतः पितरंयोहिविद्वेष्टिजाय
तेन्यस्यवैरतः ६३ नपश्यावोक्ते यःसुतःपितरंद्वेष्टितं
विद्यादन्यरेतसः
यत्सुतातायणांद्वेष्टितंविद्यादन्यरेतसं ६४ किंकुलेनवि
शालेनशीलमेवात्रकारणं कृमयःकिंनजायंतेकुसु
मेषुसुगंधिषु ६५ नपुत्रेणैनपूज्यंतेगौरवारायतेपंद्
रेवर्धापारमाद्रेत्रमेप्रदीपोनपुनःक्रणी ६६ अथमामात
लैःख्याताःसमवैस्त्वाधमाधमाः उत्तमाश्चात्मनाख्या
ताःपित्राख्यातास्तुमध्यमाः ६७ ज्येष्ठोभ्रातापितृसमोमृते
पितरिसर्वदा सर्वेषांचनिदातामपालयतान्यपिपालयेत

६८

कनिष्ठास्तेन मन्येरन्सर्वे ज्येष्ठानुवर्तिनः तमेव ह्युपजी
वेरन्यथैव पितरं तथा १० विभागे च समानांस्तेन पित
द्रव्यस्य केवलं लभेः पूर्वं तेनैव यस्तु गुरुः स हि निगद्यते
ऋणशोधश्चाग्निशोधः शास्त्रशोधस्तथैव च पुनः पुनः प्र
वर्तितेन तस्माच्छेषं न वर्तयेत् ११ कुभोज्येन दिनं तच्छेषं क
लत्रेण शर्वरी कुपुत्रेण कुलं नष्टं तत्रैकं पत्र दीयते १२
चनरः सृजता पूर्वं उपायांस्तेन वेधसा न सृष्टः पंचमः
कोपि गृहस्थं येन योषितः १३ सदैव भर्ता जानीयात्स्वे
त्रमूलं परं स्त्रियं उद्विजेत तदैवास्याः सर्पाद्वेश्मगता
दिव १४ वर्धयस्व तपसीमस्या ह्यस्याप्यहं ततव्रणः मयपा
स्त्रीमती राजन्निति नष्टहृद्या महे १५ जल्पंति सार्धमन्ये
न पश्यंत्यन्ये सविभ्रमे हृदये चिंतयंत्यन्यं न स्त्रीणामे
कतो रतिः नाग्निस्तृप्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः
नांतकः सर्वभूतानां न पुंसां वामलोचना स्थानं नास्ति
क्षणो नास्ति नास्ति प्रार्थयिता नरः तेन नारद नारीणां
सतीत्वमुपजायते १६ सा भार्या या प्रियं ब्रूते स पुत्रो यत्र
निर्वृतिः तन्मित्रं यत्र विश्वासः स देशो यत्र जीव्यते १७
लस्याप विस्त्रीं हं न भयं मेस्तीति मोह निद्रैषा यदिह
र्णासोवैं दो भवति भयं स्त्रीहिकाम्रतोः १८ प्रतिपदि चया
दवत्तासंततगमनाद्दनाद्दरो भवति लोकः प्रयागवा

मा.
५८

98

सोह्रूपेस्नानेसमाचरति ८३ अनस्यपः प्रयात्सैवैनेरःसै
देववच्छितैः श्रयःकूपस्यखनकऊर्ध्वप्रासादकारकः ८४
अतिपरैवपादवज्ञासनतगमनादनादरोभवति मल
येभिलग्नंधीवंदनतरूमिंधनंकुरुते ८५ पनेतीतिशा
सेभ्यः यालेमहूर्तेप्ररुषस्यजेन्निद्रामतेद्विनः नवंप्रातः
प्रवहंह्स्रियतिस्त्रीरिणाप्रया ८६ नोतरस्याप्रतीच्यांच
कुर्वीतशयनेशिरः शय्याविपर्ययाज्जंमोद्विजैः शक्रेणपा
टितः ८७ कुर्यान्नपरदारेष्वंविश्वासंस्त्रीषुवर्जयेत् हतो
दपानस्थःसीतार्थेहतःपत्न्याविडूरथः ८८ नासवव्यसने
तीवःकुर्याहर्तोविपलवं ह्रस्वयोह्रियद्भःदीवास्त्रागप
हरणेःहयं ८९ दानंसमवाप्तिनंकुर्यान्नपश्चात्तापवानभवेत्
वलिनामार्थितेनावैधेदानेशोषस्यत्तुह्रदये ९० यालगाना
वमत्येनवलशापानिडुःमहः नत्वकागोगतःकोपाद्धा
लणस्यपवीदितः ९१ दंभार्थंभोद्दनंकर्मनावेदेदिहनि
ष्फले ब्राह्मणांदंभलब्धानविपाकरणिस्यनिष्फला ९२
नक्रीनेतः प्रमूढःस्यात्द्रागावशीकृतः पुत्रशोकादपू
रथोजीवंजायाजितोत्यजत् ९३ [illegible]
[illegible] हिपेदाकापशानवोरामपाक
षविपन्नतात् वाक्याकण्यकणावंकेभीमःकुरुकुलक्ष
यं ९४ परेषांलेशदंकुर्यान्नपैशुन्यंप्रभुप्रियं पैशुन्यंनग

नैराश्येऽश्चंद्रार्कौभ्रमतामीयतां १५ ऊर्णनाभीवजननाभसतो
नयाज्ञोमानहारिणी वलिप्रार्थनया प्राप लघुतां प्रभु
र्घोनमः १६ वक्रैः क्रूरनतैर्ल्लेख्यैर्नकुर्यात्प्रीतिसंगतिं व
सिष्ठस्याहरद्देनुं विश्वामित्रो निमंत्रितः १७ मीवितपसि
लीनानामिंद्रियाणां न विश्वसेत विश्वामित्रोपि मेनकं टौम
नकावशमागतः १८ भक्तेरक्तेमदामके निर्दोषेनपरि
त्यजेत रामस्यकामसतीं सीतां शोकशल्याकुलोभवत् १
नक्रोधायान वधानस्य भीमामिच्छेद्धि धीयतां मिपीतभ्रा
तृरुधिरः प्रापनिंदां वृकोदरः १० वर्जयेदिंद्रियजयेपितिंजे
नेजननीमपि प्रतीकृतोपि प्रद्युम्नः कामितः शंबरस्त्रिया
प्रभुप्रसादे विश्वासं नकुर्यात्समसन्निभे नंदेनमंत्रीतिद्वि
ज्ञः शकटालोक्षहंबंधते २ न लोकायतवादेन नास्तिकः
स्याद्दैवतः हरिर्हिरण्यकशिपुं जघान स्तंभनिर्गतः ३
प्रभुत्वपदारूढः सज्यात्रेवापमानयेत् नहुषः शक्र
तां प्राप्य च्युतो गसर्पमानतः ४ हितोपदेशं श्रृणुयात्
कुर्वीतच यथोदितं विदुरोक्तमकृत्वाभूत्कौरवः शोक
भाजनः ५ न प्रत्ययन्नेमेषोर्ग्यं कुर्यादार्य स्कयोचन प्रजापि
नप्रभुत्वोद्धतः नाम्नाणोपमः ६ स्कृतिमरस्तकमायावं
नत्यजेत्साधुसेवितं दैत्यानां प्रीतियोगाभूत्स्वानपथमेकि
याम्रवी - नदीनां न वितां वैव मृगिणां शस्त्रपाणिनां

श्रा ९९

विश्रामो नैकृतेभ्यः श्रीश्रुराजकेलेश्रव ८ ॥

व्याकुलोपि विपत्याते: स्मरेद्विष्णुं सदा हृदि ॥

शरवनस्पगतोभीरुः सस्मार गरुडध्वजम् १ पतेदेहमेदस्य
संदेहो वै स्वलेवे मार्गे न कार्यो न्येऊदर्शने: रामप्रभावमयापि
पतोश्वीयपश्यसेननना ॥ शार्ङ्गधरस्य प्रधाजरामत्रष्या
णामनध्यावाजिनोजवा प्रसंभोगो जरास्त्रीणां [illegible]
णां [illegible] मलंजरा १२ कविः करोति काव्यानि स्वाद जानंति
पंडिताः सुंदर्याश्च पिलावण्यं पतिर्जानाति नो पिता १३
कस्यापि इति शार्ङ्गधरे नीतिपरिच्छेदः १३ मणिः शाणो
लीढः समरविजयी हेति निहितो मदक्षीणो नागः शर
दि सरितः श्यानपुलिनाः, कलाशेषश्चंद्रः सुरतमृदिता
बालवनिता तनिम्ना शोभंते गलितविभवश्चार्थिषु नृ
पाः १ अथ मिश्रकनीतिः शशी दिवसधूसरो गलितयौ
वना कामिनी सरो विगतवारिजं मुखमनक्षरं स्वाकृतेः
प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो नृपांगणगतः ख
लो मनसि सप्त शल्यानि मे २ पतेो भर्तृहरेः अविधेयाभृ
त्यजनाः शठानि मित्राणि दायकः स्वामी अविनयवती
च भार्या मस्तकशूलानि चत्वारि ३ शक्तिरहितं प्रकुप्यति
सेवामकोपि मानमुद्वहति प्रथनोपि दिकामयपेत्नानी

तिविधिर्विडंबयति नं ४ दौर्मंत्र्यान्नृपतिर्विनश्यति यतिः
संगात्सुतो लालनाद्विप्रोनध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं
खलोपासनात् मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात्स्नेहः प्र
वासाश्रयात्स्त्री मद्यादनवेक्षणादपि कृषिस्त्यागात्प्रमा
दाद्धनं ५ कोर्थान्प्राप्य न गर्वितो भुवि नरः कस्यापदोस्तं
गताः स्त्रीभिः कस्य न खंडितं भुवि मनः को नाम राज्ञां प्रि
यः कः कालस्य न गोचरांतरगतः कोर्थी गतो गौरवं
को वा दुर्जनवागुरानिपतितः क्षेमेण यातः पुमान् ६
क्लीवे धैर्यं मद्यपे तत्त्वचिंता सर्पे क्षांतिः स्त्रीषु कामोपशां
तिः काके शौचं द्यूतकारे च सत्यं राजा मित्रं केन दृष्टं श्रुतं
वा ७ मांसं मृगाणां दशनं गजानां मृगद्विषां च फलं द्रुमा
णां स्त्रीणां स्वरूपं हि नृणां हिरण्यमेते गुणा वैरकरा भवं
ति ८ स्तब्धस्य नश्यति यशो विषमस्य मैत्री नष्टक्रियस्य
कुलमर्थपरस्य धर्मः विद्याफलं व्यसनिनः कृपणस्य सौ
ख्यं राज्यं प्रमत्तसचिवस्य नराधिपस्य ९ शाठ्येन मित्रं कप
टेन धर्मं परोपतापेन समृद्धिभावं सुखेन विद्यां परुष
णनारीं वांछंति ये व्यक्तमपंडितास्ते १० पानवादेन तु विना
शामोद्वाशा कौलिके मते नामांतविवश्राशास्त्रे येमत
निरर्थकं ११ राजाहरणिब्राह्मणाः सर्वभक्षी स्त्री चावयण
द्वेष्टुहिः सहायः प्रेष्यः प्रतीपोपकृतः प्रमादी त्याज्याः

मेवैरमकृतस्य वेदिभिः १२ वैयंपानरतेनेदंजपठितंस्वाध्या
यहीनेहितं पृष्ठेकापुरुषेरुयंगतवयंमूर्विषपरिव्राजकं रा
जानंवक्रमंत्रिभिःपरिवृतंदेशंचसोपद्रवं भार्यांयौवनगर्वि
तांपरततंसंचंतितेपंडिताः १३ वृक्षंक्षीणफलंत्यजंतिविह
गाः शुष्कंसरःसारसा निर्द्रव्यंपुरुषंत्यजंतिगणिकाभ्रष्टंन
पंमंत्रिणः पुष्पंपर्युषितंत्यजंतिमधुपादग्धंवनांतंमृगाः
सर्वःकार्यवशाज्जनोभिरमतेकः कस्यकोवल्लभः १४ स्व
फलनिचयःशाखाभंगंकरोतिवनस्पतेर्गमनविरसंवर्हा
पीडःकरोतिशिखंडिनम् चतुरगमनेजात्यायोषासुसंगोवि
ववात्यनेगुणावनिजेनप्रायेणैनेगुणाः खलुहृषत्तं १५ स
जंतिभयमकृतपापंमित्रंपुषाः प्रमादिनंविद्या ह्रीःकामि
नमलंस्त्रीःकृतंसौहृजंनेलोकः १६ द्वाविमौपुरुषौलोके
स्वाविनौनकदाचन यश्चाधनःकामयतेयश्चकुप्यत्यनीश्वरः
१७ द्वाविमौपुरुषौलोकेपरप्रत्ययकारकौ स्त्रियःकामित
कामिन्योलोकःपूजितपूजकः १८ द्वाविमौपुरुषौलोकेस्व
र्गस्योपरितिष्ठतः प्रभुश्चक्षमयायुक्तोदरिद्रश्चप्रदानवान्
द्वाविमौपुरुषौलोकेनभूतोनभविष्यतः प्रार्थितोयश्चकु
रुतेयश्चनार्थयतेनरं २० द्वाविमौपुरुषौलोकेशिरःशूल
करौपरौ गृहस्थश्चयोनिरारंभोयतिश्चसपरिग्रहः २१ द्वावि
मावंभसिनिवेष्टव्यौगलेबद्ध्वादृढांशिलां धनिनंचाप्रदातारं

हरिर्हं चात्र पश्चितं २२ संतप्तेदमनेन किं यदि खलसंगका
लकूटेन किं दानाश्च यदि कल्पशाखिभिरलं यथ्यर्थिनः किं
नृपैः किं कर्णशलाकया यदि हृशः पंथा न मेत्रिप्रियः
मंमारोपितमैत्रीड्जालमपरं यद्यस्ति तेनापि किं २३ लोभ
श्चेदगुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः सत्यं चेत्तप
सा च किं शुचि मनो यद्यस्ति तीर्थेन किं सौजन्यं यदि किं गु
णैः सुमहिमा यद्यस्ति किं मंडनैः सद्विद्या यदि किं धनैर
पयशो यद्यस्ति किं मृत्युना २४ मित्रं स्वच्छतया रिपुं नय
बलैर्लुब्धं धनैरीश्वरं कार्येण द्विजमादरेण युवतिं प्रेमणा
समैर्बांधवान् अत्युग्रं स्तुतिभिर्गुरुं प्रणतिभिर्मूर्खं कथाभि
र्बुधं विद्याभी रसिकं रसेन सकलं शीलेन कुर्याद्वशं २५
के ग्रामेष्वेते वाजीवारुणगतिः शाणांकपथबलेच्छत्रं प्रिया
प्रहृतः श्रोत्रं गायत्नमंडला विजयिनो भृत्याः ध्रुवः पंचघाः
तांबूलं वसनं समावस्नवरः सेव्यते देव्यपि शाङ्गलकङ्क
कप्रयाणमितरम्राणा प्रयानेनदा २६ कस्यापि जवोह्लि
सेमः परमं विभूषणा यत्रपाणनायाः कृतान्तानपाश्चिनः हि
स्वविद्यानरपतेरपि दमापराक्रमः शास्त्रवलोपजीविनां २७
पांडवकुलस्य वासः शुभ्रमस्त्वमेतन्नमयः पुण्यं शरन्मा
लती याजुकः कुसुमायुधः परिमलः कान्तिर्विकोसंथकः
वाणीनकरसोत्कलाप्रियतमा श्यामा वयोन्नतनं मार्गः

शा.

शोभवपवर्पवमलयागीतिः कविविज्ञाताः २८ विज्ञान
स्य॥ इंडैकैरविशीवकोकपल्लीवांभोजिनीवांधवं मे
वैचानकमंडलीवमधपश्रीवपमाकरं माकंदपिक
संदोवतरुणिघोरोस्वरंपोषिते चेतोहृतिरियंममपि
यसखेवनांदहुमुकंटते २९ नित्यंवत्सयथासरंतिमन
योहेमायथामानसे सातेदास्फुटवलकीवनप्रतोध्या
येतिरेवांगजाः उम्मदर्शनलालसाः प्रतिदिनेपुष्पान्
स्मरामोवयं थत्यः कोपिसवासरोत्रभविताययत्रावयोः
संगमः ३० रावचवैचेतत्यानोमतौ शत्रुदंदहतिसंयोगवि
योगेमित्रमथाहे उभयोर्दुःखदायित्वेकोभेदः शत्रुमित्र
योः ३१ प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वेतुष्यंतिजंतवः तस्मात्तदे
ववक्तव्यंवचनेकिंदरिद्रता ३२ इतिशार्ङ्गधरेनीतिपरि
छेदः १४ अथगजप्रशंसा यतोगजैर्विनाराज्ञोराज्य
शोभानजायते जयप्रतापौसैन्यस्यरक्षातस्मादिहोच्य
ते १ प्रासादोनैवविनासकामगाः खेवराजनाः मुनि
पापाङ्कताभूमौतनोजाताववनेचराः २ भेद्रामेद्रामृगामि
श्राश्चतर्थोजायतेगजः त्रेतायुगत्रयेभूवन्मिश्राःकलि
युगेगजाः ३ शार्ङ्गधरस्यैमौ यतःसत्वतनेर्थमायतोध
मेस्ततोथनं यतोरूपंततःशीलं यतोनागास्ततोजयः ४
यदृकनमर्हितंचयदृद्राप्रमपार्थिवं यदृक्षौर्यमपास्तेन

तद्वत्सैन्यमरंञ्जनं ५ प्राकारेगोपुराट्टालकपाटो
द्घाटनादिषु भंजने मर्दने चैव नागा वज्रोपमाः स्मृताः
शरजालाचितमुखः कोन्यः शक्तः परं गजात् हेलेश
कारमन्यथ्यरथाश्वनरञ्जनात् ७ एकशोपि प्रहा
रेणाम्रियते योनरोपि हि सहेत्कुंतप्रहाराणामसंख्य
ह्येषु वारणाः ८ क्रीडास्मवनैर्वृक्षाणां नले प्रक्षिप्तपंक
जे स्नापयंति गजाः हस्तैर्लग्नपुष्करपुष्करैः ९ स्थि
यावंतावृंदंयैते स्मग्रामपा इव निश्चलाः नास्ति हस्तिस
मो बंधुर्नास्ति हस्तिसमः सखा १० कालकाद्यान्
वीरकारैर्नादयंतः स्वपतिभटमनोमोदयंतो मदाग्राः
क्रोधाः संग्रामसीम्नि स्वबलवरदलं तां वाप्समाद्दोक
मानाः शुंडादंडप्रहारैः परममपि बलं कंपयंतः परे
षां येषां सैवं गजेंद्रा भुवि विजयविधौ ते समस्ता भूमिपा
लाः ११ बलेति येषां नशते गजेंद्राः प्रतापयाणावत
शैलतल्याः वांछंति नैवं विभवं कथं ते राजंति भाहूव
कर्पलभंते १२ सन्नंसं भेदयंतो बलविकटभटप्रोन्नति
ब्रोटयंतः प्राकारं दारयंतः परमनमितपरां भीतिमुत्पा
दयंतः स्वद्वैविद्रावयंतः वनमपि पवनैर्हेलयोत्पाट
यंतो येषां सैन्ये गजेंद्राः खलधरणिभुजां तज्जयः सि
द्ध एव १३ दंतैर्निपतंत्युद्दिताः स्वकीयमंगानि सैन्यंञ

६

गा॰
१०

पिनाः पदेशं प्रोतो रथी ह्यतिहितेन भूपान् गजैः समाने
ऽकवलेबलौघः १४ तावज्जयंति वीर्यात्परनृपन विधो
ग्रहमध्येपि धीरा यावद्द्रवंति वेगोपवनमपि दध तः सं
ग्रामेषु नागास्तुरंगाः सुरानुरूपाः समसंज्ञोमदसुदितमना
मानिमानं विभुषन्नावगाया ति कोपा कृतन्विविधरवा
टोपपकोपिनागः १५ मैत्र्यो नारणा तो धुनीषु सततं वै यो
वारि विधायते यो मद्यभ्राविन्तः परो हतनवलं शुद्धं प्रयाधा
यते यः क्षीयहितिनाथरत्नानि विधो प्रोक्तः केतुगोपयेत
स प्राहैर्विजिगीषुभिर्गजगणाः कैः पार्थिवैर्नाप्यते १६
मातंगेरश्वैर्येः महद्भिः भवनं गुणानां पि के जन्यते येः श्रयमे
रपि सर्वलोकमहिता कीर्तिः सिता तन्यते येर्मनेर्वपि
सेनाविविध्रमदः शोषं समानीयते नेमी भागपवतः प्रयां
तिपुरतः संवेरमाभूपतेः १७ पतेगजानांकरस्य इतिग
जप्रशंसा अथ भद्रलक्षणानि प्रतिमानेन विपुलस्था
रुहद्धायताननः सवेन रम्भनिस्याः स लाम्रजिह्वोष्ठ
तालुकः १८ तथा स्पन्दल्पसंख्यातैर्दन्तैः स्रोभ्रूविशेष
तः मधुपिंगलनेत्रश्च महाकायो महाबलः १९ पुरस्तादु
च्छ्रितस्थापि पश्चाद्वनतेनापि च पुनर्विनतवंशश्च समपा
दतलः शुभः २० विंशत्या वनतैर्वपुष्कोयो ष्टादशभिरेव च
विपुद्दवा त्रिमितैर्हभ्योन विभेत्यकृशादपि २१ वातर्ष्वे

102

द्वीपूरस्थकृपावानवककेशः कल्याणमेधातेजस्वीस
द्गः परिकीर्तितः २२ अथ मंडलः महाग्रीवो महावक्त्रो
महाप्रोथो महोदरः पीनोरुवंशः सांद्रवक्षा विभक्त
महाशिरः २३ बहुलैर्विंदुभिर्दीर्घैः शुक्लैः स्निग्धैस्तल
नूरुहैः स्थिरैः स्थिराकृतिनलैः पादैश्च पृथुभिः समैः
स्थिरस्निग्धे विशाले च पीने चापि प्रकीर्तिते विषाणे
नस्य विद्धस्निग्धो हस्तो दीर्घश्च रोमशः २४ कूर्मसंस्थानगमनो
मंदो मंदगतिक्रमः संमीलयल्लोचने नित्यं निद्रां धरश्च ग
च्छति २५ धीरो न वक्रो हलिस्त्याजितोद्वेगाजितश्रमः
निर्भयो मंदवुद्धिश्च धृतिमान्मंद उच्यते २६ अथ मृगलक्ष
णानि न त्वकर्णपादो यस्तत्वान्यस्तनुमेहनः न त्वं
शोदरश्चैव न तु स्थकं तनूरुहः २७ दीर्घजिह्वविषाणश्च
दीर्घगात्रस्तथा खराः अधलकर्णो रोमवक्त्रस्नाच्चापि
संहतः २८ निपाने गोचरस्थाने शय्यायां वाप्यनिर्वृतः दु
पादिभयशंकी च नित्यमेवानवस्थितः ३० द्रुतप्रवण
लांगूलो दीर्घविक्रमतेक्रमैः पुनः पुनश्च विनदन्तुमति
स्यापि धावति ३१ बहुशोर्धवहूलीकमदेउपातेपुवातम
गल्के न्यक्रूप्रवेगस्य भावं प्राप्यावसीदति ३२ कृच्छ्राचापि
यत्नेनागः द्विपश्च परिहीयते कठल्लवर्णोश्ववद्दे
ष्यानुरक्ताननेत ३३ नित्यं च मांसपेदेनं न चैनमपि नाप्य

श्रा.

न् सर्वेषां लक्षणैः कैश्चिद्युक्तो मिश्रो भवेद्गजः १४ सु
षमागजप्रक्रिया एवंविधान्गजान्ज्ञात्वा त्वनादानीयपा
र्थिवः विनयेच्छिष्यवत्कृत्वा तत्र तत्र परिपालयेत् १५
मूर्द्धमारोहकं कुर्याद्दशरांगं च विशेषतः मूर्द्ध्नःकान्तरं वे
च तदा एवं गजेयतः १६ सज्जितः कल्पितस्सूर्यरङ्कुशः प्र
तापवान् जयत्येकोपि मातंगः षट्सहस्राणि वाजिनां
१७ शरैस्तोमरवज्रैश्च गजस्कंधस्थिता नराः सेनां हन्तुमल
यां येव तस्मात्स्वर्गोपमा गजाः १८ एते बालकाख्यात्
इति शार्ङ्गधरे गजप्रशंसापरिच्छेदः अथ तुरगप्रशंसा
पुरा सपक्षा हरयो विचेरुः खेचराः किल गंधर्वाख्याः समु
त्पन्नाः सदा सर्वे देवाहिणः १ तेजोवाय्वदगोः सर्वे ल
क्षितलक्षणाः वीतशोका जगाद्देवशालहोत्रं महामुनिं २
छिंधि पक्षान मीषां त्वं यथा स्युर्वाहनानि मे इषीकास्त्रेणासौ
पक्षान्पक्षानच्छीनचोच्छिनत् ३ ततः प्रभृति तेनैव त्वं वंश
हादित्यस्तुतिः युष्मत्प्रसादेन यमो वेगस्तुरगाणां भविष्यति
इन्द्रसूर्यशशांकादिदेवानां वाहनत्वं गमिष्यथ तथा भूमिपती
नां च गौरवेणास मन्वितः ५ ये राजानो भवतां वृद्धिं देवाद्यम
त्वादिभिस्तथा करिष्यन्ति सर्वे ते जयभागी भविष्यति ६
सूर्यादीनां देवानां वाहनतां गता हयाः तेषु धर्मार्थिका
मोक्षसाधं यंत्रोपकारिणः ७ श्रामलसंदलंयसुरदेसे

सूत्र

५

103

श्रेष्ठाय स्वयशास्तस्य यस्यास्यास्तस्य मेदिनी ॥ १

तिलवाजिनः गृहेभिन्निष्ठतेनापिलेख्याङ्कितशोभितं
श्रेष्ठाय स्वयशास्तस्य यस्यास्यास्तस्यकोचने ९ निष्पन्न
पिवेगेनमिषतांसर्वपत्तिनां शाङ्गनिहन्तयात्मेकंस्मृता
वाजिप्रभावतः १० शस्त्रासैर्भिन्नदेहोपिस्रोतोपिशुभ
भावतः नभंवतिरणेनाथमतः कोन्याहयात्सहत ११
हयस्थापिवलीशत्रुर्नशेतेरजनीष्वपि नस्पभीत्यागृहे
यस्यहयोवेगवत्तराः १२ नगजैर्नतैः कार्यसिद्धिमथ
निभृस्तां तथानिमेषमात्रेणयथावाहैः समापितैः १३
इतिशार्ङ्गधरस्यैते हनिहयप्रशंसा अथतेषांगानांनामा
न्यप्रशंसा ब्राह्मणस्तत्रियविशां शूद्राणां चैवलक्षणैः
नेयाहयोन्तमात्वेषुसर्वेसर्वैः शुभावहः १४ ग्रीयेणब्राह्म
णः शुक्लः क्षत्रियोलोहितः स्मृतः वैश्यः पीतामवर्णः
स्यात्कृष्णवर्णश्च शूद्रकः १५ पुष्पगंधः सदाविप्रः क्ष
त्रियोगुरुगंधकः घृतगंधोभवेद्वैश्यः मीनामोदोचश
द्रकः १६ विवेकीमहाशोविप्रस्तेजस्वीक्षत्रियोवलीउग्र
भावस्तथावैश्यानिः सत्वः कातरोपरः १७ ब्राह्मणोदेम
कृत्येषुसिद्धिदः क्षत्रियाजितः तत्रियाश्चहकार्येषुवैश्य
ह्वाजेनेमदा १८ शूद्राद्यान्येषुकृत्येषु ज्ञात्वैवंवाजिनः स
दा ग्राह्यदैवकार्येषु इच्छयाज्ञानतीष्टियं १९ महाम
णामंवैवाजिनोयेतभूतले नागेन्द्रायोधनेमामकर्के

शा. १०५

ऽस्य च भवतो २० स्थूलहस्तामहावेगाः ससत्वाऽस्मातिच
स्वराः जितश्रमाविनीताये राजार्हास्तेहयाः स्मृताः २१
श्वेतप्रघाणावयवातोललक्षणानि ज्ञातान्यत्रोपजितावोष्ठौ
वलिहीनौ मृदूनवौ जिह्वारक्ता च नवीवनतालरूके प्रश
स्यते २२ अतिस्निग्धाः सवर्णाश्च समाः दंतास्तुशोभनाः ना
सिके दीर्घे प्रशस्ते च बहन्नवाहस्य शोभने २३ श्रवणे निर्मी ते वे
वक्तवर्णे नव चाविले प्रशस्ते वाजिनां नेत्रे मध्यमे काल
कारके २४ श्रावर्तेनवविशालेन चललाटेवाजिनां शुभे शाला
विशालसंपूर्णे वावनेहृदयभूषणं २५ ह्रस्वनाकर्णघोः सा
स्नानी स्नाना नस्नाना तथा स्तब्धांकोचितानीतांगाधन्यांग्री
वां विद्धि तथाः २६ कस्वरं च जटाहीने मृदुदीर्घे प्रशस्यते
स्थूलावैनाटस्फोविवस्कंधौ वाहस्य प्रजितौ २७ उरो विशा
लं शस्तं च केसरैर्दीर्घैर्नतं शुभे अनूहतो समभो वाहस्य
नात्र प्रशस्यते २८ श्रवक्रे मांसहीने च वाजिनं चे स्वशोभने
कूर्चं समं स्वगंधि स्याद्धृष्टिग्रणाविवर्जिते २९ रफामेढ
किकाकस्ला वर्तिलाः एस्फुलाः ख्रुराः पार्ष्णावस्युन्नतो
दीर्घौ मृदस्फोव समौ शुभौ ३० श्वविलं विस्तृतं वजत्वंवा
जिनां शुभे नातिदीर्घं समं पृष्ठं किंचिच्च विनतं शुभे ३१
पतेशालिहोत्रस्य पीनाकटिः समूर्नं चपश्चाद्भागाः एशुभ
भः मृदुस्निग्धायतेनपुंसंवालेः पुच्छं प्रशस्यते ३२ वृषणौ

वसमौ हृत्तौ विल्लमात्रौ विलोमशौ क्रमस्वर्णविहीनेव
हृत्समेद्दनमिष्यते ११ अथसांगभागलक्षणानि ऊर्ध्वे
ग्रीहिवर्धमानमंगुलस्यनिगद्यते हस्तोपिहिसमाख्यो
नखस्तविंशतिरंगुलैः १४ द्वात्रिंशदंगुलेवक्षःस्तनमाख्य
स्यकीर्तितं अंगुलद्वयहीनेनतत्र्यंवस्यमध्यवाजिनः १५
ततोपिद्व्यंगुलेन्यूनेकनिष्टस्यतुविस्तृते ग्रीवावीतमवा
हृस्यषट्संवाशन्मितांगुलैः १६ चतुर्विंशात्षडपिकाम
ध्यमास्यसकीर्तिता षट्त्रिंशदंगुलैर्ग्रीवाहीनास्यस्यच
कीर्तिता १७ उरः पृष्ठंकटिश्चैवचतुर्वलम्बसमादिशेत्
कर्णौसमांगुलौप्रोक्तौतालकेचषडंगुले १८ हस्तोत्र
गः पुच्छदेः कथितोविंशदंगुलः द्वाविंशदंगुलोन्तेधे
जेचैवैवान्तमेमते १९ अष्टादशातथामध्येहीनेचैवचतुर्दश
समांगुलः खुरः प्रोक्तस्तमाख्यस्यपंडितैः ५० षडंगुलो
भवेन्मध्यः कनिष्ठः पंचसंमितः चतुर्हस्तस्यविख्यातउ
त्सेधेनहयोत्तमः ५१ अर्धहस्तेनहीनस्तुभवेन्मध्यस्तु
रंगमः ततोहस्तेनहीनश्चहीनपंचहयः स्मृतः ५२ पंच
हस्तप्रमा[illegible]नदैर्घ्यमुत्तमवाजिनि चतुर्भिर्मध्यमेप्रोक्ते
त्रिभिः सार्धैस्तथाधमः ५३ अपांगात्पुच्छमूलंतुनिर्घंग
स्यप्रमाणयेत् स्वंगतांकऊरेपावहर्षमानेनबुद्धिमान्
५४ अथहयानांशुभलक्षणानि अथातः संप्रवक्ष्यामिल

शा॰ १०५

105

दशाणानीहवाजिनां शुभैर्निर्द्वौबावर्त्तैस्तानिविद्याद्दिशा
रदः ४५ सर्वश्वेतोहयोयस्तुश्यामैककर्णोभवेत् सवा
जीवाजिमेधार्हः श्यामकर्णः प्रकीर्तितः ४६ यस्यपादाः
सिताःसर्वेतथावक्त्रंचमध्यतः कल्याणपंचकःप्रोक्तःसदा
कल्याणकृत्तमः ४७ यस्यपादाःसिताःसर्वेपुच्छंवक्षोमुखं
तथा मूर्धजाश्चसितायस्यतेविद्यादष्टमंगलं ४८ सोखवंद
कसंवीतोजंबूफलसमाकृतिः श्वेतपादःसविज्ञेयोमल्लिका
क्षःसहस्रजितः ४९ कृष्णोवाजीभवेद्यःसहसस्तनास्तुवैउष्ण
ति ऊर्ध्वसितावर्तकर्णापियावकल्याणकःशुभः ५० श्रुय
शुभावर्त्ताःपंकोललाटेद्वौमूर्ध्निद्वौद्वौपार्श्वयोपार्श्वयोः
द्वौचवक्षसिविज्ञेयःप्रयाणेचैकपंचक ५१ ध्रुवावर्त्तांद
शप्रोक्तावाजिनांशुभकारकाः प्रयाणेमारुतेनाभौलेवह्नि
र्वेदसिवाष्ठितौ ५२ सर्पाचंदमसौमूर्ध्निरंध्रेस्कंधगजान
नौ उपरंध्रेहरीशौवदशावर्तात्रयःशुभाः ५३ त्रयोयस्यल
लाटस्थाआवर्तात्रयपरोन्नताः निःश्रेणिसायविज्ञेयावा
जिवृद्धिकरापरा ५४ सूनेनैवप्रकारेणत्रयोग्रीवास्थि
ताःशुभाः ललाटेश्रुगलावर्तौवेदाकौशुभकारकौ ५५
केटेविनामणिर्नैयःश्विंनितार्थप्रदःसदा आवर्तःपृष्ठवेके
यःसमर्यालाख्यःशुभःस्मृतः ५६ नकुलस्पैते श्यामाशुभलल
णानि चत्वारोप्यसिताःपादाःसर्वश्वेतस्यवाजिनः भवंति

यस्य सन्याज्ञो यमहूनः स हृद्वतः ५७ अन्यवर्णशिरो यस्य
पुच्छं वा यस्य वाजिनः पुच्छेन शिरसा वापि नानावर्णास्मृति
दितः ५८ हीनदन्तोधिकश्चैव करालः कृष्णतालुकः कु
द्दालो मुशली शृंगी षडेते सामिधानकाः ५९ व्याघ्राभः
खल्लनी चैव द्विखुरः ककुदी तथा एकांडश्चैव जातांडो वा
हीनिंघः प्रकीर्तितः ६० पंचभिः सप्तभिर्दन्तैर्वा हीनाधि
कैः स्मृतौ करालैर्वाधवैर्दन्तैः श्छाद्यन्ते यस्य चोत्तराः ६१
कृष्णतालुर्भवेद्यस्य स भवेत्कृष्णतालुकः कुद्दालस्मा
नुबैर्दन्तैः छाद्यन्ते यस्य चाधराः ६२ सितैकचरणः पुच्छ
हीनस्तु मुशली स्मृतः कलभावर्तकः कर्णदेशे यस्य स शृं
गिकः ६३ व्याघ्राभो व्याघ्रवर्णाभः खल्लनः प्रकः खल्लनी स्मृतः
द्विखुरो गोखराकारैः खुरैर्वियाद्विवत्सणः ६४ सुावर्तः क
कुदे यस्य स स्मृतः ककुदी हयः पुच्छेनैकेन लंबेन स्यम्बे
कांडसंज्ञितः ६५ खंडाभ्यां रोमशाभ्यां तु जातांडो निद्हतः
स्मृतः भस्माभं वक पुच्छं च कृष्णनीलं परित्यजेत् ६६ नि
यः केवलकृष्णस्य सर्वश्वेतस्य पूजितः श्यामकर्णाः
पुच्छे जानुतिकटायां मेढ्रे गले च हनौ हृदि स्वदेशे नेत्रप
वितः कर्णाग्रेन दयस्तथा ६७ अधरोष्ठे च घोणायां गंडके च
चिबुके तथा पुच्छे नाभौ त्रिके कुक्षौ वा वर्णा स्थिति निंदि
ताः ६८ शाकेयस्य अथास्थानां शुभाशुभे वेधितं ये वृथा

कथयंत्यशुभंवायदिवाशुभं स्वामिनोवाजिनोविदेहल
हितेयंविवर्त्तकौः ११ यःसमहोहयोरावर्त्तःथोवकःकरो
तिवा खुराग्रेनालिवन्मूर्भिसशंसतिरणाजयं १० यःक
रोतिसङ्कन्त्रश्रुषीषंवाश्रुमोवने सशंसतिपरांभूतिम
न्यंतेयश्वश्रुमतः ११ निष्कारणंनिशान्तेयोहेषारावंकरो
त्यपि पर्वचक्रागमाशंसीसविज्ञेयोविवर्त्तकौः १२ पुलके
विनपुच्छायोजायतेयस्यचोटकः सशंसतिस्थिरस्याप्रि
इनेतस्यप्रयाणकं १३ स्फुलिंगायस्यदृश्यंतेपुच्छेतोश्व
स्यवह्निजाः निर्गच्छतः प्रभोर्नाशंसशंसतिशागमे १४
अश्वशालांसमाविश्ययदांतमधुमक्षिकाः मधुजालं
प्रवध्नंतिम्रियंतेस्वामिदाश्रवे १५ सटंकेवारयेयन्ना
त्प्रविशंतेहयालये मंडलाग्रेसदाधार्योरक्षवज्ञोमहा
कपिः १६ नकुलस्तेते अथाश्वानांजन्मदेशाः अथा
श्वानांजन्मदेशाण्प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः उत्तमास्ताजिकाः
खोरासाः पारसीकसमुद्भवाः कांबोजाः स्वानलामाश्वत
श्चाभैराहुर्जाहयाः अथमध्याः उरोजातायकीराश्वस्तर
श्वादिजाश्चये हस्तजाः सैधवामध्याः स्थलजातास्त
थाहयाः १७ अथहीनाः शंभलाश्वाजेनाश्चैवतथासार
स्वताहयाः अथमाण्डकणाः सर्वेयेचप्रागदिशिजाः हवाः
अथाश्ववाहनविधिः अथातःसंप्रवक्ष्यामिहयारोहनस

न्मं येनविज्ञानमात्रेण [illegible] यत्नोव्रजेत् ८१ रूपाव
नेगतिच्छायाः सत्ववर्णौवयोवले वेगहीनस्यवाहस्यसर्व
मेतन्निरर्थकं ८२ तस्माद्वेगजितंवाहंनरःशुद्धविग्रहं
वाहयेद्वाहकः सज्जन्तुरंगंसोनयक्रमः ८३ साहीसमं
छिन्नंचैवपाषाणोदकसंभृतौ तृणकाष्ठयुतंचैवरंग
भूमिंविवर्जयेत् ८४ समाचविपुलाचैवकिंचित्प्रोन्नम
मविता एकांतेविजनेचैवरंगभूमिःप्रशस्यते ८५ स्थ
लश्चक्रोधनोमूर्खोभीतश्चवहुलाशनः स्वस्थानदंडपा
तीयोवाजीतस्यनयावति ८६ दृप्तःसमोष्णनत्रस्तःप्राज्ञः
सत्ववलान्वितः स्वस्थानदंडपातीवयुक्तमोवाहकःस्मृतः
वलकिसलयपादःकर्णमध्येकटाक्षेनेचलतिकटि
प्रोस्थानेसंस्थितस्य हयहृदयमतितःस्थानदंडावपा
तोसखेलन्तरंगोयोकामृज्यतेपार्थिवेंद्रैः ८८ ग्रासलोभ
क्तिदानेनसौम्येनत्रिविधेनतथावैशंपशाट्येनदंडेनशुद्धदं
डेनवाहयेत् ८९ हेषितेस्खलितेभीतेतथावोन्मार्गगा
मिनि कूपितेभ्रांतचित्तेवषट्सुदंडंनिपातयेत् ९० हेषि
तेस्कंधमुद्दिश्यस्खलितेजघनांतरं भीतेवक्षःस्थलेहस्त
दंडेवोन्मार्गगामिनि ९१ कूपितेपुच्छसंस्थानेभ्रांतेना
हृदयंतथा सर्वस्यप्रागमदंडस्यदंडमेकंनिपातयेत् ९२
स्वस्थानेनाडितोवाजीवहन्दोषानवाप्नुयात् नावहन्वै

शा॰
१८

न्तितेदोषायावज्जीवन्त्यमीहयः १३ प्रवाहिताविनश्यन्ति
सर्वकर्मक्षमाअपि कृशाव्याधिपरीतांगाजायंतेत्वतवाह
नात् १४ पंचधाराः प्रवक्ष्यामि ऋषिभिर्याः प्रकीर्तिताः प्रथ
माविक्रमाधाराद्वितीयाप्लुतकास्मृता १५ तृतीयाश्रेणि
कंटीचचतुर्थीनर्तितास्मृता पंचमीनाडिताषष्ठीनिवालेवा
प्रकीर्तिता १६ विक्रमागतिरेतुकाचतुःपादोल्लतास्मृता
स्तव्यपादसमाक्रान्ताप्लुताकंटीचसाभवेत् १७ ह्येकपाद
रितायारानाडिताचैवपंचमी षष्ठीचैवतुयाधारासवर्गेलो
केप्रतिष्ठति १८ यासंख्यारोमकूपानांवाहकस्यहयस्यच
तावद्वर्षाण्यसौस्वर्गेहयपृष्ठेहतोनरः १९ येलोकंवाजि
पृष्ठेप्रहतागच्छंतिमानवाः तंलोकंनापिगच्छंतियज्वा
सहताश्वमेधे २० अथवाजिनांवयोज्ञानाशक्तीने दंतोद्भेदंप्र
वक्ष्यामिवाजिनांसुखलक्षणं येनविज्ञानमात्रेणवयोज्ञा
नंप्रतीयते १ षड्भिर्दंतैःसिताग्रैर्भवतिहयशिशुस्तैःकषा
यैर्द्विवर्षः संदंशैर्मध्यमांत्यैःपतितसमुदितैस्त्रिपञ्चः पंच
वर्षः संदंशानुक्रमेणत्रिकसमगुणितैःकालिकापीत
शुक्लाः काचमाक्षीकशंखावटचलनमतश्चावपातंच
विद्धि २ लघुत्वमानद्दोषेणापिन्दोषेणामंदतादेवेत्वं
स्वामिदोषेणसदोषेणानालिवाजिनां ३ महाघोणामहा
कायामहोरस्कामहाशनाः स्निग्धांगाःसर्वदापेचतेषामा

107

शुभं वेद्ददू ४ कर्णाग्रे पीडिते येषां सिंहनाभस्य दर्शनं शो
णितस्य भवेद्बिंदुं ते वा ह्यस्थिरजीविनः ५ न विक्रितिये
ग्रासंभ्रमहाहस्वमेहनाः महाशिरोललाटाश्च वाजिन
स्थिरजीविताः ६ नभोजिह्वं तिये वा ह्याभास्करार्पितदृष्टयः
दृष्टुकृतिकटीकत्ताः स्तनिह्नाश्चिरजीविनः ७ स्त्रिग्धादीर्घ
स्वबद्धप्रोथस्थायस्य वाजिनः भवंति विपुलोरस्कास्ते
विद्याच्चिरजीविते ८ ऊर्ध्वप्रोथस्थितारोरवाटशंपते यस्य वा
जिनः तस्य स्यात्सुः सम्द्दिघ्रोदशमे प्राप्य वत्सरं ९ अंगुला
द्वादशार्धेन वर्षाणां तस्य जीविते जीवेत्त्रयोदशाह्वाति य
स्य स्याद्वनरंगुला १० विनतः पूर्वकायेन स्थूलजानुश्च
योद्दपः शोणादिकूटः स्वभ्याहतः स्वल्पायुः परिकीर्तितः
जगंतदन्यैरेते षष्टिं ब्रूमनुजकरिणां पंच त्रिंशद्धयानां
द्वात्रिंशत्स्यात्खरकरभयोः पंचविंशद्द्विजानां पंचाशत्वृ
षमहिषयो द्वादशाहं श्वानःस्याच्छागादीनां दशकसहित
स्त्वायुषोयं प्रकारः १२ कस्यापि अश्वेयोषयानि वाजिनां स्तु
ते वोषाजानि विडंगहिंगुकूटजत्वक्केतकीभैर्यवैः शणा
मामर्षिपदीप्यकादशागुणांमो मेरसोनासमं मेथायाम्ल
वैसेत्वं भेनमनंतेयो विषुदाख्यामिमां समश्निः समभगादिको
द्धिदश्वानः मंसायन्यामयान् १३ अथ परीताश्वस्य प्रसित
गुरुचवनाक्षः शणामलग्रंथिपादः स्रवतिकरसमीपे मूत्रधारां

खा· १०८

सवेगं दशनक्लवलीनः कर्कटकं यथैव धः किटिवरकहिनो
रुहूर्वगः स्यात्तरंगः ४५ शार्ङ्गधरसंपेते इति शार्ङ्गधरे खड्ग
लक्षणादिकथनपरिच्छेदः ४६ अथ खड्गलक्षणं खड्गानु
दमीलस्तथा रामेयशः खड्गादवाप्यते खड्गाद्धि वैरिनाशं वय
त्रात्यदभिदध्महे १ नकुलस्य अथ लक्षणानि लोहानां
लक्षणं वदे यथोक्तं मुनिपुंगवैः निरंगसांगभेदेन ते लो
हाद्विविधा मताः २ निरंगाः कौविधांम्यादिभेदाद्वहुविधा
मताः अमिकर्मस्तते शस्त्रा नानाव्याधिविनाशनाः ३
वक्ष्यते त्राथसोयस्मात्संगाः खड्गादिकर्मस्तु नामभेदेन वि
ख्याति लोहानामभिदध्महे ४ खड्गांगस्य टफं यस्य नीलमी
षस्तीयते सोसिंगीतां विजानीयात्स्तणावङ्गवेदना ५
नीलपिंडसमांगं च नीलपिंडं विदुर्बुधाः मसूरकेटमस्या
नसंगं यस्य प्रतीयते ६ मसूरश्रेवकं लोहं तं विदुर्मुनिपुंग
वाः नागकेसरपुष्पाभमंगं यस्य प्रतीयते ७ मसूरवज्र
कं प्राङ्लोहशास्त्रविदो जनाः यस्मिंस्तिलनिभं पत्राभम
गं लोहे प्रतीयते ८ इत्यभं तमहामूल्यं तिलनिरांगसपाक
जे सुवर्णसदृशाकारावेंगभूमि प्रतीयते ९ सुवर्णवज्र
कं विद्याद्दुर्मूल्यं महागुणं अविद्धेनं सुस्तन्मांगहृष्टवांभा
गमपाकजे १० यस्मिन्धैवालमालानमाङ्कलं सुनिपुंगवाः
सुलंकं पाषदंयं यस्य मध्ये सर्णोमयांगकं ११ धूमवर्तीमसं

स्यान्नेमौसलंवज्रकंविदुः मृणालनालप्रतिमंविविधे
रग्रसंस्थितैः कंकोलवज्रकंशाङ्गःसाणिकंवज्रविंनकाः
श्रंगंप्रतीयतेयत्रवह्नंगुणिसमन्विते उलेभंतेविज्ञानीया
द्गुणिवज्रकमव्ययेन १३ लोहतारकमुच्यते तृष्णायत्रसमाभ
मिरंगस्थेनप्रतीयते नेधवलमिविरंपिंडितंपाडिताःप्रवदंति
हि १४ नवीपत्रावलीकालामोवंणांगामिपत्रिकाप्रा
ह्नःकालगिरिपिंडिलोहपाद्मविशारदाः १५ यारागुप्राभ
वेयसमस्थंकजलसन्निभे हृत्संस्थोस्थितेगांवविपाकज
लगात्रके १६ सूक्ष्मंरजतपत्राभमंगेकुलासिपत्रिका,कु
टीरकःसमाख्यातस्तत्तेसायप्रभवेत १७ कीनकोपत्र
सदृशामंगेयस्यप्रतीयते विपाकेनकिवज्रंनवाटालोह
प्रवर्तते १८ निरंगंरोप्यपत्राभमीषन्नीलनिभंवपत उले
भंतन्महामूल्यंकांतिलोहंप्रवर्तते १९ स्रंगंदमनपत्राभ
मंगेयस्मिन्प्रतीयते विपाद्दमनवज्रंतमीदृशाधावंमहाग
णं २० कृष्णभूमिस्तवर्णाभमीषद्वर्णागसंगते डाडनीवज्र
केविपाकालमंतनमपापरे २१ ऊर्ध्वंगंकपिलाभासमंगं
यस्मिन्प्रतीयते नकुलांगंतनंविपान्नप्रशंसा `` विनाशने
ग्रासीकामालिकायस्यदृढांगंकुंडलीकृतं नइवज्रक
नामानंप्राहनागार्जुनोमुनिः २२ खंडकेपास्य श्रंतगोछं
विकटीनंविशालेमध्येस्थूलंस्थूलधाराततिनीदृशा रेखोव

तः छेदनार्थं महांतं कृत्वा त्वदङ्गे देवराजोतिहृष्टः २४ वाम
नादेर्महांतं तन्तेयेन नं तेन नेनायते छेदेगोर्कंचिद्दृष्टीने शाङ्गः
त्वदङ्गे विवर्तमानाः २५ येवैडवीनप्रतिममंगेयास्मिन्प्रतीपेन
महिषाख्यः सवैत्वदङ्गे नीलमेव समभूद्विः २६ दृष्टेयस्मि
न्भेवतत्वदङ्गे पापीरेव्रतिविविंते श्रीगपत्राभिधं त्वदङ्गे शाङ्गः त्व
दङ्गविवर्तमानाः २७ यस्यांगेस्थलेत्वावनमस्तकाविः सर्व
तोव्याप्यतिष्ठे दावानीनाम्नि स्वस्ताप्रविशन्ति नीपवस्त्वर्ण
मात्रेणात्वदङ्गः यस्यांभः पीयमानेशमयतिनिखिलं व्या
धिमाधिममग्रां वैरिश्रेणीं विशालोप्रवदन्ति गिरिशोव
गुमेतदङ्गादि २८ श्रामेयस्मिन्समग्रां भुवमवतिपतिःश्री
क्लिष्टांतारिवर्गौ ग्रामेरथ्यैः कृतार्थीकृतनिखिलजनः
संपदावर्धमानः यस्माल्लक्ष्मीःस्थिरात्मा वसतिनरपतिं
सर्वलोकाधिनाथं त्वदङ्गम्स्मात्प्रयत्नादयमनलगुणः ए
ननीयोनरेन्द्रैः २९ लोहरत्नाकरस्थेमे गुणादोषाश्चत्वदङ्गा
तां वस्तुनेश्रमशोभया यानिर्जनायवपुः कयेनत्वदङ्गजात
विवेचनं ३० अविज्ञातोधृतःत्वदङ्गः शुभसंपत्तिनाशकः वि
ज्ञातः सकलैश्वर्यदायकोभवतिध्रुवम् ३१ तस्मान्नेषा गुणा
नवेदयपेयोकंसुनिरुपवैः श्रेयगणाः यस्ययस्यत्वयाविद्धे
नवेदस्मर्वांगमहंदरं तत्वदङ्गमनमंसशाङ्गः सर्वसंपत्तिकारकं
३२ अर्थवंदाहृतिर्यस्मिन्नत्वदङ्गेसाभाविकीभवेत् अपिदोषस

हस्ताग्निर्हंतिवैद्धस्तमोयथा १४ गदाचक्रेनतथाशूलंडम
रुमंडलंतथा यत्रस्वाभाविकंखड्गेसखड्गोनृपवल्लभः
१५ एकवर्णोभवेयस्तुएककलनालहितः सखड्गोनो
नृपतेर्वित्तयःशुभकारकः १६ पीतेनीलेतथाकृष्णेसम
बीजाकृतितथा यत्रदाडिमबीजाभंतदृश्यंप्रवरंविदुः १७
निंबकल्कोभवेयत्रदिवारात्रैविलेपितः मधुरोवपुर्वर्णो
भः सखड्गोदेवदुर्लभः १८ घ्रातेतेयत्रमधुरोगंधतिःसमुप
जायेत सुज्यःसखड्गोनृपतेःशत्रुसंचयनाशनः १९ कांस्य
पात्रेइवाभातियस्मिन्खड्गेहतेध्वनिः खड्गोनुमेतेवदंति
तिरीशाःशुभवर्धने ४० यस्मिन्खड्गेशरीरेप्रतिफलतिय
थाखड्गरतोभिवंधो वेधायेदेवहृदेरपियदिसमभवेदर्थ
वेदोद्यनेत्रः नानावर्णोश्रितेषुत्सभवतिनृपतेःशत्रुनाशै
कहेतुर्हैतल्लक्ष्मीप्रवाहेनिखिलरिपुकुलध्वंसनेधूमके
तुः ४१ शोहस्ताकरस्य सुप्तदोषाः खड्गेफलदर्णायथ
येषुयेषुप्रकाशितं तत्कृद्वृतमुसंपत्यैमिश्रितंशत्रुसंपदे
४२ यस्याधोदृश्यतेविंदुर्मध्येयत्रप्रकाश्यते खड्गिताग्रे
नगरंकृतंतितंखड्गंनरश्रेष्ठगताः ४३ यस्याग्रेदृश्यतेविंदुर्म
ध्येनायोपिदृश्यते खड्गमध्यगुणंप्राहुःखड्गशास्त्रविशा
रदाः भवीयेल्लतांयस्यपवार्येनैवदृश्यते प्रथमःसमभे
तखड्गःक्षितीपानांभयावहः ४४ ऊर्ध्वायेलतांप्रस्यना

श्रा॰ ११॰

यो ऽर्थैलक्षणां भवेत् नैवङ्गमध्यमं प्राहुः प्रवीणा मुनयो बुधा
निर्यस्य संभवेत्त्रिक्रमपि सर्वाङ्गगोचरं खड्गाधमं तत्प
त्तिहीनादेव विवर्जयेत् ४७ त्रिंशत्रिक्रमपेपोर्थं स्यादुत्पर्ययो
नवा भवेत् नापकृष्टं न प्रकृष्टं प्राहुः खड्गकोविदाः ४८
पृथोर्थैवर्णायुक्तः स्याद्ध्यर्थैर्भिन्नवर्णाकः वर्णासंकरवा
नव ख्यातपाणां भयवर्धनः ४९ प्राहुर्नेयत्र खड्गे स्याद्गतिः
काकस्वरोपमः श्रुत्वाकारधनिर्वा स्यात्स्वयं नरपुङ्गवैः
इति निखिलमुदारमर्थसार्थप्रणीतमेकमिह वाख
ड्गशास्त्रे गिरिशमनिमिषं निषेव्य वक्रे हितिपतिर्मन्त्रि
सम हृदयकवती प्रथावन्ऌलक्षणां प्रतः परं प्रवक्ष्यामि ५०
खड्गलक्षणमुत्तमं प्रधानदेहसंभूतैर्देत्यास्थिभिर्वदिद
म ५१ लोहं प्रधानं खड्गार्थं प्रशस्तं न हि शेषतः खटि
खट्वपार्थीकवंगासर्पारकेषु च ५२ खटीखट्वजाताय
दर्शनीयाः प्रकीर्तिताः ५३ काचच्छिद्रपाषिकाये समेष्या
गुरुवस्त्यथा ५४ नीलाच्छेदमसवंगाहंकाः सर्पारकोद्भवाः
पुष्कलाश्च वर्तितेयाः प्रभावं तो विदद्भजाः ५५ अङ्गदेशोद्भ
वा नीलाः सहसाः स्पृशाः सत्यथा लववन्धनयानीत
णामयगमस्पामसंभवाः ५६ प्रभावालच्छवसीतलाश्चालेद
शोमसुद्भवाः ५८ मस्त्रामोद्भवाः खड्गाः सनीलाल छव
स्यथा निश्चलानि मिलाः सीताश्चीनेदेशसमुद्भवाः ५९

कालिङ्गाः कालमहालेषां वङ्गानामिलटानां घातार्थमंगु
लानां तैः खड्गश्रेष्ठः प्रकीर्तितः ९. तदर्धं मध्यमं ज्ञेयं तेन तो
हीनं न कारयेत् प्रमाणाभ्यधिकं चैव वर्जयं शान्तथैव
च ११ दीर्घः समसुरः शब्दो यस्य खड्गस्य भार्गव किंकिणी
सदृशस्तस्य धारणं श्रेष्ठमुच्यते १२ खड्गः पद्मपलाशाभो
मण्डलाग्रश्च शस्यते करवीरपलाशाग्रः सदृशश्च विशे
षतः १३ महीघृतसुगन्धाश्च पद्मोत्पलसुगन्धिनः वर्णेन
श्चोत्पलाकाराः सवर्णा गगनस्य च १४ समाङ्गुलस्थाः
शस्यन्ते व्रणाः खड्गेषु भार्गव श्रीवृक्षपर्वताकारलिङ्गप
प्रतिमाश्च ये १५ मङ्गल्यानां तथान्येषां सदृशा ये च भार्गव
काकोलूकसवर्णाभा विषमाङ्गुलिसंस्थिताः व्रणान्
गाः प्रशस्ताश्च न शस्यन्ते कदाचन खड्गे न पश्येद्वदनं बु
ध्या विक्रयणं च १७ न चापि कथयेन्मूल्यं जातिदेशं क
दाचन उच्छिष्टो न स्पृशेत्खड्गं निशि कुर्यान्न शीर्षके १८
दिवा च स्रजेद्देवं गन्धमाल्यादिसंपदा खड्गं प्रशस्तं मणि
हेमशुक्लं कोशे सदा चन्दनचूर्णयुतं संस्थापयेद्भूमिपतिः
प्रयत्नाद्रत्नयत्नेन स्वशरीरवच्च १९ श्रीविष्णुधर्मोत्तरभा
षितानि विकृतानि खड्गस्य शुभाशुभानि विज्ञाय भूमिपत
यः सदैव संधारयेयुः समुद्रेक्षणानि ७. इति खाड्गे परे
खड्गप्रशंसापरिच्छेदः ॥ अथ धनुर्वेदः स्वरोत्कादृत

धा॰

वेदाद्यासम्यायिस्तभाषितान् यथात्वाकृष्यरविनोग्रथः
संक्षेपतो मया १ विनाशाङ्कः यरादत्योयनं वैदाख्यितनवि
त् यतः स्वेमेनिशिष्रामाशिवानवविचारणा २ अतः संदे
हदोलायांदोलनीयेनमानसे ग्रंथेस्मिंश्चापवतंदेवीरवि
तामसौज्ञवित् ३ यस्याभ्यासप्रसादेन निष्प्रयंतेयत्रुर्ध
गः जैतारः परसैन्यानां तस्याभ्यासोविधीयते ४ यको
पियत्रनगेवप्रसिद्धःस्याद्वनुर्धरः नवेगांत्यरयोङ्गान्द
नाःसिंहव्याद्वादिव ५ इतियनुर्धरप्रशंसा अथधनुर्दान
विधिः आचार्यणाधनुर्देयंब्राह्मणोसपरीक्षितं लब्ध्वे
ध्वेनेकृतन्नेवमंदबुद्धेनदापयेत् ६ ब्राह्मणायधनुर्देयं
खड्गंवैक्षत्रियायच वैश्यायदापयेत्कुंतंगदांशूद्रायदाप
येत् ७ चनस्यक्रेचक्रेतेचावङ्क्रेचकुरिकांगदां सममेवा
स्त्रबद्धंस्यादेवंप्रहारिमसथा ८ समैते अथाचार्यलक्ष
णं आचार्यःसमप्रहास्याचक्रानिर्भागवःस्मृतः द्वाभ्यांचै
वभवेद्योधएकेनगणकोभवेत् ९ हस्तःपुनर्वसुःपुष्या
रोहिणीचोत्तरात्रयं अनुराधाश्विनीचैवरेवतीदशमीत
था १० नवमीचतृतीयाचषष्ठीचैवसप्तमीतथा दशमीकाद
शीचंद्रेसर्वकार्याणिकारयेत् ११ तृतीयापंचमीचैवसप्त
मीदशमीतथा त्रयोदशीद्वादशीचतिथयःस्युःशुभामताः
सर्पवाय्वग्नियुक्तवाखगकवारस्यैवच यनहारव्ययंधने

१२

प्रारंभे शास्त्रकर्मणां १३ यभिर्दिनैस्तु शिष्याय गुरुः शा
स्त्राणि दापयेत् संतर्प्य दानहोमाभ्यां स्वरान्स्वाहावि
धानतः १४ ब्राह्मणान्भोजयेत्तत्र कुमारीश्चाप्यनेकशः
तापसान्वर्धयेत्तथा ये चान्ये शिवयोगिनः १५ अन्नपा
नादिभिश्चैव वस्त्रालंकारभूषणैः गंधमाल्यैर्विचित्रै
श्च गुरुं तत्र प्रपूजयेत् १६ कृतोपवासः शिष्यः कृष्णा
जिनपरिग्रहः बद्धांजलिपुटस्तत्र पादयोः प्रणतो यतः १७
अंगन्यासं ततः कार्यं शिवोक्तं सिद्धिमिच्छता आचार्ये
ण च शिष्यस्य यत्नं विघ्ननाशने १८ शिवास्याने तु
मेढ्रे शं बाहुमूले च केशवं ब्रह्माणं नाभिमध्ये तु जंघा
योर्गणाधिपं १९ मंत्रः ॐ ह्रां शिवास्याने शंकराय
नमः ॐ ह्रां बाह्वोः केशवाय नमः ॐ ह्रां नाभिमध्ये ब्रह्मणे
नमः ॐ ह्रां जंघयोर्गणपतये नमः ईदृशं कारयेन्न्यासं
येन श्रेयो भविष्यति अन्योऽपि दुष्टमंत्रेण न हिंसंति कदा
चन २० शिष्याय मानमंत्रं चाप्यथ गर्भमंत्राभिमंत्रितं कोटा
कोटाभिमंत्रेण दद्यात् हदविधानतः २१ प्रथमं पुष्पवंशा
वफलहीनेन पात्रेण ततः फलयुतेनैव मस्येवधंवका
रयेत् २२ मांसवेधं ततः कुर्याद्देवं वेधो भवेत्त्रिधा यैतैर्वेधैः
कृतैः पुंसां पापाः स्युः सर्वसाधकाः २३ वेधनेनैव मांसस्य
पारयानोयदाभवेत् पूर्वं दिग्भागमाश्रित्य तदा स्यादद्विज

शा॰
११२

वीरुवी २४ दक्षिणे कलहो वेशो विदेशागमनं तु नः प
श्चिमेथ तथान्यं च सर्वं चैवोत्तरे शुभं २५ ऐशान्यां पतनं तु षे
ष्विदिशान्यास्वशोभनाः हर्षं तुष्टिकराश्चैव वस्तुसिद्धिः सर्वक
र्मणि २६ एवं वेदत्रयं ऊर्ध्यानं श्रावणे कुर्मि निक्षेपेतः ततः शुभा
म्यगुरवे पत्रं वीणां त्रिवेदपेत २७ इति पत्रदान विधिः अथ
चापप्रमाणं अथ सांयोगिकं चापं शुद्धं चापं द्वितीयकं निज
बाहुबलोन्मानात्किंचिन्नं शुभं यत्नतः २८ वरं प्राणाधिको
पश्चीनत्तु प्राणाधिकं धनुः धनुश्चापी समानस्तु पवीलसेन
पश्यति २९ अतो निजबलोन्मानं चापं स्याच्छुभकारकं देवा
नामुत्तमं चापं ततोन्यन्नं च मानवे ३० अर्धपंचमहस्तं तु श्रेष्ठं
चापं प्रकीर्तितं तद्धि तेपधनुर्दिव्यं शंकरेणापतं च भवा ३१ त
स्मात्यवस्तु रामेणा नलो द्रोणा तथापि वेतं द्रोणा स्तुहीतं पार्थे
न ततः सात्यकिनाध्टते ३२ कर्णेन भृगमत्ते देवमेतानापाचापि
राघवः द्वापरे द्रोणाविष्णवे देवं चापमधारयत ३३ चतुर्विं
शांगुलो हस्तस्तच्चतुर्हस्तं धनुरुत्तमम् तत्रैव मानवं चापं सर्व
लक्षणसंयुतं ३४ त्रिपर्वकं पंचपर्वं सप्तपर्वं प्रकीर्तितं
नवपर्वं च कोदंडं चतुर्धा शुभकारकं ३५ चतुष्पर्वं च षट्पर्वं
अष्टपर्वं विवर्जयेत केषांचिच्च भवेच्चापो वितस्तिनवमेमि
तः ३६ अतिजीर्णमपक्वं च ज्ञातिनिहृष्टं तथैव च दग्धं छिद्रेण
कर्तव्यं चापं त्यागं तत्र वरत्नकं ३७ गुणाहीनं गुणाक्रांते को

112

रुद्रदोषसमन्विते । गलग्रन्थिं न कर्तव्यं तलमध्ये तथैव च ४८
स्वपङ्क्तिभङ्गमायाति श्रुतिर्जीर्णान्तकर्कशं ज्ञातिद्वेषं च
सोद्वेगं कलहो वाऽपि कैः सह ४९ दृश्यते न दृश्यते वा समच्छिद्रं
गृहविनाशनं । गर्भो वा लस्यन न लभ्यते तथैवाभ्यन्तरेऽपि च
हीनेन संधिते वाऽपि संग्रामे भङ्गकारकं आक्रान्तेन तु शत्रुः
क्राम्यते न लघ्वं प्राप्यते हृदे ५१ गलग्रन्थितलग्रन्थियत्नहा
निकर्षयेत्ततः एभिर्दोषैर्विनिर्मुक्तं सर्वकार्यकरं स्मृतं ५२
शार्दूलः पुनरर्धं तु दिव्यं विलोमः परमशोभनं विततिस्त्रिसमं
मानं निर्मितं विश्वकर्मणा ५३ न सर्गेन च पातालेन भूमौ
कस्यचित्करे न दृष्टं वर्णमायाति यत्नैकेः पुरुषोत्तमे येऽत्र वे
ये न पञ्चाङ्गैः स्वर्णवस्त्रशोभितं विततिभिः सार्धपादैः
निर्मितं धनसाधने ५४ प्रायो योज्यं ततः शार्दूलः गजो वा
सुसादिनो रचितं च पदानीनां वंशं चापं प्रकीर्तितं ५६
इति पदः समासतः स्वयं गणालङ्कृतानि गुणानां लक्षणं
वक्ष्ये यादृशं कारयेद्धीमान् पट्टसूत्रे गणाः कार्याः कनिष्ठ
मानसंमितः ५७ पञ्चः प्रमाणानि तैः सोपिः षड्भेदस्त्रिगुणान्वित
भिः वर्तितः स्यादुत्तमाः स्मृताः सर्वकर्मसहोऽपि च ५८ स्व
भावे पट्टसूत्रस्य कारिणि स्त्राव परिष्यते गुणाधिमपि वा स्र
ष्याः स्त्राशुभो महिषीगवां ५९ न काले हन्तगोकर्णा चर्मे
णा कृतगलेन वा निर्लोमं तन्तुसूत्रेण कृपीवाग्गुणाः सम्मे

शा.
११३

पञ्चवंशात्रयः कार्यो गुणानुत्थावरोहकः पट्टसूत्रेण संन-
द्धः सर्वकर्मसहोऽपि ५१ ग्रामे भाद्रपदे मासे नवगर्केस्य
ष्टपास्यते तस्मात्तत्र गुणाः कार्याः पवित्रः स्नायवो दृढः
५२ मृतार्कसत्त्वतन्तूनां हस्ता स्वष्टादश स्मृताः तन्तूनां त्रिगु-
णं कार्यं प्रमाणो यं गुणे स्मृतः ५३ इति गुणलक्षणं अथ
पुंखालक्षणानि अतः परं प्रवक्ष्यामि शराणां लक्षणं शु-
भे स्थूलं न चातिसूक्ष्मं च न पक्वं न कुभूमिजं हीनं ग्रंथिस-
पक्वं च पाण्डुं समयासृतं ५५ कठिनं वर्तुलं कांडं ग्रहणी-
यात्प्रदेशजं हौहौहस्तौ च षिड्हीनो दैर्घ्ये स्थौल्ये कनी-
ष्ठिका विधेया शरमानेषु पुंखेष्वाकर्षयेत्ततः ५७ का-
कहंसशशादानां मत्स्यादक्रौञ्चकेकिनां गृध्राणां कु-
रराणां च पक्षा एते सुशोभनाः ५८ एकैकस्य शरस्ये
वचनः पक्षाणि योजयेत् षडंगुलप्रमाणेन पक्षच्छेदं
च कारयेत् ५९ दशांगुलमितं पक्षं शार्ङ्गे चापस्य मार्ग-
णे धौत्वा तत्प्रख्यापतः संख्याः समदाः स्नायुतंतुभिः ६०
शराश्च त्रिविधा ज्ञेयाः स्त्रीपुंसकनपुंसकाः अग्रे स्थूलो
भवेन्नारी पश्चात्स्थूलो भवेत्पुमान् ६१ समं नपुंसकं ज्ञेयं
लक्ष्यार्थं न योजयेत् स्त्रवपातोऽयनस्याच पुरुषो भेदवे
दृढे ६२ इति शरलक्षणानि अथ फललक्षणानि फल-
न पुस्तलोहस्य सुधारं तीक्ष्णाग्रमसृतं योजयेद्दृढलेपन

शारेपत्तान्नमानतः १३ आरामुखंत्तपंचगोमुत्रेर्वाऽ
मुत्तकं सूचीमुखंववमल्लेववत्स्यदंतेहिमल्लकं १४ क
र्णिकंकाकतुंडंचतथान्यान्यप्यनेकशः फलानिदेश
देशेषुभवंतिबहुरूपतः १५ आरामुखेनकववंनर्द्देव
द्वेणामस्तकं १६ वेलनहृदयंवेध्यंहिमल्लेनगुणाःशरः
लोहंवकाकतुंडेनविद्धिअंगुलसंमितं १७ इतिफलल
क्षणानि अथफलपायने फलस्यपायनेवक्ष्येदिव्यौष
धिविलेपनैः येनतुंभेयवर्माणिभेदयन्नरूपणावत १८
पिप्पलीसैंधवीजंउष्णंगोमूत्रेतनलेपयेत अग्निशोतमना
विदंपीतेनहृतनौषधं ततोनिर्वापितेतैलेलोहंतत्रवि
निक्षिपेत १९ पंचभिर्लवणैःपिष्टं मधुसिक्तैःसर्षपैः प
भिःप्रलेपयेत्कसंलिप्तंवाग्नौप्रतापयेत २० शिखिग्री
वान्नवर्णीभंतमपीतेनतथौषधं ततस्तविमलेतोयेपा
ययेद्धस्मसूनमं २१ इतिपायनविधिः अथनाराचनाली
कौ सर्वलोहात्मुयेवाणानाराचास्तेप्रकीर्तिताः पंचभि
र्पृथुलैः पक्षैर्गुलकाःसिध्यंतिकस्यचित २२ नालीकाल
घवोवाणानलयंत्रेणनोदिताः अत्युच्चदूरपातेषुदुर्ग
युद्धेषुतेमताः २३ इतिनाराचनालीकौ अथपस्थानत्रु
ध्याकर्षलक्षणानि स्थानान्यष्टौविधेयानियोजनेभिन्न
कर्मणां मुष्टःपंचसमाख्याता व्यायाःपंचप्रकीर्तिताः

धा
११५

अग्रतो वामपादं च दक्षिणं वा तु कुंचितं आलीढं तु प्रक
र्तव्यं हस्तद्वयसुविस्तरं ७५ प्रत्यालीढं प्रकर्तव्यं सव्य
चैवानुकुंचिते दक्षिणेन तु वस्तदत्तहूरपाते विशिष्यते
७६ पादौ सुविस्तरौ कार्यौ समौ हस्तप्रमाणतः विशाख
स्थानकं तेयं कूटलक्ष्यस्य वेधने ७७ समपादे समौ पादौ
निष्कंपौ च सुसंगतौ असमेव पुरो वामे हस्तमात्रेण तेव
पुः ७८ आकुंचितावुभौ यत्र जानुनी धरणीगतौ दर्दुरक्र

धू.

ममित्याहुः स्थानकं दृढभेदने ७९ सव्यं जानुगतं भूमौ
दक्षिणं च सकुंचितं अग्रतो यत्र दातव्यं तद्विद्याद्गरुडक्र
मे ८० पद्मासने प्रसिद्धे स्याडुपविश्य पदाक्रमे धन्विनो
तन्नविरेयं स्थानकं शुभलक्षणं ८१ इति स्थानानि अ

114

थ गुणामुष्टयः पताका वज्रमुष्टिश्च सिंहकर्णस्तथैव च
मत्सरी काकतुंडी च योजनीया यथाक्रमं ८२ दीर्घा तु तर्ज

हा.

नी यत्र स्थितांगुष्ठमूलके पताका सा च विज्ञेया नालि
काहस्तमात्रतो ८३ तर्जनी मध्यमा मध्ये अंगुष्ठो विशते य
दि वज्रमुष्टिस्तु सा ज्ञेया स्थूलनाराचमोक्षणे अंगुष्ठनख
मूले तु तर्जन्यग्रं सुसंस्थितं मत्सरी सा च विज्ञेया चित्रल
क्ष्यस्य वेधने ८५ अंगुष्ठाग्रे तु तर्जन्या मुखं यत्र निवेशितं
काकतुंडी च सा ज्ञेया सूक्ष्मलक्ष्येषु योजिता ८६ इति गु
णमुष्टयः अथ पंच प्रकारं संधानं त्रिविधं प्रोक्तम

धऊर्ध्वमसंसदा योजयेत्त्रिः प्रकारैर्हि कार्येष्वपि यथाक्र
मं ८७ अथग्रहणानिवंसमेलत्वान्सनिग्रले दष्कासेफा
टप्रऊर्वीतऊर्ध्वसंधानयोगतः ८८ इतिधनुर्ग्रहिसंधाने
अथव्यायाः कैशिकः केशमूलेवैशाखःशृंगेगचसात्विकं
श्रवणोवत्सकर्णाश्चग्रीवायांभवतोभवेत् ८९ अंशाकेस्कं
धनामानव्यायाः पंचप्रकीर्तिताः कैशिकाश्चित्रयुद्धेषुत्व
योलक्ष्येषुसात्विकः ९० वत्सकर्णःसवितेयोभवतोदष्कभे
दनेदष्कभेदेचहृस्वेस्कंधनामानमुद्दिशेत् ९१ इतिव्यायाः
अथलक्ष्ये लक्ष्यंचतुर्विधंज्ञेयंस्थिरंचैवचलंतथाचला
चलंद्वयचलंवेधनीयंक्रमेणतु ९२ आत्मानंसुस्थिरंकृ
त्वालक्ष्यंचैवस्थिरंत्वथः वेधयेत्त्रिःप्रकारंतुस्थिरवेधीस
उच्यते ९३ चलेनवेधयेद्यस्तुचात्मनास्थिरसंस्थितः
चलंलक्ष्यंतुतत्प्रोक्तमाचार्यैर्गासधीमता ९४ धन्वीतुच
लनेयत्रस्थिरलक्ष्यंसमेततः चलाचलंभवेत्तत्रएतत्प्रमेय
मविंनितं ९५ उभावेवचलौयत्रलक्ष्यंवापिधनुर्धरः त
द्विज्ञेयंद्वयचलंश्रमेणत्वनुसाध्यते ९६ श्रमेणास्ववलि
तेलक्ष्यंदूरंचवद्रुमेद्दनं श्रमेणास्ववलितानकृष्णिःशीघ्र
संधानसाध्यते ९७ श्रमेणाचित्रयोधित्वंप्राप्यतेश्रमतो
जयः तस्माद्रूकमसमतंहिश्रमःकार्योविजानता ९८
प्रथमंवामहस्तेनयःश्रमंकुरुतेनरः तस्यवापिक्रिया

शया ११४

सिद्धिरचिराद्देवजायते ११ वामहस्तेन संसिद्धे पश्चाद्दक्षि
णाभ्यसेत् उभाभ्यां च श्रमं कुर्यान् नाराचैश्च शरैस्तथा
वामेनैव श्रमं कुर्यान् सिद्धे दक्षिणके करे विशेषेण समेनैव
तथा व्यापे च कौशिके १ उद्दीते भास्करे लक्ष्यं पश्चिमायां
निवेशयेत् अपराह्णे च कर्तव्यं लक्ष्यं पूर्वदिगाश्रिते २
उत्तरेण सदा कार्यमवश्यमवरोधके संग्रामेण विनाल
क्ष्यं न कार्यं दक्षिणामुखे ३ षष्टिधन्वन्तरे लक्ष्यं ज्येष्ठं लक्ष्यं
प्रकीर्तितं चत्वारिंशन्मध्यमे च विंशतिश्च कनिष्ठके ४
शराणां कथितं ह्येतन्नाराचानामथोच्यते चत्वारिंशन्
त्रिंशत् षोडशैव भवेत्ततः ५ चतुःशतेषु कांडानां
योहि लक्ष्यं विसर्जयेत् सूर्योदये वास्तमये सज्ज्येष्ठो धनि
नो भवेत् ६ त्रिशतैर्मध्यमो वाणैर्द्विशताभ्यां कनिष्ठकः
लक्ष्यं च पुरुषामानं कुर्याद्धंडकसंयुतं ७ ऊर्ध्ववेधी भवे
ज्ज्येष्ठो नाभिवेधी च मध्यमः पादवेधी लक्ष्यस्य स कनि
ष्ठः स्मृतो मया ८ इति लक्ष्यं प्रधानत्वायाः अष्टमीं च
अमावस्यां वर्जनीया चतुर्दशी हरिणामार्धदिने यावन्नि
षिद्धा सर्वकर्मसु ९ अकाले गर्जिते देवे दुर्दिने वाथवा
भवेत् सर्वकांडहते लक्ष्यमनध्यायं प्रवदन्ते १० श्रमं च कु
र्वन्नस्त्रं च भज्ञे गोपदिष्टपते अथवा भज्यते वापो यदैव
श्रमकर्मणि ११ ऊर्ध्वेन वा शरेणाय त्रयमेवास्य मोऽस्त

115

रोगं भ्रमं तत्र न कुर्वीत शास्त्रमतिमनोवरः १२ इत्यनया
याः ग्रथश्रमक्रियाः क्रियाकलापानवद्यामिश्रमसाध्यं
न श्रुविस्मिते येषां विज्ञानमात्रेणासिद्धिर्भवति नान्यथा
प्रथमं वापमारोग्यक्लिकां वैधयेत्ततः स्थानकं वतनः
कृत्वासंधानं वनतं परे सकृद्रात्कृष्ट्येन भूमिवंधनकार
येत् नमस्कुर्यात्क्विं विघ्नराजे गुरुंत्रं शवान् १६ या
चितनश्चागुरोराज्ञावाणामाकर्षणांप्रति प्राणावायं प्रय
त्नेन प्राणेन सहपूरयेत १७ कुंभकेनास्थिरं कृत्वाङ्का
रेणाविसर्जयेत् इत्यभ्यासक्रियाकार्याथविनासिद्धिमि
च्छता १८ षण्मासान्नियमेन मुष्टिः शराः संवत्सरेणात
नारावालस्य सिद्धंतिपस्पन्नष्टोमहेश्वरः १९ वृध्यवद्धार
येद्दाणामवंवस्मोऽयेद्वत्रः धनवद्धिनेयेलक्षयदीक्षेत्सि
द्धिमात्मनः २० क्रियासिद्धंतिग्राचार्या हृद्रसिद्धंतिभार्ग
वाः राज्ञानोटफसिद्धंतिलत्तसिद्धंतिवेनराः २१ जना
नां रंजनं येन लद्यपातानाम्रजायते हीनेनापीभ्राणानस्मा
न्प्रशात्तं लद्धवेधनं २२ इति श्रमक्रिया श्रथलद्यासव
लनविधिः विशाखस्थानके स्थितासमसंधानमात्रेत
गो प्रच्छमुखवामेन सिंहकर्णाख्यमुष्टिना २३ आकर्षकेको
णिकव्याथेनपिंखाचालयेत्ततः पूर्वापरौ समं कार्यौ मि
मांसोनिश्चलौ कवौ २४ वक्षणांशं दयेन्नैवहृष्टिं लक्षानि

१२

योजयेत् मुष्टिनाकृष्टितेलक्ष्यं शरस्याग्रे नियोजयेत् २५
मनोदृष्टिगतं ज्ञात्वा ततो बाणं विसर्जयेत् सबलस्यैवं क
दाचिन्नलक्ष्योपाधः कृतश्रमः २६ इति लक्ष्यासबलनविधिः
अथ शीघ्रसंधाने आदाने चैव तूणीरात्संधाने कर्षणे तथा
देयणं च वराभ्यासो बाणस्य कुरुते नयः २७ नित्याभ्यास
वशात्तस्य शीघ्रसंधानता भवेत् अथ दृढपातित्वं मुष्टापा
तकया बाणंसी विद्धे दृढपातकं २८ अथ दृढभेदितां
अन्यालीढकृते स्थाने अधः संधानमाचरेत् दण्डस्थानमा
साद्य ऊर्ध्वधारणमाचरेत् २९ स्कंधव्यायेन वज्रस्य मुष्टाग्रे
मार्गेणोनव अस्त्येनमोहबाहान्नाज्ञायते दृढभेदिता ३०
अथ हीनगतयः सूचीमुखा मीनपुच्छा भ्रमरी चतनीयका
पाताणां श्रियपतिस्ते प्रशस्ताः कथिता बुधैः ३१ कर्कशे
न तु चापेन यः कृशे हीनमुष्टिना मीनपुच्छा गतिस्तस्य सा
यकस्य प्रकीर्तिता ३२ सूचीमुखी गतिस्तस्य सायकस्य प्र
जायते पंक्तविलोक्यते यस्य पृष्ठवाहीनपत्रकं ३३ भ्रमरी
कथिता स्त्रैषा मध्यस्त्व श्रमकर्मणि कृत्त्वेन समापातिते
व्यमानस्त्वसायकः ३४ अथ बाणानां लक्ष्यसबलनगतयः
वामगादक्षिणाचैव ऊर्ध्वगाः योगमात्रयाच तिस्रोगतयः
प्रोक्ता बाणस्य बलस्वारेन वः ३५ कंपते नगणं मुष्टिश्च मार्गे
णास्य दृश्यते संमुखोभ्यादनन्ते षिशून्यदा वामेगतिर्भवेत्

ग्रहणं शिथिलं यस्य कर्षत्वेन विवर्जितं पार्श्वं तद्दि
णं याति सायकस्य न संशयः ४८ मोक्तो चैव बाणस्य
चापमुष्टिर्द्वयोर्भवेत् गुणमुष्टिर्भवेद्ध्रुवं तदा योगामि
नीगतिः ४९ अथ मुष्टिगतयः लक्ष्यबाणाग्रदृष्टीनां सं
गतिर्लयदा भवेत् तदानीं मुष्टितो बाणो लक्ष्यासबल
तिक्रवे ५० निर्दोषः शत्रुहीनश्च समं मुष्टिद्वयान्वितः
भिन्नमिति दृढवेधयाति सायको नास्ति संशयः ५१ स्वाकृष्ट
श्चैजितो यश्च सस्मृदोगाध्यमुष्टितः तरनागास्तु काये
भुनक्ति तिष्ठति मार्गणाः ५२ यस्य तृणसमा बाणाय सैंध
नसमं धनुः यस्य प्राणसमा बाणाय सैंधनसमं धनुः य
स्य प्राणसमा मौर्वी स धन्वी धन्विनांवरः ५३ अथ दृढवल
स्के अथ प्रथमं चर्मैव मृत्पिंडं च वनस्थं यो भिनत्ति हि त
स्यैषु वैज्ञापितं न पार्थिवे सार्धांगुलिप्रमाणानि लोहपा
त्राणि कारयेत् तानि भिन्नैकबाणेन दृढघाती भवेन्न
रः ५५ चर्मविंशतिचर्माणि यो भिनत्त्याशुगेन ना तस्य
बाणो गतेर्दस्य कार्यं निर्भिद्य गच्छति ५६ आम्रजलेघटो
वेध्यश्चैकेन मृत्पिंडकं तथा भ्रमंतं वेधयेद्यो हि दृढवेधी स
उच्यते ५७ अथ लक्ष्यकाकतुंडेन चर्मधारास्त्रेव न हि मृत्पिं
डे च घटं चेहरवश्वेन सूची गवे न हि ५८ अथ चित्रविधिः बा
णभंगं कृत्वा तन्नैका द्विच्छेदनमेवच पिंडकंगोलकं भंगे यो

शा. 116 ति. 117

वेत्तिसप्तुगीभवेत् ४९ लक्ष्यस्थानेक्षतेकांडेमेघुखंविच्छेद
येत्ततः किंचित्कष्टंविधायसोतिर्यग्निहफलकेषुणा ५-
संस्पृवंवासमायातिर्यग्बाणंसमाचरेत् शरैशरेणायः
छिंद्याद्बाणाच्छेदीसजायते ५१ इतिबाणभेदः काष्ठकेके
शेसंयमयतत्रवधावराटिको हस्तेनग्राम्यमाणांवयोहति
सपत्रर्थकः ५२ इतिवराटिकावर्तः लक्ष्यस्थानेन्यसेत्का
ष्ठंसाग्रंगोपुच्छसन्निभं यःछिंद्यात्तंदवशेणकाष्ठच्छेदी
सजायते ५३ इतिकाष्ठच्छेदनं लक्ष्येपिंडंन्यसेत्छंभ्रंभ्र
वेभकपुष्पवत् हंतितेपिंडकेयस्तुवित्रयोधीसजायते ५४
इतिपिंडकसमामं काष्ठगोलपुरोहितेसंहरत्मूर्धपुरःस्थि
तैः पुनंस्वांसंशावेष्टषेतद्रोणुक्रमेणवनाहि ५५ योहंतिश
रषुग्मेनशीघ्रंसंधानयोगतः सस्यादत्रभ्रंतोग्रेष्ठःस्मृति
तः सर्वपार्थिवैः ५६ इतिगोलकग्रंग वधस्थेनराजस्थे
नहृधस्थेनधूंन्विना धावतावैभ्रमःकार्योलक्ष्यंहंतंप्र
निश्चिते ५७ इतिधावलक्ष्यं प्रपशाहूवेधिपंव लक्ष्यस्था
नेन्यसेत्कांस्यपात्रंहस्तहयातेर नाडेयच्छकंराभिस्तेश
वृः संजायतेततः ५८ यत्रैवोत्पद्यतेशद्धः सम्यक्तत्रवि
चिंतयेत् कर्णेंद्रियमनोयोगात्लक्ष्यंनिश्चयतांनयेत् ५९
पुनः शार्करपात्रंस्वताडयेच्छद्देतत्र ततोबाणेनहन्यात
दवधानेनतीत्राधीः ६० यत्नचतुष्कंवैकसेभागपानकस्था

पिसिद्धति ११ अथान्यविधिः एवंश्रमविधिंकृयोयावत्
सिद्धिःप्रजायते अमेसिद्धेवर्षान्तेनैवग्रासंयत्नतःकरे
सर्वाभ्यासस्यशास्त्राणामविस्मरणाहतेवे मासहयंश्रमं
कर्याद्वतिवर्षशरहतौ १२ जातेचाश्वजेमासेनवम्यां
देवनाहिने हृनयेदीश्वरीवंडींगुरुंशस्त्राणिवाग्निनः वि
प्रेभ्योदक्षिणांदत्वाकुमारीभोंजयेत्ततः देव्यैपशुबलिंद
द्यादृष्टोवादित्रमंगलैः १५ ततस्तुसाधयेन्मंत्रान्वेदो
क्तान्वागमोदितान् अस्त्राणांकर्मसिद्ध्यर्थंजपहोमवि
धानतः १६ बालेनारायणांयोवमैंदेवायपव्यवाहणा श्राभ्र
येचापराःस्त्राणिग्रहदत्तानिसाधयेत् मनोवाक्कर्मभिर्भि
र्वलव्यासेनाशुचिर्मता अथात्रमसमर्थ्यवद्धेनप्यस्त्राणि
सरुद्ध १८ अप्रयोगंवोपमेहार्वयोवनिमयत्नर्थर्भः संमाल्य
कर्माणिप्रतेनैवास्त्राणिप्रयोजयेत् २० इत्यस्त्रविधिः अ
थशास्त्रवारणं हलाकैलांगलीकेदोरहीतमस्यकं
दतः प्लवस्याप्यिवणोश्रमोदर्पहरनिकानरः २१ गृहीते
योगनत्तत्रैरपामार्गस्यमूलके लेपमात्रेणवीराणांसर्व
शास्त्रनिवारणं २२ अथःपृथ्वीरोगविष्णुक्रान्तालज्जालुर्गिरि
कर्णिका नलिनीसहदेवीचपुत्रमार्जारिकातथा २३
विष्णुक्रान्ताचसर्वासांजटाग्राह्यारवेर्दिने वद्धाभुजेविले
पाद्वाकायेपासौवारका २४ सर्वव्यान्नादिसत्वादिभूता

१२

दीनांनजायते भीतिस्तस्यास्थितायस्यमानवोष्ठोशरीरगाः
गृहीतेहस्तनक्षत्रेपत्रंकुष्ठंदरीभवं तत्प्रभावाद्गजःपुं
सांसम्भवोनैतितिनिश्चितं १६ कुष्ठंदरीश्रीफलपुष्पवृ
तौशालिमगावत्स्यतवस्यहतान् शाखायगंधहितदेति
मन्त्रोमदंत्यनेकेसरिरोगायवाग्रे १७ श्वेताद्रिकर्णिका
मूलंपाणिस्थंवाहयेन्नजे श्वेतकंदारिकामूलंव्याघ्रादी
नांभयंहरेत १८ पुष्यार्केणत्पादितंमूलेयाटायान्तुलवसे
स्थितेदेहेस्फुटतिनोतीक्ष्णांमंडलाग्रेवलोन्हता १९ गं
धार्याङ्कमंमूलंमूलवेसंस्थंसुरवागते शस्त्रौघवारयेतत्र
पुष्यार्केविधिनाहृते २० विधिरूपावासः सुभ्रायाःश
रखुरकायाः जटानीलीजटाथवा भुजेशीर्षेसिवद्धेवास्थि
ताशस्त्रनिवारिका २१ भूपादिभूतवैरबद्धोगृहीतापु
ष्पभास्करे इतिशाङ्गधरणे ग्रहमगामविधिः प्रथमं
क्रियतेस्नानंशुक्लवस्त्राहृतोभवेत् मांगल्यगीतसंयु
क्तोदेवविप्रान्प्रपूजयेत् २२ क्षेत्रपालस्यनाम्नाचबलिं
दद्याद्दिशोदश शास्त्राणीवाथिमेसज्यरक्षामंत्रस्मरेन्नतः
२३ मंत्रः ॐशूलेनपाहिनोदेविपाहिखड्गेनचांबिके
घंटास्वनेननःपाहिचापज्यानिःस्वनेनच प्राच्यांरक्षप्रतीच्यां
चचंडिकेरक्षदक्षिणे भ्रामणेनात्मशूलस्यउत्तरस्यांत
थेश्वरि सौम्यानियानिरूपाणित्रैलोक्येविचरंतितेयानि

चार्यं तवोराणि तैरत्नास्त्रांस्तथा भुवि खड्गशूलगदा
दीनि यानि वाह्यानि तैर्विवेके करपल्लवसंगीनि तैरस्मात्र
हसर्वतः ८७ इति वस्त्रमंत्रः दिव्यौषधीनां लेपं च वस्त्रावेषं
च कारयेत् किंचिद्धावपीताव ततः संग्राममाचरेत् ८८
सेनापतिं गजारोहांस्त्रांस्तांश्च सुभटांस्तथा मुख्यानन्या
न्यपि यत्नेन वस्त्रैः सपरिधापयेत् ८९ स्वं वै सर्वायुधमारोप्य वधे
सज्जेन ततः स्वयं योजयेद्वाजिनः शुद्धान्संनद्धाञ्जितश्र
मान् ९० रथे च धापयेद्दिव्यं कार्मुकानां च तूणीं च ततः शा
नानि वाणानां तूणीरे च प्रपूरयेत् ९१ खड्गं च मेगदां शा
क्तिं परिघं मुद्गरं तथा नाराचान्परशुं कुन्तं पट्टिशांश्चैव
धारयेत् ९२ नरयानं गजं वा यस्य सौख्यमेवं समारुहेत् क
टिवद्धैकतूणीरः खड्गशक्तिधनुर्धृतः ९३ ततोर्जुनस्य
नामानि विस्पष्टस्मरणापूर्वकं जपेत् ततः प्रतिष्ठेत वक्तं
गवलैर्वृतः ९४ लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराजयः
जयः येषामिन्दीवरश्यामो हृदयस्थो जनार्दनः ९५ अर्जु
नः फाल्गुनः पार्थः किरीटी श्वेतवाहनः वीभत्सुर्विजयः
कृष्णः सव्यसाची धनंजयः ९६ इति संग्रामविपिस्योषधं
नृपमहयोगिविजारीभीसास्वगौभीरकन्याद्विजलता
विभीता मोहिनी राजदोहो ऊरुचलरवबन्धदेहजनेपंच
मुक्तं भवति भवसमानं सर्वकर्मप्रसिद्धं ९७ अथ स्वप्न

विधिः अश्ववृन्दा गजाः पृष्ठे नष्टे च पदातयः पार्श्वयो
रथहयाः कार्या व्यूहस्यायं विधिः स्मृतः अर्धचंद्रं च वक्रव
शाकटं मकरं तथा कमलं श्रेणिकां गुल्मं व्यूहानेतानि
कल्पयेत् ११ अथ युद्धविधिः ये राजपुत्राः सामंताश्चामाः
सेवकज्ञातयः तान्सर्वानात्मनः पार्श्वे रक्षायै स्थापयेन्
पः २ यस्मिन्कुले यः पुरुषः प्रधानः स सर्वयत्नेन हि रक्ष
णीयः तस्मिन्विनष्टे किल सारभूते न नाभिभंगे ह्यरका व
हंति १ तत्त्वं सारभूतं शूरं शास्त्रज्ञमनुरागिचेत् अपि स
ल्पश्रियैः सैन्यं वृथेयं दंडमंडली २ अपि पंचशतेषु राम
र्दंति महतीं चमूं अथवा पंच षट् सप्त भविनयं ते निवर्तिनः
यद्वा संगति संयुद्धा वाजिनो युद्धदुर्वलाः आकर्णपति
ताप्योधाः संग्रामे जयवादिनः ३ परम्परानुसंरक्षा योधाः
धार्ङ्गः पंचधराः सुहृत्तान्नरगणान्प्रकाशे जयंति रणे दिसन्
एकः कापुरुषो दोर्गणान्धारयेन्महतीं चमूं तेहीणामनुरेणे
नेयोधाः स्मृवतमाश्रपि ३ दुर्निवारनराश्चैव अभग्नामहती
चमूः अणामिव महावेगा महामृगगणा इव ७ यत्नभग्ने
षु सैन्येषु विद्रुतेषु निवर्तते पदेपदे अश्वमेधस्य लभते फल
महत्यं ८ द्वाविमौ पुरुषौ लोके सूर्यमंडलभेदिनौ परिव्रा
ड्योगयुक्तश्च रणे चाभिमुखो हतः यत्र यत्र हतः शूरः शत्रु
भिः परिवेष्टितः अक्षयं लभते लोकं यदि क्लीबं न भाषते ९

३

५

मूर्छितं नैव विकलं नाशस्त्रं नान्ययोधिनं पलायमानं
शरणागतं नैव न हिंसयेत् ११ भीरुः पलायमानोऽपि ना
न्वेष्टव्यो बलीयसा कदाचिच्छूरतां याति मरणे कृतनि
श्चयः १२ संप्राप्य महतीं सेनां चतुरंगां महीपतिः व्यूहयि
त्वाग्रतः शूरान्स्थापयेज्जलिप्सया १३ अल्पायांवा महत्यां
वा सेनायामिति निश्चयः हर्षो योधगणस्यैको जयलक्ष
णमुच्यते १४ एकैकं प्रतपन वा तिष्ठेद्वा सर्वयामिव
स्त्रं तत्त्ववेत्ते मेधाश्रयस्यतस्यरणे जयः १५ सुहर्षेणैव मंत
व्यं संहर्षेणैव नीयते तस्माद्धैर्यं विधातव्यं हृतव्याः परवा
हिनी १६ इति युद्धविधिः इति शार्ङ्गधरे धनुर्वेदवर्णनप
रिच्छेदः १८ गणगांधर्वशास्त्रं प्रणम्य सर्वदेवेभ्यो
शिवं ब्रह्मादिकांस्ततः गांधर्वशास्त्रसंक्षेपः सारतोऽयम
थोच्यते १ षट्चक्रे ब्रह्मणः स्थानं ब्रह्मग्रंथिः स योमतः
तन्मध्ये संस्थितः प्राणः प्राणाद्वह्निसमुद्भवः २ वह्नि
मारुतसंयोगान्नादः समुपजायते नं नादेन विना गीतं
न नादेन विना स्वराः ३ नं नादेन विना नृत्यं तस्मान्नादा
त्मकं जगत् पवनाज्जायते नादो नादतः स्वरसंभवः
स्वरात्संजायते रागः सरागो जनरंजकः पदस्य स्वरसं
न्ताले नसमितस्तथा ५ प्रयुक्तं स्याविधानेन गांधर्वम
भिधीयते नदेनत्रारदादिभ्यो दत्तमादौ स्वयंभुवा ६ वि

प्रा.
क्रौ. १२०
120

विपिवंनारदोनादः पृथिव्यां भवता रितं सुगोवेति
शुद्धं मिवेत्ति गीतवंसंफणीं पतो गीतेविलीसे सर्व
थांविमूनयः अपिब्रह्मपरानंदादिदमभ्यधिकं ध्रुवं
जहारं नारदादीनां विमानिकचंमनस्सा ९ इतिसंगीत
प्रशंसा अथसंगीतलक्षणानि स्वरं सरसंवैवंसरागे
मधुराक्षरं सालंकारं प्रमाणं षड्विधं गीतलक्षणं १०
स्वराणां पदसंयुक्तं छंदसा च समं भुते समाकृतं सता
लंचसंगीतं नहि भण्यते ११ इतिसंगीतलक्षणं वाग्गा
न रुच्यते गेयं धातुरित्यभिधीयते वाचा च गेयं कुरुते यः
सवाग्गेयकारकः १२ शब्दानुशासनज्ञानमभिधानप्र
वीणता गणाछंदोरुचे द्विनमलंकारेषु कौशलं १३
तोथैव्रलयज्ञानं पंटूव्यशारीरपालिनं लयतानकला
ज्ञानं विवेकोनेककाकुषु देशरागेषु विज्ञस्विर्वोक्याट्
नेसभाजयः १४ इतिवाग्गेयकारस्वगुणाः सर्वैनिरू
पिताः अथमोमातुकारश्चधातुकारश्चमध्यमः धातुमा
तु क्रियाकारउत्तमः परिकीर्तितः १५ इतिवाग्गेयकार
लक्षणानि अथशिष्यकारः स्वरितःशिष्यकोयस्तु सकं
ठोमधुरस्वनः रागतालसमोपेतः शिष्यकारः सउच्यते
अथगायनलक्षणानि प्रबंधगाननिष्णातो विविधा
थीपकारकः रागरंगांगभाषांगक्रियागेयांगकोविदः

नी.
ल.
१९
१६

गायतो गीतशास्त्रज्ञैर्भण्यते सर्वसंमतः २० अथ गायनदो
षाः कंपितं भीतमुद्घुष्टमव्यक्तमनुनासिकं काकस्वरं
शिरःस्थं तथा स्थानविवर्जितं २१ विस्वरं विरसं चैव विश्लि
ष्टं विषमाहतं आकुलं तालहीनं च गानदोषाश्चतुर्दश २२
अथ मालगमसूत्रः हिमवत्कन्यकाप्रीत्यै देवदेवेन शंभुना
[illegible] २३ गुह्यरागादि
भिः पीडासमं सालगं कृतं २४ शुद्धरागसमुत्पन्नच्छाया
लयमनोहरं बालगोपालवनितादितिपालैः सुगीयते
प्रायो ध्रुवस्ततो मंठः प्रतिमंठो निसारुकः अड्डतालस्त
तो रासश्चैकतालीव संमताः २५ अथैतेषां ध्रुवकलक्ष
णानि न विवेकं विना ज्ञानं ध्यानं नो मरसं विना शुद्धयान
विना दानेस्तानेन ध्रुवकं विना २६ उत्तमः षट्पदः प्रोक्तो म
ध्यमः पंचभिस्तथा कनिष्ठस्तु चतुर्थैः स्यादेवं स ध्रुवका
स्त्रिधा २७ एकं यात द्विखंडः स्याये च्चोद्ग्राहस्ततः परं तृती
यं किंचित्तदुच्चं स्यात्खंडं गमकशोभितं २८ ततो द्विखंड आ
भोगात्तृतीयस्तस्य खंडकं उच्चांगमकसंयुक्तं वा न वा साम्यं
कितं च नतं २९ उद्ग्राहस्याद्यखंडे च न्यासः सध्रुवको मतः
एवं द्विखंडं देप्रोक्त उत्तमो ध्रुवको बुधैः ३० पंचपादस्य तु
द्ग्राहे पदयुग्मं प्रशस्यते तृतीयं चोच्चखंडं स्यात् द्विरद्गलादि
दं त्रयं ३१ आभोग एककाखंडं स्याद्द्वितीयं चोच्चखंडकं तस्य

ध्रुवा॰ १२१

नामांकितं [illegible] चैतदिति मध्यमलक्षणं ३३ चतुःपादस्यात्
द्रुतद्वयदैकं स्यात्ततः पदं किंचिद्द्रवं द्वितीयं स्याद्विरम्यलमिदं
द्वयं ३३ अभोगोवंडपैकं स्यात्किंचिद्द्रवं द्वितीयकं प्रभुनामां
कितं चैतत्कनिष्ठस्य तिलक्षणं ३४ पदानां पदानां वा वर्णानिय
मो वा द्वयोर्भवेत् पदयोर्वर्णनियमो ध्रुवाणां द्विध्रुवा गतिः ३५
पदद्वये यदा वर्णनियमः क्रियते बुधैः तदा पदानि चान्या
नि भवंति नियमं विना ३६ एकादशाक्षरान्यादावे[illegible] कैका
क्षरवर्धितैः खंडैर्ध्रुवाः षोडशस्युः षड्विंशत्यक्षरावधिः ३७
यत्तालादिवर्णाश्च ध्रुवाणां लक्षणं शुभे श्रोतं वा गणादिवे
सर्वं मं तेषां दिह कथ्यते ३८ अथ षोडशध्रुवाणां नामानि
जयंतः शेखरोत्साहो ततो मधुरनिर्मलौ कुंतलः कमला
कारो नंदनश्चंद्रशेखरः ३९ वामदो विजयाख्य[illegible]श्च कंदर्पज
यमंगलौ तिलको ललितश्चेति ध्रुवाः षोडश कीर्तिताः ४०
आदितालो जयंतः स्याद्गारसमं ततः रुद्रसंख्याक्षरप
दैरायुर्वृद्धिकरः परः ४१ एकपलघुयुग्मिनादितालः
सकथ्यते द्वादशाक्षरपादोन्या भोगैकफलकृत्क्रमः ह

पि॰

सकेर्वसौवीरे गीयते शेखराह्वयः लघुद्वंद्वलघुयुगच्च सत्
तालो हंसकः स्मृतः ४२ मठपद्या अन्नाहः स्यादुत्सहास्य ता
ले कंडकसंज्ञके वेषाभिवृद्धिकृत्यादः त्रयोदशमितान्वरैः
लघुद्वयं विरामांते ताले कंडकसंज्ञके ४४ मठपद्या गाणप

तालेन गीयते कामतापमथरो ध्रुवः षड्विंशतिभिर्व
र्णैः शान्ते द्रुतफलदः सदा चतुर्ध्रुवो विरामान्तः तालो यं गा
न्धर्वसंज्ञकः ४१ यथा ०३०० क्रीडाकाले ध्रुवः सप्तद
शवर्णैस्त्रिभिर्मितः शृंगाररससंयुक्तः प्रान्ते तेजोभिवर्धनः
एकएवद्रुतो यस्मिन्क्रीडातालः स कथ्यते यथा व
र्णैः षोडशभिः पादः कुन्तलो लघुशेखरे ४८ इष्टार्थदः
शौर्यदः स्याद्भुताख्यरसान्वितः लघुर्गुरुर्भवेद्यत्र
स भवेल्लघुशेखरः ४९ यथा वर्णैस्सप्तदशाभिर्व
र्णैः शृंगारके रसे कमलो मलयाख्यो वैश्याद्वृद्धिक
रः परः ५० मलयाख्ये भवेत्ताले गुरुर्लघुरतो गुरुः स
यथा ॥ वरोष्टादशवर्णैस्त्रिभिर्येशावृषभप्रदो ध्रुव ५१ फ
णि भाषान्तो वीररसे कटुकताले लघुद्वयं विरा
मान्ते ताले कटुकसंज्ञके ५२ नन्दद्वयेन्दुवर्णैस्त्रिनेद
नः सर्वसिद्धिदः हर्षिणः शृंगारवीरयोः कटुके च विधी
यते लघुद्वयं विरामान्तं तालके नवलीलके यथा
एकविंशतिवर्णैस्त्रिभिर्भवेच्छृंगारके रसे कामदो भीष्ट
दः पुंसां तालके नवलीलके यथा ०० विजयाख्यो
ध्रुवः सप्ताद्वाविंशत्यक्षरैस्त्रिकः सन्निपातेन संयुक्तः
शृंगारे भीष्टदो रसे एकएवगुरुर्यत्र सन्निपातः स कथ्य
ते यथा त्रयोविंशतिवर्णैस्त्रिभिर्ध्रुवः कन्दर्पसंज्ञकः

वीरे वा करुणे वा स्यात्तं खंडतालो विधीयते ध्रुवमेकं
भवेद्यत्र तालोयं खंडसंज्ञितः स यथा ॥ द्विरष्टादशव
र्णाभिस्तालो वा खंडको भवेत् वीरश्रृंगारयोर्योज्ञे
यः स जयमंगलः द्रुतद्वयविरामांते लघुनैकेन रूपकः
स यथा ॥ पंचविंशतिवर्णैः पादैर्यस्या सौ ललितिका ध्रुवः
तालेचंचत्पुटे ज्ञेयो वीरे वाप्यद्भुतेपि वा तालं वाचपुटे
तेयं गुरुर्लघुप्लुतौ गुरुः स यथा ॥ प० षट्विंशतिव
र्णाभिः सम्यास्य वीर्थ्यादिहिदः ललितश्चचत्पुटाख्येता
ले श्रृंगारपोषकः तालेचंचत्पुटे ज्ञेयं गुरुद्वंद्वं लघुर्मतः
स यथा । इतिषोडशध्रुवाः अथ मंडकलक्षणानि उक्तं चैक
ध्रुवपदस्य स्यादाभोगमदंतरं नियमस्तिवियो ज्ञेयो
मंडकस्य विचक्षणैः १ जयप्रियः कलापश्च कमलःश्चैद
वस्तथा वल्लभामंगलश्चेति षडेते मंडका मताः १(
लघुर्गुरुर्लघुश्चैव यत्र तालो हंसकः स्मृतः तालश्चायं वेस
वीरे कर्तव्यो जयमंडके १२ हंसताल रंगताले च वि
ज्ञेयो लघुश्चैकं गुरुद्वयं कलापो मंडकस्तेन रसे वीराभि
धानके १३ रंगतालः लघुद्वयं गुरुश्चैकस्तालोयं द
र्पणः स्मृतः अस्मिंस्ताले रसे शांते कमलो मंडको भवे
त् १४ दर्पणतालः गुरुद्वयं लघुद्वंद्वं ताले त्रिपुटसं
ज्ञके मंदरो गीयते तेन वीरे वाप्यद्भुते रसे १५ त्रिपुटता

लः मलयाख्यो भवेत्ताले गुरुर्लघुद्वतोगुरुः वल्लभो मंड
कोत्तेयस्ताले लसितकरुणारसे १६ मलयताल: ऽ।।ऽ गुरु
र्लघुद्वयं यत्र भंगताल: स कथ्यते मंगलो मंडकोत्तेया
रसे चाद्भुतसंज्ञके १७ भंगताल: इति षण्मंडाः अथ प्रति
मंडकलक्षणानि तालश्चाप्यमरश्चैव विचारः कंदसंज्ञकः
चत्वारः कथिताश्चैते प्रतिमंडास्तु शोभना विरामांतं द्रुतद्वं
द्वं गुरुश्चैकस्ततः परं स्वरंगताले गातव्यस्तालश्च प्रतिमं
डकः १८ स्वरंगताल: ०० गुरुरेको भवेद्यत्र सन्निपातः
स कथ्यते भ्रमरः प्रतिमंडोसौ विद्वद्भिस्तेन गीयते १९ स
न्निपातः लघुद्वंद्वं विरामांतं ताले कंदुकसंज्ञके विरागो
गीयते तेन विलंबश्च लयो भवेत् २० द्रुतमेकं भवेद्यत्र
स तालः खंडसंज्ञकः द्रुतलयेन गातव्यः कंदर्पः प्रतिमं
डकः २१ खंडताल: इति प्रतिमंडकाश्चत्वारः अथ निः
सारुकलक्षणानि कोनारः समताश्चैव कंदो गांछित
स्तथा विशालश्चतथानंदः षोडशनिस्सारुका भवेत् २२
लघुद्वयं विरामांतं ताले कंदुकसंज्ञके द्रुतलयेन गात
व्यः कोनारो भवति स्फुटः २३ कंदुकः लघुद्वयं विरामां
तं ताले कंदुकसंज्ञके समरो गीयते तेन मध्यमश्च ल
यो भवेत् २४ कंदुकः द्रुतद्वंद्वं गुरुद्वंद्वं भवेत्ताले सुकंद
के श्रीनेन गेयो वै कंदः सर्वनिःसारुके सदा २५ सुकंदः ००

शा. (२२

लघुत्रयंद्रुतद्वंद्वंतालेमदभलीलके यद्यंनिस्सारुकोतेयो
वांछितोवांछितप्रदः ७८ शरभलीला ०० लघुद्वयंविरामां
तंखिशालस्यनिस्सारुकः ७९ द्वितीयः स्तनमेकंभवेद्यत्रक्री
डाताल: सकथ्यते प्रनेनगीयतेनंदोनित्यंनिस्सारुकोत्तमः
७९ क्रीडाताल: इतिषट्निस्सारुकाः अथषड्द्रुतषट्ताल
चणानि शकःकीलस्यविजयस्तालानिःशंकपववमकरं
दःपरोजेयस्वड्तालस्यषड्विधाः ८० लघुर्गुरुश्चभवतिल
घुशेखरतालके शाकोजमवतालस्यगीयतेनेनकोविदैः
८१ लघुशेखरः द्रुतद्वयंविरामांतंलघुनैकेनसंयुते झं
पतालोभवेत्तेनगेयः शार्ङ्गोद्भवोत्तमैः ८२ झंपताल: ००
द्रुतद्वयंविरामांतंतालेतुरगलीलके विजयोगीयतेतेन
गीतनृत्यविशारदैः ८३ तुरगताल: ०० उमातिलकता
लेतुद्रुतौलघुगुरुस्मृतौ नामानस्त्वड्ताल:स्याद्धिहड्ढिसे
नकथ्यते ८४ उमातिलकः ०० स्तनमेकंद्रुतौद्वौचवनमा
लिनेतालके निःशंकस्त्वड्ताल:स्याद्धिहड्ढिसेनकथ्य
ते ८५ वनमाली ०० रागतालाभिधानेनलघुद्रुतौलघु
स्तनः प्रनेननृसमाप्नुक्तोमकरंदोड्तालकः गजताल:
इतिप्रड्ताला: षडथयामकलतालानि वतुर्थोयाम
कःप्रोक्तोगीतवाद्यविशारदैः विनोदोवरदोनंदःकंद्रु
जश्चेतिकीर्तिताः ८७ पकपवलघुर्येत्रयादिताल:सक

ल.

123

ष्यते विनोदो रासकस्तेन गात्रश्रोत्रसुखावहः ८८ श्रा
द्धितालः लघुद्रुतौ गुरुर्यत्र तालोयं गजलीलकः वरेस
रासकेत्रेयः श्रोतॄणां सुखदायकः ८९ गजलीलः ००
स्तत श्च गुरुरेकत्र तालो विद्याधरः स्मृतः यत्रासौ रासको
नंदो गीयते सुदयेप्रभः ९० विद्याधरः ०० राजविनोदता
लेस्याद्रुतद्वंद्वमध्यतः रासकः केवलस्तेन गीयते गी
तकोविदैः ९१ राजविनोदः ०० इति रासकाष्टतालाः अ
थैकतालीलक्षणानि एकतालीत्रिधाप्रोक्ता गीतवा
द्यविशारदैः रामा च चंद्रिका तद्वद्विपुलेत्यथलक्षणं ९२
द्रुतमेकं भवेद्यत्र तालोयं खंडसंज्ञितः रामा तेनैकताले
न गीयते गायकोत्तमैः ९३ खंडतालः गुरुद्वयं भवेद्यत्र
तालो ललितसंज्ञकः चंद्रिका चैकताली स्यात्तेन सौभा
ग्यदायिनी ९४ ललिता ०० कोकिलाप्रियताले वै द्रुत
त्रयमुदाहृते विपुला चैकताली स्यात्तेन गीतज्ञसंमता ९५
कोकिलप्रिया ००० इत्येकताल्यास्त्रिसः जयंतस्ततेथा
न्साहोत्रंदनः चंद्रशेखरः कामदो विजयाख्यश्च कंदर्पजय
मंगलौ ९६ श्रुष्टौ ध्रुवाः समाख्याता राजयोग्याः सदा बुधैः
इति तालगरुडः अथ षुडहस्तडगीतनामानि एलाकरणा
ढेंकीभिवर्तन्या डसमेन च रंभरा सैकतालीभिः षुडहस्तो
द्भिः स्मृतः ९७ षुडहस्तडोन्यदेशाश्च गीयते विरलैः क्वचित

अनेन विस्तरो लोके दक्षिणेऽशुद्धगीयते १८ इति शुद्धसू-
डतामानि अथ रूपके उद्ग्राहश्चान्यथा तु स्याद्ध्रुवकश्चान्य-
था तु कः मेलापकोऽन्यथा तु स्यादाभोगश्चान्यथा तु कः १९
चतुर्धा तु कमेतद्धि रूपके कीर्त्यते बुधैः २० इति रूपके अ-
थ रामको निरूप्यते स्फुरितं केऽपि तेलीनां स्तिमितं दोलि-
तावपि आहतं त्रिकभिन्नं च रामके समयास्मृते १ इति रा-
मके अथ प्रत्यन्तरं उद्दिष्टवस्तु रागादौ किंचिदाप्यका...
चिंतिते तद्गान्तमात्रनिष्ठञ्चेत्प्रत्यन्तरमितीरिते २ पूर्वरू-
पकसंसिद्धं छायासंस्कृतरूपकं तत्स्थानश्रोत्रनीचं च वाव-
लोनां च प्रकीर्तितं ३ इति प्रत्यन्तरं अथ स्वरादिकथ्यते
सामवेदात्स्वराजाताः स्वरेभ्यो ग्रामसंभवः ग्रामेभ्यो जात-
यो जातास्तथैवान्तरभाषिकाः सप्तस्वरास्त्रयो ग्रामाम्-
र्छनाश्चैकविंशतिः १ द्वाविंशति श्रुतयः प्रतेभ्यो रागसं-
भवः षड्जर्षभकगान्धारमध्यपंचमधैवताः १ निषादश्चेत्य-
मी सप्त तन्त्रीकण्ठोत्थिताः स्वराः षड्जादयः स्वराः सप्त ग्रामौ
च षड्जमध्यमौ केचिद्गान्धारमप्याहुः स तु नेहास्ति भूत-
ले चतुर्दशैव प्रक्रान्तयस्तस्मान्नासामपि मूर्छनाः गीयन्ते मा-
नवैर्भूमावन्ये त्रिदशालये १ स्वयंभू राजते नादः स स्वरः
परिकीर्तितः स्वरैस्तु निखिलं व्याप्तं तद्धि तेयं पृथक्पृथक् १
उच्चौ निषादगान्धारौ नीचौ ऋषभधैवतौ शेषास्तु स्वरिता

तेयाः षड्जमध्यमधैवताः ११ षड्जं वदेन्मयूरोऽपि ऋषभं
चातको वदेत् अजा वदति गांधारं क्रौंचो वदति मध्यमं
पुष्पसाधारणे काले कोकिलः पंचमं वदेत् दर्दुरो धैव
तं चैव निषादं च वदेद्गजः १२ हास्यशृंगारयोः कार्यौ स्व
रौ पंचममध्यमौ षड्जर्षभौ तथा ज्ञेयौ वीररौद्राद्भुतेरसे
गांधारश्च निषादश्च कर्तव्यौ करुणारसे धैवतश्च तथा का
र्यौ बीभत्से च भयानके १५ चतःश्रुतिस्त्रिश्रुतिश्च द्विश्रु
तिश्चेति ते स्वराः इति स्वराः षट्त्रिंशत्स्ववनेकरागाउ
च्यते भैरवः पंचमो नाटो मल्लारो गौडमालवो देशाख्य
इति षड्रागाः प्रोच्यंते लोकविश्रुताः १६ बंगपालो
गुणाकरो मध्यमादिर्वसंतकः धन्याश्रीश्चेति पंचैते रागा
भैरवसंश्रयाः १७ ललितो गुर्जरी देशी वराटी रामकृत
था मल्लाररागाणां वेरागाः पंचैते पंचमाश्रयाः १८ नट
नारायणः पूर्वगांधारः सालगस्तथा ततः केदारकर्णा
टौ पंचैते नाटसंश्रयाः १९ मेघमल्लारिका मल्लः कौशि
कः प्रतिमंजरी आशावरी पंच चैते रागा मल्लारसंश्रयाः २०
हिंदोलस्त्रिगुणा धाली गौडी कोलाहलस्तथा पंचैते गौ
डनामाने रागमालासंस्थिताः २१ भूपाली हरिपाल
श्च कामोदी धीवराणी तथा वेलावली च पंचैते रागा मा
लवसंश्रयाः २२ अन्येपि बहवो रागा जाता देशविशेषतः

शा॰
१२४

125

मात्रप्रभृतयो लोके तेच भेदाप्रकाः स्मृताः न रागा
नां न तालानां मंतः कुत्रापि विद्यते संतोषाय शिवस्यै
ते तेया बुधजनैः सदा २२ तथा नघनिकेलास्ये न रागा
नमवस्रती [illegible]
यथा नयंति रागास्तेन वंगायनकोविदं इति पाठं तत्र सुन
रार्थे इति रागाः अथ गणाः म्यरस्तजभ्नगैर्लांतैरेभिर्द
शभिरक्षरैः समस्तं वाङ्मयं व्याप्तं त्रैलोक्यमिव विष्णुना
मात्रसारो विसर्गो नोदीर्घो युक्तपरश्च यः वापादांतस्थसो
गवक्रो ज्ञेयो न्यो मात्रिको लघुः २७ मस्त्रिलघुस्त्रिगुरु
श्च नकारो भादिगुरुः पुनरादिलघुर्यः जो गुरुमध्यग
तो रलमध्यः सोंतगुरुः कथितोंतलघुस्तः २८ मो भूमिः
श्रियमातनोति यजलं वृद्धिं रवह्निर्मृतिं सो वायुः परदे
श दूरगमनं तव्योमशून्यं फलं जः सूर्यो रुजमाददाति
विपुलं भेंदुर्यशो निर्मलं नो नाकस्थिरमायुरष्टकमिदं
प्रोक्तं गणानां फलं २९ इति गणाः अथ वर्णप्रस्तारः
पादे सर्वगुरावाद्याल्लघुं न्यस्य गुरोरधः यथोपरि तथा
शेषं भूयः कुर्यादमुं विधिं, ऊने दद्याद्गुरूनेव यावत्सर्व
लघुर्भवेत् प्रस्तारोयं समाख्यातश्छंदोविचितिवेदिभिः
इति प्रस्तारः अथ लघुगुरुस्थानलक्षणानि लघुः छेदो
गुरुर्वक्र उभाभ्यां वक्रतो भवेत् उनस्तु रैवं त्र्यपः स्यादि

२६

३१

तिसर्वत्र निश्चयः १२ एकमात्रो लघुः प्रोक्तो द्विमात्रश्च
गुरुर्भवेत् प्लुतस्त्रिमात्रिको ज्ञेयो द्रुतः स्यादर्धमात्रिकः
लघोर्गुर्वोः प्लुतस्यापि भवेत्तालः पृथक्पृथक् मिलि
तानामपि भवेत्स्वस्वाल्पस्य कथ्यते १४ अथ तालप्रमा
णः तालेषु यद्स्थिते मात्रा गणाये लघुरूपिकाः तावतीभि
स्तु मात्राभिः प्रस्तारो निर्विलो भवेत् १५ मच मध्याद्धयो
लेयस्त्वपृष्ठे चेदथोपरि मध्यपृष्ठाग्रितैः सार्धमात्राभि
र्गणायेद्बुधः मध्यस्याग्रे च विलिखेत्कं त्र स्वरागादेत्वे ष्ट
णाधाविधिस्त्वेष सर्वेस्स्तालानतं कृशाः १७ वद्धमात्राभ
वेत्स्थूलस्ततो हीनः कृशो भवेत् ऊतस्तस्य भवेत्स्थूलमध्य
मूलाक्रयामताः १८ एवं पुनः पुनः कुर्याद्यावत्सर्वद्रुतो भ
वेत् गीते वाद्ये च नृत्ये च शाक्तिः साध्या व्रतो गुणः सा वेदे
क्रिमत्येन [illegible] द्रुतोनगुरोनवा १९ अथ गायना
र्थमौषधानि गडूचा मार्गी विडंग शंखिनी वचा भया कु
ष्ठ पाता वरी समा चूर्णितं तेन लीढं प्रकरोति मानवं त्रिभिर्दि
नैर्गीतमहत्सधारणां ५० देवदाली दलो हृतवसोमर्मद्राक्ष
तान्विनः पीतः पथ्या शानः कुर्यान्नीते स्वर वर्ताभ्रंशे ५१
चाम्ला ब्राह्मी वचाकुष्ठं पिप्पली मधुसंयुता समभागं प्रयो
गेणा किन्नरैः सह गीयते वृहद्दारुकमूलं हि योलिहे
न्मधुसर्पिषा समाहं तीव्ररूपाशी किन्नरैः सह गीयते ५२

१२

२०

वज्रप्ररवलेनातीपत्रजंवीरजंतथा पनीयान्यकलानाम
पिप्पल्यासहहारीयेत् ४४ मङनावावलीछंतकेटस
स्वरतांनयेत् पतेवागार्णांवाञ्छह्शास्तेभ्य शास्त्रवेदाम
कथिताः ४५ इतिशार्ङ्ग. धरेगंधर्वशास्त्रपरिच्छेदः ९९ अ
थोपवनविनोदाः संसारसर्वस्वैकसाधनफलाः सौंदर्य
गर्वाङ्कुरक्रीडालोलविलासिनीजनमनःस्थानप्रमोदाव
हाः, गुंजद्भृंगविनिद्रपंकजभरस्फारालसद्दीर्घिका यु
क्ताः संतिगृहेषुयस्यविपुलारामाः सपृथ्वीपतिः १ नवं
वयोहारिवपुर्वरांगनाः स[illegible]कलाविकलवल्लकीस्वनः
धनंद्विसर्वंविफलंसदैवहिविनाविहारोपवनानिभू
पतेः २ शास्त्राणिनावद्वलोक्यमहामुनीनामर्थः सप
वगादितः परमार्थबुद्ध्या, एवंविलोक्यनिखिलंसविचार
यैतः संतः स्वभावसरलाम्रुदमामनंति ३ अथतरुमहि
मा वहुभिर्वितर्किजातैः पुत्रैर्धर्मार्थवर्जितैः, वरमेकः प
थितरुः यत्रविश्रमतेजनः ४ दशकूपसमावापीदशकू
पसमोह्रदः दशह्रदसमः पुत्रोदशपुत्रसमोद्रुमः ५
क्रीडाराममंचयः कुर्याद्रामफलसंकुलं सगच्छेच्छंकर
पुरंवसेत्तत्रयुगायुगम् ६ यत्नात्संवर्धितायत्रारामेसमा
चरेत् धर्मार्थकाममोक्षाणांमभ्यः साधनंपरं ७ या
वद्दिनानितिनलमीरोपितापत्रदेवसेत् तावद्वर्षसहा।

स्नानैर्वैकुण्ठे स महीयते ८ यस्त्वम्रं रोपयेद्धि स्वं शङ्करा
प्रीतिकारकं तत्कालेहिममालक्ष्मीः संतिष्ठेत्सत्रैपौत्र
की ९ एवमेवहि योम्रसंरोपयेद्धि पिनाननः यत्त्र
त्रापि चाप्रश्नोमगच्छेत्स्ववन्तेहरेः १० तेतेश्चावत्कवोयत्ता
त्सेनदत्ताबवस्तुधरा मसदावत्लवारीस्यादाजीयेनप्ररो
पिता ११ वटवृत्तद्वयं मत्यो रोपयेच्च यथाविधि शिवलो
क मेत्सोपि सेवितस्त्वमरोगणैः १२ निंबत्रयं समारोप्य
नरो धर्मविचक्षणः स्वर्गलोके समामासाद्यवसेद्बहुश्रुत
त्रयं १३ चत्वारीस्तत्तवृत्तानीरोपयाणनात्रसंशयः त्रा
नसूयस्य यत्तस्य फलं प्राप्नोति मानवः १४ पंचाम्रानरो
पयेयस्तु मार्गेषूपवनेषु च भूताभविष्यान्पुरुषांस्तारये
त्स वन्तदैषा १५ शिरीषशाखिनोयस्तां यः कुर्यात्परि
रोपणं मारुतेलोकमासाद्य मोदये देववत्सदा १६ प
लाशशाखिनः पंच रोपयेदेकमेव वा ब्रह्मलोकमवा
प्नोति भुंक्ते सोमैर्महद्वा १७ उडुवक्ष्मान्शोरोपयेत्स्वय
मेवयः श्रेयेद्रोपणाद्वापिवंद्रलोके समोदते १८ पाव
तीनोषितानेन समभवेत्स निरामयः प्रजितादेवताः सर्वा
मष्टकोयेन रोपितः १९ दीर्घिका कदलीद्राक्षाप्रियाल
पनसाबितान् नरः संरोपयन्नेतुः वीजाय तेसमन्तजनम्
श्रतानतोज्ञानतोवाजन्तुर्येनप्ररोपिता गरेहपिसवमेति

श्री.

न्यंपतितिधर्मेणाभुज्यते २१ अन्यानपितरूंस्तु फलपुष्पो
पयोगिनः रोपयेत्तु सहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः २२
अश्वत्थमेकं पिचुमंदमेकं न्यग्रोधमेकं दशचिंचिणीश्च
कपित्थविल्वामलकत्रयं च पंचाम्रवापी नरकं न पश्येत्
इति तरुमहिमा अश्वत्थरोहाश्मनरुणभाग्यमलक्षणानि
गृहस्य सर्वदिग्भागे न्यग्रोधः सर्वकामदः उदुंबरस्तथा या
म्यां वारुण्यां पिप्पलः स्मृतः २४ लक्षश्चोत्तरतो धन्यो वैप
रीत्यं विवर्जयेत् वर्जयेत्सर्वतो यत्नात्सदंदहितो गृहात्
२५ न्यग्रोधः पश्चिमे वर्ज्यस्तथोडंबरदक्षिणे देवदानवगंध
र्वाः किन्नरोरगराक्षसाः पशुपक्षिमनुष्याश्च संश्रयंति
महातरून् सर्वेषां वृक्षजातीनां छायावर्ज्या गृहे सदा
अपि सौवर्णिकं वृक्षं गृहद्वारे न रोपयेत् बदरीकदली
चैव दाडिमी बीजपूरकं यस्य गेहे प्ररोहंति स गृहो न प्ररो
हति पलाशः कांचनाश्चस्तथा श्लेष्मातकार्जुनौ करंज
पंचमा वृक्षा नारोप्याः स्वविनागृहे आसनाः कंटकि
नो रिपुभयदाः क्षीरिणोर्थनाशाय फलिनः प्रजाक्षय
कराः दारूण्यपि वर्जयेत्तेषां २७ नीलीहरिद्राचनरः सदो
मः पुत्रैर्धनैः मंत्रयमभ्युपेयात् यतास्तु सर्वाः स्वयमेव जा
ताश्छिंद्यात् स्त्रीणां वचनाद्विपितः २८ नकुर्यात् पाम्यनेके
त्वाग्नेयपश्चिमे वाटिकां अन्यथा कलहोद्वेगोकष्टं वाल

भतेभृशं ९९ तस्माद्गुप्तां हि शुभं द्रुमं पौत्रादिवर्धते पश्चि
मोत्तरपूर्वे च शुभे वृक्षपवनं हन्ते १० शुभभूमिनिरूपणं जां
गलानूपसामान्यस्वभावापि च मेदिनी भेदैः साभिधीयते
षड्भिः वर्णैस्तोयमनस्त्वथा ११ असितविपांडुश्यामलला
हितश्वेतपीततरो चिषः क्रमशः मधुराम्ललवणतिक्तक
टुकषायश्च वो रसतः १२ विषपाषाणवाल्मीकविलदुष्टा
न्तोषरा श्वोदकाशर्कविलातरुभ्यो न हिता मही १३
इंद्रनीलशुकपत्रकोमलाशाद्वलं दरकुंदेंदुसन्निभा
समकांचनविकासिचंपकस्पर्धिनी वसुमती प्रशस्यते
समासमासनजलाद्वरिणातरुणांकुरा तस्यां सर्वेऽपि
तरवः प्ररोहंति निसर्गतः १५ पनसलकुचताडीवेमाजं
वीरजंबूतिलकवटकदंबाम्रातवन्दरप्रगाः कदलि
तनिमस्रद्धीकेतकीनालिकेरप्रभृतयस्तिवानप्राय
योन्नूपताः स्युः १६ सोभांजनन्यग्रोधफलसमन्वर्णाः शेफा
लिकाशोककशमीकरीराः कर्कंधुशाकेसरनिवशाकाः
वृहिंलभंतेभुवि जांगलायां १७ वीजस्वरकपुन्नागवंपका
म्रातनमनकाः प्रियंगुदाडिमा याम्लमाधवाणामपुत्रवाः
निपि देवसहीणानां स्वभावाच्चापि यन्नतं असोग्यभूमिसं
पन्नाश्च पिमिध्यंनिपादपाः १८ शुभपादपविवस्त्रा वनसा
नि डुमलताग्रलताः पादपजातयः वीजात्कांडा जन्याकंदात

२४

२९

जन्मत्रिविधं विदुः ४१ तेषु वनस्पतयः प्रोक्ता विनापुष्पैः फ
लंति ये द्रुमास्त्वन्ये निगदिताः पुष्पैः सह फलंति ये ४२
प्रसरंति प्रतानैर्यास्ताल्लताः परिकीर्तिताः वल्कलं वावि
टपिनो ये ते गुल्माः प्रकीर्तिताः जंबूचंपकपुन्नागनाग
केसरचिंचिणी कपित्थबदरीविल्वकुंभकारीप्रियंगवः
पनसाम्रमधूकाद्याः करमर्दाश्च बीजजाः तोहलीसिंधु
वारश्च नगवार्यायाश्च कांडजाः ४५ पाटलादाडिमीलक्ष
करवीरभटादयः मल्लिकोदुंबरः कंदे बीजकांडोद्भव
मताः ४६ कुंकुमार्द्रकसोनालकंदाः कंदसमुद्भवाः येला
पद्मोत्पलादीनि बीजकंदोद्भवानि हि ४७ अथ बीजोप्ति
विधिः सम्यक्कृष्टे समे क्षेत्रे माषाद्यंमोसिलांसथा
स्वतिष्ठज्ञात्वा समहृत्य तद्बीजोस्मिरिष्यते ४८ अथ तेप
क्वात्फलतो विशोषितानि द्विकृष्णबीजं पयसाभिषिंच्य च
विशोषितं पंचदिनानि सर्पिषा विडंगमिश्रेण ततः प्रये
जितः ४९ क्षीरनिषिक्तं बीजं हृहतो तिलभस्म सर्पिषालि
प्तं गोमयमर्दितमथोन्नमयोजायेत् तद्धूपितं वसया ५०
पयसि निषिक्तं बीजं गोमयपरिमर्दितं विशोष्य ततः
मात्सिकविडंगचूर्णैर्वकुष्णोमर्दितं प्रजायेत ५१ जंबूपन
सहतानां सल्लस्य स्तवकस्य च क्षीरसिक्तं वपेद्बीजं जातं नो
विद्धि दंगावत ५२ पुविंस्त्वातो विभृद्वसनमसमलं प्रमितस

रोगरुंनवादक्षावस्तवस्तमतीवागुणावते स्वयंवीनात्या
दैवपतिकतिचिद्दालघ्ररुषं नमस्थांतः कृत्वानदत्रुपरि
वाप्यः परिजनैः ५२ वीजथांवीनरणास्तीर्णांकृत्वासिंचे
त्ययोंकुना जातांऊरांवसलिलैर्निस्तरांगशोषमानेयेत्
अथरोपणाविधिः अथयथाविहितानांयन्मनोज्ञानांमपदे
नस्युः कथयाम्यतस्तरूणांरोपविधानंयथोद्दिष्टं ५५
फ्रवमृत्र विशाखवागरुभंश्रवणास्तथाश्विनीहस्तः ॥
उक्तानिदिव्यदृग्भिः पादपसंरोपणेभानि ॥ ५६ ॥ हस्तप्रमा
णान्खिटपानरुमिक्तान्संक्रामयेन्मूलवंतः समस्का
न् मर्पिर्मधुशीरविडंगलिमाविलेनिदध्यात्रक
रीषयुक्ते ५७ अवालकास्तदामदाष्टवितेगर्तेशो
भने कोष्टंशर्हमितेखातेजलसिक्तेवपेत्तत्तून ५८
कदलीदीरिरीणोरोघ्यो मूलेदत्वात्नगोमयं रंभायाः
मुपरिणतैः फलैर्विलिप्तां संकुंकोभुविनिहितांपा
लालयंजं गुडायामपरितयावमानशमामासिंचेद
वहुजलैर्वृक्षोयहाति ५९ मारजस्तदत्नमालनीलभा
कोविश्रणाग्रहणरुचोजरायमूलेभूयस्तागुपरित
पत्रकांडमूलान्यारोप्यप्रथमविधानतोभिषिंचेत ६०
आषाढेश्रावणेमासेवीजवापनरोपणे ग्रीष्मादन्यत्र
वल्लीनांकेचिदिच्छंतिरोपणं ६२ मंडपनखावतेसवासि

शा. १२९ 129

कवलनरम्यसर्वतोभद्रैः वीथीनिकुंजपंजकविन्यासैः
पादपारोप्याः १२ दशविंशतिषोडशभिर्वयेदानवमध्य
मांतरकान् द्विचतस्त्रिभिरंतविनाः क्रमशः क्षणापाद
पगुल्मवृतीश्चवपेत् १३ मांदरोपणामवृद्धिकावणंवा
नभीतिरतिवृंदरोपणान् भिन्नवर्गरचनात्वपिंडनानैव
शुक्तिविघमेवशाम्यते १४ क्रमसमंफलमप्युपभोगस
हंफलिनोहिनयस्फटलेतिशिखाः क्रमसमेनविवै
वफलेतिवयेनभवेतिशुभास्तरहापनसाः १५ मा
तलेंगवजनीशकेटकाः किंशुकश्चगिरिकर्णिका
मता तिंतिडीकविफलासमालिकाकोविदारइति
भीतिदोगणाः १६ फलिन्यशोकपुन्नागशिरीषानिंव
वेपकाः मांगल्याः प्रथमारोप्याः भलातस्वगदापहः १७
पूर्वस्यां करमर्दवंशविटपाः पारावतंनदक्षिणे कोवे
यांवदरीकपित्थनरवोधात्रीचपश्चात्स्थिता श्चैव
वोत्तममध्यमाधमशिफारोप्याः स्ववर्गैः सहकृत्वाचा
नवकं यथायथमतीपत्रांबुशाखाश्रिताः १८ अथनि
षेवनविधिः सर्वस्यापिनवोमस्यमायंप्रातर्निषेवनंव
र्षास्ववशरकालेयदाहृष्टिर्नदृश्यते १९ नदादेयंजल
नत्र[illegible]लवालेमहीरुहां वाविणायावतापस्यमलेसो
क्षितंपुष्पिष्यन्ते तावत्स्यतरोर्देयंकिंचदाथविवस्वया २०

श्रा.

आलवालस्थितं तोयं शोषं न भजते यदा अजीर्णं यदि
जानीयात् छेदयेत्ताटशं जले १२ समीपजातेयत्नेन तर
णगुल्मलतादिकं स्फोटनीयं विधिवत्तेन द्रुमाणां हि
हि मिच्छता १३ अण्डमरहानीहाराख्येडवानाचस्य
माद्देस्यानरादपि जालकारान्प्रयत्नेन रक्षणीयाः स
मारुहाः १४ पंक्तिमध्ये महाफलवाम्रं किं वा स्यात् सतोपरे
वृक्षाः कार्या अतो हत्वा साश्वापि परिवोहता(?) १५ विश्व
र्ह्यहनवृक्षस्य भूतिमादाय सर्वतः रक्षार्थं विकिरेद्धीमान्
यातद्रुमबाधते १६ दीप्ताग्निः शमयानि वज्रदग्धद्रुम
स्य वासितशाल्यादनेद भामैं यवैन प्रतेवने देयनी
यं च पर्णिनोन तृणां वृष्टिवारणां १७ बालभावपतंगा
नोपि प्प्ल्यादि भयेषति ग्रह्णोनवशानेन सामे त्रेपत्रेन
रोलिखेत १८ मैत्रेयपत्रा मालिकिकंधास्थितप्रकट
पराक्रमोन हिंतार्कमंडलोपजीवितस्य श्रीहन्मान
तापयति मूषकपतंगपिपीलिकाशलभकरभागा
ककीटगंधिकादिविहन्नयामातापयति क्रममाण
स्य घोरनिग्रः समावर्तयति क्रममाणस्य घोरनिग्रः
समावर्तयति तस्य वानरसिंहस्य क्रममाणस्य सागरे
कद्रोतरगतो वायुर्जीमूतश्च वनेदति इंफटनमः इति प
त्रेमत्रेम मालिख्य जनमात्र निवनेत्र वि देत्रे कीटपतंगा

ह्रा॰

दे॰

री॰

पा.
१६०

स्तुपिप्पलादिर्विनश्यति ॥ १९ ॥ अथोपवनक्रिया वनप्र
वालस्थगितानतपातिविकीर्णपुष्पाणि समीरणेन म
हान्ति ऊर्ध्वदलितमुकुलकानां लतानामिवालोलमधुव्रता
भिः ८ स्थाने स्थपेषु तथा पादपपुञ्जगलेषु भित्तिषु नभोवा
त्याः शाखावल्लिवेणीभिर्लोलाः कार्या लतानाभिश्च १२ न
रुविटपिलतानिकुञ्जरम्या विरचितकेदारमार्गमण्डपशै
ला विविधमणिगृहाविविधवधानैः क्वचिदपि पर्वती
कामहेतुः १२ केकानिनादस्तभगाः सदाम निहिताहमः
तोऽज्वेन तदुदेशान्मेडयन्तिशिखण्डिनः १३ विलेविनोप
वनतटद्रुमावपुविलोकयन्ति प्रसवैवरणिरिव श्यामदि
शान्तःकलहंसभूषणाः क्वचिद्देवस्थकिरणिमनोरमा ८
निर्गच्छत्सलिलाः सरोवराणि नीरेषु प्रफुल्लितदुमाम्बु
जहृद विहंगमामनरणिमत्यायतादीर्घिका ऊर्ध्वन
समुल्लसत्कमलिनीपत्रोऽरपणामेला पणामालावन
मल्लिकाविदधतीलीलानालानिक्वचित् १५ उपवनमि
ववाविमध्यलग्नविमलतयापतिबिम्बितदधाना शशिनं
करेणभूषितेव क्वचिदमलवनेसवाप वापी १६ मध्ये
नात्मिणिशिवरशिविरिमार्पि विष्णुप्रवान्तंग स्फोतान्तेरव
भिज्झम्भैः शाखिभिर्निस्रणालैः स्थाने स्थाने स्फटिकध
वलं मेदुपानर्यमेऽउर्ध्वाकमिनपिचककदलीमन्दिरंमेद

130

भूषि
४
कर

वाप ८७ क्वचिदपि कूपं कुर्यादुपवनदेशेषु मिष्टसलिलमं
सतिक्तसकलविटपं वहं पाषाणास्तवयैः परितः ८८ अं
जनमुस्तोशीरैः सनागकेशातकामलकचूर्णैः, कनकफल
नवयुक्तैर्योगः कूपे प्रदातव्यः ८९ कटुकं कलुषं विरसं
लवणं सलिलं यदि वाशुभगन्धि भवेत् तदनेन भवत्यवि
सरसं सुगन्धिगुणौपरैश्च युतं ९० अथ पार्श्वे भूमिपरी
क्षा पातालादूर्ध्वगामाः सिराः प्रसर्पन्ति सर्वतो दिक्षु, नीर
सद्भूमिमध्ये जाताः कल्पयेत्कूपं ९१ यदि वेतसोऽम्बुरहि
ते देशे हस्तैस्त्रिभिस्ततः पश्चात् पुरुषे सार्धे तोयं वहति
शिरापश्चिमा तत्र ९२ चिह्नमपि चार्धपुरुषे मण्डूकः पाण्डु
रोऽथ मृत्पीता पुटभेदकश्च तस्मिन्पाषाणो भवति वद्धतो
यः ९३ जम्ब्वाश्चोदग्वल्मीको यदि भवेत्समीपस्थः, त
स्माद्दक्षिणपार्श्वे सलिलं पुरुषद्वये स्वादु ९४ अर्धपुरुषे च
मत्स्यः पारावतसन्निभश्च पाषाणः, मृद्भवति चात्र नीलादी
र्घं कालं च बहुतोयं ९५ वल्मीकोपचितायां निर्गुण्ड्यां दक्षि
णेकरत्रयेऽन्माने, पुरुषद्वयेन पादे भवति जलं स्वादु चाशो
ष्यं ९६ रोहितमत्स्योऽर्धनरे मृत्कपिलापाण्डुरा ततः परितः,
सिकता सशर्करा ततः क्रमेण परितो भवत्यम्बुः ९७ पूर्वेणापि
वदर्या वल्मीको दृश्यते जलं पश्चात् पुरुषैस्त्रिभिरादेश्या
श्वेता गृहगोधिकार्धनरे ९८ सपलाशा वदरी चेदिक्पश्च

प्रा. ।१३।

स्यांजलंभवति पुरुषत्रयेसपादेभवतिपरंहस्तिभिश्छिद्र
१९ काकोडुंबरिकायांवल्मीकोदृश्यतेशिरातस्मिन्पु
रुषत्रयेसपादेपश्चिमदिक्स्थाचसावहति २० आपांडुर
वसन्तागौरमवर्णोश्मभवतिपाषाणः पुरुषार्द्धेकुमुद
निभोदृष्टुपदंमूषकोयाति १ आमतोवल्मीकाद्दक्षिणपा
र्श्वेविभीतकस्य अध्यर्द्धेतस्यासिरापुरुषेज्ञेयादिशियाच्यां २
तस्यैवपश्चिमायांदिशिवल्मीकोभवेद्यदाहस्ते तत्रोदक
वतीसिरावक्तभिर्वर्धाधिकैःपुरुषैः ३ श्वेताविश्वंभरकःपु
रुषेप्रथमेतुकुंकुमाभोश्मा अपरस्यांदिशिवसिरानश्य
तिवर्षत्रयेणेति ४ सकुशःसितएवशान्त्यांवल्मीको
यत्रकोविदारस्य मध्येतयोर्नरार्धपंचमकैस्तोयमक्षोभ्यं ५
प्रथमपुरुषेभुजंगःकमलोदरसन्निभामहीरक्ताकुरुविं
दकपाषाणास्थिरेहान्वितानिवाच्यानि ६ सर्वेषांवृक्षाणाम
धःस्थितंदर्दुरंयदापश्येत् तस्माद्धस्तेतोयंचतुर्भिरर्धाधिकैः
पुरुषैः ७ उत्तरेणसमधूकाद्दक्षिणिलयः पश्चिमानुवेलायंपं.दे
हस्तपंचहस्तानर्धाष्टमपौरुषेवाच्यं ८ प्रतिराजःपुरुषेस्मि
न्पयाहाबीजलंस्थपवर्णोपाषा माहेन्द्रीभवतिशिराभवतिसप
नेमदानोयं ९ सर्पावासःपश्चाद्दपदाकदंबस्यपश्चिमेनजले
पुरतोहस्तत्रितयात्प्रवृद्धिःपुरुषैस्त्रयोर्द्धानेः १० वल्मीकसं
वृतोयदिनालीवाभवतिनालिकेरीवा पश्चान्प्रवृद्धिहस्तेनवै

131

स्तत्रिभिः सिरा याम्या ११ अश्मान्तकस्य वामे बदरी वा दृश्यते
ऽहिनिलयो वा षड्भिरुदगाशकैः सार्धैः पुरुषत्रये तोयं १२
कूर्मः प्रथमे पुरुषे पाषाणोऽधस्तात् ससिकता मृत्, प्राग्देसिरा
च याम्या ह्यैवानुत्तरतो द्वितीया च १३ जलरहिते यदि देशे विह्ना
न्यानूपजानि दृश्यन्ते वीरणाह्वौ वीरहिते यत्र दिश जले तस्मिन्नुह
स्ते १४ तिलकाम्रातकवरुणक भल्लातकबिल्वतिंदुकांको
लाः, पिंडीरशिरीषांजनपरूषकवंजुलातिबलाः १५
एते यदि स्निग्धाः स्युर्वल्मीकैः परिवृतास्तत्तोयं हस्तैस्त्रिभि
रुत्तरतः पुरुषैश्चतुर्भिरर्धेन च तत्र स्यात् १६ अतृणे सतृणा यस्मिन्स तृ
णे तृणवर्जिता मही यत्र तस्मिन्सिरा प्रदिष्टा वक्तव्यं वा धनं तत्र
कंटक्यकंटकानां व्यत्यासेऽम्भः कैस्त्रिभिः पश्चात् खात्वा पुरुष
त्रितयं त्रिभागयुक्तं धनं वा स्यात् १७ वृक्षस्यैका शाखा वा यदि वि
नता भवति पाण्डुरा वा स्यात् विज्ञातव्यं शाखातलेन जलं त्रि
पुरुषं तत् १९ फलकुसुमविकारो यस्य तस्य पूर्वे सिरा त्रिभि
र्हस्तैः, भवति पुरुषैश्चतुर्भिः पाषाणोऽधः क्षितिः पीता २० यदि
कंटकहीना स्यात् त्रिकंटिकाष्टश्रयुष्पसंयुक्ता, तस्यास्तले
ऽम्बु वाच्यं त्रिभिर्नरैरर्धपुरुषेण २१ खर्जूरी द्विशिरस्का यत्र भवे
ज्जलविवर्जिते देशे तस्याः पश्चिमभागे निर्देश्यं त्रिपुरुषैर्वारि
यदि भवति कर्णिकारः सितकुसुमः स्यात्पलाशवृक्षो वा, स
व्येन तत्र हस्तद्वये पुरुषत्रये भवति २२ ऊष्मा यस्यां धात्र्यां

१०

षा. १३२

132

सोवा तत्र वारि नृयुगले निर्दिष्टमावसिरा महता वारिप्र-
वाहेन २४ यस्मिन्नैवैत्र देशे जातं सस्यं विनाशमुपयाति स्नि-
ग्धमपि पाण्डुरं वा महाशिरा नरयुगे तत्र २५ मरुदेशे भव-
ति शिरा यथा न तथा नः पंच प्रवक्ष्यामि ग्रीवा करभाणामिव
भूतलसंस्था शिरा याति २६ पूर्वोत्तरेण पीलोर्यदि वल्मीको
जलं भवति पश्चात् उत्तरगामिना वसिरा विज्ञेया पंचभिः पुरु-
षैः २७ चिह्नं दर्दुर आदौ मृत्कपिला ततस्त्वरं भवेद्धरिते भवति
च पुरुषैर्धोश्मा तस्य तले वारि निर्दिष्टं २८ बदरीरोहितवृक्षौ
संपृक्तौ चेद्विनापि वल्मीकं हस्तत्रयेंबु पश्चात्षोडशभिर्मान-
वैर्भवति २९ सरसेन नलमादौ दक्षिणा शिरा वहति चानुरेणा
स्यापि हृतनिभः पाषाणो मत्स्यैर्नाहं सिकेर्ध्वनरे ३० सकरीरा
चेद्दरी त्रिभिः करैः पश्चिमेन तत्रांभः षष्ठादशभिः पुरुषैर्दी-
र्घानीवडुजला च शिरा ३१ ककुभः सैरावेक त्रसंयुत्तो ककुभ
विल्वौव हस्तत्रयेंबु पश्चान्नरैर्भवत्येकविंशत्या ३२ ग्रंथि
प्रचुरा यस्मिन्नामी भवेदुत्तरेण वल्मीकः पश्चात्पंचकरांते
शानार्धसंख्यैर्नरैः सलिलं ३३ तेषु त्रिवृता श्यामा शिशुमा-
री वा शिवा हर्वी वीरुधयो वाराही ज्योतिष्मती गरुडवेगाश्व
मूकरिका माषपर्णी व्याघ्रपदा चेति यद्यहेर्निलये वल्मीका-
त्तुत्तरतस्त्रिभिः करैस्त्रिपुरुषगते तोयं ३४ एतदनूपे वाच्यं
जांगलभूमौ च पंचभिः पुरुषैः एतैरेव निमित्तैर्मरुभूमावष्ट-

३४

षि. २

कथयेत १५ पक्वनिभायत्रमहीतृणानरुवल्लीकगुल्मप
विहीना तस्मात्तत्रविकारोभवतिधरित्र्यांजलंतत्र १६ ह
स्तोमवात्तरायाफुष्ठांनिष्टोनराश्मरोहिणः शान्तिमिषवित्या
दभेकूपानांशस्यतेगणाः १७ आग्नेययदिकोणग्रामस्यभव
स्तुवाकूपः नित्यंसकरोतिभयंदाहंचसमानपक्षप्रायं १८
नैर्ऋतकोणेवदोभीतिर्बालक्षयंचवायव्ये दिशैपशान्त्या
भीतिः शेषास्त्रशुभावहाकूपाः १९ यामेहिनीकाशकृशै
स्थगुक्तानीलाचमस्यत्रसर्पार्करावतस्याश्रणीनेश्वरसंच
तोयंकृत्स्नावावायत्रवनितन्मम्यात् ४० संशर्करामात्म
क्षीकषायेक्षारेपरिज्ञीकपिलाकुरोति भूपांडुरायांमलिनं
प्रदिष्टंमिष्टंपयोनीलवसंप्रराया ४१ इतिभूपरीक्षाप्रथमो
घणविधिः फलजुममसंपत्तुविनारोपणानोभवतिके
वलात्प्रयतः पोषणविधिमथसंमतमनोजुहानामतो
वक्ष्ये ४२ एवर्न्नरविल्लल्कचाः सितसर्षपेणपिण्याकेन
स्नातपवारिवशेनवास्त्राः धारावतानित्तुलपत्रजलोक्षेले
नसर्वोहिमांसैलिलेनवर्यानिहहिं ४३ प्राचीनामलकत
राः प्रथाहिमापः क्षीरंभोहिनमिहवालखिंडकानां प्रीयं
तेयवरजसावनालिकेराः सर्वेषांभवतिरुचिहिनिम्बभ
सो ४४ जृवंगकटिमारंगरुगालस्याद्दिमिधमा कथितेनन
द्रवेनपंचपलववारिणा ४५ कृतनसेकोभेवदाडिमरुकाः

धा०
१३३

रोतिसौरभः घृतऊर्णापववावराहविष्ठासलिलमतीव
सखायदाडिमानां कुथितमथऊलमपचूर्णकंवानिज
मपिहृद्दिकरंसदाफलाय्यैः ४६ यस्तिफलाशफरीघृत
लिप्ताधूपितआजफलत्रयधूपैः आम्रफलैरिहदाडिम
शाखीनालफलानिविदंवयतीव ४७ दधिमस्तुकांजिक
सुरावदरीतिलमेषिकाऊर्णापसीधुपयः फलिनीकदंब
कविकेसविकाकुरुनेसुगंपवज्रभष्मजुतान् ४८ त्रिपं
गुगुंजाफलनिंवपिप्पलीववाहविडतिलमपिष्यैःसमैः
घृतास्वकर्णावविलोऊपातयेत्सचंपकेनागनवैासद्द
हिदं ४९ सिक्तांभोभिः पलऊचयोः ऊर्जटानांपुरीषंमूले
दत्वाश्वऊसमफलागोम्लनीहृद्दिमेति स्कंधन्यस्तैःपन
सनववोप्याशुपालालभारैमूलादग्रंदधतिचववावादि
सिक्ताफलानि ५० सर्पिर्गोडदीरमसूपचारंदत्वानिषि
क्तावकपित्थविल्वौ पीमूषकल्पान्यतिमांसलानिफ
लान्यनस्थीनिसदादधाते ५१ कोशानकीटलशिफा
कुथितानामिषांभः संमेवनाद्वसकर्णारजमाचयुक्ताः
लवेशपचारमथ्यपयनल्पाभिषिक्तः शोभांविभर्तितिन
दामधरोमधूकः ५२ तिलपष्टीमधुभिर्मिश्रितनलमेका
कितावदरी ऊर्णापेसपवितमूलाफलतिफलेशर्करा
मधवं ५३ अनेडकाप्लकरविविदिंगहतोपवारेणव

बीजपूरः भूयोऽप्यम्लाविलवारिसिक्तः फलानि धत्ते
बहूनि शश्वत् ५४ वृश्चिककण्टकविद्धाः सुरभीकृत
धूपिता निखिललताः मूषककोलवसाभिः संसिक्ताः स
फलैर्नम्राः ५५ सुरभिजलनिषेकेनानिदाघे कुणपजा
लेनवकेनकीतिषिक्ता जलधरसमये सुगंधैर्हवीचय
निचितानि विभर्ति पल्लवानि ५६ यस्य कस्यापि वृक्षस्य
सौरभेणापि वासितान् मृत्तिकाशकलान्मूले हृत्वाणा
बहुलान्लिपेन् उष्णपत्रसहासुसलनगवोशीरचूर्णकैः
मिश्रितेनाम्भसा सेकात्सासं सौरभसंभवः ५८ कुल्माष
दंतिदंतानां चूर्णैः शुकपंकसंभवा घृत्वा दैग्धस्थितांभोजसं
स्थिता पद्मिनी भवेत् ५९ सिद्धार्थः कदलीदलानि शफरी
विट्कोलमार्जारयोरेतेषां समभागमाज्यमहितं चूर्णं
तरुभ्यो हिते रंभूपविले पत्नीयवसौरा ध्यापनैरेभ
स्तन् शाखापल्लवयत्नरं मधुकरव्यालोलपुष्पच्छदः
ऽपोच्चूतस्य मधुदोषवारिसेको नित्यं बकुगपमलि
लैः कुणपांबुभिर्वा लेपो विडंगतिलकल्ककृतः शिग्रु
णां वृद्धिं करोति परमां खलभूरुहाणां ६१ अंकोल्लका
ष्पतोयेन मिश्रितं चूतमाहिके वसाकिटिकुरंगाणा
मेतैः सिक्ता महीरुहाः ६२ सिद्धार्थकफलेपनाः सर्व
दा फलशोभिताः जायंते पत्रपुष्पाढ्याः सच्छाया वेग

वृ॰

वर्जिताः १३ यष्टीमधुकचूर्णानि मिताज्यं समाक्षिकं
निःपिष्य गुटिकां कृत्वा मूले सर्वत्र निक्षिपेत् एवमेकं च
वृक्षस्य यस्य कुर्याद्धि च वराः फलेषु निक्षिप्ते तस्य मधुरं
जायते भृशं १४ अथ कूपजले कुर्वंगकिटिमत्स्यानां मे
षच्छागलस्य वह्निना मांसं ग्राह्यं यथालाभं मेदो मज्जा वसालि
या १५ नान्यैर्वानेकतः कृत्वा वह्नौ नीरेण पाचयेत् समस्त
कान् निक्षिपेत् भांडे तत्र तद्रूपं विनिःक्षिपेत् १६ चूर्णं कृत्वा वलि
ईयातिलानां माक्षिकं तथा व्रीहीणां सरसान्माषाणां च
दयाद्धृतं तथा १७ उष्णं जले क्षिपेत्तत्र मात्रा नात्युदकस्य वै
न यस्यैकं स्थापितं भांडकोष्णस्थाने मनीषिणा कुणपं च
भवेदेवं तरूणां पुष्टिकारकः १८ अथ तरुचिकित्सा त
रूणामिव वृक्षाणां वातपित्तकफात्मकाः संभवंति निदाना
नः कुर्यान्मदोषनाशने २० कीटजरोगक्लिष्टं सर्वत्र भेषजा
नि तत्र वृक्षे छेदोपचारादिपीडितेष्वपि क्रिया २१ कृशो
दीर्घो लघुर्दृढो निर्गंधी नात्यवन्ततः न धत्ते फलपुष्पाणि
वातप्रकृतिकल्मकः २२ आतपासहनः पांडुः शाखाहीनो
मद्रुर्यदि अकालफलपाकी स्यात् वृक्षो पित्तात्मकः कृशः
स्निग्धशाखादलः शाखी समस्पर्शपुष्पफलोज्ज्वलः लतापा
दीत भागार्धकफवान्यदिमं डनः २४ तिक्तकषायक्षैः पव
नः पित्तं कटुम्लवणाम्लैः स्निग्धमधुराम्ललवणैः श्लेष्मा

कोपं प्रयाति तरोः ७५ स्निग्धैः पिशितरसैः प्रयाति वातः
स्निग्धैर्मधुरजलैः प्रयाति पित्तं कटुतिक्तैर्हिमजलैः कषा
यरूक्षैः श्लेष्मापि क्रमविहितैः प्रयाति नाशं ७६ रोहं ग्रन्थि
कुटिकावाताद्वृक्षस्य जायन्ते । गोविड्भिलीप्रवसाः कुणप
जलैः स्नेहयोऽपि भवेत् ७७ दोषैर्यस्य विनाशं बालकस्य मान्धा
ति विच्छिन्नफलं वपुर्मूलेन तस्य तरोर्भवन्ति कृमयो यत्नाच्छतन्मुद्
वेन । गोमूत्रान्वितविडंगसर्षपतिलैर्लिप्ताः पुनः सेचनैः सि
क्तः क्षीरजलैः रुद्वेतिमत्स्यमांसपेयस्य पायितः ७८ करंजाव
गवथाविष्टसमं पर्णान्वाकृतः उपचारः कृमिहरोऽमूत्रमूल
विडंगवान् ७९ कुणपजलपयोविषितमूलः सरसिनदा
धिकलिममंदं गात्रैः नरुवनिल्दूतो विभाति भूयो मरकत
कांतिनिभानि पल्लवानि ८० स्नुहार्कौडुंवगानकचूतनमधु,
रोच्छिछ्रुगंधैर्विलिप्तः स्तंभैरुत्तंभरज्वापरिकालिनवपुः प्र
वितः सदमज्जिः सिक्तः क्षीरेणाभूयो जलभवितनलसंडवा
नाहिमग्नः स्वस्थाभूत्वां क्षिपायीऊसमफलभरैर्यातिनेता
त्रिप्रकामं ८० वृद्धस्याशानिदग्धस्यजीवनं ह्यद्भुतभेषजं चेतो
शीतमधुकैस्तमज्जामाषाघवास्तिलाः ८१ पिष्टक्षीरांडुसमे
तैः सेवयेन्नमभीतशाशः ससेकाप्यायितः शीघ्रं प्रकृतिस्था
भवेत्तरुः ८२ जनयितापफलऊसमेधः पुनरुपयातिवंध्यतां
शाखीमत्सीरैः कुणपजलैर्मूलः सिक्तः फलंत्यव ८३ प्रमे

शा.
१२५

कतोयंतनिषेकतस्तुशाखाविशोषेफलनाशोविद्रुपाः स
माहमांतं स्तनमत्रसर्पिर्विडंगद्रुगंवेविनिषेचनीयं ८४ न
न्मूलशूलं परशुप्रहारैर्विदारितं दोषशान्तं विदध्यात् सौ
द्राज्यतेन्तव्रतिलैः प्रसिक्तं स्नस्विरितेउपजलैर्निषिंचेत् ८५
उत्रिदतामनस्पसुगंधिताच प्रवालहानिः सपिपीलकत्वं तु
गंधुशितावारिकृतातदतीर्णाग्ररोर्भवेनत्रचिकित्सनीयं ८६
शार्कवातिलगोक्षीरवारिसेकाकथान्तरोः शोषः शाम्यतिहु
तसलेपाद्दृपोविवावतः ८७ प्रियंगुवनककंधवेनसाञ्जे
नवल्कलैः क्षीरसिद्धैर्विलिप्तानतोसावः शाम्यतिशाखिनां ८८
इतितरुचिकित्सा अथविचित्रकरणं कृताशुर्वेदफलमनो
हरं शाखतः स्निह नानाविधानचित्रं विचित्रीकरणं प्रवक्ष्यामि ८९
सुरभिसमनोलव्यामोदं नियाप्यवसृन्निको यवखदिरयोः
कूर्णांभोभिः सुगंधिभिरुद्वापात् मलयजरजोलेपाद्दूर्पाद्ध
नस्पवभूरुहां वजतिकुसुमे निर्गंधानामतीवसुगंधितां
९० यवतिलनिशापलाशोतपचितमूलातदेत्रुसिकाव
ज्वलदनलोपमम सकर्पासीतूलकं सूते ९१ शाल्मली
त्वङ्क्षशानीलीत्रिफलाजष्टपीयुभिः सहलेपायवोरणाग्र
कपत्तनिभंभवेत् ९२ मंजिष्ठातियवपीनसारसावैर्नीवंतीद
लमहितैर्मनः शिलाभैः गोनाविप्रभुरपयः स्थितैर्विलिमात्
कर्पासान्यभवतितूलकावलीनो ९३ संपक्वेत्वसमाविदा

विकंटविल्लिममूलभागस्य सिक्तेस्यतरसेनववर्ततेर्मका
लेभवेत्कसमे १४ तिलखलविडंगगोमयविलोडितेन
रसेसेवितस्यतरोः फलऊसममकालभवेमनोहरंफ
लतिलोकस्य १५ मधुयष्टिसिताऊष्टमधुपुष्पविनिर्मि
तैः मोदकैश्छादितेमूलेनिवस्थिरयमानफलंतरोः १६ म

कृ°

धूऊसमगंजाशर्करोडेंवराजंसमयुनिहितमेभः कोडम
कोर्यवहा उपविवरविल्लिमवल्मविभिलनणांजनयति
फलमेनन्ताडुमेकादनास्थि १७ तक्कालनिहतस्योत्वैः छा
गस्यस्कंधचर्मणा वद्धायांहृतशाखायांफलपाकोनजा
यते १८ करिमदमर्दितवल्लीसुवनलिकैर्मूलेसुकीलि
तस्यतरोः संवत्सरेणयाववत्फालितस्यफलानिपक्वाने

१६

वहावर्मतरणांविडंगमधुडगफलेपिनोलिखा शाखी
पर्यांडुमेकाखिरमपिपक्वंफलंधत्ते १९ मीनकोलव
सामांसडुगमेकेनधूपतः सर्ववीजानिमासमूत्रिहंति
फलंतिच २० शंकोलतैलसकरशिग्रुमासवसानुभावि
तेवीजं सपारोहतिवीजेनिहितेभ्रविकरकोमसामिकं

२

वीजमासाद्विद्वतामांपक्वंमीनफलोवुमि शंकोल तै
लडुगपानानिहितेहेहितेभवेत २ भसमन्मोमेलितेवीजत
समुद्रियतेमह फलेनाशोपलोकस्यकृतकौतुकमेजमा ४
पकविंशतिवारेणऊऊटस्यासृन्मोदितेनन्तणाहाडिमीवी

जं वर्धते फलत्येवं मत्स्यकोलवसामांसवणाकल्प्
भावितं यस्य कस्यापि वा बीजं तु तत्पुष्पफलं भवेत् १ स्कं
धतः समंततः स्नुकवास्थिभिर्दृढं स्यू(कुं)कीलितो नमशोषो
नाशमेत्यतीकहः ७ ककुभस्य काष्ठतो येन तरुः पुष्पफलं
त्यजेत् किंशुकाग्नेर्ननकोरीलवणांबुस्नानेन वा ८ नाना
वर्णघटितं कंदं कुमुदस्य सूत्रसंघटितं चूर्णमधुविलि
प्तं प्रोते कुसुमं तथावर्णं ९ माहिषकरीषसूत्रैर्मर्दितेषु
कंदिना नियतम् कुमुदफलबीजपुंजं जनयति करवी
रविटपेन तु १० कूष्मांडतुंबनाकपटोलकादिबीजं वसा
भावितं सुन्नमिके विशोषितायां भुवि सर्वकालं फलाय
नस्योनि महांति यत्ने ११ तुंबाकबीजं तु नमाहिकाकं
विशोषितं गोमयलिप्तवद्धे वालस्य कूष्मांडफलस्य तत्
संपक्कं गृहीतं फलितं महत्स्यात् १२ मंदारडमवप्रेयाकौ
षांडी निरिगतालना [illegible]
[illegible] मत्कोमयहेतेनाक्षिप्तिकाफलति सामदा १३ स
करा स्वमासिक्तमंकोल्लतिल भावितं पेरंडबीजं कार
लीकं स्नेहेनिकोलकं १४ रखरनरणाविद्धिवेशितनाणित
याशलाकयामूले निर्यविहाकदलीफलति फलं करी
कराकारं १५ कोलघाणीतमेदोभ्यामंकोल्लकुष्ठिनेनवा
सिंचिताकदलीस्नेहेदाडिमीफलसुमम १६ नरमांसवसा

रक्तदंतिदंतविचूर्णितैः मिश्रितेनांभसासिक्तारंभाचू
तफलाभवेत् १७ शंकोल्लकुष्ठितेमिश्रेर्मांसंछाग
दुग्धयुक् पिण्याकसहितंमूलेसहकारस्यनिक्षिपेत् १८
द्राक्षावलीसमाकारः सहकारः सदाफलः जायतेनिश्चि
तंयत्रसर्वेषामद्भुतंयदि १९ शशाकूर्ममांसद्रुमध्येवद्धमा
वितमाम्रजंबीजं रूढंसिक्तंद्रुगैः फलतिफलंसर्वकाले
षु २० कृमिविष्ठयवरष्टीमधुगडुड्डुग्धविलेपितोविले
पितरुः भवतिजलदुग्धसिक्तः सभावतिक्षीपिमधुरफ
लः २१ बीजंतनवपलंकोल्लतैलमिश्रंशुभेसदा उप्तंछति
सदापूर्णांमंभः सिक्तंकेवलंतमान् २२ शंकोल्लतैलभावि
तमुषितंगोशकृतिक्षुद्रंकंदमूलंक्रोकांवुकर्दमभृते
कलशेक्रमसंमसृनवति २३ गोकोलास्थिकरीषश्लि
ष्टयोगतैर्विशोधिते उप्तंवालकयाक्षोणीमूलकंगर्तवद्भ
वेत् २४ इष्टकचितेसमंताच्छुरुषनिवाने:वटोनरुमानः
वामनएववृक्षितेफलकुसुमसर्वकालीनं २५ श्रयामा
दिनिष्पत्तितानां फलकुसुमपत्रहिंवनस्पतीनांविलो
क्यसितेयं सलभवंदृष्याणांनिष्पत्तिश्चापिसस्यानां २६
न्यग्रोधेननखकलिंदकटष्णापिषष्ठिकोभवति श्रषस्य
ननेतयानिष्पत्तिः सर्वसस्यानां २७ जंभूमिस्थलमाषाः सि
रीषवृक्षावशहृनिष्पत्तिः गोधूमाश्चमधूकैर्यवबहुभिः सम

शा.
१२४

पयोन २८ करिमत्स्यहल्लिकिरणौ निर्देशपावाग्निनोथक
र्णेन गावस्त्रपाटलाभिः कदलीभिरन्नाविकंभवति २९
श्रामैरेतैर्मभल्लातकैर्भपंपीलभिस्तघारोरपं (विदिशामी
भपांडुर्भिरसमर्जेनेन शोभनाहुष्टिः ३० पिचुमंदनागकुसु
मैः सभिरसमघमारुतः कपित्थेन निचुलेनाहुष्टिभयंवापि
भयंभवतिकुटजेन ३१ नानाशुर्वेदशास्त्रेभ्यः इतिशार्ङ्गधरा
उपवनविनोदनंनामपरिच्छेदः ८ अथशाकुनप्रशंसा दृ
ष्टाशास्त्रसमुदायमनुभवसिद्धिं वलोकनः कृत्वाप्रारभ्यते
मयेदंशाकुनज्ञानंसतामर्थे १ येनकृत्स्नादिशुभाशुभंविह
णतेकालावधिप्राणिनांयेर्यांमेनिखिलंजगत्त्रयमिदं
येभ्योविनाकिंचन ज्ञानंभूतभविष्यभावविषयंनत्राय
तेनुस्फुटं विश्वोक्ष्मिषकराजयंतिशकुनाशुभ्यासभावस्व
भाः २ लाभंहानिंविदयतिशुदेतुः खमेकांतेरोदमाशुदी
र्घंमरणमथवासर्वेकामार्थसिद्धिं येमंगामेस्विनयमतले
भंगादायेचचकं तेषांभावंकस्तशकुनानांप्रगल्भोस्ति
मर्त्यः ३ इतिशाकुनप्रशंसा अथशाकुनविवृतिः त्रिविध
स्तिकभवतिशाकुनंदेविकमागंतजांत्विकंवान्यन कृत्वा
पिवामनायंयदीहनेदैविकंतत्स्यात् ४ स्थानस्थानेशा
कुनेपदिकस्मादिविभागतोभवति धांतप्रदीप्तभेदाद्
कफलंप्रस्थितमागंतु ५ सव्यापसव्यमंशुभवदृष्टेष्टग्राम्य

137

वन्यसत्त्वानां शाकुनंस्वरगतिचेष्टाभावैःपश्चिमंतुविकंनाम ६
पोतकीपिंगलीकाकोजंबुकोभषणस्तथा पंचैतान्सततमा
न्याहुः शाकुनानामधीश्वराः ७ चत्वारिशाकुनान्याहुर्दैविते
यानितत्त्वतः सर्वेषांभषणास्तेशुभेनपूर्वंसमकथ्यते ८ पृच्छा
शाकुनंचक्षिप्रभावंतःशकुनात्रनाम्नसततस्य प्रकटंसलमंवयतो
नैवंविथमातिकिंचिदपि ९ ग्रथ्येतेविशाकुनं सुयोच्यते
स्थानरुतसमसारंसारंसमनलेऽपिशाकुनेषु विस्पष्टचेष्टेषु
मलद्वणीयेषुभाषुभंशाकुनतत्त्वपाकं १० विशुक्तशोकःशा
कुनागमज्ञोविशुद्धबुद्धिःसततामियुक्तः यथार्थवादीषुवि
विंगितज्ञोभवेदिहावार्यपदाधिकारी ११ स्थानमल्लकमष
णाःकौलेयककपिलनागकाश्च मंडलकुक्कुरपतत्राश्च
नकःसरमासतसमाह्वाः १२ श्वेताद्विजाःक्षत्रियकाश्चरक्ताः
पीताश्चवैश्यपाश्चसितास्त्रशूद्राः विमिश्रवर्णाःपुनकास्तथे
हभवंतिनानाविधप्रकारसंज्ञाः १३ स्वसनातेस्वच्छायांश्र
प्रवाहनिकेतन सत्यंझतेयथाकृत्स्नस्तथान्येनमुनेर्मतं १४
प्राचार्यमानीयशुभेऽह्निकार्यंपौष्टंसुश्रमंमंगुविर्वधिपिता
दीवेणभोज्यंभषणास्यतुष्टैदयान्नमाशीशिशुवांप्रवेभ्यः १५
संवीगकृत्स्नःपरिपूर्णकायः शांतोविरोग लक्षणावलिष्ठः
श्रवामभागानतपुच्छचेष्टोविभर्तिपूर्दानववविंशतिंयः १६
नंसारमेयंशुरुषोभिवाम्यविश्वस्यधत्वमस्वपपेदिनांते सुरूनां

ग्रा॰
१३८

138

वर्त्तुलां रजनीं वर्तीं स्थापयेत्तेन कर्णान्तं तलं समं तं १८ अधिवा
सनमंत्रः ॐ भुवनकोनमस्त्रास्मिन् कर्मणि मयाधिवासितोसि स्व
द्धि सत्यं स्वाहा इत्यानेन हस्तलेखुनकस्य शिवसिद्धं नाभिमंत्रयेत्
ततः प्रभाते तव गोमयेन त्रिहस्तमात्रं वत्तुवसकेच शुचौ मनो
ते विजने विदध्यात् दवानले मंडलकं विशुद्धं १९ गौरद्वदोकणो
वह्निर्यमः कव्याद्यमेवकौ शुभ्रः पारीव हरितो वायुश्चित्रो
धनेश्वरः २० विशदः शंभुदिक्ते तेकार्या श्रष्टदलांवुजे पिष्टा
नकमयाः सर्वे निजकाष्ठासमाश्रिताः २० इष्टुवां र्यनगनस्
जं कर्णामध्याद्धि भिक्तया प्रणावाद्येन मंत्रैस्त्वमंत्रे लगामनि
हितैः २१ यत्नोर्चनीयो विधिनात्र मध्ये पैठं सशुभं च ततः क्रमा
द्याः पत्रैकेन दयश्च हणापहारो हूतनस्तु नोभ्यर्च्चिते देवताभ्यः
हविः समुहूत्य वरास्तथान्यत्कर्याच्च पिंडं भुवनकाथमत्र त
तस्तुहूजां विदधीत मध्ये यतस्य मंत्रैर्निखिलेरमीभिः २२ मं
त्रा यथा ॐ मंडलाय स्वाहा इति वंदनं ॐ वल्लद्वाय स्वाहा इति
पुष्पं ॐ कपिलाय स्वाहेत्यदतं ॐ पद्नाय स्वाहेति धूपः ॐ वि
नयवते स्वाहेति दीपः ॐ अनुकालाभिगामिने स्वाहेति फलं
ॐ वलिभोजनाय स्वाहेति नैवेद्यं ॐ स्वामिभक्ताय स्वाहेत्यर्घः
इति मध्ये मंडलस्य यजनं मतं ततश्चानीय भुवनकं स्वय्यंकि
तानि जंकरं निधाय मस्तके तस्य मंत्रमेनं ततो जपेत् मंत्रोय
था ॐ कृतनत्नयहिप्रहितात्रिनागवर्यतेसि हि ॐ दिव्यज्ञानिने

त्येहि ॐ प्रत्यन्तवचनयेह्येहि ॐ निक्षायपयेत्येहि ॐ सत्य
प्रियायेह्येहि ॐ शुनकोममपत्येहि सत्यं ब्रूहि ग्रह्णग्रह्ण
स्वाहा इति शुनकाभिमंत्रेण तेनानरोनिजंकार्यंनिधाय
हृदयेखिलं हविर्पिंडंसमादायमंत्रेनानेनावनीन्यसेत् २२ मं
त्रोयथा ॐ नमोभगवतेशुनकोनमायमहाशकुनगंभीर
घोषायप्रजापतये कृतकालाभिगामिने पीडेमत्येतिव
लिंगग्रह्ण ममवित्तिंतंसत्यंकार्यंब्रूहिब्रूहि हुं हुं फट् स्वाहा
इति बलिनिवेदनमंत्रः श्रद्धायनंतंशुनमासमेतपद्ध
दिनानिकार्यमेवंयोविदध्यात् हीनावपियेनभवन्तिसतः
सर्वोपिलोके शकुनोगृहीतः २३ एवंविधेभाविनिविघ्न
चिंत्येनिवेशकार्येभषणंविमुंचेत् संभस्यपिंडान्स्थिरतां
गतस्यचेष्टादिकंतस्यनिरूपणीयं २४ इतिशुनकबलिदा
ने अथभूपतिनादिश्रेष्ठचेष्टा कंडूयमानः खलुदक्षिणेन
हस्तेनभालंभषणोद्ददाति प्रभावनंश्रीकृतराजचक्रेण ।
ज्याभिषेकेवरपट्टबंधं २५ केशान्कंडूयतिदक्षिणेनयस्तो
यदावामकंतदानीं प्रभूतमातंगगदासमृद्धं ब्रूतेसमंता
त्पृथिवीपतित्वं २६ ऊर्ध्वाटयेदक्षिणमस्तियत्तोहस्तेनमुद्रा
त्स्पृष्टदक्षिणेन तस्याभिषेकः सभवेत्स्वशक्त्यादिनीशाल
तेतिनपादपद्मः कौलेयकोदक्षिणकर्णदेशंकेशेणकंडू
यतिदक्षिणेन यदातदाजल्पतिगीतवाद्यविनोदपक्षेष्टि

वीपतिंर्वे कंडूयते दक्षिणपाणिमावेन्नसा रमेयो वदनेन
दांनी, भक्तैः प्रभूतैः सह भूमिपालैर्भोज्यानि भक्ष्याणि वि
रंभवंति २७ वक्षोथ कंडूयति दक्षिणेन संमारमेयः स्वक
राग्रनेत्र नरेंगमाने गमहिष्यजादिवादित्रमेघ्यसहिते
न्रूपतें २८ यदि दक्षिणपादमत्र वैलिखति मंडलः जाट
रेहेंनदानसलाभमत्र किंमहन्नरे २९ पश्यति निद्रानिवि
लिखति कंडूयति पाणिस्प्रुपलेपि दक्षिणेनाथ वलिवा
दक्षिणमंगं गृह्यंत्यां ते ३० दक्षिणाकटेन शेते दक्षिणचर
णेन सूत्रयत्यथवाऽपविशति दक्षिणेन वपार्श्वेन स्वा
पिवंशमन ३१ मेहति गुविशुदेशे भ्रयने शांतां दिशं प्रदे
शंव भुपिवाहति शय्यासने वेदिप्रासादहर्म्याणि ३२ द
क्षिणं चेष्टितं नस्य जेघं सर्वे सखावहं वामाग निवीमवेष्टा
सर्वानर्थायकेवलं ३३ जृंभणाव मनप्रलापनविंनानिद्र
राभंगतनत्र कंयाः मूर्धग्रवणाविधूननन त्र वर्वणाकास
हिक्काश्च ३४ भस्मोद्धूलन लोटन खननाक्रंदानि भस्य
विहारः रोदननेत्रनिमीलन रष्ठदाग्रहमास्फुवालोकाः
दीमदिगाश्रयभीतिर्विश्रामोत्तादिकं चयदीमं निंद्यं शां
ते प्रस्न दीमे प्रस्नभयं हंति ३५ द्विके ष्टिनस्थानगतिस्वरा
णोः पंचेहदीनाः खलुपंचशांताः प्रत्येषुपीमशकुनेषु
भूम्नानिमित्तविद्भिः परिभावनीयाः ३६ भवंत्यवामाय दि

139

२५

वामनस्थेचेष्टाः समासमनग्रणाः सदोषाः, कौलेयकोप
स्थिकाः करोतिफलंतदस्यंप्रतिपादनीयं ४८ महोदये
पंचविधेनपुंसांशांतेनराज्यंवितरत्यवश्यं, पंचप्रकारेण
पुनस्तदेवदीप्तेनविनिहंतिप्रसह्य ४९ इतिभूपतिनप्रश्नः
अथकन्यार्थेवरप्रश्नः वरस्यकन्यावरणोद्यतस्यकुमारिका
याः पतिमर्थयंत्याः आरभ्यायतेन्योन्यपरीक्षणायक्रमेणवे
ष्टासवमास्तनस्य ५० कौलेयकेदक्षिणचेष्टिनेस्याकन्या
विवाहोनतवामचेष्टे अन्यामसंकेलिवनेसखेनवरेणया
सार्धमहः प्रयाति ५१ स्यादेवरस्याभिमतंवसमेतिनदानक
न्याखलस्याविवाह्या यतः समानिक्षतियदिअन्यायोनिस
कन्यांतनयोनिमाह ५२ इतिकन्यार्थेवरप्रश्नः अथवरार्थे
कन्याप्रश्नः पृष्टेवरार्थेविहितेकुमार्यास्याद्वामचेष्टः स
भटोनचान्यः, सुतंवस्त्राण्यपरिप्रकुर्वन्नूनेसपत्नीभव
णाभर्वैत्री ५३ सलेनिजेलेफिदिशंववामास्प्रयातितस्या
दयितोनुरागी, संमार्जयन्वामकरेणजिह्वांब्रवीतिधोगाधि
यतांवरस्य अथवर्षाप्रश्नः वर्षानिमित्तंश्वनकोनमस्यचेष्टा
विशिष्टाविधिनोपदिष्टाः याः शाकुनज्ञानविशारदैस्ताः
शृणुंनशिष्टाः परमार्थदृष्ट्या ५५ वर्षानिमित्तंश्वनकोनम
स्यचेष्टाः प्रशस्ताः खलदक्षिणायाः शांतास्वपादोमनरा
नपास्त्वानवामचेष्टाः श्वनकस्यनूनं ५६, उत्थायचेद्दक्षिण

शा०
१४०

मह्निनीं छिन्नाभिः स्वकीयामपि वापि नृपः श्रीतेन रसस्योपरि
जागरूकस्तदा देवदेवं दापयति प्रभूतं ४७ नृभाप्रक्रर्वं नाग
ते विलोकयेज्जागरूकः कुरुते सुपाने सनत्स्वति प्राहृष
मेवं हृत्स्ततावन्तिं सर्वसमृद्धसस्यां ४८ निरीक्ष्यतो यादृपि
रुत्यालीकौलेयकेष्वद्विभुनोति कार्यं तनिश्चितेऽप्राहृष
महाकाले कृषीबलप्रीतिकरीं करोति ४९ उत्तेप्रदेशोभ
षालोपि रुद्रयमष्टन्यभीर्दत्तं वविसीन्नमाणः यदा तदा नीम
विरगाहूहिं वेभोदक्का भवति प्रभूता ५० इति वर्षावर्णः
सुष्वरात्रोः सुनकयोर्नन्दयपराजयप्रश्नः, सुहृद्यतया
रात्रोः सुनकामुं जयपराजयप्रश्नः, कर्तव्यो विद्वद्भिः
स्तत्त्रापि कथ्यते ५१ युद्धार्थिनोर्नाम सुयोगनरात्रोः एष
करूप्यपदसुगं प्रकल्प्य, मुंबेननोयोवलिमतिजिलाम
धान्नयोलसनयोन्दपस यथादददातेचवलिमिलिमाले
हाविनीभतयनोयदेभो, जयार्थिनोः सान्नयपोलदानी
मस्थान्यसंपानविधानवृद्धिः ५२ यनामकः स्यावलायते
वेदैयः समत्रामरतींगिमतेः यनामधेयः सुनरसलंशा
कोननसराताभयमस्तिविते ५३ मुंबं नोचुवक्षुरारवंय
दावांछनोपिवलम्बादितं वलिं, मंडलीकृतनिजास्यदा
प्रयोवैरमेवनतदाभवेदगाः ५४ सानावुभावप्यभिभूयम
त्वापदापरोप्यानिवलाहलिंवेन, भुवंतदान्यान्नयपनिर्व

लिष्टलग्नो भूपतीनां तु मृत्यै तिष्ठतीत्यां ५६ मध्याह्नयोरेकतरेण

येन शुना गृहीतो वलिरात्मशक्त्या प्राच्छिद्य भुंक्ते भक्षणाल्ल

नीयस्तस्याप्यस्तत्र भवत्यराति: ५७ मध्यान्नयोर्मंडलयोस्त

येन नैवेद्यमेकेन गृहीतमुक्तं भुंक्ते तृतीयः प्रणयेन तस्य

मिलत्यकस्मात्प्रथितत्रमित्रं ५८ यकेन मध्याद्भयोर्गृहीतं

गृह्णाति भक्ष्यं प्रणयात्तृतीय: यत्रा यदि द्वावपि तौ निहंति

जयत्यरातिं स तदा समित्र: ५९ समश्नुतो यर्यपिका विभागा

त्समं तृतीयेन शुना न दत्ते स्वर्नैस्तदानीं समुपैत्यवश्यं राज्ञो

स्तयो: संधिविधायिमित्रं ६०॥ इति शुनकप्रचारप्रश्न: प्रत्येके

न शुनारातो: संग्रामप्रश्न: भुवे रणोऽस्तीति यदा तु पृष्टंता

तो हृद्येऽरुद्धिमतामथ तत्र स्थानस्य वेष्टं प्रकरोति शांतो उ

दं भवेत्तत्र पयोरवश्यं दिक्कल्यानवेष्टानि निदे: प्रशांतैर्यथा

तुरंगमेंगारहृदिकारि चतुर्भिरेतैर्यदि शांतदीसे स्तदा न संधि

नै च संग्रामपराय: ६२ य: स्तोभ्र(पृ)नैव रमी स्त(मा)णा: कर्णौ धुनोत्युत्थ

नति प्रधावन् योवाप्यमर्षस्य स्वयमथ गत्या संग्रामपराय प्रमा

माय रात्रो: ६३ पृष्टुतिराणां तु नरं प्रदक्षिणं यदा तदा संधिरतां

रणं तदा न करोति यत्रा यदि तु प्यते क्रमात्तदा न संधि: प्रण

मं रणं तत: ६४ इति रात्रौ संग्रामप्रश्न: श्वपसंग्रामप्रश्न: रा

तो रणं नैव भविष्यतीति पृष्टे स्फुनेपयशुभा भवंति, वेष्ट: स

मं स्ना: सरमास्तनस्य भवेत्तदानीं समरो रतिघोर: ६५ शुना

निमित्तं द्विजयं विरुद्धं शान्ते वदीप्ते चक्रन्ते यदि स्यात् मध्या
नयो निःफलमादिमूर्त्ते फलानि तेषामिममामनेति ६६
इति संग्रामप्रश्नः अथैकेन ग्रुनायकस्यैव राज्ञेतानपप्रश्नः
जयापराजयस्य चक्रेन शान्ते वेष्टः प्रदीप्ते चेष्टस्तु पराजयाय
लोकान्ध्रुवं लोकयते नरेशः सतज्जनानां प्रददाति देशं ः
अथ मेपिप्रश्नः प्रशान्तवितेष्वभरणां नवेष्टे मेपि धर्मवेगुह
सम्भवतस्य पराङ्मुखे वायपलायमाने मंगो मवेनत्रन
मेपिरुक्तः ६८ अथ युद्धप्रश्नः दिकस्था नवेष्टा निनदैः प्रदी
प्तोजयाय युद्धे नियमेन योद्धुः मध्यवशान्तः समवेकरोति
वंधं वधं नस्यपराजयं वा ६९ अथ विविधप्रश्नाः शुभस्य
रोपः शुभवेष्टितः स्याकरोति मूर्त्ते वशुभे प्रदेशः ददाति
सदुद्धिमथ्योदृदिस्थेतिः संशयं धान्यधनादिलाभे ७०
उपस्थितः प्राक्कृतनुप्रणयो मास्तुरः स्थितो दक्षिणायाः
गिनास्या शिरः स्फोटद्विग्गावेष्टिनावायाम्पेंदु लोमं उल
लाभदोसो ७१ उक्त्यामदिक्काशयनांगमंगविष्टावमिष्टा
सविन्नंभगणानि वकं ग्रुनोषो मिषिनावदृष्टिगने प्रशंसे
निधवामवेष्टं ७२ संमूत्रयस्यारमणीयदेशेवेष्टामवासं
ललितांप्रकुर्वेत स्याद्भमवस्याः स्वतन्त्रमदेन वेष्टाचक
स्यानननापवामा ७३ विष्टावमिष्टासविन्नंभगणानिष्व
स्थापकांसांगविमोदनानि पयावरस्याप्रुनदाकरोति

स्यागर्भवत्याः खलु गर्भपातं ॥१४॥ दिक्स्थानवेष्टानि नदैः
प्रशांतैः प्रश्नेषु सौम्येषु शुभार्थकारी वक्रैर्भिरैस्तु समेव
स्वदीप्तैः प्रश्नेषु तीव्रेषु शुभापयदः ॥१५॥ इति विविधप्रश्न
प्रश्नरोगिप्रश्नः हृष्टेनिमित्तेषु वणोविधपसंकोच्चगा
त्रात्पविलानि शेते कौलेयकश्चनतुर्दैतिरोगीयदेतना
घ्रावसथं तरोन ॥१६॥ सव्यामभागेन तदावसितास्याहृष्ट
केडनिमपाकरोति तदक्षिनैवकृतोनगेहे रोगाभिभू
तोनियतं प्रयाति ॥१७॥ पुनः पुनर्दक्षिणमूरुभागं लिहन्दि
नैः पंचभिरार्द्रसंयमत्येनत्वणमेवयतः दिपत्यव
पुंपंजठरावलेहान् ॥१८॥ वामांगेवामवेष्टारोगिप्रश्नेषु भाव
हाः उत्थानाश्योदर्शोमूत्रस्नावः शुभः स्मृतः ॥१९॥ इति
रोगिप्रश्नः दैविकशकुननिरूपणं अथागंतुकशकुनं
स्थानस्थस्य तत्राकस्मिकस्यशुभवेष्टाहिकथ्यते स्था
नास्थितस्य स्यादेहं यस्य जिघ्रतिलाभदः कृपाणकेमूत्रप
तेभषणोलाभदायकः ॥२०॥ दक्षिणेनांघ्रिणाकर्णौ विलि
खन्हृदिमूत्रकः भषणोविलिखन्सव्यतः प्रतिभूः प्रेयसंग
मे ॥२१॥ उच्छीर्षं पदकं कृत्वा यादेशेतेश्वनः (दिशा) तदाशु गाच्छ
नलं भ[illegible]नु तदेश मन्यविवादपि ॥२२॥ द्वारप्रदेशे जघनं वि
वृष्टून्नार्दपाथ्यागमनायपदः करोति तत्रोपविशांश्च
ने संगंजनेनाभिमतेन तस्तुमा ॥२४॥ लिमपरिनवनष्टविमाष

ग्रोगनेष्वनिवसेऽसमाणः संपदंप्रवितरत्यनिवह्नीनत्व
नस्तुनरनर्थकरोसो ८५ सं माजनीं च कर्पासंस सणकं मूर्धकं
कतो गृहीत्वा संमुखोभ्येति तन्नहंड्सूर्यनेयतेः ८६ वसंधराया
कमपि प्रदेशं मूर्धा स्पृशत्यवलोकनेष्वा ध्रुवंतदा तत्र म
हानिदानमस्तीति सिद्धैः कथितं रहस्यं ८७ विवाहार्थं पुनः
पृष्टाविधनेप्रसूर्वं यदि तदा विवाहिता कन्या शुभा सौख्य
धीभाग्भवेत् ८८ दक्षिणांगपदाग्रतः स्पृशेद्दक्षिणपाणि
ना तदाऽस्ति हि विवाहार्थे विधने विंतनाधिका ८९ पृष्टा
ःसंभषणं वीत्य क्रीडेतेकांतया सह विवाह्येन कुमा
री पापसा सौख्यलभते तदा ९० वेद्यांकौ प्रस्पर्शनहस्तेऽन्य
र्धवदतो यदि समरजाहाविप्रसंपातिप्यतिवदत्पदः ९१
नीरनीर्थेन तटस्थप्रदेशं गोकं पश्यते सर्वं तत्रदेशेव तामे
वदृष्टिं वदति भाविनी ९२ अथ पुनकस्य गुभवेत्पितानि
गच्छतां दक्षिणायनेवामः प्रविशतां भवेत कार्षकाणां
सस्याप्त्योनि कृषिकर्मविवृत्तमः ९३ दिनकरो सम्मुखो
दिवसात्ययेकृतरवः खलकार्यकभीतये पवनदिग्व
दन स्तनिशात्यये भवति चौरसमीरणभीतिदः ९४ उद
कृगो वर्कि भवति पीठे हि जोपपीडां मरणांगवाविकुमा
रिकाद्वषणागर्भपातं बक्रौ त्रिशांते पि वदिश्वरवः स्यात्
प्रातर्दिने पामिमुखोविदिक्स्थो मनविधनेः तन्न चोर

भीतिं दिनस्य मध्येनलहोरभीतिंसरकपातं कलहं दि
नांते ११ भषद्दिनेशाभिमुखः प्रभाते ग्रामस्य मध्येत्रप
नाशनाय वर्चो विमुंचन्यदि दशपतेस्तासिद्धेपि कार्ये तदु
पद्रवः स्यात् १२ ऊर्ध्वाननाभास्करसंमुखीनाः श्वानोरुदं
तोमहतेभयाय एवं हि संध्यासमयेन्यदा तु निर्वासकाः
स्युर्नगरस्य तस्य १८ मत्ताः शरत्सु श्वानोरुदंति किल ते
तिषां तदानहृष्टानां तेषामन्यदा तु न शोभनाः १९ ग्रामेति
शायोरवरमारमेयाः शून्यं विधातुं सहितारुदंति ग्रामेभ
विताभषरोगः श्मशाने रुदंति नाशाय वसुखेद्भुमः २०
निःकारणं यः प्रपलायते स्मा विरौति वा वा विगीयोवती
र्थः स्तनोगरक्लास्थिमुखोरुगाते गेहे विशेयः सतमस्तमा
ह १ खनन्यदा गां यदि सारमेयः ऊक्षेतदस्मात् वल्लसंपि
वान्तः गोष्ठप्रदेशे यदि गां विदारो धान्यस्य भूमिं यदि धाव
लाभः २ यदि श्वानिजवृविकंप्राणिरोहनकर्माणि ले
द्धि गोरीसमापृच्छाकलंकयति मा ऊलं ३ कृकाशिरोहा
दिवस्तुर्वहिम्बेक्षुरौतिंदीर्घं गृहिणीं प्रपश्यन् नेष्टागदो
वक्तिचवंधकीत्वं वहिर्मुखो मध्यं तरकायभागः ४ गर्हेद्र
विणएवेदं नं विदिपन्कयषयत्पदः गृहिणीति तदात्यर्थं
नारस्यैनदिवाश्य खनितोपरिगेहस्यश्रीषंकुतेन यदे
नारस्य गमनेवक्ति पश्चाद्धनिकयोषिताः ५ नृलिकाशीर्ष

शा.

केनित्यंयदिमेहृन्निमंडलः जातप्रवेशास्त्वहेहेजायतेतनि
शिमर्वदा ममलोलुखलोपूर्णमत्रखेदांचकुक्कुरः ८
नोच्छीर्षमपितिचेजातमात्यातितन्हेहे ९ रंभोदन्त्वानभः
प्रद्दयमुंचतयस्तूणिरोतिव स्थानेतस्मिन्निदंतेयंविग्रुत्याते
भविष्यति १० यदिस्यापललेकृत्वामुखेवनीरंविगाहते मया
मोवल्लिनामवेदस्तेतकथयत्वदः ११ गृहीतागोमयंगेहवि
शन्तेगोहराणापमः शूत्मानंदशनैःरवादजूतंस्यानंकरो
तिवे १२ मृर्यदेयगृहोर्ध्वचवन्हिमीत्येरुवन्मेवत सख्योर्ह
वादायभवेदासनादोग्रीषकृत १३ भुजहयंनिर्व्रतिमार
मेयः कुंसोभवेनकरवेविरोगाः मांसास्थिमद्यानिवभ
क्ष्मम्येस्याजलायपरनिमयंप्रभुते १४ भद्रजमीहां भव
नास्यितानामोवहनेनुकृतेनकदाचित कैलेयकोवशपउ
पास्थितेनतदृयंभयंवेधनसंप्रदृत्ते १५ यस्यप्रानःस्वास्थितस्य
हयंवावदवोष्यवा ऊर्ध्वंतिष्ठहमीशानेतस्यनहैरिभिस्मह
वनष्यथवानमार्गेगोवन्मींकामयेत्क्ष्नः नत्रभीतिसमा
स्त्यातिममममासिवेरिणां १६ विशत्वास्यिमुरवोगेहस्वामि
पुत्रादिमन्येव कीडतिशापनेतस्यरोर्धमीत्यंप्रयच्छति १७
इतिश्रुनकेचेष्टित यतान्वंवमराद्ब्रुनेमर्वदिक्तंगतासि
वा फेफेनगरनाशायहृदूमर्वसरवप्रदा भयम्हविधंस
नेहाउहाउमहाभयं १८ हृहृष्मतपनाशायमिश्रामिश्रफले

143

भवेत् पुराग्नेयस्वरे शीघ्रफलं ध्रुवं ... विदिशासु च १७ इति
शिवारुतानि अथ फेरुशब्दः उच्चाटिते यदा ग्रामे गच्छतां द-
क्षिणा रवः शृगालास्वं पुनः स्थाने कथयंति कदाचिते १८ स्था-
नस्थानां च नर्दितसमकालविराविणः उष्ट्रभीतिं समाख्या-
ति सर्वथा वा शुभां दिने १९ सर्वासद्दिनके नृणां शिवारुतं च
दाद्दिशात् एको रवः सदा नित्यः सोपि भीतस्य शांतिदः २० वे-
धायतावतां शाखाशुष्यतां स्कंदनाय च शुभाय दृष्टफेरूणां दि-
क्षुयातां स्वचारवः २१ इति फेरुशब्दः अथ कौशिकः रात्रौ ग-
हस्योपरि भाषमाणोऽरवायकाकां ... गृहस्य
नाशाय च समवाग्राज्ञाशाय वा तो हिरण्यसुवेधी २२ यदि गृह-
हद्वाविलवत्स्लोकोहरति वा रात्रिनेप्रमत्त तस्मिन्देशानि
शिमो प्रमकस्त दोषनाशाय बलिः प्रदेयः २३ संध्याकाले न
वन्द्यै सौ प्रवेशो वेश्मनोथवा दृष्टो रोगप्रदो घूकः सोप्याः ती
नोभयाय च २४ घूघूशब्दः सदा यांतो गुरुकुरुचनादृशः
अनेषा ह्यास्तनकानां निंदिताः सर्वदा स्मृताः २५ यांता यांति
शिहे दे षु ग्रामहरेषु शब्दितः घूकः स्यात्सर्वलोकानां समम
हिंस्रवार्थकृत २६ इति कौशिकः अथ पिंगला गृहोपरि ग-
हद्वादि पिंगला यस्य रौति च म्रियते तस्य गेहस्यान प्रभाते
शुभा स्मरता अथापि वारुतं दृष्टदिशा च वियोगात्वेलिनाथ
प्राबिता क्वोयासने ला कंदं मथा स्यो मस्मि तदंगे निविद्रेष

नकरस्यैव

ग्रा॰
१५५

प्रत्येकमेवं समतनं समेरोः प्रदक्षिणाभ्यागमनक्रमेण दिवा
रजन्योः प्रहराष्टकेन प्रतापयत्तु सकवादिशोष्टौ ९९ नशिवा
शिवा वटन्ती भास्वदयास्तनिरस्तकाष्ठास्य पंचम्य शांता स्तु शुभे
त्यवेशास्याटनः पंथाः १० दिशि ज्वलंत्यां मघवाप्रदिष्टे सप्रदि
नायां सकलार्थनाशः छायाजलाकर्दमितास्य दिक्षजयोयशि
ध्यां कथितोर्थलाभः ११ स्याद्रश्मितायां न भयं न हानिर्भगादि
नायां स्वजनत्वयः स्यात् राज्ञो शिवायाः स्वरजः प्रभावाय याम
वेदक्षितत द्विषः स्यात् १२ युगैवसौ स्वशुभदायाम्यां निशि
भवेत्सदा सर्वस्यांतत्वराध्यदमन्यं जयोदृक्संवे ११ प्रत्रेशि
वा पश्चिमायां परचक्रभयाय सा शिवासमस्वरा ग्राम्यावष्ट
प्राह्यामतिः फलाः १४ यत्नेमित्रेप्रियं भोगं सर्वराज्यं जयं क्र
मात् शुभा ऊर्ध्वे वदिक्स्था शिवान्यतः मृत्युकारिणि श्रमध्ये
कृत्तरवा शिवाप्रदष्ट्रपंचकृत् प्रकादौ समपर्यंतेशाव्यूत्यांत
दिशां फलं रुजं शोकं भयं हानिं वैर्यं वह्निं मृतिं क्रमात् ऊर्ध्वे
त्येकादिमर्मा नादीमदिक्षु शिवारुताः १७ दिनानि त्रीणि वा
पंचसप्त वा ऊरुतेस्वनं सङ्ग्रामनिकटेदीमे शिवा तंनाशयन्त
पि १८ दिवा रटंती सकला स्वरौद्रं ग्रामस्य विनाय पतिः शु
वं वृन्त सगालजायावलनद्वीतिशुद्धं महंतत्र महाभिघा
तं फेफेरूरू भुभुस्मेवहाहुहाहुरूरूस्तथा ग्रांतायां दिशि द
देपशुभे प्रयदिपिंगला रौतिभस्यभूतनाभ्यांतरदानत्र शुभम

144

वेत् ४० दृष्ट्वा यः कीविकीवीतिवीर्लिंनलोडवं शङ्किते
स्तुमकृत्तेयंपिंगलायानवापरे ४१ इतिपिंगला ग्रपकाक
स्तुमविष्टिते दृष्टस्तुरोवानवगोमयस्थोवटादिस्तुहीवतरु
स्त्रपीह स्थितोरुवभोजनपानमिष्टंविशेषवक्रवेवितरत्यव
यंपं ४२ ग्रन्नादिवर्धैः फलपुष्पमांसमत्स्यादिभिः सुपूर्णमुखेः
सदैव स्याद्दृष्टमात्रोभिमतार्थसिद्धेमिष्टान्नभोज्यापस्तुदेव
काकः ४३ गोपृष्ठस्थीतरुगोमयेस्तुलेडेविवषेनवलोकि
तोग्र आहारमन्यस्य मुखेददातोददातिभोज्यंवलिभुग्वि
विक्रं ४४ पात्रंपयोवादपिवापिवायविरौतिपश्यत्रिपिल
भकारी करोतिलाभमुखतःसदृष्टोयस्यास्तिवक्रेतृणमस्य
स्के ४५ शांतोमैन्द्रीकउभंप्राप्यरुवनापसः कुरुते देम्बः
सुहृदघातिशाल्यन्नगुडाशनाभिव ४६ ग्राग्नेय्यामप्यजावि
कस्तुवनिग्रवरथालाभस्य याम्यमाघजलस्यभोगंयगांध
विकैर्योगः ४७ नैर्ऋत्यांहन्ताभ्योपकरणादपिपललतैल
भोज्याभिः वारुण्णांमांसस्तुरासर्वधान्यसस्तुदरत्नानि ४८ मा
रुत्यांशस्तुसरोजवस्तुवलीफलासनान्निस्य कौवेर्याप्रमा
गापातेन्तवंगांवरप्राप्तिः ४९ ऐशान्यांचह्वनस्पर्णान्वानांप्रा
प्तिर्भवेदत्तुडहस्य एवंफलंगरदयतेर्गरहस्त्वसमाप्रिनेभव
ति ५० कांकामितिहेमवियौविरावःकिंकिमितीषणस्तत्पा
नेहेतुः करोतिस्केसमितिवार्थलाभंकंकंधनिःस्यादिति

शा०
१५५

लोत्यभीत्यै ५१ यत्काइतित्रिस्तटत्रहितेनच्छदूंचयत्स्यान्म
हतेफलाय कामित्यर्थेवाहनमामनेवदद्यातिहृष्टंकरु
रुविनीदं ५२ इतिशुभवेष्टितानि अथाशुभवेष्टितानि
इंद्रादिदिगवलोकी मूर्ध्निभग्नवोरहेमर्हेशाः राजभ
यंचौरभयंबंधुकलहः पशुभयंस्याच्च ५३ गोपुच्छवल्मी
कक्षतास्यदक्षकाकोभवेत्सर्पभयस्यदेहतः स्यान्मन्यवे
गोरविनास्थिमस्यः काकः प्रकुर्वत्कवलंचनेव ५४

व०

वलीरज्जाकचशुष्ककाष्ठचर्मास्थिजीर्णावरवल्कला
नि संगारवक्रोल्मककर्पराणिदष्ट्ववदेत्काकशुखे

145

भयाय श्वत्रस्नानिजपदैस्तंडविद्यानैर्जनानभिभवंतः
कुर्वंतिशत्रुवृद्धिंनिशिविरुवंतोजनविनाशं ५६ शीर्षे
नरस्योपविष्टः काकोहत्यायनर्थदः स्थितोजनापवादं
वाशोकंवकुरुतेस्त्रियः ५७ दीप्तोद्विग्नोविटपेविकुटय
त्वहिकृदिधूनपदः भंजन्नास्थिरजंतेयदिविरौत्यस्थिभे
गाय ५८ विह्वामयेन्यस्यतियस्यमूर्ध्निनस्यानलस्त्वासक
नैभवेत्तो यस्यास्थिखंडंविसृजत्यमौल्नग्रयातितन्नाम
गर्बीयमस्य ५९ मध्यंदिनेवेश्मनियस्यकाकोविरौति
रौद्रंविधुनोतिचांगं हंतितेवांद्रविणानितस्यकुर्वंत
पात्योभवतिप्रमादः ६० छायाम्सन्नाभ्रुविभूमिलाभं
विघ्नंनलेग्रावणिकार्यनाशं करोतिकाकोविरुवन्नरस्य

प्रस्थायिनः स्थानगतस्य वापि ११ क्रौं क्रौमिति तोष्टार्थवि
नाशनाय ज्वलज्वलेत्यग्निभयाय याहः कीकीति कौका
विति यः कण्ठं विम्बङ्म्भुङः स्यात्समतो विधाय १२ आह्वा
रदोषाय व काकदीति स्यादाऊदेति धनिनं रणाय केके
धनिष्टाऊदिति विकाचवयं विदं स्यात्स्वरहर्षणाय १३
स्यात्कलिः कवकवधनौन्नृणां जायते कनकनधुनौ ज्व
रः आवजेत्कलऊलधनौ प्रियः सौ टनेकटकटधुनौ द
पि मृत्युः॥ १४ दंविहोत्पातप्रगंहर्ष्यिवोमहाभयं शाकुनि
कावदंति यत्रायसो मैथुनमनिविष्टो दर्शनाद्यदाथव
लः कदाचित् १५ निःकारणं मिलितास्वं वैतो ग्रामन
नाशाय भवंति काकाः रोगं च च काकतो वदंति म
व्यायमवाप्नुमाप्नुयंच १६ यः स्तनिभल्यांत विलोक
यैति वृष्टिं समाशंसति वायसोयं जलस्थलस्थाणु वि
पर्ययेणाव र्षा स्ववृष्टिं भयमन्यदाव १७ वैशाखे वितनय
हितेपदेनीडः सुभिक्षफलदायी निंदितकटुकघ्षक
प्रस्तंड दुर्भिक्षमयानि तटे च काकस्य वृष्टिहेतो नीडं
दिव्यप्रपासनेनिस्वस्य, दुर्भिक्षमवणाहेतवभेवति सया
मेघकोणेषु १८ मूर्धिनतरोर्वद्रवर्षति मध्ये मध्यनव
र्षति स्कंधे, जाते काकऊलायप्रकृत्तरोवर्षति नजात
भूमौ भयमहीरुहवल्मीकप्रभकोटरतटे काकोल

ग्रा॰
१५२

146

स्वकुलायेनानेदेशस्यनाशाय ११ द्विविधवनः शावते
स्वभितदंपंवभिन्देपास्यते चंडावकिवराामेषांततः प्रश
तिवनशिवाय १२ इतिकाकः अथपोतकी स्यानस्थि
तानोमर्थ्यासिप्राध्योऊर्यातङमेधर्निं रुपग्रमादेकरुते
श्रां तेति ध्यागमायव १२ दीप्तेतधनिताङगीमाकिंचिद
करुलानये उदयेसेदंदिशास्योग्रामान्मा देमलाभदा १२
शुभामदैवकौवेर्यांमाध्रुवान्स्यापयत्यलं सैवाग्रेयेस
दाभीत्यैवायव्यांङः खिनः शुभा स्वविनः चाशुभा किंचि
त्यांडवीधनितासती ब्रह्मस्थानेवमध्यान्हेकलिवात
ग्रहादिकृत रोहंसेधनिताभीत्यैपदेनसामिमत्यवे १४
शाख्यायांदिमहत्कषंडुर्गायाः कुरुतेखः चलनैः बाल
कस्याथगरहमध्येविजायते १५ शून्यकूजंवनहाबेसम
संधनितातदा यत्रतत्रास्थिताख्याषात्रामाछद्वपायणा
शुभाशुभावाविफलाफलदामासभावना १६ नियोमि
नः दक्षिणस्यउर्गाचेत्मनकेविशेत् पदञ्चनिशावषपंस्या
द्वमिगावाऊर्द्धंविनः १७ करोतिनीडंभुविवेदुराहीसमा
न्यपंत्यानिविजायतेसा समुद्रवाजातुमसत्ववक्रोना
तल्पतेनाजगतीसमस्ता १८ द्वारादिदेशेषुगरेन्द्रपुय
स्यपुत्र्यसञ्जपाकुरुतेकुलाय शुभोऽयदेवावर्षंनिवेनपा
पिनत्दन्यतां पानिवर्मिपतेव १९ गर्जैसविद्धोयसिवाव

राष्ट्रीशावानप्रस्मात्यदिवसस्तते नोभोधरो मंचतितावं
दंभोयावत्समन्त्रीयनतेव्रजंति ८० प्रासादशैलद्रुमकोट
रेष्वनंगेगभूवात्येषुविधायनीडं पश्यतेयसमैवपत्यैः
श्यामातदंभोभवतिप्रभूतं ८१ इतिपोतकी श्रयतिति
विवरमर्थः ग्रामेष्वेवादिशिदीप्तिनायां स्थानस्थिता
मरुणोदयेव उद्वेगदायीनिपिसर्वदिक्षुकोनिश्चयेध
निराणुगस्य ८२ वारुणपांधनितोस्मिन्नतितिविश्वोरभीति
दः समयेभीतिर्हतावध्रुवंमध्येदिनेधातिः ८३ धनिः स्थि
तस्यईशानेसर्वदिक्षुनयोभनः स्थानास्थितस्यैककाले
धनितेसर्वथात्यजेत् ८४ कृष्णारंभदिनेतेचेप्रविष्टस्या
पतितिरिः प्राक्षांरुतेसर्वभीत्येप्रतीच्यामीतिसंभवः ८५
[illegible] स्यांनिष्पलिनाशकृत गृहाति
गच्छतोवामेपुंभेतेचेवदक्षिणा ८६ स्थानस्थस्यप्रयाणेवी
तितिविधनिवस्तदा रस्मारदिनेग्रासंचेषावामपृ[illegible]
भादिता ८७ केदारपाल्यांगेहेवाशशाकोटपपतेयदि म
हाप्रभिसंज्ञानीयाज्ञीतानांचापिनिर्भयं ८८ प्राग्धान्ध्येषा
शाकाटष्टाः स्थानेस्थानेसमंभवदाः चन्द्रः पादादिनाणाम
नलव्योशपादर्शने ८९ केदारगात्समयेकृत्समर्पोवि
लोकाते चेत्वलाशाङ्कमात्रफः सभिदंप्रवदेत्तदा ९० अथ
लक्षा पर्वास्मिन्दिवसेदष्टालक्षादेचेफलाननादेचेप्रवि

रा. १५७

छाकरुते फलदं प्रवृत्ते कृषि ११ मैवर्त्तेत्राह्नि निर्याना मू
षको यद्द्रवा यसा दृष्टा मूषक शंका यैल हाकृषि प्रयो
जने १२ प्रथ कारापिका समर्घे गो विक्रेयवा शलाद्धलड़
धनिः नियोगिनां मदांपिस्या लाभकं कंकरारवात् १३
नैवदायन्त्यपद्यवां गांतड्डलड्डलारवः कांपुकाणां मतांम
स्यत्तिस्यैकरकरारवः निस्वद्रवनिष्यत्यैतेत्र मध्यमदेवद्दू
दुर्भिक्षतापचतत्रैव भवेत्खुलखुलारवः धान्यस्यराशे
निष्पत्तेः साचेनत्खुलखुलायते १४ तदान्यंपनिकोनैवग्र
ह्णानिपरिकीयवत् मंग्रहेत्तणाकाष्टानां सवेखुलखुला
यते तत्राग्राह्येस्रंहा नैवदण्यायानभयायनतत् भीतातोप
रवकेपिप्रवृत्तेसा भवेद्यदि तस्मात्खुलखुलारावस्तस
निस्नारयेद्द्रवं प्रथपल्ली पल्लीभत्ते प्रसव्येप्रथमस्तकेसा
मितादवे पतन्ती कुरुते वामेलाभहानिकराक्रवे १७ कवैव
दतिता व्याधिं हृदिस्थे त्राद्दिलाभदा पृष्ठेवापदंवहृत्स्थदरेमि
ष्टान्नभोगदा १८ नाभौपुत्रफलं धनेकदोंगेस्वर्वरोगकृत
जानुप्रमस्तावेष्टने पादयोश्च महाभयं १९ प्रागंदक्षिणा
मारुत्यवामेमोनरवतिस्फुटं तदाहानिकरानेयाव्यतोये
न्याद्यन्यंतदादनेपल्लीक्ष्णाविशेषतः २० विनिताभ्यां
नतलाभदा १९ वरुणाद्धधेगोभृयपघ्यारोहतिमस्तके रा
कंलाभंस्थितोभोजनमाजने सर्वमेतत्फलंपत्नेनवहंतीना

ङ्किकाश्रिता १२ वसलाभं रतिलाभाय हं गृहात्समाग
मे भत्स्यालाभे निगदति पल्ली नाडीसमाश्रिता १३ प
तिता मस्तके यस्य चिंवं तिष्ठति पल्लिका मरणं तस्य क
थितमत्रात्रार्त्तिपिकष्टदा पल्लिका पारदहारि सेवा
निधिसमागमे ऊरुते तस्य वित्तस्य एष्टैवोदरे स्वरः
ज्ञयस्याल्पपरिस्याविरोपिकावचनछदस्य नाशाय स
वोसवेदिवशहूत्वा सं लोकस्य नाशाय अथ वृश्चिकं
दोषोत्सवे ल्ल निवशाय दिव्यध्यति वृश्चिकः नष्टं चैतस्य
सोहिंगं धनमानादिहानिं ५ वृश्चिकावस्त्रमध्ये वा ऊ
र्वे नाकयविक्रयं महार्धं नोनदातस्य वस्त्रं कयपयसङ्
इति वृश्चिकः अथांगस्फुरणं धनहृदये करस्य नाभिसं
दः स्वदेषानाशाय एहेषराजयाय स्कंधेणोदयस्य वित्त
याय २ प्रियसंगमाय वाह्वोः कंपो हस्तकमलसंभवो भी
त्यै मूर्ध्नि स्फुरितेराज्यं वमनेस्रीमंतिनीषु रोगाः १९ नेत्र
स्याधः स्फुरणाम सकृत्संगवेभंगहेतुर्नस्यैवाहं स्वति
नितं मानसं डःखजातं ,, नेत्रायां तेयदस्वतिपंनेनेत्रको
णे वं वंधं सत्यैवैतन्फलमविकलं व्यत्ययं वा प सत्य १०
अथ संकीर्णाशकुनानि नीचैरवदोहनः तारपंनः प्रस्तु
णवनीः निवंतिभयं कृमीणां कृस्नाः सर्पीस्यमार्जाराः
स्रणिननाः समस्थैमार्जारभुजंगमादयोपि पेकृताः किं

शा.
१५८

पुनरपवेशकुनाः शस्तं चेष्टादिकं येषां ११ गर्भगृहमभिप्र
दोदेहिल्यामाज्यकुंभमन्नवेवापि चुल्लीगृहमूर्धादिभुन
गुभानियप्रदेशेव १२ नेष्टागृहोपविष्टः छत्रासनवाह
नादिमंस्थोवा नेष्टाशिवमिवभुवनृवः पांडुः कपोतलं
पिंगलाफेरुनंवुकोलूकोलूकोक्रिशवृताः निपाति
तिविशाहाश्मजगाडहासहेतवः १४ परयोनिगच्छेतोय
त्विरावपहायदेशाभेगाय सर्वस्यापिहिजगतः प्रकृति
स्यादिकृतिकत्यातः १५ ऊष्मामपितेवेश्मनिसंरब्धाः कु
र्वंतिपन्नपुच्छं ते भ्रांकरोतिनीडंकुंभेवल्मीकमत्थकी
टाः १६ ग्रामोहासनहेनोग्रामेनगरेतुनत्यातिवधाय प्र
विशंतिसिंहभल्लुकगोमायुनरवत्तुखास्तु १७ देशोदया
यापुनिमप्रभावावनोषधीनामपिकाफलानिः निकाम
वर्षित्वमयोदानोधर्मप्रवृत्तिम[illegible] सराजनाव १८ इति
शकुनं अथशकुनादिप्रशस्तिनानां अश्विनीमेत्रेरेवत्यो
मृगं मूलापुनर्वसु पुष्याभिप्राशनश्याद्रलः प्रस्थानेश्रुष्ठ
ख्याने १९ अर्जुनः फाल्गुणः पार्थः किरीटीश्वेतवाहनः वी
भत्सुर्विजयः कृष्णः सव्यसाचीधनंजयः २० इत्यर्जुननामा
नि यावदतिनत्रसमयेनारीपादेनमग्रतः कृत्वा स्वतः श
णो विशानिपापहिनायकोटेशो २१ योजनेशोषनगवाङ्ग
मानेर्ध्यांनेवपथिन्यायं कल्याणंवोद्धव्रिः पथिकैर्गीतं

१२

148

वहासंच २२ मुंडनवमनविकर्त्तनैतैलाभ्यंगास्त्रमोक्षा
श्रुत्वाति मैथुनमथ क्षौरोदकलहान पिबमेधेनदहः २३
संत्याज्यकमपि गुरुंचविप्रान वमन्यवालमाहन्य निर्भ
र्त्स्य योषितो वा प्रयाति नियातिभनरत्र २४ श्रुत्वतः स्तुतस्य
चित्तेन प्रस्थान तं च शुभे दिने स्ववाहे मकरीं देवीं प्रशप्य नाश
कुलान् शुभान् २५ दधिदूर्वाक्षतपल्लवशांखश्रीवंडवन्नक
स्तुमाति श्राद्धशामिषमन्नागोमयगोरोचनाशुपंह् वी २६
णेभः कुंभांभोरुहवामरध्वजगावहेमरूप्यानि फलनोत्पल
वरांवरमदिरामीनेष्टभोज्यानि २७ श्रापीवांरशवासोसीमे
त्रस्ततो ब्राह्मणाः प्रियवाक् ऊशल्यपछत्रनिधिः प्रियपर
स्तदानंद्यविप्राणिः २८ शांतः स्वरोभिविरुजाः प्रदक्षिणामा
रुतः शनैः सपवन यतेप्रयाणकालेचिन्ताभीष्टपदं कुरुः २९
मिद्धेयान्तवविघ्नकृतिपण्यातः प्रयाणमकालं नां
द्रीमंगलनर्षिप्रास्थानिकवायनिर्घोषाः ३० श्रारुफला
कोष्टुः श्याविनविविनिनसिद्धये सर्वेषां स्वरनक्कीउशपाज्ञादो
भोगलब्धये ३१ सम्यः प्रस्तनाम्रभीमवत्साकामयेव्ववन
रोषिमवहेहृदः क्षेहेहैवेदन्नः तनःशुभो ३२ हृदः स्कन्नावा
भूपालब्धाघः केकीकरीहृदः प्रस्थानेवाप्रवेशोवासर्वेषि
द्धिकराः स्मृताः ३३ वामे रोदनमाक्रुः शास्वास्थानपक्षिणि
नाटपपः रुदिनेपां संनिहेष्याणांनामां रुदितेवर्म्मसिद्धे ३४

मा॰

१५९

स्विद्यैकेन विडकं कृष्टेगंच्छेतिष्ठ रतनपद्दीति मागाः कृपा
सितिष्ठेत्येवंरूपं निषेधाय ४५ दृष्टंषावः प्रवासे वादनवे
ध्याः प्रियाणि साधयति यत्र सत्प्रवेशो दीर्घरुतं दीर्घनि
द्रांवा ४६ दीनवर्णकोन्मत्तपरिव्राजकविकृतवेषहो
नांगाः नग्नाः मुण्डास्तु सर्वे यतयो भिद्यो लसत्पात्राः ४७
पिष्टाव मसुभं सर्वं भष्टं यान्यं तु सिद्धये सिद्धमन्नं सर्वसि
द्धैकार्थितं कष्टदं नवे ४८ आर्तड्तरवरनर्जरविहीनदीन
प्रभिन्नलघुवैदृाः निंद्याः मुण्डास्तशात्यप्रमुदितपरिस
णैर्दृष्यमानाः ४९ संहारवीजवहुलाकेन विडकाप्रण
स्पेन नाशोः गमनेयवनासाप्रदःस्वपयनविपर्दते
ऽन्यानाय वकाव्येड्रूपमुनिरतिनयायनाथानां स
स्थानामपिपद्ह्लाधावायरिक्तोति ५२ मार्नारमहिष
प्रहंस्लनिनरह्दाह्वंयुकलहास्त्र विद्युन्मालाडुर्दि
नमघामिकं कृत्केठव ५२ प्रतिसूर्यदर्शनोल्काप्रपात
केतुप्रवोयनिर्घातनाः वृष्टिः करकाश्मपाताः कुंमांप्रस्था
नविघ्नाय ५२ क्षोभ पलायनभंगस्खलनविपर्यासवे
गभंगादि यदिस्युर्विवाहनानां तदपि निषेधाय निवेद
स्य ५४ निंद्यानि लोहस्पृष्टविलभस्मेंधनवज्ररिक्तभांडा
नि कार्पासकेशाविणास्थीनिगुडचर्मलवणानि ५५
वकवमातृणाकर्परपिण्याकांगारभुजगमार्जाराः निं

५॰

पांशुद्रुमलिनास्थैलविद्रुमहिषगर्दभा ह्युष्ट्राः ४६ इति
प्रस्थानशुभाशुभनिमित्तानि अथ शकुनविचारः स्था
नं गतिस्तथा चेष्टास्वरो दिग्गिति पंचधा। विचार्य शकुनाल्स
म्यग्बलवंतो यथोत्तरं ४७ क्रोशाद्यंतर्विलीनस्मा द्व्यर्थमूर्ध्व
फलः स्मृतः नष्टातः सर्वथा यत्नः समगुणाः स्यात्समस्त्वथ ४८
शकुनः शकुने दृष्ट्वा द्वितीयं दिक्षिशं व्रजेत् नष्टानस्योपि
व लवंतं फलं पथिकस्य च ४९ ग्रामस्येन फलमासन्ने दूरयो
दूरगे फले मिश्रं तु मिश्रे शकुने फलमाहुर्विचक्षणाः
गृहभिन्नविप्रकृद्यंत्रे शकुने भवेत् दृष्टे नैव दृश्यं फ
लमदृष्टमफलं विदुः ५० रोगार्तः क्षुधितो भीतो वनकी
डादिसंगवान् नग्नात्वः शकुनः सीमासैलाद्यंतवितः शु
भः प्राणायामाष्टकं कृत्वा यादायेद्दिग्गतिं तद्ये तृतीये श
कुने दृष्टे न विद्यागमनं त्यजेत् ५२ स्पष्टवेष्टापदस्थानो
निर्भीको निकटस्थितः सर्वथा सिद्धये ग्राह्यः शकुनः स्व
ष्टदर्शितः ५३ शुभः प्राक् शुभः पश्चादशुभः प्राक्शुभस्त्वनः
पाश्चात्यः फलदो वर्ण्यं कृतः सर्वेषु कर्मसु ५४ समका
ले सजातीया वामदक्षिणगा विशाः शकुनास्तावदगामिता
सिद्धिं कुर्वंति मा गमे ५५ नरस्यान्यंतिके कार्यं जातेऽशकु
ने भवेत् यदा तदा जपेन्मंत्रं शकुनामये ५६ मंत्रः ॐ
भगवत्याभद्रकाल्याभद्रपुत्राः ककरेटः सिद्धप्रमादतः

कार्यं तस्य मे स्याच्छकुनेन नरः ५७ ॐ ग्रस्तमंत्रमिति समग्र
ह्यास्थाने तस्मिन्नशेषत्वणां यावत् मंत्रप्रभावजाते सश
कुनमालोक्य वै गच्छेत् ५८ इति शाकुनविचारः अथया
त्रिकशकुनेषु सर्वं भषणानुभवे विहितानि वामो दिशो द
क्षिणाभूमिभागाद्गच्छन्नयाणा भषणाः प्रशस्ताः वामप्रदे
शान्सवनः प्रवेशे प्रशस्यते दक्षिणभागगामी ५९ यावे
वेश भवति प्रशस्ता शुन्यागतिः स्थानविपर्ययेणानैव दृष्टे
ते प्रसङ्गो विशेषः शुनो शुनोरत्र च कश्चिदस्ति ६० मूत्रं वि
धायाभिमुखं प्रयाति यो जानुगात्रं कः शुभदः सखे मो कार्येषु
सर्वेष्वपि सर्वकालं न मूत्रयंती शुनकी प्रशस्ता ६१ गजा
श्वशालामनशाद्वलेषु कुड्मालवालमधजेषु कुंभे
ष्टिकामंवरगोवरेषु पर्याणामस्त्रभक्ष्यफलादिकेषु ६२ व
नेस्य रलायदि मूत्रयिता स देवत सिद्ध्यति कार्यमिष्टं
मिष्टान्नभोज्यं न वरो मये स्यान्मूत्रे वशुष्के पि वशुष्कभोज्यं
स्यायाति दृष्टोभिमुखो यदि श्वा कीडां प्रकुर्वन्विलठन्नणा
ये शीघ्रं तदानी फलमध्यगानां भवन्त्यभूतापनधान्यलाभः
६४ नृणां प्रयातो भवनागमे वा स्थानोर्ध्वमंने यदि सप्रमो
दः तदेष्टकार्येपि भवेत्प्रमोदः समागमः स्यात्स्वजनैः समं
स्यात् ६५ स्थितोजनः स्याय दितप्रवेशपादेन कंडूयति
दक्षिणेन शिरः प्रदेशं नियतं न वस्य नहि नलाभं विदधाति म

यः ६८ उच्चात्प्रदेशादवतीर्य निम्नं प्रयो याति वामोप्यसावप्र
देशस्थो प्यनुच्चदेशात्स न कश्च देशं यतो व्रजन् दक्षिणगोपि शाल
प्रभादिविघ्नं न वगाम यानि नवानि विघ्नं दहने न सैव वामो
प सव्येन विलोकमानो मनोरथान् पूरयते फलं वा मानवा
व यवस्तृविताननो दीहितो भवति भूमिलाभकृत स्यात् नः
स्वरमनाप्रवालनाकर्कलो विपुलभूमिलाभदः ६९ गवा
महकीडति वेलदानी प्रयोजनेन सिद्धाति यस्य दिष्ट ग्रामप्रदेश
पुरतो वनमूत्र भवत्यभीष्टा सनलब्ध येष्ट प्रदः पुरतात्स्व
नि विलिख्य यानं स्वविपश्यति वेमदानीं नचैव देशाद्द्रविण
स्य लाभं ब्रवीति कार्येन हिंसं शयोत्र ७० वामेन गच्छन् यदि के
न सार्धं ददाति रम्यां रमणीं गतेन व्रजेत्स मार्गे महदक्षिणेन
कौलेयकस्तस्करभीतिमाह ७१ आदाय यत् हविं न यदि स्था
हूवीं न वा वा नव गामयेवा प्रयाति यानः प्रवनस्तदानीं राज
प्रसादं नियतं ब्रवीति ७२ यतो हविर्दक्षिणगे विकासुः प्रयान
तो वक्ति सवर्णलाभं, हृष्टः पुनः पुष्पफलाकुरेषु विदर्श
तो निधिलाभकारी ७३ फलं गृहीत्वा सहसा निवासे यतो वि
शान जल्पति पुत्रलाभं यो भ्येति दृष्टोभिमुखः प्रयाति शीघ्र
म ऊर्ध्ववदनधान्यलाभे ७४ यः पल्लवैः क्रीडति हृद्यमूलं तथेव
नेयः सदशाति सौख्यं रक्तान्नवकोभिमुखोभ्युपैति पामं डल
सो वित्तलाभमाह ७५ गृहं विधाने चलितस्य मध्याम्मैत्य दृश्य मा

शा॰
१५१

151

गृपदस्य यत्र कौलेयको मूत्रयते धनादावसंशयेन स्वप्न
वेजयश्रीः ॥७६॥ योऽश्वा मयैव मयेनियानः प्रावेणिके स्वा
हुभेदंतिमिते दिनांतरे यत्नन रोगभूतस्य शेमकर्मयानि
कमेव तस्य ॥७७॥ रोगार्दिते भेषजस्य प्रयोगे दृष्टो यमेन दृ
विलोकने वा दुर्गप्रवेशे वधुनः प्रशस्ता नावागतिः संनि
हिते भयेव ॥७८॥ निष्टनो प्रबलो नांचन रागांमे दिशुप्रविशमो
चममस्तं दहितांभषणा वेष्टितमिष्टं चामकेषु नकशांति
विदुष्टे ॥७९॥ त्वादनि किंचनदृष्टिगतस्य यच्छति तच्छिविधव
द्गभोज्यं ह्यनथिवाडनत्वामितप्रेक्षाभषणाः स निषेधतिमो
ज्ये ॥८०॥ इति शुभकशुभवेष्टितानि शुभाशुभवेष्टितानि वले
वामायदिनीयनेष्टाकष्टान दत्त्वं विदधाति लाभे स्ववन्ध
विश्री मम सत्वाव हः स्यादेतनमनः स्यादनिवृत्तिहेतुः ॥८१॥ स्या
नां नरं शविभुदुपानहौ वेश्मयाति न दवाहव मलदास्यान श्रोक
पुरस्ता म हृयाति वास्वादयादुपानद्दहनस्य दाहं ॥८२॥ श्रादि
कीकमभुवः प्रवेशे टपने भवति न कुंभदः स्या वंमेषु ष्क
मध्यवा स्थि विशुष्कं विभुदेषमवर्णं विदधाति ॥८३॥ केशाश्म
भस्मोल्मुक जीर्णावस्त्राणां गावेश्म केषु नकर्षणानि वके
षेपादः पथिस्थितानां दृष्टिनिष्ठा प्रवासिनः नत्क दृष्टं वेरादय
नेमांगलिर्विर्तिविनदः ॥८५॥ निविशान्यर्थमार्गेचेनदायामां

नेरस्थितः भवति स्थालुठतिवेन्मार्गाग्रे कष्टदोहवान्
६ दक्षिणे निजपदस्थो वामे स्त्रीपदस्थाति क्रान्तहृष्टचर
हृदुः स्वापनायतेलटनेशुनः ७ श्वन्यतकेडूनिपरोन
गगांविरोधकारीशुनकः सदैव स्याद्दर्भपादः शुनकः
पायात् सिद्धिप्रदः कार्यवि[illegible] विदुष्टे ८ पुरस्तान्नरेय
दिमार्गमेयः कार्यमपुच्छप्रवर्तो भनोति फवेतदातत्वर
फप्रहाराहरंति वैराहविराणेरणेन ९ शृंगाश्मलाश्म
पल्लालकेण विकीर्णविट्चर्ममस्तेशुद्धष्टः स्वामस्त्रय
त्यक्तिकार्यनाशंदाविद्धमस्तुपुमखेनतर्यात १०
विरामं सभव्यादिकमर्णवक्रोभयादितः स्वापरिकंप
मानः परस्मलोयातिनदाधगानोनर्पतिमिहा[illegible]त्यपि
वांछितानि विजृंभनेलेष्विवनास्तिकाग्रेयस्यांगभंगाभ
षणःकरोति सलाभहानिं प्रकरोति पुंसामस्त्रप्रदः
षांतवलेयनेन १२ वामकेनयदिदक्षिणांगदक्षिणे
नभषणोपदिवामे सेस्यशुणस्यभिमतोनकदाचित्तस्य
योजनविधौ क्वचनापि १३ विषनकर्णे[illegible] निचस्वरला
त्यांघ्रो विशेद्दशमनदासमस्ते प्रस्थागतार्थमस्तुपाजि
तंचस्वराजकीयाः पुरुषाहरंति १४ दक्षिणागः प्रथमे
तदनुस्यादामगतिर्विजनामपिवः स्या वेश्मनियत्रनेरे
लनटंनेदस्वनं विषयस्यजनीये १५ इति भषणाः अथ

शा. १५२

152

शिवा प्रायः प्रयाणकाले वामस्वरा संप्रदेशिवा गतेः,
नेष्टा दक्षिणाशाह्वा तत्र विशेषस्तु दिग्जनितः १९ भाग्
क्वादिशो निर्याम्निसेवादीनाः शिवाकृते दग्धाग्रज्वलिता
धूमाशेषाः पंचसु भामताः २० वधं बंधं कृतेऽह्नेते शि
वादीमेत्रये दिशां लाभे हेमे जयं सौख्ये राज्यं दिक्कोव
केष्वव २८ वामेव समेव पुरतश्च दृष्टे ष्टे भ्रमः शिवानल्प
त्तिपत्रयत्र यायानिवेशाः प्रथमे विशवेच्चाभवेन्नक्ष
वदर्पानेव ॥ तथा निवेशागमनेन त्वनी येन्नैवंदिनिः पंच
मकेर्थलाभः वाणिज्यसेवादिफलाय यश्चेष्टभीः समभे
स्यादिफलोहमाम ॥ याज्ञास्वपि वामस्वरा शिवा शिवं
शं तदिहानात्मात्सदक्षिणस्वरवापिशं तेशस्त्राण्यामात्सप्र
मात्रेण २९ वामप्रदीप्तेककुभः प्रदेशे लाभं तदाही
नमुपाददाति शिवा रटंती पथिदक्षिणेन तत्रिपत्यन
ष्टो वदसंकटेषु ३० पूर्वप्रशांतां ककुभं स्वगालीन
रस्य वामाय दिरावटीति तदार्थलाभे विनरस्यवप्प
मच्चेत्तचंददक्षिणानोरटंती ३१ दक्षिणातः प्रथमे यदि
पश्चाद्वामगता पथिकस्य श्रगाली पैऊम्नेऊन
नेतद्वपंचैमथनान्निग्रहागमनानि ३२ कार्याज
रेष्वणन्नगम्यमानाप्रेषः प्रशांतादिशिप्रदिष्टा, शि
वाप्रदीप्तेन दिशः प्रदेशेसमारटंती महतेभयाय ३३

भयोयमेदोमदिशिप्रदीप्तेनीदैन्येरणांहंतिमहांतिदेवी
भयानिसर्वाणिपिशांतनादाशांतस्थितासैवभयाय
भूत्ये ॥ ४ यदाचनशुनरवेणनराणांशार्ङ्गलसृगालीजन
नेकदाचित नटदेयेनयविरवणीयंभयंमहज्ञावि
जलेचवेश्मः २५ इतिशिवा अथफेरवः यात्रायांगच्छ
तांवामाधनिताःफेरवःशुभाः निषेधयंतियात्रांस
गालादक्षिणेरवाः २६ यांतासदिक्षुफेरूणांदृष्टःश
हूः प्रशस्यते एकोभवःसदानिंघःमोप्यांतोनोभयावहः ॥
गतिर्वामाप्रयाणेनप्रवेशेदक्षिणाशुभा नत्रस्थानविले
वेनशस्तःसर्वत्रजंबुकः ८ अथोलूकपिंगले अथो
लूकस्वरोवामेयात्रायांगच्छतःशुभः दक्षिणोप्रियते
किंचद्दर्शनतोस्यच ९ कौशिकोदक्षिणोभूत्वाय
स्याहामस्वरोयदि कष्टंदधातिमर्त्यंचनिर्वाणेकार्यसाध
कः १० करोतिद्वंद्वमात्मानिधनंयोनेष्टोनदृष्टःसयते
दनर्थान वलोवलःस्यात्कलहायपापः किंकीतिदीमा
गरुलगलपापः ११ पृष्ठेववामेविदधातिशब्दःसमीर
तेपांथजनस्यराज्ञो विशेषतोवायसवैरिणाहोत्रदृष्टःप्र
दिष्टोहनिसर्वदिक्षु १२ पिंगलावामनिनदाप्रयाणेर्थ
नहिंक्स्थिता प्रशस्तावैपरीत्याचकष्टेदेगोददातिसा
मर्थदक्षिणाशब्दास्यात्ततोवामस्वरायदि अतीवकष्टंद

शा.
१४३
153

त्वामानिर्वाणेकार्यसाधिका १५ इतिकौशिकपिंगलावैव
र्णकाकः श्रागतोजोह्विकै वसर्वेकाकाः समाः स्मृताः
देवज्ञैःशकुनेग्राह्याः काकोलस्तुसमोवदा १६ कार्यकाले
षुकाकोलः प्रशस्तःस्याद्यथाकिल नतथावायसोज्ञेयो
ग्राह्यस्ततदभावतः १७ दक्षिणादेशोश्वशाहेऊर्ध्वंनगच्छंस्तुदक्षि
णेनैव काकःशुभःप्रयाणेशुभःप्रवेशेऽविपरीतः १८ वा
मेनगत्वाविनिवृत्यमार्गेकाकोयदादक्षिणमार्गगःस्यात
यातुःकरोतीहतुकार्यसिद्धिंदेवमेवशीघ्रंपुनरागमंच १९
कृत्वारवंयः पुरतः प्रयातिपुरःस्थितोयोमदमादधाति
कंडूयतेपक्षशिरोग्रीवाणांसोन्नतांतदाभीष्टफलंददाति १९
स्तंभेगजानांनियतोराजासिंगनाधिरूढः पृथिवीपतित्वं
तुरंगमेवाहनभूमिलाभंकरोतिकाकोविजयंधनेव २०
प्रशांतनादःशिविरेतुणांशीर्षेगमासंवकरोऽभियानं,या
त्वादिकूटेषुतथान्नलाभंगोष्ठेषुकाकोवतिगोपनासिं २१
छत्रादिविष्टादितृणादिभिर्यः पूर्णाननेनाभीष्टफलप्रदोसौ,
मंत्रादिसिद्धैवणिजादिलाभपाकोविवाहादिविधौचका
कः २२ विरुद्धनायाशकुनावियोहःसमर्पयतेपात्रुवलंप्रप
णन श्रागोजयंजल्पनिभूमिपानांकृतनधनिःस्तीरनरोच
काकः २३ केंकेमितिवमहिवाणपर्धेपायोगायकोकोमिवि
शालिंतस्पान-प्रणपलाभःकिकिरत्पेनेनगांतःफलंलेकृ

३न्येत्यनेन २४ क्रौंक्रौमितीदं शुभलाभकारि कृंकृंनिना
दः प्रियसंगमाय मित्रागमये स्यात्करितीदृशं च करोति का
को वदति स्वल्पतुष्टैः २५ हेमं विधत्ते करभस्य पृष्ठे वे रसपृ
ष्ठे विभयं च चेवंपं क्रोडस्य पृष्ठे यत्न मर्थलाभं तस्यैव पृष्ठे घन
पंकलिमे २६ सयोज्वरं सैरिभपृष्ठसंस्थो मनोगमं स्यामर
णं करोति कार्यहंतिं विकच घटोर्ध्वसंस्थः काकः कलिं वाय
विनष्टचेष्टः २७ प्रयाति वामे यदि पृष्ठदेशे कृतार्थवस्तु उपर
ष्कृतिः स्यात् पलालवस्त्रादि च यं गृहीत्वा प्रयाति वामे सह
मायनास्यै २८ नदीतटे वाथ वटे च नरटव्यां वा खरस्वरो व्याघ्रभ
यायगोऽपिः नैवातुरं क्वापि मनोहितायन स्पृष्टप्रुष्ठः क्वचिद
वप्रुणः २९ नेडेन पकं विलिखेन्मरेणाव वेणापायो चेतिनि
रीक्षतेषां एकेन पादेन तदोपविष्टो हृते मवं च पृवतो ज
नस्य ३० पात्रोयमे सैन्यवधाय काकोऽटपृष्ठस्थेमा सतमस्तके
षु स्राया नितस्याभिमुखोवलस्य प्रुहोय मे तस्य पराजयः स्य
त् ३१ क्रांक्राइति क्रोशति वादिकलकं हुंकृंइति क्रोशकृद्
विनीदं स्त्रनेप्रदिष्टं मरणाय पुंसां गेहे विनाशं कुरुते नकमा
व्या कृं क्रीं क्रीमिति प्राप्तिकरो धनस्य क्रांक्रामिति द्रोवरयोरा
स्य ''काकारितीदं हितकारि न स्यात् क्राक्राइतीदं विफलं स
वं ३३ इति काकः अथ पोतकी ग्रामादहिर्वसति वा स्लोकेन र
मार्गमध्यास्य ऽभाविसपयनं विसिताशीवसंस्मरन ३४ नत्रा

रू
नृ

154

[illegible]

निनदः स्खलितास्यः स्यान्नयायनियमेनचवीतिनिःस्व
नखिलिङ्गनादरहापि कष्टदश्चिरचिरीतिविरावश्चीङ्गवी
ङ्गरुतिदैन्यविधायी पकमीटशफलादशनादःप्रस्फुरे
निगदिताभगवत्याः ४९ दर्शनेचेष्टास्वरगतिभक्ष्यग्रह
णानिवसमधिकेस्यात् क्रमशोबलमेतेषांसमुदायःस
कलभयहेतुः ५० वामादक्षिणागमनाशयामायांतीनिग
यनेप्रवरः दक्षिणातोवामायांदिशियातानकीर्तितेवामा
वामोविभागोनिजपदनामाविपर्यासोमोकिलदक्षिणः
स्यात् यस्यांस्थभेसर्वसुदीक्षितायांतदक्षिणोहंनिविलो
क्यनाना ४९ वामाविपदरावास्थिराप्रशस्तागतानाता
दक्षिणारवापिपदेस्थितानाप्रशस्तागतावामा ४९ सुखदुः
खहर्षशोकप्रभृतियदादेवतांशकुनः सावस्थापदेश
विज्ञेयान्यत्रशाकुनैणां ५० तरितंयातीतरितंनृणांचसमी
हितंफलेजनयेत् मध्यफलास्तविलेवाहीनफलारुचि
रगमनात् ५१ प्रत्यपानकीदर्शितेस्त्रविकृतकृतभीमर
वास्वस्थानास्वेष्टितावामे यात्रासमस्तदुःखमात्रामानाऽ
गोगितारयति ५२ दृष्टाप्राग्यविष्टाशांतरवादक्षिणांना
नारा हविस्थानकृतास्थितिरभिमतफलदायिनीउर्गा
उन्नतदक्षिणायत्नाभक्ष्यमृगीबिहितपार्थिवनिनादा
नारायनमपियच्छतिफलमथनिर्वाछितादपिके ५४

अग्रेसतीकुमारीनन्दष्टेगोमयीयदातदा सिद्धिस्तदेन
मास्यादृष्ट्याप्पादैववाङ्गा ५५ पकोष्ठपंचशांतावावा
वांछामयेच्छुभासित्याः तस्यांकीकीत्येवंभूलाभेराम्य
कामस्य ५६ नीचैर्यांतीनीचफलमथवाविरणस्याफ
लंदिशति मध्यममात्रेमध्यमर्गांचरंतीपिवःसीमि ५७
ग्रादैषुरर्धयंतीन दिर्यातीसमूनतिधने अतुद्धलापिव
राहीविरमालछंफलंददने ५८ उद्वैनट्टीयमानानतिमेते
वहतियानगर्छंती यंविरलभ्यमथालयेनन्सावद्धयच्छ
तिनविंने ५९ वामेविधायशहंयांत्य॰ उद्धलंकरोतिविरा
वे वामाननताधिभूत्वारोतिनदावद्धफलादेवी ६० वामेवि
हितविराचातारामूत्वाकरोतिशहंया सावितिर्हत्वयाने:
फलमायरवोःस्यफलंधने ६१ यायातिमोनिनीवाम्र
ददिणांहयशह्वावा राज्ञांशुभायगमनेवामाग्रामप्रवे
शेच ६२ ययेकादहिणगावामाप्यानहयशुपेत्याथ अ
न्यागवेषणीयामिश्रवेफलनिमिश्रदि ६३ एष्टाभिमुखी
एष्टकार्यंमाधितिसंमुखंवधने नावालाभायपृष्ठः एष्टेलि
ष्टार्थलाभाय ६४ वामस्वरःसमहिंददिणशह्वानिषेध
मावदति संमुखवशाद्वानर्थंएष्टरवोदिशानिष्टार्थं ६५
उद्वंयोर्धगामनार्थमयोध्यायोमुखोशाऊनिः वामया
ननिधनंसयोपिदिशानिविपदस्य ६६ पदेमत्स्यग्रहणं

लाभायविपत्तसंभवंहि नै पंचानामपि स्वयाभद्रा
मिर्दर्शनादीनां १७ संमुखमायातो वा पृष्ठरवा वा तिरोभ
वति सुत्यं तत्र इष्टचेष्टा स्वयमावारयेत्स्मने १८ व्योमच्युते
वचलिना विद्यति नवाधानि ह्ववेदेशंयो नारावरणायगोत
वीमाश्यमान्मरणाय १९ सुगस्त्रिगयो गच्छन्मार्गे मार्ग
यदृगो वामरवांतागं वागच्छति तस्य गेव पृष्ठेषु २० अथ
हंसवारः पकत्रमार्थ वजतां बहूनामल्पपि जातेन शकुने
फलानि न तीव्रकारीणि भवंति येन तं हंसवारं प्रविचार
याम: २१ शशांकनाड्यामथवार्कनाड्यामेतः शरीरे प्रवि
शन्तशंति यशः समहितुशलं जयं च निर्गच्छति स्या फल
वैपरीत्यं २२ अथ हंसपोतकीचारः पेद्रवी वहति नाडि
का यदा स्वेच्छया प्रविशति प्रभंजनः पोतकी वजनि दक्षि
णांत त्वं स्यात्तथा सकलमीप्सितं फलं २३ सर्पति वामा
यणमावाणु रवं विशति तदा नत्र प्राकृतपाजनात्किंचिमृते
भंस्मभेव विद्यते २४ मारुतेविशति दक्षिणनाड्यां दक्षिणाय
दिगतिर्भगवत्यां ईप्सितं फलमशंति तदा नीहंसवारनि
पुणाम निवर्थाः २४ पेन्द्रवीं यदि मितां प्रसूयेत्रिः सरन्ध
पितत: समीरणाः अथ दक्षिणागतिर्थ तु पीरोस्यादतिष्टफ
लमहयं तदा २५ वायुदक्षिणनाड्या निःसरति स्याद्वद्यदि
णायणमा प्राकृतभाजनाद्धते किंचिदनिष्टमेव नत्र २६ य

ग्रा०
१५६

156

दिवहतिवामनाडीपवनोवहिरेतिपौनकीवामा अर्थेम
निहंभवतिप्रस्थितकार्येतदानित्यं ११ यदिगाणनाडीप्र
णीपवनगतिर्यदिदिववामास्यात् अल्पकमशुभंभवति
ध्रुवमिहनैवात्रसंदेहः १८ नारायंतीसोमनाड्यां वहि
न्यां शालापणामाशोभनेकार्यभावे मत्रामादौवपरीत्यं
हिमिश्रभावेकार्येवापिसंमिश्रमेव १९ नैनैकास्मिन्नेवना
नेतिमित्येयाहरवेषंप्राणावातोभ्युपैति नाटकेषांस्यात्फ
लेमानवानांनैकाकारोहंसवाहः कचित् २० इतिपौनकी
अप्यतिनिर्दिः यात्रायांतिथिरिवीमस्वरः सेमायशस्येनसप
वकन्यकाकार्येलदितोवालभ्यये २१ वामः सुर्वदक्षि
णः स्यात्रनेत्यः पश्चादामश्चेषिनार्थप्रदाता स्थैर्यार्थेभे
लाभकृत्येप्रवेशेनष्टान्वेषेदक्षिणःशुभपव २२ कृत्त
तितिरितीरपतंगोमूहतितिरिरितिप्रथितोयः बालति
तिविविनिस्ममा० शकुनेषु २३ इतितिथिरादयः अथलहु
लहादक्षिणागमनायात्रायांवामगाप्रवेशेव संशुवमा
यांत्येननस्यसौम्याद्रिदाश्रीमा २४ एषादागच्छंतोदृष्टे
सौम्येकेवात्रभयगतेस्मा यदिक्षुद्यतितम्रुगंमविवाहया
वैनदानिष्टे २५ ग्रामित्नायदिगाणेयेनग्राममभाव्यानिसान
वे टपपतेवक्रावेनमपवस्तुतहलहृदिक्रन २६ इतिलहु
अप्यकवापिका ग्रामादोगच्छंतोवामशुभःकरकरावः द

दि०
विविपास्तु
नसाधम
२४

हिलोकरायिकायाः प्रेष्ठोगुरुडूलारवः ७ प्रवेशस्याद
क्षिणः श्रियैकरकरारवः, वामेडूलडूलाराचौवैपरीत्ये
नशस्यते ८८ प्रवेशनिर्गमेचैवदक्षिणेचगतिः शुभा, उभ
यत्रापिवामा न तदास्याद्धयंबंधने ८९ शाहूंकुलोज्ञेयते
यागवावाऊकृतेधनिं शाह्वायते नतेवापिवामापिप्रनतोषु
भा ९० प्रवेशेल्पफलामैवग्रामेडूलडूलासदा वहस्यशुक्ल
येसथोलहृत्तुलवूलापिच ९१ महस्यक्रवनिर्गत्येनशस्यःक
रकरारवः वाणिज्यार्थंगच्छतां लाभदायीमप्रवहि ९२
इतिकरायिका अथहृकः यात्रायामनुगेवामस्त्वारभीति
करोहृकः दक्षिणोकष्टकृन्नोर्ध्वस्थोपदिस्यानदांतये ९३
वरस्यपश्चिमेनस्यसंबंधकस्यगच्छतः पदाकृतरवाःको
कानिकटेपितेवप्यमनः ९४ पितृमातृविनाशायसमीपस्थ
पृष्ठेकसः वधस्वहृष्टाः पत्रपात्रेरेकवामनिवारकाः ९५
ह्रेत्रनानाकर्षकस्यविनाहृष्टिंतुयेहृकाः देवमध्येलंटे
नश्यत्त्र्यभिलानर्थस्यचकाः ९६ सर्वंरहीनाव्यापारंग्रामेवा
गच्छतोहृकाः प्रयाणपदंद्वीवामंप्रापयंस्वनुवंमश ९७
चौरस्यान्यस्यवाधुंसः पराछित्रहृणायचेत् गच्छतांवामश्रती
तीः फलहानिंभवेहृकाः ९८ भवेहृकानोशाऊनोदीभर्क
येहृष्टोभनाः सर्वकार्याणिभक्ष्यास्याः सापयंत्येवसर्वतः ९९
इतिहृकः अथहृदिणः विषमाः हरिणागोरायस्यापांतिष्ठ

शा.
८५

दक्षिणा प्रस्थानेन शुभावामाः सकलास्तुशोभनाः ६
उत्तार्यदक्षिणोऽस्त्वेव पश्चाद्वामे निनिंदितः केश्चित्कृकलासम्
गोधिकः केश्चित्सर्वैपि नादृताः ५ नेत्रेगलायनिधये कोवा
मगोमस्तमस्पृतः लाभदः सर्वपदेत्वे उत्तीर्यप्रविशेत्तपः
त्वेनस्तुनीर्यम् मिंचेनिधानहितिलश्वेय सर्वदेपदपदे
त्वशास्त्रपानादिचिंतयेत् ३ उत्तीर्यदृष्टेतोयानि वेष्टनं वाक
रोतिचेत् सर्वस्य वेष्टनप्राप्तिं सभय सभयं प्रहरेत् ४ कृत
मृंगा विषाणाभ्यां ध्वेगः स्यात्स्ववासिनः, खिलंतः स्वरं तेवा
पिकुर्वतः कार्यसिद्धये ५ यदुत्तुंबं नृत्रास्यतेनतदाकार्यसूचना
शकाः शुभकार्येषु दीर्घेषु कार्येषु शोभनाः स्मृता ६ इतिकृ
षिणाः नकुलानामपिप्रत्यविषमाणां दक्षिणागतेयातु
लोमशिकापि हि श्रेष्ठा दर्शने गोवायमस्थापि ७ इतिन
कुललोमशिकाकाकाः अथमिश्रशाकुनानि सर्वेष्ठ
सवामेचकोरहारीतक्रौंचमिथुनानि धन्यानिनिर्दिश्यंति
सुकृतैः दान्सूरभामायु ८ मालसर्वेष्टकालकोयाविषय
रमार्जारकौशिकानशुभाः मार्गविलंघ्यपानादीमेका
र्यवेतेशुभदाः ९ श्यापिवपवेधशुल्लूकगृहदरगोधावेषरो
चनक्षस्प प्रस्थानाद्विपरीतःशाकुनः शास्त्रःप्रवेशोच १०
श्यापनेनेशोदृश्यशाकुनोविनयापशांतिकविहदः दिवसो
नोरतेशुद्धेदोमः प्रस्थानिकः शाकुनः ११ अथवृते लाभका

२

157

रिभवेद्दक्षामाग्नेय्यांदाहानिकृन्तथा यमालयेमरणंकुर्वे
त्रैर्त्यांदुःखकृन्तनं १२ पश्चिमायांभवेल्लक्ष्मीःशुभवातो
मरुद्दिशि कौवेर्यांधनलाभःस्यादैशान्यांविजयोभवेत्
ब्रह्मस्थानेकृतेजातेवाक्षंतिःसंशयंभवेत् वामविभागेस
फलंनदक्षिणेछ्त्नःशुभंनच १४ कृतमग्रेनिधनंददाति
कष्टंतथामरणं कृतंमध्यंतेपरदहास्यभयादिभिर्विशाल
स्य १५ स्थानेस्तनंमस्तकेरंधशुक्तेकष्टंनिधनं वस्त्रवि
क्रयकंनेवेतुनेविक्रयकारकंलाभंदवस्त्रेनोग्राहेतच
स्याह्नवसायिनां १६ नवनेवेषागच्छन्तांतन्नवनष्टामेयभवे
त् नवेपरिहितेवस्त्रेकृतेवैवस्त्रलाभदे १७ कृतेनप्रेतक्रिया
नेवशुनःप्रेतक्रियापरं वलिनेरिपुमाप्नोतिकृतेरिपुविनि
ग्रहे १८ वैद्यस्यगच्छतोरोगेकृतेहंतिदक्षिणादपि वैद्याह्नाना
यहूतस्यगच्छतोरोगिमस्तुकृते १९ कर्षणाद्वेषणाज्ञानंत
लददृष्टये होमादिभूषणानव्यविष्टेनभूषणामये २० शुभा
ददनेनरक्षेत्रछमशुभानंतरंकृते शुभंसर्वकार्येषुनक्षिवार्यं
विवक्षितैः इतिनामविकल्पाकृतानि अथपदिशासभावकथ
नं प्राग्यपेमूलाख्याङ्नुरावाचोभुवनिवासनामानोने
ऋतवायव्योवप्रमाणाखरकाद्द्योनेषां २१ इन्द्रेचैवभवे
नैनेशानाग्नेयकोणयोरभिधे सहजभवंशनिजनिनेवैषां
देयाग्रांनदीमवं २२ प्राच्यांमलेदीमंसभावतस्त्वच्छकार्येच

शा.
१५८

रवियोगात्स्वकृतेरपिदोषिरस्याद्विगोप्यानी २४ एकांत
वशांतमेकंमर्त्यंनेमानवासौख्ये उपवेशएवशांतस्यविना
शाकेवेकार्यंशुभमस्य २५ प्रमाणेनिः प्रमाणानांप्रमाणं
करुतेनरां पदस्थस्यपदावाभिनाशाकृत्वविनेवयत् २६
प्राप्यप्रमाणकोणंवाप्याप्यास्यनायेनशाकुनः तस्माक
स्मात्किंचित्सत्वरमनुन्ययतेकार्यं २७ नप्रारब्धंसिद्धतिप्र
स्थानेनप्रमाणयति शाकुनेप्रमाणज्ञातेविवदेतसमाग

158

म.

तेर्थं २८ विच्युतमर्थंवटयनिमेशयितेवलसाधयमवि
रात् प्रस्थानयनिवर्नीतेप्रमाणकोणादिशः शाकुनाः २९
प्रसह्यनाशानांमूर्खाणांमतिभ्रमातीनां प्रायः प्रमाण
शाकुनः साधीयांकोदिणीकानांप्रश्चिमसूलेशांतेस्वभा
वतस्त्वितकार्यकृद्दीरंसस्थिरकंवरवेदीमेस्याद्वेयोग
न ३१ विक्रीकेवानिसर्गाविक्रेसर्गाकेवानिनियमेन प्रायः
स्वरूपदीप्तः शाकुनः स्वरकप्रवेशोत्स्यः ३२ उत्साहोजितमन
सांवातोयविमोषिणांजिगीषूणां निरुपायोद्विग्नानांसाधु
रवंः स्यान्सदाशाकुनः ३३ चौर्याववस्कंदाहनयवसंचयसंभ
नप्रदेशानां मध्ये विक्रीकरणावके शाकुनेसमस्तं ३४
भूमिगतोपिजीवतिनिगडैरपिसंयुतोविमुच्यतेबंधने
सत्वदाः कोपात्तोदाणुधापोथः भवेत्स्वंवेन शाकुनंशुभस्या
दंशुभायपयत् शुभोदंतभर्हस्यात्सर्वत्रैषाविचारणा

ति.

३१

कटारोपितमांजे स्वस्खलति नैवयानकामोपि ध्रुवदेशो
स्थेशाकुनेकिंतेकः प्रवमतिस्वस्थः ३७ यस्योटजेपिव
सनोध्रुवंसमामायनायतेशकुनः मामार्गमस्यनविदा
स्तुमः सौख्यानिसाधयति ३८ ग्रामास्मगरहपविरवाप्रदि
शाखानगवजांवभात् साधयतिध्रुवशकुनस्तस्यामसेवा
हाहस्तुरवोम्स ३९ ईशानोस्यशाकुनेवोराग्रामंप्रविश्यनवलं
नेनवरोगानौजीवतिस्वस्थोप्यस्वास्थ्यमाप्नोति ४० ईशानो
स्थैः शाकुनैः विशेषतः सूरमंडलाक्रांतैः रिपुवेष्टितः व
हूंवेन्यकास्थानेपलायेत ४१ पश्चिममूलेशांताः शकुनाः
शुभावहाः सयः प्राचीमूलेनतथाशांताः परिणामसौख्य
कराः ४२ यस्मिन्देशेनधावेषांप्रसिद्धाशाकुनेकिल तस्मि
न्देशेनध्यानेषांफलंददान्यथाक्वचित् ४३ इतिदिग्यांस
भावकथनं अथस्वरोदयः मर्त्यशाकुनश्रुणुस्वयापस
वफलप्रदं स्वरोदयंप्रवक्ष्यामियेनत्वांनावमीदृति ४४
स्वरोदयेशुभेज्ञातेशाकुनैः किंप्रयोजनं नास्मिंज्ञात्याशुभे
ज्ञातेशाकुनैः किंप्रयोजनं ४५ इडासोमस्यनाडीस्यात्पिं
गलासूर्यनाडिका इडासौम्याभवेद्वामापिंगलोग्राचदक्षि
णा ४६ हंसाभिधानः पवनोनाभिमूलात्समुत्थितः नाडी
मार्गेणनेत्रंतं प्रकरोतिगतागतं ४७ इडायांसंचरन्वायुः
सौम्येकार्येशुभःस्मृतः पिंगलायांतथाद्वीमेहयोः क्वापिन

शोभनः ४८ अथशयनमित्रसंगमप्रवेशयात्राविवाहदा
नेषु शुभकार्येष्वपरेष्वपिशस्तः सोमाध्वगः पवनः ४९
द्वावादरणवस्त्रविक्रयपट्टतभोजनभयोग्रकर्मसु सूर्य
मार्गगमनः समीरणः तत्त्वदर्शिभिरतीवशस्यते ५० शु
भः स्यात्सविषान्नं तन्मारुतेनान्नतिः सदा, सौम्येवादौ स
कार्यं वा सर्वे द्वैषाविचारणा ५१ यस्यांप्रवहते वायुः नाडीं
तांनिवसंस्थितो ज्ञानानत्यास्वगमस्यशुभकार्यसिद्धिं निसंश
यः ५२ विकवाहस्तनास्य सत्क्रियमाणानि सर्वतः नसं
सिद्धंनिकार्याणि साधितानि महोद्यमैः ५३ अथपंचत
त्वानि अंभसत्वं भूमितत्वं वायोस्तत्वं तेजस्तत्वमाकाश
तत्वं, पंचैतानि प्राकृवायुं मिलित्वा नाडीयुग्मे प्राणिनां
संचरंति ५४ नाभियावद्वहेद्वायुर्मानो वा विणाः षोडशां
गुलः पवायामभेवद्वद्रमाणो द्वादशांगुलः ५५ का
ष्ठांगुलस्यकथितो वायोर्मानो विवरतोः चत्वांगुलमा
नंचतेजस्तत्वंनिगद्यते ५६ द्व्यंगुलोन्मानमाकाशंक
थितं तत्वदर्शिभिः एतानिपंचतत्वानिनाडीयुग्मे विवा
दयेत ५७ नीरस्याधो भूमेरूर्ध्वं वायोस्तिर्यक्ज्वलनात ऊर्ध्व
नेमः प्रभवाद्गृह्यागगगनस्यगतिरुक्ता ५८ नीरंवन्हेलघु
वीचनरस्वादानिलोर्ध्वं ह्रस्वात ... कमयेग्रस्तंवस्त्र
स्वरूपंचरवंशेयं ५९ नीरपरंभाणानेप्रारंभसिद्धिमनिना

न्यत् मारुततेजोभ्यां वप्रारभ्यं दीप्समेनि संसिहि १०
पूर्वे गगनेनिः फलमविलेषयिष्यं तदीप्सेषु कार्येषु
निहितेनतत्कथितमिदं पूर्वसूरिभिः सत्यं ११ तत्रापि चिंत
नीयं सोमदिनाधीपनाडिकावेगात् फलमेतेषामवि
लेमिश्रं संजायते यस्मात् १२ इडायां यदि भूम्यंबुतत्वे प्रवह
न स्तदा स्थिरसौम्यादिकार्याणामारंभः सिद्धिकृद्भवेत् १३
पिंगलायां यदा तत्वे वायवी तैजसो भवेत् उग्रकर्माणि
सर्वाणि तदा सिद्ध्यंति निश्चितं १४ यदेडायामकृतत्वं का
र्यसिद्धिर्भवेत्तं ते कार्याणां सौम्यादीमानां स दास्यान्निश्चितं
फलं १५ पिंगलायां यदा नीरतत्वे प्रवहतो यदा तदोग्रसौ
म्यकार्याणां भवेत्फलविमिश्रता १६ पिंगलायामिडायां
वा व्योमतत्वेन शस्यते कर्माणां शांतदीप्तानामारंभेना
शकं यतः १७ तत्त्वबलान्नाडीबलमपि केशांकं मर्हर्षिभि
र्नियते ज्ञात्वैव स्वरतत्वानंतरो भवेत्कार्य निष्पन्नमतिः १८
इति शार्ङ्गधरस्य इतिस्वरोदयः पवनेश उत्तशास्त्रेभ्यः केचि
नृपाङ्गना इति शार्ङ्ग. धरे शाकुनतान्तं परिच्छेदः ८८ अथ पक्ष
णां लक्षणानि तद्विकित्सा वनेषु सर्वे छागाः, भूपानां यानि
नां वाजिगेहे षुवसंतिमे ततेपशवः; गाव्यः शुभलक्षणाले
ऊलब णा हरतत्वान्याः १ छागाः शुभाशुभलक्षणाम
भिधास्ये तत्वदर्पणान्ते ताले, धन्याः स्युः पावेयम निमंत्रान्या

सम्मर्दनाये २ स्तनश्चक्षालेलवतिय छगलानामगोः
सविज्ञेयः पक्रमागोः शुभफलकृद्धीनफलाविविमगोये
ये ३ मेढ्रः सर्वैशुभदाः सर्वे सिताः कृसदेहाश्च तेनार्थाः स्ति
नधन्याः कपिलाः कृसाश्चसमपृष्ठाः ४ सपृष्ठतकेटशि
रावानिलपिष्टनिभश्चनाग्रटकृशस्तः, कृसवगोः सिनो
वाकृसावाश्चेतवशेगायः ५ यः कृस्तांशुश्चतोमध्ये कृसे
नभवतिचपृष्ठेन भवतिशुभकृत्छागः सोपिशुभोवामतो
यस्य ६ श्यावशस्ताः विवर्तस्पनादाः प्रदीमपुच्छाः ऊन
वोविवर्णाः निकृत्तकर्णाद्विपमस्तकाश्चभवंतियेवा
सिततालुजिह्वाः ७ इतिछागः अथ शुनकः पादाः पंच
नखाश्चयाग्रचरणाः षड्भिर्नखैर्दक्षिणा स्तोश्वाष्टाग्रनसा
स्तोष्टगनिर्निग्रम्भवेयानिव लांगलंसमस्तेटगतसमत
शीकेर्णौवलंवोमहत् यस्यस्यात्सकरोतिपोषुरविरास्तु
ष्टोष्प्रियं श्वागृहे ८ पादेपादेपंचपंचाग्रपादेवामेयस्याः
षस्यावमल्लिकाक्षी वक्तं पुच्छं पिंगलेलंवकर्णौयाश्वा
राष्ट्रंकुकुरीपातिपुष्टा ९ इतिशुनकः सास्ताप्पुच्छविले
वामपार्श्विकनयनाः शुभागावः शवलच्छिपिटविषाणाः
करटाः खरसदृशावर्णाश्च यगमातिरोर्हविनिष्टाः गुल्फेरति
नशुभिर्वतिमहद्भिर्वी श्वतिकजुटाःकृशदेहानेष्टाहीनोपि
कांपशः १० स्थूलपाकृष्णगोशृंगः सितोदरः कृसपाश्वर्णो

स्य गृहजातो पित्याज्योऽप्यविनाशावहो वृषभः ११ यथा
मकपुच्छविनां गोभस्माक्षणमसितो विडालाक्षः विप्रा
णामपि न शुभंकरो नित्ति वृषभः परिगृहीतः १२ सडंसरह
नं नाम्नोष्ठास्तनुस्फिजलाग्रनालनिह्यास्य नगृह्नेव
मुवर्णाः सकृत्तयः स्पृष्टजंघास्य १३ तनुभूस्पृग्वालधयो
रक्तांतविलोचनामहोच्छ्रायाः सिंहस्कंधास्तद्वत्केवला
मुत्रिनामद्राः १४ वामावर्तैर्वामे दक्षिणपार्श्वे च दक्षिणा
वर्तैः शुभदा भवंत्यरत्नुङ्गहोजंघाभिषेडकनिभाभिः १५
लैवैर्ड्ढैलोमभिषोडशमुसंहितमवद्वर्णक्रोडः नेत्राभा
गाषसहोजंवेपतनल्पस्य सप्रणामफलः १६ सितवर्णाः
पिंगाक्षस्ताम्रविषाणेक्षणोमहावक्त्रः हंसोनामशुभ
फलो यूथस्य विवर्धनः प्रोक्तः १७ भूमिस्पृग्वालपिवान
नविषाणो रक्तकटकः कुमोंश्य कल्याणस्वामिनमवि
रात्कुरुते पतिलक्ष्म्याः १८ अश्वगवादीनां विकित्सा
चूर्णीकृतेन शृंगेणा पाटलाहनपिंडकैः वा विस्फोटविन
यंति दत्तेन च वाजिनो १९ कुष्टसैंधवमंजकमधूलिमा
गवालके दृष्टापिकुरुतेश्रीतिं वाजिनीश्वसवाविना २०
नेडलीयवमूलानि तथा बिल्वकपित्थयोः गो हृते न स
माले समर्पदष्टं नपायये तु २१ वेदनागरुकाष्ठेम्बलो
ध्रमार्गफलिलिलैः देशलेपो विषं हंति नेगमं स्थावरं प्रुत

स्था॰
१५१

मूलं हि शालपर्णाख्यं नवाभिमंत्रितं रवेर्दिवसे नीतं वि
धिना बद्धं कंटे गंडापद्वी हरति २३ चर्वितालक्ष्मणामू
लं प्रेरितं मुखवायुना योनिमध्यस्थितं गर्भं ग्राहयेन्म
हिषी गवां २४ शाल्मलीनरुनिर्यानदर्भैर्बद्धमवपना
त घूंगैर्नेहंत्यसावुत्ताजनमुद्वेगकारिणी २५ मधुजी
रकगोरंभानकुलेपश्मावतः वत्सस्त्रिस्तनिगोक्षीरं
वडूलेचपुत्रपुच्छनि २६ विलिंसविधिनाविंत्रपाषाणांग्र
नःस्थितं हलिलीमनवत्सापिप्रस्रेत्तनिसर्वभीडकं २७
ब्रलदंडीशीफलिकाकंटवद्धानमूलिका मंथयत्संभे
वधावत्साविवत्साणस्कदोनिमा २८ ग्रंगारैः शाकहर
सद्भूतिनैः सद्भूतेस्त्यहृदृ दैनैर्णपत्नीसावस्यहृपा
नीयवावरणान २९ वहुणास्यफलादुग्धपीडिताङ्गलि
नोरक्तः सवणाश्रितेभ्यो फंकभिजालेनिपातयेत् ३०
सवल्लहूनपत्राणांलेपोगोसुखेरोगदलगोनासमे
भवंत्तीदंहंनिश्रुष्पविरानयं ३१ ज्वरदोषमहिष्यादिगो
ष्ठेस्पोज्वरापहः मनदोषमसुम्पनेगवांकंटेनिवंधये
त ३२ चेटांनवलिविकंत्रयावकेनामयापंहे मंत्रः ॐ
वेटाकणांघेटेपोनगणः प्रोक्तोमहावलः मारीनिर्ना
शनकरः मगाः पानजगन्पतिः ३३ इतिमणवरा श्रय
पणवशीकरणं स्वगएतनेमोभ्या वश्याणंपा यद्दमान

161

येन् मैत्रेणानेन वरुणाः स्मृः पशवो ध्याद्यस्तथा १४
ॐ नमो भगवते बिलेवेपञ्चनांपतये नमः विद्योत्रुवावै
स्वरोहिणीपुत्रवदर्शी दर्पहिनाष्टमी भुक्स्यानश्चे
पंगमनेपञ्चनंगोमाक्षिदध्यात्रकदाचिदेव १५ येनना
नास्त्रेभ्यः इतिशाङ्खेयवेपञ्चलक्षणपरिच्छेदः ८१ अथ
स्थावरजंगमविषापहरणं स्थावरंजंगमेवेति द्विवि
विधं विषमुच्यते स्थावरंकालकूटादिजंगमंभुजगादिकं २
चिकित्साकथ्यतेतेषांमंत्रपूर्वमविस्तरात् मरिचैसैंध
वंसर्पिर्मधुनिंबफलानि च समभागानि पिष्टानि पाय
येद्विषमूर्छितं २ तेनाप्सुच्छर्दिरेकोच भवनलन्नाणाद
पि नास्मिन्निवृत्ते स्वस्थः स्यात्कालकूटादिमोहितः ३ क
र्कोटिकार्कयोर्मूलंचूर्णंपिबाचसर्षपात् सर्पिषापाय
येन्मंत्रीस्थावरेह्युत्तशांतये ४ तंडुलोदेनपीतंवानिर्द
तिनिबिलेविषं स्थावरंजंगमंमंदंनश्यात्युकविषंचयत्
नक्षत्रंनाशयत्येवनात्रकार्याविचारणा वामेनानामि
कयाजलस्पर्शंसमस्येवलमभिमंत्र्य दक्षिणकरस्थपात्रत
स्मात्स्वसेवचुलकानि ७ पानेयस्यवस्यात्मनिर्विषोभ
वतिनन्दनेदेव मंत्रमथ्यावरोयपञ्चतेविष ८ तदा
प्रोवाचयालंत्रांसलेमंत्राः शावराः स्मृताः ९ मंत्रोपर्णा
ॐगुरुकेपायशरणंइवचीवचीवारभायविच्छमाटी इति

५

भ्रयर्तिनाशकोपि

ग्रा॰ १६२

162

त्तिमहाविषः अथोपविषाणि हरिद्रांकगसहिताम
श्वमारविषार्द्दितः पिबेत्सशर्करांवाथिनत्वगगानि
र्विषापनरः ९ तण्डुलीयंगुडूचींवाथतस्यविषेषेषेत्
नथाकपीसपंचांगंतस्यंचांगविषापहे ११ वाक्कालं
नखवापिष्टंजलेनक्तपिंडकां वद्धाकर्मविषस्या
नेभवेद्विषविनाशिनी छागदुग्धेनसंपिष्ट्वाहरिद्रान्ति
लहरविकाः नाशयंतिचवेगेनविषकर्मसमुत्थितं
शणशणनिविषंपीतारूक्षोदसंभवंते सशर्करं
वाडुग्धेवाकोद्रवाखणियोमदः १४ चुलुकैर्जलपा
नेननिह्कवर्षागनोपिवाश्रणफलमेदयानिलव
णस्याशनेनव १५ चनोद्धतेननोयातिकद्रूतिःकपि
कच्छुका यातिलतापामेशीघ्रं गदीनवविलेपना
त् १६ घातथीतंनवनीतेभल्लातजविषहरंलेपात्शेह
रिवंसमसंनशमयतिनीलीतथालाभ्रं १७ गुंजाफलं
निविंशनिरभयात्रिनयंगडुवपलमात्रं कृत्वैकत्रव
गुटिकाः कुर्याच्छागेणमिताःसकलाः १८ गुटिकात्रित
यंभुक्तापीत्वावासोदकंविवेकःस्यात् योगोयंहृषी
विषहर्ता प्राप्यवरापिमर्कं १९ कोशेलेमलयजगैरि
केसलोघ्रपिप्पलैर्मधुकस्तर्ववकेवमांसी पद्मांग्स
मधुरतोयकंचहत्ति नरविषमपदंनिलोपकमात्रं २०

१६

सिं॰

इति स्थावराणि अथ जंगमानि तेषु सर्वे भुजंगाः शेष
वासुकि तक्षाख्य कर्कोटक महांबुजाः शंखपालश्च
कुलिको नागाश्चाष्टौ पुराभवन् १९ आद्यं तौ च नदांश
तौ नदांशं तौ च मध्यमौ अष्टौ द्वौ पुरुषकरणौ द्वौ पित
समप्रभौ २१ दशाष्टपंचत्रिगुणास समूर्धान्वितौ क्रमात्
विशेषान् येऽविशेषाश्चद्वौ द्वौ द्वौ नागौ प्रकीर्तितौ २२ नाग
नां जज्ञिरे तेषां सुताः पेषाशानेष्टथक अजरामरणाश्च
रास्ते सर्वे कामरूपिणः २४ तदन्वयोद्भवाः सर्पाश्चमे
त्रैयास्ततोऽभवन् स्वर्गगावधि पातालभूतलेषु वसं
न्ति ते २५ फणि मंडलि राजीला वानपितकफात्मकाः
क्रमाद्वैमाः स्मृताः सर्पा व्यंतरे दोषमिश्रिताः २६ दर्वी
कराश्च सफणा घोरा णा मंडलाश्चिताः राजिला राजिभि
श्चित्रा व्यंतरा मिश्रलक्षिताः २७ दर्वीकरास्पादपाः स्मात्
रगः पुरुक समभिभः उग्रसर्पः फणांतस्य दंशो मंडलीनः
ए पुः २८ शोफवान् स्निग्धपीतस्य दंशो राजीलिकः स्मृतः
व्यंतरादिकृतो दंशो विलेप्यो मिश्रलक्षणः २९ दंशाः स्थि
ताह्विपंचाश[illegible]न्मात्राः संवर्धते विषं मात्रालघुतरो न्मा
नानिमेषान्मानिकापिबा ३० दंशादायाति गरलं भालेन
त्रेतनोमुखं प्रस्याखधमनीलाभोपानूर्ध्वा तो न्मा पि
क्रमात् ३१ धातो धीलं नरश्मा सो विषवेगाभवेन्सप्त न

ततोट्टहास्यमनायं ते चेष्टा वेगेषु समस्त ॥ १२ ॥ वेगो यो मांव
मायोरवयनिविघ्नः स्वेतव क्रोधप्रशोफेन स्पोर्धस्त
न्यवे हैवपुषितनयतो वर्णभेदश्च वेपो योवेगः पंच
मो स्रैनयनविषमतां कंपभंगं वहिकोष्ठो निश्वास
मोहो विनवनिवमतिं समभो दंशकस्य ॥ ११ ॥ यस्यांगानां
नडं वेष्टपथुरवयवो हेगदाहश्च वेपो विड्भेदः केशानख
त्वकरमरुणानां पांगयोर्हानिरङ्गाः ; तस्मास्तकंप
मूलो हृदिविविष्टनां दंतदंतच्छदानां श्यावत्वे श्लेष्म
पित्तोद्वमनमसृगादंशो मरूपादिषुस्यात् लालाफेनैः
स्विन्निभं पविविषमास्य नाशाश्रयाणिवचनानिव
संधिभेदः ; पूर्वोधिकाविकृतयो विविधा भवेयुर्यस्य
प्रतिकृतगम सौख्लु कालदष्टः ॥ १५ ॥ कृतिकाभरणी
स्वातीमूलं पूर्वात्रयं शिवा विशाखाश्लेषमघाश्लेषा वि
त्राश्रवणारोहिणी ॥ १६ ॥ नागवाहाः सर्पदष्टस्य जेन्मेद
ऋजोनया संध्यावस्तनये दष्टं दग्धयोगाश्च राशयः ॥ १७ ॥
अथ दन्तपरीक्षा ॥ आकारवर्णप्रमाणमागतदन्तस्य वव
नमादाय कृत्वा प्रमाणमाद्वव भिमं स्यच तंत्र मंत्रेण
समत्रिगुणानवारं ततः प्रमाणपुनः ऊर्ध्वान्त हृद्दोसम
तायां वाजीव निदष्टेन मानहीनेव ॥ १९ ॥ अवशेषमूल्य
वाजीवतिनाशीविषनमं दष्ट्वा निदन्तपरीक्षा अथ

163

सर्पाणां [illegible] दष्टचिकित्सा दंशाकोष्ठेदंशोत्सेधोरुष्टः
काष्ठशिलादिनः विषशांत्यैदहेद्दंशं ज्वालोल्काकनका
दिना ४१ मूर्ध्वोमलेनवास्याच्छिलिंपेत्संकोचयेद्वा ते दष्टा
ग्रं छेदयेद्दंशोपरिष्टाद्बंधयेद्दृढं ४२ सर्वदष्टप्रवेशेषु
स्वयमेवविचक्षणः मूत्रेणलवणाद्वानिर्विषत्वमवाप्नु
यात ४३ सर्पाभुजंगदंशावविसततमलक्षितेनकदाचिद
पि वजतिनयातिचगरलेसत्स्यपाषाणादग्योपि ४४
सत्यूतंमरिचंपथ्यंविषघ्नंजीवलक्षणम् रामठत्र्यूषं
चांगमूर्छांवानस्यनेत्राहितत् ४५ अथदर्वीकरविकित्सा
शिरीषबीजपुष्पार्कक्षीरबीजकटुत्रयं विषंविनाश
येत्पानलेपनाभ्यंजनादिना ४६ शिरीषपुष्पस्वरसेन
भावितंत्रिः सम्यक्क्षोमरिचंसितास्यप्रयोजयेद्दंज
नपानभावनैर्विमोहितानामपिसर्पदंशिनां ४७ न
तोषाणांनिषणात्कक्कटेर्जोर्कः शिलामध्ये छयष्टीशिरी
षं कुल्माचगणोयंविषनाशकः ४८ पिप्पलीहिंगुवरगध
स्तमूत्रवर्निर्विषंहरेत् हिंगुग्रादिफलाद्योषयात्यस्त्र
गुटिकानक्षा ४९ मांसीचंदनसिंधूत्थकृष्णायोगशालो
त्पलैः सम्मूत्रैकंजनंसर्पाविषसुप्तप्रबोधने ५० अर्ककर्पा
सयोर्मूलेजलपीतेजयेद्विषं पटोलमूलेनपेषणकाक
छोपिजीवति ५१ मूलंसर्वाजान्यामूलेपोफालिका

८१

ग्रा॰ १५८

164

कतकं पोवापि दन्तं न शेपन्ताने नैकेनस्पलनाशकं वद
तां ५२ वैरोचनाफलं सर्जानिंबुकरसभावितवल्लवङ्कवा
दे लालावृष्टोनिहितोनेत्रपुगेहस्तिकाल्लविषं ५३ पाद
मूलं विनिःपिष्यगोहृतेन पिबेन्नरः समभेवहिषनिर्गुंकोन्ना
त्रकार्याविचारणा ५४ एकविंशतिसंजनमेनलंमेत्रेणपाय
येत् यदावांतिस्तदामन्त्रनेवांतेजीवतिध्रुवं ५५ नीलकंट
विषुहात्ते इतिदर्वीकरचिकित्सा त्रिहृविशालिंबुफलत्र
ये नक्षीरान्वितेगव्यचन्नक्रमुके वाक्षीरसेमापितवी
जमुद्वै विनाशनंमेडलिनां विषानैः ५६ त्वेडमेमवे हूरितं
तत्रभवस्तुहीतन्तुशिफाणकेकदल्याः फलंतेवीहिंग
मनः पिलाशिवजलंनीलीसगंजामिताचूर्णानागल
तादलैर्दपितपो लौनास्यपिंडत्रयंयोगानामिदमस्ति
मंडलविषंलेपननिर्मूलयेत ५७ काकमाचीतथाकंह
लोनकेणचपाययेत् नाशयेमंडलीकेइमगरोहेयसंवे
स्थितं ५८ इतिमंडलिचिकित्सा अथरानिलचिकित्स
अथरानिलदष्टेनपेयाक्रूस्मासमेपवा सक्रुमाखेड
डगयांपानवंवापिमाहितं ५९ मजरएवेरणकर्वाम
वा त्रानिविषमादिकाः कटुकाग्रहधमायाघ्नेतिवाजी
विषंमहरत ६० शिरिषपिनवचाहिंगुलशुनीनकुलास्थि
भिः मरीचनस्येअं पःस्या विषहृन्याहिनिकृते ६१ निंबोहा

नाशयेद्दर्वीरोचनासिकतांगुलीः पिबेद्गोगुलिकानां न
व्योषंसवकूलार्धिकं ३२ इतिगोनिलवि॰ अथव्यंतरचिकि
त्सा अंगदैः सर्वसामान्यैर्व्यंतराणां विषं हरेत् धूपोदर्वी
महौषधिच्छत्ववृंदैस्तद्विषापहः ३३ व्योषपिच्छविडाला
स्थिनकुलांगरुहैः समैः चूर्णितैर्मेषशृंग्याक्तैर्धूपः सर्व
विषापहः मंत्रेणोंनेनसलिलमभिमंत्र्यैकविंशतिं पाय
येत्सर्पदष्टस्य निर्विषो जायते क्षणात् ३५ व्यंतरगोनस
लूतानागदंशविस्फोटवृश्चिकमार्जाराः मूषककीटविषाणि
चरमपिनाशमायाति ३६ दृष्टमात्रौषधेर्ध्यानाद्वा विषं नी
मेघमालिकाः दर्भैर्भस्मपिच्छैर्वा मार्जयेन्मान्त्रिकास्तमः
ध्यानेन जलपानेन मार्जनेनाखिलं विषं प्राणिनां नस्य
निःशेषं मेघमालाप्रभावतः ३८ ॐमालेमालेहरविषवे
गे हाहाहीही सर्पविषंवेलं ग्रंवेगहिं ॐनागेंद्रडमस्त्रः
मः स्वरले महठठः इति मेघमालाविद्या इति व्यंतरचिकि
त्सा अथ सर्पसामान्यचिकित्सा दधिमधुनवनीतं पिप्पली
शृंगवेरं मरिचमपि च कुष्ठं चाष्टमं सैंधवं च यदि ददाति
सरोषस्तक्षको नागराजो ह्यगदमपि च कुर्यान्निर्विषं
तत्क्षणेन ३९ मूलांकुवीजं त्रपुसस्य बीजं तत्सैंधवं च मरिचं तनि
स्थिकं मालेपनाद्यैर्विषवत्सपुंकं हन्याद्विषं तक्षकसंभ
वं च ४० घृतवचाहृतमरिचंयुतं जीव पिबेद्भुजंगमदष्टः व्ह

१०

पि॰

गा.

१६४

165

दिविदेकोभवतः स्ततस्तोस्याहिषेसुकाः १० आलिदि
द्योषधिः प्रोक्ता सूक्ष्मकंटकसंवृता विसृजतेविषैः प्राणी
पीनातोयेनतनजटो १२ अथगोनसविद्या समाभिमंत्र्
तनीरं सर्पदष्टस्ययोजयेत् दर्भैर्मंमेरपसेवीमार्जयेदे
कविंशति १३ स्थावरंजंगमंचलं भूतग्रहशाकिनीप्र
भृतियत् गर्भान्नवेचभूलेटष्टिविषं स्फोटयेल्लुताः १४
नाशयति गोणसअथेयं विद्यामंत्रेण सर्वसिद्धेन लाभः सह
स्रमाने मंत्रस्य शान्तवं होमः स्यात् १५ ॐ ह्रीं ह्रीं नमः ॐ श्री
योनसमहेस्वरे श्रीं वलवल लांलां रां मां रां मां दं दं ह्री
ह्रीं ह्रूं भगवति श्री योन समयमः ५ हूं ५ वं ५ फुं ५
फुः ५ वं मः ५ ववविहंगमानजेल ह्मीं ह्मीं ह्मीं ह्मं
ह्मौ स्मः रोमपटः श्रीगोणसदेवीस्वाहा ॥ इतिगो
णसविद्या अथसमुत्थापनमंत्रः ह्रीं ह्रीं आस्तीकायल
ह्मीं ह्रीं विषविनाशाय उवः २ उग्रः ॐ हः ठः ध करोजप
ठः समुत्तिष्ठति इतिलहरीसमुत्थापनमंत्रः अथस.
र्पोच्चाटने समाभिमंत्रितान्यत्र कर्कराने कविंशति
क्षिपेत्ततः पलायंते सर्पा सामपरायणाः १६ मंत्रः ॐ
ह्रीं ह्रौं ह्रीं ह्रीं ह्रूं ह्रौं ह्रैं हं हं हः अथास्तीकमंत्रः ॐ सर्पाप
सर्पभद्रंते दूरंगच्छ महाविष जनमेजययज्ञांते आस्ती
कवचनं स्मर ११ आस्तीकवचनं श्रुत्वा यः सर्पो न निव.

मं
२

ते शानपाभिषते मूर्धा शिंशपाहृत्तफलं यथा ७८ अ
नेन त्रिवेलपठितेन स[illegible]
[illegible] पी स्थाने स्यलायाति अपौषधं वमनं च मसेति
मः कर्पासास्थि विनिक्षिपेत् विलद्वारेन ततः सर्पाः प्र
ण पंचति विशेषतः ७९ इति सर्पोच्चाटनं अथ सर्परक्षा
वस्त्रे ग्रंथीं ददन्मंत्री सप्तवेलं जपेन्मंत्रं देहे ग्रंथिस्थितं
वासो यावत्तावत्सर्पभीः ८० मंत्रः हृष्टकर अहृष्टका
लिंगनागहरनागसर्परंडी विरुदाढ्वंधनाशिव
गुरुप्रसादात् लज्जामूलमपः षष्ठ्या मूलं वंध्यपाक
दे ततस्तस्य सर्पभो मयं कुत्रापि विद्यते ८१ सित
वर्षाभूमूलं पुष्यार्के गृहीतमितिष्ठतिवि[illegible]यानात्
तंदुलजलेन पिवतः सप्तदिनैः सर्पभीर्नास्ति ८२ आ
षाढशुक्लपक्षे भानोर्दिवसे शिरीषस्य मूलं जलेन
पिष्टो पिवेत् यस्तस्य वाधानाशः ८३ श्रावणस्य मरि
भीतिर्नस्याद्यस्य प्रभावेन शुकनासां च पिवेद्यो मनुज
पाटं तस्य भीर्नास्ति ८४ इति सर्परक्षा अथ वृश्चिकवि
किन्ना पलाशबीजमर्कस्य दुग्धे पिष्टं दृढे वन्दत्वा णात् वि
षं वृश्चिकसंभूतं दंशस्थाने विलेपनात् ८५ वृहक
र्णस्य मूलं च मेषशृंगी च वारुणी एकैकस्य प्रयोगेन
वृश्चिको वनेरद्दले ८६ घृताक्तं गपलेपनमध्यकस्ते

पा.
१५५
166

दन्तोथवा सैंधवोष्णाम्बुपानेन वृश्चिकस्य विषं व्रजेत् अ
थ मंत्रमिमं कर्णे जपेद्देशं स्पृशन् तथा एकविंशतिवारं च
वृश्चिके दष्टमात्रे ५८ मंत्रः आदित्यरथवेगेन विष्णुबा
हुबलेन च गरुडपक्षपातेन भूम्यां गच्छ महाविष ५९
ॐ यातिर्योगयदात्री श्री शिवेवो नमश्च भपादाज्ञा अथ द्वि
तीयमंत्रं सर्वोक्तनिषेधेन जपेत् मंत्रः हिमवदुत्तरपार्श्वे
कपिलो नाम वृश्चिकः तेनाहं प्रेषितो हन्तागच्छ गच्छ म
हाविष किलिकिलि स्वाहा हुडिकिनी स्वाहा फट् ६० एकवि
षः अपापर विषाणि खर्जूरीलीढ मंत्रयन्त्रमिति रोग वि
निर्दिपेत् दीपतैलं तत्र लिंगं विषनष्टमिति दृष्टिं ना ६१ ह
रेकिरीषपंचांगमोषं शतपदाविषं शंखशीर्षपीडीषा
मिहरेदड़वं जेविषं ६२ शिलातालककणानि भावयेत्
लशीवमैः यातितस्यानतः पीडितं विषं मूषिकसंभवं ६३
शालुनामव्हितस्याथ नामोक्ष्मायं सगुडैः वल्न् मार्गि दि
पेन हन्तुं नस्य पीतं सम्यक् भवेत् ६४ कुलत्थवरुनिपात्रगम
शिरीषकुसमैः सह कांनाङ्घ्रं भवेन्नस्त्रेसमस्ताख
विषापहं ६४ कर्णिकार समनैर्वीवरग मात्रिकटूमाध
वी षष्टीधात्र गुडलीवं दृष्टमनष्णुनापिवेत् ६५ अंके
ल्लपत्रकल्पेन यद्वा केपामस मात्रैः शंखाभिः कटुतैला
कैः यातिमनस्य विषं हरेत् ६६ शुंगीमनस्य विषे सेद स्नान

नष्टि ^

हरंतिलेपनादेव
सिद्धीहात्यनुतनक्षमात् ५०१

विकारसर्पिट्टिकाः^ इतिशार्ङ्गधरे ग्रहोपशमनं परिच्छेदः
ग्रथ कौतुककानि भूपानां वसिकानां पतिनां वा कौतुके
षु सक्तानां ग्रंथानालोच्य मया क्रियते किंचिद्विनोदा
र्थं १ रथ्याकूपतरुच्छाया प्रेतभूदेवगेहजाः वल्मीक
संभवा वह्निभुक्ता [illegible] वा कालसंभवाः ओषध्यो विवि
नानीतान कार्यं साधयंति ताः २ अतः प्रयत्नेन तेन शुभ
वासरे सुविधानता ग्रप्यमै विधिवद्ग्राह्यास्तनादेवीं च समु
भो ४ मंत्रः ॐ सुभगाये नमः पुष्यार्के मूलार्के हस्ता
र्के वोत्तरार्के दिवसे ७ गालं प्रातर्दिव्यं तिमंत्रितं भा
नुत दिवसे ५ पुष्ये पराजिताकैरोपोहृतं सर्पिर्युतं तथा
पीतं वाक्यं पराव्हं गंडमालाविनाशनं ६ चित्रोद्धृतं गले
बद्धं कंदमूलं निहंति नाकं देवदत्ता रज्जमनस्य पुं सप्तव
ज्ञमादाय तस्याः एवं डकं देवदत्तं गंड एवं हरति ७ पद्मूल
वंधकं बद्धं तथार्थं सौविकावद्धत तथाशेफालिकापा
त्ववा सुपीडाहरं स्मृते ८ काकजंघासदानि संरुरुते मल
केस्थिता पुष्योहृतेस्तुतः पत्नीमधःस्थं वक्षपितहन्ति ९
निर्गुंडयाः सहदेव्यास्च कंठेबद्धं जटाद्वयं प्रातरादित्यवारे
च सर्वज्वरविनाशकृत १० कन्याकर्तितसूत्रेण वद्धाया
मार्गमल्लिका काकमाचीशिफाकर्णे द्विमोवारियेना

शा· १३

167

घानः ११ हन्ति कर्णोन्नटा वद्धा तस्या नेत्रामयं ध्रुवं गृहीतं दे
वतीञ्चैः पिप्पलस्य वन्दकं महिलानां केवलं हे परमं ग
र्भधारणं १२ पद्मरम्लिकाशुष्क्यं गृहीत्वा कटिसंस्थिते
गर्भनिवारणे त्येवं ङावेश्यादियोषितां १४ राजिकां ति
लतैलं च पिष्ट्वा नारी ऋतौ पिवेत् विपतेनैव गर्भोन्तः
संभवो नैव जायते १५ पिवति प्रसूतिसमये कांजिक गुडं
जपोऽवं शुष्ठ्यं नविभर्ति मा प्रसूतिं एतमपि तस्या न गर्भः
स्यात् १६ वहुल छववपत्रा गिगोड्र्येन पिवेदृतौ या ना
री गर्भसंभूतिः पुनस्तस्य न जायते १७ त्ताम्वाम्र गर्भं गर्भि
एयाः सार्द्धमासद्वयान्विते तदैकवर्णगोक्षीरे पिवेद्गर्भस्य
मेत्तरी १८ एंशी गृहीत्वा वरेवदिनत्रिविविधानतः स्ववंति
प्रतिकायस्याः साप्रत्रजनयेद्ध्रुवं १९ मू नागलत्तालकयो
र्मत्यसंलिमपेषकस्य या नारी रिप्रेतसा स्यादेवषांपुष्प
नापिनी २० अनस्तानापियानारी ष्पनकंटारिकाजडं
पयसापुष्प्यसंभूतिस्तस्याः संनायने खलु २१ द्विपदशानः
पुटदग्धः समोत्तीरोरसांजनेनोपेतः दिनसमसमलेपान
खलेनप्रियरोमसंजनकः २२ कत्तभलीनकशंरवहणी
रीजवानां समनः शिल्ला मृतले विपक्वं हरिताल मिश्रं नि
मृलेलोमानिकरोति सद्यः २३

[illegible] २३ अंकोल्लबीजमज्जानां स्नेहं हूर्णैवि
धीयतां तिलतैलेन तच्चूर्णं सम्यक्कृत्वा च भावयेत् २४
मर्द्दयित्वा स्नेहो येन संग्रहणीयात्तैलमुत्तमं नानाकर्माणि
सिध्यंति तैलेनानेन योगिनां २५ अपक्वमपि चैतस्य फलं
द्रवति वेगतः ॥ खर्जूरीपुष्पे येन विष्टं तं स्वादु जायते २६
निश्छिद्रिते दारिते तत्राग्निचूर्णं गुग्गुलमर्द्दिते अपक्वमपि चै
तस्य फलं स्वादु भावितं २७ दारवीपत्रकं शैलादलके
समचूर्णतः दिव्यगंधं भवेद्धाविमोहितालवकेरके २८
चंदनैलादशांशीवनगैरवासितजले पीते संजायते नि
त्यं पीनं वपुर्विभूषितं २९ पालाशपत्रकोन्मिश्रनल
चंदनशिग्रुभिः ॥ केतकीपुष्पसंवादी गंधो भवति स्थितं ३० नि॰
शिग्रुजटारसभावितचूर्णं सर्षपतैलमथ्याविरुद्धं
चंपकगंधसमं शुचि गंधं कुरुते स्नानविधौ विनिष्टकं ३१
अपिपक्वं कपित्थं नलिमपात्रेषु यामितं उग्रं गंधमस्तवि
हीनं स्याद्दुर्द्विवापमं द्वयि ३२ दार्वीरसफलैर्लिमपक्व
पात्रे स्यामितं गतमसं च नलाधौतेन पात्रभूतमेवह्यपि ३३
पत्तलिमंडेनसंलिमंडछदयोनवाससाच्छादितेवेष्ट
पात्रे स्याद्दुर्गंधं वैयामितं तद्यपि ३४ फलान्यनेकहस्ताणाम
दनामदनेन वलिमंडेनानिनिष्टेनितनहीनानि वैविधं ३५
ककुभस्य फलं पुष्पेलाताम्बूलीवासरागुग्गुल येनापवानि

गा॰
१६८

168

ताम्बूलं विडंगः सितसर्षपाः ३६ धूपः सर्जरसो येनोच्छि
तो गेहमध्यतः सर्वाश्च मत्कुना नश्यन्त्याशु वयत्स्य गंध
नः ३७ अथ देवरलांजने मविद्यो सममध्ये मंत्रितो बल
वि यथा बालकांश्चनं सिद्धार्थान् देवमध्ये विनिःक्षिपेत्
३८ शालभास्वरमाकीटावृवाहमृगमूषकाः पशवश्च
नेयान्ति वलविधाप्रभावतः मंत्रः ॐ नमः हरेभ्यो व
लवलज क्षिरिविविरिमिलि स्वाहा ३९ अथ सिंहरला
रेखायाः ॐ ड्लं ऊर्ध्वात्रिनसार्धं समंततः मंत्रिको यत्र
षः कोष्ठगत्रेयनं त्रंतर्शवरं मंत्रः वेद्वायणाम मामारि
उपडिदारु मारो रदऊऊरनिमिपुच्छिडलावरं उरहर
एह्रीपरमह्रिनाहरेनाहा अथ फकलाकविउरसोवं यो
कयवा विशिकउमहुवंधः कलियात्वविधणीकीड
हारमहादेवकीश्नायाइश्लह्रिनाइग्रगिलिविषेदे
हि वोललरति मञ्जुसपाहेनउवे ऋतेन मंत्रिणा यावद्
रंकृतः शाह्लनः सिंहपलायते ४० इति सिंहरला विषु
नाम स्कगाह्वाहारपमन्यो स्तथा विराज् यदिनः शंवरोमं
त्रोरत्नांकुरुतेनसदा धा रलोकुर्वीत सर्वोस्त्रकाशास्ववि
त्रिविद्विमान् अथ वानि क्षिपेद्विवककं वा नभ्रमे मंत्रिता
न ४१ ॐ आदनडवाडीह्रीवोरग्रामुंड कालवा स्वाहा
अथ विषुलिवारत्नं मैमिनिस्त्रसमंनृश्यवेशां या यनयव

पुलस्त्यः पुलहो वसिष्ठः षडेते वज्रवारणाः ४३ कल्या
णमित्रस्सम्मुनेर्जैमिनेश्चापि कीर्तनात् विद्युदग्निभ
येनास्ति लिखिते तु गृहोदरे ४४ कदेवहृत्तसारस्तु
विद्युत्पातनिवारणः विद्युत्पातस्य भीतिर्नि देवशर्मेन
तिकीर्तनात ४५ रामस्कंदं पठेद्यस्तु रात्रौ वाय दिवा ५
दिवा नतस्यदुःस्वप्नेभ्यो भयं जन्त्वोपि विद्यते ४६ पते
नानासंहितामध्यः इति शार्ङ्गधरे कोलक निर्णयः परि
च्छेदः ४७ अथ कल्पस्थाने षट्त्रिंशाद्भेदः प्रीयः प्रमा
कुर्याद्रसायनं पंचाशद्धार्षिकोवापि कुर्वापि नाव
सीदति १ रुदंती नाम विख्याता जराव्याधि विनाशि
नी वर्णमात्रोपमैः पत्रैः शुक्लाभा विंदुवर्षिणी २ चैत्र
विधातुल्यासे यावत्कापी नाम्निनास्तिना नामौषधीम
मानीय शुक्लपक्षे शुभे दिने ३ पत्रमूलानि तां प्रात
च्छायाशुष्कां वकारयेत् विरेकं वमनं कृत्वा विशल्यप
दमात्रया ४ भक्तयेन्मधुसर्पिभ्यां मासमेकं महौषधी
जीर्णां तां भोजनं कुर्यात् दुग्धमक्षेचरोचयेत् ५ दृढ
कायोतितेजस्वी सर्वरोगैः प्रमुच्यते वलीपलित
निर्मुक्तः परमायुश्च जनो भवेत् ६ इति रुदंती कल्पः
हरीतक्याश्चयोगाः शिवाभार्दशभागिकाः षड्गुणाश्च
विभीनाश्च त्रिफलीति प्रकीर्तिता १ खादिरेणांभसा

या॰
१६९
लि॰

169

समभागं भृंगरसेन च विडंगपथ्यामलकमन्तलस्यात्तर
सेन च ८ त्रिफलां भावयित्वेत्थं भक्षयेन्मधुसर्पिषा प
लं हन्ति वर्षेणा सर्वरोगैः प्रमुच्यते १ इति त्रिफलाक
ल्पः समूलपत्रपुष्पां समं भृंगराजं शुभे दिने शुष्कं चूर्
णितं पुष्ये बिडालपदमात्रया १ कांजिकेन समालो
ड्य भक्षयेत्सप्तरात्रं वर्षाणामस्य योगेन हन्ति पलितं वलि
भिः सह उपात्रभोजनाड्को चिरजीवी भवेन्नरः ॥२ इ
ति भृंगराजकल्पः विडंगसमधात्रीणां चूर्णं लिह्लिन
याघृतं तैलाक्तिनं रोलीप्छजरमानाभिभूयते १२ इ
ति विडंगादिकल्पः प्रभिमेत्राशुचिर्विधानादाम्याप्छे
हालिकाणि ह्रत्ग्रुला निमहितो मनः स्नायस्रुचेष्टो
पिदीवोश्वः मंत्रः ओं नमो विनायकाय स्वाहा प्रभिमंत्रे
रत्रव मम सिद्धिं देहि रुद्रस्य वचनेन स्वाहा इति हरि
कर्णीकल्पः भल्लातकं समादाय पक्षीरेणा सहस्रावेष्टत् न
स्त्रीं मधु सर्पिर्भ्यां पिबेन्मासत्रयावधि वलीपलितनि
र्मुक्तो जीवेद्वर्षशतं सुखी ३ इति भल्लातककल्पः ह्रींगीकु
त्यपल्लानि पंचनिन रोगां याशमनो यन्त्रेनं स्नत्व्र्णा त्रिश
णेन समाक्षिकं वर्स मेच्छायां विशुष्कीकृतं पथ्याहर्णां मा
षौ नत्थाम भक्षयेन्तं प्रत्येकमेषां पलं ब्रह्मचारी वनमेति मास
मात्रं मावारूढ्वरः प्रत्यहं ४ इति गंधककल्पः अथ

गंधाय लेदिंशकृन्मूत्रपित्तविवर्द्धनः ह्रस्वदारुकम्

त्रीन समभागांश्च कारयेत् स्थापयित्वा घटे दिवस

षोडशा परिभाविते कर्षमेकं समश्नीयात् हन्ति सर्व

यसामह १९ नवात्र परिहारोस्ति शुक्रवृद्धिः प्रजायते

भवेन्येववचनमीमास्तु लीपलितवर्जितः २० इत्यश्व

गंधाकल्पः पुनर्नवानटाहूर्णं पलार्धं पयसासह

मासमेकं नीरभोजीयः सहस्त्रलस्मायते इतिपुनर्नवा

कल्पः नवंसपत्निक्रियायस्यमेघजननत्र्वविधत्ते सर्वदो

गविनाशाय निशांते सपयः पिवेत् २१ अमसः प्रसूतो

रश्टोरवाव त्र्दिने पिवेत् वातपित्तकफान्हत्वा जीवेद्वर्ष

शतं सुखी प्रसूति स्मालमात्रं प्रातरुत्थाय नित्यपि

वति विलुनैरोगानामसंप्रलावा [illegible] सभवतिप्रतिस

तासंस्त्र्षानारोपित्तलेषावलिपलितविहीनः सर्वरोगे

विमुक्तः २२ इतिपानीयकल्पः अथधात्रीमारणं नागे

नरुक्तं शिलयावनागेनालेनवंगदरेदनतीत्तं गंधा

एमनाचेव निर्हेतिषुल्लेनासंवमासीकवेरणहन्यात् २२

पुटहेमस्मत्तणपत्रीकृतं ववारे वारेरसूत गंधानुलितं

तीत्रेव क्षौकांचनारे हन्ति त्यान्वालामुखाः संपुटे भस्म

कुर्यात् २२ इतिधातुमारणं अथभस्मसनकः नाति

कांमंधवंचैवपारंथसमभागतः निंवकदवमर्दृष्णात्र

शा॰
१२०

170

छपिछिद्रं स्तुकारयेत् २४ ततस्ताम्थिरेमध्ये एतान्मुद्रां
चदापयेत् अधः प्रज्वालयेद्वह्निं खदिरीयास्तु शनैः शनैः
यामान्मुपविदयाच्च पानीयदाविच्छतासाः २५ एवं मास
ढयं कुर्यान्न कस्त्राशोनदापयेत् वह्निरेवरतं कुर्याच्चा
समेकं निरंतरं २६ ततोपरिरसस्तत्रम्रियते स्फटिक
प्रभः भस्मसूतक एवं स्यात्ततः कार्येषु योजयेत् २७
इति भस्मसूतकः एतेरसशास्त्रेभ्यः इति शार्ङ्गधरवि
रचितायां पद्धत्यां कल्पस्थानपरिच्छेदः ८५ अतः के
शरंजनानि त्रिफलायास्तुषद्भागास्तदादाडिमनाह
ये भागत्रयं विशानांस्थान्सर्वमेकत्र चूर्णयेत् भा
गं षष्ठिकमेडस्याकुर्यादेवं चचुह्निमान् भृंगराजरसेन
त्रभागान्दद्याच्च विंशतिः सर्वमेकत्र कृत्वा तनलोहभा
ण्डे विनिक्षिपेत् तस्योपरि ततो दद्याल्लोहस्यैव पिधानि
कां १ भूमौ वायमरोर्मध्ये मासमात्रं निधापयेत् तस्य
लेपं ततोमृलेहृगौंडेयेन दापयेत् ४ रात्रावेरंडपत्रैस्त
वेष्टयित्वा स्वपेत्ततः प्रातः स्नाते ततः कुर्यात्केशाः स्युर्भ्र
मरप्रभाः ५ एवं लेपत्रयं कुर्यात्सप्तमे सप्तमेहनि न
नोगन्मा वापि कचा पुंसांस्युः भ्रमरप्रभाः तिलास्तितंम
हाकालबीजतैलस्य लेपतः ३ गव्याहारस्य पुंमस्तपलि
नेनसपनिधुवं • विभीतनिंबजंभारीपिवामलकका

क्षिनी पक्वैकतैललेपेन पलितं नश्यति ध्रुवं ९
श्यामा नगर कर्पूर निशा गंधक लेपनः वेगतः पो
डुराः केशाः कुलास्यगोंड धूपिताः १ काकिन्याः पत्र
मूले [illegible] सह दर्वं सहितेकेन कीनांबकंदं छाया
शुष्कं च भृंग त्रिफल जलयुतं तैलमध्ये निधाय लो
हे पात्रे प्रणीतं धरण्यां लग्नं मासमात्रं स्थितं तन
केशाः काशप्रकाशा अलिकुलसदृशाः संभवंत्य
स्य लेपात् १० नागपत्राणि चणकद्वारलिप्तेन वेष्ट
येत् वस्त्रेण भाजने लोहस्यापयेन्म दिनेसधीः ॥
करीषमध्ये निहितं तत्सर्वं पंचमासकं द्रवीभूतं त
तः सर्वमुद्धृत्य तेन लेपयेत् १२ शिरःऊर्ध्वं च वज्रांतस्त
डुलानि विनिक्षिपेत् यदाक्षुल्लानि तानि सप्त सदा
स्नानं विधीयते केशाः कालालि सकाशा जायंते
दशवत्सरं १३ कृष्णनगाजनं तु गीतास्त्रं नागपित्तस्ते
ते त्रिफला नागवली चकासीसं गंधकस्तथा १४
भृंगराज रसं नीली लोध्रं पलमितं पृथक् पनच्चत
गुणं तैलं तस्माच्चापि चतुर्गुणं १५ कांजिकं प्रदिपेद्दी
मौस्तनस्तैलं विपाचयेत् हिमाशिरसि तत्तैलं पत्रे
वे रंडसंभवैः १६ वेष्टयित्वास्वपेद्रात्रौ प्रातः स्नानं वि
धीयते भवेयुः श्यामलाः केशाः पतंत्यावत्सना न्यथा

शा०
१२१

171

यत्राकृष्टं कलंजीनां तैलं स्यात्पक्वर्त्तितं उन्मूल्य हि
नकेशांस्तु मूले मूले च निक्षिपेत् १८ नकः केशाः प्र
जायंते हलक्ष्णाः कौतुककारिणः भृङ्गराहृवीजाया
ञ्जल्यान्मेषशृंगीपयः सुधीः १९ एतेनामासेहिता
भ्यः इति शार्ङ्ग० यत्र पदत्यां केशरंजनपरिच्छेदः ८६
अथ शृंगाररसनिर्देशः शृंगारवीरकरुणाद्भुतहास्य
भयानकाः बीभत्सरौद्रशांताख्या नव पाकीर्तिता र
साः १ एतेषु सर्वेष्वपि प्रियः शृंगारको रसः अतो
रसानां सर्वेषां मयात्र विनिहोच्यते २ स च द्विधा मता
ख्यातः सम्भोगो विप्रलंभकः संयोगो मिश्रकश्चेति र
सिकानां सतां मतः ३ अथ सामान्यशृंगारे मनसिज
प्रशंसा अनंगेनावलासंगाज्जिता येन जगत्त्रयी स
चित्रचरितः कामः सर्वकामप्रदोस्तु वः ४ देवो मेदस्य ऊ
लगुरुरबलानां केलिदीक्षाप्रबंधे परमसुहृदनंगो
रोहिणीवल्लभस्य अपि कुसुमशरेष्टद्वैदेवराजस्य जे
ता जयति सुरवनलीलानाटिकासूत्रधारः कस्यापि
अथ स्त्रीप्रशंसा दृशा दग्धं मनसिजं जीवयंति दृशैव
या विरूपाक्षस्य जयिनीस्ताः स्तुवे वामलोचनाः १ दे २
मंदस्य यासां सन्त्यपि सद्गुणानां समरो दोषानुरागोभ्र
शं याः प्राणान वरमर्पयंति न पुनः संपूर्णदृष्टिं प्रिये अत्र

८

नाभिमतेनविवस्त्रनिर्वि र्यासांनिषेधात्मक
स्तनकेलिष्टद्दिगाग्रपिसदावामाजयंत्येवनाः
कस्यापिनहयानवमातेगानरथ्या नवपन्नयः
स्त्रीणामपांगदष्टैवजीयंतेजगतांत्रये ८ देहिनः
प्रभवतिमनसिविवेकोविदुषामपिशास्त्रसंभ
वस्तावन् निपतंतिदृष्टिविशिखायावन्नेंदीवरा
क्षीणां ९ हस्तमिश्रस्य स्त्रीशुद्धांकममात्रपस्यपर
मांसर्वार्थसंपत्करीं येमूढाः प्रविहाययांतिकुधि
योमिथ्याफलान्वेषिणः॥ तैनैनैवनिहत्यनिर्दय
तरंनग्नीकृतामुंडिताः केचित्पंचपटीकृताश्चज
टिलाः कापालिकाश्चापरे १० पतंसुनंस्हरेःसोमः
शौचंददौतासांगंधर्वाश्चशुभांगिरं अग्निःसर्वां
गकांतित्वंभवतास्तर्वांगभूषणं ११ स्त्रियःपवित्र
मतुलंनैता दुष्यंतिकर्हिचित् मासिमासिरजो
ह्यासांदुःकृतान्यपकर्षति १२ यत्पापरिमंश्चरमे
वमासंदुर्वेगरहंसमुनिचैकदेशः तत्रापिशय्या
शाध्यनेवरास्त्रीरत्नोज्वलावाज्यसर्वस्वसारं १३
रत्नानिनप्रविभूषयंतियोषाभूषयंतेवनितानर
त्नकांत्या चेतोविभुविवनितानाहरेत्यरत्नानोर
त्नान्यपिहिविनांगनांगसंगात् १४ रुतेदृष्टंस्पष्टं

एवलब

शा.
(१२२

172

स्तनमपि नृणां ह्लादननं नेन रत्नं सौभ्योन्यत्क्वावि
दपि कृतं लोकपतिना तदेंध्यमार्थौ विभववसौ
ख्यातिवतनो मदहेलस्यामान्याः सततमवलाम्यान
विभवैः १५ केषामप्येत प्रमत्तमेव कुंडनिरत्नाना
मिवाशयः रतिविवनिधानानि निर्मिताः केनयोषि
तः १६ प्राणानां च प्रियायाश्च मूढाः साटश्यकारिणः
प्रियाकंटगाना रम्येत्राणा मरणहेतवः १७ मुक्तिम
प्रेमरसाविलासालसगामिनी प्रसादेदयस्तसारे
सारंसारंगलोचना १८ केषामप्येत इति शार्ङ्गधरवि
रचितायां पद्धत्यां सामान्यशृंगारे स्त्रीप्रशंसापरिच्छेदः
पुष्पधन्वपुरुषनातिहृतिः देवीमस्मरमोयदन्तकांतारा
न्तमकामिनी कन्यामिति जगनीरींउतां नैरेवलतां
वेदग्धीमरगनयनामदनधनुर्भूश्यांकशिशिरा
या समशिखरसदशदशनामुखपरिमललीनम
धुपालिः २ पुंस्कोकिलमधुरोक्तिर्बिंबोष्ठी कंबुकंट
कृतशोभा कोमलमृणालबाहुः कोमलसदश
करचरणा ३ श्रीफलसमवक्षो नामध्येक्षीणा गभी
रनाभिश्च त्रिभुवनजयरेखात्रयपरणामिस्त्रावली
दयामदिरोदेशा कामनरोरुकरत्रयपरणारोमाव

लीविभान्सदेहे ५ रंभोरूर्हंसगतिः कनकरुचिर्नील
नीरजाभाक्षी स्वरभकापतिभक्तालज्जाल्पः स्वरभिर
नानारी ६ सितवसनकुसुमनिरनालज्जाहारगावह
ल्लचनकवरी श्रुविरकलितपतिमरणा देवी साध
ध्विनीवास्यात् ७ गीतनृत्यप्रियाकेकिवाणी विचित्रं
वैरेषिणी स्वगंधिवक्त्रेभगातिः सुंदरीमधुरप्रिया ८
मधुगंधिरतेच्छावाको सांगीकठिनस्तनी गौरीश्या
मशरीरावामलविशालकटीतटा ९ मृणालतनुस्मरा
वासावाल्पसंभोगरागिणी नारीयाचित्रिणी वि
ज्ञासाश्वरोजातिरुच्यते १० स्थूलावातन्वीवा गौरी
श्यामापि दीर्घकरचरणा वड्वाहष्टमदनगृहार
वरागिणी कुटिला ११ विपुलकुचा पृथुजघना
क्षारसांगीतारगंधिस्मसलिलाश्राणंरविनीसमार्त
हंसरवाय द्विणीसास्यात् १२ दीर्घास्यदंतनासा
स्थूलहस्तचरणाच कपिलकचागतलज्जावारणा
कुंभाभवक्षोजा १३ करिमदगंधिरतजलारोमश
जंघाकषायकटुरसना स्थूलहष्टस्मरगेहा शीघ्रे
सांगीचखरवचना १४ अरुणागीश्यामाकापतिव
गेहे षिणी कुटिलचित्तापारहस्तिनीसमानासाते
यागात्समीनारी १५ कलहप्रियातिदीर्घा खर्वीवा

था.
१२

173

श्यामपीनहरितावा लंबौष्ठीलघुनासालघुशिथि
लस्तनविभागाच १६ शुष्ककटिः पृथुजठराविंगोपि
काघाचकरभिकायोनिः पापसमाशिवाक्तिः सा
तेयाकर्मरौरवीकन्या १७ ग्रन्थोन्यलक्षणोर्द्धकोना
रींसंकीर्णिकोविदुः यानेनैवसंज्ञकाविदैर्लोके
वलोजनः १८ अथशुभलक्षणानि देवगंधर्वयक्ष
णांयेराक्षसपिशाचयोः लक्षणैः संयुतास्ताभिस्तुनेरा
स्तैरेवनामभिः १९ हानामसन्यवचाः शूरोन्तानी सत्व
नः शुचिः सवर्णकान्तिः श्यामोवामदाकायोवनध
नि २० आजानुलंबवाहुः कंबुग्रीवोवलीवनदंष्ट्र
भागयनिधिः पृथुवक्षालघुमध्यगाशीवपद्मावः २१
मलयजगंधिशरीरः कामक्रोधं निषेवते स्थाने
मृगलिंगः सवशुरुषोभक्तो विप्रशुचिते यः २२ सत्व
जोभ्यांशुक्रः श्यामोवावंपकाभकांतिर्वा नेनसौ
शुचिवेषामध्वरास्त्ररुचिर्विदान्यश्च २३ संगीतरक्तः
श्रमदाम्बसक्तोसत्यानुगोङ्भिभीरवोषः मध्यम
माणो गुजनगंधिकायोगंधर्वनाति प्रकृतिनोः मलिन
पृथुजठरललाटः पीनकंठोवलीवान् विपुलवि
वृतकायोरोमशः पद्मलाक्षः अचलमतिरमर्षी
सिंहवोबोधनाप्योनवचनसमंगोयः कोनरकांत

ः२४

नेत्रः २५ हीनेभ्रदान्तान्तरसालभो नीरजस्तमोम्भोज
नितान्तवर्षगः यः किंविदाष्पणमत्तनः स्वयत्नजातितृष
लिंगलिंगः २६ कुसेकग्रीवाविकुन्तास्यदंष्ट्रः प्रवं
ठुकायोवलवान्मितासी ऽन्नुस्वरःकोपनिधिः स्वराप
लमोमयोवारणादानगोधिः २७ विडालादः स्वरादेः
छिनित्यमूर्धशिरोरुहः रत्तोजानिनिरोसेयोहृदयलिंगा
भमहूनः २८ ग्रासेवरनिवद्धःभ्रककण्ठम्लापीवकमेढः
पिस्तनः स्थूलः कृशेनि दीर्घः खर्वोवाह्रस्वपीनोवा
स्तनितां मसोजगोधिः काकरवोह्नस्वहूर्चकः पापः
भीरुः क्रुद्धःसपिशाचोरासभलिंगस्त्विज्ञेयः ३० पर
स्परगुणान्कोऽपियोविभर्तिसमिश्रकः यः सैवेवगुणै
र्युक्तः सस्वरूपोनिगद्यते ३१ इति शार्ङ्गधरविरचितायां
पद्धत्यां सामान्यसुंगारे स्त्रीपुरुषजातिविवृतिपरिच्छे
दः अथस्त्रीपुरुषसंयोगविवृतिः हरिणीछागीवड
वाकरिणीकरभीचपंचधानार्यः मृगवृषकरभाश्वमत
गजराससभसंज्ञानराःपंच १ अन्नलोकपालयन्किहा
रणभुवनोरगलोकमिते गृहैः स्वन्त्रसर्वेनस्तु उक्ताहरि
णीहरिणादयोज्ञेयाः २ हरिणीमृगयोरज्ञानयोर्मिल
रणीवृषयोरिभाश्वयोश्च करभीखरयोर्भवेन्नयः समं
मेवरतंवुधास्तदाहुः ३ हरिणीछागयोः छागीवृषयोः

स्वतुप. १

२९

स्व.

रा
१२५

174

वडवाश्वयोः करिणीवृषयोरुक्तं रतमाद्यं मनीषिणः ४
छागी हरिणीं वडवा छागं करिणी हयवृषभं करभी नरगं
यदि लभते कथमपि रतिसमये नीचरतं किल तदिदं
प्राहुः ५ मृगी हयमनाप्यं वडवा वा समं यदि लभते स
रतस्थाने तदा स्वरतं विदुः ६ हयी मृगमपि माछागं क
रभी हयभं यदि लभते स रतं प्राहुरतिनीचरतं तदा ७
हरिणी हययोश्छगलावृषयो रतमुच्चरतमिह गदितं
हरिणः करिण्यां छगलः करभीमतिनीचरतं यदिमं
युक्तः ८ मृगी वृषं यदा याता करभी च मृगं यदि तदा
युक्ते रतं प्राहुः सममेव चतुष्पानजुः ९ पंचविंशतिभेदेन
प्रोक्तमेव रतं बुधैः नत्वैव समभक्षीनि योषितां नान्य
नः स्मृतं १० देवी च नर्थयामेदिनवाद्योरसरेरागणाप्र
पमे यस्तीनन्नीयां महितीचकेरात्तसीं रमेयत् ११ लि
खिलेश्वपि वाक्त्या नो वाक्त्या समदा भवेत्या करभी
विन्हा हन्या खवैः पिशाचैर्लपोद्धकं १२ यत्नेषा हुः यत्र
स्य इतिषा हुः परविरविनायां युक्तषसीसंयोगपचिछ
दः १३ अथ स्त्रीसेवाप्रकारः सेवनं योषितां ऊर्ध्वा द्धुषो
बुधायण्ऋतमे वालायोगपामिश्चानामनुरागविभा
वनात् १ वालेतितरीयतेनाभीयावद्वर्षाणि षोडश त
न्यं तरुणी यावत्समानां त्रिंशत्तिर्भवेत् १ नहूर्ध्वमभि

रूक्षास्याघावन्यंचाप्यानंभवेत् हेहान्तस्वरनोत्तेयासव
नोन्मववंचिता ३ निदाघवषरदोर्वालायष्णा विषसि
ग्राभवेत् हेमंतशिशिरेयोगणष्टीष्मावर्षावसंतयोः ४
नित्यंवासेव्यमानावावाला वर्धयतेवलं तदयनयत्यथा
ग्यामीष्ट्राष्माजनयतेजरां ५ महेस्वरस्त्तुविशेषमाह
श्लोमशाम्मनिलका नित्यंसेव्याहियादयः श्लोमशां
नकतायां भवेसंजायतेनिलः ६ श्रासनेलालयेहा
लांतरुणीं शायनेनथा ३ स्थितेप्याभिरूष्णेचलालनं
त्रिविधविदुः ७ नारभेतवनंतावयावन्नोक्कंदिनात्रिया
श्रन्यथानस्वोत्पनिविनिकामात्रशासनात् ८ पकं
नामनलवेनपश्चिनीनागरेतरमयेतविंत्रिणी वेगु
दाविनयेदन पांश्विनींस्कंदपाद्स्युगलेनहाल्लिनीं ९
व्रजतिवनिमखोर्षं वित्रिणीमध्येयामेभन्ननिदिनरज
न्यो हल्लिनींचहिनीये गमयन्तिचतत्तीये पांश्विनीमा
द्भावंरमयतिवमणिपांपश्चिनींतूर्यषामे १० पंक्तोका
३निषाद्भयेसीमेवापविछेदः ११ श्रणसंकेनाख्याते
श्रायेयाम्येनसांखः स्यान्महापांखोहितीयके पमल्ल
तीयकेयामेमहापद्मस्चतुर्थके १ रामल्लपचमेख्या
नोविरामस्येतिषष्ठके १२ वः ममभेतेपः श्वन्रुषम्याह
मेम्रतः १ दाडिमंतहिनेत्तेयं पनसंतत्रियेस्मरतं कद

रा॰ १८५

175

लोफलकं वैरपे तथाग्रे पूद्दके स्मृते ३ राजभ्रेहितीये
ङः संपत्तौ ऊस्मभूपतौ मध्यान्हे शून्यपक्षे तवाल्पे पक्षे वह
हके ४ वाससाणं ऊर्द्ध्वभ्रष्ठेसाहाजभ्रमांतमालतौ म
ल्लिकावैरपभ्रमांतष्पूद्दभ्रमांवकैरवः ५ कामुके भ्रमरः
श्लोकः कामिन्यां चूतमंजरी तथा ह्लानेऊराध्यापिशाका
शेवरतो स्मृतः ६ देहार्पणे रक्तस्वनेनीवोजीवसमर्प
णे भल्लातकफलं भीतौ भयाभावे हरीतकी ७ छिन्न
वसंत विच्छेदे समद्रसंग्रथितं संगमे पक्कस्वेहेतथावेकं
द्वयोः स्नेहेतनद्वयं ८ पत्रेपत्रप्रियः इति संकेतक
थनं अथभावाः सुहोधुद्दमसंकीर्णोस्त्रिधाभावः प्रकी
र्तितः सुहोपि त्रिविधो मंदस्तीव्रस्तीव्रतरस्तथा १
ईषन्मुकुटितो मंदस्तीव्रस्तू पुलकादिभिः सतुतीव्रतरा
रः स्यात्समुत्थितावयवस्तयः २ सुधाः सुहोद्वठोग्रामध्यता
यकस्यैवयोभवेत् कैनवस्नेहमापन्नोर्भवः संकीर्णऊस्य
ते ३ इतिभावाः अथहावाः हेलाविच्छित्तिविव्वोककि
लकिंचितविभ्रमाः लीलाविलासोहावश्चविहृतोविह
तिर्मदः ४ मोटायितं कुट्टमितं मौग्ध्यं वनपनेतथा ललि
तं वेत्यमीहावाश्चश्राः शृंगारभावजाः ५ प्रोक्ता नायिभि
र्व्वानांनारीणांतत्ववेतोस्तदेव शृंगारशास्त्रतत्वज्ञैः माहेलं
परिकीर्तिता ६ यथा श्रामजपस्वयमेवतुं वनविपिं ज्ञां वि

नालिंगनेन त्स्यां तेन वचनेन वेपथुमता पर्यायणं नान्तुनोः
क्रोधोत्कर्षं मम मर्षयत्यनुनयत्यस्याः स्मरक्रीडया प्रौढा
कामरतिं प्रियसुहृद्दयं पोषावलोत्कर्षति ॥७॥ प्रसाधना
नोद्दिनापराधावटीष्ययानादरनः सखीनां प्रियात्रनो
धारणमंगनाया विच्छित्तिरेषा कथिता वर्द्धैतैः ॥८॥ सावि
प्रियात्रवास्खलितमकरोद्दातमु विनं मद्धालंकारेन हि
नह्निवलाटंपयसिचेत ग्रपिप्रेयश्मिंत्वमसननमवलाभिः
प्रणयिनो न मामीस्नविसृततनुमपिदत्तेन विषयान्
ग्रभिमतवस्तूपहृनावपिगुरुवदनादरलब्ध्याः ॥ स्खलिते
प्रियस्य पद्मोनाडनमित्येष विब्बोकः ॥९॥ यथा ग्रनास्या
वल्लनामभिमतगुणाना मुपहृतौ तेनो गर्वेसलब्ध्या ग्रपि
वविहिताडंबरविधिः ॥ प्रहारः पादाभ्यां पतितमपि कोऽन्या
वरणयोः प्रियाया विब्बोकस्तदिदमतिधन्योऽनुभवति ॥१०॥
सौख्येभुहसितरुदितवासक्रोधश्रमाभिलाषाणां संकर्षः
प्रियदर्शनदर्पात्किलकिंचितं तेयं ॥ क्रुद्धं त्वद्वाक्यं ममयेम
यमातमानिक्रोधं मना[illegible]जनितं तत्क्षणमेव हास्यं ग्रात्ता
प्यहर्षमवलाकिलकिंचितेनाख्येहावं विभावयति प्रणय
वतोनिकस्या ॥ क्रोधः स्मितवऊसमाभरणादियानान्त
नेनैव सहूमैवविरंवनेव ग्रा[illegible]प्यकानववनेलपनेस ॥११॥
खीभिः निःकारणास्थिनगतिभ्रमविभ्रमः स्यात् ॥१२॥ यथा
ग्रात्नांमावभवासभारस्वकरीन्यस्तावपामाधवीको

दि

शा॰
१२५
176

नैतन्मम संभ्रमच्छकृतं समं किं वा मुनामेफलं नाहं निर्दल
यामि मौक्तिकमिदं त्वत्तेनयाद स्यन्नामि स्यैं विभ्रमसंभ्र
मोमदयति प्रियां समेत्य दृशः ९ अत्राप्ति वल्लभसमाग
मनादिकायाः सख्याः परो न निजचित्तविनोदबुद्ध्या आ
लापवेगगतिहासविकत्थनाद्यैः यो रोपरानुकृतिमाक
लयंति लीला १६ यथा वेणीं बन्धकपर्दिनीस्मिततनुः
ग्रीवेंडुपांसुकैः कैतव्याकलितैर्मृहिमलताव्यालो
पवीतिन्यपि आक्याणि गृह्य गाढदिनोदश्रमत्ता सख्याः
पुरो लीलया कुर्वाणानुकृतीर्हरस्य दिशतान्श्रेयांसि वः
पार्वती १७ यो वल्लभाया मनसा विकारो गत्या सनस्या
नविलोकनाद्यैः यथा स्मितक्रोधचमत्कृतिस्त्र विकूजनं
हास्यकृतो विलासः १८ यथा सवलितवहलः पादन्या
सो विलोकितमन्यतो रुचिरविषये वक्त्राम्भोजं प्रयाति वि
कूजनं स्मितमपि मुहुर्गोष्ठीः क्रोधो हृष्टैव चमत्कृतिर्दर्शि
तमभिगच्छन्त्यास्तन्व्या विलास समोदयः १९ सवाच्यगद्
दालापः भ्रमितापांगवीक्षिते प्रमदाक्षिण्यमूर्द्धनि स्फुर्तन
एषा हावः उच्यते २० यामेव शृंगाररसाश्रये भूहावभ्रका
मोऽकुरविक्रमृतः उत्पयतेयः स्मितवीक्षितोरुकमनीमीलितं
वालनयाम हावः २१ विभ्रंसलावेशमयो विकारो विविधः
स्त्रियः नमाममंतिवितर्प्पन्नयः कपिलादयः २२ यथा,
धम्मिल्लं वहमुक्तं तिलकमसकलं न्यलवेतीयधने दृष्टा

वेकच्चकालोंननमस्वरसिरणा किं किंणीरत्नकांची ॥ श्र
मोत्रि मार्थहाराक्रमुकफलरसारंजितेकायधांता
कान्ताविशेषभावादपहरतिमनः स्वल्परुहोरुवास
प्राव्यानां च पदार्थानां ज्ञानेऽपिपदभाषणं नायकेषु
मृगाक्षीणां विहृतं तत्र कीर्तितं २४ यथा केंठकपथ
नववलभनूपुरोऽयं मन्यादभूषणामयं मलयजलदा
नीं रत्यादिवाक्यमविभाव्य वचोमृगाक्षीतानेपि तद्धि
हृतमुन्नकमोंततनोति २५ मधुपानमदप्रायस्तारु
ण्यातिशयोद्भवः विकारो योऽवरस्त्रीणां तद्देतिम
दं बुधाः २६ स्मालापस्मितकौमुदीमदचराटप्रिः श्र हर्षे
लनाभूनित्याधरदीतिताचरणयोर्न्यासः समंगरम्यः ॥
वेशोपदाणिकासुहा मदविशेषैर्धान वा याप्ययत्त
न्यानैकविकारभूर्मधुमदप्रायस्तदः स्मृजेति २७ रति
नस्यकथारंभे सांगभंगाविजृंभणं कर्णकंडूयनं स्त्री
णां मोटायितं मृदीरितं २८ यस्योद्विहितं यत्नमंतिवि
बुधाः सत्रेककः सर्वविभ्रमं स्वल्पजयमामनेतिम्रनयः
सोऽप्ये पाणिवनः ३ न्याकर्ण्य कथारहस्यापिययापोष्ठ
विवाहाह्वा मंत्रांगानि विजृंभितेनगिरिश्वोमोहाधि
तेपानवः २९ केशस्तनादिग्रहणे हर्षादिभ्रमितेऽप्यवे
दुःखाविष्करणं तत्स्यायमत्कुहमितं मतं ३० यथा किं

२१

व

ग्रा.

(११

177

कांतनिर्दयमयं भुजकंदलीभ्यां गाढं निपीड्य स्मिता
नसहितं स्वरमिवामधुवामिति मखे स्वपितुः स्वभावं नाथ
याः स्फुरणो तिर्यदिकूहमिताक्षवाणी ११ मुक्ताफलेन
रोः कस्य त्यादियत्नकृत्रिमं वचः ॥ वल्लभानां प्रवःश्रोतृक्ते मो
गंधतत्त्वधियो विदुः १२ यथा केतुमात्सेकृवामे मे ति
केन प्रवेहिताः नाथमत्स्वर्णोन्यस्तं येषां मुक्ताफलेफ
ले १३ नागच्छति प्रिय नमे प्रहरार्धमात्रमुद्देगजं विविध
वेष्टितमंगनायाः साध्वाः प्रवःस्व मनवेदन मात्मभाग
निंदादिकं कविवराल्लपनेवदंति १४ यथा नायानप्रह
रार्द्धमेवदयितेनभक्तानितं वेतृष्णा संसिक्तां गुलिजाल
मोचमधुनामसख्याहृतार्थाववतिः ॥ ख्याहावः स्वपनेमुहः
पुनविदं गौर्यथा विनाभ्यर्चनेनत्वं पालपनेननोतिकृते
नः प्रेमानमुद्दिस्तता १५ भ्रूनेत्रादिक्रियापांसीसहजमा
रविधाननः हस्तपादांगविन्यासस्तत्वं पाललिते
विदुः १६ स्कंधार्पितैकमणिकुंडलमुन्नतैकभ्रूवलिसा
चिविनिवेशितदृष्टिपातं चेतो नकस्य ललितं हरति प्रि
याया हा स्मितं तं सकवरूहमवेंडुकांते १७ इतिहावाः
अथ मीनकेतवनीकवर्णां नाभिहृत्कंठदेशमुद्दत्कु
मंशानैः पानैः कामं संसाधयेत्कामी गायत्रीसमयापत्र
अथ कामगायत्री ॐ नमो भगवायविग्रहे पुष्पबाणाय

१८

१२

धीमहि तन्नः कामः प्रचोदयात् आजेभुवनादीनामुद्दि
संपादयेत्स्त्रियं तेनसावशमायातिनतुतस्याः स्वयंपि
वेत् ४९ अंगुष्ठपदगुल्फजानुजघनेनाभौचवक्षःस्तने
कक्षाकंठकपोलदंतरसनेनेत्रालकेमूर्धनि शुक्ला
शुक्लविभागतोमृगदृशामंगेष्वनंगस्थिती ऊर्ध्वाधो
गमनेनवामपदगः पक्षद्वयेलक्षयेत् ५० केशरंध्रेति
कपोलललाटनयनेभ्रुवेति दंतच्छदे दंतोष्ठेन निपीडयं
तिनरसोभ्रुवंनिगंडस्थली कक्षाकंठनटंलिखंतितनख
रैर्दृढंनिगाढंस्तनौ मुष्टावक्षसितांडयंतिदशनैर्गा
ढोचपृष्ठंशनैः ५१ ऊर्वंतिस्मरमंदिरेकरिकरक्रीडाभि
योजानुनी गुल्फांगुष्ठपदानिचप्रतिमुहुर्निघ्नंतिनेत्रा
त्मनः इत्येवंकलयंतियेशशिकलामालिंग्यसंजेति
ते प्रीतांमृदुपल्लवस्तनतोशशिकरस्पृहामिवप्रेयसीं ५२
नानानंगस्थितिकामीसंस्थानेसंस्पृशेदिति तेनकांता
वशंयातिद्रुतंद्रवतिनिश्चितं ५३ यकारोकारप्रकाद्
विद्धजहृदः पंचबाणाः स्मरस्याख्याताल्लक्ष्याणामीषं
हृदयकुचदेशोगंडयुग्मेक्रमेण स्थानेष्वेतेषुभूयोनि
जनयनपत्रैः प्रेरितैस्तैः पतद्भिः स्पंदंतेसुंदरीणांज्वल
दनलनिभैर्विद्धः कामबाणान् ५४ स्मरस्तिजमकूणां
हृदयेकुचयोर्मूर्तं तद्बाणोकंच शिरसिशिरोसंयोनात्र

शा॰
१०८

178

लभेते द्विपंचबाणाःस्तुः ४५ रोचनामीनपित्ताभ्यां सव्य
हस्तकनिष्ठया कृतोविशेषकोऽयं त्रैलोक्यस्यापि
मोहनं ४६ कनकस्य तु पंचांगं कर्पूरं केन कीरजः आ
त्मशुक्रेण संयुक्तं वश्यं कृन्नृदयेत्स्त्रियं ४७ शिलागो
रोचनापत्रजं कुंकुमस्य विशेषकात् अंगलेपनतो नारी
नरेंद्रस्य प्रिया भवेत् ४८ नागदमं वशकृच्चूर्णं वीजस्य
काकजंघायाः॥ मुनिदलरसमिश्रको वा टंकणाकः सोग
मलमिलितः ४९ दौमीलिसाबर्निगरदलतालीस
नगावर्जैस्तैलेः सिद्धार्थस्य गृहीतान्तकपालेवां जनं वि
हितं ५० नयनगतं भुवनी नारूपिशुनिचेतां सिमोहय
ति यदि सहदेवीमूलं ग्रहणेसंग्रह्यरोचनापिष्टं ५१
तन्कृत तिलकानारी गुरुजं लमपि वश्यतां नयति सि
तद्दूर्वा सितहृहती सितगिरिपर्णीसमूलमुच्छ्याव तां बू
ले नविलीणस्त्री पुरुषं वश्यतां नयति निजवीजेन रक्तो
नेवामदृशोऽफडिति वामपादंयः अथवालिंपति हृदयं
स पवनस्याः परो दयितः ५२ वचासोवर्चलं कुष्ठं रजन्योम
शिवानिच पक्षांलेपनभावेन वशीकरणमुत्तमं ५३ क
र्पूरं चंदनं कुष्ठं तु लसीमज्जसंभवं मुसलीपिलावसं वैवध
नरमगुरुकत्वण्या ५४ शेफालीपानमुष्णावमर्षणाल्लगौर
गुडुः नयाकृदमतंसर्वमेतदेकत्र कारयेत् अनेनयोग

राजेनधूपितांबरभूषणाः धूपितांगास्त्रिभुवनंमनुजं
कुरुतेवशं ५६ इतिवशीकरणं यदिवा मधुगुडवि
वासहितंकटिनागमकवरांगेषु देयान्नधजलेपाद्
नःस्त्रैणःप्रवर्तयति ५७ कर्पूरमिश्रेनचकंटकारी
वीजेनाज्ञेवैनेवरसेनलिप्तं लिंगांतरेद्रावकंरवधूनां
संजायतेत्यंतसखावहंच ५८ चूर्णितेष्टसैमनकम
हाराष्टीफलच्छदैः मधुनालिंगलेपेनद्रवोभवति
योषितां ५९ रक्तकपिलिंगमुडुपतिकांचनमधुस
नसहितेनवा हृयलालामंजिष्ठासितसर्षपजातिकु
सुमंवा ६० मधुसैंधवकलखमलमिलितेवाजिलिं
गलेपेन द्रावयतिकामिनीनांरतिसमयेकाममं
दिरंनियतं ६१ इतिद्रावणं गोक्षुरकेक्षुरकंशतमू
लीवानरिनागवलातिवलानां चूर्णमिदंपयसानि
शिसेव्यंयस्यगृहेप्रमदाशतमस्ति ६२ गोक्षुरविदारि
काभवचूर्णंवाशर्करासहितं सक्षेमनभावितंवाधा
त्रीचूर्णंसितामधुलीढं लीढ्वानुपीयदुग्धंनित
प्यतिस्त्रीशतस्यापि पिप्पलीमाषशालीनांयवगो
धूमयोस्तथा चूर्णभागान्समान्कृत्वाघृतेपाष्कुलि
कांपचेत् तांभक्षयित्वापीत्वाचशर्करामधुरंपयः न
रश्चटकवद्गच्छेन्नैवपुनेनतृणादिषा ६३ हृतमधुसहदे

ग्रा.
१२५

179

वेष्टितसरोजकिंजल्कलिप्तनाभेर्वीरमर्माणस्यनत
प्यतिमनः शतेनापितरुणीनां ६६ एतेयोगास्त्वा
वल्याः इतिवाजीकरणं अथवीजस्तंभः मेगरजः
कल्याभ्यांविमृक्तोतापराजितेमिलिते मुखगतगुटि
काविधिनावीजस्तंभंरचेत्कुरुते ६७ वानरंचपलंचपा
येहृतशाखावलंविनं सरवनेतेनवीजस्यस्तंभोभवति
निश्चितं ६८ कपिकच्छूकमूलेनमदविह्वलछागमूत्र
पिष्टेनमिलितेनस्तब्धीकरणंमूलेनउत्थालभायाम् ६९
मधुनगारसेनवमर्षपहृष्टताविरमेनरीकरणाः सतिला
यवकुष्टमरिचसैंधवद्दयंधामाघसंयुक्ताः ७० [illegible]
श्रृगालकर्णपालिधजनभंजनाविवेशपचयमेताः ध्रुव
मुद्धतेनविधिनासमनताभ्यासेनकुर्वंति ७१ भुवनं कपि
कच्छूमूलेनवनिजचरणविलेपनाद्भवति वीजस्तंभः
पुंसोवहूपो टङ्कः प्रयोगोयं ७२ सितशरपुंखामूलंर्प
वदरसमसहितमाननेनिहिते पक्वकरंजवीजांतरंगं
वीजंविधारयति ७४ स्तुत्यानडरूपपिष्टंलज्जालोमू
लमंघ्रिलेपनतः भजलेपादजमूत्रास्पिष्टंवावानरीमू
ले ७५ माहिषहतमहदेवीतिलमधुसितकमलके
सरैः सलेपैः गरहचटकेमविलेपितनाभिस्तब्धेन्द्रियः स्त्री
णांरमते ७६ भल्लातकहस्तीफलदाडिमफलकल्क

साधितं क्षुरतैलिंगमर्दनविधिना कटुतैलाद्धानिलिं
गाभे ७७ घृष्टदुग्धपद्मिनीदलभल्लातकरुकसलव
णानां भूयः परिणतबृहतीफलरससंपिष्टया मर्दने
माहिषीमलमलिनमग्रे लिंगपश्चाच्छैने भवति मूलमि
व मदनविह्वलयुवतीजनदर्पनिर्दलने ७९ कनकरस
स्रावतिन हयगंधा मूलमिश्रपर्युषितं माहिषमिद्रन
वनीतं गतवीजे कनकफलमध्ये ८० गोमयगा दोह
नितपूर्वपश्चादनेकशो लिंगे भवति हयलिंगसदृशो
लिंगं कटिनां गनादपितं ८१ शुभं कविक्रस्य गंधा
व नवनीतं च माहिषं एतेषां मर्दना लिंगवृद्धिः संजाय
ते परा ८२ कपुरमिश्रसैंहडुग्धलेपेन जायेत शोफसं
स्यान्, स्तनि वृद्धिः कठिनभोगावहा ८३ शार्करा सैंधवं माषि
छागीक्षीरविपाचितं भक्षात्तु मर्दयेल्लिंगं भवेत्कविक
शोपमं ८४ एतेकोकात् अथ क्रूरममजननं पीतेतिल
कषाये त्रिकटुहिंगयष्टिमूलं संयुक्ते अपहरति रक्ता
न्तं कुसुममनिरोधं वनरुणीनां ८५ कर्पासवीजमज्जानं
चूर्णितैलेन पाचयेत् तेन संजायते पुष्पं युवतीनां चिरा
त्कृते ८६ नु विवीजं यवद्वारोदं निवीजं कणागुडः पंच
वाणावलावर्तिवंसी ही रत्नानि मिता ८७ योनिमध्यस्थि
ता पुष्पं जनयत्येव योषितां अथ गर्भजननं नागकेस

रुद्रपुष्याणां हरिगोमहिषीणां मदः पीतं स्त्री लभते गर्भं सूतौ
डुग्धान्नमभक्ताशान ८८ लक्ष्मणाशिफाविमूला वाडगपी
नादिनत्रये ऋतौ जाते स्त्रिया गर्भं ग्राहयेत्त्र संगमे ८९
अथ गर्भपातनरक्षा लज्जालुधातकीपुष्पसूत्पलेमधु
लोध्रकं जलस्थया स्त्रिया पीतं गर्भपातं निवारयेत ९०
गर्भिण्या गर्भनीरकं स्तंभयेद्विपतद्ध्रुवं पारावतमले
पीतं महंतंडुलवारिणा ९१ अथ सुखप्रसूतिः कु
वाचसमं खंडगुंजामूले निबध्य कटिमूले सूत्रैः ममभि
रविदानस्सुखप्रसूतिं भामिनी लभते ९२ हिंगुसैंधवसंयु
क्तनमकोशिकपानतः प्रसूते स्त्री कटोवदेमूले वामा
नलेंगते ९३ जरायुजं मृतं गर्भमपतंतं त्वरामये योषितो
पानयत्नेवयादस्थानरणीशिवा ९४ अथ बालरक्षा
ममरहलिकामूलेगृह्णातिसमसूहंते बालकस्य कंठे
वद्धं सर्वदोषनिवारणं ९५ एकावाडगियकानंवीथौख
पर्ष्यीनराष्ट्रमा कंटदंतोत्सवं भूतवेदनो हरेनेत्तणान
अथ यौवनरक्षा मुंडीहूर्णकषायेन भृतं तैलं विपाच
येत पतितं यौवनं नस्याः पानाडतिष्ठति ध्रुवं ९६ मा
केटमूलसंयुक्तमधुकर्षेसमन्विता गतेपि यौवने स्त्री
णां योनिर्गाढाभिजायते ९७ एते योगा रत्नावल्याः
अथ शुक्लवामनलवासौ जातीफलकस्तूरीकर्पूर

घृतवारिसंसृष्टं धूपितमगरुकसिल्लकमधुगुड
धूपैस्सुरवेवासः ९९ स्तसैकेलात्तरीकुष्ठवक
त्रचंदनैः सतत मलयानिलजेवासंवचयमहीपा
लतिलकानां १० वकत्राभ्यंजनातीपत्रैलाभ्यांचप
वकेभवति त्वक्स्त्रविचाभ्यांनीवः कुष्ठपिवाभ्यांच
पाटलावासः १ सुगंधवासः हृणिकुष्ठगनागके
सवार्णां घृताविते मधुपीतकेवांस्पेग सैारभंमत
तेनां २ घ्रातः कुष्ठस्यपद्यूणि लिहेन्मधुघृताबि
ते कांटिसेरसैारभंतस्यदेहस्याश्विजीविते ३ सुध
धूपाः दलमलयजंमांसीसितागुरुनलमधु समां
सैमिलितोधूपोयंत्रेकुंकुमसैारभं ४ चंदनागुरु
कुष्ठानिशिवा सर्जनखैर्वासिता मलयानिलनामा
यंधूपो मीभिः सर्वप्रियः ५ पत्रोपागवत्वावलां
सूरणाहिपदानांभांपिलपाणे रमर्थपेः कुंकुमा
गुरुवं भाभिश्चंदचंदनकोशिकैः ६ दशांगोगोयंम
हाधूपोनाम्नासंमोहनाभिधः त्रैलोक्यंमोहयत्ये
वकामवाणसमः स्मरनः ७ शार्ङ्गधरस्य शशिनत्व
सिरिमदमांसीजलमागोमलयलोध्रयोर्भागः
मिलितैर्गुडपरिमर्दितैर्वेलगरहादीनि धूपयेज्जनः

सा०
१८१

181

सु०

ते धूपदीपिकायाः अथ धूपवर्तिः नखागुरुसिल्ह
कवालककुंडरुशैलेयचंदनघनामाः क्रमवृद्ध
भागरचिता वर्तिः क्षितिनाथकांतेयं १ पद्मप्रि
यः मांसीरीहिमवालुकापिशुनकंगोशीर्षकोशि
ल्पिते वह्नेः प्रीतिकरं नखोऽपि सितापाकोशि
कौनेयागिकं कल्कं भागविवर्द्धितं गुडसिता
संमूर्छितं सर्पिषा धूमकृन्मथवर्तिरित्यभिहिता
सादेगिनां सर्वदा ८ श्रीगोविंदराजदेवानां धूप
दीपवर्तिः सरदारुमरुवमल्लकलानागुरुपाल
हृणीकर्पूरंलघुवामगेहयोगमानेनाहृता दीपवर्तिरि
यं गुंधरसागुरुकुंदरुग्रग्गुलसर्जरसघनकर्पूरं
श्रीवासमसिल्हचंदनमित्यपरा दीपवर्तिरियं १२
पेनपद्मप्रियः इति पाद्मे पदे संकेताध्यानभावा
हावादिवर्णनं परिच्छेदः अथ वालावर्णनं अभ्या
सः कर्मणां समग्रत्वादयति कौशले विधिना ता
वदभ्यासं यावन्नरष्टा मदेगात्तमा १ दशैव विधिर्विध
नेन सर्वगुणसंदरं जनेकमपि हन्यपवादभयादिव
मुख्यादीनि निर्मितानि विधिना २ लावण्यामृतदीर्घि
काकुलगृहं सौंदर्यसौभाग्ययोः स्थलो कलाकरव

न्वकंदलिरियं जीयात्स्मरसंभ्रमाः कृपालोकन॰
कौतुकेन पटुनाशिल्पिप्रमेणादरा दन्येषां प्रश
मे विधाय विहितं सृष्टेर्धजागरूणं १ यकांतसंद
विधानजः कवेधाः सर्वांगकांनिचनरेखकवत्रूपम
स्याः मन्ये महेश्वरभयात्मकरधेनेनप्राणार्थिनातु
वतिरूपमिदं गृहीते ४ केषामप्येते अस्याः सर्गवि
धौ प्रजापतिरभूच्चंद्रोनुकांतद्युतिः शृंगारैकरसः
स्वयंनु मदनो मासोनु पुष्पाकरः वेदाभ्यासजडः क
थंनु विषयव्यावृत्तकौतूहलो निर्मातुं प्रभवेन्मनो
हरमिदं रूपं पुराणोमुनिः ५ कालिदासस्य किंको
मुदीशाणिकलाः सकलाः विचूर्ण्य संयोज्य चामृत
रसेनपुनः प्रयत्नात् कामस्यघोरहरहुंकृतिदग्ध
मूर्तेः संजीवनौषधिरियं विहिता विधात्रा ६ कस्या
पि इति पाङ्गपरिवर्णनपरिच्छेदः १२ अथवयो
बालस्त्री॰ वर्णने यथायथा विशत्यस्या हृदये स्मरः तथात हृदये॰
थावहिर्यातीशंके संकोचतः कुचौ १ कस्यापि ॥
अनाघ्रातं पुष्पं किसलयमलूनं कररुहै रनाविद्धं

रन्तेमधुनवमनोह्लादितरमे अत्रैवतरुण्यानांफ
लमपिचतद्रूपमनघं नजानेभोनाथैकमिहसमु
पस्थास्यतिविधिः २ कालिदासस्य अयमेऊर
भावपवनावन्कवयोः कर्षतिलोकलोचनानि
रनेदेनरपीडनीमवस्थांगतयोः श्रीरनयोःकथंभ
विता ३ दर्शंदर्शामहत्वेमेनमाममुनैर्विभावनीयं
च सुकृतशतकोटिभोग्यंकिमिववपुःसुभ्रुवःसु
दते ४ भ्रुवोःकाचिल्लीलापरिणतिरपूर्वानयनयोः
स्तनाभोगोव्यक्तस्तरुणिममारंभसमये इदानीं
बालायाःकिममृतमयःकिंविषमयः किमानंदः
सादाह्नितमधुरःपंचमरवः ५ केषाममीने
परिहरतिपथापथावधीमाः स्फुरदुरुकंदलशो
भिवालभावम् दृष्ट्वपतिधनषस्तथानथाज्यांस्पृश
तिशरानपिसञ्जयन्मनोभूः ६ समंविलासोऽजूदि
तःस्तनाभ्यांत्रपाविलासेनमहावनीर्णा अवर्तता
लमरुपेवलोकोकांतःप्रकारोववमांहृत्वेणगण्याः
मवंविकसितास्मितेववमितवन्नमन्यहितंतमनुष्क

ल्लितविभ्रमागतिप्राखर्वंस्यामतिः ७ दोमृक्कलित
स्तनंजघनमेसर्वेयोऽङ्गंवतेंडवदनातनौतकणि
मोह्रमोमोदते ८ कस्यापि दोलायांजघनस्थले
नवलतालोलेद्वणालजेते मार्णकंतनुकंटक
हतभियाक्रीवनेक्रीडतियतेत्वंद्दिनिवीदणांस्मि
नमुखीपारावतानांरुतैः सनंमैगप्पविसर्जनायस
तनोः घृंगारमितेवयः ९ विलासस्यनाहृतैरे
वप्रियसहचरीणांशिश्नतयावचोभिः पांचाली
मिथुनमभ्यनामंगमयितुं उपादेमेनोवाविरमति
नवाकेवलमियंकपोलेकल्याणिपुलकमुकुले
दंतुरयति १० मुग्धेः वदतस्यावरणादरः स्तनयु
गोद्गदंविनाप्यंगुलीमुद्रास्तूचितहासस्मासमपिकं
नोमुत्रिकादोरमः निर्यगलोचनवीक्षितानिवचसो
छेकोक्तिसंक्रांतयस्तस्याः सीदंतिशेशवेसमभव
न्कोप्यघनव्याः क्रमः ॥ प्रगल्भानामंतः प्रविशति
मृणोनिप्रियकपोलस्वयंततेद्वैष्टाशानमभिनयेर्वे

जयमिच स्पृहामंतः कांतेवहन्ति नसममध्येति निकटेय
ये वेयं वालाहरन्तिहि तथावितमधिकं ॥१२॥ मुक्ताः पर्य्य
न्तवलगतयः संश्रितालोचनाभ्यां श्रोणीवेयस्य नन्ति न
नृतांसे वेतेमध्यभागः यमेवत्वः ऊरुवमविवतामहितोय
त्वमास्तेतत्त्वाचालाणंग गाविनिमयः कल्पितायौवनेन ॥१३॥
दोर्मध्येतयहन्तिवहलः स्निग्धलावण्यसारः प्रत्यंगं यत्नट
मनमसंस्पर्शयोर्विधृमाणां उन्मांग्रूयन्स्मरतिवमना
दकंभयोर्द्वहमेतन्न्नस्यस्याः स्मरराजपुत्रागाहेतरु
म डागं ॥१४॥ लावण्यामृतनिर्झरेणामृदृशः सिक्ता वि
लोलगास्यलीजातमत्रनवीनयौवनकलालीलाल
तामंडपः तस्मिन्नेषविवेणपीनलतरुच्छायामम
मोस्थितः कंदर्पनिजगजयोयमपरोयध्यापि निद्राः
लसः ॥१५॥ यथायथास्याः ऊरुयोः समुन्नतिस्तथा तथ
लोचनमेतिवक्रतां प्रहामहन्तेनपरात्रनिंरवलाति
सगंतोंतमलिनात्वमाधवः ॥१६॥ केयाममध्येते १
निशार्द्धे धरेवयः संपिवर्णितंपरिच्छेदः ॥१॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अथतरुणीनांप्रत्यक्षप्रत्यगवयववर्णनं तत्रप्रथ
मंकेशपाशः अस्यामनोहराकारकबरीभातिनिर्जि
ताः लज्जयेववनेवासंवक्रश्यामरवर्हिणाः १ वकलैः
भातिविन्यस्तकल्हारंस्वकेशपाःकेशसंचयं शोणितना
द्रैःशरैःपूर्णांतूणीरमिवमान्मथं २ कस्यापि विक
चकलापः किंचिदाकुंचिताग्रंकुचकलशनिवेशी
शोभतेश्यामलाद्याः मधुरसपरितोषात्किंचिदुत्फुल्ल
कोशेकमलइवनिलीनःषट्पदानां ३ पुष्प
स्य स्नानार्द्रमुक्तेषुधूपवासंविन्यस्तसायंतनमलि
केषु कामोवसंतात्ययमंदवीर्यःकेशेषुलेभेवलमं
गनानां ४ कालिदासस्य वलकाश्रमेनोमीनमाद्य
नेत्रिजन्मनः गलयष्टिरिवाभातिवालावेणीगुणो
ज्वला ५ कस्यापि प्राभुग्नांगुलिपल्लवोकचभरेव्यापा
रयंतीकरौवद्धोत्कर्षनिवंधमानमतयाप्युत्पादयाना
दृशां वाहूक्षेपसमुन्नतेकुचतटेपर्यस्तवीनांशुकाश्री
मं कोचितवाकमूलसुभगंवभातिज्ज्रंटीवधः ६ ॥
सिंगापदे अथललाटं अस्याललाटेरविनामस्वीभि
विभाव्यतेचंदनपत्रलेखा अपांडुरन्नामकपोलभित्ति
वनंगवाणव्रणपट्टिकेव १ वालेललामलेखेयंवाले
भलीवराजते भूलताचापमाकृष्यनविमुंःकेकहनिषा

व॰

भा॰ १८५ 184

दि ८ कस्तूरीतिलकं ललिभालेमाऊरमाऊर भ्र
धसाम्यंभजामीतिस्पर्धते शशलांछनः ९ विराजते
स्यास्तिलकोयमेवितोविकंवितभ्रूलतिकाद्वयांतवे
विजित्यलोकद्वितयंदिवंप्रतिस्मरेणवाणोपयुक्षीव
योजितः १० केषामपि प्रपभ्रुवोन्नतलेखपीयो नावो
दयलीलावतरामनंगः स्वचापसौंदर्यमदंममोच ॥
कालिदासस्य भ्रूरेवास्युगलेभातितस्याश्चटुलवक्ष
षः पत्रद्वयीवच्छविनानासावंशविनिर्मिता ११ विक्ष
णस्य प्रथनेत्रे नूनमाज्ञाकरस्तस्याभ्रुवोमकर
ध्वजः यत्तत्रेत्रेचसंचारसूचितेषुप्रवर्तते १२॥ कस्या
पि यामंकदाचविशिखैर्भ्रूवौरेणताडिताः हृत
चैतन्यसर्वस्वामोहयंतेभुजयकामुकाः १३ शार्ङ्गधरस्य
सन्मार्गेतावदास्तेप्रभवतिपुरुषस्तावदेवेंद्रियाणां
लज्जांतावद्विधत्तेविनयमपिसमालंबतेतावदेव भ्रू
चापाकृष्टमुक्ताः श्रवणपथजुषोनीलपक्ष्माणएते
यावल्लीलावतीनांहृदिनधृतिमुषोदृष्टिवाणाःपतंति
वाणस्य नलिनंमलिनंविहाणवनं स्पृशतीमसृशांतौ
नदीस्रोत अपिविजनमंजनोक्षितेविदधानेतविगर्वतु
विधं १४ श्रीहर्षस्य भ्रमयतिशरीरमाधिकंभ्रमयति
चेतःकरोतिसंतापं मोहंचमुहुःकुरुतेविषमंसंवीह

तस्याः शलाकां जननिर्मितेव कांतिर्भ्रुवोरायत

१५

णोन्नस्याः १६ शिलासंघातेनोज्ज्वलधवलधारापरिसरा
निमग्नेन्तः श्यामानिव विषमबाणस्य विशिखान् दृष्ट
प्रस्तावमार्गेष्वपि सपदि ममाग्रे रुजनः कटाक्षानेणाक्ष्या
स्तनिविपिनमोऽङ्कभवति १७ कपोलेपि घणनामा प्र
णाणवाणस्या गायन्ननामस्वजनदृलात तन्नासाभाति
कामेनतूणीवाधोमुखीकृता १८ विल्हणस्य हृयाम्
घोपित्रनवेगगंगान्तैनामाग्रमुक्ताफलवच्छलेन ग्रंने
गसंजीवनदृष्टशक्ति श्रुतिस्मतैनपिबतीव चंद्रः १९
वैद्यनाथस्य ग्रथकर्णपाशौ ॥ सौदर्यपत्रेव कंदौकरेण
संगभीतया स्तुचितौ श्रोत्रपाशाभ्यां पाशाविव मृगीदृ
शा २० नालीदलं कांचनकर्णपाशौ प्रसारयंतीस्मनतुः
कराभ्यां रराजकर्णांतनिषमदृष्टिः शाणा दधाने
वकटाक्षबाणान् २१ विल्हणस्य ताटंकमस्याललित
णायामुक्ताफलैस्माकरवंविधत्ते मुखश्रियाचंद्रमिवा
भिमुखवेदीकृतंताराकचक्रवाले २२ कस्यापि ग्रथक
पोलौ स्वावभन्यविषमंडलमलंवक्रेंदुबिंबाहृतिः उ
द्वेपकज्जृंभमाणाकलिकाकर्णावतंसक्रिया तन्वं
ग्याः परिनृत्यतीव हसतीवोन्मर्पतीवोल्वणं लावण्य
ललतीव कांचनशिलाकांते कपोलस्थले त्रिविक्रम
भट्टस्य ग्रथाधरः तवैषविद्रुमच्छायामरुमार्ग इवाधरः

स्त्र॰

स्त्रा॰ १८५ 185

करोति कंनो गुरयेऽपि पाशाकुलितं मनः २४ मूल्येनापि
स्वल्पकेन साधितेन प्रयोजनं ३ हृदयसहायेन कोऽस्य
न जगज्जितं २५ दमवदमृतेनेकः संदेहो मम पूतापिनाव
घा मधुरमपि केऽद्रातायाम्यप्रसन्ननतं फलं सकृदपि
पुनर्मधुरस्य: सत्रशांतरविजनोवदनयदिहान्यतग
इस्याल्लियादशनच्छदात् २६ केषामपि मृणाधरद
ते प्रयितस्तगाढितवाधरपल्लवदर्पितदंतपदं नमव
त्यदः भुवनमोहनमंत्रपदांकितं किमुत पंत्रमिदं स्म
रयंत्रिणः २७ सर्वस्यैव हि रत्नस्य व्रणोर्वः परिहीयते
दयितायरत्नेन मव्रणाः यात्यनर्घ्यतां २८ कपोरप्यै
नौ प्रणदंतकपोलौ द्विधा विधायपीतां मुकपोलौ
हनवाविधिः ननलज्ञमतिश्वेदविंदवो रत्नावली २९
कपालकैवः यावधावन्कुवलयदशोऽव्यजालेदंत
पालिस्तावनावहिर्गणमधरच्छायया शोणशोचि
कांतिनस्याः परिमलकलाहूतमात्रालिकांत्यावक्र
सासेव्रमनति मुहुः श्यामिकाप्याविरासीत् ३० क
स्यापि प्रयथस्मितं स्मयमानमायतनाद्यपाः किंचिदभि
व्यक्तदशनशोभिसुरवं प्रसममग्लल्लनकेसर सच्छ
मदिवपंकजं दृष्टं ३१ प्रदर्शप्रवालोपहितं यदि स्यान
मुक्ताफलं वा स्फुटविद्रुमस्थं ततोनुकुर्याद्विशद

स्तनस्याह्लाश्रोत्पर्यस्तरुचः स्मितस्य ११ यत्नोर्क
लिटस्तस्य मुखमुखे यदमरशोतैः स्तिथोवंतः कथं
चिद्रूपाजितं सकलमपि तदाज्ञाकांताखवविनिवे
शितं सवसुमनसः धामामोदेशशीवकोपालयो
रमत्नमथरेतिर्यम्भूतेविषंवविलोचने ११ तस्या
मुखेस्यातिमनोहरस्य कर्तृं न शाक्कः सदृशं त्रियायाः
प्रयापि शीतद्युतिरात्मविंवं निर्माय निर्माय पुन
र्विभर्ति १४ ऋनेनतवंभोरुतवाननेनपीयूषभानोः
तलयाहतस्य ऋतस्यद्रूतं प्रतिम्लानगयतावाः स्फु
रंति प्रतिमानखंडाः १५ कयोरपैतौ कोशाः स्फी
ततरः स्थितानि परितः पत्राणिकुंभौजलेपंकमंडल
मुत्पलं विरमयोनीनास्तघाकंटकाः १स्याकुचष्मि
लीमुखेन रवनोहृत्तापि वात्पडतो राज्ञीवेन जिगी
षुणापि नजितं मुखेय तदीयं मुखे ११ विजिकायाः
धिक्षयसंदमनमः ऊरवेः कवितंघः सोमुखेनदि
नविंवसमंकरोति भ्रूभंगविभ्रमकटाक्षनिरीक्ष
णानिकोपप्रसादहसितानिकृतः शशांके १० पी
यनदेवानां प्रनाकाशोवंडः सरसिजदलदंदसहि
तो गृहीतः पश्चार्धेकुटिलकुटिलैः सोपितिमिरैः
स्तथांमुखमसेवैरनिशामयसंमोहजननीकिमस्यानां

रा.
१८६
186

लोयं वदनजगतः कर्नेमुदिता ४८ कस्यापि प्राव
ड्डे दयितामुखप्रतिसमेतिर्मान्तमस्मिन्नपि व्यक्तं जन्म
समानमेव मिलिता मेघुच्छटां वर्षति ग्राम्यद्धोहरिणी
रोहिणीपरिवृष्टे पर्यंकपंके रूहः संकोवादष्णुः स्थि
तस्य न विधेस्तच्छील मुन्मीलितं ४९ मुरारेः जितेंदु
पद्मलावण्यकः कांतावदनं जयेन मुक्तानदेवस्य
रतनश्रमजिलिनलोचनं ५० कस्यापि प्रथकंठः कंट
स्य विदधे कांतिमुक्ताभरणानां तथा नास्याः स्वभावव
त्वस्य मुक्ताभरणानां यथा ५१ शाकहृदेः मातंगाजे
भसंसर्गजातपानकशंकया स्वातीवमुक्ताहारोस्याः
स्फुरत्कांतिजलेगले ५२ वैयमात्रुपंडितस्य कंटस्य
तस्याः स्तनवेधुरस्य मुक्ताकलापस्य च मंजुलस्य प्रत्यो
न्यशोभाजननाद्भूव साधारणो भूषणभूष्यभावः ५
३ श्रष्ठ वाक्रोः दयितावाङ्मपाशस्पृष्टनोयमपरो विधिः
नोवयत्नार्पितः कंठेनायरयत्नपवर्जितः ५४ भासस्य
शाहृबज्जिवलं कावैरूपेतमतिकोमलं स्वहृनेकाव्य
व्रहेजेनवाङ्मलतिकाद्वयं ५५ शाकहृदेः अथ कवे
मुरापेप्रमारयस्ति किं रूसमानिरुद्धमेतान्यशोकविट
पस्य रूतरलेन प्रसेवतन्विनवपल्लवडेवरेषु संक्रा
दयितिप्यामिनन्तस्य यमेव पाणि ५६ न्यस्तानिदं नवलया

१

निकरेकथाचितानौऽखंडशकलानिममेषतर्कैः स्व
स्या निसर्गमत्युपात्तामसरोजमेषामामोचनेकडितिय
न्मञ्जलीवभूव ४७ कयोरपि प्रथांगलः श्रृंगलीश्र
ऊरंगास्याः शोभनेमुद्रिकावलिः श्रोनेववाणैः पृष्ठे
घोःस्मरस्वलरूपपरंपरा ४८ विद्रुमस्य स्वदीर्घामगशा
लितोवाङ्गपर्वमनोहराः तस्याविरेजुरंगुल्यः कामि
नोसेकथास्व ४९ शंकेहृदेः प्रथस्तनौ नयननीरज
किंभवताकृतेमुखे धाम्नीवदर्धविभ्रमाश्रिताः इतिवचो
विनतीतमिवानमुखे वरतनोः स्तनचक्रयुगंबभौ ५०
पृष्ठोधारभिषकेहेकंमलशोभावप्रभावाहितीवका
क्षौमदनौ स्मरद्विपपतेः कुंभौरतेः कंदुकौ कंदौवाङ्म
णालिकायुगलयोर्लीलातामस्यफलेनचौरत्नसमु
द्गकौवहतिमालावणपयोर्गौ स्तनौ ५१ मुकीवंहत्वा
तच्छविफलयुगंयौवनतरोवयः शंकेतत्समदनकोरणाः
कुंभयुगले समुद्रेभोगानांटफकलशायुगमेस्मृतिनः
कुचद्वंद्वंतन्व्यानवनरवपदांके विजयते ५२ केषामपि
स्वद्वेगिकठिनौ निविपीनो समुविजृंभितौ अतएववव
द्विधानौहृदयान्नेपयोधरौ ५३ तन्वंगणाः स्तनमुरमनमु
रवेनप्रकटीकृते हारायगुणेनस्यानंनदतमितिलम
या ५४ काठिन्यमंगेगेर्निविलेनिवस्तकुचौमुवतस्याःशाव

गा.
१८८

187

लोचकाव श्रुधः पलिघावइतीवभीत्यानयाकृतस्तावपि
हातमेतत ५५ यत्नभातितदंगेषुलावण्यमत्तिमेभ्रते
पिंडीकृतमुरोदेशेतत्पयोधरतांगते ५६ एकावलीक
लितमौक्तिककैतवेनतत्याः समुन्नतपयोधरयुग्म
मेवां वक्तुमेनोसियमिनामतिनिर्मलानिकेदर्पशुक्र
धारयानकृतोनवाणि ५७ केषामपि प्रथमयं वयः
प्रकर्षाडयवीयमानेस्तनहृदयस्योद्वहनश्रमेण प्रत्यं^
कार्श्यमिवनजायतास्यामध्योजगामेतिममैषतर्कः ५८
ऊमावदामस्य ॥ कांचीगुणैर्विरचिताजघनेषुलक्ष्मी
र्लक्ष्यास्थितिः स्तनतटेषुवरत्नहारैः नोभूषितावय
मितीवनितंबिनीनां कार्श्यंनिरर्गलमधार्यतमध्यभा
गैः ५९ रत्नाकरस्या ः एवलिवधं ॥ मध्यात्रिवलीत्रिप
थेपीवरऊचवनरेवचपलदृशां छलयतिमदनापि
श्रावः श्रुकंठद्विमनागपिमवलितं ६० एकमेववलिव
ध्याजगाममहाविरुद्धाति नत्यास्त्रिवलिवंधपिमेवमध्य
स्यानभूता ६१ केषामपि प्रथमरोमावली गंभीरनाभी
ऊदमत्निवेश्वारराजतस्यानवरोमराजिः मुखेंदुभीत
परस्य प्रमुक्तिलावण्यमरतमरसिमन्नेमग्नदृष्णाः स्म
वः शार्वसहः एषुजयनभागेनिपतितः ॥ यदंगांगार

त^

णां प्रशमपिशुना नाभिकुहरे शिखेव धूमस्येयं यदिविला
मतिरोमावलिमिषात् १३ कस्यापि प्रथनाभिः म
न्ये समातलावण्यमारगाभं स्वगीदृशां ग्रहग्रथिवे
वगतो नाभिरंध्रं वतस्त्रिवः १४ ऊरुवंजे मैसमासित्रयन
रीतेकांतिनिम्नगे प्रसादनस्ततोप्रशाटहिनीभी
तिमज्जति १५ कयोरपि प्रथनितंबः तोनिनंबस्य
निंदतिवृद्धिं परिजनांगनाः कांचीनवनवग्रंथिप्रग्र
मेनकदर्थिताः १६ विद्भाग्नस्य सकर्णनस्त्ररागीयो
विषयवतस्त्रिंतवविन्यासः शांतात्मनापिविद्धि
तेविस्मस्त्राणोरवेयत्र १७ कस्यापि प्रथजघने वपु
रतुपमंनाभेद्रूर्ध्वविधायस्वगीदृशां ललितललितैवं
गत्यास्मेप्रथमसादिव तदनुसहस्राविद्रेनेवप्रजा
पतिनांस्वयंपृथुलपृथुलास्थूलस्थूलाकृताजघ
नस्थली १८ चटकस्य तस्याः पञ्चपलाशाद्यास्तन्
वास्तजघनेघने दृष्टेस्वाविभिर्याभिस्ताः प्रभावेमन
सायपुः १९ वल्मीकिककवेः प्रथ्यारु पपपन्हतोम
स्मथवाणपातेः शाक्षोविधातेननिमील्यवत्तः ऊ
रूविधात्राहितकर्णं कृतौ तौविन्यासितपयाः स्मतेर्वि
तर्कः २० कुमारदासस्य मन्येतहृदुसंभाव्यहस्तस्तवे
स्तहाविलो वहेता स्पशजांहे तामंतेगतं समतेगजाः ॥

प्रा॰
१८८

188

विह्लणस्य जंघेतदीयेसंतापंयजनस्यान्तरागिणाः वि
नयांवक्रान्तलीवृंतत्रहेतोर्विलोमता ७२ शाकहृदेः हे
मसंजरिमालाभ्यांभातिजंघालताहचं लावण्य[illegible]
स्यानेऊंऊमेनवसम्भुवौ ७३ विह्लणस्य प्रथवर्णाउ
गले प्रमूल्यस्यममस्तणिलाकोटिद्वयंक्रियत इति
कोपादिवानाम्रपादयुगंमस्तीहपाः ७४ जायतःकम
लालक्ष्मीर्यंजयाहनतद्भुते पादहृयस्यमनेभवातिसे
येनकागतिः ७५ विह्लणस्याभो प्रथनखेश्राणिः न
स्याःपादनखश्रेणिःशोभतेनन्नसम्भुवः रत्नावलीवला
वण्यरत्नाकरसमुद्भता ७६ विह्लणस्य नहक्रेनेवस
एयप्रकटिनम सक्त्स्यधिनंयन्मयै नजानेतस्मान्नकु
नेगहणमविरतेजास्यमेनः कलेकः नस्वैद स्यते
मेघनवपिनकरोष्येवमुक्ताऽन्तस्या गार्क्लग्नः प्रा
पांकस्यवाणानखमणिसुसम्न्नापादयुग्मे ७७ कस्यापि
प्रथगमने सलीलमिवसायांतीकामिनीगजगामिनि
उन्नतांविनखज्योतिःपुष्पैर्भुवमिवार्चति ७८ मारयंमा
जनेसर्वंनिरामासकैनसंख्यापा मानेगानांगतिर्याटक
नाटगामीदसंश्रयं ७९ कस्यापि प्रथकांतिः सुंदरी
साभवन्येषठैवेकः केनज्ञायते प्रभामात्रेहिनवलंद
प्रपतेनात्रसंशयः ८० दंडिनः सवयवेषुपस्सराविवेने

पुराखिनः

पु॰

धवलकांतिभुजस्त्विषुतनतोः प्रथमयंप्रविभागदृ
निस्फुटंजगतितिमिश्रनेतेचतद्रोपिकः ८१ भीमूर्ति
रूपेडितस्य ॥ इतिशाङ्कधरेतरुणीसृगवयवर्णा
नपरिच्छेदः १४ प्रथमसमग्रस्त्रीसभावर्णनम् माट
छायैर्नवाटछामुषिताःसममेवते हृदयंगतमेकेषाम
न्येषांचचक्षुषाफले १ प्रभाकरदेवस्य प्रवलोकनम
पिस्मावयतिकुवलयदलवासनयनायाः किंपुनरस
नसमानेसवमसमालिंगनंतस्याः २ कस्यापि सन
मुगमनीवत्तेगंगलितोमध्यस्समुन्नतंजघने इतिवि
षमेहरिणाक्ष्यावपुषिनवेकरहनसवलति ३ मुवि
नवंदकांतेनमहानीलैःशिरोरुहैः पादांभोजमरा
गाभ्यांवेत्रेरत्नमयीवसा ४ मनस्तुभूषापिनवैवतिरं
विनापिहारंहसतीवकोत्या मदेविनापिस्खलतीवभा
वैरवंविनाव्याहरतीवहर्षा ५ कामस्य नहकेयदि
मुद्रितंशशिनयातचेत्स्मितंकासयातत्त्वयदिदारी
नेकुवलयैस्तास्मिन्न्रिशोधियस्त्वा दिकंदर्पथरभ्रुवो
यदिचतेकिंवावदत्स्वमहे यत्सत्यपुनरस्कवस्त्वि
मुखेःसर्गक्रमोवेधसः ६ सौरभ्यंमृगलांछनेयदि
भवेदिंदीवरेवक्रता माधुर्यंयदिविद्रुमेतरलताके
दर्पचापेयदि रंभायांयदिविप्रतीपगमनेप्राप्नोप
मानंतदा नहकेवनदीवल्गांतदयरस्तमूलहलभुग

शा॰
१८९

यतोयतोंगादपयातिकंचुकंततस्ततःस्वर्णमरीचिवि
हृष्टयः यतोयतोस्यानिपतंतिदृष्टयस्ततस्ततःपपाम
सरोनवृष्टयः ७ अकृशंनितंवभागेहाममंमध्येसमु
न्नतेकुचयोः अत्यायतंनयनयोर्ममजीवितमेतदाया
ति ८ अव्याजसुंदरीणांविज्ञानेनाङ्गितेनयोजयता उप
कल्पिताविधात्राबाणाःकामस्यविषदिग्धाः ९ वे
णीविडंवयतिमत्तमधुव्रतालीमंगीकरोतिगुणमैंद
वमास्यमस्याः वाहूमृणाललतिकाश्रियमाश्रयेतेऽ
त्वोत्कंठयतिकामशरान्कटाक्षः १० कालिदासस्य
मोऽनदानदंगस्यविभर्तिविभ्रमंविलेपनामोदमुचः
स्फुरद्भुवः दरस्फुरत्कांचनकेतकीदलान्तवर्णामभ्य
तिमीरवंभंयदि ११ शार्ङ्गधरस्य आलोकाविकुवनिक
रेमनतेस्मनोपिवामयोगंपने कामोनिलीनवांध
परिहृत्यपरमशान्तिमाधाकः १२ कामराजस्य भूसु
गमस्तैर्यंत्ररुक्तिनमेपवाणाःकटाक्षाःकुटिलाति
तांते तथापिपरुणांहृदयंभिनत्ति कोयंविलासोव
नितजनस्य १३ भ्रूपल्लवंधनुरपांगतरंगितानिवा
णाःगुणःश्रवणपालिरितिस्मरेण तस्यामनंगज
यजंगमदेवतायामस्त्राणिनिर्जितजगंतिकिमर्पि
तानि १४ जयदेवस्य वेणीबेलणमेणांकिमु वने
देवशस्योमध्यमंसंस्थानंकिमेदंविहृतिविषमाह्वा

स्य

मः स्तनाञ्चुम्बते रत्यंतीव किं मंतिकेवलितयोः स्त्रि
ग्धाद्दृशोः कांतयः साकूतस्मितगर्भितं किमपरं वे
वक्रं सखीवांछति १५ प्राक्प्रवास इति सामान्य
शृंगारे समग्रस्त्रीस्वरूपवर्णनं परिच्छेदः १५ अथ
विप्रलंभकशृंगारे प्रियप्रस्थानावस्थाकथनं मन
स्विनि विधानेस्मि कोपि तापः प्राणाधिपाङ्गलतांतर
स्थितेपि सरसिजमकरंदगंधबंधुर्वहति यदैव श
नैः शनैः समीरः १ आपातेक्ष्ण तिरोवदं प्रियतमप्र
स्थानकाले जनान्नत्यांतस्थितया तदाननमलं दृष्टु
मिंमुग्धया सोच्छ्वासं स्फमत्तुनिर्भरगलद्बाष्पांबु
धौतं तया स्वं वक्त्रं विनिवेश्य भर्तृहृदये निःशब्दके
रुद्यते २ कस्यापि गंतुर्विवशहृदये हृदये प्रवसत्प्र
स्थपतिनि नदयुग्मजातकंपा निद्रांजलैरविरावे
नेयनाम्बुजाते कांता नतं दमस्थिरविरेपति तिने जैद्दाव ३
मूकिमसहसात कांते कथं विरूदिन प्रयाणोद्यताविन
सा विरहार्दिताङ्गी ततस्तमालोक्य कदा गतोसीत्या
लिंग्य मुग्धया मंदमासमाद ४ लज्जां विहाय रुदितं
विधत्ते यदीतेमा गास्त्वमित्युदितमंगलयोप्रवेःला
स्थितावरः पतितमेव निवर्त्तनाय प्राणेश्वरे व्रजति
किं न कृतं कृशांग्या ५ दृष्ट्वा कांतरनेत्रयाध्विरतं वह्नां

नि १

या.
१८०

190

जलिंयाश्रितः पश्चादंस्तकपलवेनविष्टनोनिर्व्याजमालि
गितः इत्यादिष्यसमस्तमर्थमत्युणागंतुप्रवृत्तः शाठ्य
पूर्वंप्राणापरिग्रहोदर्पितयाशुकलत्तोवल्लभः ६ भ्रम
रुकस्य यामीतिप्रियश्श्रुत्वायाः प्रियायाः कंठवर्त्मनि व
द्धोजीवितयोगाशीम्बोनिस्तरणोचणः ७ लग्नानांशु
कपलवेभुजलतानांदावदेशार्पिता नोवापादशुगेतथा
निपतितेनतिष्ठतिनोक्तं वचः कालेकेवलमंबुदालिम
लिनेगंतंप्रवृत्तः शाठ्यस्तन्व्यावाष्यजलौघपूरितनदीम
वेगारुद्धः प्रियः ८ भ्रमरकस्य प्रहर्वविरतौमध्येवाह्न
स्तेनापिपरेणवाकिमुतनसकलेयातेप्यह्निप्रियत्वमि
हैष्यसि इतिदिनशतंप्राप्यंदेशंप्रियस्यपि यामनोहरं
तिगमनेवालालापैः सवाष्पगलज्जलैः ९ भुजजल
वासुदेवस्य हर्वंम्रेदर्शनिगिनामिनगमादेर्षंडुमः तीरवा
नस्मादेवनिवर्त्तितामितिनिषानैरुकाधरेनप्रियया गा
ढालिंगनवक्रिमस्तनतटाभोगस्फुटत्कंचुकी स्वेदः स्य
ल[illegible]मस्तुश्शिवनरशाप्रस्थानमंगः कृतः १० इतिशा
र्दूलधरेप्रियप्रस्थानवर्णनंपरिच्छेदः ११ अथनायि
कांप्रतिनायकवचनादिकथने स्मर्तव्योदंवयाकां
तेनस्मरविषामयदंनवस्मरणांवेनमोथर्मस्तवमेयतया
स्तं १ स्मर्तव्यावयमिंदुमंदरसुविप्रस्तावनोपित्वया

चुकं^

मत्वं नाथ यदि प्रवासमतिविधिर्ज्जातिस्मरत्वं मम एक
स्मिन्नपि जन्मनि प्रियतमे जातिस्मरत्वं कथं प्राणाः पां
थसमं न वैव चलिताः कायापि जन्मैकता २ कस्यापि
प्रपनायकं प्रति नायकोक्तिः गच्छ गच्छसि चेत्कान्त पं
थानः संतु ते शिवाः ममापि जन्म नत्रैव भूयाद्यत्र गतो भ
वान् ३ सद्यो विरहे नाथ देहस्पर्शं जनं मम पद्कते
त्वां कंदर्पः प्रहर्तुं मानशस्यति ४ पत्नैर्हृदितः लोलैः
लोचनवारिभिः सशपथैः पादप्रणामैः पत्यैरम्याला
विनिवार्य्यं निरूपणाः प्राणेशस्वं प्रस्थिते पुणपादेवज
मंगलं सदिवसः प्रातः प्रयातस्यते यत्नेन्हेवितमीदि
तं प्रिय मया न निर्गतः प्रोष्यति ५ अमककस्य प्रपनाय
कं प्रतिसखीवाक्यं याविंवोष्ठरुचिः क्वविद्रुममणिः सवे
पितालब्धवान् हासश्रीः स्फटशस्त्वयोभिवपि किंमुक्ताफ
लैर्भूयते नत्कान्तिः शातशोऽपि वक्त्रिं तं प्रेवैर्हेमत्रः कुतःसे
त्स्यति त्वत्काररत्नमयीप्रयासि दयितां कस्मै धनायाध्व ६
शिवस्वामिनः श्यद्वर्हिःषिदर्डेरारवशुतिप्रदीर्णाणोयाधाउ
षिचोतहिशुषिवंदरुज्जुष्ठिमवेदेसद्दिषिप्राहृषि मा
मामुंचऊचाग्रसंततपतद्वाष्पाऊलोबालिकां काले
कालकरालनीलजलदव्यालम्भभासविषि ८ वाणभ
दृश्य इति मार्ग्गे पथे नायकादिवचनकथनं परिच्छेदः ९

अथविरहिणावस्थावर्णनं शशभृन्मवपल्लवेशाणां
केमकरंदस्रुतिवाणोमरोजे अप्रियमसमकुङ्गात्र
स्नेनेतिलकुसमस्फुटचंपकौघदाम्न १ विश्रम्यविश्र
म्यवनद्रुमाणांछायासुतनवीविवचारकाचित ननस
रीयेणाकरोहृतेन निवारयंतीशशिनोमयूखान् २
अस्रमितविषममंगामुकुलितनयनोत्पलामृङ्गः
स्वसितिध्यायतिकिमपिलस्वंनितंयोगाभिद्वद्वेव ३
कस्यापि परिम्लानंपीनस्तनजघनसंगाङ्गभयनस्त
नोर्मध्यस्यांतः परिमिलनमप्राप्यहरितं ४दंव्यस्तत्व
लंमृणभुजलतादेयवलनैः कृशांगयाः संतापंवदति
विसिनीपत्रशयनं ४ श्रीहर्षस्य हस्यमानेपिहृदयेस
गाद्यामसमध्यामित्रिना स्नेहलस्येवयनस्यौनदस्मर्य
मिवाभवत् ५ लिखतिनगणायतिलेखानिर्भरबा
ष्पांबुधौतगंडतला अवधिदिवसावसानेमाभूदिति
शंकितावाला ६ मालिकायाः अयातेस्नेभानोस्त्रितश
कुनतीरेषुतरुषुस्फुवस्तंध्यारागेशशिनिशानकेक
लमलिवप्रियप्रस्थाणध्याननहिगणाविरहोस्कंठितह
शातदावथंतस्यामरणमपियत्नोत्सवपदं ७ भलट
स्य मातोरणांतिकमुपेत्यदिशावलोक्य निःश्वस्य
दीर्घमुपधायकरंकपोले मन्मावतेप्रवतपवमसंभ्र

न

मात्वां ज्ञात्वा मन्मनेविलिखते त्वत्र न किं किमासीत ९ ए

च्छीयवस्य भ्रांतः पांथपथिनयानपथिकः कश्चित्त

मासादितो बालेनेकपातानि कीदृशाः इति पृच्छ्यायतो

वल्लभः यंदृष्टुमस्य दाजनस्य भवतः स्फोरेसुदालो

वने सत्वेयोदयितो ममेति पथिका याविषमोहं गता

रण्यावजे करुणानिधस्य वतां गच्छेः कश्चित्पितः स्मरसि

पुत्रकनिर्घृणस्य ३ कैव मे गत मायत मायतनाद्यापांथ

स्त्रियाप्रहृदितं करुणोदितोते १० कस्यापि नवंगणा

गुरुसन्निधौ नयनयोर्यद्वारिसंस्तंभितं तेनांतर्गलि

तेन मन्मथशिखी सिक्तो वियोगोद्भवः मन्येन स्यति

रस्यमाणकिरणास्तेषाम् विनोद्भूतातासामामोदसमा

गतालिसरणिर्व्यंजेन धूमावली ११ कस्यापि मुग्धा

स्वमसमागते प्रियतमेन त्वाणिसंस्पर्शने त्वात्वाऊवि

नयाशशीवलनयासंभाव्यकोपात्किल मामावल्लभ

संस्पृशति सहसा पूर्न्यं वदंती मुहुः सख्यातो हसिता

सचिंतमसकृत्संकोचमागात्मनः १२ रुदस्य पतानि

निः सहनतो व समं जमानि श्वत्यमनः पिशुनयंतिगर्त

गतानि पतेवतीरवनरवः प्रयंतिनापमालं वितोज्झि

ततरुदयितैः प्रवालैः कालिदासस्य शीघ्रंभूमिगर

हे गरहाणावसतिं प्राप्तेः किमुक्रीडसे प्रामांपपपसि किं

९

शा.
१८८

192

नंदेवहनेकांजोनतांगवादोदे इत्येमन्मथतीव्रसंज
वन्नषोगेहेश्ववामश्रुवा मुत्रस्छंतिऊरंगलांछनभया
दीनाः सखीनांगिरः २४ विन्यासस्य शय्याप्रष्पमयी
पराममयनामंगापिणादत्तेन नाभ्यंत्यतिकनालहंत
नलिनीपत्राणिदाहोक्षणा न्यस्तेयन्तनमंडलेमलय
जेश्रीणांतरेदशपते कायादासुभवंतिपेनिलसुखाभू
षासगालोऊगः २५ मदनदहनशुष्यत्क्रांतकांताऊवां
तर्यंनमलयजपंकेगाढवद्दाविलोप्तिः अपरिवित
तपदोलस्यतेलिनिमग्नः प्रावरवज्रसमेघोरेषघ्रवो
वस्रेषः २६ ॥ इतिशार्ङ्गधरीयेविरहिणीअवस्थावर्णनेप
रिच्छेदः २८ ॥ प्रथमानायिकाप्रतिसखीवचनं पद्मागुग्र
थितासुविंडनिकैरेक्तिकाफलस्पर्धिभिः ऊर्वंत्वाहरह
महारिहृदयेहारावलीभूषणं बालेबालमृणालता
लवलयालंकारकांतेकरे विन्यस्याननमायताक्षि
सुकृतीकोयंत्वयास्मर्यते १ कस्यापि श्रामता मवलं
बा केसरलता मेकेन पुष्पांजलीं सव्ये निःसहया
नितंबफलकेकृत्वा करांभोरुहे ॥ आमील न्नयनाग्रको
नसलिलं स्रावसस्य निःश्वस्य वा कस्येदं हृदयं सोदृढं प्र
तिदिनं यम त्वयास्मर्यते २ प्रलमवलिते ःश्रमार्द्रां दें
मुङमुकुलीकृते ः लाममभिमुखेवेलेजालोलेनिमेष

परास्रुवैः हृदयनिहिते भावबद्धे तवमङ्घ्रिदेवतोः
कथयकृतकृतीकोयंसुस्थोनयायविलोक्यते १ प्र
मत्तकस्य उज्जृम्भाननमुलसत्कवलं लोलभ्रमद्रू
लतं स्वेदांभः स्नपितांगयष्टिविगलद्व्रीडं मरोमांच
या धन्यः कोपिसुवासयस्यवदनेव्यापारिताः सोप्र
ते मुग्धे इयमहाविक्षेपनपटलप्रव्याः कटाक्षच्छटाः
धनिकस्य मन्मथमदनः श्रीमानेषत्वयावदिलक्ष्यते
किमिति सखी विभ्रमाभिति बजाभि निजालयं यदपि
मकरध्वजोत्थितोत्कंठकरेव शरासनेनतदपिपरितोदृष्टि
दैयाघुनः सविलाग [illegible] ५ हृदमतः मुग्धेदोलति
कांतिथायकृतो हावोपरोधस्तु पानीलग्नोरुदतीग
नासिवभमानस्योमदीयांगुके कालेस्मिन्कस्समाक
देहिगुणीतेप्रेमोत्सवरागिणां गच्छत्वयनवमदृक्
ये मुक्तस्त्वयावलम्भः ६ [illegible] भीमस्य विकुंते
दिवसल्लटीमयमदत्पश्चावलंब्यां सुमान संप्रत्यंउ
चितांथकांवपटलैर्नवालकाध्यो वभन पर्यंतविग
वेषमनः शशिमुखिद्दारस्यलीनोरणास्ते भालेवि
तवाद्भवलिरुदतीकिंत्वपद्यः पश्यसि ७ [illegible] वं
द्रितस्य गोपायंतीविरहजनितंरुः खमग्रेगुरूणां
किंत्वमुग्धेनयननविसृतंवाष्पपूरंकरणान्सि यकेनमें

नयनपटलैरेषश्रांतीकृतस्तेशश्यापांतः कथयति
दशामात्मपेशाश्रमाणाः ८ मुखे पांडुच्छायेनय
नयुगलेबाष्पतरलेनत्रुः नाम्नावाचोगतमविशदं
धैर्यविगमः भिषंमुक्ता मूढे कथय. मिनमेमारवच
नाम्नस्याकैनेयंतवसाविमुहूर्तेनपतिता ९ शा
होरेविरतिः समयविरागयत्रामेनिहृतिः परानामा
ग्रेनयनेयदेनदपरंयचैकनिष्टमनः मौनंचेदमिदं
वपुस्त्यमविलंयच्छिश्रणाभातिनेनद्रूपामसवियो
गिनीकिमितिमेःकिंवावियोगिन्यसि १ राजशे
खरस्य इतिशाङ्गधरेनापिकाप्रतिसखिवचनव
र्णनंपरिच्छेदः ४१॥ अथवियोगिनीप्रलापः प्र
स्थानंवलयैःकृतंप्रियसखैरस्रैरजस्रंगतं धृत्यान
क्षणमासितंव्यवसितंचित्तेनगंतुंपुरः यातुंनिश्चि
तचेतसिप्रियतमेसर्वैसमंप्रस्थिता गंतव्येसति
जीवितप्रियसुहृत्सार्थःकिमुत्सृज्यते १ अमरुक
स्यचमश्रामनङ्कःरोपःसङ्कोत्तनविस्मयः तंस्मरसा
सदाकेपिदहसीतिकिमुच्यते २ कस्यापि वरमसौ
दिवसोनपुनर्निशाननुनिशैववरंनपुनर्दिनं उभय
मेवसाविव्रजतुक्षयंप्रियतमेननयत्रसमागमः ३
कस्यापि मुरनिनियमुपैतिमानेनिद्रागाणायतिन

स्वगुणात्मनोनदोषात् विगलतिरजनीनसंगमा
शाबजनितनष्टसत्त्वतांनचानुरागः ४ विष्णुस्य पं
चवंतन्त्रेरेणभूतनिवहः संहेविशंतीषिते योच
त्वांदुहिणशुणाम्पशिरसाभूयोपिभूयानमनहापी
ड्यपयस्तदीयमुकुरेस्यातिसदीपालयव्याप्तिव्याम
नदीयवर्त्मनिपवातनमालहृतेनिलः ५ आकाशोपा
लेः हृतोनाशोपिनःकेटस्पर्शसंरोधभीकणा ३ हानी
मंतरेजाताः सरित्सागरपर्वताः ६ वाल्मीकिमुनेः
मृगयस्येनवद वियंवदकिंवदामिकिंसुरूपवानसि
मुखेपतितेनशशांके असमार्धविंबगलितेनसुधारसे
नसंधानमेतितनवकिंनजरामरुवपः ७ विष्णोस्यपि
पुरीवसतोमंवासोयंशिखिरहिमानिलोविषमि
वस्यपरषिमर्षामितउनोतिमनोगतो हृदयमदये
नसिवेवंपुनर्वलनेवलाक्रवलंयदशावामःका
मेदिकामनिरंकुशः ८ नयदेवस्य विरमनविरम
नमोत्मानलिनीदलनालहृतपवनेन हृदयगतोयं
वह्निः क्रुद्धिनिकदाचिज्वलत्येव ९ कस्यापि याःप
पंचनिषिपस्वत्पर्यस्ताःसाविपोषितः अस्माकंनग
नेकोनेगजानिद्रापिवैरिणी १० विभेमिसमयेसंवी
स्यभ्रमरीभूतकीटकं नखानादागतेपुंस्त्वेतनमादृशं

था० १५५

194

तिःकथं ११ यास्यामीति समुद्यतस्य वचनेन विश्रमसा
कर्णितेन गच्छन्न हृष्टे उपस्थितो मुग्ध इव सौधाह्मयति इह नवी
नच्छन्ने भुवनगगनान्तस्मिन् भवने प्राणास्तु एव स्थिताः स
खि लिखितजीवितव्यमिति नीदं भादहतोऽस्मि १२ के
षामपि इदानीं तीव्राभिर्दहनस्वभाभिः परिवृतो म
मास्वधं कथं किमुत्ताविरजन्या मुदयते प्रपंचमुपेव
द्रः किमिति मयि तापंचकटयन्त्यनाथानां बाले किमि
व विपरीतं न भवति १३ पृष्टिकस्य यात्रामेगलमंवि
धान वचनाय ग्रे सखी नागतो वाष्पांतः पिहितेन लो
गनजेन तडनस्त मंडले प्रतोशस्य मदीस्तणापित
टघाः कृष्णादतिक्रामतः किंत्रीडाहननयाम या भुजल
पाशेन कंठे पिनः १४ कस्यापि इति शार्ङ्गधरेविये
गिनी मलयपवनं परिक्षेप्टः १५ प्रणतापके व तिहूती
प्रेषणां प्रपूजितैवास्तु गिरींद्रकन्या किं पदपातेन म
नो भवस्य यथासि वातीमरसो किदसादासः पतिः
पादतलेवभूतो १ विक्रमस्य इतिं व्यतनगोग्रवाम
वपलः पयामास्त्मोभिर्दिशः संदेशः सरहस्य एव वि
पिनं संकेतकावासकः मृगा मृग यद्मेव संतकृतन्न
नोनयंत्यन्यथा गच्छेत समस्समागमाय निपुणोऽवहंत
नेदेवताः २ कस्यापि नन्वमंदिशा निमदयो द्वितयाउ

ता०

त्र०

पयान किंचन किलाभिदधे निजमैद्धिसंदमनिशंनि
श्रितैः कृशितं शरीरमशरीरशरैः ३ माधकवेः प्रा
णेशा विरक्तमिति दियं मदीया तन्नैव नेया दिवसाः कियन्तः
संप्रत्ययोग्यस्थितिरेष देशः कलाधरेदोषपितापयंति
वल्लभस्य जीवामीति वियोगिनीयदिवदेमैनेवहूनाक
र्णायस्मेयमविष्यतीति मरणोकालात्ययः किंकृतः
प्रागेतस्याभिहोति संप्रति समेवेसंभावनानिःफलाः प्राणैः
संप्रति याहितानालिलिखितं तत्कूटिस्थिन्नेदमं ५ लोमो
नकस्य प्रवल्लभेन वियोगिनियतं सभगवानमेवज्ञाना
ति मन्मथशरानिपतमेहृदिमेकणमत्यथावमसि ६
कस्यापि ३ लेख्यापि साविवचः समस्विता मुक्तस्यालजा
मलेभिष्टा प्रीतिभरं निरस्यवनिजं सैषाभाग्यगर्वमनाक
श्रान्तां केवलमेवमन्मथगुरोरादायनवंनमपारुणनिःशे
षविलासिवर्गगणनाचूडामणिः संस्मृतः ७॥ इति ॥
शार्ङ्गधरेनाथकं प्रतिहृतौ प्रेषणीयपरिच्छेदः १०॥ अथ
वियोगपद्धत्यावर्णनप्रलापाः ॥ लोके देशे वनेविनःशाते
ससरिता मृधीरुद्धकान नेयन्नेनापि नयानिलो वन
पथ्यंकांते निजाननमपि ३ कौवपुरसार्थकहवमधःशा
लम्यमासे दशोनामाणांपथिकस्तथापि किमपि ध्या
यन्नयूर्वीत्यते १ मातन्नीतिविनकस्तनीतिविकसनीला

प्रा॰
१९५
195

ब्रनेत्रेतिच सैरं संचरतीति वक्ति मधुरं वाचं विचित्रामपि
हम्यं विद्रुमपाटलाधरपुटो सीमंतिनी ध्यायतो रोमांचो
रुदितं स्मितं प्रलपितं पांडुत्वमं जायते २ कृपारपि
प्रियाविरहितस्यास्य हृदि चिंता समागता इति मत्वाग
तानिद्राकः कृतघ्न इवापमते ३ श्रीलाभट्टारिकायाः क
र्पूरांबु तिषकभाजि मलले रंभोजिनी मादले रालीर्णी
पि विवर्तमानवपुषः स्वल्पस्वजः संस्तरे मंदोन्मिषद्
दृशः किमपदं भवनस्याकाप्यवस्या तदा यस्यां चंदनचं
पकदलश्रेणापि दिवक्ष्ोपते ४ त्रिविक्रमस्य प्रणवि
योगिनः प्रलापाः यदि प्रियाविप्रयोगोपि कल्पते दीनदी
नकं तदिदं दग्धमरणं पुण्ययोगेन कृपास्पति ५ दग्धम
रणस्य दिव्यवस्त रहं जातः सरोगोपि वहेषा ? हस्यो
येन पयसामि देवां न वरगतां प्रिया ६ चौर्यमित्रस्य तद्रु
सकमिति ज्ञात्वा तां प्रति प्रहितेमनः तन्न तत्रैव रमते
हताः प्राणानि तावद्ये ७ कस्यापि तूनमयं मेपापः को
नाविरहो रसायनीभूतः वर्षसहस्रान्यधिकाययामिक
षमन्यथा दिवसात् ८ भ्रमयनलदानं भोगभाभ्रमोच
यचातनकान्कलय पितावि नः केकोत्कंठाकदेवपकेन
कानविरहिणिज्जनेमूर्छालब्धा विनोदयति वाप्यामक
रुणाघ्नः से ज्ञाप्याधिं विधाय किमीहसे ९ भवभूतेः

चंद्र

दूरये

ज्ञानेकोपप्रवाङ्मुखीप्रियतमास्वमेघुदृष्टा मया मामं
सेस्पृशपाणिनेति रुदती गंतं प्रवृत्तातनः नोयावत्
विरम्य चाटुकशतैरश्रास्य पामिदृणा भ्रांतस्तावद
हंशठेन विधिनानिद्रादरिद्रीकृतः १० निद्रादरिद्रस्य
तेमे महाविरहवह्निशिखावलीभिरापांडुरस्तनव
ते [illegible] प्रियायाः मन्मार्गवीक्षणनिवेशितदृष्टि
हष्टेः नं कुमिकुमितिवाष्पकणाः पतंति ११ कुमिकु
कारस्य नेमेङ्ः त्वं प्रियाहृदेनमेङ्ः त्वंहन्तेतिमा इति
तिश्चित्यपोचामिवपत्नस्यानिवर्तते १२ वाल्मीकेः
इतो विघ्रसंजनस्फुरितमसकृत्तग्लापयतिमामितः के
कानेका हरति हृदयं निर्दयमिदं इतो वामः कामः प्र
हरति मुहुः पुलकितपयोगतासिंव हृदेव पलनयने प्रा
एयासि यतः १३ गोविंदस्य केशैः केसरमालिकामपि वि
रंया विध्नतीविधत्ते पाणाव्रेषु विलेपनं च नमपि त्वल्ले
नमोऽकृदमा दीयस्यापिशिखांनवासभवने याक्रोति
यावीदितं तापं सा विरहानलस्य महतः सोऽकृकण्ठश
त्याने १४ यस्यापि प्रपसरतिनवक्तृषो मगाद्दीरजनिरि
यं न च याति नैति निद्रा प्रहरति मदनो निकृः रवितानां
वंतवक्रेणाविमुखीभवंत्यपापाः १५ त्रिविक्रमस्य हृदि
विमलताहारेणायं भुजंगमनायकः ऊवलयपल्लवे

शा॰
१९६

196

लीकं देन सागरलघुतिः मलयजरजोनेदंभ स्मघृणा
रहितेमयिप्रहरमिस्रभ्रांत्यानेगकुथाकिंग्धावसि
पार्श्वौंमाऊकहतमायकममंभोवींचमारोपय क्री
डानिजितविश्वमूर्छितजनाघातेनकिंपौरुषं तस्या
एवस्मरगीटशोमनसिजपेऽबेलकटाहाणगशेएगीजगं
रिंनंमनागपिमनोनायापिसंभवते १७ जयदेवस्य
नौ यदिस्मरामिनंतंवीनीविनागाऊतोमम प्रय
विस्मरत्यजीवामिजीवितव्यमनेनकिं १८ कस्यापि
पादांगुष्ठेनभूमिंकिसलयरुचिनापदेशायनेती
व्याजाहपाववर्णेपिसितणावलेलोचनेलोलतारे व
क्रुंहीमत्रमीषस्फुरदधररुटेवाक्यमर्भेदथाना यत
मांनोवाचकिंचिन्निम्यतमपिपुरतोमानमंतनडेनोति
कस्यापि श्रीडायोगात्रनवदनयामनिधानेगृहां वेधे
कंपस्तनकलशयोर्मन्मथंततिरस्य तिष्ठन्मुकंकिमु
विनतयायत्नसंस्पृज्यवाधं मध्यामकस्मात्कितहवि
लीहाविनेत्रांतभाराः २० वलयघासितः यातः किं
न्मिलेनिसंदरिपुनष्टिंनात्मयामत्कने नोकार्यमन्त
रोकशासिकण्ठयंत्वेवंमवाष्ममयि लज्जामेयरतार
केणानिपतनपीनाश्रणावद्धशा हष्टामेंहासिनेनभा
विमवणोत्साहस्तपात्रवितः २१ कांतामुखेस्वरतके

१९

२९

लि[illegible] विमर्दसंजातघर्मकणविछुरितं रतांते प्रा
पांडुरं विलसदर्धनिमीलितांक्षं संस्मरतो रे हृदय किं
शतधा न यासि २२ अद्यापि तत्प्रचलकुंडलघृष्टगंड
वक्त्रं स्मरामि विपरीतरताभियोगे आंदोलनश्रम
जलस्फुटसांद्रबिंदुमुक्ताफलप्रकरविछुरितं प्रिया
याः २३ निद्रार्धमीलितदृशो मदमंथराणि नाप्यर्थ
वंति तव नाम निरर्थकानि अद्यापि मे मृगदृशो मधु
राणि तस्यास्तान्यक्षराणि हृदये किमपि ध्वनंति २४
अद्यापि तां कनकचंपकदामगौरीं फुल्लारविंदवदनां
तनुरोमराजिं सुप्तोत्थितां मदनविह्वललालसांगीं
विद्यां प्रमादगलितामिव चिंतयामि २५ अद्यापि सा
मनसि संप्रतिवर्तते मे रात्रौ मयि क्षुतवति क्षितिपा
लपुत्र्या जीवेति मंगलवचः परिहृत्य कोपात्कर्णे
कृतं कनकपत्रमनालपंत्या २६ विह्लणसेपते
आसन्नमार्गमतिलंघ्य न तेन मूर्धा पक्ष्मांतसंगव
ल्लितेन मुखेन यांत्या आरोपितांःक निषेधमपि पंक
जाक्ष्या साकूतहासमननति प्रकटाःकटाक्षाः २७ क-
स्यापि मुखं तस्याः स्मितसौरभं किंचिदंचलं मे हृतं म
दालोकनलोलाहं स्मरतामत्वमर्थयाश्रुपाः २८ प्राहुअर
स्य इति प्राकृ॰ पवे वियोगावस्थाव्याख्यानं परिछेदः १०२

क.८

शा. १६७ 197

त्रपयतायस्यायेहस्तुकिः मास्मदत्तवविरहेहन्तत्रिय
न्मात्रलोचनामपदि पतावतीमवस्थांयातादिवमेरिय
न्मात्रैः १ हृदस्य शुगेनेगजरङ्गतवहस्पन्दद्धिध्यानमस्त
केटतोदःकरकिसलयदीर्घपाणीकपोलः श्रमेवेणि
कुचपरिसरेवेदनेवाविमौनेतस्याः सर्वंस्थितमपितव
त्वांविनाक्वापिचेतः २ देमेदस्य रहीनेतांहूलयविज
नववोभिः कथमपिसवत्येनर्भूत्वासभगविगतायाम
पिनिशि नष्टैवास्तेहलाकलितफणावलीकिसालय
स्येवास्यतस्याःकम्बुकफलपालीपरिचिते ३ विलु
णस्य कुसुमशयनेष्वंगंतास्पन्दनेनाविवर्तनेवदन
पवनैः श्यामछायोवभूवसवीजनः हृदयनिहितः
शीतालेपः समीतिरवंकरोत्यत्रकठिनावस्थातस्याः
तवैवमपेरणे ४ गतमेकामूर्छाभवतिपुनरेत्याय
दनयोः किमप्यासीन्मध्येसभगामकलायामपिनिशि
लिखित्वास्तेतस्याःकुसुमशरलेखंतवकृतेसमाभिस्व
स्मीतिप्रथमपदभागोपिनगतः ५ तस्यामह्नाविरह
वह्निशिखाकलापनमेस्थितोसिहृदयेमनतेप्रिया
याः प्रालेयशीकरसमेहदिमाकपालोवालातरंगव
मतिनैवावलतवदीये ६ कथंचापि दृष्टेवदमसिपल्ल
ननमासिक्वांमांगानस्यायासिस्फ़ोनिर्मलनेजमित्वयि

गते हृदंति जनेप्रियासि स्मरासः कैरवकोरकीयति सुवं तस्या
सरोजीयति लीरोदीयति मन्मथो मरगटरेणाटं कंदकीनी
यति ७ भलटस्य आवासो विपिनायते प्रियसखे माला
पिजालायते तापो निःश्वसितेन दावदहनज्वालाकराला
यते सापि त्वद्विरहेण हंत हरिणीरूपायते हा कथं कंदर्पो
पियमायते विरचयन् शार्दूलविक्रीडितं ८ त्वामपि वि
वहः प्रान सेहेन यनामीलन विलयानयाते वसनिकथ
नसौ रसालशाखां विरहेणाद्य विलोक्य भक्षितानाद्या ९ जय
देवस्त्रैमो प्रयानि मदहनकोन वियोगवह्निः सरसुतांशुि
यतमो हृदि वर्ततेयः इत्याशयाशापि मुखीगलद्गुवारि
धाराभिरुष्णामभिषिंचति हृत्प्रदेशं १० सखिभिसो
याचे प्रविनतशिरास्त्वामिदमहं नचेदास्ति प्रीतिः कृतत
दपिकारुण्यकणिकां अवस्थामातस्याः सकृत्मयम
स्यां किमपरं प्रमोहो विश्रामस्त्वमथमरणं वा प्रतिकृतिः
गोष्ठाभिनंदस्य अपि न्निं मनयनांबुवंप्रष्टुकृतेनापः सरवी
प्राहिनोदेत्वं त्वस्त्वमशेषतः पविजने चिंताग्रुरुभ्यो पिना
प्रयथः किल निर्वृतिं व्रजति साप्याशैः पदं गवियते विस्व
वोभवविप्रयोगजनितं दुःखं विभक्तं तया ११ समरक
स्य तां चिंतापरिकल्पितं सुभगमासंभाव्य वामा चिता
मूर्त्यालिंगनसंवलस्तु प्रगेनामानमालिंगति किंचा

रा॰
१९८

198

स्पृहितहृदयाश्रममनीमं प्राप्य मूर्छां चिरात्समुज्जीवति
करणाम्बलमिलितैस्वसामसेन्द्रान्तैः १६ नीरागं स्वगला
छ्नेषु स्वमपि संनेत्रनेदर्पणो उल्लाकोकिलकूजिता
दपि गिरं नो शृण्वत्यात्मनः चित्रेऽरुस्मरदाहृदापि निष्ठुन
देधापि ऊष्माशुष्ये सा बाला समभ्रान्त्रिये व्रतिपदं प्रमापिकं
पृष्ठिता १४ उन्मीलंति नवैलं नीहिवहन्तिसौमां चलेनाह्
रण क्रीडाकाननगा वसन्तविलपन्काताः स समुत्रासय इत्थं
वंचलद्दक्षिणानिलकुहूकंटेषु सोकेनिकव्यापाराः सभ
गवदीयविरहेन साः सखीनां मिथः १५ स्तुल्कविमिश्रस
वंधैतिलनपित्तवोनुसरनैर्धारागरेहवते सेगर्जति प्रति
हूलवातनिनदे ही रिस्थितादनिनः इत्येवं गमितो वचन
व्यतिकरः सा राजपुत्री पुनर्वीतोऽनकदैवधुष्मरभौके
नपुनाविघाते १६ इमापनियमस्य संग्रामेः वपिवासरेत
णमस्तुत्वहामिवानायनेवारंवारमुपेत्यानिःश्रूपतया
निश्चित्य किंचिद्धिरं संप्रेत्यवनिवेश्य केलिकुहरीः सास्वं
सखीभिः शिशोर्माधव्याकलहारकेणाकरुणाः पाति
गृहानिर्मितः १७ विमुंचत्या प्राणांश्चिरविरहजः त्वामहत
यानयामेदिष्टेनैकदिनस्वदयापश्चिममिवं प्रपर्यन्तालो
कामनमविपिहतागाः सलिलदा यथानेयमेवाव्यसनलच
येदीयन इति १८ किंएहेनऽतनवमिनोगाम्यन्तां मा पिया

नाहर्षमार्गे दिवसमविलंबे साश्रमेकामयैवं दृष्टुं दृष्टुं
मितिरभसोऽस्त्रीवमालोकयंती हहे हहेन भवति भवा
निस्तुदसूर्यमूर्वं २१ केषामपि विज्ञोकीर्णादपि विष
धराङ्गीति भानो निशायां किं नहमस्त्वदभिसरणे साहु
संनायतस्याः ध्वांतेषां न्यायदतिनिम्नतावालयं संप्रका
शान्नास्याः पाणिः पथि फणिफणारत्नरोधी व्यपायि २-
हरिहरस्य संकेतनकुंजभुवि साशयनो पथानव्यालेकृते
स्रमकुंडलिनं न वेद तंकं टलग्रघनवंदनगंधलब्धल
त्रैव निखिलमुवास चिरायसोपि २१ कस्यापि मा गच्छ प्र
मदाप्रियप्रियशाते रभ्यर्थितस्त्वमया बालाप्रागतमा
गतेन भवता प्रोमोस्त्वदस्यापरां किंवास्याः कुचभारति
सहतवैंधेगे वनंगाकुले स्मृत्वकंचुकजालकैर्वदिनं
निःस्वत्वमस्मिंगृहे २२ इति शार्ङ्गधरे हत्स्वनसि वर्णनेप
रिच्छेदः १.१ अथ नायिकां प्रति नायकावस्थावर्णनमे
देपाणावोने पदपाहलीन हृदयोरूपालंकारभावना
निष्ठाणः कविभिर्विवेचितनिर्दस्तरुणीनवार्थपरंसम्भवा
कस्यापि विकिरति मुहुः श्यामानाप्यांगश्वेतमद्भीदनेश्वे
षानिमुहुः कुंजांतकंनेमुहुर्भेविनामप्यति रवयति मुहुः शा
य्यां पर्य्याकुलं मुझीनेतेन मदनकदनाक्रांतः कांतेप्रि
यस्तव वर्तते २ सामांद्रस्यातिवस्यति स्मरकर्याप्रत्यग

मालिंगनैः प्रीतिं यास्यति रंस्यते सखि समागत्येति निर्वि
ताकुलः मार्गं पश्यति वेपते पुलकयत्यानंदति स्विद्य
ति प्रत्युद्गच्छति मूर्छति स्थिरतमःपुंजे निकुंजे प्रियः ३
पूर्वं यत्र समं त्वया रतिपतेरासादिताः सिद्धयस्तस्मि
न्नेव निकुंजमन्मथमहातीर्थे पुनर्माधवः ध्यायंस्त्वाम
निशं जपन्नपि तवैवालापमंत्रावलीं भूयस्त्वत्कुचकुंभ
निर्भरपरीरंभामृतं वांछति ४ जयदेवस्येमे मग्नतां
प्रतिसंदेशः त्वद्रूपामृतपानलोलितया दृष्ट्या कृविश्रा
म्यतां त्वद्वाक्यश्रवणाभियोगपरयोः श्राव्यं जनः श्रोत्र
योः एभिस्त्वत्परिरंभनिर्भरवशैरंगैः कृणं स्थीयतां क
ष्टं त्वद्विरहेण संप्रति वयं कष्टामवस्थां गताः ५ कस्या
पि स्वत्वापे निहितः करात्रविशिखो निर्मातु मर्मव्य
थां प्रपामात्मा कुटिलः करोतु कबरीभारोपि मारोद्यमं
मोहं तावदयं च तन्वि तनुतां बिंबाधरो रागवान्सद्वृत्तः
स्तनमंडलस्तव कथं प्राणैर्मम क्रीडति ६ जयदेवस्य
तामालिख्य प्रणयकुपितां धातुरागैः शिलायामा
त्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्तुं अस्रैस्तावन्मु
हुरुपचितैर्दृष्टिरालुप्यते मे क्रूरस्तस्मिन्नपि न सहते सं
गमं नौ कृतांतः .. कालिदासस्य स्थानान्निर्गत्य हृदं वेज
तिमस्यि चिरं मुक्तकंटकदिनापमानजनर्जयते त्रैगाति

सुयगताविपमानांगयष्टिः कांतेयमामवोचः प्रलय
वनघटाटोपवद्धांधकारेकालेकापालिकोपिप्रवि
शतिनगरंहंतमनोमेडनोनि ६ कस्यापि इतिशार्ङ्ग
धरेनापिकोप्रतिनायकोवस्थासंदेशवर्णनेपरिच्छे
दः १४ अथहस्तपद्मसद्मप्र पार्श्वाभ्यांमप्रहाराभ्या
मधरेव्रणांवडिते हतिसंग्रामयोगपात्रिनयोग्यपाहत
कर्मणि ८ कस्यापि वक्त्रनात्रकिमुक्तेनहतिमत्कार्य
सिद्धये स्वभांसान्यपिदत्तानिवत्स्तस्यैषकाकथा २
वत्सकेः श्वासः किंवविनागमात्स्खलकितोकस्मात्त्वमा
दःकृतःस्खलावेणपिपादयोर्निपतनात्रीवीगमादा
गमात् मेदाईमुखमातपेनगालितंतामाकिमत्र
क्लिभिर्हृतिस्त्वानमवेणकृताकृतिधस्योष्टस्यकिंवदासि
३ प्रीतिलाभमुद्रिकायाः निःशेषच्युतचंदनंस्तनतटं
निर्मृष्टरागोधरो नेत्रेदूरमनंजनेपुलकितातन्वीतव
येतनुः मिथ्यावादिनिदूतिवांधवजनस्यातानपीडा०
गमा वापीस्नातुमितोगतासिनपुनस्तस्याधमस्यांति
कं ४ कस्यापि रजन्यांमस्यो ववतपरिहृता वत्रविते
मदीयंयहासः कथमपिदत्तं तेनसहृहृदा तयाप्रत्यानी
तेतिजवसनदानात्पुनविदंकृतंस्मादगृहतिसवलितया
मनोपायनिपुणा ५ विज्ञीकरस्य किंत्वनिगृहसिद्धे

म्रा०
२..

200

स्तनावोष्ठैवपाणिना खंडिताप्रवेशाभेतेषुराधरपयो
धराः ६ कस्यापि मुग्धहूतींप्रतिनायिकाश्रमः उलेप
यंत्यादयितस्यहूतींगृहानिवेशांचविभूषयंत्यः प्रमन
नाकापिमुखेसज्जनेवेषप्रियानप्रियवार्तयाव ७ शि
वस्वामिनः कथयतिगुणो कस्मिन्हृष्टः कथंनकिय
च्चिरंकिमभिलषितंकिंतेनोक्तंकदासरहैष्यति इति
वहुविधप्रश्नालापप्रपंचितविस्मयाः प्रियतमकथाः
सत्येप्यधैनयांतिविनहूतो ८ कस्यापि मल्लमलम
हूणस्यतस्यनाम्नाधुनरपिसैवकथागतः सकालः
कथयकथयवानथापिहूतिप्रतिवचनंद्विषतोपिमा
ननीयं ९ वासुदेवस्य निशांकःपवेहृत्वपहासप्र
प्रपविछेदः ५॥ प्रथमेयोगंस्तृगावेनायिकानायक
योरवलोकनवर्णनेप्रियादर्शनमेवास्तुकिमन्यैर्द
र्शनेनवैः प्राप्यतेयेननिर्वाणांसवरोगाणापिवल्लभा १
क्षीरसागरकल्लोललोललोचनपानतया असावेपिरि
संसारः सारवानिवलक्ष्यते २ आकाशपालेः उपशाका
गांग्रशुद्धिहागनयनेतकंयमनागनाकाशोकोयंगलि
तनकिरणाः पीनकिरणाः सुधावहग्रासैरुपवनचकोरै
रनुमतांकिरतज्योत्स्नामच्छानवलवलिपाकपुराणपि
मी ३ कस्यापि पुरःस्थितांकिंचिद्दलितमुखमालोक

यस्त्वे सवेदाः स्यास्यंति भुवमिदमदृष्टान्तवद्दग्धाः
इत स्वंच क्वांचीरणांत सुखरात्सौधशिखराद्दराका
यांके यं वलयति सतीव्रेणां महस्रा ४ अहो केयं लीला
यवलग्रहवातायनतले नलाकोटिकाणैः कुसुम
यन्त्रं षं जागरयति नच त्वं जानीषे त्रिदशानटिनी नीरति
कटे कपालेयस्यास्ते धिक् सहवीन स्पकृतिनः ५
अमृतममृतेवं दृष्टे दृष्टांशुजनमेवं जरनितरपि रतिः
कामः कामो मधुनि मधुन्यपि इति न भजते न वल्ल प्राय
परस्परमेकं रंतदियमवलाधने लक्ष्मीकृतः सक
लात्मिको ६ विनैवं भोवाहं वहलरुचिलिमां वरल
नानाडिल्ले खाहेमद्युतिवितति रस्या विलसति विने
वसां गं गां नभसि रभसाद्व्यग्रशफरी परावर्तैः सार्थे
स्फुरति विकचैंदीवरवने ७ नमस्तोमः पूर्वं न दवसक
लः शीतांकिरणाम्नतः कोकां दंहत दन्तनवाकिं विस्तृत
रमन् अधस्तात् सर्वनैमदनुकस्त्लीकांडयुगले नतो वा
वौधश्रो किमिदमति विचित्रे वरवना ८ वेदधौपैः अप
तायकदर्शने न जाने से सुखायाते प्रियाणिवद्दति प्र
ये सर्वाण्यंगानि मेपांति नेत्रतानुतकर्णातो ९ क
स्यापि काचिन्निवारित वहिर्गमनाजनन्या दृष्टे प्रियं भव
नजालकमाससाद तस्याविलोचनमत्यपतदापादम्

शा०
२०१
201

यंत्रोपकरणशफरेणामितं त्वरोन ९ कुट्टिमकापि
गरुणेव जवेन रोधमुल्लंघ्य नायकसमीपमुपेयुषी त
स्य हा हंत शीघ्रगमनप्रतिरोधहेतवस्तनस्माः स्तनभ्य
न भरोपि गुरुर्बभूव ९ यां यां प्रियः प्रैक्षत कातराक्षी
सा सा ह्रिया नम्रमुखी बभूव निःशंकमन्याः सममा
हितेर्ष्यास्तत्रांतरे जघ्नुरमुं कटाक्षैः २ माघस्य इति
शार्ङ्गधरे नायिकावलोकननायकदर्शनपरि
च्छेदः ९१ अथ नायकातिथ्यनायिकाप्रश्नो मधि
तमसकलशर्वरीरात्रलोचनलोमनसि किमपि गणयंती
उन्नवमिवर्तं दिवसेम मतुं नेम गयाप्रियागमने १ पा
ऽस्य पथस्य आगच्छन्नत्र विनोयेन येनानीतो गृहं प्रति
प्रष्टुमेनमारविकः पृच्छ्यः किं काकः किं कोमलकः २ सोम
कवेः प्रायातेऽर्यिते मरुस्थलभुवामेऽस्वप्नदुर्लक्ष्यतो
गेहन्यापतिरोषदत्तसलिलामासज्यटेडिमुखे हत्वा
पीलुशमीकरीरकवलं स्विन्नांचलेनादरादुन्मृष्टं कर
भस्यकेसरचयभावाग्रलग्नं रजः ३ श्रकृतनत्रणपस्य वा
लाचंदनमालिकाकिमलयग्रथीनयः कुर्वती क्रकवा
वलभवाररनस्वरहितेदापोकेरसांगने प्राकंदात्स
हटोवनाहृतजनेना सागमे गाटमन्कांतेस्वंवधपात
कान्समरमसत्कीर्तैः पवार्वतेमन ध किंचित्कंपितपा

णीकंकणावृवैः स्पृष्टं तत्त्वयागते ब्रीडानम्रमुखाब्ज
याचरणयोर्न्यस्तेव नेत्रोत्पले हारेण्यया न च भ्रमभेद
लव्यटेदन्तः प्रवेशो हृदि स्वामि किं भवतो विधेः समु
चितं मयाऽनयानुष्ठितं ५ त्रिविक्रमस्य प्रणयनायक
स्यानाधिकाष्टकः॥ कृशाकेनापितं प्रकृतिविषमे गास्य
नत्त्रोमे प्रभावस्याकस्मात्स्वजनगृहे पावकनयास्म
रस्पस्मात्कश्चिन्नहि नहि नहीत्येवमवदन्नमेरोकंप
वालामसहादिनिपत्यप्रकटिता ६ कृशासीत्पालीना
मलिनवसनासीत्यवननाक्षकविटपामीनिमलनक
लशाकेपप्रकटिता परिषत्काघावत्याणायपदवींका
मपिगतातततः सावेगात्साहदयसदने लीनमभवत
इतिशार्दूलपरेना पकान्तिष्याब्रह्मपरिच्छेदः १०७ अ
पमानिनीमानवर्णनं स्फुरसिवाञ्छलनेकिमनर्थ
कंकिमपिलोचन[illegible] तमस्मागतमथ
पदापितेनपरिरम्भमलेनवदीदितं १ एकत्रासन
संस्थितिः परिहृताप्रत्युद्गमाद्दूरतस्ताम्बूलाहरणच्छ
लेनरभसाश्लेषोऽपिसंविघ्नितः आलापोऽपिनविश्रुतः
परिजनंव्यापारयंत्यान्तिके कांतंप्रत्युपचारतश्चतु
रयाकोपःकृतार्थीकृतः २ तद्धामिस्रुवंमुखेविन
मितंदृष्टिःकृत्तापादयोस्तस्यालापकुतूहलाकुलनरे

भावमहोगता
१८

श्री॰ २॰२

घोरो वै निरुद्धे मया पाशिताभ्यां च निरस्तकंतः सगुलकः
हे दोर्द्रुमो गंडयोः सख्यः किं करवाणि यांति शानघो
पत्केवकेसंधयः ६ तमहं दत्पापिपधाव सर्वं हमत्व
घ्या लिंगनेपि न निषेध निवृत्तनेपि किं न वसादनभ
याद्दपि निकृतेन कां तेन कोपि विहितो यस्मा वनारः ७
श्रा शां कप्रणति पहां तपि हितो पादौ कशेन्यादहा
घाजेनागतमाहूणो ति हस्तितं चास्य छद्मोत्तते भ
व्यालापवतिप्रती पवचनेन सख्यो महाभाषते तस्या
स्तिष्टन्न निर्भरत्रणापि नामानो पि रम्याद्दयः ५ भीम
स नदेवाजिह्मांदं सराव मविपादास्ता गिरश्माः स
वांगश्च षो सोम यि मरम माश्लिष्यति तन्न घडकमव
त्यकं यदपदृशिरः कंपनपं प्रियामानेनाहो पुनर
पिहृतामनवतभृः ६ संजलस्य वेगाडुत्सकमाग
नेविवलितेसंभाषिणिस्फारितेन संश्लिष्यत्यकणांग
हीनवसनेकोपाचितस्सूलते मानित्याप्यरणानतिव्य
जानागसिप्रेयसि॰ कस्यापि भूभंगोरचितेनपि टपि
रावर्कसोत्कंटमुदीत्ते ते वद्यायामपिवाचिमास्मितमि
दे दरव्यानतेनीयने कार्कसंपगामितेपि वेनासितन्न रोमा॰
रेष्ट निर्वहतां भविष्यति कथं मानस्य तस्मिन्न जने ८

चूमातनुते

भगवद्भक्तवर्मणः इतिशार्ङ्गधरे मानिनीमानवर्ण
नेपरिच्छेदः १०८ अथकलहान्तरितापलापमाख्या
नुनयो यथा रभसयदि प्रियेभवनं हेमानस्यवान्यस
वागःस्फोणां विषस्यपिणः शठमते नो मापि संसेवि
णः नवैनैववि नाशशंकक किरणास्य छाद्रहामानि
श्यायकोवादिवसः पयोद मलिनो भूयान्ममश्रा स्रृषि
मानव्याधिनिपीडितोहमधुनाशक्नोमितस्यातिकं
नो गंतुं न सखीजनोपि चतुरो यो मां वलान्नेष्यति
मानी सोपि जनोन लाघवभयादभ्येतिमान स्य ये
निर्गच्छत्वफलं च जीवितमिदं त्वद्दुर्मनस्विं तया २
कस्यापि निःश्वासा मा वदनं दहं निरुद्धयं नि मृलम स्रं
त्यते निद्रा नैति न दृश्यते प्रियमुखं नक्तंदिनं रुद्यते
अंगंशोषमुपैतिपादपतितः प्रेयांस्त्यथोपेक्षितः
सख्यः कं गुणमाकलय्य दयिते मानं वयंकारिताः ३
कस्यापि इदं कृत्संकृतं प्रियतम तवैवतमण्यकिं
गमिष्यामो यामो भवनगमनेनाथ भवत प्रयाणे
वेने चिरमनुधना चित्तपदवी समस्यवान्योजातः सखि
परिचितः कस्य पुरुषः ४ गते प्रेमावेपे प्रणयबहु
मानेविगलिते निवृत्ते सद्भावे जन इव जने गच्छतिपु
रः तदुत्प्रेक्ष्योत्प्रेक्ष्य प्रियसखि गतांस्तांश्च दिवसान्न जा

शा.
२.३

नेकोऽह्ने नर्दलति ॥॥ शतधा यत्र हृदयं ५ कथम
पि सा विक्रीडायोगाद्भेजे निमयो दितेक टिनहृदय
स्य काशयां वलाद्भूतपवनः ३ तिमवभमयथलपे ।
सिणव्यपेतच्छ्रोस्तहांप्रुतरपिहृतश्रीडेवेतः करोति
केशमिकिं ६ अमरुकसैते मानोन्नते मदहसने रुचि
मंडिनेतिमय्येवापिकूनिरनेक मृविसावीनां दाद्वि
णमात्र महूतानविचेष्टिते नष्टे तस्य तस्य हियंणा
नुपवर्णयंति ७ अथ सौख्यजनपः स्त्रियेयन्त्यरुषा
सिपत्सुणामतिलब्धा सिपद्दागिणि हिषस्या सिपड
न्नविविमृत्वतो यानासितास्मिन्विषे तन्नरपे विप
रीतकाविणि नवश्रीविडवर्ची विधे शीतांशुस्तप
नो हिमं ड्ढनवहः क्रीडामृदोपानतः ८ सभयवकि
तेविन्यसंती चरणं तिमिरे पथि प्रतिनरुमृङ्गः स्मिवा
मंदपदानि विचिन्वती कण्ठमपि रहः प्रामानंगे ववंन
तरंगिभिः समस्तविसभगाः स्तनोपशप नुपैति रुना
ष्पितां ९ तांच्चिनेन महावहन्नय मतिश्चांतो मशंला
पितः कंदर्पेणानयानमिच्छति सपासंवादिविवाय
वे अप्रांगनदलं जकृतवणामिहर्म्ये तेपलस्मीलवकीते
टामनेनेपिसे विनपदांभोजेज्ञतः संभ्रमः १० जयदेव।
स्पनो लिखेज्ञासभ्र मिंवरिरवनतः प्राणद्यितो निवाह

203

गः सख्यः सततरुदितोच्छूननयनाः पतित्यक्तं सर्वं हसि
तमपहितं पंजरशुकैस्तवावस्थाचेयं विसृज कठिने मा
नमधुना ११ भ्रमन्तकस्य रागेरागेणि मेचमध्यवनते
दृष्टे प्रसीदाधुना मयत्वद्विरहे भवंति सुभगे सर्वा ममाशा
दिशः यत्राकोयितमिंदुना सरसिजैरंगारपुंजायितं
ज्योत्स्नायां मयिनाथ्यनेकदलिकाकांडैर्ज्वलातायितं १२
भ्रमहृतोनायंनचावलग्नौदेववह्नितः प्रियेमुक्ताहा
रस्तवचचरणामूले प्रपतितः गृहाणौनं मगेयवगनतनव
कंटप्रणायिता मृपायोनास्त्वमवहृदयदाहोपशम
ने १३ कस्यापि मृगये किंनखेदैः द्विपस्यविरतेनेत्रांवुमा
नोमने पयेषेनं चरणाग्रनम्रशिरसं संक्रांतमात्ताजलिं
सुप्रहृष्टनवचेतसि प्रणायिनि प्रेमेपि निर्वाणता मन्यास
क्षमनस्पृपेक्षितगताक्लांतरोदिष्यसि १४ शार्दूलेय
वस्य इतिशार्दूले ध्वेकलहांतरिता प्रलापस्तमेननय
वर्णनापरिच्छेदः १०९ अथनायिकानायकयोरुक्ति
प्रत्युक्ती वालेनाथविमुंचमानिनिरुषं रोषान्मयाकिं
कृतं खेदोस्मासु न मेपराध्यति भवान्सर्वेपराधामयि
तत्किंरोदिषि गद्गदेन वचसा कस्याग्रतो रुद्यते ननेत
न्ममकांतवास्मि दयिता नास्मीत्यतो रुद्यते १ ऊमाववा
सस्य नयननिपातैरुरितः पल्लवितो वचसि पुष्पितो हसि

प्रा.
२.५

ते फलनकृशांगीनवांगस्पर्शेन मनोरथोऽस्माकं २ यस्या
पि स्मृत्वैकरूपिनेत्रपात्रमशान्तेत्यक्तांःकथायोषितां
हृदादेव मयो(ग)कितां: सवभयः स्तंगायथूपादयः रागवा
गिणीमेवमयमवनतेऽष्टे प्रसीदाधुना मयस्त्वद्दिवदेभ
वेति सभंगमर्का समाधादिशः ३ विद्यापतेः उत्तंगय
रुवंगलोचने लोचने कमलगर्वमोचने श्रमसंदवि
कलिंदनंदिनीवीचिडंवरगभीरमेवरे कस्यापि यदा
भूदस्माकं प्रथममविभक्तान्तरीयं ततेनान्त्वंप्रेयानहृ
मपिहृताशाप्रियतमा इदानीनाथस्त्वं वयमपि कलत्रं कि
मपरं मयाप्तंप्राणानां कुलिशकठिनानां फलमिदं ४ प्र
मरुकस्य आहृतावलम्बेनोविषयन्तस्त्वय्येवलीनं मनो
नित्यं त्वदधीनमेव नियतं मज्जीवनं मानिनि मन्वेवम
यितन्नमन्यविषयाशंकात्वयात्यज्जतां किं वान्यत्र नि
पाकरैरभिरमते मुक्तानणां कौमुदी ५ कस्यापि कृतक
कृतकैर्मायाशाठ्यैस्त्वयापि निवर्तितैर्नितरं नितरैः
कार्यालापैर्मयाप्युपलक्षितं भवनविदितं नेष्यते हं
यथापरिविरिदयमेश्रुहमहमनानेनिस्नेहः समेनसम
गते ७ कस्यापि यदम्यंगरुगौरवमासहृदोयामिलभं
तेनतं यद्दाक्षिण्यवशात्समस्तमहतेनमोपचारानपि
यलज्जानिकराहित्यउशपथैरुपायनेश्रष्य यस्त्वंकिंप्रम

स[illegible]च्यातेप रिचयलत्रापिकोपेनकिं ८ कस्यापि को
पोयत्रभ्रुकुटि रचनाविग्रहोयत्रमौनं यत्रान्योन्यस्मित
मत्रनयोर्दृष्टिपातः प्रसादः तस्यप्रेम्णास्तदिदमधुना
वैशसंपश्यतांनौ त्वंपादान्तेलुठसिनचमेमन्युमोक्षः
खेलायाः ९ वामनस्य सार्धमनोरथशतैस्तवधूर्तकां
तासैवस्थितामनसिकृत्रिमभावरम्या अस्माकमस्ति
नकथंचिदिहावकाशस्तस्मात्कृतंचरणपातविडंब
नाभिः १० कस्यापि यदार्द्रचंद्रोष्मःशिशिरकसंपर्क
रुचिरस्तदाहंजातात्राकृशाश्यरमणीनाप्रतिकृतिः
इदानीमर्कस्त्वंखरुचिसमुत्सारितरसः किंवृतीको
पाग्नीतदहमपिरिक्ताववटिता ॥ प्रबलस्य प्रसादेवर्ते
स्वप्रकटयमुदंमेत्यजरुषंप्रियेशुष्यन्त्यंगान्यमृतमिव
तेसिंचतुवचः निधानंसौख्यानांक्षणमभिमुखंस्थापय
मुखंनमुग्धेप्रत्येतुंप्रभवतिगतःकालहरिणः १२
चंद्रकस्य इतिशार्ङ्गधरेनायिकानायकयोरुक्तिप्रत्यु
क्तिपरिच्छेदः १३ अथनायकशिक्षानापिकान्तनये
अंगुलीकिसलयाग्रतर्जनंभ्रूविभंगकुटिलंचवीक्षितं
मेखलाभिरसकृच्चबंधनंवंचनंप्रणयिनीरवापसः
कालिदासस्य कोपात्किंचिदुपानतोपिरभसादाकृ
ष्यकेशेष्वलं नीतोमोहनमंदिरंदयितयाहारेणव

२०

पृ॰

२०५

प्रे॰

205

हारंद्दं भूयो यास्यसि न हृद्यानि तिमुद्रः केदार्धरह्राद्वे
नस्पंत्याः श्रवणोत्पलेन सुकृती कश्चिद्दृश्यताडपेत २ सा
वापुंभवतेदितेति निविडंमेपमावाक्यैः सना भूयाद
स्यसिता घाठेति नितरां संभर्त्स्यमंतर्ग्लपव श्रालीभ्यागुर
पवनिङ्गतिपदः कोपाद्गणानत्पुरं मानिन्याचरणाग्रहा
रविपिनांयानशोकीकृतः १ रुद्रस्पैतौ पादैर्मथनिताश्र
नाम्नुपगते कर्णोत्पले चूर्णिते छिन्ने हारलताग्रशोक
रतले संपातमात्रव्रणा प्रद्राम्नप्रियताडनव्यतिकरांरं
नेष्ठुनः कोपिता वांछतीमुद्रेरणाशावनयनापर्याकुला
रोदिति ४ कस्यापि प्रविनिजग्राममधाममनस्याः प्रिय
नमेयति रुषास्वजावबद्धः पदमपिचलितंप्रवानसेह
किमिवनशाकिदंसमाधसानां ५ मानकेवैः प्रथना
यिकान्तनघः तेनावदहवलभोनम्रवाकांतः स्वी
निहूणो नोजानामिपरवशोपाशटमतेनैवासिद्धःवीयतः
किंत्वन्याः परिपृच्छमनस्पपादैः पीडाममसखामिमोत्रा
तावंभवयेनमज्जनत्रनैः कापालिकोनाथ्यसे ६ क
स्यापि विरह विषमः कामो वामः करोति तनुं तनुं दिव
स गणानादत्तस्थासोवापेनचूर्णाजनः त्वमपिवशेत्ता
मानव्याधिः विचिंतयन्नाघरेकिशालपमङ्गौवेदेवंक
घंप्रमदाजनः ७ पीलाभद्राविकायाः हरिणाक्ष्या म

क्रोमानपरिग्रहः सहसखीसार्थेन तस्कैविणा शङ्काव
ग्रहणप्रसादरहिता नानारेन्तांप्राणितं पश्यपत्वं कृश
केशाशीवकमिदं प्राप्तामवस्थां गते मे ताहने ववादयो
र्निपतिताना घप्रसीदा भुता १ कस्यापि इतिशाङ्कुधीरना
यिकशिक्षानायिका नन याख्यातेयपरिच्छेदः ॥ अथपर
स्परप्रसादः दृष्ट्वैकासनसंस्थिते प्रियतमे पश्चादुपेत्या
दरादेकस्या नयने निमील्य विहितक्रीडानुबन्धच्छलः
तिर्यग्वर्तितकंधरः सपुलकः प्रेमोल्लसन्मानसामन्तर्हा
सलसत्कपोलफलकां धूर्तोऽपरां चुम्बति १ अथ कस्या
गत्य प्रणिपातनसांत्वितसखीदत्तान्तरेमागामि सैवं कुर्वति
तल्पपार्श्वनिभृतेन धूर्तेन संवाहने तालास्पर्शवशान्न
याकिलसाविश्रान्त्यास्तमयश्नेः स्थिताऽसीत्वभि याव
मीलितदृशाऽसानेदमारोपितः २ कस्यापि सततमुन
हिहिमानं पशपपादानतेमां न खल्तवकदावितकोप
एवंविधोभूत् इति निगदति तावत् तिर्यगामीलिताक्ष्या
नयनजलमनल्पं मुक्तमुक्तं न किंचित् ३ कस्यापि सत
दुर्लभयग्वलभजनोरागोमभास्मिन्नुनः कोणमा
तिगरुत्वं वातिनिघृणाः सख्योपि संबोधने संचिंत्येतिस
गीर्दृशा प्रियतमे दृष्टेऽग्रप्रणामेवल्ता ववंन्यानगतंसि
तं नवगलद्धासोष्ठवा संभ्रमं तेध वा वेवादिमनि किं नवा

श्रा०

२१

यपुरुषाः सम्भ्रमवोविभ्रमोपस्तुतः कृतपक्षलोलनयने
किलोहितेलोचने नास्यागोमयि किंमुधैववक्रुपितेनस्मेके
पुरः प्रेयसामानिन्याजलबिन्दुदंतरग्रहाश्टिः मावीक्षा
हिता ५ तदस्यैते साधावेतिपदान्यलीकवचनैरालीज
नैःपादितानावेत्यवक्रतनायसोद्भुततरंसंल्लयपस्यः पु
रः प्रावेशप्रवतीयथामनसिजस्येच्छातथावर्तितंप्रेमोा
मोरमविभूषणास्पमहजः कोप्येषकान्तक्रमः ६ म
हेंद्रराजस्य दृष्टेलोचनवनमनाभ्रुकुलितंपार्श्वस्थिते
वक्रवन्त्राहंनवहितासितेपुलकवत्स्पर्शेसमातन्वति
नीवींबंधनतंगतेशिथिलतामंभाष्यमाणेत्वनाक्राते
नापसृतेहियेवसहसाः पादस्पृशिप्रेयसि ७ कस्यापि
रहस्कंदंनिहृतिनाथकंटकः शनैः शनैः कर्षनलो
गुलीलया इतिकलाकाविदमर्यकंटकंपदंनतंडेसं
गलेत्यवेपायत ८ इतिश्रीअंधरेपरस्परप्रमादाख्याने

न०

परिच्छेदः ११२ प्रणयस्पर्शामननवाणीनवकवाकाव्या
ने एषुरागानकवेधस्कैयवक्रंकिमेतकिमुकुपितवक

ल०

पालंकालिकापालिकस्य कलभरितमेतः किंत्ताडं
डंवंदेपुननयतिविनर्कंमांध्यामंवित्स्यविंवे १ कस्यापि
प्रस्तावलेविरविविंवतयोदयादिस्पूडोनिषत्सकल
वंदनयावमायंसंध्याप्रवृत्तहरहस्तगृहीतकांसंता

206

लहरीव समलक्ष्यत नाकलक्ष्मीः २ रत्नाकरस्य शुभ्र
रागवंतमपि लोचनयोर्दधानं तस्थुः सुखमतापकरं
निरवकाशमिदं विभयेन वक्त्रं वियदालयादपरदिग्ग
णिका ३ माघकवेः विलोक्य संगमे रागं पश्चिमा
यां विवस्वतः कृतं कृशं मुखं प्राच्या न हि नार्या विने
र्ष्यया ४ सांध्यरागरुधिरारुणमाराम्भिः पपात रविमं
डलमब्धौ क्रूरकालकरवालविलूनं वासरस्य स
हसैव शिरोऽत्र ५ परिपतति पयोनिधौ पतंगः सरसि
रुहामुदरेषु मत्तभृंगः उपवनतरुकोटरे विहंगस्तरु
णिजनेषु शनैः शनैरनंगः ६ कस्यापि कृतोपकारं
प्रियवंधुमर्कं विलोक्य हीनांशुमधः पतंतं इयेव
मत्वा नलिनी विसद्भिर्निमीलितान्यंबुरुहेक्षणानि
भेजे नभोंऽद्रस्य तेजो रविर्नैव तमो न तमोपहान ग्र
तिर्ग्रहगणेन च संध्या याटसंग्रथमतः किलस
ख्याटगेव भुवनेष्वियमद्व ८ कस्यापि सैवं धीकरांकु
रुंककणारवालानारधनिः संचरंतीसुरजंपि विग्र
हविधिः सोल्लासलीलाविधिः वारस्त्रीजनमज्जमान
पायनः सत्वहृदुष्यात्सुधः प्रीखंडद्रवधौतमोघपाणि
रवरोरम्यः दशावर्तते ९ कस्यापि विश्लेषाकुलचक्र
वाकमिथुनैः कन्यत्तमांकेदिते काकयणादिवमीलिता

शा.
२८

207

स्तनलिनीषुम्लं च मित्रे गते शोकेनेव दिगंगनाभि
रभितः प्रपामायमानैस्त्रैर्वैर्निःश्वासानिलक्ष्म वर्तय
इवोङ्गीर्णास्तमोराजयः १० कस्यापि प्रचिरविलिप्तरितः
प्रसिद्धिभाजि प्रकटितनेजसि उर्जये रुणानोनिजव
स्तनिज्ञरंबमस्तवेलाव्यतिकरवान्निदधे सरौजनं प्रभुः १२
विह्वलाणस्य महद्भिरोचैस्तमसामभिडुनेभयेप्यसं
मूळ्मतिभ्रमनविलै प्रदीपवर्षेषाणग्रहेहग्रेह गस्थि
तोविविंबडदेहेवङ्खेवभास्करः ११ तेमेद्रस प्रय
वक्रवाकावस्थावर्णाने वक्रा[illegible]विरहोहतोपिहृद
येवाणेनननस्ककवान् प्राणान्प्राणसमागमसव (समा)
ध्यानैकतानस्थिरं स्वांच्छायामवलोक्य वारिणिगल
इन्कामवेदप्रिया भ्रांतलब्धुणावेदनापरिगतः कंहम
नसांप्रतं १२ कस्यापि पकेनाहता प्रविननरुषावीस
तेलंबमाने भानोर्विवं जलविलुलितेना परेणास्त्र
कांतं प्रकः छेदेदर्पितविरहाशंकिनी चक्रवाकी हैं
संकीर्णा वचघातिरसोननेकीवप्रगल्भा १४ वेदक
स्य तीराशीर प्रुपोनिवेतिकरुणां चिंतां समालंवते
किंचिद्धायतिनिश्चलेन मनसा योगीव पक्षे रणाः छा
यायामवलोक्य कूजतिपुनः कांतामि प्रुक्तः स्वगोध
न्यालेन्भवियेनिहृतमूर्छिपिकडुंखिलान्कामिनः १५

ध्यायाति याति धुनते च जलं प्रयाति पर्यंकरं च विधुनो
ति धुनोति पक्षं उन्मत्तवद्भ्रमति कूजति चक्रकेटं कांता
वियोगविधुरो निशि चक्रवाकः १६ भुक्ता मोलं न भुंक्ते
कुटिलबिसलताकोटिमिंदोर्वितर्कीताराकाराल
षार्त्तः पिबति न पयसां विप्रुषः पत्रसंस्थाः छायामंभो
रुहाणामलिकुलशबलां वेत्ति संध्यां समिद्धां कांतांवे
ष्लेषभीरुर्दिनमपि रजनीमन्यते चक्रवाकः १७ मित्रे
क्वापि गते सरोरुहवने बद्धानने म्लायति क्रंदत्सु भ्रम
रेषु वीक्ष्य दयितासन्नं पुरः सारसं चक्रांगेन वियोगिना
बिसलता नास्वादिता नोज्झिता कंठे वर्तिनि केवलमर्गलेव निहि
ता जीवस्य निर्गच्छतः १८ वापीतोयं तटरुहवनं पद्मिनीप
त्रशय्या चैतान्येको विकचकुमुदामोदहृद्यः समीरः यत्रै
तेनैव प्रियविरहिणो दाहिनश्चक्रनाम्नस्तत्रोपायः कइह भ
वतु प्राणसंधारणाय १९ केषामप्येते इति शार्ङ्गधरस्य
यो यामिनचक्रवाकावस्थानपरिच्छेदः ११६ अथ तमोवर्णनं
पिदधाति तिमिरे समस्तलोकं प्रलयमहाब्धिविजृंभितो
च निम्ने चारुचकुरगणो बलहरो विवर्त्दविपक्षेनस
मुद्धतल्परूपः १ शार्ङ्गधरस्य काकोलः कलकंठिकाकु
वलयं कादंबिनी कर्दमं केसाविः कबरीकृपाणलतिका
कस्तूरिका कज्जलं कालिंदी कषपट्टिकं कविघटा कामा

रिकंटस्थलीयसैन्येतेकवदाभवंतिमाविलन्तिहंविनिद्दं
तमः २ कस्यापि लिंपतीवतमोंगानिवर्षतीवांजनेन
भः श्रमस्नुरुषसेवेवटष्टिर्निःफलतांगता ३ त्रिविक
मस्य प्रविज्ञातविशेषस्यसर्वंतेजोपहारिणः स्वामिनो
निर्विवेकस्यतमसस्यकिमंतरं ४ सर्वंतिवर्मणः इदंन
भसिभीषणाभ्रमंडलककोलाहलैर्निशाचरविलासि
नीनिवहदमनेत्रोन्मेवं परिस्फुरतिनिर्मलप्रभवपंक
मयोल्लसद्वराहकुलमांसलप्रबलबंधमंधंतमः ५स
वेरवासरेवस्य किंभूमीपरितःस्फुरंति किंरणाः कल्पि
कायावसैःसिक्ताः किंनिखिलादिशः किमखिलंव्योमस
वोभिनभः किंव्याप्तंभुवनंसमस्तमपिवश्रीकंठकंठवि
षाकालिंदीजलकांतिभाजिनिविडेजातेंधकारेधुना ६
मयःसंद्रमषीविलिप्तककुभःस्थिरेंद्रनीलप्रभाव्यामी
लत्नभमोनिरंतरमिलद्धीलीवसच्योतितः पतंकोकि
लकायकालिमहृतोलंपतिहुतिंदृशा तन्निद्रांजनव
नमेचकरूवोभीमास्तमःप्रक्रमाः ७ चित्रहाणोवविकी
र्णितानिचटयज्ञोर्णीतालंकामिनो नव्यामंसहसाटतो-
न्सवरमंनिर्व्याजवीरात्मनां ऊर्वंकामकृशानुतमसमनसां
गुमांगनानांसमं दर्पकोकिलकाककंठमलिनंधांतं
समुज्जृंभते ८ केषामपि कापमीरगोवरवेषामभिसारि

कारणमावहद्भेरवमभितोरुचिमंजरीभिः प्रतनतमाल
दलनीलनिभं नमिसंततमेघमेदुरमनिकषोपलतांनतो
ति १ जयदेवस्य इतिशार्ङ्गधरेन मोवर्णनरिच्छेदः
श्रृष्याभिसारिकासंचारकथने कुत्रस्थितासिकर
भोरुवने निशीथे प्राणप्रियो वसति पत्र मनःप्रियोभ
एकाकिनीवदकंथनविभेषि बालेनन्वस्ति पुंखितशरो
मदनः सहायः १ गोविंदस्वामिनो विकटनितंबाया
श्च वातोद्भूतसर्वोप्रनष्टतिलकातेयाइंनीलांसु
का मेघानांनिनदेनभीतहृदयागतापियस्यालयं
द्वारंनेच्छतिलज्जयाप्रलपितंदेहीतिवर्षाहतापादेवेगा
त्पुरकर्दमप्रतिहतौ मापश्यसंतीस्थिता २ प्राणेशमभि
सरंतीपथिसवलंतीसपिच्छिलंमगया स्ववलंवनायवा
गोपांतरमुकवेप्रसारयति ३ उदधिनिहितस्वारोराववः
कृतान्तवनेचैनेकलकलवतीकांचीपादौरणन्मणि
नूपुरौ प्रियमभिसरसेवंमन्यैवमाहिनडिंडिमायदि
किमपरकंपात्सांत्कटादिशः सुभद्रोद्वमे ४ शंकरदस्यायं
श्लोकः मार्गेपंकचितेनतेनाघनमेमतिःशह्वसंचारयं
गंतव्यायमयाप्रियस्यवसतिर्गेयनिकृत्वामति श्राजा
नूहृतनूपराकवनलेनाच्छाद्यनेत्रेभृशं कृच्छ्रेणाम
पदस्थितिः सभवनेपंथानमभ्यस्यति ५ श्रीभोजस्याः

प्ररुवनलतायास्मिंसंकेतभानस्थेतोनाथेचिवयतिभ्र
ष्टोमोहतिर्दोगतायाः सखीनाभीष्टदवलयितेकोन
वनेत्राशुनालेतोयशीत्यापिवतिहविंलोविसगयंवप्र
याति ६ तानेत्तातिजनैः प्रचुरमयणोहवेंगताधीरता
त्यक्ताधीः प्रतिपादितोप्यविनयः साध्वीपदंप्राक्तिने
ल्पमावोभयलोकसाभ्रपदवीदत्तः कलंकः कुले भूयो
हतिकिमत्यदास्मियदसावयाप्रियागच्छति ७ नायातः
सखिनिर्दयोयदिशठस्त्वंहतिकिंदूयसे सखीदेवदुव
लभः सबमेतकिंतत्रतेहृषणां पश्याद्यप्रियसंगमायद
यितस्याकृष्यमाणंगुणैरुत्कंठार्तिभयादिवस्फुटदिदं
चेतः स्वयंयास्यति ८ जयदेवस्य जनेोडवींयोयेकुलम
मलिनेववर्त्मविषमंपति स्थितावेषोप्राणप्रियवचनेऽप
रिहरं यतः काचिन्नवीरतिविहतमंकेतगतयेरहा
हारेवारेनिरगमदयप्रावियादस्य ९ स्थितावेषणा
त्वरः प्रियसखिप्रावेणालोकोद्भुतावात्रिपाप्यिवनां
धकारवडलागंतेननेतमुज्यते मामैवेसाखिवलभः
प्रियतमस्यमोत्मकादर्शने मुक्तामुक्तविचारणायदि
भवेत्तद्ध्यायदत्तंजलं १० मंदंनिर्येहिवराणोपरियेहि
वासोनीलंपिधेहिवलयावलिंमंचलेन मानल्पमा
हमविषादवचंदकान्तदंनापावसवनमांसितमसायं

ति ११ इति षाङ्गधरअभिसारिकावर्णनं परिच्छेदः १५

अथ चन्द्रोदयवर्णनं उदयतटान्तरितमियं प्राचीसू-
चयति दिग्निशानाथं परिपाण्डुना मुखेन प्रियमिव हृ-
दयस्थितं रमणं १ श्रीहर्षस्य अथ मन्मथवाहिनीप-
रागः किमपि ज्योतिरुदेत्यदः पुरस्तात् तिमिरस्य ज-
राचकोरहर्षं कुलटाकेलिवनान्तकानलार्चिः २
कस्यापि अथ पथिकवधूदहनः शनकैरुदभून्नि-
शाकरालोकः कुमुदप्रबोधहेतोस्तमसनरुचिघ्नकु-
वाकानां ३ हेमेन्द्रस्य ततः कुमुदनाथेन कामिनीगं-
डपाण्डुना नेत्रानन्देन चन्द्रेण माहेन्द्री दिगलंकृता ४
व्यासस्य हंसो यथा राजति पङ्कजस्थः सिंहो यथा म-
न्दरकन्दरस्थः वीरो यथा दर्पितकुञ्जरस्थश्चन्द्रोपि बभ्रा-
ज तथाम्बरस्थः ५ वाल्मीकेः पश्येपाटं तिवियोगिनां
दिनमणिः शृङ्गारचूडामणिः तारामौक्तिकहारनाय-
कमणिर्विश्वेशचूडामणिः त्रैलोक्यानङ्गभुजङ्गमस्तक-
मणिः कन्दर्पसीमन्तिनीकाञ्चीमध्यमणिश्चकोरपरि-
षच्चिन्तामणिश्चन्द्रमाः ६ कस्यापि मृगाङ्कोयं धमेगग-
नजलधेः फेनतुलं लक्षितच्छत्राकारं मदननृपतेर्वि-
श्वजयिनः त्रियामारामायामलयजविशेषप्रतिकृ-
तिं जगद्धात्रीदेव्या मणिमुकुरलक्ष्मीच विमलः ७

म०

शा॰
२१०

शार्ङ्गिल्यस्य आकाशवापीसितपुंडरीकं शशालोपलंभ
न्मथनायकानां पथेपोदितं मादमनुष्यलांछिसंध्यांगना
केडकमिंडविंडं ८ कस्यापि ओंकारो मदनद्विजस्य गग
नक्रोडैकदंष्ट्रांकुरस्ता रास्त्रिकपुष्पकितंपथनमसल्लं
वेरमस्यांकुशः शृंगारागलकुंविकाविरहिणीमर्मछि
दाकर्तरी संध्यावारवधूनखे हि निरियंवंदीकलाजृंभते
कस्यापि त्रिनयनजटावल्लीपुष्पंति शावदनस्मितंग्र
हकिसलयं संध्यानारीनितंबनखवंते तिमिरभिंडुरं
व्योम्नः शृंगंमनोभवकार्मुकं प्रतिपदेनवमेंदोर्विंबम
ाविदयमलवः ९ फलाहलस्मितः सेवंकैरवकोरका
विदलयन्मनोमनोदोलयन्मेभोजानि निमीलयन्मृग
दृशां मानेमसमुल्लसयन् ज्योत्स्नाकंदलयन्दिशोधव
लयन्नंभोधिमुद्वेलयन् कोकानाकुलयंस्तमःकवल
यन्निंदुः समुज्जृंभते १० कस्यापि पद्मगंतरंगिणीज
लमिलदिदंदलितं नभ्युतिर्भूशपशाजतंकंभवविभ्रमधरः
शीतांशुरभ्युदयनः हंसीयत्यमलाबुजीयति लमर्दि
डीरपिंडीयति स्फारस्फाटिककुंडलीयति दिशामानेद
वं दीयति ११ पुरंदरहरितदरीकुहरगर्भसमोस्थितलल
घारकरकेसरीगगनकाननं गाहते सहस्रवनखरक्र
टतिमिरकुंभकुंभस्थलोच्छलन्नरलतारकाकपटकी

४

210

णीमुक्तागणाः २३ कस्यापि उपोढरागेण विलोलता
रकेण यथा गृहीतं शशिना निशामुखं यथा समस्तं तिमिरां
शुकं तथा प्रवेविशाङ्गुलितं न लक्षितं २४ पाणिने. ग्रथ
कारगरलं जगत्यते मोहकारि भ्रमीति तिन्यपाः उज्ज्वलेन
हरमोषधीपतेरंजनाभ्रमभवन्कृतः प्रिये २५ कस्यापि
प्रयापि लग्नशैलदुर्गविषमे किं मातिनी नाहदि स्यात्वं
वांछति मानपक्षपातिनि क्रोधादिवालोहितः उयहू
रनरप्रसारितकरः कर्षन्यसौ तन्वणीस्तुलनकैरवको
शानिस्मवदलिप्रगीकृपाणीशशी २६ इंदेपैककलाया
रुद्रेणोद्धृत्य मूर्धनि न्यस्तनायाः स्थानमिव तच्छमेतकलं
कस्वरूपेण परिणमति २७ मयः पाटितकेतकोदरदल
प्रेणीप्रियं विभ्रतीयं मौक्तिकदामफेनिलच्छवि यो
रपा वियोगागाभूत् अत्र्याकलशीभिरंजलिपुटैर्ग्राया
मृणालांकुरैः पानव्याजवशाशिसस्तककविभवैः सावर्तते
वंद्रिका २८ पतन्नर्कयकैरवल्लमन्दरेस्थ्रंगारवदीताणुरी
टिकांतामुकुरे च कोरमसृदि प्रोद्धेन घारविषि कर्पूरैः
किमहरि किं मलयजेन लेपि किं पारदे रत्नालिस्फटि
कोपलैः किमवटि पावापृथिव्योर्वपुः २९ कपोलेमार्जा
रीपयः इति करानल्लेहि शशिनस्तरुच्छिद्रप्रोतानबिसमि
तिकरी संकलयति रतांते तल्पस्थान्हरति वनिताप्यं

शुकलितिप्रभामनस्यंड्रोज्जगदिदं महो विस्मयति २० भा
सस्य कैलासायितमद्रिभिर्विटपिभिः श्वेतातपत्रायितं स
स्येकेन दधीयितं जलनिधौ दुग्धायितं वारिभिः मुक्ताहार
लूयितं व्रततिभिः शंखायितं श्रीफलैः श्वेतद्वीपजनायितं
जनपदैर्ज्योत्स्नेशशांकोदये २१ त्रिविक्रमभट्टस्य मल्लिकामा
ल्यधारिण्यः सर्वांगीणार्द्रचंदनाः क्षौमवंत्यो विलक्ष्यंते ज्यो
त्स्नायामभिसारिकाः २२ इंदिन्दोः कुमुदेषधिके भोतिपति
नाथे वक्षमयः स्मतिप्रकृष्टशीले प्रकुलेष्विव मम हृदयः २३
ध्यानावधं सममुपाम्य कोपावलम्बेदः प्रसारितकरो हि
जराजपक्षः प्रसमलमागमकृतास्य पुनर्द्वितीयामाभृकला
लंक इति मंजुविनानलिन्यः २४ लक्ष्मीलक्ष्मीशचूडाम
णिधवलनटहंदपेणादिग्वधूनां दुग्धश्यामालतायास्त्रि
भुवनजयिनो मन्मथस्यातपत्रं पिंडीभूतं हरस्यास्मितम
मरतमंगंडमंडलीको मृगांको ज्योत्स्नापीयूषवापी जयति सि
तवृषस्तारकागोकुलस्य २५ कालिदासस्य मानिनी
जनविलोचनपातानुस्मवाष्पकलुषान्वनिगृह्णान्
मंदमंदमुदितः प्रययौ खं भीतभीत इव शीतमयूखः २६
इति श्रीशार्ङ्गधरे चंद्रोदयवर्णने परिच्छेदः ११६
सूर्यपानगोष्ठीवर्णनं दर्पणेपानगोष्ठीषु कांतावक्रग
तेमधु स्मरं समदायमासायग्रलोराडुविडंबना १ हेमंदस्य

पीनस्तनाधारकिरणोमध्येनैवमार्द्रमंतः प्रविश्यवक्षक
प्रतिबिंबवर्ती मानांधकारमपिमानवतीजनस्यन्नं
विभेदयदसौप्रमसादमयः रत्नाकरस्य प्राप्यतेगुण
वतापिगुणानांवक्तुमाश्रयवशेनविशेषः ननथाहिद
प्तिनाननदर्संख्यानशेमधुरसातिशयेन १ भारवेः साग
स्मितप्रियतमेकृतनकोपायंत्रिभुवमपतितेपिनतृष्णा
मेवमयपविल्लमविवेकातंतथैवपरितोषयतिस्म ४
नग्रजितः पिपिप्रियसस्तवयंमुखासवं देहिमेतत
त्यजडडुडुतेभभभभाजनेकाचने इतिसवलितमालपिते
मदवशात्कुरंगीदृशः प्रवोहसितहेतवेसहचरीभिरध्या
पितं ५ कस्यापि हाहाविहसितेवचनानांकौशलंदृशि
विकारविशेषाः चक्रिरेभृशमस्मेरापिवधाःकामिनेवत
स्त्रीनमदेन ६ माघकवेः मूर्तिमंतमपिरागरसौचैतेस
मर्पितपरस्परवक्त्राः शृंगनामवमिषेणतदानीमालिंग
नहृदयेषुयुवानः ७ जयमाधवस्यैतो इतिशार्ङ्ग[illegible]
नगोष्ठीवर्णनंपरिच्छेदः १०-१२॥ अथप्रियकाडुहृतक्री
डासुरतप्रशंसा भगवेध्यानकृत्ताकेयमहर्षीनवदृश्यते
यथाविध्यस्मिचेतांसिश्रोतेवनसाधके १ कुमाराजेना
त्वक्तापिदृष्टिः कर्णावलंबिनी यातिविस्मयनीयत्वंकस्य
नेकलभाषिणि २ दंडिनः स्मितप्रभाङ्गमोघंनेदृश्यतेधर

ग्रा·
२१२
212

पल्लवं फलं तज्जातं पुष्पादि चक्रे तथा सममप्रगुणतः १ क्षीर
धस्य दासे कृतनागहि भवेड्ड विनः प्रभृणां पादप्रहारैः निसं
द विना स्मिन्नये उप क्के होर पुलकौ वितन्वत्कं टकाग्रैर्यत्त्वि
यतेतव पदं नन्नमावयामे ध कस्यापि वंधूकद्युतिबांधवो
यमधरः स्निग्धो मधूकच्छवि र्गंडश्चंडि चकास्ति नीलनलि
नश्रीमोचनं लोचनं नासा नेति तिलप्रसूनपदवी कुंदा
भदंति प्रिये प्रायस्त्वन्मुखसेवया विजयते विश्वं सपुष्पा
युधः ५ जयदेवस्य तरंगयहृशो गणांवयपिवड्डमिदी
वंदत्रणामव मपाहृणस्य शतकांचनकालिमा स्फुटी
कुरु रदच्छदं व्रजनत विद्रुमः स्विन्नतामुदं वयमुखमनाभव
नलंत्रिनवंघदमाः ६ राजशेखरस्य यन्यग्रमादिन्नहनवा
वलीयांकुरंगलस्मावमग्गादिलस्मी पकाश्यलिपसाक्षे
नयवमत्ये पापांकपंकेरुहयोर्विरोधः ७ हर्षस्य भ्रययु
नक्रीडा श्रांक्षेषत्वेवनरनोन्सवभूषणानि क्रीडाडेरोदर
पाणौ कृतिभूरनंगः भोगाः सपत्यपि जयेयवपराजयेयव यत्रो
मिनस्तदपि वांछतिजनन्नेभव ८ मुरारेः प्रयमूतनजिताय
रागहृविधावीक्षामितनन्वडनादाय कौयवदकोभवाति
म्बाकोपांवितनभ्रूलता मयः स्विन्नकपालकं तैलयथा
वक्राकृतिः पश्यती मुग्धा दीप्रतिकृत्य नन्हुतं तवनीत्तूने
पियनाजिंत ९ गोपादित्यस्य गाम्फालिंगनहर्षमेकमन

याम्नेतेनितेत्रुंबनं नकिंचित्यदिरभ्यदत्रममुनाप्रत्यर्पि
तं चापरं नैतज्ज्ञातमिदं ममेदृशमितिप्रत्यर्पणात्प्रहृष्टे
ष्ट्रेनोः स्तुवनमेकमेवबहुधाराविर्गतानतवेतोः ९ उद्वीक्ष्य
कवेः प्राक्षिप्रथमेकमेणविजितेहृदयेथरस्यार्पणेन
मेघ्नतविधोपणं प्रियतमेकांतोपुनः पृच्छति श्रेतर्दामनि
रोपसंभृतरसोजेदस्फुरज्जंदयासैवंप्रणारिविसारणायनि
ह्रितः सैवेदांभुगर्भीकरः १० प्रयस्मरतप्रशंसा स्मरतेवस
माथोच्चमायायत्रनलीयते ध्यानेनापिहिकिंतेनकिंते
नस्मरतेनवा ११ कस्यापि यत्रनमदनविकारः सद्भाव
समर्पितंवगात्राणां नस्मित्रह्दतभावेपञ्चकर्मणिपश
वपवरज्यते १२ प्रतिक्षणमसुलमत्रवकलाकलापा
वितनपाकरविलोकनेयदितवास्तिकौतूहलं विलो
कयतदामवेसरनसंवरास्यत्रणप्रहृष्टदयिताशुखं
निविडकेचुकोत्तारणे १५ भर्तुर्मामेष्यरस संदष्टाधर
पल्लवा सच्चकितं हस्ताग्रमाधुन्वती मामामंचशटेति
कोपवचनैरानर्तितभ्रूलता सीत्काराचितलोचना स
पुलकाये स्तुविनामानिनी पीनैतैरमृतेप्रमायमथितो
मूढैः सुरैः सागरः १६ इति शार्ङ्गधरे प्रियवाह्यादिवर्ण
नेपरिच्छेदः ११८ अथ नववधूसंगमे तत्रसीत्कारंवधू
स्मरनार्भकीडारदमालिकयाबालेवहयाकिंप्रयोजनं

अवशंभाविनावेनौक्षचअरूपरिग्रहो १ कस्यापि मीरे
अपविरमते प्रियतमो भूयसरोऽवाते तद्ध्वंक्रियेतय
दावविधि स्वाइक्वैःकृपते सखो मन्यवभ्रमीव
तविधौ यत्नेन माशिचिता निभ्रातेगृहणामनूपातशालो
पंचेष्वणाकारिता २ तद्स्य नवीवालामक्तनुवियेत
ज्यतामत्रशंका दृष्टावा पि अमवमवेतामंजवीभज्यमा
ना तस्मादेषावहमि भवता निर्दयंपीडनीयामंदाक्रान्ता
विसृजति रसैं नेत्यधिः समग्रं ३ मंदाक्रान्ताकृन्नमत्र
विकटनितंवाधाः अथनववधूस्वरतारंभक्रीडा दृष्टा
दृष्टिमथोदधातिकुरुते नालापमाभाषिता शय्यायांप
रिवृत्यतिष्ठतिवलादालिंगिता वेपते निर्यातासुसखीष्वथ
समवनाजिगमिषेवरते वालावामतयाप्रियस्यनितरां
प्रीत्यैनवोढाभवत् ४ स्मीरदृष्टस्य पयोलग्नपत्योनम
तिमुखं जातविनयाहृदाश्लेषंवांछत्यपहरति गात्राणि
निभृतं नशक्नोत्याख्यातुंस्मितमुखसखीदत्तनयनाह्रि
यातास्यंतः प्रथमपरिहासेन ववधूः ५ अधनकस्य
चनांशुके कृतमधः संसजमस्नेहयेनाभीमूलनिवद्ध्वन
षितयाव्रीडानतांगयाप्रियेदीपःसन्दहतिवानेवपितपिवाः
कर्णोत्पलेनाहतः ६ कर्णोत्पलस्य विरमथ्यविसंवममो

वलंशामयदीपमिमंमम्याममवि इतिनवोच्छ्वधूर्वव
नैश्रिवामुदमगादधिकंस्मरतादपि २ कदम्ब च्छेवनेवि
पविवर्तिताथवेहलतोपिरमनाविघहतेविच्छितेच्छम
पितस्थसर्वतोमनमथ्येंयनमभूद्धरतें ८ कालिन्दा
मस्य समाकृष्टंवासः कथमपिहठान्मपणतितदाकमा
हूलहंहंजटरशावगोंरमगटशः नयाटछिंदत्वामह
तिमाणीदीपितिश्रणाया तिरुहंहलाभ्यांफडितितिज
नेत्रोत्पलयुगं ९ वलान्नीतापार्श्वंमुखमभिमुखंनैव
कुरुतेधुनानानामूर्धानंहरतिवदशाध्रुवनविधिं हृदि
त्यसंहृसंहिग्मनारोपितमनाननवोष्ठावोष्ठांरमुवे
पतिवसंतापयतिव १० कयोरपि इतिशार्दूलेपरेनवव
हूसंगमादिवर्णानंपरिच्छेदः ११ प्रथमस्मरनकेलि
कथने श्वासोन्हेरणाविश्लेषः प्रियामालिंगतोमम खेदः
किंनमदिनाप्योनेमांचः किंनपर्वतः १ कस्यापि श्वाप
नेदयितेमनोरथ प्रातैन्नीताकथंचिदिनं वैदग्ध्यापग
माजडेपरिजनेदीर्घांकथांकुर्वति दष्टास्मीत्यभिधाय
सत्वरपदंव्याधूय चीनांशुकं तल्पंगतारतिकानतेनाम
नसानीतः प्रदीपः शमं २ मुग्धेनगणस्य भजत्याल
ल्पांतकृतकपरकेडतिपिहितंस्मितंयातेगेहाद्बहिरव
हितालीपरिजने प्रियासंपर्शोत्याः स्मरसारममाहूत

पति १
१०

स्तभगं सलज्जाल्लना व्यगमदिवह्नेमृगदृशः ६
नयदेवस्य चिरविरहिणोरन्मकंटाश्लथीकृतगात्र
योर्नवमिवजगन्नातेरूपंविरादभिनेदतोः कथम॰
पिदिने दीर्घयाने निशामपि हृदयोः प्रसरतिकथाव
क्लीहनोर्दीर्घयाननथारतिः ४ गाढालिंगनवामनीकृ
तकुचप्रोन्निद्ररोमोद्गमासांद्रस्नेहरसातिरेकविगल
त्कांचीप्रदेशांबरा मामामानदमातिमामलमितिक्षा
मातरोलापिनी सुप्ताकिंनुमृतानुकिंमनसिमेली
नाविलीनानुकिं ५ भ्रमरकस्यैमो दृशामपदिमीलि
नेदशनरोविषानिर्गतंकरेणा परिवेपिनेवलयमाल
याक्रंदितंप्रियेशहरिणीदंशोदशनविडमानेधरपर
वसनकांतयाः किमुनऊर्वतो माधवः ६ कस्यापि ध
मिल्लो भंगमेतु प्रविशततिलकः केशपाशोधकारे
पत्रालीगंडपालीं त्यजनवविवरंकर्णयोर्गन्नकामा
वामायाःकांतदंतक्षतनतिमहनेनेकपवायरोमोवी
रः कामाहवे स्मिन्निविदतिमुद्रितपूरः क्षोभभीत्या
भात्रुपंडनस्य दोर्भ्यांसंयमितःपयोधरभरेणापीडितः
पाणिजैराविद्धोदशनैः क्षताधरपुटः श्रोणीतटेनाहत
हस्तेनानमितः कचेधरसुधास्पंदेनसंमोहितः कांतः
कामपिनृप्तिमापतदहोकामस्यवामागतिः ८ ईषन्मी

लितदृष्टिमुग्धहसितं सीत्कारधारावशादव्यक्ताकुल
केलिकाकुविकसद्दन्तांशुधौताधरं श्वासोत्कंपपयो
धरोपरिपरिष्वङ्गे कुरंगीदृशो हर्षोत्कर्षविमुक्तनिः
सहतनोर्धन्यो धयत्याननं ९ जयदेवस्य रतारंभमति
तांतकान्तकान्ताकुचान्त स्खलत्समलकवाग्राग्राभिदे
शोच्यघोषिस्मितमधुरसुखीनां ह्रीणनेत्रोत्पलानामथ
रमधुवधूनां भाग्यवंतः पिबंति १० चारुभूषणक्वणि
क्वणन्नतेकामिनां हृतक्लान्तसंघथा नोनत्यामधुरगी
तवादिने केकिचातकपिकस्वनाश्रपि ११ शार्ङ्गधरस्य
भो नैषावेगं मुद्गरतरत्तुरलावकीर्णविसोढुं शक्तानेन
चपलितनितंबोरविंदेषु दीवरान्ते रत्यभ्यासं विदधत इति
प्राणनाथस्य गत्वा कर्णोपान्ते निभृतनिभृतं नर्मसुरंगां
सेनीव १२ मूर्तनस्य स्वामिन्नम्भो पिब गरहारागाय विघ्नजस्व
किं किं शठोऽस्य करुणो सि सखोस्यितोसि हा उः खयस्य
लमले विरमेति वाचः सीत्कारभवंतिस्मरते प्रणयातुराकु
लाः १३ कुमारभट्टस्य स्विन्नैर्मण्डलमेदेवे विगलि
तं स्रग्भारनद्धैतमः प्रागेव प्रथमानकेतकशिखा
वालायितं वस्थितं यांतं कुंडलतांडवं कुवलयद्वंद्वं ति
रोमीलितं वृत्तं विभ्रमसीत्कृतं न हितं तो जाने किमासी
त्परं १४ कस्यापि मनेंकुंभपविणाहिनिकेक्रमाईकांता

पा.

२१५

पयोधरस्योपरि विदारितांगः वक्त्राणि धाय भुजपंजरमध्य
वर्तीं धन्यः स्तपोदयपयति ह्यालयनिद्रः १५ भर्तुर्हृदेः
हृनिशार्द्धमपरे स्मरकेलिवर्णितेन परिखेदः १६ अथ वि
परीतरतक्रीडा नखालिकारयति यत्र मनोभवस्य साधा
क्विरप्रतिहतनाभवनेन तथाहि ऊर्ध्वादपीवरपयोधरमेक
लाग्रं वलं निपततु रुपरिभ्रमदाग्रपीद १ शशिवर्धनस्य
पततु वाराशि मतनं दपिता पमिल मलिकानिकर स्त
रसम्भम सकचग्रहल्लिनालकवल्लरीपतितः २ वाणास्य
प्रशान्तेन तृप्तशया वेष्टूयते मे वलाधनिः कोनेन तेरनम्रो
नेकामिनी पुरुषायते ३ कस्यापि प्रारब्धरतकेलिसंकु
लरणाने भेन यासा हस प्रायेकोनजयाय किंचिदुपरि प्रार
भियत्संभ्रमेन खिन्नायेन कटीतटी शिथिलितादोर्वल्लि रु
त्कंपितं वक्षो मीलितमक्षिपौरुषरसः स्त्रीणां कुतः सिद्ध्य
ते ४ जयदेवस्य चलत्कचं व्याकुलकेशपाशं स्विद्यन्मुख
सीत्कृतमंदहास्य पुण्यापतिः का नरकषालमंतेनुभावमे
भोकहल्लोचनानां ५ मुग्धेन वामिदयिता पुरुषा भवत
मिमत्कयानहि नहीति शिरो विधूय सीत्कारमात्रमिक
रेवलं यदि पैन्मा वावविना श्रुपगमः कथितो मृगाक्ष्या
क्वचिन्मालाकः क्वचिदरुपंकोकमलिनः क्वचिच्छ
टोच्छारी क्वचिदपि रमालक्तकपदः वली भंगाभोगेरल

ते^

215

कपतितैः कीर्णाङ्कसमैः स्त्रियः सर्वावस्थं कथयति रते
प्रच्छदपटः ७ केषामपि ईषत्कंपपयोधरं गुरुकटीप्रो
ष्ठप्रहाराङ्कितं स्विद्यज्जालमनेकहास्यसरसं संरंभमंद
व्यथं वारंवारभरः प्रहारस्वभरोमंदशमानाधरं किंचि
द्दत्तनिते वेदेशनव्रवेरंथत्यादतं सेवते शिवदासस्य ८ आ
लोलामलकावलीसकजस्तमां विभ्रज्वलत्कुंडले किंचि
न्मृष्टविशेषके तनुतरैः स्वेदांभसः शीकरैः तन्व्यायत्सु
रतांततांतनयनं वक्त्रं रतिव्यत्यये तत्त्वां पातु चिराय किं
हरिहरब्रह्मादिभिर्दैवतैः ९ अमरुकस्य इति शार्ङ्गध
रे विपरीतक्रीडापरिच्छेदः १२ अथ सुरतनिवृत्तिः
शांते मन्मथसंगरे रसाभ्रतां सकारमातन्वती वासोद
ज्जघनस्य पीनकुचयोर्हारं स्फुरत्कुंडले बिंबोष्ठस्य च वीटि
कां सुनयना पर्यंकमाराद्रुतं दृष्ट्वा लंबितकेशपाशनिच
येष्वक्तो हि बंधक्रमः १ व्यालोलः केशपाशस्तरलितम
लकैः स्वेदलोलौ कपोलौ क्लिष्टा बिंबाधरश्रीः कुचकल
शरुचा हारिता हारयष्टिः कांची कांचिद्गताशां स्तनजघन
पदं पाणिनाच्छादयंती भूषाहीनापि किंचित्प्रियहृदयम
हो प्राणयत्येव मुग्धा २ जयदेवस्य नेपथ्याद्विराजते हि
नितरां बालमभूषानवं संभोगश्रममीलितं विजयते व
लः कटाक्षादपि गाढालिंगनकोटकादपि वरं दोर्वलिवि

संततं प्रेमालापरसाद्प्रियतमं मौनेऽकुरङ्गीदृशः ३ हरि
करस्य करकिसलयं धृत्वाधृत्वा विमार्गति वाससी द्विपति
स्मयनो मालां रोषात् स्वदीपशिखां भवति स्थगयति मुहुः पश्य
न्ते विहस्य समाकुला स्मरतविरतौ रम्यानवो मुहुर्मुहुरीत
ते ४ स्मरतविरतौ व्रीडावेशभ्रमश्रथहस्तया रहसि गलिते
तन्वा प्रान्तेनधावित संशुके रतिरसजडैरङ्गैरङ्गं पिधाय तम
शक्तया प्रियतमततनौ सर्वाङ्गीणं प्रविष्टमथस्वया ५ प्रम
तकस्यैमौ प्रियकृतपटस्नेयव्रीडाविडम्बनविह्वलां किम
पिकुपणालापं वालं विलोक्य ससंभ्रमा श्रयति विवलति
स्कन्धावारे गते स्मरवना ह्वे त्रिभुवनमहाधवी नूनं त्वम वतत
मसमथः ६ निष्ठुते स्मरनौ स्वेवबहु विधेर्नातेयिकं गत्क्षेम
नसे स्वेदजलार्द्रवदनमेघ किं चिन्नहीते वरे मां इस्वेदबाष्प
हिशाखविषव्यासंगजि त्वाम्मनो दम्पत्योः स्मरवशमरानवरत
याभ्यो यापि जातास्पृहा ७ कयोरपि इति शार्ङ्गधरेस्मरन्तो
तवर्णनं परिच्छेदः १२२ प्रणमय्य त्रिक्रीडना धिकाव
नयस्य शमितनिखिलदीपसमनिद्राल्लोके वनपरव
शाचिवामामथ रात्रे विदुषा प्रथमसुरतखिन्नां मुग्धिकां
बोधयन्तो वदन्ति पञ्चपविशिखैः कामुकाः खेदयन्ति १ वदनश
शिनः स्फुरितशीतादिवा गतवे पथुः स्तनपुगलकेभ्यान्तं गा
निविष्टश्वशुमानत्र लितमदनागाने तन्वाबतो जघनमूले

११. ५८ 216 ५.

सपुलकजलः प्रसः पाणिर्विनीत इवाभवत् २ वन
कृतिगते मायानिद्रां विवर्तितं वना पुलकमयमा
ज्ञाते दृष्ट्वा स्वापहृताननाः कृतकशयनो निर्गाढो मी
सुदीर्घकलेवरच्छिद्राणि नमयं कृत्वा दन्तैर्व्यवयत मुखं
कस्यापि प्रणयप्रणयकलहे नायिकानुनयः गतप्राया
रात्रिः पाणिसुखविशीर्यत इव प्रदीपोऽयं निद्रावशानुप
गतो घूर्णित इव [illegible] मानलदीपन महासिंधु वमसे
रुच प्रयाममस्या हृदयमपितेव टिकठिने ४ क्षीणांशुः श
पालांछनः पाणिसुविलीनो न कोपलवमेरंपयवने
मनागपि नेतेसिरं मुखं भा रहे पीतेष्वोत्रपुटेन षट्पदे रु
तं पीतं न तेजलिपतं रक्षाशकदिं गगना रविकैरिनापी
रक्षासिकिं ५ एकस्मिन् शयने पराङ्मुखतया वीतोत्तरं ता
म्यतो रप्यत्नं हृदयास्थिते प्यनुनये संरक्षतो गौरवं दंष्ट्याः
शनकैरपांगवलनान्मिश्रीभवच्चक्षुषोर्भग्नो मानकलिः
सहासरभसं कंठग्रहानुष्ठितः ६ प्रमत्तकस्य कृत्वा विग्रह
मनुपातकलहेषण्याः मनाक्स्थिता कोपात्त्वापि विनयगा
र्भभवनहारं रुषा प्रस्थिता दृष्ट्वा चंद्रमसं प्रभाविरहितं प्र
त्यूषवाताहता हारात्रिक्रमितागतेन तिपतिता कंताधिप्रयसो
ति ७ कस्यापि रतिश्रान्तेः परेम्यवरात्रक्रीडानायिका
नन्तवर्णनपरिच्छेदः १२२ प्रभाते प्रभस्वाकीपिगार

पृ०
प्रणामं तो

२

पृ०

पृ०

शा.
२१५

217

सपतिशिवप्राश्यक[illegible]नकं गगनछायमञ्जे शुधजनस्व
ग्राम्यसदृसिदूशांदीणात्तावामूपनयस्त्वानुयमपवान
द्रीयाराजैतेदुविगारहितानामिवगुणाः १ विरलविर
लीभूतास्तारा:कलौसुजनाश्चवयमवतिचधांतेविना
त्तनामिवदुर्जनः मनश्चमुनेः सर्वत्रापिभ्रमनमक्षत्र
भ्रेविगलतिनिशापतिप्रेलक्ष्मीरनुयमिनामिव २ भोजरा
नेमिवककविवर्गोस्मिमो अजनत्पयरवारिपिंजनपिंडपां
डुःशाणीलसंतिजलवृत्तुपधुतिमपंकेपत्नावकाः कांड
कविपांडुवंदधतिधामदीपांऊरास्त्वकोवनयनास्त्वणाभ
वतिदिकचवैमात्रामणी ३ कस्यापि पःसैन्यमपार्थि
वस्यविवर्द्धिप्रयाणिनामग्रणीम्यौ नत्वानिर्ककरमज्जाति
स्मजगतोयस्वापनिर्वापणं सोयंनारकनायकः किम
पर्वंशृंगारसंभीवनं नातःस्पष्टपरागपांडुजनवत्क्षौड
पिंडाकृतिः ४ भिंदानोमानिनीनांपतिघनरुचभयेहर्म्य
पारावतेभ्यो वाचालत्वंदधानःकवि[illegible]ध्रुवकविनाशाति
भ्रंशंदधानः प्रातस्त्यत्तूर्यनादःस्थगयतिगगनंमांसलः
पांसुनत्पादसल्पाङ्गस्थितानांनवववककविताङ्ख्येलला
सिंजितेन ५ प्रविरतमविरामामागितांमर्दवात्रैनवन
ववतिलीलाःकौतुकेनाभिवीस्य इदमुदवसितानाम
स्फुटालोकमंपनयनमिवमनिदंहृतातेदेपमविः ७

कुमुदवनमपश्रि श्रीमदंभोजखंडं त्यजति मुदमुलू
कः प्रीतिमांश्चक्रवाकः उदयमहिमरश्मिर्याति शीतां
शुरस्ते हतविधिललितानां ही विचित्रो विपाकः ६
ललितनताराः सामवज्ञें डुबिंबा रजनयइव निद्राक्लां
तनीलोत्पलाक्ष्यः तिमिरमिवदधानाः स्रंसिनः केशपा
शानवनिपतिगृहेभ्यो यांत्यमूर्वारवध्वः ६ माघकवेः
येऽजंटीकृतनवलभ्रशालनयः शाखैरनंगस्य ये नशामाश्च
निशीथिनीपतिकैः शैथिल्यवीथीमपि ते निःशंकवि
टंकतालनमलग्नातसवसाविते छिन्नाजकूटह
न्निते मृगटंशोमानग्रहग्रंथयः १० विश्लासास्य कांत
जग्धविताम्रहृडवदितेम्गुर्व्प्रवुद्धाजवान् किं विहा
सवदिङ्मुखेप्रविकसद्भागवाह्लाधना संत्रासेनस
मीरितात्प्रियनमेप्रमुर्विवतद्धाशाने रत्यायोपनिवेश
नानिकृस्तेतन्लेयमूः पांसले ११ निर्यांत्यावरनिवेषम
नः परिणतप्रायो विलोकयतयो गाढालिंगनत्रुवना
निबद्धशः क्लातव्यसेनद्दया पके भूमितलेनिधायचर
णं तल्पेप्रकल्पापरं नव्वेग्याप्रविवर्तितां गलनयाप्रेया
स्थिरंबुवितः १२ केषामपि इतिशार्दू धरेप्रभातवर्णने
परिच्छेदः १२४ मणप्रभातवाप्रसूर्योदयवर्णनम्
विकचकमलगंधैरंधयन्भृंगमालाः सुरभितमकरंद
क

नय१

न०

शा० २१८

मंदमावान्निषान्तः समदमदभ्राय यौवनोद्दामरामा
रमणरणनर्भे विदधे स्वेदविच्छेददक्षः १ माघकवेः स्तनप
रिसरभागे हरमावर्तमानाः स्फुटनवमणिमध्ये किं
चिदेवस्खलन्ते प्रचुलद्युतिर्नवाभोगरुद्धावधूनां ति
भुवनसेवितच्छेदिनः शीकरार्ताः २ कस्यापि प्रातः
सीमन्तिनीनां त्रिभुवनललिताम्भ्रुपश्यन्ते कपाशात्र
न्मीलत्पंकजाम्भः परिमलसुरभिः स्फारयन्कामली
लाः स्वच्छावश्यायबिंदून्दिशिदिशि विकिरन्स्थूल
मुक्ताफलाभान् धूलीभिः केतकीनां धवलितमद
नो वाति मंदं नभस्वान् ३ रामाणां रमणीयवक्त्रश
शिनः स्वेदोदबिन्दुप्लुता व्यालोलालकमंजरीः प्रवल
यन्भृवन्नितम्बांशुके प्रातर्वाति नवातिकुन्मुख विकस
सङ्गजीवराजीरजः पंजामोदमनोहरो रतिरसग्ला
निं हरन्मारुतः ४ कस्यापि हेमाम्भोरुहपत्रेनेपरिम
लस्नेहीव मन्दानिलस्तत्रैवस्त्रवयामिकैर्मधुकरैरा
बधकोलाहलः निर्यातस्तरयादवनिपतितः प्रीतखड
पंकद्रुवालिम्पकेरलकामिनीकुचतटे खेजःप्रानेगी
स्थिति ५ कालिदासस्य अथ सूर्योदयवर्णनं ननः
कोकवधूवन्धुर्बन्धूककुसुमप्रभः उदयाद्रिशिरोरत्न
मभ्युदेति जगन्निधिः ६ शार्ङ्गधरस्य निजांशुकर्णपूतोसा

वीहुंवत्यकैतिरागिणि लज्जयेवययौष्काणिशयामामी
लितलोचना ॰ कविद्‌पिणिस्य श्यागत्यसंव्रतिविपो
गविसंस्पुलंगिमेभोजिनीक्ष्वविदपिदपिनत्रिया
मः पनोप्रमादयतिपशपशनैः प्रभातेनतंवैगिपादय
ततेनसहसंसिमिः ८ कस्यापि उन्निद्रकोकनदरेण
पिशंगितांगा गायंतिमंजमधुपागरहृदीर्घिकास्य प
तत्रकालिचरविनेवंवंधुजीवपुष्पच्छदामसदयावल
वेविविंवं ९ उदयतिविनतोद्देवपिमरजावद्दिमरुचौहि
मथाम्निपातिवाक्ते वहतिगिरिर्यविलंविघंटाहयं
परिवारितवारणेन्द्रलीलां १० मावकेवः श्यपगुदयति
मुद्राभंजनः पद्मिनीनामुदयगिरिनालीवालमंदारपु
ष्पं विरहविधुरकोकहद्वंधुर्विभिंदन्कुपितकपिक
पोलक्रोडताम्रस्तमांशि ११ इतिश्रीसा... प्रभातवा
प्रमृद्यौद्यवर्णनोपरिच्छेदः १५ अथसंभोगाविष्करणे
चंदनेस्ननतटेयरविवेपावकंचननतवचसपत्न्याः प्रात
रीतपक्रपितापिमृगाक्षीमागमिश्रियतमेपरिवधा १
लाक्षालस्मललाटपट्टफलकेकेसरमुद्रांगलेवक्रोक
नलकालिमानयनयोस्तांहूलरागोधरे दृष्ट्वाकोपवि
धायिमेडनमिदंप्रातःप्रियंवीक्षसोलीलानामरसोद्धेमर
गहृशाःस्याम्राः समाभिंगताः २ पद्मावेदसिवापितवि

३०

शा॰
२१९

नयेंदूनेत्रस्तात्कामिनो वत्येत्र्यायनीयमी हिमरस्ताबा
भिप्रहृत्रस्तदं तत्नानंदमिलहृशोःकथमपिस्नताग्रुड्
हांतप्रेवो हामो ह्रदतिरोधमेयरमिलमारंकथंचिन्स्थि
तिः १ भ्रमरकेस्यतो वङ्गजगदप्रवलातस्यममाकिला
हं वकरवकितवाद्रुमोदयोषित्रदस्य विदितमितिस२
रविभोगाविहृतेविचिंत्यव्यपगतमनपाद्मग्ब्रीडितं स्रुग्य
वधा ४ मानकवेः दपोगोप्तुपरिभोगदर्शिनीएष्ठुतःप्र
णापिनोनिषेडुषः प्रेत्यविंवमनुविंवमात्मनःकानिका
निनवकारतजया ५ देपयोर्निशिजल्पयोर्गृहस्तुकेनाक
र्णितंयदव त्तस्मान्गुरुसन्निधौनिगदनस्तस्यानिमात्र
वध्रः कार्णालेविनपद्मरागशकलेविन्यस्यवंचोःपुटे वी
डार्तानुकरोतिदाडिमफलव्याजेनवाग्बंधने ६ भ्रमरक
स्य धन्यासिघाकथंधन्निप्रियसंगमेपिनर्मोक्तिचाटुकश
तानिरतांतरेषु नीवीप्रतिप्रणिहितेतुकरेप्रियेणसख्यःश
पामियदिकिंचिदपिस्मरामि ७ विज्ञकाणाः रतविमाम
नप्रातर्लेज्ञानभ्रमरावविधं स्मरंतीनाथविवरितंदृष्ट्वामोनि
नकोमुदं ८ शार्ङ्गधरस्य कांतेनतल्पमुपागतेविगलिता
नीवीस्वयंवधनाद्वासश्चस्नथमेखलंगुणाप्टतंकिंचिनितंबे
स्थितं पतावन्मपिवेधिकेवलमहंनस्यांगसंगेपुनः
कोयंकावयमत्रकिंनुमरवंतमल्पापिमेनस्मृतिः ९॰ भ्रम

219

हि॰

स्तकस्य किमपिकांतमज्ञातरवर्तिनीकृतवतीयदि
यंकलभाषिणी तदवकृत्यगिरागुरुमनिषेधोहियमतो
पतसाविकयावधूः ॥ इतिशाङ्कसंभोगादिःकरणं
परिच्छेदः १२६ अथमतीवगणितकुलवधूमते निर्व्याजे
दयितेनताक्रजननाघ्रक्षुभक्ताभवतिरगांवधुव
त्सलापरिजनेस्मेरासपत्नीष्वपि भर्तृमित्रजनेसमर्थ
वचमाविनावनतैहरिश्च प्रायः सेवनंतनभूतदिदेवीनो
पधंभर्तृषु १ राजशेखरस्य स्नानंभोवङ्कमाधितावम
वतीदेवाग्निकार्यायचिता संभावेरविनोविष्णुदवमने
कालोचितेयोजिते स्नानंनाथविधीयतामतिपयःसी
दंतिनान्याशया। पत्यंबोधयतेशनैवितिपतिंमध्यान्हस्त
संसती २ दीपकस्य नातःपरंकुलमतःपरतोनशीलं
नातःपरंचकरुणास्पदनंमृगाक्ष्याः यहाक्षविंडुरपरा
यवतापिपत्युरुसंगितेनवरणनतयापतिस्पे ३ क
स्यापि द्वीवाद्ः स्मरमार्गणाः प्रियतमोहेमनोसुत्सके
गार्द्धेमनवंवयोनिकटिनाः प्राणाःकुलेनिर्मलं सीतं
चेधैविरोपिमन्मथसाध्वसःकालःकृतांतोक्षमी सोऽढ्व्या
सखिसावतंकथममीसर्वेग्रयोद्गुःसहाः ४ शाकुनस्य
अस्माकंसखिवाससीनरुचिरेग्रैवेयकंनोज्वलं नोव
क्रागतिकहतंनहसितंनैवास्तिकश्चिन्मदः किंत्वन्येपि

शा. २२. ला. २२० म्र. ज.

जनावदंतिसमभगोस्यास्याः पतिर्नान्यथा दृष्टिं निदिपती
तिविसमियतामन्यामेहेडः स्थिते ५ कस्यस्य अपकुल
वधूचरिते जीवति जीवति नाथे म्रियते च मृते तमुदाभुता
मुदिते मदनस्नेहरसाकुलवनिता केन तुल्यास्यात् ६
शाङ्क्यरस्य भक्तिः प्रेयसि सन्नते प्रकरणास्मृतनन्त्रिभिः
प्रीतिर्नातिप्रगौरवं गुरुजनेनानाति स्फुतागस्यापि सुम्लाना
कुलयोषितां व्रतविधिः सोयं विधेयः पुनर्मन्दर्दयिताः
तिप्रियसखीबहिः सपत्नीष्वपि ७ विक्लागस्य अभ्युत्या
नमुपागते गृहपतौ तल्लाषणेन प्रनातना सादर्पितदृष्टि
रासनविधिलस्यापवर्यासपि सुमतत्रशयीतनप्रथम
तोजस्यावशश्यानिति प्राह्यैः भत्रिनिवेदितः कुलवधूमि
हांतथर्मोग्रुयः ८ रामशोरवस्य वनर्थे हिसान्तोविदि
नविरहात्पांडुवदनां वजतो मुक्तांतं बीचपलनयनां कामक
लितां हिमतिग्रामाजारीमलयभवगंधप्रणयिनीमधन्यः
को भुक्ते मुनकुलमशोषामिवलतां ९ कस्यापि लज्जाव
शान्नसंधावरहणिपानेवे मुविते कुलवधूवदनारविंदे ते
षामनेकपुरुषवणितानाथे प्रशक्तिः कथं भवति वेशव
धूमविषु १० कस्यापि प्रतिवासिनि प्रतिदिवसे विरहे बढ
म्बडिंडिंडिमंदत्वा को नु वधूदर्गलिनेविस्मयपुनवाकु
लीभवति ११ विक्लागस्य इतिमाङ्कः परे सतीवातानादि

परिच्छेदः १२॥ सुधामतीवविते वयंवाल्येवालोत्मक
गीमतिस्नपरिणता वपीच्छामोहृद्दान्यविणयवि घो
नास्थितिविति त्वघारवंजन्मत्तपथित्वमनेनैकपतिना
नमेगोत्रेषुविष्कपिदयिमतीलोच्छनमभूत १ कस्मापि
मयाऊमार्यापितसमेकयातजारमुनस्त्यषुमाविलो
कितः श्रेनमगोत्रस्थितिपालकेनप्रसमतामहनवाप
कारिणी २ विद्यागामस्य भूभेदैः कनिचिज्जिराकुटिलया
काश्चिकिपत्यः स्मितैः सैविगणः कथ्यंयतिमन्मथरमव्या
पारवंपमतः॥ कासोचित्तनरंगकेषुमस्तगच्छायेषुम
ध्यास्थितिर्भावः काचपुटेषुपुष्करमिवप्रव्यक्तमालोक्य
ते ३ शुभिनंदस्य दृशाकिंचित्किंचिल्ललितभुजलीलावि
लसैतैः करापातैः किंचिन्नवविलिखैनैः किंचिदपिके
स्पृशांत्यः संवादेषुसभिरनभिप्रेदितपेथ यथेष्टं चेष्टितेस्म
टऊचलटाः पशुपकुलटाः ४ नयनविकारैरलंवचनैरलं
विचेष्टितैरलं रमयतिस्मवैतेनात्यंसीवऊत्पातिजांक
स्य ५ हेमेदस्य पर्यंकः स्मास्तरणःपतिरनकूलोमेना
हंसमदनं त्वगामिवलतुमत्येतेकामित्यैश्वार्यवतितलयाः
उर्दिवमेघनतिमिरेङः संचारास्तनगरवीथिषु पन्नगवि
देशागमनेपरमंस्वादंजवनवपलायाः ० पः कौमारर
रः सपवहिवरम्भाम्येङगाभीः तपाः प्रोन्मीलनवमाल

मे०

६

रा.
२२१
221

नीपरिमलामोदानुकूलानिलाः सावैवास्मि तथापि वो
यमुनवनव्यापारलीलाविधौ रेवारोधसि वेतसीतरुतलेचेतः
समुत्कंटते ८ शीलाभट्टारिकायाः दृष्टिं हे प्रतिवेशिनि
क्षणमिहाप्यस्मद्गृहेदास्यसि प्रायेणास्यशिशोः पितानवि
रसाः कौपीरपः पास्यति एकाकिन्यपियामि तद्वनमितः स्रो
तस्तमालाकुलं नीरंध्रास्तनुमालिखंतुजरठच्छेदानलग्रंथ
यः ९ विज्जकायाः स्रुस्रषसगरुलिवर्तयसदावोवेंदसवेपुङ्कि
यः कावेरीतटमनिविष्टतयनान्मयेकिमेतान्यसि स्रोतेषु
त्रिसमीपपवभवनादेलालतालिंगितन्यंचद्वालतमाल
देवरदशीतत्राणिगोदावरी १० कस्यापि मंदतस्पतेराःसंच
स्तनचिरप्रस्थानकिंकथ्यतांउर्वीरलमशाएवकिरदाहि
ग्रहारुणांउर्वशः मारविरयम्वननः प्रभूरस्तनदिंनतांथयक्षि
देशा वंभोभिपरिणाद्वपल्लवद्वनच्छायमनरुवर्द्धते ११ कस्या
पि ढ्ढवटस्रुतेपहीग्रतिवसतिदिवापियत्रभयशंका न
स्मिन्नुक्तनिनववधानीतावीतेद्रवः तगाटः १२ एकाकि
नीपदवलातरुणीतथाहमस्मिनदेहेगृहपतिश्चगतोवि
देशं कंयाचेमेनदिहवाहमियंवराकीश्वश्रूर्ममाधवापि
रानत्रमफपाद्य १३ रुद्रस्य धूर्तवेषमविवाहितोगृहप
तिर्ज्ञानाधुनाशार्वरीस्यात्तेनोचितमत्रगच्छनिश्रांलोके
वनालक्षितैः इत्यंलोलटशागच्छमावाभिहितोदासीमुखेना

दयानम्रता किंचिदिवक्रुधामिवजनीश्वामेनस्तुदीर्घस्थि
नः १४ प्रकांतेवततोगृहंशशिशुखोप्यन्यादृशोदृशप
ने हिग्रंसाथपयाद्विश्वविसदनेसुकान्यदावासके स्व
स्थासंभ्रमिताकिलेतिवक्त्रशः संभ्रेरयंत्यावधं पांथवी
द्यवभंजनमस्मितमुखीसेवाहंसिहोदंन १५ स्वामीनि
स्वसितेप्यसूयतिमनोनिलः सपत्नीजनः स्वस्तुविंवि
नदैवतंनयनयोरीहालिहोयानरः नहूादयमंजलिः
किमधुनाटस्मंगिभावेनतेवैदग्ध्यात्मदनप्रपंचवक
रव्यर्थीयमत्रश्रमः १६ दृष्टंगतेगमशनैरमतीवहस्य
मनेवयस्कपटभिन्नकलिविनोमिस्वस्यप्रभर्नवमवा
स्वतनः दमसंभितोपदेकाभिषादयमंजलिस्ति १७
स्वनार्थप्रज्ञानामिहजनवधूनांहिमनमोमहाशल्यक
र्तानवनवकजेहूकिमलयः भ्रमनभितोहेतोरपित्या
रिपुहोसिनमयात्वयेतावदेहवः पथिकनविधेयः पुनर
पि १८ भेत्नाटनस्पेतो आयातासिविसुववैपश्रुभंरट
घ्रामिकेनापिनोनीलंवोलमसुवैसुंचहरवनसेदंतिशी
घ्रानिलः हृष्यंतनभेयसत्वकंटममकृपामीतितत्संग
तात्रस्थंतीपविरम्यनेसकृतिभिः सेवेनवसैविणी १९
सखीडाहंतिरीतांगयडुभयोर्यहतिंप्रेषणीया यस्याभ
विनामसमागमइतिप्रीतिप्रमादेववः प्राप्तेकालसमाग

मेसरभसेलब्धेवनालिंगनेतत्काममस्यफलेंतदेवस्मृ
वतंशेषाणमूर्तोस्थितिः २० कस्मायेतौ स्तवशय्यातो
त्तलेस्स्वाश्लेषछुंवनादीनि तलयंतितलतांशेतरित
त्तणावीर्यस्वरतस्य २१ इंदुर्येउनविधनेनमधुवंहृतीव
वः श्रूयते नोत्कंठामाहृदयेवहंत्यशिशिरानोयेतिकार्यं
वपुः स्वाधीनामउद्भलिकास्वरहितामालिंग्यपन्न
च्यते तत्किंप्रेमगृहाश्रमव्रतमिदंकष्टंसमाकर्षिते २२
इतिमिश्रकश्रृंगारेप्रसन्नीचरितपरिच्छेदः अथषट्क
तवर्णनेवसंतसमयस्वभावाख्याते प्रसौमनश्चुविन
वासकेसरः प्रसन्नताराधिपमंडलाग्रणीः विमुक्तरामा
तरदृष्टिवीक्षितोवसंतकालोहनुमानिवागतः १ भदु
वीजकस्य कोकिलश्चूतविटपेमंजरीरेणुपिंजरः गा
दितैर्व्यक्तनामेतिकुलीनेष्वोष्ठितेरिव २ परिहुंवतिमे
स्निग्धभ्रमरश्चूतमंजरी नवसंगमसंहृष्टकामीप्रण
यिनीमिव ३ मल्लिकामुकुलेभातिमेजगंजन्मधुव्रतः
प्रयाणेपंचवाणस्यशंखमापूरयन्निव ४ सहकारकु
सुमकेसरनिकरभरामोदमूर्छितदिगंते मधुरमधु
विधुरमधुपमधौभवेत्कस्यनोत्कंठा ५ कपिलकदस्य
मलयानिलमिलितोत्कटमटकलकलकेटकलक
लापः मधुरमधुविधुरमधुपोमधवमधुनाधिनोति

222

केविद्धं ६ भट्टरुद्रस्य मंदोयंमलयानिलः किसलयं
हूतद्रुमाणांनवे माघकोकिलकूजितैर्विचकिलामो
दःपुराणांमधु वाणानित्सुपदीकरोतिसरभिः पंचैवपं
चेषवो स्मृनामिंद्रियपंचकस्यगपत्संमोहमेपादितैः
श्रीपालकविराजस्य उपहिद्रुमकीर्तिभिः किसलयै
स्तामात्रांविषविभ्रमो भ्रंगालैर्विरुतैः कलैरविशदव्या
हारलीलायितः हूर्तांतोमलयानिलाहतिवलैः शाखा
समहैर्मुहुर्भ्रांतिभ्राम्यमधुप्रसंगजनितांमत्ताइवामीद्रु
माः ८ श्रीहर्षस्य प्रसूनशृंगैर्मकरंदतोयंसलीलमा
दायवसंतकामी वनस्थलीवामदृशां मुखानिनिसिंचत्य
सोमंदमरुत्करेण ९ ताम्रपल्लवतोयिताकोकिलाम
धुरस्वरं चुकूजकामिनांचित्तमाकर्षतीवहूतिका १०
पुष्पस्तनभरानम्रानीलभ्रमरलोचनाः पुष्पे[illegible]र्दधुर्यं
तिस्वभर्तारंचमाधवे ११ कस्यापि स्थानेस्थानेमलयम
रुतः हरयेनः कपाली पुष्पालीभस्मरागजरजः स्नानेपा
ण्यापवर्गाः जातेह्मेमधुमधुकरेश्रेयसीजानुदग्धं निर्वि
ण्णोंत्वोसमयदिभजतेराजराज्याभिषेकः १२ विल्हणस्य क
मलिनीमलिनीदयितंविनानसहतेसहनेननिषेविते
तमधुनामधुनानिहितं हृदिस्मरतिमारतिसारमहर्नि
शं १३ किंशुककुलकांतर्गतमिंदुकलास्पर्धिकेसरंभा

ति रक्तितिवोल्लकपिहितं यत्तु विवजनन्तुद्दितं वितनोः
विजकायाः त्यजतमातनमलेवतविग्रहेनैनुनेरेतिगतं
वत्तेवयः परमनताभिविनीवनिवेदितेस्मरमनेरमतेस्म
वधूजनः १५ कालिदासस्य प्रियसखीसदृशं प्रतिबो
धिताः किमपिकाम्यगिरापरभृष्टया प्रियतमायवपुर्गुरु
मत्सरच्छिदुरयाडरयावितमंगनाः १६ माघकवेः प्रथम
दन्तसृजा कुसुमस्तकुमारमूर्तिर्दधतीनियमेनतनुत्वं म
ध्यं आभातिमकरकेतोः पार्श्वस्थाचापयष्टिरिव आनेनो
यमनेनागमामयनिष्यतनिष्कवं यदेनेनननसंप्रामः पाणि
स्पर्शोतस्यवसन्तव १७ श्रीहर्षस्यैते प्रथा कुसुमावचयः प्र
संग्व्युष्णोपिमनोभवस्यपंथैववाणान्यदर्पंददाति प
वंकदर्पमिववावधार्यमर्वस्समग्राहिमपोर्वसूभिः १८ प्र
नाडयत्वलवपाणिनैवपुष्पोच्चयेराजवधूसशंकं नछेद
हेतोर्वलिपंक्तिभंग्याविकृष्णिनावालतनांस्मरेणा १९
विल्हणस्य निस्त्रिंशत्वमुष्णमसमधःस्थितंमरगाशीमुखेणोवंसि
तविरपंररहीतकामा आरोढुंवरगामदास्प्रीकष्टेम
लाग्रास्तनरपितेनपुष्पितामै २० जयमाधवस्य एवंहि
कपविभ्रतिमणास्वरम्यायकेशापुष्पभरंगांहिरिणादिमु
क्ते यथैतरघ्रपुनरप्पलकेषुसंगाः ष्टेजीवं नितकुलभ्रम
तः पतंति २१ कस्यापि पाणौवद्यपिपामस्कककुसमगे

५०

न्मातत्यागं डयोनीलेंदीवरशंकयानयानयोर्वंधूकबु
ध्यायेरलीयंतेकवरीभरेनिजकुलव्यामोहजातस्पृहा
डंवीराः मधुपाः किंयंतितरुणीस्यानारविंदेष्वपि २२ प्रव
लस्य सेतुर्दुर्मः किमलयोत्तवगुच्छभाराः प्रामेवसंतस
मयेकमिस्यमेव न्यामेनेवयुतिमतोःपदयोः स्वेवयंभृ
गच्छितासततनुपल्लवितेवभाति २४ स्वकिमसस्मात् र
दमिदमितिभ्रूकुहाग्रहस्तैनेमुंडरतिलोभयता प्रवरः पुरो
न्या प्रत्नुवहसमनापिनाधिकेनतवयतिरेनमहोजनं
मनोभूः २५ प्रत्युवसंतवायुवः पानीयंनालिकेरीफ
लकुडनकुहकाविकलोलयंतः कावेरीतीरतालद्रु
मभरितमहाभांडभांकारचंडाः पनेतवंतिवेलातल
ललितलतातांडवेद्राविडस्त्रीकपोलपांडुगंडस्थलल
टितरयावायवोदाक्षिणात्याः २६ विलासास्य मललित
मलकानांवलीनैर्नयंतो मधुकरभिषुवोज्ञोकुसुमं
धानवेधाः उपरिसवनभाजांयोषितांस्वेदबिंदून् मलयपर
वपिबंतोवांतिमंदंसमीराः २७ कस्यापि कावेरीवारि
वेलल्लहरिपरिकरक्रीडनक्रांतशांत स्फीतस्त्रोतोविडंब
उ[illegible] भ्रमणभवभवद्भूरिसौरभ्यगर्भाः चोलस्त्रीचीनचे
लांचलचलनकलाक्रांतकांताकुचांतावांतिश्रमाग्नि
कीलाकलिलवरवधूवदहवेराःसमीराः २८ कुसुमित्र

नि

ग्रा॰ २२४

224

स्य ३ दंचत्कावेरीलहरिषु परिष्वंगमरसाः कुहूकंठीकंठे
रवरवलवत्रासितहृदयाः भ्रमी चैत्रे मैत्रावरुणिदिशिजा
ताः परिमलोलसदल्लीहल्लीसकरसरभसंयंद्रिमरुतः २९
कावेरीतीरभूमीरुहभुजगवधूभुक्तमुक्तावशिष्टः क
र्णाटीवीतपीनस्तनवसनदशांदोलनस्पंदमंदः हे
लालाटीललाटालकललितलतालास्यलीलाविला
लः कंठेभोदात्तिणात्यः प्रसरति पवनः पांथकांताकृ
तांतः ३० रागसपंडितपोरैनो चंचत्कस्तूरिकोलामलयगि
रिशृंगाग्रवदावाद्वामामंदानंदैर्मिलिंदैरहमहमिक
यानुद्रुतं दीर्घमार्गाः कावेरीवारिसेकाद्दलतरुणा
नीरवानीरसंगाच्छीतानिद्राणहल्लामलयजपवना
स्मालवन्याविशंति ३१ कस्यापि चूतस्ये ग्णावविमलस
रणांसंवरीकानुयाता भूयोभूयः कुवलयकुटीकोटरे
लीयमानाः मंदंमंदंस्मरंतिविरहवंतीनिसीमंतिनीनां
गंडाभोगस्थमलललवग्राहिणोगंधवाहाः ३२ प्रीयत
दैवानां भिदंतस्पंदनालीकमलमुकुलजोत्पलिमहूल
यंतसंभुवेतस्फूर्तवाटीषविमललहरीसंपकानकंपयंतः
श्रीरादारामसीमातटचटिनचटीपंचनिर्वाणवानेयाः
रामाणांयंतः श्रमजलभिदुरावांत्यमीगंधवाहाः ३३
कस्यापि लीला[illegible]लानिखिलारमरभसलमनवालवे।

३॰ न॰

द्वो

लोलवलानां चोलीनामापिबंतो मरगमदस्य भीः सिंदूवि
द्रूनमेदान् लोलंतः केरलीनां कुचकलशलसत्कुंकु
मालेपनेभ्यश्लिष्यंतो मालवीनां मलयजमधुराः केच
कोर्वीतिवाताः २४ कस्यापि येदोलाकेलिकारः कमपि
स्मरारघूर्णमानं तेऽच्छिदोये मयः शृंगारदीक्षा व्यतिकर
गुरवो येवलोकत्रयेपि नेकं टेलोटयंतः परस्मनयशास्ता
पंचमं रागराजं वांति स्वैरं समीराः स्मरविजयमहासाक्षि
णोदाक्षिणात्याः २५ अथ वसंतनपत्रिकाः द्वेपांथाः स्मर
हाणि गच्छ तन्सर्वमेवादृणो मध्यं तां मानं मानिनि मंचव
लभं जने को यान्त् वंयेन किं प्रायातः कुसुमाकरः तपय
निप्राणाणि वियोगानलेष्वित्येवं परभृतनादवदेहोवसंकी
वकामाज्ञया २६ वकेणाशिवस्मितिहितेननित्यकधिवार
णोनडवीरः मन्नहिपदवपथिकः किंशुककुसुमांकुरोन
धूतः २७ यत्नस्मिन्दक्षिणाशानिलवलितललनानीलमन्ता
लिमाल यत्र [illegible] नोभावधूतन्युतवकुलरजोहादिदूपेवसं
ने प्रेमसेदार्द्रवाङ्मन्मथबलपलसत्प्रोढसीमंतिनीनां मे
दः केंदग्रहो पिदत्तपयतिहृदयं किं पुनर्विप्रयोगः २८ केषां
मध्येनो उन्मीलन्मधुगंधलुब्धमधुपव्याधूतचूतांकुरक्री
डत्कोकिलकाकलीकलकलैरुद्गीर्णकर्णज्वराः नीयंते
पथिकैः कथंकथमपि ध्यानावधानक्षणाः प्राप्तप्राणसमा

समागमरसोल्लासैरमीवासराः ४६ जयदेवस्य प्रथमैर्म
कंदरशीकरसरामनंदकाणाकोकिलेमार्गमार्गनिरोधनि
पथिहनाशंकेप्रमाशंकया पांथस्त्रीवधपातकाद्भयनतं
वेडालविक्रमयोरेषामिमिसिणिकेवषट्पदमणीमाका
रिणिमेहति: ५ कस्यापि सख्यापेक्षणानाहतस्यकपिरेरह
स्यलाभाक्षति: किंचिन्नेनदिहास्तितकथमसौपांथलव
सीकृतः प्राज्ञातेमधुलेपटेमधुकैरेवाथकोलाहले
नूनंसाहसिकेनचूतमुकुलेटष्टिःसमारोपिता ५१ रामि
लसोमलयाः प्रधनस्यवर्ध्वियोगविधुराभर्तुःस्मरंतीयदि
प्राणाविप्र तितस्पतनवल्लभसहस्रंजायतेयातनंके यावन्मा
कृतमधगेनरुदेयेनावनरोमहति श्रीनकुंठपरग्रहपा
नवनेवस्तुहैवचोनेकशः ५२ इतिशार्दूधरेमिश्रकर्तृग
वेमदृष्टनवाणिनेवसंनसमयसभावाख्यानपरिच्छेदः
प्रणग्रीअसमयसभावाख्याने नमामहोविरहिणामिव
चिनहतिलस्माधगेमुकुपणाष्मिवद्दहिमेति सुर्यंकैरे
दरतिस्र्वेटनैः खेलार्क्कापासमीवनविमुंचतिपादमूलं
कस्यापि प्रतिगतमष्टिजनानांछिन्नाशंसमसहमवलोक्य
स्फुटितमपयुगमलापादिवदृष्टदयदलनसगस्य २ मलवक्
नविमलेंदुअंबंडमानेंडुनायाम्सिनजलदनलस्थ्याराजनेवा
जरेहमः रजनबटश्वायेविडुमावधयारविवविगलंदेवः

कंचुकं दिप्रतीहि ३ कस्यापि युं गाढैः खचितेव भृविघट
पिज्वालाकराले कैरैलिंगमाशोः किरतीव तीव्रमभितो
वायुः कुकूलानले युग्मं भास्मिनं खपवानि सविता मापा
ज्वलंतीव च ग्रीष्मेस्मिन्न व व क्रिदीपितमिवाशेषं जगद्दह
ते ४ श्रीभोजदेवस्य कांतिस्थानानि दन्यानि शय या
हृमाः संतिके वाप्रदेशा कावाशो भाजनस्य स्थितिविति प
वनामेग विस्पष्टतेजाः चेंडज्वालावलीडस्फुटितनकल
नाग्रंथिप्रस्फोटहासोदावाग्निः शुष्कवृंदे शिखरि गि
गहने धिष्ठितः पश्यतीव ५ भीमस्य वालेमालेय मुच्चै
र्नभवलितगगनव्यापिनीनीरदानां किं वेपत्तांतवातैर्मलि
नयसि पृथावक्रमम्बुप्रवाहैः पक्षाश्रोद्धृतमत्तद्विपकट
कमनीतस्य विंध्योपलानां दावाग्नेः संप्रवृद्धामलिनय
सि दिशां मंडलं श्यामलेखा ६ धाराकंदं वस्य स्फीतं शीतं
गतं कक्कशिशिरकिरणाः क्वास्ति हेमंतवाताः क्वैते पानी
यपूर्णा मलिनजलधराः क्वापविद्युत्प्रमोदः क्व सुवैर्जल्प
मानैर्विवसु खरसैर्विर्किलिक्वानि रूपतो वात्योघैस्याग मो
मौघकटि न विजयलंभ विक्रैर्निदाघः ७ पश्चात्यैर्मरुमा
रुतैस्त्रिजगतामुक्लयमार्दंतो दावाग्निज्वालितैरपारग
हृन्नाव्यपानयमस्मतो वात्याभिस्त्रणपत्रधूलिनिक
रानध्वाति हाय स्थाले ग्रीष्मः शुष्यदनतुपल्लवलमस

शा॰ २२१

226

नम्स्प्रमध्यागतः ८ यार्ईःपतस्य निर्जाकायच्छायोप्य
यतिमहिषःकर्दमधिया च्युतंगंजावन्नेरुधिरमितिकाकः
कलयति समुत्सार्य्य सर्व्वः स्रुधिरश्चित्वेनापविष्ट सः
सर्वोत्काराध्यूतेप्रविशतिकवेंकुंनरपतेः ९ देवैसैंद्रस्य
प्रत्यंकेमितमेणुकेंणुविमधुसामोदमंकेवजः काश्मीरं
विष्टनाईवंदनऊचवेंदाऊरंगीटशः यागावेषमस्पाद
लेबिविकचमन्दामवेंद्रतिषा याताःस्रष्टिरियेहृष्टेव
नवनग्रीष्मोभविष्यद्दि १० श्रीभोजदेवस्य नरनंस्ता ती
नोवरदलितमल्लीमुकुलिताः स्रजोविभ्राणानोमलय
जरसार्द्रार्द्रवपुषो निदाघाग्निस्तोषलपितमभिमायेस
गरशो परिषंगेनोगेमुनरपिशैने वेंकुरयति ११ कस्मा
पि प्रथमप्यान्हः उः सहसंतापभयान्संप्रतिमध्यस्थिते
दिवसनाथे च्छायामिववांछंतीच्छायापिगतातरुतला
ति १२ श्रीमद्वेनिवर्म्मणः यषस्पोणुसेनमामस्गःका
सारप्रिमानः सांघ्रुभाग्यपरिष्ठितोनीचंप्राध्येवसीदति
१३ कस्यापि यनेपंकजिनीनलेस्तकभंयस्वकुणीनालेहि
पः सयस्तंवरमानियच्छतिशिखीमध्येशिखंडेशिरः
मिथ्यालेडिस्मृणालकोटिकुटिलंदंष्ट्रांकुरंसकोमध्या
न्हेमदिषष्यवांछतिनिजच्छायामहाकर्दमे १४ राजशे
खरस्य रविर्मरुस्थलेरभिनापितोमभ्रांविरदत्यमानःपथिन

मयंखुभिः श्रवाकयोर्निस्वगतिःस्वमनंगःफणी
मस्तरस्यतलेनिषीदति १५ कस्यापि तरुतरुणीनेत्रः
पुंजमेतमदेहः पततिजटरखङ्गः पल्लवेपंकगेहे
हरिरपिललितांगीशंकयातस्यनीरंनपिबतिनव
यातिक्लिश्यतिप्राप्यनीरे १६ शार्ङ्गःपवन सर्वान्नारि
णीवारिशीतलतलेवितालखुण्याकरे नीरंश्रेकट
लोवनेगुरुदलच्छायाहतार्कत्विषि कर्पूरागरुपंक
पिंकलवनोत्तेगललतालिंगिभिः कांताकेलिरतैर
होसकृन्निभिर्म्मध्यंदिनेनीयते १७ कस्यापि श्रयन
लकेलिः कवैधुनानानवपलवाकृतीपयस्यगाधे
किलजातसंभ्रमा सखीष्वनिर्वाच्यमथार्धसूचिता
प्रियांकमेश्लेषमवापमानिनी १८ नयानपूर्वंकृतम
षणादरः प्रियेनरागेणविलासिनीजनः यथाजला
र्द्रीनरवमंडनश्रियादधारहृष्टिंप्रतिपन्नयोषितां १९
तिरोहितांतानितितांतमाकुलैरपांविगाहाद्दलकैः
प्रसाधिभिः ददर्शवक्षस्तनवदनानितत्स्पतांहिरेफवृंदांत
रितैःसरोरुहैः २० पतेभारवेः मेघोमपयसिघनमेर
भकुंभमध्यौमानाऊचगुगलेननीयमानेविश्लेषंघुग
मगमदण्णांगनाम्नारुहृतःकश्वमखावरः परेषां २१
माघकवेः स्नानमात्रमपिकान्तमङ्गविंकान्तरामफर

शांखिनीजन्हौ भ्रंजलौजलमयीव लोचनालोचनप्रति पा
रीवलोक्षिते २२ कलशस्य प्रविततमिदमेतः स्वेच्छयाक्षा
मयेत्या विकचकमलकोशोन्नतहस्तद्वयेन परिकलि
तइवार्कः कामबाणातिथिभ्यः सलिलमिव नीतोऽवाल
लीलासबोध २३ कस्यापि ललितगत्वमातरंगीतर
लतरंगोद्दवलितनितंबा विपरीतरतनामक्रेवचट
पयतेमरसिसासरवा प्रमदकस्य उत्कटपत्रांकलिता
लकांताः केशोत्पलग्रानवतंसस्पर्शतः स्तनस्थलेष्वाहति
मात्थानागतावधूनां प्रियतोजलौघाः २४ हतेंगवाग
स्विलकं विसर्हलग्रान्तैवै भिवितीवसका संसहतेनेत
तदाजलानामवापमध्येनऊचहयेत २५ जयमाधव
सेवते जलनिविडविवसत्वातनितंबालताभिः ससक
लितटसूमिः स्नानमोज्झास्पितामिः नचिरकनकऊंभ
श्रीमदाभोगवेगामलनविनिहितहल्लसत्तिकाभिवं
भिः २६ भवमूतेः प्रथग्रीक्ष्मवायवः कांदजीऊंजयेतो
निजनटवरवद्योनितावीरकोपी हत्पातान्हस्तलानां
दृष्टुमविरगानां शिंविकामात्येयेतः फिलीकाफिल
शेणांवपिविनकऊभैरकानांविदिपतः सिंजानाः स
कपत्रप्रकरकणकणांबाविणाेवांतिवाताः २८ वा
णाभट्टस्य ब्योमव्यालोलसकाफलपवलगलद्विंदुसं

पा॰
२२२

२२१

चि॰

दोहगर्भा नंभोदान्मक्षिपित्वा दिशि दिशि भुवने भीतिं
मुद्भावयंतः पीतेत्रताम्रगोत्तीगतललितमदत्तोभमं
वेभवृत्ता वाताः पातालकुक्षिस्थितमपिसलिलंतत्
त्ताणाकृष्टयंति ९ श्रीदेवदासानां आध्मानोहृतदावव
ह्निसहृदः कीर्णासेरेणुत्कराः संतमाधरामुक्तेविद
विषमस्थासोस्यसंवादिनः तस्मान्नोजगदावदास्यकूर
वे हिमुत्रवेशोत्कटा मुंभेर्गोविवतर्जयंतिपवनादस्याःस्थ
लीःकज्जलैः १० देवेंद्रस्य मुखश्रीप्रपथिकाः सर्वाशास्व
वदग्धवीरुधिमहसासावंगवहक्रुधिहामहस्मारुहिमर
मुन्मधुलिहिसहर्कंदर्क्रंदहुहिसुष्यंतोनसितमभूमि
रजसिज्वालायमानानामि ग्रीष्मे माभितनार्कवेतसिक
ध्यंघांघवजन्मोटसि ११ ग्रीष्मोष्मा सोपशुष्यत्पयसि वक
भयात्स्फुरत्पाठीनभाजिप्रायः पंकैकमात्रागतवतिसर
सिहलत्लोयेलटिवाकृत्वाकृतजलार्द्रीकृतमुरसि
जरत्कच्छिटाहृष्टपाचांतीयंजरन्धापिपीयथः पथिवदति
हहाहेतिकुर्वन्पिपासुः १२ वातोकीर्णविशीर्णवाविक्षि
दवप्रेरणीकृत्रात्काविणिग्रीष्मेसोष्मणीचेदुत्सर्पकिर।
णाशुष्काप्यमानांभमसि चिंतारोपितकामिनीमुखशशि
ज्योत्स्नाहृतक्रांतयो मध्याह्नेपिमवंवप्रयांतिपथिकाःसं
देशामुक्तेहिताः १३ आम्पश्रीकारवबकुभ्रमतिभविवटीमेव

शा॰
२२८

वक्रप्रभुकः प्रोतः सूर्याः प्रसाधीयपथिशरणीशावः साचया
नेति १४ बाणभट्टस्यैते प्रपाप्रपापालिका शंगल्पयग्रनिरो
धनस्तवनरोधाशामिषंऊर्ध्वैनीकर्कंधीनधरंधयोनिभागी
कोदानंप्रपापालिका विक्षिप्तांगलिनाकेशान्दशनाधी
रे शनैःपांथे हिनिः पहोद्धविलोवनत्समपि हाजानासिपा
नेषपः १५ हृद्देवकृतांजलिर्वेन्नपुनःपानीयपानोवितां
वृपालोकनकौतुकात्प्रचलितोमूर्ध्नानशोनात्तृषः रो
मांचोपिनिवेतनं प्रकटितः श्रीत्यानशैत्यादपा मेषानोवि
पिरूधपेनविहितावीप्सप्रपापालिकां १६ बाणभट्टस्य
गंतेमत्वरमीहसेयदिपुनर्व्यालोलवेणीलतां दृष्टुंवा
लकूटं विनीमनदिनं कांतां समुत्कंटसे नत्पथ्यत्वपि
मेंचमेथरवलमेत्रोपुरूर्धाधमा मेतांहूरतपवेहपरि
हृबभ्रातः प्रपापालिकां १७ मध्यान्हेनिलवेनिदाघसम
येतापोधनावर्तते शीतेऊंजवेटेविवित्रविटपेभोगांघ
विश्रामातां पकाकीचभवान्हेवनतगाणिम्नापाप्रपाव
नेते लज्जामिभुवनीस्तपंचवनवेज्ञानासिकालोवितं
१८ इति शार्ङ्गधरे मिश्रकसंगोरेषट्करनवणितेग्रीष्म
नेसमयस्वभावाख्यानपरिच्छेदः प्रथवर्षासमयस्व
भाववर्णनं श्रीतल्लादिवसंबलंप्रावृष्याश्रीमसलदान
भोवभावनींवेथंजीमूतकूलकंवले १ सर्वदामस्य प्र

स्थिरमनेकरागंगुणारहितं नित्यवक्रंडः प्राप्य प्राहषि
स्वैरं द्वापं विभाव्यते प्रवतिचितमिव २ शाकहेदेःस्क
न्देनः पिंगलाभासोयवणामिंदगोपकाः ॥ सदम्भेवोनाः
पांथस्त्रीजीवाश्ववकाशिवे ३ कस्यापि प्राकणिस्वसं
घनौघपटहैर्जीमूतधार्धध्वनिं नृत्यत्केकिकुटुंवकस्पद
यतंमंदांमृदंगक्रियां ३ उन्मीलन्नवनीलकंदलदलव्या
जेनरोमांचिता हर्षेणावसमुत्थितावसमतीदेभ्रेसिली
घ्रधजे ४ त्रिविक्रमस्य नंदयतिकस्य नमनः शावैर्व
नध्वलिम्मसरच्छायैः ॥ आक्रम्यपुत्रकैरवमलिनीकृतमं
वरंजलदैः ५ कस्यापिमलिनकृतभुकधूमश्यामैर्दिशो
मलिनावनेरविरलतृणश्यामावधूमिवोन्नतकंदलैः
स्वरन्नस्वभगोन्नंकालः सपक्षसमागनोमरणशरणा
यास्मिन्नेते भवंतिवियोगिनः ६ विनकस्य वेगेणाद्विजग
न्मतेर्वलविपोवच्छिन्नपक्षाः प्रणयभीतानिममन्तरवधि
जठरेनेलनयनानगिरीन् शोषासपवणाङ्कः रवितांजपा
मयितंनेषामदघ्याया मृजन्सगुनेलरह्छलेन जलधेवीर्यौ
भक्षः पर्वताः ७ सूक्तिसहस्रान दिपांतामीकृत्यभ्रमभम
पदन्यांभ्रमरैर्नर्वितनवोवींकृतन्नांतरुगहनतमुच्छोषसक
ले कमेप्रत्युस्मांस्युगतश्ननितदेवेषणापवास्तडिद्दीपालो
कादिशिदिशिज्वलंतीवजलदाः ८ पाणिनेः दिशांस्वरा

कारा: शमितशमसारा ग्रपिमुनेरसूचीसंचारा: कृतम
दविकाराश्च शिखिनो स्थितो धव्यापाराप्तहितकर
सारा विरहिणीमन: कर्णिगारा किरति जलधारा जल
धर: ९ मेदेमुदितपांसव: परिपतत्फेत्कारिकेकामरु
हेगाधसलकुटीरकाग्रनिपतत्तच्छिद्रसलवाप्तवा: कर्म
व्यग्रकुटविनीकुचभरस्वेदच्छिद: प्राहृष: प्रारंभमदं यं
तिके दलद्दलोलामा: पयोविंदव: १० भ्रमरकस्य किं
चिद्धद्दितपांसव: शिशिरकुलेरुकेटमालोकितान्नी
र्णावामरुदर्द्दविहंगदक्षिणाख्यानिले जेरा: पतेतेनि
पतंतिन्नन्नचनप्राहृडवारंभिणो विच्छायीकृतविभ्र
मुक्तवतिनावकें देवोविंदव: ११ मेघाटोपैस्तनितसं
भंगीदर्पावलितैर्दंदैनै: कृत्वाभित्तिमुपरिमदनेचामरै
च्छादयित्वा कर्पूरैलामृगमदरसैर्भूमिमालेपयेते
सैदेवमेणपुरसिद्दयितानांवाहृडरुद: प्रलिंद: १२ वटलज
लधरै: पतंतधारा: स्फुरवततडिन्मरुतोपिवांलवाना:
दूपमर्दसिमहौषधीवकांतानिविलभयप्रतिह्यातिनी
स्थिनामे १३ अभिद्रकंदलदलोत्तरलीयमानं जनसंद
धमधुपेवनमेवकाल्ले लेभेपिय: प्रवमतिप्रविहायकां
नोत्नमैविणारावहितायतमोहघाय १४ गाढलकस्य
कालेनीलवलाहकेसनादिनिप्रीतिमदेवर्हिणामाश्च

र्न१

यं कथयामि वः शृणुत भो यदुत्तमस्मद्धृदि सौभाग्य
व्ययशंकयैव गायनेक्षो नापि याभ्यामेहामणिकैयाव
तना त्रिमेव सकलो वीणीश्र वासितं १५ अप्यदोला
केलिः सौंदर्यमिंदीवरलोचनानां दोलाम्रदोलाम्र
यदुल्लास यदिप्रमादालभनेकविनेजानातितद
णियितं मनोभूः १६ प्रसार्य पादौ विहितास्थितीनां दो
लाम्रलोलांशुकपल्लवानां मनोरथानामपि यत्र ग
म्यं तदष्टमांशुः स्पृष्टशंशुवानः १७ उत्तमा हृदं समन्दराग
मं त्यः कान्ताः स्फटीभूतनितंबबिंबाः दोलाविलासे
न ऋितम्रमवातप्रकंपमांशुः पुरुषायितेषु १८ विहृ
णाम्यैते प्रयामसमसवीकरा भुजयुगप्रेंखोलितां प्रे
खिकामारुह्य यत्र दलहारलतिकाव्याविद्धतुंगस्त
नी हष्टाहष्टमुखांगनाना तवणा दोलोल्लमानांशुका
नंतं गीतगतेन करोति पुरतः शांतं हृदं विभ्रमं १९ नाथ
क्रमा रम्य मथवर्षा वायवः धारा धौतधनानाः शाणाध
रधवलं केसरं केनकीनां केलासकिन्नरीणां वलदल
कलनालास्यलीलां दधानाः स्राग्लं मानिनीनां मन
सि विनिहितं मानमुन्मूलयंतो वान्येते वारिवाहव्या
निकरशिशिराः प्रावृषेण्याः समीराः २० पतेतेउवनि
क्रमकममिलद्गुर्मीणाम्भिमर्माछिदः कादंबेनरजोभरे

स्त. ११.

230

णाकटुभोकंपंतिकेकानिलाः गाढांभसिगूढनीर
दघटासंघहनीलीभवद्योमलोहकटाहपातकपयो
वेणीकणग्राहिणः ११ श्रीकृष्णवल्लभस्य ग्रथ्यवर्षोप
थिकः गर्जेवाववर्षावामेघशंचवासरितापयः गाणंपति
नपीनोसंवलभाविश्रुवाजनाः ११ उपरिपयोधरमा
लाहृदेदयितोकिमेनदापतितं हिमवतिमहेषधपदःको
पाविष्टः फणीपरसि १३ किंगतेनयदिमानतोवतिश्च
णीतिप्रियतमानयापिकिं हन्तदीर्घनवमेघमालिकांन
प्रयातिपथिकः स्वमंदिरं १४ भंतहेवः उपरिघंतेघनपट
लेतिर्यग्गिरयोपिनर्तितमयूराः क्षितिरपिकंदलधव
लाहृष्टिंपथिकःक्वयानयति १५ वर्हीवौतिविवकावटेति
नदितोभ्राम्यंत्यतिव्याकुलाविक्रोशंतिघनाघनाखविल
पत्सैरवंलाकावलिः श्यामाकंमरुतःक्षिपंतिसलिला
साः पतत्यग्रतोमक्राधुनाहृषिसाहसेकरसिकोयातिप्रि
यामधराः १६ लूत्नंपुरदकिणीक्षणमभुलिहिश्यामा
यमानद्विनोधीवधानपयोमुचिप्रविलसन्सौदामिनी
धामनि [illegible] भःकणवाहिणीनमरुतिप्राणांत्वयो
टागमे हाहाहंत्यतिमुग्धकाममवधूरित्यधराः १७ दति
प्तःनावालमृगीविलोलनयनाप्राणंतनानाडुराभीत्या
वहासिमेष्विताषिनिविदंभः समालिंगतिपावकाः

वेलं.

१९

दयहस्त्येशोपि न वतीकंठे मम्मैवाननं साहसान्यथ्रुनाक
घेन विरहे बाला पयोदावली २८ दुर्जनस्येनो रमति
न करुणी केशपाशमेघयोम्भूति निर्भरं स्फुरति चपलेवा
वांकृताणा श्रुतिनिजस्मि उपस्मृत्य जनेमन्येदैन्यात पराङ्मु
खसमग्रानि भूतनि भूतं मंदोक्षासेन याननरूपने २९
जीवनायकस्य राज्ञो वारि भराल मांबुदस्य वो हि येन ना
ताम्रणा पांथेनात्म विवोगदुःखपिशुने गीते समुत्को
नया ग्रामेजी वितहारिणः श्रवसना लायस्य संकीर्त
ने मानस्यापि जलांजलिः सरभसं लोके न दत्ताप्यया ३०
ग्रामद्रुकस्य निपीय लीलानो नाकर्दिनितडि नो वीरस्य विघ्ने
वनाना माभोगं रसिकपथिकेनोत्कवटना नगीतं मो
त्कंठेन वक्तृदिन मुत्कंठन बलं न मत्का निःश्वासाः स्फुर
दन्तमतं किंनसुहृदयं ३१ ग्रामेस्मिन्पथिकाय पांथवसति
नैवाधुनादीयते राम्राव त्रविवाहमंडपतले पांथः प्रसुप्तो
युवा तेनोज्जीय खलेन गर्जति घने स्मृत्वा प्रियां तत्कृतं य
नाया पिकरं कदेरुपतन्नाशं की जनस्त्रि षुति ३२ केषामपि
प्रातः पांथ प्रसीद सत्ति विसम समय सत्र्य वालाम कांडे गते
वाष्पांबुपूरम्लाननयनमुं वाविप्रेयसी तेन शुनके हृते ग्रामे
निकषेपदि हन्तरपनेप्रोषित स्य प्रियायाम भ्राकं दोत
दैतानसलिलविनवेशानिगतान्य घणवेश्मन शोकनकस्य

सा.
२३।

231/1

भद्रात्वग्रामकेत्वंवससिपथिकयत्तोत्तिजानामिवातोम
स्मिन्नधन्यजायाजलधरसमितोमयानकस्मिहिपन्ना १३
स्येपांथः प्रवासावधिदिनविगमापायशंकीप्रियायाः
पृच्छन्त्नोतमावान्यथिनिजभवनेप्याकुलोनप्रयाति
१४ स्वच्छपथिककामिनी अद्रष्टपूर्वमस्माभिर्यदेतदृष्ट
नेभुना विषंजलधरैः पीतंमूर्छिताःपथिकांगनाः १५ शि
शिरसीकरवाहिनिमारुतेवरतिशीतभयाद्दिवसकरं म
नसिवधूविवेशवियोगिनोहृदयमाहितशोकहुताशने
१६ उमादपराग्रम विरमतघनाः किंवोद्दृष्णाग्रथैवविस
पृष्ठा व्रजनककुभंकामप्यन्यांमनोरुचिरामतः ननदि
हवनेनासौमार्गोननवधयानलं विरहगलितैर्भृंयस
द्मालतेनयनांबुभिः १७ प्रसरदलकाकीर्णैकर्णोनके
किरुतेष्फुतेस्वसितविजितेवातेघ्रातेनवांकुरजोक
रः नवपविवितोधारासंपन्नतांप्रगिलोचनेनदपिकि
मपिप्राहृदृष्टपामाधुनेतिवियोगिनीः १८ मेघैर्व्योमन
वांबुभिर्वसुमतीविद्युल्लताभिर्दिशो धाराभिर्गगनंव
नानिकुटजैः पूरैर्वृतानिम्नगाः एकांचातपितंवियोग
विधुरांदीनांवरांकीमियं प्रावृट्कालहतोशवगोयघ्नते
मिथ्याकिमांद्रवं १९ वीनाकस्य वातावानकदंबरेणु
शावलानत्वंनसप्यहिवः सोत्साहानववारिधारगुरवो

मंच नूनमादेवताः मग्नां कान्तवियोगशोकजलधौ मां वी
क्ष्य दीनाननां विद्युत् किं स्फुरसि त्वमप्यकरुणा स्त्रीत्वे समा
नेऽपि सति ४ विद्यापतेः इति शार्ङ्गधरविरचितायां मिश्रक
शृंगारे षट्ऋतुवर्णने वर्षा॥ स्वभावाख्यानपरिच्छेदः
अथ शरत्समयस्वभावाख्यानं अथ प्रथमत्रैः सुविकसितांब
रा समाययावुत्पलपत्रलोचना सपंकजाक्षी विवर्णगाति
वेवितं सहंसवालव्यजना शरद्वधूः १ मन्दामन्दमुष्णस्य द
र्पयंति शरन्मयः गलिता निशानैः शनैः नवसंगमसव्रीडा
नवनानीव योषितः २ भगवतो व्यासस्य न तज्जलं यन्न
सुचारुपंकजं न पंकजं यद्विलीनषट्पदं न षट्पदो
सौ न तु गुंजयः कलं न गुंजितं तन्न जहार यन्मनः ३ भूरिसा
मिनः एकेन तुलकेनाग्निनिपीतः कुंभजेन यत् तस्या
दयेन कालक्षांत्यजं त्यापो भयाद्दिव ४ काशाः तीरनिका
शाद्दधितरवर्णानि समपर्णानि नवनीतनिभं स्कंदः शार
दिवतक्रप्रभाजोत्स्ना ५ गंडगोपालस्य लीलांबरविलप
त्रिग्रामहवाविराध्वः पंगंरुरुल्पजनितमित्रश्वाकृतेजः
तोयं प्रसीदति मुनेरिव धर्मचिंताकामी दरिद्र इव शोषम
पैति पंकः ६ भासस्य श्वेदस्त्वानि शायाः सरभसपरना
यासंगसद्यणांगः प्रोद्भूता सद्यन्नसे मधुमदविरतौ हर्म्य
पृष्ठेषुदृष्टः संभोगक्लांतकांताशिथिलभुजलतावर्जितं

ग्रा॰ २२१

गर्गरीतो ज्योत्स्नामिन्नाच्छधारं न पिबति सलिलं शारदं
मेदभृणः १ भर्तृहरेः हयमिदमनंतसमेनीचेभ्रुविस्त
नाशवेहेयं द्विति ये प्रार्थ्यं न फलं खलेभृतिः द्विपातेयसा
चेतः कष्टं तिसमच्छ दक्रस्तमवसामाभसेोरभ्यमनभृंगी
संगीतनादकृति समगादिशो वामराः शारदीयाः किंच
वा कोपायंकेतहमधुरमृंवी मंचरवेवरीकेभ्रणीवेणी
सनाथां रमयन्ति तरुणाः पद्मिनीमंजुमाली २ कृतिधर
स्य भ्रुणापत्रुके शारदा पापांके भ्रात्हृये पो पांग तनडिक्क दाक्ष्ना
कासांनसौ भाग्यगोगतानां भ्रुह्पृविभ्रष्टपयाधराणां
श्रुणभ्रमरक्रीडा वेलांचलेनवलहावलनाभ्रकांडैर्वेणी
गणेनवचलाहलयीकृतेन हेलाहितभ्रमरकभ्रमसेड
लीभिष्च्छत्रत्रयेरवयतीव विदंनतभ्रूः ११ कस्यापि भ्रमा
स्कंधे ग्रीभ्रमरेभ्रु किं चित्रितेव विवाद्विगलद्भकूले विलो
क्य कस्याप्यनकोमलांगयाः पुंभावमन्याः सदेशा ववांछु
गुणाकरस्यैतो प्रथयारद्वायवः वांतिवाजैरतिक्रांतका
मिनीसद्भृटानिलाः ललनालोलपाम्मिलमल्लिकामोद
वासिताः १३ वांतिकल्हारसंभगाः समरुद्रसंगपथः वा
तानकूतनगलानवधूगमनसेपराः १४ वाल्मीकिमुनेः प्र
थमार्त्तपथिकः पांथानपंकं पथिविमसंरनः कथाविशेषे
वपयोदवृंदे मार्गाभ्रुवं द्रातपपिच्छलेभ्रुपदेपदेरवमवलव

६

१०

१२

व॰

231/2

खनीनाः ८५ इहनितुलनिजेजेवंशसंभारमात्रिवमपि
पदिम्न हृतं पथ्यमितेत्रमेतत् इनिपथिकमकस्मान्मार्ग
प्रवेपदिष्टं वदतितरुणाकांतेमापिकासंगभंगं ८६
कस्यापि इतिशार्ङ्गधरमिश्रकर्णपूरे शावत्समयस्य भा
वाख्यातपरिच्छेदः श्रुणुहेमंतस्वभावाख्यानं हिमधवल
दंतकेशामंदद्युतितारकाहृदतिमिरा द्विगुणीभूतावर्ज
नीतरुणीवशानैः यानैर्याति १ विजकस्य शुकहरित
पदानां सीत्विनीहारवासः सपदिविगतनिद्राक्रौंच
कौनादपाने विदधतिकमनीयक्काणगुंधकाकारंग
वलितगवनालंजंजरस्फारवेफं २ कस्यापि वेपनेकप
योभरशंकूतनजंडेगोजाविकंम्लायतिस्माद्रुलीजहरो
दंहताममपिप्राप्यापिनैवोज्झति शीतार्तिवशमनार्थं
पुनरपिहीनोजनैः कृमेवत स्वाम्यंगानिशारीरपवहि
निजेनिक्रोलमाकांक्षति ३ लक्ष्मीधरस्य लवुनितरुण
कुटीरद्वैतेत्रकोणीयवानां नवकलितपलालैः संस्तरे ८
सोपधाने परिहरतिसमूमंडलिकहंहमारान् ऊवव
लपामहोष्मावहरोषसत्वारः ४ कमलायुधस्य हेहे
मंतमस्मरिष्यामित्वयानीतेगणहंयं श्रयत्नशीतलेवारि
निशास्यसवरतनमाः ५ प्रोषणैर्मोत्तरविंदसुतिभ्रांतिविद
लत्कंदमायद्विरेफे कालेप्रालेयवातप्रवलविकसितो

पा॰
२३३

हारमंदारदाम्नि येषांनोकेदलग्रासमात्रमपिनहिनदो
दरतामस्मातीतेषामायामियामायनमदनममायामि
नीयातिमनां ६ कस्यापि प्रालेयशैलशिशिरानलस्य
प्रयोगप्रोन्मूलकुंदमकरंदहृतालिवृंदः कालोय
मातपतिक्रमपंकपिंगप्रोत्तुंगरंगरमणीकुचमे
गयोग्यः ७ मेंठस्य प्रणकंदुकक्रीडा चंचलोलोच
लानिप्रतिमरणीवलयस्वनैवाणीप्रवाहा हेयाथें द
दहलप्रवलितकलयस्फारकोलाहलानि स्पामद
लदवांमिडनमितनकरातेपलोलालकानि स्वल
त्तंजिप्रमोदंदधतिमृगदृशांकंदुकक्रीडितानि ८
राजशेखरस्य पयोधराकारधरो हि कंदुकः करेण
रोषादिवताड्यते मुहुः इतीवनेत्राकृतिभीतमुत्पलेन
स्याः प्रसादायपपातपादयोः ९ कालिदासस्य वक्र
प्रीजितललितेंडवलनंहृवाकवेकंदुकक्रीडाको
नकमिश्रभावमनयातिप्रियवहत्याननं सुभ्रंगग्र
हकमलकेदलदलस्यहावतीनांदृशां दीर्घापांगतरं
रातेकस्यदहंदकोच्चेध पात्रीकृतः १० राजशेखरस्य
ग्रमंदमणिनूपुरक्कणनवाकृपादकंमगणाङ्गणात
मेखलासवलितनावहारच्छवि रत्नरणत्कंकणा
वलिविपेघबावालितंमनोहरतिसम्भ्रवः किमपिकं

233

नर०

ङ्कक्रीडिते ॥ अथ हेमंतवायवः ह्रणीसीमंतमुद्रांस
पदिनरलयकीरकोनाकुंचितः स्वच्छंदधम्मिल्लवस्रांच
पल्लवयालोलयन्हारवल्लीम् प्रालेयावासहृष्टीपरशि
शिरवलघाकवारिप्रवाहः प्रत्तोभप्रातिभश्रीः प्रसरति
परितो हैमनो गंधवाहः १२ अथ हेमंतपांथिकः हे पांथ
पृथविप्रयोगकृतमुक् ज्वालानभिज्ञोसि किं किं वा ना
स्तितवप्रियागतकृशा किं वा विहीनोपि या येनास्मिन्न
वकुंकुमारुणरुचिव्यासंगधर्मोचिते कुंदानंदिनमत्त
षट्पदकुले काले गृहान्निर्गतः १२ आहूतोपि सहायैरे
हीत्युक्तो विमुक्तनिद्रोपि गंतुमनाः अपि पथिकः संको
चं नैव शिथिलयति ४ [illegible] शीतार्तिप्रसरवत्रयाकुल
पदन्यासैः सकंपिभिः पांथैर्निपिदतत्त्वगोपयन पद
च्छायावैः सूचिताः प्राप्यंते हिमपीडितानि निभृतग्रा
माव्हभूभागतैलोकालयाद्टीरकाः कथमपि हर्षं गि
विं [illegible] ग्रामिकाः १५ श्रीभोजदेवस्य अन्योन्याहतदंतता
दस्थस्वबंवकं मुखं कंबेता नेत्रे साश्रुकणे निमील्य पुल
कव्यासंगिकंडूयता हाहाहेतिसनिष्ठुरं विवदता वाह
प्रसार्य दत्तगे प्रणपाग्निः पथिकेन पीयत इव ज्वालाहत
प्रसरकरणा १६ वाणाभट्टस्य इति शार्ङ्गधरविरचितायां
मित्रकर्णशृंगारे हेमंतस्वभावव्याख्यानपरिच्छेदः अथापि

श्रा॰
२३५
234

शिरसम्भावाख्याने ग्रंथुकमिवशीतभयात्संस्थानं तच्छ
लेनहिमवलयं ग्रंभोभिरपिरहीतं पश्यत शिशिरस्य
महात्म्यं १ प्रसृतवह्नेरस्य वह्नेः शांतेर्जलमिवगतादशीता
दाहवृत्ति नित्याङ्गैर्धैर्तैवमरुवकैर्वितैतैरुष्णकार्यं शी
तत्रासदयदिवरविर्यातिनिर्मैथोः क्रशान्तेनीहारार्ताइवव
दिवसाः सांप्रतंसेकुर्वंति २ राजशरीरस्य प्रावरणैर्वंग
वैरंगीभंगरहैस्तनतटैश्चदयितानां संतर्जितमाघ्मानोति
पततिशीतंदरिद्रस्य ३ कारणेनत्वन्नकोपिसांप्रतं
प्रमदाजनः निशिशीतापदेशेनगाढमालिंगतिप्रियं
महानुभवचरणस्य पीनोत्तुंगपयोधराः परिलसत्त्रस्तं
चंद्राननाः कांतानैवरहेगृहेनवटर्भजातस्यनकश्मी
रजं तांबूलं नवनालिकानवपद्मतैलंनगंधाविलं स
घोगोत्रूतपाविनानवरकाः शीतंकथंगच्छति ४ स्फीतं
वरशीतंदस्य तारंगरहस्यपिहितं शयनस्यपार्श्ववह्निर्ज्व
लत्पपरितूलपटीगरिष्टा ग्रंमानुकूलमनुरागवशां
कलत्रमिर्यकरोतिकिमसौस्वपत्तरुषारः ५ तुली
सीमालिनीवरमार्दमशानंप्रकापरीतोभंकेरभ्याशेस्वकृ
षीतयंत्रनितंदंहर्षान्समाकर्णयन् शेतेसंहतगोगा
णाप्रगीतिरहस्यल्लांचवरांगोष्ठीनी मालिंगपागणायनिषा
नगागनाभोगानसौपामरः ७ अथहरसीलनक्रीडा

सा॰
भाव॰
ध
समीपे

नैनस्याः पुरस्तिरयेन सरलेशको विधातं दृशोमवैवै
वविलोक्यते सुखशिशिरज्योत्स्ना वितानैर्वियं स्तय
वालनयासखीभिरमकृत्य हृन्मीलनाकेलिषु व्याकी
र्णा रजनीमुखविवनयनेस्वेगर्हतेकल्पकाः ८ नपाणि
प्रक्षायं नयनश्रगमस्यायतमिदं नितंवस्पोदायांत्वति
नगतयोयाप्यस्तलभाः स्तनित्वल्पापाणोस्तनभरति
रोधान्निमिलितौ निमीलत्कौज्यायांकलषयतिमध्ये
किमितिनः ९ अथशिशिरवायवः केशानाकुलयन्
दृशोमुकुलयन्वासोवलादाक्षिपन्नातन्वन्पुलकोद्ग
मंप्रकटयन्नावेगकंपंगतैः वारंवारमुदारसीत्कृतिभ
रैदंतच्छदंपीडयन् प्रायःशैशिरएषसंप्रतिमरुत्कांता
सकांतायते १० चुंवंतोगंडभित्तीरलकवतिमुखेस्फुरत्स्फु
तान्यादधानावदन् लकंचुकेषुस्तनभरपुलकोद्भे
मायादयंतः ऊरूनाकंपयंतः स्पृशनघनतटान्तममं
नेम्युकाति वाक्रंकांताजनानांविटवदिनमतःशैशिरा
वांतिवाताः ११ अथशिशिरपथिकाः पुण्याकैनोश्राणि
वांक्षः प्रथममगाणितप्रोषदोषंप्रदोषे पांथः स्फुरन्वाय
च्चेहन्नदन्नवमतरुणी धामनिग्रामदेव्याः उत्कंपाकव्य
हाँदैवजनितपरिजनेच्छिदनिच्छिद्रविद्धेवातेवातिप्रका
मंहिमकणानिरुद्धगात्कोणतःकोणामेति १२ वाणा

सं.८

शा.
२२५

भट्टकस्य संविष्टो ग्रामदेव्याः कुशाग्रदन्तकुटीकुड्यको
णैकदेशे शीते संवातिवायौ हिमकरकिरणाद्दंतपंक्ति
द्वयाग्रः पान्थः केषां निशीथे परिकुपितजरद्वृद्धसेना
नग्रौं ग्रीवापादाग्रजानुग्रहणघटघटत्कम्पदंष्ट्राह
णोति १२ मत्स्यस्यकाराकारीषवह्नेर्विविधवितरण
प्रस्तरान्तर्निषण्णैः संशीर्णाग्रैष्यकेषां विवरविवशात्
शीतवातातिभूतैः नीता कृच्छ्रेण पान्थैः खमिव विनिवि
डे जानुसंकोचवक्त्रैरंतर्दावीवक्त्रः खर्द्विगुणितवक्रतया
मास्त्रियामाः १४ प्रथमं मिथ्याख्यातेन यो नदीर्घो स्मितापा
ङ्गविलाससल्ललितभ्रुवः प्रियामुखस्य वशागतस्मै नृपशा
वेनमः १ कुचावालोक्य तनं गताः शिरः कंपयते भवान
यौवनतन्निमग्नो हि दृष्टिमाकर्षयन्निव २ मनो भंगं भवति
णाहितिकुंकुमार्द्रैकांतापयोधरयुगे वतिखेदविन्नः
वक्षो निधाय भुजपंजरमध्यवर्ती पश्यः स्वपांदपपनिद्राण
त्यनिद्रः ३ कर्णोत्पलदलेन नैमलयजे कस्तूरिकावासोस्तु
के हृदेऽशुफितमालतीदलभरैः कंठेन वैकावली धामा
श्रीर्नववाससीमनिवहः श्रीमत्केवरत्नप्रये वज्रेनागर
खंडमण्डनरतः श्वेमाकुलाकंतनो ४ कमपि विकसि
तोत्पलावनं संप्राप्तिकरपल्लवितेव हर्षप्रष्टं मदननृ
नितविभ्रमावकांतापलमिदमथवतां विभ्रतयोन्याः

६
235

मया.
ल.
५

भर्त्स्यैमौनमथ भ्रूवात्तर्पांकं चिंतादात्तः कटाक्षः स्निग्धाहावा
लज्जितांताश्चहासाः लीलामज्जे प्रस्थितेचस्थितेचस्त्रीणामे
तद्भूषणांचाङ्गयेव ९ भर्त्तुर्द्वेः ग्रामोपशल्यतटिनीतटमं
डपोस्मिन्मार्गांपांथमंथरगतेरजनीनपस्य अस्मिन्निशीथविर
हज्वरजागरूककोकांगनाकरुणाक्कणितकष्टमस्ति ७
स्वाधीनविधैर्विगतेविघ्नुतेधनोर्जितेद्वारिणीयौवनेच मे
वानितेवाम्लविलासिनीनांननलदर्शयधराणीधराणां ८
यत्रोदारादाराल्लवनकान्तः स्वतःकान्तः यत्रनकान्तःका
न स्तवनदारागरणोहारः ९ प्रीनंदकरदेवानां स्ववचनं
ववनेग्रहसन्निधावनैलोकनमेवविलोकनं स्वयवाव
रणांहृदयदेशकंवातिकेरणानंदंगमसमर्थ्यांणा १० वामन
स्वामिनः अनुदिनमभ्यासदृढैः सोढुंनशक्यतेविरहः
प्रत्यासन्नसमागमसमुत्थितेविरहलब्धविषहः ११ सव्रीडा
हृतिरीक्षणांपरभयोपहृतिंसंप्रेषणा स्पर्शोपसमागमि
ष्यति इतिकोपप्रसादस्थायः संप्राप्तेतत्समागमेसवभसं
यत्नेतुवनालिंगानेनकामसफलंनदेवस्मरंतेपोषापश्नतो
विधिः १२ अयंस्निग्धपयामोयदृश्हृविदृवल्गुजनवनेविनि
ट्वाग्रजन्मधुपदश्नर्यजल्पतिजनः अहंशोकेपंकेरुहरुक
रुवामसयामनिंनीप्रियंमंगरूयामवविघ्नरूपेनारमणि
नं १३ केषामध्येनो इतिशार्ङ्गःपरविरचितायांमिश्रकप्र

श्रा·
३३६

गारवपरिच्छेदः श्रग्रवीरवरमः भर्तुः पिंडारणकवोयशः कृप
महापणाः स्मरारिणा स्वयं ग्राह्योवस्यः कालोयमागतः १
शांडिलस्य श्रायेण स्वकं दातं श्रायेण स्वकं तपः प्राणा
नपेते व्यापारः पुनर्वीरस्य तुः करः २ तत्रियस्यावसितान्ते
वत्सएष व्यवस्थिते तेनहष्टेन दातव्यं एषदेवत्सहाभवत् ३
भगवतो व्यासस्य मा भैष्टैनैते निर्स्त्रिंशा नीलोत्पलदलत्वि
षः पतेवीरावलोकित्पालस्पानवनविभ्रमाः ४ हृतय
नुषिशीर्षशालितिशैला ननयंति यमदाष्ट्र्यं विष्णुरवङ्ग
त्तिष्ठंतमेन भजं भङ्गटप्रहासिनः पकदोर्दंडपोषोपिकं
सहेतपराभवं जीवनेवमत्तो सोयमजनो वीत्स्यवदनम
न्यात्वं कृतश्रवभंगोहृतकोतिनिर्देशामंगत्वा ७ दा
मोदरगुप्तस्य रविमपिरपिनिश्चेष्टः पादेस्त्रिगमयुतेनमेना
कस्पृष्टः ज्वलतिनरामिति कोवामस्यसोफुंदमोमानी ८
इंद्रसिंहस्य लोकः प्रभाक्लिष्टस्ताावदन्यः परान्ग्रुखानो
समवेक्षतां पत्न्यापिनेषां नहियाम्रवानिघ्नः सावी
नामपिदर्पायेति ९ हातानतनोनेतिसवेदनानंतः पतच्छु
कृत्स्नत्रकफात्रुलिनः वंद्यमनः किंभवनेकिमानोमंद
एदंतछदभीमवक्रः १० संमर्छितेनसेप्रगणंदोरैः पर्यंपति
सम श्रतिबुवनतलं श्रात्मानं मेगेष्णुसरांगनानां मंदाकि
नीमारुतवीजितांगे ११ पतेवादाहमिरस्य यदिसम

रमयास्यनास्तिमत्योभयमथशुक्रमितोन्यतः पुष्पान्ते
ग्रथमयाममवयपमेवजेतोः किमितिसधामलितेय
शाः क्रियेत १२ भट्टनारायणस्य श्रीचैः सैरपि संयता
यवरेणामूर्छाभिरामहतोस्याधीनवर्णितागशस्य
निचितेवर्णोङ्गमेवर्णयत् भग्नान्तद्दलयनिजान्यवे
भट्टानन्दवर्षयनिष्ठुरं यन्योयामजयश्रियः पुष्पबाणे
भेपताकायते १३ वयस्याः क्रोशरवः प्रतिशृणतवक्षो
जलिरथं किमप्याकोशामः द्रवतिनपयावीरववविते
स्ततानामस्माकं भवतिपरवशं यवशुरिदं भवद्भिः क
श्चिन्नहिनहिपराधीनवर्णा १४ हम्मीरनृपतेः कर्णे
नक्तं वैरैश्चः पिबतिवमतिचयस्लक्रेतः शाक्रेतः कवे
नवांशुहीनाप्रणादति मुदितो मन्त्रेवेतालतालः
क्रीडत्यक्रीडमस्मिन् रुधिरमधुवमाः स्ततनान्त
नांगीयोगिन्यामांसमेदः प्रमुदितमनसः स्पृशा
क्षिंस्तुवंति १५ कवीश्वरस्य कोप्येषखंडितपिवा
विकमन्मावपत्नीः प्रारब्धतांडुविधिः स्वरकामिनीभिः
आलोक्यते निजकरामिनयात्तदपयापरितेस्वाण
निवेदितसबमारः १६ वीरेश्वरकोयवनस्य परस्परे
णाहतयोः पुष्कैरुक्रांतवायोः समकालमेव प्र
मत्यमावेपिकयोश्चिदामीदेकास्तवः शार्पितयोर्वि

ब१

शा.
११८

म.

237

वाढः १७ कश्चिद्द्विषत्त्वङ्गहतो नमोगः सयो विमानप्र
वरमुपेत्य वामांगसंस्थकलहंसगतः स्वतन्त्यक्तवेधम
वेदर्दर्शी १८ कालिदासस्यैतो नेहत्रियाः केऽरलिनोपु
वालाः परस्परं सायकविदलितैंगाः कैमेघुलग्ना सपु
पुगीजातां रूपेघुलग्ना इव कामिनीनां १९ मूर्च्छांगु दि
व्यानववारिजाननमालाबद्धो वासितवाङ्मधुपाः गा
ढंशिवाभिः परिरभ्यमानाः सुरांगनाश्लिष्टभुजान्तरा
लाः २० सुरम्यैवयासीयं जनैमेदोवमलेऽजलेव्यपदिशा
हृययापिपयत्सेगदां मांडः शासनकोष्टशोणितस्रवा
हीवंविष्णुभाषसे दर्पायोमय्यकैटभद्विषिद्रावत्सु
हतेचष्टमे संग्रामान्नृपशोविहायममरंपंकेयुता
लीयसे २१ भहनानायणास्य हतेभिमन्योऽन्केहनन्तत्र
पार्थेन संश्रुगे श्रद्धेहिगीः ममहत्वा हतोराजाजय
द्रथः २२ लोहितायतिवाहिस्येन्वरमाणोधनेञ्जयः पं
चविंशतिसाहस्रान्निजघान महारथः २३ रथेभ्योग
जवाजिभ्यः संग्रामेवीरसंचयाः पतिताः पात्यमाना
श्चदृष्टपंते जिनताडिताः २४ मर्णोशतसहस्रेहेपदा
तीनांन्वेतनः श्रृनन्वालवाणोभीमोविभ्रमस्वपाव
कः २५ प्रकीर्णपलितः पपामोवयसापीतिपंचकः २
णपर्वचवद्देणाहहः घोडशावर्षवत २६ व्याससम ल

स्मारोल्लंघ्रमेयानोहूरपातीवराघवः कर्णोत्दच्छ्र
ह्वाशीवपार्थस्यैतेत्र्योगणाः २७ हेमेंद्रस्य नकालस्य
नशक्तस्यनविस्मिाणमस्य च स्पर्यंतेनातिक्रमीणिया
निग्रहेहनूमतः २८ वाल्मीकेः छिन्नेपिशस्त्रभिन्नेप्या
पतितेनितिविशेषेपि हनूमतिकृतप्रतिज्ञेदैवमदैवंय
मोघ्ययमः २९ कपोलेजानक्याःकरिकलभदंतद्युतिमु
षिस्मरस्मेरंगंडोड्डमरपुलकंवक्त्रकमलं मुहुःपश्यन्शृ
ण्वन्रजनिचरसेनाकलकलंजयन्नद्धंग्रैथिद्रध्यनिर
हूणांपरिवृढः ३० महानाटकस्यैतौ वीरौमौकिमुव
र्णितेदशमुख छिन्नैः शिरोभिःस्वयं यः स्वर्णासनमुक्त
कोचटयितेदेवस्यविद्वाविनः स्वच्छांपींह्रवकेदमस्त्रमुज
गव्याकर्षणाध्यायतः साटोपंप्रमथैःकृतभ्रुकुटिभिः
छिन्नांतरैवारितः ३२ विकटाणस्य मंत्रहेतिरणांग्रा
मपिरिपोकेंडलदोर्मंडल क्रीडाकृतपूतनः प्रतहपशिर
सोवीरस्यलिपार्वरे याज्ञादैत्यपरंविपसकलमार्य
नेमिघस्लंहराणंत्वंहाएवित्वभितोभुवोनिसदंशग्रीवः
कथंवर्णिते ३३ मुरारेः सलीलयानानिनभक्तेरभ्रमोर्ने
विन्नमुखैः प्रावमःपदक्रमे ग्रनुहृतःसंयतिपेनकेवलं
वलस्यपाहुःप्रथाणंमसीनं ३४ मावककेः प्राजन्मब्रह्म
चारीप्रटुलभुजवनीमस्तूविभ्राजमाणज्यावान्नेत्रीगणिमे

शा·
२३८

238

ख्यातवीरनवरसमतीवक्रजैत्रप्रशस्तिः वत्सः पीठेवनास्त
व्रणाङ्केनकठिनेमंहैण्वानः स्पषह्लस्त्रामोराजन्यगोष्ठी
गजवनमृगयाकौतुकीजामदग्न्यः २४ मुरारेः त्वष्टाः सं
ग्रामसमेतेविजहतुहरयोभिन्नमर्मभङ्गेभागप्रदेहेप्रल
ज्ञोदयतिपरमभीमसायकानिः पतेतः ॥ सोमित्रेतिष्ठपात्र
त्वमसिनहिरुषांनवहंमेघनादः किंचित्संरंभलीलानि
यमितजलधिंराममन्वेषयामि २५ महानाटकात् सम
षष्ठिहृताः कोटयोवानराणांतरक्षितां पञ्चमेनाङ्कशेष
णामेघनादेनमायिकेः २१ वाल्मीकिमुनेः इतिशार्ङ्गधर
धीररसाख्यानंपरिच्छेदः १२५ ग्रन्थकरुणावसन्निर्देशः
यस्याः कुसुमशय्यापिकोमलाङ्ग्याः रुजाकरी साधिशेते
कथंदेवीज्वलंतीमधुनाचितिं १ रघोः गृहिणीसचिवः
सखीमिथः प्रियशिष्याललितेकलाविधौ करुणावि
मुखेनमृत्युनाहरतात्वांवदकिंनमेहृतं २ ध्वस्तःकाव्या
रुमेरुः कविविपणिमहारत्नराशिर्विशीर्णः मुग्धःशा
ह्रीवसिंधुः प्रलयमुपगतोवाक्यमाणिक्यकोशः ॥ द्विधा
क्षीणोनिधानेनिधनमुपगतेराजनादिव्यवाणीवाणी
हप्रयाणप्रणयिनिविपिनामापितेदीर्घनिद्रां ३ स्व
जनितावदशेषगुणाकरंपुरुषरत्नमलंकरणंभुवः
नदपिनन्वगुणमंगिकतानिचरदरदकष्टमपरितनाविधेः

४

सारस्वतानि गतानि नवकाविलसंति चलतिनोकंकः स
रसीव कीर्तिशेषं गतवति भुवि विक्रमादित्ये ५ सुबंधोः
मांधाता समहीपतिः कृतयुगालंकारभूतो गतः सेतुर्येन
महोदधौ विरचितः क्वासौ दशास्यांतकः अन्ये चापि यु
धिष्ठिरप्रभृतयो याताविभर्भवंतो गता नैकेनापि समं गता न
वसुधा मन्ये त्वया यास्यति ६ मुंजं प्रति भोजराजस्य लेखः
भगीरथाद्याः सगरः ककुत्स्थो दशाननो राघवलक्ष्मणौगा
च युधिष्ठिराद्याश्च बभूवुरेते सत्यव्रता यातावतनेन नेंद्राः ७
वासस्य ७ नवानंदवनमिवायतनं पुरा देवस्यावलोनवित
स्यपि मिवांतविदं हमीरभूभुजि गतेस्य देवयम विष्णुपण
मिहारमिव नायकरत्नमूर्त्यं ८ देवेश्वरस्य प्रभवल्लवि
षमः पुराकृतानां विलसति जगत्क कर्मणां विपाकः र
रसिपिपेरां सियानि देवः शिववर्तितानिलहंति गरुडपादैः ९
मातुलो यस्य गोविंदः पिता यस्य धनंजयः सोपि काल
वशं यातः कालो हि दुरतिक्रमः १० सारान्मघवतः पौत्रः
पुत्रो गांडीवधन्वनः सखी यो वासुदेवस्य गर्भास्तंपर्युपा
मते ११ असहायः सदा पार्थो मामनु ध्यानवानसौ पीड्य
मानः पार्वती देवो द्रोणभीष्मकृपादिभिः १२ व्यासस्य
सुतत्त्वाविकृतामिमस्तु दहनप्रोद्धततीव्रकृपः पार्थस्य
कृतण्णोत्रव प्रतिकृतेनेरंतः प्रवासस्यतः कीर्णावाष्पक

पुर८

गा॰
२३९

239

णोः पतंनिपतत्पषिव्रीडाजडाव्दृष्टयोहावस्तेतिगिरः स्फुरं
तिनवृनर्निर्यातिवक्त्राद्वहिः १३ निगाानाराणास्य कोऽहं
ब्रूहि सखे स्वयं स भगवानार्यः स को राघवः के यूयं वनना
थनाथ किमिदं दासोस्मि ते लक्ष्मणः कांतारे किमिहास्म
हे वत सखे देव्या गतिर्मृग्यते का देवी जनकाधिराजतन
याहा जानकि कासि हा १४ महानाटकस्य मितं ददाति
ह्लिपिता मितं भ्राता मितं सुतः अमितस्य हि दातारं भर्तारं
का न शोचति १५ वाल्मीकेः मदेकपुत्रा जननी जरातुरान

निता॰

वप्रसूतिर्व[illegible]तपस्विनी गतिस्त्वयोरे[illegible]जनस्तमर्दय
न्नहो विधेस्त्वां करुणारुणाद्धिन १६ मदर्थसंदेशमृणेंद्र
मेघवृत्रियः कियद्दूरे इति त्वयाद्दिते विलोकयंत्या रुदतो
थपतंत्रिशाः त्रियमकीटगर्भविता नवलताः १७ पत्नैषाभिम

द॰

हर्षस्य मध्याह्ने दववह्निनोष्मसमयेऽन्दं दत्वमांनाशिरः
हृच्छाख्रिगिनमुनरूषं जलमधोवीत्येकरत्नाङ्गमे प्रेमाणा
मीवयित्वेमिष्य पिवपिवेनयुक्तार्थे नैवापिवेन्निभिन्नास्य
मपीनवाविहविगाहेदं विपन्नं वने १८ आदाय मांसमखि
लं स्वनवजैमेणाानां मुंच वागुरिकयामिकृतत्प्रमादे मी

नयुक्ताः

दं निशाच्छककवलानंन[illegible]मन्मार्गवीक्षणपराः शि
शावोमदीयाः १९ अनिशार्द्द ध्वरेककरुणारमाख्यानं पवि
च्छेदः ११८ अथाड्नवमनिर्देशाः हृमेनांवगतेनरंतम

पुनामस्मृहितासेच्छया मत्पंकृत्स्नाकिमेषश्चादस्मुसली
मिथ्यांविधायाननं व्यादेहीति विकासिते च वदने दृष्ट्वा
समस्तं जगन्माता यत्र जगाम विस्मयपदं पायात्स
वः श्रीपतिः १ पात्वङ्गीगाजगंतिसंततमहृपारात्सम
भ्युद्धरन्यां त्रीकोलकलेवरः स भगवान्यस्यैकदंष्ट्रांकुरे
कूर्मः कंदति नालति द्विरमनः पत्रंति दिग्दंतिनो मेरुः
कोशति मेदिनी जलजति व्योमापि रोलंबति २ कस्या
पि क्रोडस्थनशिरांसि यानि शतशः छिन्नानि मायाति
थेः यैलस्य स्वविमानसीमनि तथा भ्रांतानि नाकौक
सां नान्यवास्यय कः स्वमध्रणमनेकवैनिसीतापतेः श्री
डावामरडंवराणिकृतिभिर्लीलायमानैः कौ ३ विस्त
णास्य तस्मिन्स्वदेहत्राणेनेवत्नविनोवानवधजः मवण्मध
जे माघं भो घमंतदंधेयावेः ४ व्यामस्य किं क्रमिषाति
पदानि वामनो यावदित्यमहमेतदानवाः तावदस्पन
ममैनभस्तलेलं विनार्कशशिमंडलः क्रमः ५ युगां
तकालप्रतिसंहृतात्मनो जगंति यस्यां सविकासमास
त तनौ मध्ये स्वत्वन केटभद्विषस्तपोधनाभ्यागमसंभ
वासुदः ६ पाश्चात्यभागमिह मानुष्मतमिषष्लाः पश्यंति
सांद्रमथ सांद्रतरांगुनालं संप्रमालवलललनालयनोप
मानमुत्संगसंगिहरिणास्य हिमांशुमूर्तेः ७ पैनमाचक्रवेः

रत्नभित्तिप्रसंक्रान्तैः प्रतिबिंबशतैर्वृतः ज्ञातो लंकेश्व
रः कृच्छ्रादंगदेनेयेन तद्वृतः ८ देविनः समदे भ्रूचलनैर्भवसं
पामध्वाप्तनच्छ्रागात् कदाचिद्बिंबनिशान्ते स वालीयो
लस्य मंजन ९ वालीकेः किं त्वमोहहरिमस्यविश्वमदेव
किंवा फणाभोगिनः शेतेयस्य हरेः स्वयं जललिधेः सोप्य
कदेशस्थितः श्राम्यत्पंकलशोद्भवो मुनिरसौ यस्यैक ह
स्तेवृषिगंडूषीयति पंकजीयति फणा भृंगीयति श्रीपतिः
इति शार्ङ्गधरपद्धतौ नरसाध्यानं परिच्छेदः १६ अथ हास्य
रसनिर्देशः तत्रादौ दंभस्य पारोणा प्रवटीकुशः करतले
धौतेसितेवाससी भाले सत्तिलकः सवेदनरसः न्यासै
रुपचक्षशिरः हस्तादिमयदाकनिर्दिष्टच्छलनव्यादिष्टदेता
शिरः सोयं वंचयितेजगङ्गगवतोहंभस्य देहे क्रमः १
वैराग्यभंगिरवनावदनैः प्रनार्थवंज्ञं चिरायविकटस्तन
समलांगी वृक्लोपदेशामिषसंगतगंडभित्तिनिःशोकवृ
वनवैसैः कितवाइवंति २ पीठीप्रतालेनतन्निलिपतिक
थयामजनानांप्रवादेनीनायामार्धमेवकुशाकुसमस
मावृभगाव्यग्रहस्ता पश्चादेनेनिमजत्सरघवतिकुचाभो
गाद्द्रनैवणार्द्रीः शाणायामापदेशादिह जगति सदा वास
वाणि दीपंति ३ श्रेणिलिभंगविकल्पनविविधविवादप्र
हतपांडित्यः जपचपलोष्ठः सजनेध्यानपरोनगरवाधास

मुंडो जटिलो नग्नश्छत्री दंडी कषायधारी च भस्मस्मेरश
रीरो दिशि दिशि भोगी विजृम्भते दंभः ५ इति दंभस्य मुखम्
एते ते मे दंभस्य जिह्वायाः छेदनान्नासिकिनतालपतनाद्ध्रुवं
निर्विशेषेणावकृष्यन्ति लज्जः को न पंडितः ६ धान्याकना
गरनिशाद्रकदाडिमतक्रुसंबरीलवणतैलमह्यमेस्त्रु
नानि मत्स्यानि शीतमितभक्तलेददाति सवसलोक
मधिगच्छति पुण्यकर्मा ७ भृकुटीकुटिलललाटः कंटकि
तांगः कटाक्षविकटाननः कवलयति दुष्टकवलैः संकुलम
वलोक्य द्विजः क्रुद्धः ८ पाकुंचनस्य परान्वेषणाध्यक्षेहेमाप्रा
णोद्धृत्यो कुरु उर्ध्वं भानि परान्नानि प्राणाजन्मनि जन्मनि
क्रियविक्रयकूटतुलालाघवनिक्षेप भक्षणव्याजेः प्र
तेहि दिवसचौरा नमस्यंति महाजनं नैव वणिजः ९ प्राव्याप्य
कान्तरागी व्रजति सदा पुण्यपुस्तकंक्षान्तं दृष्ट्वा चक्रुस्त
मर्थैः पलायते दानधर्मेभ्यः १० दत्वा दिशि दिशि दृष्टिं या
वकवकितो वगुंठनेन कृत्वा चौर इव कुटिलचारी पलाय
ते कुटिलचक्षुर्भिः ११ एते ते मे दंभस्य वैद्यनाथन मल्लभं
त्वपिनाशेषमानव न विधिविन्यस्तभारो यंकुलं तानः स्तवेम
यते १२ सकोणाल्लोलनेत्रं जलपुरनिमेषं वटपते मात्र
कंपैर्वंड्गानामधं लज्जां विनत मपि पुलकं दर्पपते पीन मेगं
लीवानांपरा यनेनतः चिरनिहितयतं काष्ठमूलाग्नितोमेः

ग्रा. १४

241

प्रवीणोसि हा कलानां सकलस्त्वं निधिर्वैयविद्याभिर्वया
गणयति गगने गणाकस्त्वं देशान्समागमे विशाखायाः
विविधभुजंगक्रीडासक्तां गृहिणीं न जानाति १५ कलमा
ग्रतिर्गतमषीबिंदुव्याजेन साजनाम्बुकणा कायस्थैर्लं
संतीरोदिति चित्रेव राज्यश्रीः १६ देवमेंदस्य वाचयतिना
न्यलिखितमनेनलिखितं न वाचयत्यन्यः अयमपरोऽस्ति
विशेषः स्वयमपि लिखितं न वाचयति १७ कायस्थेनोद
रस्थेन मातुरामिषशंकया अंत्राणि यन्न भक्षितानि तद्वदे
न वदं तनना १८ काकालोलूयमाक्रोर्यस्यपतेर्हृद्या
तितां आयंदराणिमंदस्यकायस्थः केन निर्मितः १९ दु
रोषस्य रोषस्य हिंसा घासस्करस्य च आयदराणिमेगर
स्यैवथास्त्रकेदुरोहिते २० गामेस्वरमैथिलस्य विनामर्थं
विनामांसं परस्त्रहरणं विना विनापरापवादेन दिवारो
दितिरोदिति २१ कस्यापि ग्रंथीनामननानां जीवितापि
लः क्रियाकलापस्य संचरंत्यपि वध्नतीच्छलगायनला
पनालोके २२ नमासिवराकस्त्रीरोदहाहाकोवणायातिसं
चरन्तः गायनवीरः कपटीदाहाकृतानयतिलदेव २३
ग्रामं त्रणजयपादैः प्रतिपदकं कावर्णदारावैः स्वयमु
कंमाश्रवादैर्नरयति गायनोगाने २४ एते देवमेंदस्य स्तनैः
स्थितोनाति हे वमनुष्यभूमिपर्वा परित्यज्य भीनोभयेनचौर्या

नघोराणांदेमकाराणां २५ तस्मात्महीपतीनामसंभ
वेदस्तुघोराणां यकःसवर्णाकोत्रनिर्गास्यःसर्वथानि
त्यं २६ तेमेंद्रस्य उपगुरूवदिवधीटिकजतिनाथर
णगभंगभयात् पितरिमृतेपिहिरोदितिवेशपाहाना
ननानेति २७ सूर्यवेटीनतोचेटीपश्चाद्भवतिऊहिनी
मवैपायपरिभ्रष्टावेश्याभवतितापसी २८ वर्णानद
यितः कश्चिद्दत्तदयितोद्दामकर्मदयितोन्यः इत्याद
यितश्चान्योवेश्यानांनमेदयितोन्यः २९ गत्वाद्वारव
तींतयामिदिवसानाराधयंतीहरिं दृष्ट्वावानशनेन
नीवितमिदंमुंचामिमागीरथ्यां प्रातःप्रातरितिप्रवर्ति
तकथानिर्वेदमानतवतीरेउतत्क्ष मर्मनजारस्करतश्री
नास्त्वायाप्लुवः ३० कदाश्चिद्ग्रास्याद्विग्रुरुषभुजग्रा
स्यमुद्दंश्ननोचेटालोलोजवतमपिंगंनेव्याववसितं
स्मितंभेदीनादंमुखमपि[illegible]विधत्तेभयकंतथाप्येषा[illegible]
उपरिभवतिसंतापयतिच ३१ कयोरपि यत्रोत्यापन
मात्रतिःसत्स्नानत्वमोवशेषस्मथ्यभ्राम्यच्छफसिद्धवेला
गचलनवार्थोयमालिंगने लज्जांधावितिगृहमान
गुवनोहृदयस्यकृच्छ्रेरतेयस्यान्तन्यतिभाग्यकेविदग्धि
तंपुरुषंकिमारोदितं ३२ स्वल्पानितोतत्ल्पव्रकाशिथिल
प्रजानातेष्यःपतिःसचनिवृत्तरवाटुकारीतत्रापिदेव

षा॰
२५२

हतकाः खल्वमाचराश्चाहामस्यतां कथमपंव्यसन
पुपेवः ३३ मृत्तास्मत्विकौतकमेकं ग्रामीणाऊकामि
मिनायदपहृते स्ववनस्वाव मीलितानाहीमरनेतिभीते
नमुक्ताःस्मि ३४ यदहिमूलनापांगैः स्त्रियः कुर्वंतिका
मितां जयेनेष्टवनत्क्वं पतत्यनपरायिष्ठ ३५ केशलं
वनसामेपिहंतमपेपतदेतरे ३ यस्याः कोटमप्रेतिद
पिमक्तेदिगंवराः ३६ भित्ताभांमनिषेवणप्रकरूरषाकिं
नेनमपंविना मपंवापिनवप्रियेकथमहोवांगना
भिः सह वेश्यादव्याहविः कुतस्त्वयनेमूतेनवौर्येण
वाहृतेवौर्यपरिग्रहोपिभवतो भ्रष्टस्यकान्या गतिः ३८
भित्तो कंथामुप्यतेनहिशफरवधेजालमश्नामिमीनां
स्तेमीमयोपदंशाः पिबामिमद्यमंवेश्ययायामिवेश्यं
दत्वाहीणां नवाकिमुरिपवोभित्तिमेताम्मिपेषां चोरो
सिद्यूतहेतोः नपिमकलमिदं नास्तिदोषविचारः ३९ सा
मगायनसृतेमेनोच्छिष्टमधुरंरूकरु ३ त्केटिनासिवद्दे
वामकौंटशसेमे ४० भस्मांगुलिवकज्जापीवालशा
वीतन्याहिही धारावर्तीचक्रवेतीषडेनेमुरुषाथमाः
प्रेषकप्रेषकः कांऽः किमेकस्तंभलीनकः योगीत
स्कालेरोगीचषडेनेमेवकाथमाः ४१ इतिषष्ठं परेहा
स्मरमपविच्छेदः ४२ दुग्धमपानकरमनिर्देषाः हीमद्व

५८

242

ङ्गायोगादहनलहलहलंबजिह्वाग्रलीढप्रलयव्रला
३ विंडप्रवलनरभवज्ञाटराग्निस्फुलिंगा कालीकेका
लशेषामनलगलवलत्कंठमालाकराला गंज्ञासेवा
द्दिनेत्रामजिननिवसनां नामिघाणासिहस्ता १ प्रांदंप
वस्य देष्ट्रासंकटवक्रकंदरलललजिह्वाव्यहव्याशन ज्वा
लाभाम्बरभूमिकेसरसटाभारस्य दैत्याडहः प्रावलाह
वहिरण्यकशिपुक्रोडस्थलास्फालनस्पष्टप्रस्फुरदस्थि
पंजररवाः क्रूरानखाः पांतुवः हनूमतः प्रत्राणुप्तर
यात्नयाननतरुणीवंचत्करास्फालनव्यावलान् कप
लर्वलबरणीतैत्यविपावांगनाः उज्जायंनिघर्णासिय
स्याविततैर्नादैः प्रचंडानिलप्रचलभ्याक्करिङ्भक्कपक्षरह
वव्याक्लारणहोणायः ३ ह्नलमिणास उदंमवानः कलि
शंधारासेनिहितानलं सवर्णायस्य दैत्यसीगर्भपातनाय
केवलं ध दंष्ट्रिनः तपः परामर्शविहृदमन्याधिं भगाडः
प्रेस्य पुत्रेवस्यनस्य स्वरन्नुदर्चिः महस्मात्तीयादरगः क्रू
प्रांडः किलनिष्यपात ५ कालिदासस्य किंचित्कोपक
लाकलापकलनाहंकारविभ्रद्रुवो वितेपादकेरादमो
रच्युपतिलकापतेः पतन्ने क्रुद्धकेरवटत्करेण विवलदा
रास्फुटज्जगडलप्रकीडुक्तापितिः प्रामस्फुरणरणत्किलि
भूमहीपिव ६ वरतेः प्रोच्छेदाउरूपोच्छलनजवचशा

मौं हि केयोपमेपं ज्ञामा त्रष्टाश्च निर्यद्दलिनरविरथेना
ष्टोणेनेत्तमाने ऊर्वन्काऊनन्स्थ वीर्यत्लानिमिहमकृतोके
पराद्धभाजां भांकारैर्भीममेतन्निपतति वियनः ऊंभक
र्णोन्नमोगे ७ यशोवर्मणः मायन्मानेगऊंभस्थलवमन
वमावामनाभिश्च गंधव्यामकव्यकमक्काफलसकलल
सन्केसरालीकरालः पाणिर्वेयव्यवेधाः स्वभुजवलमद
ग्रस्तते जसिधामार्गनन्केनेगिणीणां हरिरिहशववीरा
भेपातेविधत्ते ८ भट्टयशोमः महाप्रलयमारुतत्तुभित
ष्करावर्तकप्रचंडघनगर्जितप्रतिरवानुकारी मुहुः रवः
श्रवणभैरवः स्थगितरोदसीकंदरः कुतोद्यसमरोद
रउदयसमभवत्सर्वापरः ९ मेथायलामिवोभः प्रतिऊह
रलवुवुर्वुराधानधीरः कोणाघातेष्वगर्जत्प्रलयघन
घटान्योन्यसंघट्टचंडः कृष्णक्रोधाग्रदूतः कुरुकुल नि
धनोत्पातनिर्घातवातः केनास्मत्सिंहनादप्रतिरसित
सखोदुंडुभिस्ताडितोयं ९ पत्तेनारायणाभट्टस्य इ
तिशार्ङ्गधरे भयानकरसाख्यानंपरिच्छेदः २२९ अथ
वीभत्सरसनिर्देशः उत्कृत्योत्कृत्य कृत्तिंप्रथममथपृ
थूत्सेधभूयांसिमांसान्यंसस्फिक्पृष्ठपिंडाद्यवयव
सुलभान्युग्रपूतीनिजग्ध्वा प्रोत्फुल्ला संत्रनेत्रान्प्रकटि
तदशनः प्रेतरंकः करंकादंकस्थादस्थिसंस्थं स्थपुटग

नमपि कृत्यमत्यग्रमति १ भवभूतेः सुबंधैः कालिदासेन ग
लग्नतिमवश्रीहस्तारकोत्पलवत्कोतं तमस्मतः पितस्य
सदस्मात्स्तुडरीकसज्जः नतच्छोणितपंकजंकमन्नषस्वे
भूयकांतैः पिवंत्यस्थिस्वेदसदाः कपालवषकैः प्रीताः पि
शाचांगनाः २ उत्कृत्यज्वलितांशवास्कथमपि प्रेतापानः
पेशिनी पेशीमग्निमयीं निगीर्यसहसा दंदह्यमानोदरः
धावन्तस्तस्थवतेमृडुनिपततिप्रोद्दल्लातिप्रवृत्तेन विषक्ते
शतिसं पिनद्धिजदवंक्रोष्टावलम्बलकः ३ कस्यापि
विकीर्णद्दृविंदनदविर्णायत्रलीलापृताः निपेतर
लिवंचलाग्रनवकामिनीरहस्यः तदेतदुपरिभ्रमन्निवि
उरद्दुजालेशानैर्लुटत्कृमिकलेवरं पिहितनासिकैर्वी
क्ष्यते ४ इंद्रकवेः प्रस्वेदमलदिग्धेनवहतामूत्रशोणि
ते व्रणानविद्रुतेनेदं सर्वमंधीकृतं जगत ५ अप्यहिंद
र्मानिर्देशः पातालतः किमुत्स्थापरममानयामि निः
पीउवंदमसृतं किमुताहराणि ३ यंतमपतनपते किमु
वावयामि कीनाशमाशुकणशः किमुद्रहणयामि ६
महानाटकस्य यन्मन्येकुमभंगाभीतमनसा यत्नेनमंद
कृतं यद्विस्मृतं मपी हिंतं शामवलोपशांतिं जलमेणच्छन्ना
न मूनावणिसंभूतं तन्नृपसुताकेपांववाकर्णयोः क्रोध
ज्योतिरिदंमहत्कृतजलेयोपिपिरंभते ७ नारायणाभ

शा॰
२०४

हस्य सरोषदष्टाधरलोष्ठिनो दैत्यक्रोधरेखाभ्रकुटी
विटङ्कः नन्नावगम्भीरनिष्ठुरनकं दैङ्कारगर्भैर्द्विषतां
शिरोभिः ८ कालिकाम्बस्य येन सांविनिहत्यमातङ्गमति
त्रतास्रस्रवासवासादोन्मत्तपरम्परयेन विदधेनिः त्रवि
यामेदिनी यद्दाणावणावर्मनः शिखिविराणः कौञ्चरपं
सच्छलादेयाप्यास्यिकाणाः पतंतिसपुनः कुद्धो मुनिभी
रावः ९ त्रैलोक्यत्राणशौण्डः सरसिजनयनः संभ्रमा
तोभुनाभ्या मुन्दत्रेनामवाणैः कुलिशकठिनयोयस्य
दोर्म्णोर्निलीने ज्वालालिज्वालकालानलकवलभ
यभ्रान्तदेवासुराणि त्र्यानबानाजगंति ज्वलति मति
वर्येयपार्वतीयर्मपुत्रः १० यतोमुरारेर्वेचक्रजन्मभ्रमित
वेडगदाभिघातसंचूर्णितोरुयुगलस्य सुयोधनस्य
स्त्यानावलद्धनशोणितशोणपाणिकंसमयिष्यति
कपिलध्वदेवभीमः ११ मुक्तान्यास्फालभग्नद्विपकरि
रवसामांसमल्लिप्तपंकेमग्नानांस्यन्दनानामुपरिस
नपदन्यासविक्रान्तपत्नी स्फीतास्कृतनोमाष्टीरस
टशिवशिवानर्थेन्त्यन्तकवेपेसंग्रामेकार्णवांतः प्र
विचरिनमलपेन्दरिलाः पांडुपुत्राः १२ नारायणादृष्टे
मो वेदरधायान्तेराष्ठाप्रबलभुजतद्दहसांडवाः पांडवाश्चे
देवासिंयाः सहस्रमाःस्पृरणेनसमवयोयद्दवीमर्दुर्धर्कार्द्ध

244

४८

यत्तस्योन्नयानतवाहोडुपदत्त्वयमन्नतानापिनः पापि
नोऽहं घानादुच्छोणितानां न भवति यदि वस्तन्किमे
वं नयार्थः १३ नाहं रक्षो न भूतो रिपुरपि न जलाक्रा
न्तितोऽगः प्रकाशानिलीनोऽहं प्रतिज्ञाजलनिधिगर्भ
नः क्रोधनः क्षत्रियोऽस्मि भो भो राजन्यवीराः समरशि
खिशिखाभुक्तशेषीकृतेव त्रासेनानेन लीनैर्हतग
नन्वयोऽन्तर्गतैर्वास्यतेयत १४ माप्ररवानस्य इतिरौ
द्रमनिर्देशपरिच्छेदः १४ इति शार्ङ्गधरपद्धतौ मृगा
दिरमाष्टकवर्णनं समाप्तं ॥ अथ शान्तरसवर्णनोप
क्रमः नत्रसर्वं वैराग्य पुत्रमित्रकलत्रेषु सक्तास्मीदृ
त्तिजंतवः मरः संक्रान्ते रम्यराजीर्णाव नगराश्व १
मार्कण्डेयपुराणे मन्येममेदममत्वानेयंत्संख्यस्वजना
दपि निरालंबवारणायालं निनच्छायानकस्यचित
२ विपन्नशान्तो मेध्यान्तेयादेकदेनभूःस्तनः नक्कारि
घ्नतिकर्षापि विपन्किमपिकं न नः ३ मित्रमापुर्व्वाया
नित्यं नैनियानेकदावन पराम्रशंतिदर्पेनमवेभोग
लोलुपः ४ केषामपि व्याघ्रीव तिष्ठति जरापरित
र्जयन्ती रोगाश्च शत्रव इव प्रहरन्ति नित्यं आयुः परिस्र
वति भिन्नघटादिवाम्भो लोकस्तथापि हितमाचरती
तिचित्रं ५ तृष्णां तालोभ्रूनाहतामपिपुवाकामरसि

शा.
२४५

245

कः स्त्रां वित्तैर्हीनः स्त्रामपि च मे स्त्रां विभवः जराजी
र्णैरंगैर्नेदृश्वमषीमंदितस्तनुर्नेत्रः समारांके विशतिय
मथानीजवनिको २ मातर्मेदिनि तात मारुत सखे ज्योतिश्च
र्वेधोनिल भ्रांतर्व्योमनिवद्धएषभवतामेत्यः प्रणामांज
लिः शुष्मत्संगवशोपजातसुकृतोद्रेकस्फुरन्निर्मलज्ञाना
पास्तसमस्तमोहमहिमालीढपरब्रह्मणि ३ किंकंदर्प
करंकदर्थयसि रे कोदंडटंकारितै रे रे कोकिल कोम
लैःकलरवैःकिं त्वं मुधा जल्पसि मुग्धेस्निग्धविदग्ध
मुग्धमधुरैर्लोलैःकटाक्षैरलं चेतःसंचुंवितचंद्रचूडचरणा
ध्यानामृतं वर्तते ४ भर्तृहरेरेतौ भूः पर्यंकं निजभुज
लताकंदुकं खं वितानं दीपश्चंद्रो विरतिवनितालब्धयो
गप्रमोदः दिक्कान्यानां व्यजनपवनैर्वीज्यमानोनुकूलै
र्भिक्षुः शेते नृप इव सदा वीतरागो जितात्मा ५ क्वचित्कं
थाधारी क्वचिदपि च दिव्यांबरधरः क्वचिद्भूमौ शय्या
क्वचिदपि च पर्यंकशयनः क्वचिच्छाकाहारिः क्वचिदपि
च मिष्टाशनरुचिर्महात्मा योगस्थो न गणयति दुःखं न
च सुखं ६ भर्तृहरेः पाषाणावेश्मपि रत्नवद्भिः कांते
निधीः योगिनमां सिद्धैः पंचात्मकेनात्मनिवात्मभा
वेजयत्यसौ कोपनमोहलीला ॥ श्रीगोपालदेवानां
निसहोयाति निर्वाणमस्नेहो नष्टस्य कारणं निःस्नेहेन

प्रदीपेनयदेतत्प्रकटीकृतं १२ द्वामोदरदेवानां ग्रहैवाह्यहो रे
वावलवतिरिपैवासहृदिवामणोवालोष्टेवाऊस्तमसाप
नेवाहषदिवा तृणोवामैत्रेणोवाममममहशोयोनदिव
साः क्वचित्सुणापरायेशिवशिवशिवेतिप्रलयतः १३ आ
शानाममदीमनोरथजलातृलानरंगाऊला रागग्राहवती
वितर्कविहगापेयंडमधंसिनी मोहावर्तसुडस्तरातिग
हृनाप्रोत्तुंगचिंतातटा तस्याः पारगताविशुद्धमनसो नंदंति
योगीश्वराः १४ आशीमहि वयंभिक्षामाशावासोवसीमहि
शयीमहिमहीपृष्ठे कुर्वीमहि किमीश्वरैः १५ आसंसारात्रि
भुवनमिदंविचिन्वतोतातनतावन्नोवास्माकंनयनपदवींश्रो
त्रवर्त्मागतोवा योयंधत्ते विषयकरिणीगाढरूढाभि
मानलीलां तस्यांतःकरणकरिणः संयमालानलीलां १६
यतेभर्तृहरेः येषांवलभयामहृत्तणामपिहि प्रीतिपाती
यत्ते तेषांशीतकरः शशीविरहिणामुल्केवसंतापकृत्त अ
स्माकंतुनवल्लभानविरहस्तेनामयंभ्रंशिनामिंद्राज
त्रैदर्पणाकृतिरमोनोस्मानवाणीतलः १७ भोजराजेवा
रकविकृतंतपद्यं गीतंक्वचित्क्वचनशांतरसप्रवाहादैन्यं
क्वचित्क्वचनमन्मथजाविकाराः क्वापिप्रभुत्वधनकालि
तमीश्वरत्वमित्येकवैकृतमिदंजगदाविभाति १८ श्रीवत्स
राजदेवानां गतालानशान्तप्रसादवशादपीयूषमधुराः

रा०
२५६

पुरालक्ष्मी क्लैब्याद्यमनमरमास्तेपिदिवसाः अधःक्रान्ते
ह्रांतेन त्रुमपदैर्निर्वेदपूर्वं वो भजत्यभ्यासो यन्ननयति स
त्वभावविभवे १९ श्रीरामदेवानां धावंतः प्रतिवासरं दिशि
दिशि प्राप्ताशया संपदो दृष्टाकालवशेन हंत फलितं क
स्यापि देवद्रुमं श्राद्धं श्राद्धमवस्तयोपवसितं सर्वत्र भग्नाश
मा दीवामः परमार्थशून्यहृदयास्त्वामम नो मोदकैः २०
श्रीदामोदरदेवानां संत्येके धनलोभमात्रहतधीव्यामोह
संमूर्छिताः केचिद्देवतसंदर्शनपरीवंभक्त्यमव्याकुलाः
श्वेतं भूतसमस्ततत्त्वनिवहं चिन्मात्रशेषं शिवं दृष्ट्वा हृष्टत
नूरुहाङ्कुरभराः कष्टं न शिष्टाः क्वचित् २१ लब्धास्त्वयन्मास्व
संसारे यावंतो बोधवासनया नसंतिखेलनावंतो गंगायाम
पि बालकाः २२ श्रीदेवदासानां इतिशाङ्कू परेशां नरसैव
रागपवर्गनेपविच्छेदः ।१। अथानित्यतानिरूपणं येषां ने

६१

मेषोन्मेषाभ्यां जगतां प्रलयोदयौ तादृशाः पुरुषा याता
मादृशां गणनैव का १ वसिष्ठरामायणात् प्राणाः श्रियः
सकलकामदुघास्ततः किं दत्तं पदं शिरसि विद्विषतां ततः
किं संतर्पिताः प्रणयिनो विभवैस्ततः किं कल्पस्थितं तनुभृ
तां तनुभिस्ततः किं २ वक्त्रेभ्यो नानाशास्त्रपरिगतापवखे
लते समयैः संछ्छास्मरणापदवीं नेपि गमिताः इदानीम
वाम्यप्रतिदिवसमासन्नपतना गतास्तल्पावस्थां सिकत

246

त्वनक्षीतीरकृतरुचिः ३ रम्यं हर्म्यतलं न किं वसतये श्राव्यं न
गेयादिकं किं वा प्राणसमासमागमसुखं नैवाधिकं प्रीत
ये किं तु भ्रान्तपतत्पतंगपवनव्यालोलदीपांकुरच्छाया
चंचलमाकलय्य सकलं संतो वनान्तं गताः ४ भेदहेः
त्वल्लेयथामूर्ध्नि सथाग्निमेषोय वाहननायवलिकल्पितः
सत् सत्यं समीपस्थितमप्यजानन्नहं किमस्मि विषया
त्लपेव ५ ग्रहमिवकृतविवेयो वेदिनासकलानो धनपति
रहमेकोऽरूपलावण्ययुक्तः ६ निकृतनगणागर्वैः स्विपेन
किंजनोपे कतिपयदिनमध्ये सर्वमेतन्न किंचित् ६ दामो
दरदेवानां गलितानीदलत्यागाविकुहानीववारिणी मां
जीवितनिवहाशे विहसिष्यंति माधवः ७ संसारवात्रिदुः
खमेवमूल्येदेहमयेप्रमे आस्थां चेदन्नवभासितन्नरयेणा
स्तिमतयः ८ पतायाः प्रदत्तमेलस्य मुक्तचचामरचंचलाः
स्वमपथमहाक्वेहदिनानित्रीणिपंचवा ९ यष्टुयेष्वर्द्ध
वहाभावनानष्टवल्लभ तानितानिविशिष्टानिदृष्टानिकि
मिहाप्नमं १० पञ्चध्येयपञ्चपयेनेयदापातेमनोवमसर्वमे
वापवित्रं नहिनाशमेष्यहूषितं ११ नीलोत्पलाभनयनाः
परमप्रेममभूषणं हासायेवविलासिन्यः स्वणाभंगानपा
स्थिताः १२ पतेषोवसिष्ठात गंधर्वनगराकारः संसारस्त
णभंगुरः मनसोवासनैवेयमुभयोर्भेदमापने १३ नेदं

प्रा॰ २५॰ १५

तिमूढ[illegible] म्रियमाणान्तिन्यपरविषीदन्ति विपद्गृहीताः

विवेकदृष्ट्यावरतो न वाणाम्रियो न किंचिद्धिपदो न किंचित्

मित्रं कलत्रमितरः परिवारलोको भोगैकसाधनमिमाः

शुभसंपदो नः एकः क्षणः सकलमविष्यति यत्र भूयो नान्य

कलत्रमितरा न वयं नवैते १५ गतेनापि न संबंधो न स्वे

न भविष्यति वर्तमानेक्षणे नीते मे गतिः कस्य केन वा १६

यते श्रीदेवगणादेवानां रत्नान किंचित्परतो न किंचिद्यतो

यतो याति ततो न किंचित् स्वात्माववोधादपरं न किंचि

द्विचार्यमाणे त्रिजगन्न किंचित् १७ यदस्माभिर्दृष्टं क्षणिक

मभवत्स्वप्नमिव तत्कियन्तो भावाः स्युः स्मरणविरामा

दयभवगताः स्नेहोपशमनपशमन्ह्यज्जनमखिले यान्तमनि

शं हन्तवीडेवेतन्नावदपि न भवेत्संगरहिते १८ शिवदासदे

वानां सातात्स्वभावनतात्कमलपृष्ठशोदितलसीवतन्ता

स्तसत्राः सत्यविज्ञासमविषयविपत्संविभागीकृतं वै

यतन्तं वैद्विमावन्तकृतविलसितं दृश्यमानं मनोज्ञ

यैर्वैतद्विप्रनाशप्रणायमिवमनाकम्लायते तेन वे

नः १९ हिमगणस्य चेतोवृत्ताः श्रवत यः स्फुटं दोतुक

लाः सन्तोपवाः प्रणयगर्भगिरश्च भव्याः वलन्ति दृन्ति

वहान्तरलास्त्वंगाः संमीलनेन यन्नयोर्न हि किंचिदस्ति

२० पृथिवीदग्धेनेयव मे क्वापि विशीर्यते तु स्वप्नेतेसागर

247

दस॰

२५॰

जलेशयीति तत्र का कथा २१ इदं युगसहस्रस्य भविष्यद्
भवदिति तदप्ययमापन्ने का कथा मवरणवेधेः २२
लभ्यात्मकाश्यसंसारे यावंतो बांधवास्तथा न संति खे
लतावंतो गंगायां अपि वालुकाः २३ ग्रामस्त्वत्तो मति
मत्स्त्रवाभूर्याति दिने दिने आयांते नीयमानस्य वद्धस्य व
पदे पदे २४ केषामपि अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तम
ध्यानि भारत अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना २५
एकसार्थप्रवृत्तानां सर्वेषां तत्रगामिनां यद्येकस्त्व
रितो याति तत्र का परिदेवना २६ भगवतो व्यासस्य
एकैयप्रातवयेपश्चादन्ये भवापरे सर्वे निःसीम्निमे
मार्गे यांतिकः केन शोच्यते २७ इति शार्ङ्गधरविरचितायां
वीरवसत्रनित्यतानिरूपणापविच्छेदः १४२ अथ विष
यो पहताः निद्यमाचरतः शोचं कुर्वतः पितृतर्पणं
यस्य नो हिजते चेतः शास्त्रं तस्य करोति किं १ यावंतः कुरु
ते जंतुः संबंधान्मनसः प्रियान् तावंतो [illegible] स्य निखन्यंते
हृदये शोकशंकवः २ दाराः परिभवाकाराः बंधुजनो
बंधनं विषं विषयाः कोयं जनस्य मोहो ये रिपवस्तेषु सुह
दाशा ३ कुमये प्रभ [illegible] वा [illegible] नितयस्य मीदृशी सका
यः प [illegible] रपीडाभिः पोष्यते कोत्रवानयः ४ वरं मांसमयः
कायः [illegible] स्त्रीणां स्पर्शो हव्यवाहनः [illegible] नमेवाग्निनिसिंहा

यस्य

वा॰
२५८

यादम्यंनास्तीहवस्तुनः ५ श्रृंगमंगेनसंपीड्य मांसेमांसे
नतस्त्रियः पुराहमभवस्त्रीतोयत्तन्मोहविजृंभितं ६ प
तोऽपीव मिष्टवाक्यात् उन्मानोऽत्र नमेढ्रकपाटितोदवमे
तिभेकोऽदितिसीव्रणोमनसिवक्रमेः कस्यजायते ७ दृष्ट्वैव
विकृतंकायंवाक्स्पर्शविवर्जितं येननिर्व्याजमासक्तास्मे
ष्योऽपिविभिमावयं ८ श्रीदेवगणादेवानांश्वेतंपदंसम
भिवीक्ष्यशिरोरुहाणांस्थानंपरिभवस्यतदेवपुंसामारो
पितास्थिशकलंपरिहृत्ययान्तिचंडालकूपमिवदूरत
रंतरुण्यः ९ स्तनौमांसग्रंथीकनककलशावित्युपमि
तौमुखंश्लेष्मागारंतदपिचशशांकेनतुलितं स्रवन्मू
त्रक्लिन्नंकरिवरकरस्पर्धिजघनंमुहुर्निंद्यंरूपंकविज
नविशेषैर्गुरुकृतं १० तृषाशुष्यत्यास्येपिबतिसलिलं
स्वादुसुरभिः क्षुधार्तःशालीन्कवलयतिमांसादिक
लितान्प्रदीप्तेरागाग्नौघननिविडमाश्लिष्यतिवधूंप्र
तीकारंव्याधेःसुखमितिविपर्यस्यतिजनः ११ एतेभर्तृ
हरेः इतिशृङ्गारविषयोपहासपरिच्छेदः १४२ अथ
पश्चात्तापः भोगानभुक्तावयमेवभुक्ताःतपोनतप्तंवयमेवत
प्ताः तृष्णानजीर्णावयमेवजीर्णाः कालोनयातो
वयमेवयाताः १ नाभ्यस्ताभुविवादिवृन्ददमनीविद्यावि
नीतोचिताखड्गाग्रैःकरिकुम्भपीठदलनैर्नाकंननीतंयशः

जरा॰

248

कांताकोमलपल्लवाधररसः पीतोनचंद्रोदये ताह
ग्यंगतमेवतिःफलमहोघ्नालयेदीपवत् २ नध्या
नेपदमीश्वरस्यविपिवत्संसारविच्छित्तये स्वर्गद्वारकवा
टपाटनपटुधर्मोपिनोपार्जितः नारीपीनपयोधरोरु
युगलंस्वप्नेपिनालिंगितं मातः केवलमेवयौवनवन
च्छेदेकुठारावयं ३ क्षांतंनक्षमयागृहोचितसुखंत्यक्तंन
संतोषतः सोढादुःसहशीतवाततपनक्लेशानतप्तंत
पः ध्यातंवित्तमहर्निशंनियमितैःप्राणैर्नशंभोःपदंत
त्तत्कर्मकृतंयदेवमुनिभिस्तैस्तैःफलैर्वंचितं ४ जातः
कूर्मःसएषपृथुभवनभरायार्पितंयेनपृष्ठंश्लाघ्यंजन्म
ध्रुवस्यभ्रमतिनियमितंयत्रतेजस्विचक्रं संजातव्यर्थप
क्षाःपरहितकरणेनोपरिष्टान्नचाधो ब्रह्मांडोदुंबरांत
र्मशकवदपरेजंतवोजातनष्टाः ५ धन्यानांगिरिकंद
रेनिवसतांज्योतिःपरंध्यायतामानंदाश्रुजलंपिबंति
शकुनानिःशंकमंकेस्थिताः अस्माकंतुमनोरथोपर
चितप्रासादवापीतटक्रीडाकाननकेलिकौतुकजुषा
मायुःपरंक्षीयते ६ अजानन्माहात्म्यंपततिशलभस्ती
व्रदहने समीनोप्यज्ञानाद्बडिशयुतमश्नातिपिशितं वि
जानंतोप्येवंवयमिहविपज्जालजटिलान्नमुंचामःका
मानहहगहनोमोहमहिमा ७ यतेभर्तृहरेः ततस्तव

श्रा॰
२५६

249

लत्स्लेन किमिवास्मिन्यातले मयानन्हतमनेन पश्या
मांपामिह्वदेय ८ मेत्रोज्ञाविते दैवतैर्निपिपिवद्दासी कृता:
सिह्वेया योगाभ्याससमाहितैरउदितेनतीर्णानमोहार्णवः
द्भुपन्नरुद्दनेरेद्ददंतविगलत्संपलवोल्लासितैर्धिक्कष्टं
तिवंपदितेरपिवल्लाकालःकण्ठेनीयते ९ धाविता समा
हितेन मनसा हेरण्यशिवानामितं भूपालोभ्रनिशाह्वकैरविविदे
पोकुशमिछेवव: ज्ञाराध्यदनियंत्रणापरिभवग्रस्तानवक्रै:
स्थिते भ्रात:किं कतवाम मुंचतिमनो नाप्याप्यवियारहे १०
पैनोश्रीदेवगणादेवानो पानैघोवनमधुनावनमधुनाश
रणमेकमस्माकेस्फुरवकृहारमणिनोहारमणिनोगत:
कालः ११ गात्रेसंकुचितेगतिर्विगलितादंताश्चनाशंगता
नाटष्टिर्भ्राम्यतिरूपमेवह्रसतेवक्त्रंचलालायते वाक्यं
नैवकरोतिबांधवजनःपत्नीनशुश्रूषते हाकष्टंजरयाभि
भूतपुरुषंपुत्रोप्यवज्ञायते १२ नोधर्माययतेननतत्रनिर
नानार्थायनि:स्वायते कामोप्यर्थवतोनदर्थमपिनोमो
ह: क्वचित्क्व्यपित् न किंनामवयंदृष्टेवघटिनात्तातेपु
न: कारणं जीवंनोपिमतारनिपवदतोशार्दूलसेमिहवे
इतिपाणः पदविरविनापांपश्यानापपरिच्छेदः ध्वध पुष्प
कालवविंत्रे पुरंदरमहस्याणिवकृत्वर्तिशातानिवनिर्वा
पितानिकालेनप्रदीपाइववायुना १ भ्रात:कष्टमहोमहा

मु॰
२२

स्मरपतिः सामंत वकंचनमार्गेतस्य च सा विदग्धपरिषन्मा
र्गेद्रविद्रावनताः ३ हृतः सचराचरत्रिभुवनेवहस्तेवं दिनलोक
पाः सर्वं यस्य वशाद्गतं स्मृतिपथं कालाय तस्मै नमः २
ग्रामा जना यौवनमप्यतीतं तथापि मे तं परमर्थमिष्टं श्रमं गी
तमाप्यमिदं यतो मे विश्रामबिम्बं न यातिकालः ३ येते
भले हरेः कांश्चित्कल्पशते हृतस्थितिवशान्कांश्चिद्युगानां
शतं कांश्चिद्वर्षशतं तथाकतिपयान्जंतून्दिनानां शतं
तांस्तान्कर्मविभागतः प्रतिदिनं संक्षीयमाणायुषः कालाय
कवलीकरोति सकलानश्रांतः कृतः कौशलं ४ कालेन
क्षितिवारिवह्निपवनव्योमादिभूतं जगद्भ्रायाश्च सुराः प्र
यांति विलयं विद्याविवादादिनि यस्यायोपि विनश्यतो नव
रतं लोकाननेकान्यथा माया मोहमयीभव प्रशायिनी ना
स्त्यांजहीमो वयं ५ यतो शार्ङ्गधरस्य प्रयेवद्धमितं गीतप
ठितं यैः शरीरिभिः प्रयेवेन न दृश्यते कष्टकालस्य चेष्टितं ६
म्रियमाणां मृतं वंश्यशोचति परिदेवितैः आत्मानं नानुशोचं
ति कालेन कवलीकृतं ७ श्रीदेवगणानां आराध्यमपि
सवाप्यतं नो धनानि भुंजाम देवयमिह प्रसभं सुखानि इत्या
शयावत विमोहितमानसानां कालोजगाम मरणं विप
वेव भुंक्तां ८ इतिशार्ङ्गधरविरचितायां कालचरितवर्णनं
परिच्छेदः १४५ मृत्युविचारः यस्मिन्वस्तु निममतामनाप

स्तत्तत्तथैव यत्रैवाहमुदामेतत्तमुदामेवभावमेतत्तु: सत्या
विभेषि किं मृत्युभीतं भवति किं यमः अज्ञानेनैव रहणाति
कुरुयत्नमजन्मने १ कस्यापि मुंडीजटीवल्कलवांश्चदं
डीकषायवासावनकषितोराः त्यक्तैर्हिकोवायदिनाय
नत्वस्तदात्तनस्याभयमेवनष्टं २ अधीत्यवत्तोरावेदान्व्याकृ
त्याष्टादशस्मृतीः अहोश्रमस्यैवफल्गुमानाषिकल्लेतान
वेत् ३ पतोहविगासस जडास्तपोभिः श्रमयंतिदेहं बुधाम
नस्यापि विकारहेतुं श्वामुक्तविसंदशतोतिकोपाज्ञोका
रमुद्दिस्यहिनस्तिसिंहः ४ कस्यापि वालिकारविनवस
पुत्रिकाक्रीडेनेनमदर्गसंसरार्वेन यत्रशाम्यतिमनोनति
ष्वलेस्कीनविजलपिमज्जनामलं ५ अप्रेमीतेमरसमक
वयः पार्श्वेतोदक्षिणात्याः प्रहेलीलाकलयरणितेवामर
गाहिणीनां यथेत्थंजरुभवरसास्वादेनलंपटत्वेनोवे
चेतः प्रविशमहसानिर्विकल्पेसमाधौ ६ यदाकिंचिज्ज्ञो
ऽहंद्विपइवमदांधः समभवंतदा सर्वज्ञोस्मीत्यभवदवलिप्तं मम
मनः यदाकिंचित्किंचिद्बुधजनसकाशादवगतंतदा
मूर्खोस्मीतिज्वरइवमदोमेविगलितः ७ मानेम्लायिनि
जनेभ्रष्टेधनेयौवने अर्थेतिनिलीनाववंधजनेगतेपरि
न्यापरः सत्ययावकिमीहकंदरदरीकुंजेनिवासःक्वचित्

इति शार्ङ्गधरविरचितायां विचारपरिच्छेदः १४३ अ
थोपदेशः सवेदो निर्वेदः स्मृतिरपि च मा विस्मृतिर
हो सच्छास्त्रार्थो वार्त्तास्तदपि यजनेन मोहभजनं सङ्गः
प्रत्यहो हरिहरकथामात्रविनया न यत्र स्यादात्मास्फु
रदनुभवप्रत्ययमयः १ कस्यापि कुले महति जातेनेनश्रा
त्मनः श्रेय इच्छता आत्मज्ञाने श्रमः कार्यो यत्नाद्वाः स्वत
मश्नुते २ पुंप्रकृत्योः कथामेवं शिवशक्त्योस्तथैव च
यः शृणोति नरो भक्त्या निष्पापः सोपि जायते ३ सद्गुणि
सद्धर्मिष्ठः सविवेकी सबुद्धिमान् ब्रह्मज्ञानेन मनोषुस
शेषाः पशुसमा नराः ४ ग्रामे गोश्वखरोष्ट्राद्याः कानने
हरिणादयः यथैते पशवो मूढास्तथात्मानं न वेत्ति यः
सर्वेषां त्वपदार्थानामभ्यासः कारणं परं अनभ्यासेन
मर्त्यस्य योगः प्राप्तोपि नश्यति अभ्यासेनास्थिरं चित्तम
भ्यासेनानिलत्रुटिः अभ्यासेन परानंद अभ्यासेनात्म
दर्शनं अभ्यासेनात्मसंचार अभ्यासेनान्यरूपता अभ्यासे
नसमुत्क्रान्तिरभ्यासेनाणिमादयः ६ स्फुरत्वापि पदन्या
सोलौल्यं निर्जने रतिः विरुद्धशास्त्रश्रवणामेन योग
विनाशनं ७ असत्संगो गुणज्ञोपि विषयासक्तमानसः
अकस्मात्प्रलयं याति गीतरक्तो यथा मृगः ८ विषयेषु
पि कष्टेयं विषयो वनितामिषः जीवत्यन्यैः किलाक्र

श्रा॰
२५८

ष्टः स्त्रियाकृष्टेन जीवति ९ सौवर्णध्यानमात्रेण ब्रह्मलो
पि मनो हरेत् किं पुनर्नास्ति ते येषां तद्विषयेच्छानुवर्तिनो १०
सौवर्णं मोहनं स्पृष्टं दृष्टमाशीविषोपमं यदीच्छेदात्म
नः श्रेयो मनसापि न चिंतयेत् ११ एते योगरसायनात्
संसारनवज्वरापदवीनदवीयसी शंनराउस्तरानस
येदिमे मदिरेक्षणाः १२ संगः सर्वात्मना त्याज्यः स चेत्त्य
क्तुं न शक्यते महद्भिः सह कर्तव्यः सन्तस्य भेषजं
पतैमदालसायाः मोक्षद्वारे प्रतीहाराश्चत्वारः परिकीर्ति
तः शमो विवेकः संतोषश्चतुर्थः साधुसंगमः १४ वा
सना हि विविधा प्रोक्ता शुद्धाश्च मलिनास्तथा शुद्धा जन्म
क्षये हेतुर्मलिना जन्मकारणं १५ शुभाशुभाभ्यां मार्गा
भ्यां वहंती वासना सरित् पौरुषेण प्रयत्नेन योजनीया
शुभे पथि १६ न तदस्ति जगत्कोशे शुभकर्मानुपातिना य
त्पौरुषेण शुद्धेन न समासाद्यते जनैः १७ शुभवासनया
चेतो मरुत्वान्यायेन महत् श्राम्नाने चिंतयन्वंदने दीरु
दत्वमागतः १८ तद्वासनपावेनः तद्दनामेनिनिन्यशः
पिशाचविभ्रमान्नष्टः पिशाचा निशि पश्यति महाति
शायपक्केन विश्वामित्रेण विप्रता भूयोभूयः प्रयत्नेन दुः
प्राप्यानपमार्जिता २० प्राणायेन यमं जिताक्कलावचनमे
गांड पवलोकादुपानीनः सावित्र्यासनपावान्यतिः २१ नमो

१६

251

स्यतिशयो लोके यस्मात्तिनफलोदयः अतः कार्यश्च
यत्नस्त सद्भिः शिवफलाप्तये २२ भुक्त्वा संसर्गतो नस्य
संसारो गोष्पदायते दूरं संत्यक्तमुक्तेस्तु महागाधार्णा
वोपमः २३ स्वसज्जनसमसत्संगे प्रशमामृतवर्षिणा वे
ध्यंते न दुःखानि शरा वज्रशिलामिव २४ पुंसो निजम
नो मोहः कलितेनाल्पदुःखदः संसारविषवेतालो वि
चारेणैव लीयते २५ विचारदीपेनालग्नं पिपंधेपिध्रुवं
गतं स्वाध्यानविलंपंतिवा नाश्चित्रलतामिव २६
यथोदिते दिवानाथे क्वापि याति तमस्विनी तथा विवे
के समुदिते क्वाप्यविद्या विलीयते २७ नाहं मांसं न चा
स्थीनि देहादन्यः परोस्म्यहं इति निश्चितवानंतः क्षीणा
विद्यः स उच्यते २८ सर्वाहं छीपरित्यज्य नियम्य मनसा
मनः सबाह्याभ्यंतरार्थस्य संकल्पस्य क्षयं कुरु २९ यदि
वर्षसहस्राणि तपश्चरसि दारुणं तथापि तेन सिद्धिः स्या
त्संकल्पोपशमादृते ३० हरो यद्युपदेष्टा स्याद्धरिः कम
लजोपि वा तथापि तेनैव मुक्तिः संकल्पोपशमादृते
संकल्पतंतावखिलाः प्रोता भावाः शुभाशुभाः छिन्ने
तंतौ न जानीमो क्व यांति विशरारवः ३२ यां तं संदेह
देहानंसंगतको न्तकविभ्रमे परिसर्पति नरं चेतः पर्यंतः
देवराजते ३३ चेतश्चंचलया हत्या चिंतानियतं पंजरे

शा.
२५२

252

स्फुरतीव भाति नैकत्र पंजरे केसरी यथा ४४ दृष्टमोत्र
भावेषु यथा बालेन रुध्यते तथैव देतेनाश्रांत क्षिप्रं चित्तेन
रुध्यते ४५ चलत्स्फटस्तु पायाति यटाच्छकटमुत्कटं चित्तम
र्थेषु वलति पादपेष्विव मर्कटः ४६ सफलो मांसदेहस्य
न कश्चित्तु रुषक्रमः मनोनिर्माणमात्रेण जगतां नाम्नाम
हापिना त्यक्ते नानेनृ वार्थः स्यात्क उदारो महात्मनः ४८ म
नोमात्रं जगत्सर्वं मनः पर्वतमंडलं मनो भूमिर्मनो व्यो
म मनो वायुर्मनो ऽनलं ४९ क्रमस्मोल्लासितभ्रमिलाहेलाव
लितलोचनाः काष्ठकुड्योपमा गच्छन्त्येव ग्रामु मनसो ग
नाः ५० कल्पांतपवना वांतु यांतु चैकत्वमर्णवाः तपंतु
द्वादशादित्या नास्ति निर्मनसः क्षतिः ५१ शास्त्रसत्संगवी
रेण चिंतानममनोपितं छिंधि तमयसेवायामनसैवम
नोधुना वासनावागुराकृष्टो मनोहरिणको न्तरां परां
विवशतामेति संसारवनगुल्मके ५३ सततोदारहृता
त्तकथासु परिशीलितं संपन्ने निर्मले चेतो मोहपंके
न लिप्यते ५४ पनेवाभिष्टान्तु रमेकं जगत्यस्मिन्न लि
मांसास्थिनिर्मितं वर्मभिन्निमहायामं सर्वतः स्नायवेष्टि
तं नवद्वारं महाभूतैः पंचभिः सर्वतोवृतं न्यपश्यपुरुष
स्तत्र चेतनावानवस्थितः ५५ मैत्रिणौ तस्य चेतनश्चस्तु हि
प्रवर्त्तितोपि नौ पनेतेनस्यनाशाय नाकुभावितेरतं ५६

नृपस्य तस्य च नाशे नाशमियर्ति विद्विषः कामः क्रोध
स्तथा लोभो मोहश्चान्यो महारिपुः ४८ यदा तु सततं नृप
स्तानि द्वाराण्यावृत्य तिष्ठति तदा तस्य बलस्यैव निरातं
कश्च जायते ४९ एतन्मार्कंडेयात् जयत्यविरतं भाति
यत्नैः परमात्मनः ॥ यद्वशादिदमाभाति जगच्चक्रं प्रवर्त
ते ५० यश्च सर्वात्मको देहे परं ब्रह्म महेश्वरः स्वच्छः स्वा
नंदभवानंदरूपो द्वन्द्वादिविवर्जितः ५१ एतस्मात्परमानं
दादुद्वहचिन्मात्ररूपिणः जीवः संजायते एवं तस्माद्वि
नेनतो जगत् ५२ शांतस्याप्यगतेः स्वस्य मनाक्संवेदना
त्मकं स्वाभाविकं यत्स्फुरणं विद्योतः सांगजीवकः
यथा वातस्य चलनं स्फुरणं शक्तता यथा शीतता
पितुःसारस्य तथा जीवत्वमात्मनः ५४ जीवत्वं चेतसंचि
संचिंतनादिंद्रियादितो इंद्रियादेः शरीरत्वं शरीरात्कर्म
संचयः ५५ कर्मणः संचयात्स्वर्गनरकौ मोक्षबंधने क
र्मणो जायते नित्यं जंतुर्बीजादिवांकुरः ५६ जंतोः प्रव
र्तते कर्म पुनर्बीजमिवांकुरात् आदिसर्गे हि नियति
र्भाववैचित्र्यमक्षयं ५७ अनेनैत्य सदाभाव्यमिति संप
यते परं अनुकीर्णाय यथा पंके पुत्तिकावाथ दारुणि
णि यथा मषीकल्के सर्वे सर्गास्तथा परे ५८ कटकत्वं
यके हेम्नस्तरंगत्वं पयाजलात् यथा न संभवत्येवं तथा

५२

रा॰
२५३

गत्पृथगीश्वरात् ५९ तापएवयथावारिमृगतृष्णासुभ्रमका
रणं असत्यमेवसत्याभंतथामूढमनोजगत् ६० नकिंचि
केनचिद्धाम्नेनचकिंचित्तन्नकिंचित्स्थितं चिदाकाशमजं
शांतंसर्वमेतदभिन्नमिति ६१ सद्धैवैतेवयमहोसखा
स्वमानवाः असत्याएवजानीमोयामस्त्रायामएवच
अलीकएवसङ्गोवाभावस्तेःलीकएवच अत्रभूतोप्य
सद्रूपःस्वेमस्वमस्यायथा ६२ शरीरानीनहन्तिस्वशरीर
स्थोभवाभवः मागाःशोकंचहर्षंचसमात्माविगतज्वरः
यथावज्रोभिर्गगनंयथाकमलमंबुभिः नलिप्यतेविम
श्लिष्टैर्देहैरात्मातथैवच ६५ वहिःकृत्रिमसंरंभोहृदिसं
रंभवर्जितः कर्ताबहिरकर्तांतर्लोकेविहरराघव ६६ दे
शादेशांगतेचित्तेमध्येयद्वेदनंमेवपुः अजाड्यसंविन्म
ननंतन्मयोभवराघव ६७ प्रशांतःशांतसंकल्पोधीर
धीरूर्जिताशयः यथाप्राप्तानुवर्तीचलोकेविहरराघ
व ६८ अप्ययतांतानमर्वसंपूर्णतांचैवावधार्यतां भोगका
माचेकोबंधस्तत्त्यागोमोक्षउच्यते ६९ आत्माःज्ञानदशा
मेतांप्राप्यत्वंछादयोपिये सदेहावाप्यदेहावातेनकस्या
त्रसंशयः ७० यत्रस्थितमितरंभीरैर्नतेमौनतमस्तते अ
नाख्यमनभिव्यक्तंतत्तेजःपरमात्मकं ७१ नेंद्रियाणि
नवाक्रूपंनमनःपरिकल्पना यन्मौनंनचयन्मौनंतद्रूपं

७१

७४

रमार्थिकं १२ परमाणोरपि परं नदणीयो ह्यणीयसः
सूक्ष्मं सूक्ष्मपरं शान्तं नभसाकाशोदरादपि १३ यतदहस्य
परममेतत्तत्परमं पदं यद्यागति विरक्तानामेषोसौ
परमः शिवः १४ यतेश्रीवाभिहितं इति श्रीशाङ्करे परे
वीरसमउपदेशविधानं परिच्छेदः १५ अथ कालसंख्या
षड्भिः प्राणैः पलं प्रोक्तं षष्ट्या च घटिका चतैः षष्ट्या च घ
टिकाभिः स्यादहोरात्रं तु मानवं १ दिनैः पंचदशैः पक्षः
शुक्लः कृष्णश्च गीयते पक्षद्वयेन मासः स्यात्पितॄणां
नदहर्निशं २ ऋतुर्मासद्वयेनैव षण्मासैरयनं स्मृतं अ
यनद्वितयं वर्षं देवानां वासरो निशा ३ नवद्विशतसहस्रै
र्लक्षैश्चतुर्भिस्तैः कलिः स्मृतः शेषं युगत्रयं ज्ञेयं कलेर्द्वित्रि
चतुर्गुणं ४ एवं चतुष्करदो वेदाश्चात्युगमुदाहृतं चतु
र्युगैकसप्तत्या मन्वन्तरमुदाहृतम् ५ चतुर्भिर्वृद्धैः कल्प
द्वात्रिंशल्लक्षकोटिभिः चतुर्दशास्तु वेदाश्च पतन्ति लक्षणो
हृति ६ चतुर्युगसहस्रेण कल्पाख्यं ब्रह्मणो दिनं तत्प्र
माणा तथा रात्रिः सृष्टिसंहारकारिणी ७ अथ कालाग्नि
रुद्रस्य तत्तीयनयनोत्थिता ज्वाला दहति तत्सर्वं निर्वाणं
ब्रह्मणोयतः सप्तलोकाः ब्रह्मणः स्वेदाद्भूमिरेकार्णवा भवेत्
निःश्वासैः शुष्यते सापि सृजेत्पश्चात्स्थितः पुनः ९ स्वका
लपरिमाणेन शतवर्षशतेकिल ब्रह्मादीनां तथा शक्तेः

लयो येन पुनः पुनः १० ब्रह्मा हरो हरी रुद्र इकहेलीयते वेश्वरे
ईशः सदाशिवे सोऽपि शक्तौ शक्तिः परे शिवे ११ पुनः सृष्टिः
पुनर्नाशः पुनः कल्पपरंपरा पुनः पुनरिदं सर्वं चक्रवत्प
रिवर्तते १२ येन ते लीनाः परमे पदे शिवे मुक्तिगतादेवि तत्प
दं नापरे शक्तिप्रणाशे प्रलये महत्यहो नैषां कदाचित्पुन
रेव विद्यते १३ शिवभाषितयोगरसायनात् इति शार्ङ्गधर
विरचितायां पद्धत्यां कालसंख्यानं परिच्छेदः १५८ अथ शा
रीरं स्थलिकारणामव्यक्तं सर्वव्यापि परात्परं तस्मिन्यादपि
ङ्ग्रोसंविशुद्धस्तोऽपलक्षितं १ नाकारं न निराकारं न स्त्री
पुंनपुंसकं नो भस्म तेजो न मरुद्व्योमभूमिरिहेन वातिके २
ततो निष्कलदेवस्य शक्तिविच्छिन्नायते चिद्रूपिण्या ततः
याक्रीडाकर्त्रे मैच्छत्सलीलया ३ क्रियाख्याशक्तिमयी तस्या
बुद्धिर्जायत ज्ञानशक्तिरिति ख्याता क्रियाशक्तिश्च सास्म
ता ४ बुद्धेरहंतत्वाच्च शक्तिस्तस्याः सदाशिवः नभो रूप
स्ततो [illegible] वाधरीश्वरः समजायत ईश्वरात्समभूद्रुद्रो त्रो
निर्मितपद्मापतिः रुद्रादिहतत्त्वभेदाय सैलोकाय परिपालकः
विष्णुनाभ्यम्बुजेनो ब्रह्मा देवोयं [illegible] पृथिवीमयः तदस्थि
समभवत्सर्वं ब्रह्माण्डं कनकप्रभं ७ तेन सृष्टं स्वशक्त्येदं त्रैलोक्यं
सचराचरम् पंचभिः सहसंभूय पंचभूतमयात्मकैः ८ त
तो ब्रह्मादयो भूतः शिवशक्तिविभागतः स्त्रीपुंसाविति सो

त्वाध्यं स्वेनासृजत प्रजाः ९ ततस्तन्मेस्वस्यास्य दश
पुत्रा मनोभवाः तेषां दश ददौ कन्या मनोजाताः प्रजापतिः
ते सर्वे ज्ञाननिरताः ससंपूर्णास्तपोधनाः तेषां पुत्रैश्च पौत्रैश्च
व्याप्तं सर्वमिदं जगत् ११ ततस्त्वात्मभुवः पुत्रो मरीचिरि
तियो भवत् दश पुत्रेषु विख्यातस्तस्माज्जातश्च कश्यपः १२
सोपि दक्षस्य कन्यासु कश्यपः समजीजनत् उत्पत्तिहेतवे वि
श्वस्य भूतग्रामाश्चतुर्दश १३ अष्टधा दैवतायोनिस्तिर्यग्यो
निश्च पंचधा एकधा मानुषीयोनिरिति भूताश्चतुर्दश १४
तेजसो देवकार्येषु वभ्रुः समधातवः अन्येषामपि कार्येषु
पार्थिवाः समधातवः १५ सर्वे मिथुनरूपेण प्रजामुत्पादयंति
ते मैथुनानंदनिरता विषयासक्तचेतसः १६ भगस्त्वेवसं
वीशक्तिर्लिंगरूपी सदाशिवः उभयोर्योगतो वीजं वसन्रूपं प्र
नेते १७ गर्भाशयोपरि पीठं रजो रक्तं च भास्करः सोमश्चरेतो
ब्रह्मरूपं तस्मिंस्तत्र विलवते १८ सूर्याचन्द्रमसोर्योगममावा
स्यां विदुर्बुधाः तस्यां प्रजा प्रजायंते यदीच्छा पारमेश्वरी पुरु
षशोणितसंयोगो यद्दैव किल जायते तदा संजायते जीवो वह्निः
सूर्यात्मकारोपेया २० शुक्राधिके भवेत्पुत्रः कन्या रक्ताधिके भ
वेत् नपुंसकं समत्वेन कर्मतो नियतिर्घृष्या २१ अंगप्रत्यंग
भागश्च ततः पिंडे प्रजायते चर्मणाच्छादिताः समधातवः स्व
रनुक्रमात पिंडे मज्जा मस्त्रणं नाम संज्ञापद्धिः प्राणैस्त्रिभिः द्वाम

प्ततिसहस्राभिर्नाडीभिः पंजरीकृतं क्रियाशक्त्या विनाख्या
पितानशक्तिर्निदृश्यते तेनेदं ज्ञानशक्त्यैव कृतं वैश्वमक्रिया
मयं २४ चतुर्विंशतिभिस्तत्त्वैः क्रियाशक्तिरचेतना ज्ञानश
क्त्या प्रभावात्पिलक्ष्यते चेतनावती २५ सर्वज्ञोपि शिवस्तत्र
शक्तिसंगेन मोहितः नात्मानं न परं वेत्ति विचेष्टति तदिच्छया
प्राणापानमयी शक्तिः षट्चक्राधारसंभृता शंकरं शिवं वशीकृ
त्य वर्तते कामकारतः २७ आधारकंदमित्युक्तं स्वाधिष्ठानं चतु
र्नभः नाभिस्थं मणिपूराख्यं हृदयं विद्ध्यनाहतं २८ विशुद्धं
कंठदेशस्थमाज्ञाचक्रं भ्रुवोरंतरे आधारादिचतुर्भिन्नः स्वाधि
ष्ठानं च षड्दलैः दशभिर्मणिपूराख्यं द्वादशैस्तत्त्वनाहतं
विशुद्धं षोडशैर्भिन्नमाज्ञाचक्रं द्वयेन तु ३० कालाग्निरुद्र आ
धारशक्तिः कुंडलिनी तथा स्थाने दाख्या स्वाधिष्ठाने शमयाका
माख्यया मह ३१ नाभौ वत्सा हृदि श्रीशा कंठे रुद्र व्यवस्थितः
ईश्वरो लंबिकायां च हृदये च सदाशिवः ३२ ज्योतिःस्थानानि चै
नानि षट्चक्राणि जगुर्बुधाः नासामूले बिंदुस्थानं नादस्था
त्यतिकावरां ३३ नमस्योर्ध्वं योगिनीचक्रं तदूर्ध्वे शक्तिवास्थि
ना शाक्तमूर्ध्वेन शिवाब्रह्मक्ताशिवांतेनभमसंभवः नमसोंते
परंज्योतिर्बलस्थः परमेश्वरः येरहें वविलीयंते योगिनः
स्थिरचेतसः ३५ वरावेश्मपिंडस्थं पदस्थं चानिलादिभ भा
स्वरादिभ्रूरूपमंत्ररूपातीतं परं बिंदुः द्वासप्ततिसहस्राणिकं

255

दा[illegible]ड्यो विनिर्गताः प्रविश्य नाभिदेशे तु सर्वाङ्गेषु ततो ग
ताः ३६ इडा च पिंगला चैव सुषुम्णा च सरस्वती ३७ गांधारी ह
स्तिजिह्वा च पूषा चैव निगद्यते अलंबुसा कुहूश्चैव शंखिनी
दशमी मता ३८ एता प्राणवहा ज्ञेयाः प्रधाना दश नाडिकाः
इडा नाम स्थिते वामे पिंगला दक्षिणे भवेत् सुषुम्णा तालुभि
न्नैव ब्रह्मरंध्रे प्रवर्तिता सरस्वती च जिह्वायां गांधारी वामक
र्णिके ४० दक्षिणे हस्तिजिह्वाख्या पूषा वामे च लोचने अलंबु
सा दक्षिणे स्यात् पायुदेशे कुहूर्भवेत् ४१ आब्रह्मरंध्रान्मार्गे
ण ब्रह्मदंडस्य शंखिनी सदा विंदुवहा ज्ञेया लिंगद्वारेण शंखि
नी ४२ प्राणोऽपानः समानश्च उदानो व्यान एव च नागः कूर्म
श्च कृकरो देवदत्तो धनंजयः ४३ प्राणो द्विधा ह्येष दशनामा
ष्यवाप्नुः हामसतिस हंसाख्यनाडीषु विवरत्यलं ४४ हृदि
प्राणो गुदेऽपानः समानो नाभिसंगतः उदानः कंठदेशस्थः
व्यानः सर्वशरीरगः सर्वांगमोटको नागः कूर्मः उन्मेषकार
कः कृकरः क्षुधाहारको देवदत्तस्तु जृंभकः ४५ धनंजयाना
दकरः स्यादेवं दशधा मरुत् येन जीवंति नो वायुर्निर्जीवो यदि वा
भवेत् ४८ स प्राण इति विख्यातो वायुः श्रेष्ठतरः परः कंठाग्र
न्त्रास्थितः प्राणाः सदा वहंति देहिनां ४९ हृद्गतं जीवमाश्याम्य
बहिर्गत्वा निवर्तते पिंगलेडापथे गत्वा पीत्वा च गगनामृतं ५०
निवृत्य जीवं समनर्थ्यं पुनः कंठे प्रवर्तते अपानेन पुनः कंठान्निरि

नः कालरूपिणः ५१ निष्क्रामोऽक्रामकृद्याति न पन्ने हेमेत्यह
निशं हंसस्य द्वादशदले जीवात्मा हृदयाम्बुजे ५२ निष्क्रोशति
वैतन्ये योनं दीपो घटे यथा वद्धः कर्मगुणैर्बुद्धिमेत्य तन्निग्रणा
त्मकः ५३ ग्राही पंचेंद्रियार्थानां मनो हृतेन सर्वदा चेतयत्य
खिलं देहे जीवात्मा स एव हि स्वभुक् ५४ आत्मानं नैव जानाति
कामक्रोधादिभिर्हतः स एव जीवः स प्राणी स शरीरी निगद्यते
स एव गर्भे हि स्वस्य सोपाशैरेव कर्मणा ॥ इत्यर्थैः सगुणः सर्वै
र्देही नो बालुकाकृतिः ५५ मातृवाह्यवशतो देहे गर्भोऽभिव
र्धते ततो गर्भस्थितः प्राणी चिंतयत्किं कृतं मया ५६ दुःकृतं
येन निरये गर्भे विपतितोऽस्म्यहं तिः स्तनो हे करिष्यामि सत्कृ
तानीति चिंतयन् ५७ उल्वनात्कराभ्यां दाभ्यां कृत्वा द्वारं विनिर्गतः
योनिद्वारविनिःक्रान्तो विसंज्ञः पतितः क्षितौ न स्मरेच्चैव स्मरन्
किं विज्ञायपायाबध्यते पुनः स्तनेन नहतो बाल्ये यौवने गृहतन्त्र
हः ५९ वार्धके प्रपंचिंतायैः कर्मभिर्बध्यते पुनः ततश्चायु
क्षये केतदाख्यानः कालरूपवान् ६० प्राणां बहिः करोत्येव श
रीरात्कपितः किल स्थूलं ततः प्राणा यान्ति लयं स्थिति ल
तः ६१ यातं तमज्ञात्येव जीवः कालप्रणोदितः निर्गच्छ
त्येव वपुषो गत्यै पूर्वकर्मकैः ६२ तेनैन यंत्रितव्योऽपि बद्ध
तो यमानिके पंचेंद्रिय मनो बुद्धितन्मात्रैर्भूतपंचकैः ६३ ततः
कर्मशरीरेणायायात्यनियमसन्निधिं ततो यमातनासर्गं नरकं

वाग्रपघेत १४ अवशिष्टेन पुण्येन पापेन च समन्वितः ते
भ्योनिर्गत्य भूतेषु जायंते कर्मभिः पुनः १५ एवं कदाचिन्न
रकं स्वर्गे योन्यंतराण्यपि प्रयाति जीवो जीवानां मोहितो
भवसंकटे १६ एते योगरसायनात् एते जीवसमुत्क्रावा
भवभावमयाहिताः बलाणाकल्पिताकाराः सहस्रायुत
कोटिशः १७ संख्यातीताः पुराप्रज्ञाजायंते यापि चाभितः
उत्पन्नस्यं तेपि चैवान्ये कणा वाग्रव निर्झरात् १८ सर्वासर्व
वशा वेशादाशाविवशतां गताः दशास्वपि विचित्रासु स्वयं
लिंगाद्विलाशयाः अनारतं प्रतिदिशं प्रतिदेशं जले स्थले
जायंते च म्रियंते च बुद्बुदा इव वारिणि २० केचित्प्रथमज
न्मानः केचिज्जन्मशताधिकाः केचिदसंख्यजन्मानः के
चिद्विभवानराः विहरंति जगत्केचिद्यपतंत्यनंतिव
कंदुका इव हस्तेन सत्प्ननाविरतं हताः २२ आशापाशश
तावद्धावासनाभारवाहिताः कायात्कायमुपायांति वृक्षा
द्वृक्षमिवांडजाः २३ दिवि देवा भुवि नरा पाताले भोगिनो सु
राः ब्रह्मांडोदुंबरफले स्फुरन्मशकवत्स्थिताः २४ ताव
द्भ्रमंति संसारे प्राणिनो मनसो भ्रमात् यावन्मुक्तानपश्यं
ति संविदात्मानमात्मना २५ विदानंदमये देवे क्षियतां वि
न्नसंगतिः मोहदीर्घमहानिद्रात्प्रज्ञानां संप्रबुद्धतां २६ न
कर्मेषन्नवं धायमाविद्यायाविमुक्तये आयामायपर्यंकर्म

विद्याभ्यासित्वनैपुणं ११ इति श्रीवासिष्ठान् इति शार्ङ्गधरे
शांतवेशसंरीराख्यानं परिच्छेदः १४६ अथ योगाः मंत्रयोगो
लयश्चैव राजयोगो हठस्तथा योगश्चतुर्विधः प्रोक्तो योगिभि
स्तत्त्वदर्शिभिः १ आसनं प्राणसंरोधो ध्यानं चैव समाधिकः
एतच्चतुष्टयं विद्धि सर्वयोगेषु संमतं २ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां
मंत्रजापविशारदैः साधितो मंत्रयोगस्तु वत्सराजादिभिर्य
था ३ इति मंत्रयोगः अथ लययोगः कृष्णद्वैपायनाद्यैस्तु
साधितो लयसंज्ञितः नवस्वेव चक्रेषु लयं कृत्वा महात्म
भिः ४ ब्रह्मचक्रं प्रथमं स्यात्त्रिरावर्तं भगाकृति अपाने मूल
कंदाख्यं कामरूपं च तज्जगुः ५ तदेव वह्निकुंडं स्यात्तत्र कुंड
लिनी तथा तां जीवरूपिणीं ध्यायेज्ज्योतिषं शक्तिसिद्धये ६
स्वाधिष्ठानं द्वितीयं स्याच्चक्रं तन्मध्यमे विदुः पश्चिमाभिमुखं
लिंगं प्रवालांकुरसन्निभं ७ तत्रोड्डियानपीठं तु तद्ध्यात्वा
कर्षयेज्जगत् तृतीयं नाभिचक्रं स्यात्तन्मध्ये भुजगी स्थिता ८
पंचावर्ता मध्यशक्तिश्चिद्रूपा विद्युदाकृतिः तां ध्यात्वा सर्व
सिद्धीनामपदं जायते बुधः ९ चतुर्थं हृदये चक्रं विज्ञेयं त
दधोमुखं ज्योतीरूपं च तन्मध्ये हंसं ध्यायेत्प्रयत्नतः १० तं ध्या
यतो जगत्सर्वं वश्यं स्यान्नात्र संशयः पंचमं कंठचक्रं स्यात्
त्र वामे इडा भवेत् ११ दक्षिणे पिंगला नाडी सुषुम्णा मध्यतः
स्थिता तत्र ध्यानाच्छुचिर्ज्योतिः सिद्धीनां भाजनं भवेत् १२

मूलचक्रंसमसंविधाहिंडस्थानेचतद्धिडः सुवोमध्येवर्चले
वध्यात्वाज्योतिःप्रमुच्यते १३ सप्तमंब्रह्मरंध्रेस्यात्सर्वेनिर्वा
णसूचकं तद्ध्यात्वासूचिकाग्राभंधूमाकारंविमुच्यते १४
तत्रजालंधरंज्ञेयंमोक्षदंलीनचेतसां नवमंव्योमचक्रंस्या
त्दलैःषोडशभिर्युतं १५ संविद्रूपावतन्मध्येशक्तिरूर्ध्वंत
त्परा तत्रपूर्णगिरौपीठेशक्तिंध्यात्वाविमुच्यते १६ एते
षांनवचक्राणामेकैकंध्यायतोमुनेः सिद्धयोमुक्तिसहिताः
करस्थाःस्युर्दिनेदिने १७ कोदंडद्वयमध्यस्थंपश्यंतिज्ञानच
क्षुषा कदंबगोलकाकारंब्रह्मलोकंव्रजंतिते १८ ऊर्ध्वश
क्तिनिपातेनअधःशक्तिनिकुंचनात् मध्यशक्तिप्रबोधेन
जायतेपरमंसुखं १९ इतिलययोगः अथराजयोगः इंद्रि
यादिभिःसर्वैःसाधितोयंमहात्मभिः राजयोगोमनोवायुःस्थि
रीकृत्वाप्रयत्नतः २० सर्वाभ्यस्तोमनोवातोमूलाधारनिकुं
चनात् पश्चिमंदंडमार्गेणशांभवींततःप्रवेशयेत् २१ ग्रंथित्र
यंभेदयित्वाभ्रमद्भ्रमरकेद्दं ततस्तनादयोर्हिंडेनच्छेत्वाप्र
लयंव्रजेत् २२ तदभ्यासात्स्थिरस्यात्ऊर्ध्वरेतामजायते प
रानंदमयोयोगीजरामरणवर्जितः २३ अथवामूलमंस्या
नसूयनेस्तप्रबोधयेत् सुप्तांकुंडलिनींशक्तिंविसतंतुनिभा
कृतिं २४ सुषुम्णांतःप्रविश्यैवपंचचक्राणिभेदयेत् ततःशि
वेशशांकेनस्फुरन्निर्मलतोविषि २५ सहस्रदलपद्मांतःस्थि

सा॰
२५८

नैशात्किंचिद्विजयेत् अथ तत्त्वपणासंबीमवाप्याभ्यंतरे मंत्र
स्त्रावयित्वात नैयायोगी न किंचिदपि चिंतयेत् ततस्तन्मयतेतत्
स्य समाधिर्निस्तरंगिणः २१ एवं निरंतराभ्यासाद्योगसि
द्धिः प्रजायते एते शार्ङ्गधरस्य इति शार्ङ्गधरविरचितायां
पद्धत्यां वीरसेयोगादिवर्णनं नाम परिच्छेदः १५ अथ
हठयोगः द्विधा हठः स्यादेकस्तु गोरक्षादिसुसाधितः अन्यो
मृकंडपुत्राद्यैः साधितो यः सदूपनैः १ तत्र गोरक्षमतं यैः सा
धितो यः सकथ्यते धीरैरपि द्विजः साध्यः किंतु न प्राकृतै
र्जनैः २ आसनं प्राणसंरोधः प्रत्याहारोथ धारणा ध्यानं
समाधिरेतानि योगांगानि स्मृतानि षट् ३ एकांते विजने
देशे पवित्रे निरुपद्रवे कंबलाजिनवस्त्राणामुपर्यासनम
भ्यसेत् ४ उत्तानौ चरणौ कृत्वा ऊरुसंस्थौ प्रयत्नतः ऊरुम
ध्ये तथोत्तानौ पाणी पद्मासनं विदुः ५ इत्यासनं अथ प्रा
णायामः तत्र पद्मासनं बद्धा ततः संकोचयेदधः समदंडं
शिरः कृत्वा नासिकांतं दृशं नयेत् ६ यथैवोत्पलनालेन
आकर्षति नरो जलं योगी योगसमाधिस्थस्तथाकर्षति
मारुतं ७ काकचंचुपुटीकृत्य ओष्ठौ शैशात्यनिलं पिबेत्
ॐकारध्वनिनाकृष्य पूरयेद्यावदंतरं पूरणात्पूरकं प्रोक्तं
कुंभकस्य निकुंभनात् ८ रेचकं रेचनात्तस्मात्त्रयोंतःश्वा
पनैस्त्रिभिः प्राणायामानतः बहिंकुर्यादेवमहर्मुखे ९ च

258

नाविंशत्तमध्यान्हे निशायां विंशतिर्भवेत् अर्धरात्रे विंशतिः
स्यादेवं प्राणविनिग्रहः ९ शरीरलघुता दीप्तिर्जठराग्निविव
र्धनं कृशत्वं च शरीरस्य जायते वै ध्रुवं तदा ११ लवणं सर्षपं
चाम्लमुष्णं रूक्षं च तीक्ष्णकं स्त्रीसेवामग्निसेवां च वह्निकाशिं च
वर्जयेत् १२ क्षीरं घृतं च मिष्टान्नं मिताहारश्च शस्यते मितो
क्तिः पवनाभ्यासो निद्रा यामत्रयस्तथा १३ केवले कुंभके
सिद्धे रेचपूरविवर्जिते न तस्य दुर्लभं किंचित्त्रिषु लोकेषु वि
द्यते ततोधिकतराभ्यासाद्दर्दुरी जायते भृशं १४ यथैव दर्दु
रो गच्छेदुत्प्लुत्योत्प्लुत्य भूतले पद्मासनस्थितो योगी तथा
गच्छति भूतले ततोधिकतराभ्यासाद्भूमित्यागश्च जायते स्व
ल्पं वा बहु वा भुक्त्वा योगी न व्यथते तदा १५ अल्पमूत्रपुरीषश्च
स्वल्पनिद्रश्च जायते कुंटभेदस्तथा लालास्वेदो दुर्गंधतात
नोः एतानि सर्वदा तस्य न जायंते ततः परं स्त्रीसंगं वर्जयेद्य
त्नाद्बिंदुं रक्षेत्प्रयत्नतः आयुःक्षयो बिंदुनाशादसामर्थ्यं च
जायते २० इति प्राणायामः अथ प्रत्याहारः विषयद्वार
निःक्रांतं यावन्मनो विषयान्प्रति चित्तं निवार्यते येन प्रत्याहारः
स उच्यते २१ इति प्रत्याहारः अथ पंचधारणाः गुरूपदेशात
श्चित्तमेकस्मिन्स्थानके यदि वायुश्च रुध्यते यत्र धारणा सा
भिधीयते २२ नाभेरधो गुदस्योर्ध्वं घटिकाः पंच धारयेत् वा
युं ततो लभेत्सिद्धिं धारणां तन्द्रयापहां २३ पृथिवीसंभवेदर्स

स्तंभवेतस्य योगिनः इति पृथिवीधारणा नाभिस्थाने तु
तो वायुं धारयेत्पंचनाडिकाः ततो जलाद्भयं नास्ति जलमृ
त्युर्न योगिनः २३ इति जलधारणा नाभ्यूर्ध्वमंडले वायुं धा
रयेत्पंचनाडिकाः आग्नेयीधारणामेषं मृत्युस्तस्य न वह्नि
नः २४ इति तेजोधारणा नासाभ्रूमध्यदेशे तु वायुं तत्रैव
धारयेत् वायवीयां धारणां यं मृत्युस्तस्य न वायुतः २५ इति
वायुधारणा भ्रूमध्यस्योपरिष्टाद्धारयेत्पंचनाडिकाः वा
युं योगी प्रयत्नेन सेयमाकाशधारणा २६ आकाशधार
णां कुर्वन्मृत्युं जयति निश्चितं यत्र तत्र स्थितो वापि सुखम
त्यंतमश्नुते २७ इति पंचधारणा अथ ध्यानं वायुः परिवे
ष्टितो यत्नादग्निना सह कुंडली बोधयित्वा सुषुम्णायां प्रवे
शादग्निरोधतः २८ महापथं प्रविश्यैव भ्रूमध्यस्थाने लयं व्र
जेत् तदानंदो भवेद्योगी त्रिकालामलदर्शनः २९ इति ध्या
नम् अथ समाधिः यदेतद्ध्यानमाख्यातं तेन चैत्यविगाम
त्यपि चैतन्यानंदरूपेण सर्वसमाधिप्रदर्शिता ३० इति स
माधिः सुषुप्तिजाग्रतोः समं सुषुम्निरोधावस्थाः प्रोच्य
ते बुद्धिः सर्वं वयज्ञानं बहिर्विषयसेवितं प्रत्यस्तमनिश
देवतत्त्वानां विनश्यते ३१ सुषुप्त्यभावे तथा ज्ञाने प्रत्यस्तमि
तदर्पणे गंधर्वनगराकारं समं न दृश्यल्लयेन ३२ जाग्र
त्स्वप्नसुषुप्त्यभावेनोन्निद्रत्वं प्रतिपत्तौ उन्मनिः प्रलयमेव

समचिंतामवधारयेत् ११ जीवभावश्च निद्रा च हृदयं यत्र नावि
घते नान्यदीयमिति प्रोक्तं मृत्युतिलयवर्जितं १४ इत्यव
स्थाचतुष्टयं अथ देहस्थिरीकर्त्तुं योगिनां सिद्धिमिच्छतां
कथ्यंते मुद्रकर्माणि यैः सिद्धिं प्राप्नुवन्नमाः १५ महामुद्रा
नभोमुद्रा उड्डियानं जालंधरं मूलबंधं स्थिरीकर्त्तुं यः करोति
स सिध्यति १६ अथ महामुद्रा पार्ष्णिं तु वामपादस्य योनि
स्थाने नियोजयेत् प्रसार्य दक्षिणं पादं हस्ताभ्यां धारयेत् दृ
ढं १७ अंतःकपालकुहरे जिह्वामाकुंच्य धारयेत् वामांगे
न समभ्यस्य दक्षिणांगेन चाभ्यसेत् १८ इति महामुद्रा अंतः
कपालविवरे जिह्वामाकुंच्य धारयेत् भ्रूमध्यदृष्टिरप्यतं
पिबेत् तेच वरमुद्रया १९ इति नभोमुद्रा कंठमाकुंच्य हृदये
स्थापयेत् दृढमिच्छया जालंधरे बंधपद्धस्वधाव्ययानिवार
णः ४० नाभिस्थाग्निः कपालस्थसहस्रकमलच्युतं अमृ
तं सर्वदा सर्वं पिबत्य... लनि देहिनां ४१ यथा सोग्निरमृतं
न पिबेन्नहि थ... घातिपश्चिममार्गेण एवमभ्यसता मृ
दा अमृतं ऊर्ध्वतेदेहं जालंधरमिति स्मृतं ४२ इति जालंधरं
उड्डियानं महाबंधं कथितं गुरुणा सदा अभ्यसेत्सततं दक्ष
वृद्धोपि तरुणो भवेत् ४३ नाभेरूर्ध्वमधश्चापि तानं कुर्यात्प्र
यत्नतः षाण्मासमभ्यसेत्मृत्युं जयत्येव न संशयः ४४
इति उड्डियानं मूलबंधं च यो नित्यमभ्यसेत्स हि तत्त्ववित्

गुदं पार्ष्णिना संपीड्य तेनम माकुंचयेद्बलात् वारंवारं यथा चोर्ध्वं स
मायाति समीरणः ७५ प्राणापानौ नादबिंदू मूलबंधेन चैक
तां गत्वा योगसंसिद्धिं गच्छतो नात्र संशयः ७६ अपानप्रा
णयोरैक्यं क्षयो मूत्रपुरीषयोः युवा भवति वृद्धोपि सततं मू
लबंधनात् ७७ इति मूलबंधः पृष्ठे बंधं [illegible] ऊर्ध्वोदनग्राहिय
संबंधे देहधारणामतद्योगिनां परमेश्वते ७८ इति देहधार
णे पनेयोगशास्त्रेभ्यः [illegible] इति शार्ङ्गधरे प्रथमह
ठयोगपरिच्छेदः १५२ अथ मार्कंडेय [?] साधितो हि नीयो हठ
योगः श्लोकार्धेन प्रवक्ष्यामि यदुक्तं ग्रंथकोटिभिः ममेति म
लेऽङ्गः खमनममेति विनिर्वृतिः १ निर्ममत्वेन वैराग्यं वैराग्या
द्योगसंततिः योगाद्वज्ञायते ज्ञानं ज्ञानान्मुक्तिः प्रजायते २
उपभोगेन पुण्यानां प्राकृतानां तथांहसां कर्तव्यमिति नित्या
नामकामकरणात्तथा ३ असंचयादपूर्वस्य क्षयात्सर्वार्जित
स्य च कर्मणो बंधमाप्नोति शरीरेण पुनः पुनः ४ अत्यंतक
ष्टैः स्वाभिः कर्मणां येन बंधनं छिद्यते सदुपायेन कथ्य
ते तत्प्रवर्तितो ५ अष्टावंगानि योगस्य यमो नियम आसने प्रा
णायामः प्रत्याहारो धारणा ध्यानं तत्परः ६ अहिंसा सत्यमस्ते
यं ब्रह्मचर्यमपरिग्रहः इष्टानिष्टसमाचिंता यमाप्यते प्रकीर्तिता
अथ नियमः स्वाध्यायशौचसंतोषदेवताराधनेतपः वैराग्यं
वननासंगो नियमो यो षडउच्यते ८ अथ आसनं आध्यातः स्थापित

पूर्णोनेनवव्याकुलचेतनः युंजीतयोगंयोगज्ञोनित्यमिद्ध
ध्यमाहृतः ९ नशीतेनातिवेतोसिनदुर्गेनोभुनसंकटे नसोपद्
वदेशेषुयोगः संधीयतेक्वचित १० यकांतेविजनेरम्यपवि
त्रेनिरुपद्रवे स्वासीनसमाधिःस्याद्ज्ञानिनक्षोभने ११
पद्ममर्धासनंवापितथासिद्धासनादिकं आस्थायपोगंयुंजी
तकृत्वाप्रणवंहृदि १२ समःसमासनोभूत्वासंहृत्यचरणा
वुभौ संवृतास्यस्तदोवक्षसम्यगविष्टभ्यजानुनी १३ पाणिभ्यां
लिंगवृषणावस्पृशन्प्रयतःस्थितः किंचि[illegible]नतशिरादंतै
र्दंतान्नसंस्पृशन् १४ संपश्यन्नासिकाग्रंस्वंदिशश्चानवलोक
यन् ऊर्ध्वांगुष्ठपृष्ठंस्वंशब्दियाणंतथोदरे १५ उत्तानौचरणौ
कृत्वाऊरुसंस्थौप्रयत्नतः ऊरुमध्येतथोत्तानौपाणीपद्माम
नेस्थिते १६ दक्षिणोभुजेनेवामेपादेतस्यतुदक्षिणं वामोरूपरि
संस्थाप्यमेतदर्धासनंमतं १७ पार्ष्णिंतवामपादस्ययोनिस्था
नेनियोजयेत वामोरूपरिसंस्थाप्यपादंदक्षिणंः सिद्धमासनं १८
ख्यासने अथप्राणायामः प्राणापानौदेहदेहोषास्त्वत्याहावे
णापानकं धारणाभिश्चतुःस्वानिध्यानेनानीश्वरान्गुणान् १९
यथापर्वतधातूनांध्मातानांदह्यतेमलं तथेंद्रियकृतादोषा
दह्यंतेप्राणनिग्रहात् २० वशीकर्तुंयथेच्छातोनागंनयतिर
द्विपः तथैवयोगीछंदेनप्राणंनयतिसाधितं २१ यथाहि
साधितः सिंहोमृगान्हंतिनमानवान् तथाहिसाधितःप्राणः
किल्बिषंनराणांनते २२ प्राणायामंविनायोगंसाधयेयस्तमे

चैवो

ग॰
२६१

261

दृष्टीः नसमाधिगतिंयातिपंगुर्गतिंयथा २३ तस्मात्तस्मा
यत्नेकुर्यात्प्राणायामस्ययोगवित् प्राणापाननिरोधश्चप्राणा
यामः प्रकीर्तितः २४ सव्याहृतिसप्रणवांगायत्रींशिरसासह
त्रिःपठेदायतप्राणः प्राणायामः सउच्यते २५ वक्त्रःस्पंदनमात्र
स्ययावद्द्वादशमात्रकः तावन्निरुध्यतेप्राणः प्राणायामःसपव
द्धि सजानुतःकरावर्तैर्यावद्द्वादशछोटिकाः तावन्निरुध्यते
प्राणः प्राणायामःसउच्यते २७ प्राणायामोलघुस्त्वेकोद्विगु
णोमध्यमःस्मृतः उत्तमस्त्रिगुणोज्ञेयइत्येषावैदिकीस्थितिः
प्रथमेनजयेत्स्वेदंद्वितीयेनवपेपथुं विषादंहितृतीयेनज
येद्दोषाननुक्रमात् २९ द्विगुणोनरयाहृत्याप्रत्याहारस्त
धारणा ध्यानंसमाधिर्विद्यैवंप्राणायामादनुक्रमात् ३० त
स्मात्प्रयुक्तःसदायोगीप्राणायामपरोभवेत् प्राप्यतांमुक्तिफ
लदंतस्यावस्थाचतुष्टयं ३१ धात्रिःप्राग्मितयासेविनस्माद
थमहामुनेः सत्त्वपंचकुवैतेषांकथ्यमानमनुक्रमात् कर्म
णामिष्टदुष्टानांजायतेफलसंभवः चेतसोर्णकषायत्वात्तत्र
साधान्निरुध्यते ३२ ऐहिकामुष्मिकान्कामांलोभमोहात्म
कांस्त्यजेत् निरुध्यास्तेसदायोगीप्राप्तिःस्यात्सर्वकामिकी
श्रुतीनानागमानानर्थान्विप्रकृष्टतिरोहितान् ३५ विजानाति
सदायोगीनदासंविदितिस्मृता यांतिप्रमादंयेनास्यमनःपं
चचवायवः ३६ इंद्रियाणींद्रियार्थांश्चसप्रमादःश्चनिस्मृतः प्रा
णायामस्यशक्तिस्सनसर्वाभ्यासमयकथ्यते यांवक्रमितयःस

२८

वैनाडीसंशुद्धिहेतवे ३७ सर्वंदक्षिणहस्तस्यांगुष्ठेनैव पिं
गलां निरुध्य स्वयेहाशुमिडयापवनं शनैः सुधीः यथाशक्ति
निरोधेन तथा कुर्याच्च कुंभकं पुनस्त्यजेत्पिंगलया शनै
रेचनकं गतः ३९ पुनः पिंगलयापूर्वं पूरयेदुदरं शनैः धा
रयित्वा यथाशक्ति रेचयेदिडया शनैः ४० यथात्यजेत्तथा
पूर्वं धारयेदनिरोधतः नाडीविशुद्धौ जातायां ततः कुर्याद
थेच्छया ४१ इति प्राणायामाः अथ प्रत्याहारः पाद्यादिभ्यः
प्रयत्नेन यस्त्वाणिपानाभिः मत्या ह्रियंते योगेन प्रत्या
हारस्ततः स्मृतः ४२ सवास्याभ्यंतरे शौचे निध्यायाकंट
नाभितः सर्वयित्वा समकैः प्राणैः प्रत्याहारमुपक्रमेत् ४३
रजसा तमसो वृत्तिं सत्वेन रजसस्तथा संछाद्य निर्मले स
त्वस्थितो युंजीत योगवित् ४४ इंद्रियाणींद्रियार्थेभ्यः प्रा
णादीन्मनएव च निगृह्य समवायेन प्रत्याहारमुपक्र
मेत् ४५ यस्तु प्रत्याहरेत्कामान्सर्वांगानीव कच्छपः सदा
त्मरतिरेकस्थः पश्यत्यात्मानमात्मना ४६ इति प्रत्याहारः
अथ धारणा प्राणायामा दशद्वौ च धारणाभिधीयते
द्वे धारणे स्मृते योगे मुनिभिस्तत्वदर्शिभिः ४७ आधारग
द्भूनाभिहृत्कंठताल्वलनासिके भ्रूमध्यमस्तकद्वारे दश
स्थानेषु धारणा ४८ गत्तूपदे ग्रामामास्यायपकस्मिन्स्थानके
यदि रुद्धो तेय मनो यावतो धारणा साभिधीयते ४९ निलो

या० २६२

जितां शनैर्भूमिमवरोहेतयथाक्रमं दोषाभ्यासेनयामो
ह्मायतेऽभूर्विनिर्जिता ५० इतिधारणा प्रणवध्याने सूक्ष्मेषु
चावकाशेषु गगनस्थपवनेषु च नित्ययुक्तः सदायोगी
ध्यानेसम्यगुपक्रमेत ५१ त्यक्तसंगोजितमनालस्याहा
रोजितेंद्रियः पिधायचक्षुर्द्वाराणि मनोध्याने निवेशयेत् ५२
आत्मानेचजगत्सर्वंदृष्ट्वाग्नित्याविभिन्नया चिदाकाश
मयंध्यायेद्योगीयातिपरांगतिं ५३ अथवाप्रोच्यतेध्यान
मन्यदेवात्रयोगिनां वह्निसंयपरमेष्ठिनः कारणं प्रणमेच
यत् ५४ वायुवच्चंचलेचित्तेस्थिरीकर्तुंनशक्यते नदृढं
सकलेयोग्यं ततोभवतिनिःकले ५५ मूलाधारस्थितंनी
वंप्रदीपकलिकाकृतिं प्राणेनसमाकृष्यदशामांतेनि
वेशयेत् ५६ ततोजयेत्स्वप्राणंमूलाधारात्समुत्थितं ति
र्यांतंदशमेद्वारेमनसोदानरूपिणा ५७ यथाप्रबलकम्प्र
काशः प्रतिनिर्यातिमूर्धनि तथोंकारमयोयोगीस्वदेवे
नस्वदेवोभवेत् ५८ ऊर्ध्वेनेवंयथाप्रचोद्यमनोनेत्रेणयोग
वान् हृत्संविंदुशिरोबिंदुज्योतिर्लीनोलयमवाप्नुयात् ५९
ब्रह्मद्वारेसुषुम्णायां निर्विकल्पंपरात्परं परमंज्योतिरा
साद्ययोगीतन्मयतांव्रजेत् ६० निर्विकल्पपदेप्राप्ते जी
वेनजयतांगते नपश्यतिसर्वंकर्माणि नास्मिन्दृष्टेपरावरे ६१
इदमृद्धिंयथापदीशकस्मादेवदर्पणे बुद्धिस्याद्दर्पणता

मेकीकृत्यैव तथा विभुः १३ अग्रतः पृष्ठतो मध्ये पार्श्वतो
ऽप्यसमंततः विस्फुरत्किनवज्ज्ञाति सूर्यकोटिसमप्रभः १४
रतो नेत्रीयथा मंदं तं गोप्याहं न बुध्यते रमणोपि न जाना
ति कोहं योगी तथा प्रमान् मृणोत्याश्चर्यवक्रोपि कोप्या
श्चर्यवदीक्षते श्रुत्वाप्युत्तमां नैनं सम्यग्वेदन कश्चन १५
गुरुप्रसादेनालं संलब्ध्वा यत्नात्समभ्यसेत् अभ्यासात्
पश्यते देवो ज्ञानदृष्ट्या महेश्वरः १६ तेजः परं ज्योतिरनंतमस्तः
पुरस्तादादित्य कनकस्वरूपं आत्मानमात्मनि गतः

कोटिसदृशं

प्रपश्यते विभिन्नमानंदमात्रमिति पश्यति यः समुक्तः १७
इति ध्याने समाधिः समत्वावस्था जीवात्मपरमात्मनोः
निस्तरंगपदप्राप्तिः परमानंदरूपिणी १८ निश्वासोच्छ्वा
सयुक्तो वा निःस्पंदो वल्ललोचनः शिवध्यानेस्थलीनश्च स
माधिस्थः स उच्यते १९ न शृणोति पदा किंचि न पश्यति न
जिघ्रति न च स्पर्शं विजानाति समाधिस्थ उच्यते २० इति
समाधिः अनंतशुद्धविज्ञानचिन्मात्रं परिणामः स्थिरो जयः तथा
नीतं पदं तस्मात्तस्य भूयो न शोचति २१ निद्रादौ जागर
स्यांते यो भाव उपजायते तद्भावनारहितमना योगी भवति
नान्यथा २२ यथाकाशवदेकात्मा सर्वभावगतोपि सन् न
भावैर्जन्ममेति समहात्मा महेश्वरः २३ यथा जलं जलेनै
क्यं निर्विशेषमुपगच्छति तथात्मसाम्यतामीशे योगिनः प

रमात्मना तेनानन्तायते नैव वर्धते न विवशयति नापि लय
मवाप्नोति यत्किंचित्त्वं मं न गच्छति ॥ १५ छेदं क्लेदं तथा दाहं शो
षं भूरादितो न वै भूतवक्रात्वाप्नोति शश्वद्यैर्ह्रियते न वै ॥ १६
इति क्रियातीतावस्था यतेषु गणो भवः योगशास्त्रे ॥ २ इति
श्रीहंसे मार्कंडेयभाषिते द्वितीयहठयोगपरिच्छेदः ॥ ५२
अथ मनःस्थिरीकरणप्रभावः यदान्यत्र मनो याति ध्यायतो
योगिनस्तदा तत्रैव विलयं याति शिवः सर्वगतो यतः ॥ १ स
र्वव्यापकमेवैतन्निश्छिद्रमचलमेवं चलं सर्वत्रैकं शिवं ज्ञात्वा
निर्विकल्पं विधीयते ॥ २ कामक्रोधादयः सर्वे मनो नास्य
हेतवः गुणा विविधकर्माणि विलीयन्ते मनःक्षयात् ॥ ३
अमनस्कं गते विमे कर्माणां सेवयद्वयः यथा चित्रपटे दग्धे द
ग्धे न चित्रसंचयः ॥ ४ न क्रियागा यथा दीपं काठिन्यमपगच्छ
ति तथा जीवो मनःस्थैर्यात्स्वं ब्रह्माधिगच्छति ॥ ५ यथा हि
सद्भावेन जले स्थाणुन समाश्रयात् तथा मनःस्थिरेण न
जीवः शिवमयो भवेत् ॥ ६ शिवशक्तिर्भवेज्जीवो जीवशक्ति
मनःस्मृतं जीवं शिवं प्रापयितुं मन एव हि कारणं ॥ ७ जीवः
शिवः शिवो जीवो भेदो नास्ति तयोः क्वचित् मनो लिमाम
वे जीवो मनोमुक्तः स सदाशिवः ॥ ८ यतेमम इति शार्ङ्गे परे मनः
स्थिरीकरणप्रभाववर्णनं परिच्छेदः ॥ ५४ अथ योगमहि
मा अलौल्यमारोग्यमनिष्ठुरत्वं गन्धः शुभो मूत्रपुरीषमल्पं

कांतिः प्रसादः स्वरसौम्यता च योगप्रवृत्तेः प्रथमं हि चिह्नं
अनुरागं जनो याति परोक्षे गुणकीर्तनात् न बिभ्यति
च सत्त्वानि सिद्धेर्लक्षणमुत्तमम् २ शीतोष्णादिभिरत्युग्रैर्य
स्य बाधा न जायते न भीतिमेति चान्येभ्यस्तस्य सिद्धिरुप
स्थिता ३ इति योगमहिमा अथ दोषोपसर्गचिकित्सा
प्रमादाद्योगिनो दोषा यद्येते स्युश्चिकित्सितं तेषां नाशाय
कर्तव्यं योगिनां तन्निबोधत ४ बाधिर्यं जडता लोपः स्मृते
र्मूकत्वमन्धता ज्वरश्च जायते तद्वदत्ययज्ञानयोगिनः
स्निग्धां यवागूं नात्युष्णां चित्ते तत्रैव धारयेत् वातगुल्म
प्रशांत्यर्थमुदावर्ते तथोदरे ५ यवागूं वापि पवनेवायु
ग्रंथ्योपरि क्षिपेत् तद्वत्कंपे महाशैलं स्थिरं मनसि धारयेत्
विघाते वचसो वाचं बाधिर्ये श्रवणेंद्रिये तथैवाम्रफलं ६
ध्यायेत्तृष्णार्तो रसनेंद्रिये ७ यस्मिन्यस्मिन्रुजा देहे तस्मिं
स्तदुपकारिणीं धारयेद्धारणामुष्णे शीतां शीते विदाहिनीं
कीलं शिरसि संस्थाप्य काष्ठेन ताडयेत् लुप्तस्मृतेः
स्मृतिः सद्यो योगिनस्तेन जायते १० अमानुषं सत्त्वमंतर्यो
गिनं प्रविशेद्यदि वाय्वग्निधारणेनैनं देहसंस्थं विनिर्दहेत्
एवं सर्वात्मना कार्या रक्षा योगविदानिशं धर्मार्थकाममो
क्षाणां शरीरं साधनं यतः १२ प्रवृत्तिलक्षणाख्यानाद्योगिनो
विस्मयात्तदा विज्ञानं विलयं याति तस्माद्गोप्याः प्रवृत्तयः १३

उपसर्गाः प्रवर्तन्ते दृष्टेप्यात्मनि योगिनः ये तांस्ते सम्प्रव
क्ष्यामि समासेन निबोध मे ४ काम्याः क्रियास्तथा कामा
न्मानुषानभिवांछति स्त्रियो दानफलं विद्यां मायां कुप्यं
धनं वसु ५ देवत्वममरेशत्वं रसायनचयः क्रियाः मरु
त्प्रपतनं यज्ञं जलाग्न्यावेशनं तथा ६ चित्तमित्थं प्रवृत्तं हि
योगी यत्नान्निवारयेत् ब्रह्मसंगि मनः कुर्वन्नुपसर्गात्प्र
मुच्यते ७ उपसर्गैर्जितैरेभिरुपसर्गास्ततः पुनः योगिनः
संप्रवर्तन्ते सत्त्वराजसतामसाः ८ प्रातिभः श्रावणो दै
वो भ्रमावर्तौ तथापरौ पंचैते योगिनो योगविघ्नाय कटु
कोदयः ९ वेदार्थाः शास्त्रकाव्यार्थास्तथा शिल्पान्यशेषतः
प्रभवंति यदस्यास्तु प्रातिभः सोभिधीयते १० शब्दार्थानखि
लान्वेत्ति शब्दं गृह्णाति वेदयन् योजनानां सहस्रेभ्यः श्रा
वणः सोभिधीयते ११ अष्टौ यदा तदर्पणे समन्ताद्देवयोनयः
उपसर्गं तमित्याहुर्दैवमुन्मत्तवद्बुधाः १२ भ्राम्यते यन्निरालं
बं मनो दोषेण योगिनः समस्ताधारविभ्रंशाद्भ्रमः स परि
कीर्तितः १३ आवर्त इव तोयस्य ज्ञानावर्तो यदाकुलः चित्त
स्य कुर्यात्तावर्तमुपसर्गः प्रजायते १४ एभिर्नाशितमार्गास्तु
सकला देवयोनयः उपसर्गैर्महाघोरैरावर्तन्ते पुनः पुनः
प्रावर्तं केवलं शुक्लं योगी तस्मान्मनोमयं चिंतयेत्परमं ब्रह्म
कृत्वा तत्प्रवणं मनः १५ इति दोषोपसर्गचिकित्सा अथ

न

सप्तधारणाः योगयुक्तः सदा योगी लघ्वाहारो जितेन्द्रियः
क्ष्माः सुधारणाः सप्तभूताद्या मूर्ध्नि धारयेत् २७ धरित्रीं धा
रयेद्योगी ततः सौक्ष्म्यं प्रपद्यते आत्मानं मन्यते चोर्वीं तद्गंधं
च जहाति सः २८ तथैवाप्सु रसं सूक्ष्मं तद्वद्रूपं च तेजसि स्प
र्शं वायौ तथा तद्वद्बिभ्रतस्तस्य धारणाम् २९ व्योम्नः सूक्ष्मप्रवृ
त्तिं च शब्दं तद्वज्जहाति सः मनसा सर्वभूतानां मनस्त्वाविश
ते यदा ३० मानसीं धारणां बिभ्रन्मनः सौक्ष्म्यं च जायते तद्वद्बु
द्धिमशेषाणां सत्वानामेत्य योगवित् ३१ परित्यजति संप्राप्य
बुद्धिसौक्ष्म्यमनुत्तमं यस्मिन्यस्मिंश्च कुरुते भूते रागं महा
मते तस्मिंस्तस्मिन्समासक्तिं संप्राप्य स विनश्यति ३२ तस्मा
द्विदित्वा सूक्ष्माणि संसक्तानि परस्परं परित्यजति यो योगी
स परं प्राप्नुयात्पदं ३३ एतान्येव तु संधाय सप्त सूक्ष्माणि सर्व
दा भूतादीनां विरागोत्र संभवे यस्य मुक्तये ३४ गंधादिषु
समासक्तमित्येतदखिलं जगत् पुनः प्रवर्तते मोक्ष्यात्म
वत्सामरमानवं ३५ सप्तैता धारणा योगी समतीत्य यदृच्छ
ति तस्मिंस्तस्मिंल्लसद्भूते लयं याति विधानतः ३६ देवाना
मसुराणां च गंधर्वोरगराक्षसां देहेषु लयमायाति संगमा
प्नोति न क्वचित् ३७ इति सप्तधारणाः अणिमाद्यमहासिद्धिप्रा
प्तिः अणिमा लघिमा चैव महिमा प्राप्तिरेव च प्राकाम्यं च त
थेशित्वं वशित्वं च तथापरं ३८ यत्र कामावसायित्वं गुणानेतान्

ल्पेणेश्वरात् प्राप्नोतीशित्वनामसामर्थ्यं निर्वाणसूक्ष्मान्
४९ स्थूलान्सूक्ष्मान्स्वतेजसा गौणीयाः श्रीरुबालविमार्गणाः म
हिमाशेषसज्यतात्मामितो प्राप्यमस्यपत् ४. प्राकाम्य
मस्याप्यापितादेशितेयत ईश्वरः वशित्वाद्वशितानाम
योगिनः सप्तमो गुणः ४। यथेच्छास्थानमप्युक्तं यत्रका
मावसायिता ऐश्वर्यं कारणैरेभिर्योगिनः प्रोक्तमष्टधा
पतेमार्कण्डेयान् इति शार्ङ्ग· पद्धतौ योगमहिमावर्णनेपरि
च्छेदः १५५ अथ योगिचर्या वाग्दण्डः कर्मदण्डश्च मनोदण्ड
श्च ते त्रयः यस्यैते नियता दण्डाः स त्रिदण्डीति गायते १ याति
शा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी यस्यां जाग्रति भू
तानि सा निशा पश्यतो मुनेः २ येन केन चिदाच्छन्नो येन
केनचिदाशितः यत्र सायं गृहो यातिनं देवा योगिनं विदुः
मानापमानौ यावेतौ प्रीत्युद्वेगकरौ नृणां तावेव विपरी
तार्थौ योगिनः सिद्धिकारकौ ४ वस्त्रः पूतं न्यसेत्पादं व
स्त्रपूतं जलं पिबेत् सत्यपूतां वदेद्वाणीं बुद्धिपूतं विचिन्त
येत् ५ सर्वसंगविहीनश्च सर्वपापविवर्जितः जडव
न्मूकवद्योगी विचरेन्महीतले ६ अभिघातं विषं वह्निं
समत्वेन प्रपश्यति मालामधानपाषाणां स योगी कथ्य
ते बुधैः ७ यस्मिन्स्थाने न तां तिष्ठेदीदृग्योगी कथंचन च
न्तःसागरपर्यन्तां पृथिवीं यो ददाति च तन्न तस्य च योभि

त्तोऽस्मानाव्यथवासमा अयोध्यनेवयतेषु देवयात्रो
त्सवेषु च ८ महाजनेच सिद्धेयानगच्छेद्योगवित्क्व
वित् गतेषु मे तथागारे सर्वस्मिन्नक्रवर्जने ९ अद्रेतेयो
गविद्वेष्यं न तत्रैतेषु वनित्यशः यथैवमवमन्यंते जनाः
परिभवंतिव १० तथायुक्तश्चरेद्योगी सतां यमनदूषय
न् भैक्ष्यं गृहस्थानगृहस्थेषु श्रोत्रियेषु च वेश्यतिः ११ फलं मू
लं यवागूं वा तंपयस्तक्रं च सक्तवः ब्रह्मचर्यमलोभश्च द
याक्रोधः स्वविक्रता १२ आहारलाघवं शौचं योगिनो
नियमाः स्मृताः सावभूतमुपासीनस्तानेन कार्यसाध
कं तानितान् वद्गताप्ययं योगविघ्नकरीहिंसा इदंज्ञेयमि
दं ज्ञेयमिति यः तृषितश्चरेत् अपिकल्पसहस्रेषु नैवज्ञे
यमवाप्नुयात् १४ समाहितो ब्रह्मपरोऽप्रमादी शुचिरेका
न्त्यैकांतरसंयतेंद्रियः विशुद्धबुद्धिः समलोष्टकांचनः
प्राप्नोति योगी परमं पदं परं १५ इति श्री शार्ङ्गधरीयो
गवर्णापरिच्छेदः १५५ अथारिष्टज्ञानं अक्षीणकर्म
बंधस्तु ज्ञात्वा कमीत्युपस्थितं उत्क्रांतिकाले संस्मृत्य पु
नर्योगित्वमिच्छति १ तस्मादसिद्धयोगेन सिद्धयोगेन
वा पुनः ज्ञेयान्यरिष्टानि सदा येनोत्क्रांतौ न सीदति २
अरिष्टानि विशिष्टानि शृणु वक्ष्यामि तानि मे येषामालो
कनात्मृत्युं निजं जानाति योगवित् ३ देवमार्गं ध्रुवं शु

श्रा॰
२६६

266

कंसोमच्छायामकंपती योनपश्येच्चजीवेत्सनरःसवत्स
रान्परं ४ अरुणिमविंबंसूर्यस्यवह्निंचैवांशुमालिनं दृष्ट्वैक
दशमासांस्तुनरोनोर्ध्वंचजीवति ५ वांतामूत्रंपुरीषंयःसुव
र्णंरजतंवमेत् प्रत्यक्षमथवास्वप्नेजीवितंदशमासिकं ६
दृष्ट्वैतपिशाचादीनोपर्वनगराणिवा स्वर्णवर्णान्द्रु
मांश्चनवमासान्सजीवति ७ स्थूलःकृशःकृशःस्थूलोयो
कस्मादेवजायते प्रकृतेश्चनिवर्तेततस्याष्टमासिकं
[illegible]यस्यपदंपांसौपादस्याग्रेथवाभवेत् पांसुकर्दम
मध्येवासप्तमासान्सजीवति ९ कपोतगृध्रकाकोला
वायसोवाथमूर्धनि क्रव्यादोवापरोनीलःषण्मासायुः
प्रदर्शकः १० हन्यतेकाकपंक्तिभिःपांसुवर्षेणवानरः
स्वांछायामन्यथादृष्ट्वाचतुर्मासान्सजीवति ११ अनभ्रेवि
द्युतंदृष्ट्वादक्षिणांदिशमाश्रितं रात्रावैंद्रधनुर्वापिजीवि
तंद्वित्रिमासिकं १२ घृतेतैलेतथादर्शेतोयेनैवात्मनस्तनुं
यःपश्येदशिरस्कांवामासादूर्ध्वंनजीवति १३ यस्यवस्तगं
धोगात्रेशववद्गंधोपिवा तस्यमासार्धिकंज्ञेयंयोगि
नःकिलजीवितं १४ यस्यवैस्नातमात्रस्यहृत्पादमवशुष्य
ति पिबतश्चजलंशोषोदशाहंसोपिजीवति १५ यस्यापिद्र
न्यतेदेहेभूतैर्गात्राववध्यादिवा ममसंगमसराज्ञोतेप्रमात्म
मोन्यमेणायं १६ पिधायकर्णौवतिजौनशृणोत्यात्मसंभ

वे नश्यते वक्त्रशोषो जैतिर्यस्य सोऽपि न जीवति १७ रक्तकृष्णा
वरधवा गीत हास्यपरायणं दक्षिणाशां तयेमारी स्वमे सोऽपि
नजीवति १८ नग्नक्षपणकं स्वमे हसमानं तन्मयनन्यदं विलक्षेव
लवल्हिंयान्मृत्युमस्मादुपस्थितं १९ पततोयस्यवेगानस्वमे
ह्यावेत्पिपीयते नचोत्तिष्ठतियः स्वमान्तदंतेनस्यजीवितं २०
स्वमेग्निंप्रविशेद्यस्तु नचनिःक्रमते पुनः जलप्रवेशादपि
वातदंतेतस्यजीवितं २१ करालैः पुरुषैः कृष्णैर्विकटैरुद्यता
युधैः पाषाणैस्ताडितः स्वमे सद्यो मृत्युर्भवेन्नरः २२ दीपादि
गंधेनोवेत्ति शवगंधं तथानिशि नान्यातपत्रे संवीक्ष्य
नेयः सम्मृत्युमात् २३ स्वभाववैपरीत्यं तु प्रकृतेश्च विपर्यय
कामृत्युपतिर्मनुष्याणां समासन्नाय मोन्तिके २४ प्रावक्र
नामैति मुखं जिह्वा चाप्यसिता भवेत् तदा प्राज्ञो विजानीया
न्मृत्युमासन्नमागतं २५ नासिकावक्रतामैति कर्णायानेम
नोन्नतं वामंस्रवतियस्याक्षिनस्याशुः स्याद्धि मृत्युं २६ या
गिनां तान विघ्नास्येषां वा महात्मनां श्रमेन कालेपुरु
षेन्तहि वार्थं विवदतोः २७ एतन्मार्कण्डेयान् इतिशाङ्गधर
वचस्विदृत्तान्तंपरिच्छेदः १५६ पूर्वोक्तावापरापरावा तथा सा
ध्यं दिने कश्चित् यत्नवान् रजनी भोगततदरिष्टं निवेदितं १ नस्य
भोगतत्वैवाः सोऽपि योगं प्रंजीत योगवित् विदेह्म्रत्येकेत्ता नो
त्यकामवर्णंनभयं २ सुगंध वहयमासेनाधीमान्सम्मते स्यात्

शा॰
२६०

267

कंधरः निरुद्धप्राणपवनो दंतैर्दंतानसंस्पृशन् ३ कुर्यानि
रुद्धाग्राणि च मीलितलोचनः ॐकारेण धनुः कृत्वा गु
णं सर्वं नियोजयेत् ४ तत्रात्मानं शरं सोपि दृढनो भेत्तेंद्रिया
दिभिः प्राणवायुमनः क्षेपैः द्विसौ हृत्कमलस्थितः ५ दशम
द्वारमार्गेण तालुस्थं प्राप्य ततः परे द्वात्रिंशत्मवसंख्यकः परमा
त्मनि लीयते ६ ततः परमनाकाशमतींद्रियमगोचरं य
द्ग्रहं नैव वाख्यातं शक्यते [illegible] नमश्नुते ७ इति विदेहमुक्ति
कथनं प्रणकालवंचना जीवन्मुक्तः स्वदेहोसौ विचरामि
जगत्त्रयं इति चेज्जायते वांछा योगिनस्तन्निबोधमे ८ शरी
रेण नयत्येव कालः कस्यापि कुत्रचित् अतः शरीररक्षार्थं
यत्नः कार्यस्तु योगिना ९ योगिनां सततं यत्नादरिष्टानां
विचारणा कर्तव्या येन कालोसौ ज्ञातो हंति च्छलान्न तु १०
ज्ञात्वा कालं च तं सम्यक् स्वस्थाने समाश्रितः युंजीत योगं
कालोस्य यथासौ जायते फलः ॥ बद्धसिद्धासनो देहं दृढं बध्ये
त्प्राणवायुना कृत्वा दृढं स्थिरं बुद्ध्या द्वादशद्वाराणि रुंधयेत्
वेधयेत् खेचरीमुद्रां ग्रीवायां च जलंधरं अपाने मूलबंधं च
उड्डियानं तथोदरे ११ उन्निद्रभुजगीं शक्तिं मूलाद्धानेऽथः
स्थितां सुषुम्णांतर्गतां पंचचक्राणां भेदयित्वा नीवेह
दाश्रयं कृत्वा प्राणां बुद्धिं मनोयुतां सहस्रदलपद्मस्य शिवे
लीनां सुधामय १२ पीत्वा सुधाकरोद्भूतममृतं तेन मूलतः

१२

सिंचंतीं सकलं देहं लावण्यं तां विचिंतयेत् १६ तया सार्धं
ततो योगी शिवेनैकात्मतां व्रजेत् यदान्ते समयोद्भवा
सद्वृत्तिमपि संत्यजेत् १७ ततो लक्ष्यमनाभासमहंभाव
विवर्जितं सर्वांगकल्पनाहीनं कर्पकालोतिहंतितं १८
मध्यकालः स शिवः स सर्वं नापि किंचन कः केन हन्य
ते तत्र म्रियते नापि कश्चन १९ ततोऽतीते समये का
लस्यात्यंतद्रूपिणः योगी स्वस्मोत्थितः स्वप्रबोधं याति वा
पिनः २० एवं सिद्धो भवेद्योगी वंचयित्वा विधानतः काले
कलितसंसारे घोररुषेणाड्नेतहि २१ ततस्त्रिभुवने
योगी विचरत्येक एव सः यथ यत्संसारे वैविच्यं स्वेच्छ
यानिवहंकृतिः २२ यथार्कवह्निसंयोगादर्ककोतो
ज्वलायते श्वाविः कवेत्यनायासादृष्टोतः सत्तयोगिनः
यद्दृक्कालस्य देहोऽपि सुखोग्रेण फणी यथा करोति त
महाताव सुपदेशः स योगिनः २४ पिंगलाकुवरः सर्पः
सावंता सेषको वने रुसुकावः कुमारी च घंटेन गवचोम
ताः २५ रुरुशाव विषाणाग्र मालोक्य तिलकाकृति स
हेतेन विवर्धन योगी सिद्धिमुपाश्नुते २६ इति योगितोका
लवंचना ॐ नमः इति विरचितं यथापद्धतिर्यामयेदकक
लगुणगणानां श्रीनये सात्स्यतित्वं विपुलविमलरोच्य
सकलानां निधानेन सगणनगणिरुद्धा विद्विषको पिकं

२२

शा·
२६८

268

नां १ लीलाब्धेः कमलेव केशवपदाद्गङ्गेव माधोर्म्मिवान्
सहाग्निवस्यधाविधोरिवनत्याभानोदिवियोतिता
माकंदादिव मंजरीजलधराद्वारेव या निर्गता सेयं शार्ङ्ग-
धराननातजगतक्षेत्रोपदेशपद्धतिः २ बुद्ध्वा वार्थ्यवाक्या
मार्थ्यसारणिषः सर्वतः स्वाद्विस्फुरत्स्वान्तबुद्धिः ग्रंथंका
मं वेत्ति पंथमेवमोहंतिः संदेहशीलितं पंडितोपि ३ शा
स्त्राब्धिं सकलं विलोक्य नितरां ग्रंथः कृतोयं मया लोका
नंदकरः समस्तसकलासैतानजैवारकः स्वस्यास्याय
स्वभाषितामस्तरसाना नंदसद्गुणितवाः संतः सेव्यतानि ना
कवासनिरतान्देवान्कसंतुष्टुवे ४ इति श्रीपंडितशार्ङ्ग-
धरविरचितायां पद्धत्यां शांतरसविवेकसूक्तिकथने का
लवंचनादिपरिच्छेदः समाप्तः शुभमस्तु सर्वजगतां

स॰
सु॰
१

ॐश्रीगणेशायनमः ॐवागीशाद्यस्यवदनेल
क्ष्मीर्यस्यचवक्षसि यस्यास्तेहृदयेसंवित्तंनृसिंहम
हंभजे १ अधःक्षिपंतिकृपणाविनंतत्रयियासवः
मंतस्त्वगुरुतीर्थ्यादीनतुच्छैःपदकांक्षिणः २ याच
मानजनमानसवृत्तेः पूरणायबतजन्मनयस्यतेनभूमि
रतिभारवतीयंनतुमैर्नगिरिभिर्नसमुद्रैः ३ अनयार
त्नसमृद्ध्यासागरकिंत्वंहससिलहरीभिः त्वद्वल्लभा
वराकोवहंतिसलिलानिवर्षांस ४ अयेतालद्रोडा,

ब्रह्मगुरुतया
भातिनभवतः

[illegible] फलेनच्छायावापवनपरिवा
रः इयंधन्यावन्यासरसकदलीसंहृद्दलापरान्मानेल

मूर्षितया॰

क्ष्मीस्तवयतिफलेनास्तनभ्रता ५ हंसाःपद्मवनाश
यामधुलिहःसौभाग्यगंधाशयापांथाःस्वादुफलाश
यावलिभुजोगरभ्राम्यंमांसाशया हृत्ताङ्गननुष्प्रराग
विततिःसारमिथ्याटरैरैशाल्मलिपादपप्रतिदि
नंकेनत्वयावंचिताः ६ उच्चैरेषतरुःफलंचविपुलंद
ष्ट्वैवहृष्टःशुकः पक्वंशालिवनंविहायजडधीस्तंना
रिकेलंगतः तत्राकृष्यबुभुक्षितेनमनसारंभःकृतो
भेदनेयाशानस्यनकेवलंविगलिताचंचुर्गताचूर्णतां
तां ७ निर्गंधंकुसुमंफलंतदतिसत्वच्छायापिनेकर्व
रामास्यंकंटककर्परैःपरिवृतंनिःसारमंतर्वपुः ह
हिरिंध्रपविग्रहायकिमहोवकूव्यमस्मात्परंभ्रातः

शाल्मलिपादपप्रतिदिनैकैकेननवघावंवितनाः ८ विशाले
शाल्मल्यानयनसुभगंवीक्ष्यकृतमेशुकानांश्रेणीभ्यः
फलमपिभवेदस्यसदृशां इतिध्यानेोपास्तेकथमपित
दैवात्वरितेंनिदाघेन्लोनः सपदिमरुतावाप्यपटु
नः ९ येषांनविद्यानतेपानदानंनचापिशीलंनगुणो
नधर्मः तेमर्त्यलोकेभुविभारभूतामनुष्यरूपेणमृगा
श्चरंति १० वंचितःपंकजाकारैश्चित्रैर्गणासिप्रदर्शितः
रेरेरंगकिमायासिनिर्गंधंचतिरामवं ११ यास्यतिज
लधरसमयस्तवापिसमहिंलितोपसोभविना नटिति
नटदूमपादिनिपातकमेकंचिरस्याधि १२ निजकरनि
करसमृद्ध्यायधवलयभवनानिपार्वणशशांक सविरेंहे
ननसहतेविधिरविलंमंडलंतत्रैन १३ नवसमयोचित
वद्धधाम्नानितंपवनस्तडित्वनवविभवं हंतनसहतेया
वत्तावत्वंकुरुपरोपकृतिं १४ भवांसिंशाक्कोटिविट
पानुखवंयोसिजगतिकिमेवंदधेनेचपलपवनप्रेरक
तया फलाफलाः सर्वेषांनयनसुभगाभ्यापितरवोपदे
शांभस्मस्मानदपिमहितैतेभ्रनवचः १५ ग्रदातानुरुष
स्यागीयनंसंव्यज्यगच्छति दातारंकृपणंमन्येमृतो
प्यर्थंनमुंचति १६ यावत्फलोदयसुखवःसहकारजात
स्तावच्चकंटकजालैः परिवेष्टितोसि छायापितेनसफल
भाफलमस्तिहरेवंनिष्फलोप्यतिवंसुखमेववनाय १७

2

रदमेन नरगुणपक्षतये प्रकृतिचपलानवास्तिसंपदियं वि
पदपि नयाति सतोषनरूपकलंकेनतावकः १८ मूर्खे
नकिंकृपणाहृत्सगुपागतेनद्वेषिणाकिंगुणापराक्रमव
र्जितेन मित्रेणकिंव्यसनकालपराङ्मुखेनज्ञानेनकिं
वहुशठाधिकमत्सरेण ॥ यद्यपिसमयवशेनहिसुफलं
जातंनवापिसहकार श्रांतस्तववनार्थिनिकरेतवः किं
तेनसंभृतवतापिसरोवरेणलोकोपकाररहितेनवन
स्थितेन ग्राम्याधरान्तरनरापितडागिकासौयापूरय
त्यनुदिनंजननामनांसि २१ दानेनपाणिर्नवकंकणेन
श्रोत्रंश्रुतेनैवनकुंडलेन विभातिकायः करुणापरा
णां परोपकारेणनचंदनेन २२ यद्यपिविभवेनधनोद्दि
तिनलनिहितेनभोगरहितेन तस्मादहमपिधनिन
लिष्टतिनः कोऽवनोमेरुः २३ यद्ददातियदश्नातितदेव
धनिनोधनं अन्येमृतस्यक्रीडंतिदारैरपिधनैरपि २४
यद्ददातिविशिष्टेभ्योयदश्नासिदिनेदिने तत्तेवित्तमहं
मन्येशेषंकस्यापिरक्षसि २५ दग्धनरनिवहमृष्टः कोष
निषण्णस्यमहज्जमलिनस्य कृपणकृपाणस्यकेवल
माकारतोभेदः २६ निंवफलंकृपणाधनंमागरसलि
लंवहुभंगाद्रूपं कान्तरकरकरवालंहाकष्टंवेयमासष्ट
२७ आकृष्टशुधिकार्मुकेरघुपतेर्वामोरवीदहिणां पु
रोपकर्माणिभाजनेनवभवतः प्राणलेपमासित्वकिं

कः कउप ॥
कारः ॥

स्य

वामं सः पुनरब्रवीत्त्वमपि पंक्त्यामध्यं स्वामिने
च्छित्वा रावणो वक्रपंक्तिमथवाप्येकैकमादिशपतो १०
ग्रहैर्वैरं पश्च विधाभवनाशि द्विनाकृतः मार्गणो
चः समायाति शरणां यांति दिगंतरं २९ इति श्रीमद्
भाषितमुक्तावल्यां कारणापवर्णनेनामप्रथमो
गुच्छामणिः १॥ अनुकूले विधौ देयं यतः पूरयिता
हरिः प्रतिकूले विधौ देयं यतः सर्वं हरिष्यति १
सर्वदा सर्वतोसीति मिथ्या संस्तूयते जनैः नारयो ले
भिरे पृष्ठं न वक्षः परयोषितः २ यदि वित्तेनो वित्तं भ
वति वित्तेन लभ्यते पात्रं वित्तं वित्तेपात्रेणापि विना
न लभ्यते क्वापि ३ गणितं निजप्रमाणं परोपकृ
ते वर्तमानानां सज्जनवद्दिनमणीनां परोपका
रार्थमजनि जनिः ४ समाने वित्तसंबंधे चित्तवृत्तिः
पृथक्पृथक् प्रदत्ते मेके यो वैति स्वलभ्यमित्तरे जनाः
५ ग्रासार्धमपि वग्रासाद्दद्भ्यः किं न दीयते इ
च्छानुरूपो विभवः कदाचित्संभविष्यति ६ दीयतां
कथमभीप्सितमेषां दीयतां द्रुतमयाचितमेव तं धिग
स्तु कलयन्नपि वांछामर्थिवागवसरं सहते यः ७
कविरेव कवेर्वैति कविकर्मगुणाकौशलं शेषाहिरेव
जानाति भुवो भारसमागमं ८ सत्कुलीनस्य दान्तस्य दा

तम

सु०
सु०
२

नैवाचितमिच्छतः कंठेपारावतस्येववाक्करोतिग
गते ९ व्रजनव्रजन्प्राणान्प्रार्थिनिव्यर्थतांगते पश्चादपि
वगंतव्यंकमार्थः पुनरीदृशः १० दीनाविवसनारूक्षाः
कपालांकितपाणयः दर्शयंतीहलोकानामदानफ
लमीदृशं ११ कथयंतिनयाचंतेभिक्षाद्वाराद्गृहेगृहे
प्रार्थिभ्योदीयतांनित्यमदातुःफलमीदृशं १२ दान
पालनयोर्मध्येदानाच्छ्रेयोनुपालनं दानात्स्वर्गमवा
प्नोतिपालनादच्युतंपदं १३ सर्वेवदंतिमलेवक्त्रैवैद्य
किनवेशाटे नटेविटेवश्यैर्वदत्तंभवतिनिष्फलं १४
त्यागेनभूतानिवशीभवंतित्यागेनवैराण्यपियांतिना
शं परोपिबंधुत्वमुपैतित्यागात्त्यागोहिसर्वव्यसनानि
हंति १५ उपार्जितानांद्रव्याणांत्यागएवहिरक्षणं त
डागोदरसंस्थानांपरिवाहइवांभसां दानंप्रियवाक्स
हितंज्ञानमगर्वंक्षमान्वितंशौर्यं त्यागोन्नतिमहितंदु
र्लभमेतच्चतुर्भद्रं १६ यद्दत्तमितिमर्थेनदत्तंधनम
र्थिने तद्धनंनैवजानामिप्रातःकस्यभविष्यति १७
यच्छज्जलमपिजलदोवल्लभतामेतिसर्वलोकस्य नि
त्यंप्रसारितकरोनमित्रोपिदिनेशकः १८ दानाल
घुरपिसेव्यानकृपणोमहानपिसमस्तया कूपोंतः
स्थोम्बुजलःश्रीतैलोक्यस्यनसमुद्रः ॥२०॥ इतिश्री

ना०

3

सुभाषितमुक्तावल्यां दानवर्णनं नाम द्विती
योमुक्तामणिः २॥ अर्थानसंतिनचमुंचतिमांदुराशा
दानान्नसंकुचतिदुर्ललितः करोमे याच्ञाचलाघवक
रीस्ववधेचपापं प्राणाः स्वयंव्रजतकिंपरिदेवनेन १
दैवेरसज्ञेकृतपक्षदैन्यंपदंनिकिंनादयसेमहान्ति वि
धिप्रणीतानिकिमक्षराणिललाटपट्टादवहीभवंति २
दग्धः पंचशरः पिनाकपतिनानेनाप्यमूर्तीकृतं दग्धं
खांडवमर्जुनेनबलिनादिव्यैर्द्रुमैर्वासितं दग्धारावण
पालिताहनु[illegible]मतादिव्याचलंकापुरी दारिद्र्यजनदुः
खकारिजनितंकेनापिदग्धंनतत् ३ मज्जेहेमपर्यंकैव
मूषकवधमूषीवमार्जारिका मार्जारीवशुनीवगर्द्दि

शुनी^

णीवाक्यं किमयोजनः चक्रेनैवकरोतिशब्दमतलेसौ
नेस्थितंमूसले लनानंतविनानप्रायतस्त्रवीवुलीभ
गंरोदिति ४ पीठः कच्छपवत्तरंतिसलिलेसंमार्जनी
मत्स्यवहर्वीसर्पविवेष्टितानिज्ञकतेसंग्रामयंतीशिशू
न् शूर्पार्धाद्गुनमक्षिकाचगर्द्दिणीकुंडेप्रपातेनस्त्रवी
राजन्स्त्रीणंतजागसद्विभमभूदाज्ञोमद्रीयंगृहं ५ श्रीदेव
वयादत्तंकामंविनादिगाच्छन्नमसमवित्तेप्रत्रविमंकनेकं
स्यापियोगतः ६ एकतितोवाक्तवर्गदेवगणजनसपलद्मीः क
रोतिकिंचित्रं गरलमहोदरजातानविज्ञेयत्रमारयति

स्वः श्रुः ४

गुञ्जत्पिनपसंपतिपत्नामीलितलोचनाः लक्ष्मीव्याजा
दहमनेजलधेर्धूलिकस्थिता ८ लक्ष्मीवंतोनजानंति
प्रायेणपरदेवनां घोषेयवाभराक्रांतेशेतेनारायणः
स्वयं ९ स्त्रीणांभूषणमणेःकमलायायोधमस्विवपले
समपवादः हूषणंजलनिधेर्जनिकर्नेर्यत्सुराणांकृषाय
दैवेतां १० अंपिगतनयरमार्योमंडितान्मावमंस्याःस्त्रीणा
मिवलक्ष्मीर्नैवतान्संरुणाहि अभिनवमदरेखा
रूपामगंडस्थलानांनभवतिविमतंनवीरणांवारणा
नां ११ लक्ष्मितमस्त्ववनीयमिदंडरुक्ममंथीभवंतिम
नुजास्तवसंगमेन नोचेत्कथंकमलपत्रविशालनेत्रो
नारायणःस्वपितिसागरसर्पतल्पे १२॥ इतिश्रीरु
द्रविरचितेनामतृतीयोपक्रमः ३॥ आलस्य
स्थिरतामुपैतिभजतेचापल्यमुद्योगतांमूकत्वमित
भाषितोवितनुतेमौग्ध्यंभजेदार्जवं पात्रापात्रविचार
णाविरहितोयच्छत्युदारात्मतां मातर्लक्ष्मितवप्रसा
दनअपिदोषान्गुणांसृष्टगणः १ रेचित्तविदसुपाया
म्निकिमेषुनितंरस्येषुवस्त्रेषुमनोहरतांगतेषु पु
ण्यंकृतंयदितेषुतवास्तिवांछाश्रीणांविनानहिभवं
तिसमीहितार्थाः २ हृदस्यगतभार्यस्यपुत्रार्पितधन
स्यच्वस्नुषावचनदग्धस्यजीवनान्मरणंवरं ३ धानःस्व

रु०

संतीतानालिखन्नपिनलज्जते यतोदिनाप्यसत्कर्म
हन्तानिगण्यस्थले ५ विप्रामंत्रकशतिकस्मिन्दथ
नेनोभाषतेसाद्रंपर्याप्तंगरहस्यस्यवेश्यधनिनोसा
वज्ञमालोकते हृद्देवमहाजनःपरिहरन्त्यभ्यर्थ
नाशंकयामय्येनिर्धनतानामप्रकामपरमेकहंमहा
पातकं ५ उडुगणपरिवारोनायकोप्यौषधीना
ममृतमयशरीरः कान्तियुक्तोपिचन्द्रः विगतस
कलदीप्तिः प्राप्यमित्रस्यगेहंपरसदननिविष्टः
कोलघुत्वंनयाति ६ रोमेगर्भगतस्यापिहिनिक
ल्पितवान्प्रभुः शेषवृत्तिविधानायसकिंसुप्तोथ
वामृतः ७ कविविवकवैवैतिकविक्रमणिकौशलं
शोषाद्दिवेवजानाति अवोभावस्यगौरवं जीवंतोपि
मृताःपंचश्रूयंतेकिलभारत दरिद्रोव्याधितोमूर्खः
प्रवासीनित्यसेवकः ८ वरंदेशपरित्यागोवरंगर
लभक्षणं नप्रनर्थेनहीनस्यवासःस्वजनसन्निधौ ९
मृतनिर्धनयोर्मध्येस्वर्वःश्मशानवासतः मृतोपिल
भतेवारिनहिकमपिनोनरः १० कालोयातिगला
न्यायुःक्षीयंतेवमनोरथाः मृतंतननकृतंकिंचित्त
तांसंस्मरणोचितं ११ हंहोचातकसावधानमनसा
मित्रत्वंश्रूयताम्अंभोदाबहवःपतन्तिगगनेसर्वे
पिनोतादृशाः केचिद्वृष्टिभिरार्द्रयन्तिधरणीमेकेच

सु० सु० ५

यागर्जनैर्यूयंपरप्रार्थिनस्यतस्यउरतोमा ब्रूहिदीनं
वचः १३ कंदैः कंदलितं वनं किसलितं वल्लीभिरु
ज्जृंभितं वृक्षैः पल्लवितं जनैः प्रमुदितं धाराधरैर्वर्षितं
भ्रातश्चातकपातकं किमपरं वक्तुं न जानीमहे येना
स्मिन्नपि तांतिवंव्रुटकेहिताः पयोविदग्धः १४
ध्रुवात्त्वद्यतिनमयानस्नुषयामापिनांवयानमया
प्रह्ममपिननयाननयावदराजकस्यदोषोयं १५
पातालान्नसमुद्धृतो वनवलि स्मिन्नेनीतः स्वयं नो
त्कृष्टं शाणिलाञ्छनेन मलिनेनोन्मूलिता व्याधयः
दोषस्यापि पदं विधेस्त्वन कृतो भावनारत्नानां व
नः सम्प्रत्यभिमानपदवीं मिथ्यावहन् विद्यते १६
श्यंकटिर्मत्तगजेन्द्रगामिनीविचित्रसिंहासनसंस्थि
तामहाप्रभेनकरामाजचनेनलालिताविधेर्वशादेव
विकर्पटाभवत् १७ नावद्गुणागुणानं वपावमार्थ्य
नेप्रमान प्रथीवेस्तुरुषाजानः कुगुणाः कुचपोरुचं
१८ देशं वलं कालमुपायमार्गं विचिंत्य यन्त्रारभते हि
कृत्यं महोदधिं न रवावतीर्णास्तेपदं लम्प्रतंच
भजंते १९ वैयाकरणकिरातादपशब्दमृगाः प्रयां
तिसंत्रस्ताः नटभटगणकचिकित्सकमार्गिकस्वाव
विवरकंदराविविग्नः २० पनमजंपकाकुतस्याधन
मूलमिदं जगत यांतं नैवपरप्राणिनिर्यनस्यमस्तस्य

यस्यार्थास्तस्यमित्राणि यस्यार्थास्तस्यबांधवाः यस्यार्थाः
सपुमांल्लोके यस्यार्थाः सचजीवति २२ सुनयोपिव
हीनंतेसयतेनाथनेश्चनः भूमिःफलितसस्यापिवेडंटि
तेऽकुंभयोनिना २३ बुधदिनैर्व्याकरणंनभुज्यतेपि
पासितैःकाव्यरसोनपीयते नछंदसांकापिसमुद्द
तंकुलेहिरण्यमेवार्जयनिष्फलागुणाः २४ अ
व्याकरणोनवक्तव्योबधिरःकोशवर्जितः विनाका
व्यंजनःपंगुर्मूकस्तर्कविवर्जितः २५ यत्रोदकंतत्र
वसंतिहंसायत्रामिषंतत्रपतंतिगृध्राः यत्रांग
नास्तत्रवसंतिरामायत्राकृतिस्तत्रगुणावसंति २६
फलंधर्मस्यविभवोविभवस्यफलंसदाव स्ववस्य
मूलंधनमदाविनातामिःऊनःसर्वे २७ यद्दस्मा
द्रीयदामर्त्यःपराभवतिदुर्जनात् यदुक्तंवदवा
क्यंतत्सर्वंविनजेफले २८ मूर्भाविभर्तिनतुतोस
तंतंकपालीमानस्यतुंवतिशुनंनकदाचिदेव र
त्नाकरंपरिवृतंवसुवैरनेकैर्गंगागतोश्चवनयः
सधनेतुकूलाः २९ वयोहहस्ततपोवृद्धायेचवहु
हावरुक्ष्णताः सर्वैतेयनहुहानांद्वारितिष्ठंतिकिं
कराः ३० यस्यास्तिवित्तंसनरःकुलीनःसपंडितः
सश्रुतवान्गुणज्ञः सएववक्तासचदर्शनीयः स

सु.
मु.
६

6

वैगुणाः कांचनमाश्रयंति ११ त्यजंतिमित्राणिधनै
र्विहीनं पुत्राश्चदाराश्चसुहृज्जनाश्च तमर्थवंतंपुनरा
श्रयंते ह्यर्थोहिलोकेपुरुषस्यबंधुः १२ धनवानकु
लीनोपिलोकेसंमन्यतेमानवः शशिनस्तुल्यवंशोपि
निर्धनः परिभूयते १३ निर्द्रव्यंपुरुषंसदैवविकलं
सर्वत्रमंदादरं मित्रंचापिविनापराधमपिनदृष्ट्वान
संभाषते भार्यारूपवतीचमंदमनसानिःस्नेहमालिं
गते तस्माद्द्रव्यमुपार्जयन्भवसविद्वज्जणासर्वदाः
१४ तृणाल्लघुतरंतूलंतूलादपिचयाचकः वायुना
किंननीतोसौमामयंप्रार्थयिष्यति १५ व्यसनांता
गुणानृणांप्रभवांतेहियौवनं प्रणामांतःसतांको
पोयाचनांतेहिगौरवं १६ गात्रभंगःस्वरोहीनः शिरः
स्वेदोमहद्भयं मरणेयानिविह्नानितानिविह्नानि
याचके १७ अपिज्ञानप्रियांश्चंसांहृष्येन्निर्मलंमनः
सुधामयीमृगाक्षीणांभाषापाषाणभेदिनी १८
इतिश्रीसुभाषितमुक्तावल्यांविद्वत्[illegible]धनप्रशंसनं
नामचतुर्थोमुक्तामणिः ४॥ तपश्चामीचाणास्त
टपिचरलक्ष्यंपत्रविंदंसपवाघपार्थः प्रमथितमरा
तिनिवहः इमाश्ताल्लागोप्याहविचवाणचिमेकथ
याहिंयंतेगोपालेविधिविहवलीयानन्ततः १

गीर्वाणभाषासु विशेषवुद्धिस्तथापि भाषासु विलो
लुपोऽहं यथा सुराणाममृते प्रसक्तस्सुरांगनानाम
धरामृते रुचिः २ हारं वक्त्रिभिरावृतं वहिरपि प्रसि
क्तगंडैर्गजैर्वृतः कंचुकिभिर्लसन्मणिधरैर्व्याप्तिताम्
मयः संव्याप्तमहिश्रिभिरेव भवनं त्वद्विद्विषां मंदिरे
राजन्नैव चिरंतनप्रणयिनी स्मृत्येपि राज्यस्थितिः ३
पूर्वं प्राणविभवव्ययवद्भिः संपदो विपद एव विसृ
ष्टाः पात्रपाणिकमलार्पणमासीत्तास्सु शांतिकवि
धिर्विधिदृष्टः ४ किमकारि न कार्पण्यं कस्यालं वि
नदेहली ग्रस्य पापोदरस्यार्थे किमनाटि न नाटकं ५
खल्वाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः संतापितो मस्तके वां
छन्देशमनातपं विधिवशाद्विल्वस्य मूलं गतः तत्रा
प्यस्य महाफलेन पतता भग्नं सशब्दं शिरः प्रायो ग
च्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यांत्यापदः ६ समीरि
तैनैव लभामहे वयं प्रभो न दोषस्तव कर्मणो मम
दिवाप्युलूको यदि नावलोकते तदापराधः कथमं
शुमालिनः ७ यावत्तृणपादयः प्रसंसांतावत्तवैपिकिं
कराः प्रणयतयान्वजायंते वहवस्तेपि विद्विषः ८
परिहरति न मत्स्यः पंडितं श्रोत्रियं वा ^ वाहवीर्यं तपो वा
यमनियमयुतं वा मोनिनं स्थास्थिरं वा वनगनरववक्षिः

रणभुवि रिपुहंतृ

स॰
सु॰
७

सर्वभक्षी कृतांतः ९ कदाचिन्नापि नो देवो बृहस्पति
र्नैव विनयपति पंडितोपि भवेन्मूर्खो विधाताप्यपका
रकः॥ तावच्चंद्रबलं ततो ग्रहबलं ताराबलं भूबलं ता
वत्सिद्ध्यति मंत्रिवासमखिलं तावज्जनाः सज्जनाः मु
द्रामंडलमंत्रतंत्रनियमास्तावत्कथंचित्पौरुषं यावत्पु
ण्यमिदं नराणां विजयते पुण्यक्षयात्क्षीयते १० सदा
विवेकेन्ताः स्वजनविरहः पुत्रनिलयः परित्यक्तो दे
शो विद्रवबहुलदेशे वगमनं हरिस्कंदो राजा वहति
सलिले प्रेतमदनेष्ववस्थे घातस्याप्यहह विषमाः
कर्मगतयः ११ काणः कुब्जोथ खंजः कृतिबलविक
लो वामनः पंगुरंधः खर्वोपि च्छिन्ननासः परिजनर
हितो दुर्भगो रोगदेहः॥ दुष्टो वा दुष्कलत्रः स्वजनपरि
जनैर्निंदितो हीयमानः सर्वस्यापि जायते नन्नस कल
मिदमहो चेष्टितं जीविताशा १२ क्वचिद्भूमौ शय्या
क्वचिदपि च पर्यंकशयनं क्वचिच्छाकाहारः क्वचि
दपि च शाल्योदनरुचिः॥ क्वचित्कंथावासः क्वचिद
पि च दिव्यांबरधरो मनस्वी कार्यार्थी न गणयति दुः
खं न च सुखं १३ क्वचिद्वीणानादः क्वचिदपि च हाहे
ति रुदितं क्वचिद्विद्वद्गोष्ठी क्वचिदपि मदोन्मत्तकल
हः क्वचिद्रम्या रामा क्वचिदपि जराजर्जरतनुर्नेजा

नेसंसारः किममृतमयः किं विषमयः १४ चेतो
हराश्रवतयः सहृदोत्कुलाः सद्बांधवाः प्रा
यन्प्रगिरश्यभृत्याः गर्जंति दंतिनिवहास्तरला
स्तुरंगाः संमीलने नयनयोर्नहि किंचिदस्ति १५
भद्रैर्नष्टो भार्गवश्चापि नष्टो भीष्मो नष्टो भीमसेनो
पि नष्टः मृकंडो हं भूपतिस्त्वं च राजन्भानो पंक्ता वे
नकः संप्रविष्टः १६ भग्नाशस्य करंडपिंडिततनो
र्म्लानेंद्रियस्य क्षुधा कृत्वाखुर्विवरं स्वयं निपतितो
नक्तं मुखे भोगिनः तृप्तस्तत्पिशितेन सत्वरमसौ
तेनैव यातः पथा स्वस्थास्तिष्ठति दैवमेव हि नृणां
वृद्धौ क्षये कारणं १७ यद्धात्रा निजभालपट्टलिखि
तं स्तोकं महद्वा धनं तत्प्राप्नोति मरुस्थलेपि
वसतां मेरौ च नातो धिकं तद्धीरो भव वित्तवत्सु
कृपणां वृत्तिं वृथा मा कृथाः कूपे पश्य पयो नि
धावपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलं १८ भाग्यं फ
लति सर्वत्र न विद्या न च पौरुषं समुद्रमथनाल्ले
भे हरिर्लक्ष्मीं हरो विषं १९ येनाखंडलदंतिदंत
मुसलाग्राणि कृताः संयुगे धारा यत्र पिनाकपा
णिपरशोर्धारा कुंठिता वदस्मि नन्येन ताव द्रुदो
त्रासिंहकरजैः संदीयते मंत्रगो दैवदारुणानां ग

नेत्रत्राणमपि प्रायेणावग्राह्यते २० हत्वान्यपंक्तिमवेक्ष्य
भुजंगदष्टदेशांनरैर्विविधवर्णाङ्गणाकाम्निजाता पु
त्रैपंक्तिं समधिगम्य चिंताप्रविष्टा योगाभिगोपगृ
हिणी कथमयं तर्कं २१ यन्मनोरथशतैरगोचरं न
स्पृशांति कवयो गिरापि यत् स्वप्नवृत्तिविषयेपि दुर्ल
भं हेलयैव विदधाति तद्विधिः २२ दोषाकरे समुदि
ते मित्रे वास्तमुपागते संकुचत्कमलेनैव स्यात्तद्वं
दिनमिच्छता २३ नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न
शीलं विद्या न वापि न हि यत्नकृता च सेवा भाग्या
नि पूर्वतपसा किल संचितानि काले फलंति पुरुष
स्य यथैव वृक्षाः २४ यज्ञग्रंथत्रीश्वरस्य शिशुनाय
जामदग्न्याजितस्य क्रोधेन गुरोर्गिरा वसुमती वद्ध
स्तथांभोनिधिः एकैकं दशकंधरस्तयत्कृतो रामस्य
किं वर्ण्यते दैववर्णाय येन सोपि सहमानीतः कथा
शेषतां २५ नहि भवति यन्न भाव्यं भवति च भाव्यं वि
नापि यत्नेन करतलगतमपि नश्यति यस्य हि भवि
तव्यता नास्ति २६ भवितव्यं भवत्येव नारिकेलफलां
बुवत् गच्छत्येव हि गंतव्यं गजभुक्तकपित्थवत् २७
अवश्यंभाविनो भावा भवंति महतामपि नग्नत्वं नी
लकंठस्य महाहिशयनं हरेः २८ यस्माच्च येन च यदा

वयथाव यच्चयावच्चयत्तव शुभाशुभमात्मकर्म तस्मा
च्चतेनवनदाचतथावतच्चतावच्चतत्तवकृतंतनवशाद्
येति २९ यस्मिन्देशेचकालेचवयसायादृशेनचकृ
तंशुभाशुभंकर्मतथातेनचभुज्यते ३० प्रमनयमर्पयत
तेमन्तुष्टोदेवोपिनलंघयितुंनशक्तः तस्मान्नशोचामि
नविस्मयोमेयदस्मदीयंनहितत्परेषां ३१ अभ्रच्छाया
खलप्रीतिर्वैषण्यारागोविभूतयः पंचैतेचंचलाभावाः
प्रसादश्चमहीभुजः ३२ अभ्रच्छायाखलप्रीतिःसिद्ध
मंत्रंचयोषितः किंचित्कालोपभोग्यानियौवनानिध
नानिच ३३ नकोपिदुःखस्यसुखस्यदातापरोददाती
तिकुबुद्धिरेषा अहंकरोमीतिवृथाभिमानःस्वकर्म
सूत्रैर्ग्रथितोहिलोकः ३४ यथाधेनुसहस्रेषुवत्सोवि
न्दतिमातरं तथापूर्वकृतंकर्मकर्तारमनुगच्छति ३५
यथाच्छायातपौनित्यंससंबद्धौपरस्परं एवंकर्मचक
र्ताचसंश्लिष्टावितरेतरं ३६॥ इतिश्रीसुभाषितसूक्ता
वल्यांकर्मपरिपाकनिरूपणंनामपंचमोक्तिकाम
णिः ५॥ न्यग्रोधेफलशालिनिस्फुटतरंमेकिंचिन्नफ
लंपच्यतेबीजान्यंकुरगोचराणिकतिचित्सिद्ध्यंति
तस्मिन्नपि एकस्तत्रपिकश्चिदंकुरवरोवभातिनत्वा
तिंयस्मिन्सर्वजनःप्रमातवनरःकोतिच्छिद्यावनि

कल्पद्रुमैः किंकनकाचलस्थैः परोपकारप्रतिलंडुस्थैः
वरं करीरो मरुमार्गवर्ती यः पांथमार्तं कुरुते कृतार्थं २
कस्मादेशान्नपघतितमः समस्तभिः प्रजानां छायांक
र्तुमथविटपिनामंजलिः केनबद्धः अभ्यर्थ्यंते किमुज
लमुचः केनवा वृष्टिहेतोर्जात्यैवैते परहितरताः सा
धवो वृहभावाः ३ नवेदमाप्रत्युपकारलिप्सया करोति
भाभिः कुमुदावबोधनं स्वभाव एवोन्नतचेतसां सदाप
रोपकाराय सतां विभूतयः ४ रत्नाकरः किं कुरुते स्व
रत्नैर्विंध्याचलः किं करिभिः करोति श्रीखंडखंडैर्मल
याचलः किं परोपकाराय सतां विभूतयः ५ यवलय
ति समग्रं वेदमाजीवलोकं किमपि न हि फलं केवलात्म
संस्थं प्रमाहि भवति विदितमेतन्न्यायशाः सज्जनानां
परहितनिरतानामाहरो नात्मकार्ये ६ उपकृतं बहु त
त्र किमुच्यते सुजनता प्रथिता भवता परं विदधदीदृशमेव
सदा सखे सुखितमास्व ततः शरदां शतं ७ जीवितं मर
णं चापि द्वयं शिष्टे न पंडितः जीवितं दानभोगाभ्यां मरणं
रणतीर्थयोः ८ यद्यपि स्वच्छभावेदेशीयन्त्येव दुर्जनः प
श्यापि मनसि जोयंशतिविनेनमाकुणाः ९ दुर्जनवचना
ग्नौ दह्यमानोपि न विप्रियं वदत्यार्यः अगुरुरपि दह्यमानः
स्वभावगंधं परित्यजति ॥ १० ॥

9

तरुः सुरभय
तिमुखंकुठार
स्य ॥
४

सज्जनो न याति विकृतिं परहितनिरतो विनाशका
लेपि छेदेपिचंदनं दुर्जनवदनविनिर्गतवचन
भुजंगेन सज्जनो दष्टः । तद्विषविघातनिमित्तं प्राज्ञः
शांत्यौषधं पिबति १२ सहृदि नैरंतरविनेयगणावति
ष्टेत्यनुवर्तिनि कलत्रे च स्वामिनि गुणोत्तरज्ञे निर्विद्य
ज्ञः स्विन्नीभवति १३ यद्यपि चंदनविटपी विधिना
फलपुष्पवर्जितो विहितः निजवपुषैव परेषां त-
थापि संतापमपनयति १४ उदीरितोर्थः पशुनापि
गृह्यते हयाश्च नागाश्च वहंति नोदिताः अनुक्तमप्यू
हति पंडितो जनः परेंगितज्ञानफला हि बुद्धयः १५ स
दयहृदयं यस्य भाषितं सत्यभूषितं कायः परहितोपायः
कलिरपि करोति किं १६ यदीच्छसि वशीकर्तुं जगदे
केन कर्मणा परोपकारसस्येभ्यो गां चरंतीं निवारय १७
कं देशं दवनादले सरलतावर्णास्य संप्राप्ता स्कंदेवंधुर

मधुरता

ताफले[illegible]कस्यापरस्पटसौ धन्यस्त्वं सहकारवि
नपथिकाधारस्थितः सत्पथे दीर्घाभ्रमेव माधुमाधुवि
धिनामेधाविना निर्मितः १८ भुक्तं साधु फलं कृतं च शा
यनं शाखाग्रजैः पल्लवैः स्वच्छायापरिपीतलं च सलि
लं पीतं च पीतं रुक्मैः विश्रांताः सचिरं कृतार्थमनस
स्तु हि किमत्रोच्यते त्वं समार्गतरुर्वयं च पथिका भूया

स्तुनः संगमः १९ स्नेहेनविसृत्यसहसावलतोभजंते
येगांडपीडनवशान्नियतंतिलास्ते अस्मान्नवेहिकल
मानलमाहतानां येषांप्रचंडमुसलैरवदाततैव २०
स्नेहोवतस्थविचित्राणिचरितानिमहात्मनो लक्ष्मीतृणा
यमन्यंतेतन्नद्भारेणावरंतिच २१ मुहूर्तमपिजीवेतनरः
शुक्लेनकर्मणा नकल्पमपिजीवेतनरःकृष्णेनकर्म
णा २२ कंबुप्रमार्थमूर्येनदत्तिणाशाविलंविना प्रथि
केनैवतैनवान्नादिवसोपिलकुंकृतः २३ वीजंदेवेथवं
पावेदधतोह्नदिकोत्वया केवलंकृषिधर्मोयंपरोपक
रणंकृतः २४ किंतेनहेमगिरिणारजताद्रिणावाय
स्याश्रितास्यतरवस्तरवस्तएव मन्यामहेमलयपवन
हीधराणांसावोटनिंबकटुकान्यपिचंदनानि २५ को
शेयंकृमिजंसुवर्णामुपलाद्दूर्वापिगोरोमतः पंका
त्तामरसंशशांकउदधेरिंदीवरंगोमयात् काष्ठादग्नि
रहेः फणादपिमणिर्गोपित्ततोरोचना प्राकाश्यंस्वगु
णोदयेनगुणिनोगच्छंतिनोजन्मना २६ माणिक्यहति
पादेषुकाचः शिरसिधार्यते क्रयविक्रयवेलायांका
चःकाचोमणिर्मणिः २७ नवनीतोपमावाणीकरुणा
कोमलंमनः पतन्नित्यंज्ञलीनानांविनतावचनंशिरः
२८ गुणिगणगणनारंभेपतत्यनजिह्वासमंभ्रमावनति

नेनावायदिजननीवद्वंध्याकीदृशीभवति ९९ नहूष
यत्येवसतांचरित्रमारोप्यमाणोपि खलैः खलत्वं किं
सारमेयैरमणोपमायालीढं पयःक्वापिभवत्यपेयं १०
पकैकस्योपकारायप्राणान्दास्यामहेकपे प्रत्यहं
क्रियमाणस्यशेषस्यऋणीनोवयं ११ खलंकरोतिदि
नरराज्यामात्यभिषग्यतीन् विडंवयनिपण्यस्त्रीमल
गायकसेवकान् १२ कदाचनमहत्कार्येलघुरेवोपयु
ज्यते किंहस्तीकुरुतेदीपादीन्हूर्वीदेमायवाहना १३
कोटिद्वयस्यलाभेपिनतंसहेराजेंधत्रः स्ववंशजः शार
त्वधोलस्थलतृणालिप्सया १४ सपद्दोलभतेतत्रयत्र
प्रक्रोपयथाशरः विपद्दोपियथासिंहः स्थानस्थोपिन
लभ्यते १५ कोतिभारः समर्थानां किंदूरंव्यवसायि
नां कोविदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनां १६
संतएवसतांनित्यमापदुद्धरणहेतवः गजानामपिमग्ना
नांगजाएवधुरंधराः १७ नेगात्मनोनेगतवाः समर्थाम
नोवया सरयितंननीवाः॥ धावाधयाएवयरायवाणानि
दाचतापोत्रभिदोननयः १८ विद्वानेवहिजानातिवि
द्वज्जनपरिश्रमं नहिवंध्याविजानातिगुर्वीप्रसववेद
नां १९ विदूककविताकवितानदिनरकवितान्केवलं
कयिता सकलजायाजायातदिनरजायान्केवलंमा

या ४० अथ कोपि रत्नानि मूर्धा धारयते तृणान् दोष
स्तैव जलधेरन्तं रत्नं रत्नाकरे ४१ अद्यापि नोज्झति हरः
किल कालकूटं कूर्मो बिभर्ति धरणीं खलु पृष्ठभागे अ
म्भोनिधिर्वहति दुःसहवाडवाग्निमङ्गीकृतं सुकृतिनः प
रिपालयन्ति ४२ दिग्गजकूर्मकुलाचलफणिपतिविधृता
पि चलति वसुधेयं प्रतिपन्नममलमनसां न चलति पुंसां यु
गान्तेपि ४३ अम्भोभिर्भुवनभाभाकुलवक्त्रोशिरोध
रांशेषत्वेकस्मिन्नुषि विनिभवन्ति सर्वाविनानिभूतानि
४४ अथ सन्तोषनिरूपणम्॥ गतार्थानैव शोचन्ति न कुर्वन्ति
मनोरथान् वर्तमानेनैव क्लिश्यन्ति ते न मे पाण्डवाः प्रियाः
४५ निरीहस्य निधानानि प्रकाशयति मेदिनी स्वाङ्गोपा
ङ्गानि दिगम्बरे भोगयन्ति कामिनी ४६ सन्तोषामृततृप्ता
नां यत्सुखं शान्तचेतसां कुतस्तद्धनलुब्धानामितश्चेतश्च
धावतां ४७ पीयूषमिव सन्तोषं पिबतां निर्वृतिः परा दुः
खं निरन्तरं पुंसामसन्तोषवतां पुनः ४८ सर्पाः पिबन्ति स
लिलं न च दुर्बलास्ते शुष्कैस्तृणैर्वनगजा बलिनो भवं
ति कन्दैः फलैर्मुनिवराः क्षपयन्ति कालं सन्तोष एव पु
रुषस्य परं निधानं ४९ दानेन तुल्यो निधिरस्ति नान्यो लो
भाच्च नान्योस्ति रिपुः पृथिव्यां विभूषणं शीलसमं न चा
न्यत् सन्तोषतुल्यं धनमस्ति नान्यत् ५० अथ सत्सङ्गनिरू

पणं ॥ संतप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न ज्ञायते
मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते स्वातौ
सागरशुक्तिमध्यपतितं तज्जायते मौक्तिकं प्रायेणा
धममध्यमोत्तमगुणः संवासतो जायते ५१ किं कवे-
स्तस्य काव्येन किं कांडेन धनुष्मतः परस्य हृदये लग्नं न
घूर्णयति यच्छिरः ५२ विद्वत्सु सत्कविवचो लभते वि-
कासं छात्रेषु कुंडलसमं तृणवज्जडेषु स्वात्यंबु शुक्ति
वदनेषु तदेव मुक्ता मुक्तेव पंकजदलेन रजःसु किं
चित् ५३ सत्संगाद्भवति हि साधुता खलानां साधूनां
न हि खलसंगमात् खलत्वं आमोदं कुसुमभवं मृदेव ध-
त्ते मृद्गंधं न हि कुसुमानि धारयंति ५४ विंध्ये विंध्यस-
मानाः करिणो वनदर्पणोल्बणाः प्राप्य वशेन पु
सोगारिमालछिमाव जायते नित्यं ५५ स्थाने प्रधाने
न वले प्रधाने स्थाने स्थितः कापुरुषोपि शूरः जाना
मि नागेंद्र नव प्रभावं कंठे स्थितो गर्जति शंकरस्य ५६
असतां संगाद्दोषेण साधवो यांति विक्रियां दुर्योधन
प्रसंगेन भीष्मो गोहरणं गतः ५७ महाजनस्य संपर्कः
कस्य नोन्नतिकारकः पद्मपत्रस्थितं वारि धत्ते मुक्ता
फलश्रियं ५८ स्थानभ्रष्टा न शोभंते केशा दंता नखा न
राः स्थाने स्थितास्तु शोभंते पवित्रतां भजंति हि ५९ ॥

इतिश्रीसुभाषितमुक्तावल्यांसज्जनसौजन्यवर्णनंना
मषष्ठोमुक्तामणिः ६॥ योनोतोडुलवत्वादिवाशितवशो
ट्टीयोथकावागमेनिर्वातेव्यजनेनमंदोथकवितांदयोप
योत्येस्रणिः इत्येतद्विनाक्तियत्रविधिनानोपायवि
ताकृता मैवदुर्जनविनम्रनिहरणोपायापिभग्रोयमः
दुर्जनःपरिहर्तव्योविश्वासंनैवकारयेत् मुखेवहतिमा
धुर्यंहृदिहालाहलंविषं २ जिह्वैकैवसतामुभेफणि
भृतांसहस्रशतसोमतास्ताः समैवविभावसौनियमिताः
षट्कार्तिकेयस्यच पौलस्त्यस्यदशैवताःफणाप
तेर्जिह्वासहस्रद्वयं जिह्वालक्षसहस्रकोटिगणना
नोदुर्जनानांमुखे ३ आक्रोशितोपिसुजनोनवदत्य
वाच्यंनिष्पीडितोपिमधुरंस्रवतीक्षुदंडः नीचोजनो
गुणशतैरपिसेव्यमानोहास्येननन्दतियत्कलहेप्य
वाच्यं ४ प्रत्यस्मादपिलब्धोनीचःप्रायेणादुःसहोभ
वति रविरपिनतपतितादृग्यादृक्पतिवालकानि
करः ५ क्वचिद्रुष्टःक्वचित्क्षीणःक्वचित्स्वायायणोमतः
नैकरूपःखलजनःसन्निपातइवज्वरः ६ दुर्जनस्यच
सर्पस्यचवरंसर्पोनदुर्जनः सर्पोदशतिकालेनदुर्जनस्तु
पदेपदे ७ दुर्जनःपरिहर्तव्योविद्ययालंकृतोपिसन्
मणिनाभूषितःसर्पःकिमसौनभयंकरः ८ सर्पःक्रूरः

खलः क्रूरः सर्पात्क्रूरतरः खलः मंत्रौषधवशः सर्पः
खलः केनोपशाम्यति ९ खलः सत्क्रियमाणोपि
ददाति कलहं सतां १० सोऽङ्कनयोर्भ्रवोद्दिपमलमे
कैवसादमा आजन्मसिद्धेकौटिल्ये खलस्य च खलस्य
च ११ धातस्त्वानवराववरस्यवनाल्व्याप्रतिष्ठानवपानत्
किं व्यस्तमिदं हृदयं विरचितं चार्थहीनं कृतं श्राधंसाड
स्वथा समं विरचितं स्थूलिनवीजेनाकिं निर्बीजो वनि
नाऊचैविरचितौमाधुर्यहीनौ कृतौ १२ धातस्त्वात
नवैवहृषणमिदं यमामकस्तूरिकाकांनाशं नरवा
विप्रांच हृषतो नाभ्यां कृतामत्येव यद्येषापिश्रुतमस
कस्यवनाकंटे कृतावेद्भवेत्कीर्तिस्त्वलनिग्रहस्य
[illegible] निर्दोषतानैर्भवेत् १३ गर्जति शारदि न वर्ष-
ति वर्षति वर्षासु निःस्वनो मेघः नीचो वदति न कु-
रुते न वदति साधुः करोत्येव १४ येनैव ध्यायनिजकंठ
रोदे वर्द्धितं [illegible] दितिधैवहस्करात तांमवस्मर
यति सततमो न स्वस्रपकृतेन गृह्यते १५ अवि
नीतो भृत्यजनो नृपतिरदाता शठानि मित्राणि अ
विनयवती च भार्या मस्तकशूलानि चत्वारि १६ शा
शीदिवसधूसरो गलितयौवना कामिनी सरो विगत
वारिजं मुखमनक्षरं स्वाकृतेः प्रभुर्धनपरायणः सत

वृतया

५८

दुग्धधौतोऽपि किं या
ति वायसः कलहंस
ताम्॥

मु० सु० १३

पि०

तद्गीतः सज्जनोऽन्यपांगनगतः खलो मनसि मम यथा
ल्पानि मे १७ काकः कांचनपंजरे विनिहितः पद्माक
रे कौशिकः प्राद्देश्या विनियोजितोद्भुतवहे हंसः समा
ऽकृतं सर्वं तेन कृतं किमत्र बहुना मयं मदाशांतये
नाज्ञानवतामहीपसिपदे नीचः समारोपितः १८ प्र
णयपरुदिते कृते शवपीरगुहत्तिते स्थले अमवरोपि
ते मृखिरमृषे रवर्षितं मधुकुमवनामितं वधिरकर्णा
जापः कृतोऽद्दृतो यमुखदर्पणो यदस्थो जनः सेवितः
दयादिदं हृदयं ववः ककचकर्कशं वर्णसंकरजा
नानामेतदेवहिलदर्णा २० चर्वेणागिलतेवापिकेपि
तस्वशिरस्तथा नीचोस्बवातिगंभीरं वर्जंयै पाठकेन
न २१ उपकारं वरवर्वः प्रसपकारं च मध्यस्थः नीचस्त
दपि नजकृते उपकारवशान्नवति मात्रतं २२ नतथाद
हति दवाग्निर्न सूर्यकिरणाः पनगाः ऊद्दः स्वजनापवाद
जनितः परिभवबद्धिर्यथा दहति २३ गयपवराजमड
मेदभाषी सपवयत्नात्यरिशंकनीयः प्रभाहितुरुस्य
दिवाकरस्य मरीचयस्तीव्रतरा भवंति २४ दष्टकर्मफ
लादृष्टजनानीतोषमोदकनेपंकमिषेण यन्त्रधा।
नितिषविदैशास्वधार्थी मकृपो भवति भारतकारः २५
सहजांपरसाः महतां ये परदोषरताद्विषवदनाः स्युः

१६

13

णोह्वगिरोमुनिव्रताः परवर्णग्रहलोभसाधकः २६
ग्रकुशणापि वैनभाण्डस्वयवाच्यानिविरायगोपितं
विवरीतमथात्मनो गुणान्स्ममाकौशलमार्यवेनसो
लोकेनोन्नतिमायातिलोकेनायात्यधोगतिं ग्रहो
मरुशीवेष्टान्तलाकोटेः खलस्यव २८ ज्ञाउंफ्रीमतिग
णपेनवनरुवौदंभः स्तुवौकेनवं मूर्रेत्रिंहणानासदाव
लसनाद्दैन्यंप्रियाभाषिणि तेजस्विन्यवलिमनाश्रव
रतावकर्घवाक्ति स्थिरे नकोनाम भवेद्गुणः स्वगुणानां
योऽर्जनेनेवंकिं नः कोऽर्थान्प्राप्यनगर्वितोभुविनरः क
स्यापदोस्तंगताः स्त्रीभिः कस्यनखंडितंभुविमनःको
नामराज्ञोप्रियः कः कालस्यनगोचरांतरगतः कोऽर्थी
गतोगौरवं कोवाउर्जनवागुरासुपतितःक्षेमेनयातः
पुमान् ३०॥ इतिश्रीसुभाषितरत्नावल्यांऽर्जनदोष
न्यवर्णनंनामसप्तमोऽस्तकामणिः ७॥ केयूरानविभू
षयंतिपुरुषंहाराऽनचंद्रोज्वलानस्नानंनविलेपनंन
कुसुमंनालंकृतामूर्धजाः वाण्येकासमलंकरोतिपुरु
षंयासंस्कृताधार्यते क्षीयन्तेखलुभूषणानिसततंवा
ग्भूषणंभूषणं १ कोलाभोगुणिसंगमः किमसुखंप्रा
ज्ञेतरैर्मित्रता कार्हानिर्विनयच्युतिर्निपुणानाकाधमे
नेत्रवृतिः कःशूरोविजितेन्द्रियः प्रियतमाकाऽनुव्रताकिं

राज्यविमर्शफलम्

स०
प्र०
१४

धनं विद्याकिंस्वमप्रवासगमने २ विद्यानामनरस्यरू
पमधिकंप्रछन्नमेतर्धनं विद्याभोगकरीयशःसुखक
रीविद्यागुरूणांगुरुः विद्याबंधुजनोविदेशगमनेविद्या
परंदैवतं विद्याराजसुपूज्यतेनकिमपरं विद्याविहीनःप
शुः ३ विद्वानेवहिजानातिविद्वज्जनपरिश्रमं नहिवं
ध्याविजानातिगुर्वीप्रसववेदनां ४ पात्रेभ्यःप्रकृतशास्त्र
संदर्शिवःशिष्यप्रदेयागमा विख्याताःकवयोवसंतिवि
षयेयस्यप्रभोर्निर्धनाः तज्जाड्यंवसुधाधिपस्यसुधियोस्त्व
र्थंविनापीश्वराः कुत्स्याःस्युःकुपरीक्षिकाहिमणयोयैरर्घ्य
तःपातिताः ५ हर्तुर्यातिनगोचरंकिमपियत्पुष्णातियत्स
र्वदाप्यर्थिभ्यःप्रतिपाद्यमानमनिशंप्राप्नोतिवृद्धिंपरां
कल्पांतेष्वपिचनप्रयातिनिधनंविद्याख्यमंतर्धनं येषां
तान्प्रतिमानमुज्झततृपाःकस्तैःसमंस्पर्धते ६ अस्त्य
यापिवत्सम्मदपरिवापर्यंतमवीतलं संत्येवात्रसम
स्तशास्त्रकुशलाःकेचित्कचिद्भुजः एकस्तत्रनिरा
दरोयदिभवेदन्योभवेत्सादरो वाग्देवीवदनांबुजेसत
तिवैकोनामदीनोजनः ७ विद्यावेदास्तिकाविनावरा
कोटवस्वतो प्रकोप्यशानमाप्नोतिरामवामेतिकोतेना
न धनहीनो [illegible] नहीनस्तुधनंवाकस्यनिश्चले वि
याधनेनयोहीनःसहीनःसर्वकर्मसु ९॥इतिश्रीसभा

14

षितमुक्तावल्यां द्वियाप्रशंसनंनामाष्टमोमुक्तामणिः
कृतोप्यागतस्य घटते विगाढं क्वापि गच्छति गतिर्नश
क्यतेज्ञातुं वनस्य च धनस्य च १ धनेलब्धेनावकष्यन
पितथाप्यस्यनियतं विनाशेनाशेवा तनवमति वियोगो
ह्युभयथा म्रनन्यादः श्रेयान्किमुकथयपथ्योऽस्यविलु
योविनाशोलब्धस्यव्ययपतितवांनवतुदयः २ दायादः
स्पृहयंतितस्करगणा मुष्णंति वैभूभुजोगृह्णंतिकुल
मुत्कलय्य हुतभुग्भस्मीकरोति क्षणात् अंभः प्लावय
ति क्षितौ विनिहितं यक्षा हरंते भृशं दुर्वृत्तास्तनयानयंति
निधनं धिग्बह्वधीनंधनं ३ आपद्गतंहससिकिंद्रधना
न्धमूढलक्ष्मीः स्थिरानभवतीहकिमत्रचित्रं किंत्वंनप
श्यसिघटीजलयंत्रमस्या रिक्ताभवंतिभरिताभरिताश्च
रिक्ताः ४ इतिश्रीसुभाषितमुक्तावल्यांसंपत्तिचलाच
लत्वनिरूपणंनामनवमोमुक्तामणिः १ मायाहीनस्यपम
गलंबुजइतिसेवेहे नहीनंवचास्तिहेतिप्रभुतायथाकवि
जरूषेवाप्युदासीनतां नोजीवामित्वयाविनेतिवचनेवि
ज्ञेशयाणोमतं तन्मांशिक्षयनाथयन्मसुचितेकर्तेत्वयिप्र
स्थिते १ दारिद्र्यापहृतोयथाधननिधिं कोकोयथार्कप्र
भां कामार्तस्तरुणीमिवयापरिगतः सत्पुंजनंभोजनं स
क्षिप्तः सत्संगंवियोगविधुरोवत्सोयथामातरं तद्दैमतनं
ने

स्मु: ग्र: १५

स्मरामि मनसा मेलापकं इलेमं २ नित्यं वल्लभ यथा स्म
रंति शुनयो हंसा यथा मानसे सारंगाः स्फुटवल्लकीव
नभ्रुवो ध्यायंति रेवां गजाः ॥ युष्मद्दर्शनलालसाः प्रति
दिनं नित्यं स्मरामो वयं धन्यः कोपि सवासरो हि भविता
यत्रावयोः संगमः ३ यथा स्मरंति जीमूतं मयूरा ग्रीष्म
पीडिताः मराला पद्मिनीवृंदं तथाहं तव दर्शनम् ४
यथा स्मरंति गोवत्सं चक्रवाकी दिवाकरं सती स्मरति
भर्तारं तथाहं तव दर्शनं ५ इंदुं कैरविणीव कोकवनि
तास्वंभोजिनीवल्लभं मेघं चातकमंडलीव मधुपश्रेणी
वपुष्पाकरं माकंदं पिकसुंदरीव तरुणी प्राणेश्वरं प्रो
षितं चेतोवृत्तिरियं मम प्रियसखे नांदसूसकं वते ६
यालि यद्यपि सर्वजनीनं नीरं पुमेडिते स्मतेनैव हंसस्य मा
नसं मानसं विना ७ कुवनमिरमिवंडे पंकजानां कृष्य
शायशः मननानां न हि वलति हि मेत्री हृदनापि स्थिता
नो ८ प्रारंभगुर्वी क्षयिणी क्रमेण लघ्वी पुरा वृद्धिमती
रूपस्मात दिनस्य पूर्वार्ध परार्द्धभिन्नाच्छायेव मैत्री
लसज्जनानां ९ दुर्जनेन विभवविना या प्रियजनसंदेशि
नाः दिवाकयानि कथितान्यपि कथयंति सुखवनः पुनरपि
नामेवनान्येव १० यथोवेतनसा प्रीतिस्तयोर्हस्पयोरपि

नसामंदारणेक्कापिरविराजीवयोरिव ९ मनोभूमौज
ताप्रकृतिचपलायाविधिवशात्सवेवृद्धिंनेयाप्रवर
गुणंभुजप्रमविनी सदासंसेव्यातेस्मृति[illegible]गलितै
र्वाक्यसलिलैर्यथेयंनम्लानिंव्रजतिमरुडलास्तेहल
निकाप्रीतिर्लतेयंहृदयालवालजातन्तेहवावाम्
नसाविंशिभिः श्रुहृतिशंमिचनथाभिषिंच्यायथांज
सापल्लवशालिनीस्यात ९ इयंप्रीतिर्वल्लीहृदयभु
विदैवात्समुदितानथायत्नाद्दत्यामरुडलसरलायाय
वहुला यथैनांमस्फीतपिशुनजनदुर्वाक्यदहनोद
हत्वेनःप्रोषंव्रजतिनविरोणापिचयथा ९५ क्वेदोमं
डलमम्बुधिः क्वचिचविःपद्माकरःक्वस्थितः क्वाभ्रा
णांपटलंक्कवर्हिनिकरःक्वालिःक्वमालती ह
वप्रस्थितरसमहृंदमाविलंक्वाञ्चंसरोमानसंपयस्या
भिमतंस्वकर्मवशानोहरोपिनदुर्लभं ९ पतंगवेग
वन्प्रीतिःपामराणांदत्राणांभवेत् चोलमंजिष्ठ[illegible]व.
सतांप्रीतिरविनिम्मला ९ हीरेणाम्नगतेनादकायहिग
णादत्ताःप्रवालेविलाःहीरेतापमवेद्यतेनपयसा
व्याप्तमाकृप्णोरुनः गंत्रुपावकसन्मनसद्भूतत
प्राप्तमिवापदं प्रक्षेंतेनजलेनशाम्यतिमतामैत्रीपुन
स्वाटपी ९८ हृदयस्यापिनहृदयस्यायोवैमनसिवर्तते

मैव१

व१

सु॰ मु॰ १९

16

हृदयेयोनवर्तेतसमीपस्थोपिदूरतः १९ इतिश्रीसुभा
षितमुक्तावल्यांप्रीतिप्रवोढवर्गोनेनामदशमोमुक्ता
मणिः १० वयमेवपुरात्वंत्वमेवपुरावयं इदानी
मंतरंजातेत्वंत्वंवयंवयं १ हारोनारोपितःकंठेमया
विश्लेषभीरुणा इदानीमंतरेजाताःपर्वताःसरितो
द्रुमाः २ प्राणेशविज्ञप्तिरियंमदीयातत्रैवनेयादि
वसाःकियंतः संप्रत्ययोग्यस्थितिरेषदेशः करोय
दिंदोरपितापयंति ३ नीताःकिंननिशाःशशांकध
वलानाघ्रातमिंदीवरं किंनोन्मीलितमालतीसु
रभयःसोढाःकदंबानिलाः झंकाराःकमलाकरे
मधुलिहांकिंवामयानश्रुता निर्व्याजेविधुरेष्वभा
वद्दतिमांयन्नाभियत्नोभवान् ४ प्रस्थानेवलयैःकृ
तंप्रियसखैरस्रैरजस्रंगतं धृत्यानक्षणमासितंव्य
वसितेचित्तेनगंतुंपुरः यातेनिश्चलचेतसिप्रियतमे
सर्वेसमंप्रस्थिता गंतव्येसतिजीवितप्रियसुहृत्सा
र्थः किमुत्सृज्यते ५ गतेप्रेमाबंधेप्रणयबहुमाने
विगलिते निवृत्तेसद्भावेजनइवजनेगच्छतिपुरः
तदुत्प्रेक्ष्योत्प्रेक्ष्यप्रियसखिगतांस्तांश्चदिवसान्नजा
नेकोहेतुर्दलतिशतधायन्नहृदयं ६ इहहिविषमः
कामोवामस्त्वनंगकृतेनतेदिवसगणनादत्तस्था

येव्यापितहृदयो यमः त्वमपि वशगो मादृश्यार्थेवि
चिंतय पांथदेह किसलयतनुर्जीवत्येवं कथं भ्रमदा
जनः ७ आलिंग्यांगनवाटिकापविस्मरेद्धृतद्रुमं
मंजरीसर्पत्सोद्रपरागगलेपटरणात्कृंगीगणाशो
भिनीं मन्येसांतनुमनरीयपशाकलेनाच्छायवाला
स्फुटं कंठधांतनिरोधकंपितऊचाश्वासोद्गमं रोदि
ति ८ तन्मेमहाविरहवह्निशिखावलीभिरापांडुर
स्तननटेहृदयप्रियायाः तन्मार्गवीक्षणनिवेशि
नदीनदृष्टेर्नूनं कुमच्छमितिवाष्पकणाः पतंति
दिनोविनोदांतरितोहिनत्वं विनापुमायातिसगा
त्रिरात्रिः ९ इदंतमंतः स्वयवस्पकाचिच्छिवंस्मरंती
वसमापनिद्रां १० इतिश्रीसुभाषितमुक्तावल्यांप्रि
यविवियोगानिलं विनीविनोदवर्णनं नामेकादशोध्या
यः ११ संगमविरहवितर्के वरमिह विरहो न सं
गमोनाथाः संगे सैव तथैका त्रिभुवनमपि तन्मयं वि
रहे १ यदामेवोवरीवर्हिमरीसर्तिवमारुतः नी
लकंठेनगीतंनिमरीमस्मितदाप्रिये २ क्वचिज्झंगा
वः क्वचिदपितदांताडवमिवक्क विहाङ्गः क्रोडोक्त
नकूटजसौरभ्यसुभगाः क्वचिद्विहागांधाराः क्वचिद्दी
मस्त्रीकलरवः कण्ठकारश्रावणानवनितवपंकेरुह

मु॰ मु॰ १२

17

मुखि १ मधुकरमाकुरुशोकंविचरकरीरद्रुमेघ्रंकृ
न्छमेघवनान्तर्हितानदलिताकथंनुतेमालतीमि
लति ४ सौमित्रेननुसेव्यतांतरुतलंचण्डांशुरुज्जृम्भ
ते चण्डांशोर्निशिकाकथारघुपतेचन्द्रोयमुन्मीलति
वैसैतद्विदितंकथंनुभवताधत्तेकुरंगंयतःक्वासि
प्रेयसिहाकुरंगनयनेचन्द्राननेजानकि ५ आयाति
यातिपुनरेवपुनःप्रयातिपदांकुराणिविधुनोतिविधु
नोतिपक्षैः उन्मत्तवद्भ्रमतिकूजतिमुक्तकण्ठःकान्ता
वियोगविधुरःखलुचक्रवाकः ६ धारासिक्तस्थल
सुरभिनस्तस्त्वक्वसास्यवालेहृद्रीभूतंतवनतुमपि
मांपंचवाणःशिणोति नमांनेतासिविनाणायकण्ठे
वासराणिअक्षुःदिक्तंमत्कत्रविरलत्वनवासस्थापी
तपाति ७ इतिकान्तावियोगेभर्तृवचनानि स्तनेव्या
वयामिद्रुमन्दरसुविवृस्नावनोपिनयामसंनाघय
दिप्रदास्यतिविधिर्जीतिस्मरत्वंमम एकस्मिन्नपि
जन्मनिप्रियतमेज्ञानिस्मरत्वंकुतः प्राणाःपोथ्यम
मेत्वयाप्रचलिताकायापिजन्मैकतो १ एवंतंत
रेति भूतनिवहः स्तांस्तामवस्थामियातांयावद्वहिण
प्रणामपिबस्ताभूद्योपिभयादिति नहापीप्रपयस्त
दीयमकुवेत्रयोनिस्तदीयालयव्योम्नि व्योमन्तदीयवर्त्म

निधयातनमालक्ष्यंतेनिलः २ लाक्षालक्ष्मललाटपट्टम
नितांकेसरमुद्रांगले वक्त्रेकज्जलकालिमानयनयोस्ता
म्बूलरागं परं दृष्ट्वाकोपविधायिमंडनमिदंप्रेमास्थिरं
प्रेयसो लीलातामरसोदरेमृगदृशः श्वासाः समाप्तिंग
ताः ३ बाले बालमृणालकोमलभुजेमन्नालिमालाल
केलीलांदोलितलोललोचनयुगेतन्वंगियामोवयं इ
त्याकर्ण्यसगद्गदंप्रणयिनीनेत्रांबुधौतानना श्रोणीदी
पविहस्तांविवद्वदनातिःस्वस्वमोहंगता ४ सालक्तके
घातदलाधिककांतिरम्यंब्रीचदामनिकरारुणात्रु
वेच द्विनिभ्रमशंकपितयामृगनेत्रयायत्सौभाग्यविद्रु
मिवमूर्ध्नि पदं विरेजे ५ सूत्वंवामगरौविलोकयायनाड
स्यायकिंचिज्जहे निद्राव्याजमुपागतस्यसहसानिर्वर्ण्य
पत्युर्मुखं विस्रब्धंपरिचुंब्यजातपुलकामालोक्यगंड
स्थलीलज्जानम्रमुखीप्रियेणहसताबालाचिरंचुंबिता
नवेषविडंबकाघोमरुमार्गैरिवाधरः॥ कौतिकस्यनो
कांतेपिपासाकुलितंमनः १ इतिश्रीसुभाषितमुक्ता
वल्यांवियोगसंयोगयोरुपाख्यानंद्वादशोमणिः
विधिनायदनीदृशंकृतंहृदयंलोहमयंसखेममसह
नेतमसमेयमुष्यकैर्हृदयंतातविताडूताशानं १ राजेप्र
छेवनेवामःसीतानीतास्ततःपिता पकेकेंवमहतत्रुःरवे

सम्बुद्धानपि शोषयेत् २ मातर्यामिनि मे विधेहि करु
णां दीर्घा भवत्यर्थये भ्रातः संततमम स्थिरीभव विजेतातिः
शावेनंदय मायासीकृदयं रेवैकरूद्यां पूर्वंतमसस्क
ले सत्यं जीवते लक्ष्मोणा कृणामनाकंदेन यस्पंदनं ३
मे युंपातकिनो प्रयाति रजनी वीर स्पकंटस्पृशः प्रा
णां प्रपणतवानरावृपनेर्ड्ढि हि मे मजति रामोयाव
दिंदं विलप्य विरतस्तावत्समाभ्यागतो यातीतापिम
होषधीः कपिवरो थैर्यैणाधावंतरिः ४ सर्वे क्षयांता
निचयाः पतनांताः समुच्छ्रयाः संयोगा विप्रयोगांता मर
णांतं हि जीवितं ५ निरायावेथैर्यं कमिव शरणां यात
विनयः स्मरः कांतिवोडुं करश्च विवहादानपरता हृतं
सत्यं सत्यं व्रतत्तु करुणाकारक करुणा जगत्तानेषू त्वं
त्वपितनय लोकांतरगते ६ पुत्रो जानि विपत्तिभ्यो नाप
देशे खड़ः क्रियाः वत्सहन्ता सुमे धाभ्यां नाप दंपु ण्यपा
पयोः ७ भूयिष्ठा निमृता निवृवतिभजैर्भ्योभिरालिं
गपते वा विवृतनैदैवताषि भवनां कांतेनमेदोदरी हाले
वोदरं के भमौ क्तिकमणि स्रो मे मे मे कावली शिल्प
वाग्यमणिकस्पभवतोलं कें इ निद्रावरः ८ विपिना
न मय वैशा में न न्नमां काम व धेहि मंवना श्वनवापि
हि मं प्रायुद्धमेग जमभे पतनाय मंजरी ९ मामिनाम

हृद्यातिशर्वरीसहस्रमेवेनतडिद्विलीयते प्रमदाःपति
वत्मगाइतिप्रतिपन्नंद्विविवेतनेऽपि १० अथवामम
भागपविलसवादशानिःकल्पितपक्षेवधमा यदनेनत
स्तनेपातितःद्वयिनानत्समुपाश्रयालता ११ सृजति
तावदशोषगुणाकरं पुरुषरत्नमलंकरणंभुवः तद
पितत्क्षणभंगिकरोत्यसावहहकष्टमपंडितताविधे
इतिश्रीसुभाषितमुक्तावल्यांदुःखनिरूपणंनामत्रयो
दशोमुक्तामणिः १२॥ कृत्वानूपुरचारुतांचरणयोः
संयम्यकांचीमणिं वेणीमध्यनिपीडितान्यविजनेकिंचि
च्छ्वनिद्रायति कस्मात्कम्पासियावदास्मिवलितानावहि
पि घ्रेवितः काश्मीरीकुचकुंभविभ्रमधरः शीतांशुर
भ्युद्गतः १ अगान्यशीतद्युतिरात्मविंवंनिर्मायनिर्मा
यपुनर्विभर्ति अस्मात्भवत्याप्तलोचनायाःकर्णेन
धाम्नः सदृशंश्रियायाः २ नलिनंमलिनंविवृण्वतीस्व
पृतीमस्पृशंतीनदीवलाणे अपिवजनमंजनाकिंनवि
दधातिरुचिरांगडर्धियं ३ मधुतिष्ठतिवाचियोषितां
हृदिहालाहलमेवकेवलं अतएवहिपीयतेधरोहृद
यंमुष्टिभिरेवताड्यते ४ अस्माकंवनमंडलेप्रथमतः
पत्याकरः पात्यतेकांश्चिन्मंडलमध्यदेशविषयास्य
कामसहस्रप्रियः इत्यालोच्यकुचौपयोरुहदृशांजातो
मनीलाननौ नोनीवापिपराभवंविषहतेकिंनादृशा

१२

वृत्तौ ५ स्तनराजौ तथान्योन्यं मंडलीकृतौ यतौ
कर्त्तुं तथैतयोः संधिविधाता नैव शक्यते भुजंगमंग
लारंभकुंभाविव पयोधरौ कस्य नातिहृतौ तस्याः कर
पल्लवसंवृतौ ७ लावण्यामृतसरसीलीलोन्मरा
ज्ञिविमलकमलनयना कस्य न मन्मथदीप्ता विधि
नाकृतनेहृतं चेतः ८ नेत्रानंदभवः प्रमादवसनेर
स्याः कुरंगीदृशः स्तनेरयाः स्तनशैलमूलविगलत्
कालनापाशितः विस्तीर्णजघनस्थलीपरिसरेषा
मोहलीलाभर श्रांतः स्रोतकुरंगयास्य सिकृतःपं
वेषुवाणार्दितः ९ कुंदैर्वादविधीरनारतिपतेरानंद
कंदस्थली प्रामं कल्पफलं करस्थितमपि प्रस्याता न
रैविस्मृते विज्ञाता न मयाजडेन भ्रलकैरावेदिता
विह्वला वाष्पस्रोतगतं रंगभंगिविकलालीलानिधिः
प्रेयसी १० यन्ना निकृद्दृहृन्नेत्रविषप्रबंधयदृशीकृ
तस्मरविनाशनियंत्रितानि केषां न विस्मयकराणि
तिने विनीतानं विषप्रयाणिनयनानि विलोकितानि
मुखेंदुरनुभ्रवभ्रुगलं प्रयत्नपि मा रसुत्यलालीणां
रतिर्मुखयोः स्तनयोर्मध्यं नत्यजति पंचशरः १२
किं नेत्रयोरमृतनहृति रियं विधात्रा गाधा किमदृत
शरीरविपानलेखा संभावसारमभृद्विजगत्यवि
वेसेरन्नमेतदुपमर्पति पंकजाक्षी १३ यतस्याः स्त

॥

नभारभंगरभुरः पीनानितंबस्थलीमध्यंमज्जतिना॰
भिगातेयतितं नाभ्यांस्मरोल्लेटति येयंदेहिमनःपरा
गापतितारोमावलीवागुरा तत्किंभातिगतागतप्र
सतिनः किंवावि[illegible]धेयंमनः १४ आनंदकारिमदन
स्त्वरहर्षहारिपीयूषपंकपरिहासरसानुकारि प्रेम
प्रसारिपरमाभ्युदयानुकारिवामभ्रुवांमनसिकिं
नमनोविकारि १५ हर्षोल्लसत्कपोलयास्तनभर
आलोलयामालया नेत्रांभोरुहवक्रयापिबवलने
त्रोत्पलश्रांतया दृष्टेयंदनयाकुमंत्रिविषयैर्वेधान
भंगाकुलैः किंनस्यान्मदनेपिशुखितकरेव्याहृत्यले
खीकृतः १६ यत्प्रेमप्रसरः प्रसादमधुरः पीयूषर
सोल्लकः सांद्रानंदकरः स्मरज्वरहरस्तास्ताम्रकाः
रम्बुकः प्रातर्विह्वलयंतिनःस्फूतिपथ्यान्मुपा[illegible] निरी
हेमनः कृताकृत्यविचारनिष्ठुरकथासंबंधबंधछि
दः १७ तस्वेगीस्तनपर्वतादवतरद्भंगेवसागावली
रोमाली नवनीलनीरदरुचिर्जीताकलिंदात्मजा
नातेतीर्थमिदंस्मप्राणजनकंपज्ञानघोः संगमश्च
न्द्रोमज्जतिलोच्छनापहृतयेनूनंनलोकच्छलात् १८
इतिश्रीसुभाषितमुक्तावल्यांललनाश्रेणीनामप
ञ्चदशोमुक्तामणिः ॥ १५ ॥ यद्बालेयेपत्योनमयतिम

खेंजानविनयाहृदहाश्लेषेवाद्धपरेहृदतिगाढ्राणिति
भूतं नशक्तोमारख्यातेस्मिनमवसत्वीदननयनाक्षि
यानाम्पत्यनः प्रथमपरिहासेनववक्षुः १ गाढोश्लेष
विशीर्णांवंदनरजः पुंजप्रसंगादिय शय्यासंप्रतिको
मलीतिप्रस्तषत्यागेपिमांवहति गाढोहृग्रहदृवेमा
ऊलतयापादाग्रसंदर्शकेनाकृष्यावरमात्मनोपद
विंयस्तेननमसृस्तने २ करकिमलपंधुनाथत्वावि
मार्गनवामसीहिपतिममनोमालाशेषंप्रदीपशि
खांप्रतिस्पृगयतिमुहुः पत्नुनैतेविहसमममाऊला
सवतविरंतोरम्पातन्वीमुहुर्मुहुरीक्षते १ प्रहृतेनाहू
नाकिमपिकथयामीतिजनेसमीपेवासोनामव
सहृदयावादविहिना ततः कर्णोपान्तेकिमपिवदमा
ग्रायवदनं गरहीताधमिलेसनसविमयागाढम
धरे ध कांतेनल्पमुपागतेविगलितानीविः स्वयंव
धनादासोविश्लथमेवलाग्नाष्टनंकिंविमितंवस्थि
तं पनावन्सृखिवेम्याहृदंसमवशान्तस्यागमेयेपुनः को
सौकास्मिरतेतनरंकथयामितिवाल्यापिमेनस्मृतिः ५
श्रेमाहृप्रगल्ल्यामसमसंगृहोकराभ्याऊर्वौ व्यासके
नववनांशुकेकृतमथः संसमकमूलदर्पं नाभिमूलनिव
दचवाधिमयिक्रीडननास्याअया तन्वाकृष्णतिवात

वेष्टितशिखोनीतः प्रदीपः शमं ६ स्नातं तेऽजवधूटेन
तरुणाः साधुनोद्गमपुनेनिपपात उद्यतप्रियतमोर
सिहारान्तपष्ठहृष्टिरिव मौक्तिकवृष्टिः ७ भ्रमकालप
रिहाममजस्रं ततहृदयेनविदधे हृदयमेव धृष्टतारहसि
मन्त्रभुताभिर्निर्दयवमितैर्बलात्स्व ८ ईदृशस्य महतः
कथमेतल्लावण्यं मुरुरितीव वरेतेष्ठ स्तिप्रमागतमदर्शाय
हृदयांकोविदामजवतस्य महते ९ ग्रथितमुद्गुणधियितेहृ
दयेशवासमः स्पृशतिमानधनायाः वक्षवेणिकहता
धवतंत्रीभेडलः क्वणितवारुणकृते १० उत्तमध्यमकव
गृहमास्यन्त्रैवतिप्रियतमेहृदहृत्वा शङ्कयेव ग्रहहृमतो
नेजलिप्तिं तज्जयतिमानधनायाः ११ शांतेमन्मथतंतरा रेण
मृतेसमाव मालवतीवासीदाङ्गवनस्यपीनकुचयो
र्हारवक्रतोकुंडले विवोढुस्य ववीटिकोस्थवदनापाणौ
वणकंकणं लेविनिकेशपाशनिवयेषु कोहिवंधक
मः १२ लवंगककर्पूरस्रवासितांतरं तांहूलवक्रोष्ठस्त
खोदितनाथरं सुखांतरंयः पुरुषोनसेवतेमत्तांतरं तस्य
नवस्यजीविते १३ अपकृतवर्णाने नमंजलेनापनतैल
तूलीनांहूलतलीवमनंनरुणपः निग्मांशुनाथःकथि
तैःगणाध्यशारीविरणांशीतमेरसखोवरे १४ शीतांशुपी
तेसलिलेंसुगंधसुवेगवंशैवलिनीतटानि पाशीविरांणा

२४८

शीतकरः सरोजं ग्रीष्मेपि हर्षाय भवंत्यमूनि १४ कादंबि
नीकंदलिकाकदंबः केदारकंनाकुचकुंजमेव कस्तू
रिकाकेतकपुष्पगंधः कोकारवः प्रावृषि हर्षमूलं १५
इति श्रीसुभाषितमुक्तावल्यां कामविलासवर्णनेनाम
पंचदशो गुच्छः समाप्तः १५ ॥ मदिरापानमात्रेण बुद्धिर्न
श्यति देहिनां वैदग्ध्यं च धनस्यापि सौभाग्येनैव कामिनी
पापाकांदंबरीपानैर्विवशीकृतचेतसः जननीं हा प्रिया
यंति जननीयंति च प्रियां २ न जानाति परं स्वं वा मद्याद्वलि
तचेतनः स्वामीयति वराकां च स्वामिनं किंकरीयति ३
मद्यपस्य शवस्येव लुठितस्य चतुष्पथे मूत्रयंति मुखे श्वा
नो व्यात्ते विवरशंकया मद्यपानरसे मग्नो नग्नः स्वपिति
चत्वरे गुह्यं च स्वमभिप्रायं प्रकाशयति लीलया वारु
णीपाननोद्याति कीर्तिकांतिमतिश्रियः विचित्राश्चित्रर
चना विलुठंति मषाद्भवे ५ भूतार्त इव नरीनर्ति रारटीति स
शोकवत् दाहज्वरार्त इव च भूमौ वरीवर्ति लोलुठीतिच ६ उ
द्वंत्यपथ्यं गतैश्च्यं त्वग्दहयंतीं द्रियाणि च मूर्छामत्युग्रां प्रापयंति
हालाहलहलोपमा ७ मद्यान्मलीयते सर्वं त्राणां वह्निक
णादिव विवेकः संयमो ज्ञानं सत्यं शौचं दयाक्षमा ८ दंतैर्नं
तेन माद्यंति चनातं वनहृतं कृतं [illegible] सुरापानादिव द्विषां [illegible] वद
ति मद्यपः ९ गृहे वहिर्वा ग्रामे वा पथि [illegible] मूढधीः [illegible]

वेधाहिनिर्धूतोगृह्णानिलीयमघपः ११ नयनानन्दकरा
निर्द्धूणीयवचनानिस्खलयत्पदेपदे भ्रमतित्वयिबा
रुणीमदः भ्रमद्धानामधुनाविडंबना १२ रटन्गायन्
लटन्धावन्हसन्नुदन्नमुच्छ्वसन् क्वचित्तिष्ठतिमूकस्स
स्तापः पापकर्मवान् १३ इतिश्रीमद्भाषितमुक्ताव
ल्यांवैकल्यनिदर्शनंनामषोडशोमुक्तामणिः १६
किंमेमेव्यसमैवमाश्रयमेताननसंपतिहेतोः कुतः कोह
हिः स्वधियांचकेगगनगाः हृतंवाकिंस्रोतमो जायंतेश्र
क्लेनेर्गुणाः कतिवशीकर्तुंममर्णाम्बकेकोहेतुः सम
देनृणोक्षितितलेहा किंभूषणांभूतले १ अभिनवाम्बरा
नयः किंस्याद्गुणांवन्नदृयेनवनजंवैणीक्षितिभिर्भूषणां
स्यादायेनमहीत्रयेननफलेमध्यहृदयप्राणादं वोल्लने
वत्संगणांसुकृतमान्यन्यत्रसंबोधनंयेजातेनिभृयो
त्नमाः क्षितितलेतेषामहंकिंकरः १ कुवलयमक
स्मात्कस्मिन्समुत्पन्नेसर्वगांभुवनत्रयं भ्रत्रादेकथि
नेस्मोकेयोजानातिसपंडितः ४ नाद्यमहर्षोन्नत्वनित
दगमत्ववत्सः कुतोन्तत्वं नहिकथयामिकलापि
नमिहस्वबलापीप्रियेकोसि ५ इमःसंबोधनेकिंवि
दयतिकविणांकेरुवोग्रेभिषक्किं कानेमूल्याविष्णां
नरवरनरकंकोवधीदेवकं किंकेबावर्षासनमर्दु

स॰
म॰
२२

नमिहहरिणांकेच शिवनवाग्रैर्वध्याद्देकोविसर्प
न्विध्वयतितत्रमेदावाविप्रः ५ विभूषणांकिंज्ञव
मंडलानांकौ दरगुमाचंद्रममस्तुतंग्रीः किमाह
सीतादशकंठनीताहारामहादेववनांतमानः ६
कांतयाकांतसंयोगे किमकारि नवोढया अत्रापि
कथितं श्लोके यो जानाति स पंडितः ७ नानेन कथितः
पत्रालेखविलिखमसामत्तया नतेन लिखितो लेखः पि
न्हवानेन लंघिता पादैः पूर्वयमेपत्तिभर्तापत्नीप्र
लोदिता नत्तघाक्षयिता पादैभर्तारानेन लंघिता
कुवमंतिप्रियानित्यदानवारिविराजिताः अत्रमाव
निशयः कोपिपङ्कमपिनोस्यति ९ किमिभेस्मन्द्या
मासाहिपद्दिशांवादयंगतः गरुडः कोटयो नित्य
दानवारिविराजितः १० अपूर्वोयं मया दृष्टः कांतेक
मललोचने सोंतस्थो विजानाति सविद्वानेव संशयः
११ अष्टप्रहेलिका मदामदाममेकैकेनाभीनमग
णावली अत्र कर्त्तृक्रियाकमेवकर्मणामाशिको
विधिः १२ ग्रामो हंतव छिंदं तमिंदं तडीनानिव
कर्त्तृगनमिदं श्लोकं यो जानाति स पंडितः १४ गौरी
नरवरमाहपपस्पर्धया प्राप्तानिंदधौ हरापिगोपितः
कर्त्ता वषेणापिनष्टपयोन १५ के श्यामानंगतना पुका

22

६

पृं॰

दोर्दण्डस्मरगोन्नगः वेदथनकादेशगवेदेला सर्वर्थेनो
धरा: १६ कथंमेवोथ नराः सुग्रीवस्यवकाप्रिया तिर्ह
नाः किंवांछतिकिंकुर्वंतिमनीषिणः १७ वनेजा
तावनेस्यक्तावनेतिष्ठंतिनित्यशः पापहीनवसावेशपा
योज्ञानातिसुपंडितः १८ राघवस्यशरैर्वीरैर्घोरैरावण
मारवं ग्रन्थक्रियापदंगुप्तंमर्यादादशवार्षिकी १९ सं
ध्यावंदनवेलायांतडाकांतेद्विजोत्तमैः ग्रन्थक्रियापदं
गुप्तंमर्यादादशवार्षिकी २० नमध्येदीयतेदानंप्रति
ग्राहीनजीवति दानादेनरकंयातियोजनातिसपंडितः
वासनावासुदेवस्यवासितंभुवनत्रयं सर्वभूतनिवासी
तं वासुदेवनमोस्तुते २१ इतिश्रीसुभाषितमुक्तावल्यां
प्रश्नोत्तररत्नावलेर्नामसप्तदशगुच्छकःसमाप्तिः १ पहिरा
लुविशोत्तिष्ठवदमौनंसमाचर पदमाशाग्रहग्रस्तैः
क्रीडंतिधनिनोर्थिभिः १ भूपप्रपलवप्रांतनिवालेवाव
लंबिनी स्थैर्यसीमेवमत्वंतेसेवकास्तामपिश्रियं २ सा
भिप्रायपरोत्तस्यपरचित्तानुवर्तिनः स्वयंविक्रीतदेहस्य
सेवकस्यकुतःसुखं ३ लभंतेभूमिपर्यंतसमुद्रस्यापिवे
ष्टि नकंपंचिन्महीपस्यहंतांतकस्यकेनचित् ४ मौना
न्मूकःप्रवचनपटुर्वातलोजल्पकोवाधृष्टोधूर्तःप्रव
लतिपुनर्दूरतोयप्रमादीक्षान्त्याभीरुर्यदिनसहतेप्रायशो

२१

सु॰ सु॰ २२

23

नाभिज्ञानः सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यग
म्यः ५ नयनस्फटद्दयाडीश्वराणां मदनहाविवितर्हिमा
श्रुयंतः अपुनर्भवशोधनं शरीरं त्वपणामो वयमे नमः
शिवाय ननटान विटान गायकान परदेहनिवहधृदयः
नृपसद्मनि नामकेवयं स्तनुभारानमितान योषितः ७
सुरासवोन्नतो वसनेपनानो पाङ्गाण गणनोऽकन्दपः प्रजा
नां प्राणाहशीलस्तमतः कलानां मूलावपातीकठिनः
कठारः ८ अनुपासना विनाशाय प्रस्थानफलप्रदाः सेवा
नेमध्यभावेन राजा वह्निगुरुस्त्रियः ९ अतिपरिचयादव
ज्ञा संततगमनादनादरो भवति मलये भिल्लपुरंध्री चंद
नतरुमिंधनं कुरुते ९ भोगिनः कंचुकासक्ताः क्रूराः कु
टिलगामिनः नवेंद्रा मंत्रसाध्याश्च राजानः पन्नगा इव ९०
विषमाः कठिनात्मानो नीचानीचजनाश्रयाः हिंस्रैरनु
गता नित्यं राजानः पर्वता इव १२ शास्त्रं सुनिश्चितधियापरि
चिंतनीयमाराधितोपि नृपतिः परिशंकनीयः अंके
स्थितापि युवती परिरक्षणीया शास्त्रे नृपे च युवतौ च कु
तः स्थिरत्वं १३ उत्खातान्प्रतिरोपयन्कुसुमितांश्चिन्वन्ल
घून्वर्धयन्नल्पान्कंटकिनो बहिर्नियमयन्विश्लेषयन्संह
तान अत्युच्चान्नमयन्नतान्समुद्धरन्म्लानान्समुत्सेच
यन्मालाकार इव प्रपंचचतुरो राजा चिरंजीवति १४ मत्या

त्ताच परुषा प्रियवादिनी च हिंस्रा दयालुरपि चार्थप
रा च नित्य भूरिव्यया प्रचुरनित्यधनागमा च वारांगनेव
नृपनीतिरनेकरूपा ४५ निर्हंनमानिनां जीवः राजादीनां
मृतैः विषिणाः स्वजनानां जनैः `` मंतारौनतथा विना ४६
ग्राममेव वरण निर्भजनेमत्र षष्ठ विद्याविहीनमकुलीन
मसंस्कृतं च प्रायेण भूमिपतयो वनिता लतानाश्रयः पा
र्श्वगो भवति तं परिवेष्टयंति ४७ इति श्रीसुभाषितसुक्ता
वल्यां नृपमेव नो नाम अष्टादशो मुक्तामणिः ४८ पीतं
२० येन पुरंदरभवने स्त्री वा रिके लिसवलं मंदाराङ्गस्वकणा
मर स्मरभिस्वर्गापगायाः पयः पातुं पल्वलवारिषामव
वधूपा सर्वगाप्रोलसत्यं का ते किं तभेकाभिनमधुना हंस
किमाश्वासमति १ कुहोल्लूकनरवप्रपातविगलन्यतादि
वन्स्याग्रयं येनोत्क्रांतिपुरीषपुष्टवपुषस्ते केचिदन्ये द्वि
जाः येन स्वर्गतरंगिनीविमलनालेषेन संवर्धिता गंगाती
रमपि त्यजंति कलुषं ते राजहंसा वयं २ मत्कृते मेव पवि
त्रैभक्ष्यं काकस्य निर्मितं विधिना दुर्गंधपंकमलिनं शैव
लं राजहंसस्य ३ यद्यपि दैवनियोगात् जगति सरोजे कदा
अ० चिदपि [illegible]नं शार्करनिकरं किंकृकवाकुरिव [illegible] हंसः प्र विकिरतिनतु
पसवणमेव भक्षं मोनं वानचराजहंसस्य कटुरटतिंने
कटवती वाचाल[illegible] रवगोपत्र ५ कस्त्वं लोहितलोच

गं॰
स्तु॰
२४

24

नास्य चरणो हंसः कृतो मानसात् किं तत्रास्ति सुवर्णपंक
जवनान्यंभः स्वर्णसंनिभं मुक्तागर्भितशंखशुक्तिनिवहा
वैडूर्यरोहाः क्वचित्कुंदकाश्च पिसंनितत्र हि विवेकैराकर्णि
हीहीकृते ६ वकचटकचरत्वं या गिरिविनिक्वापि मान्देश्रुघ
फटितनितदिव्याहिटिमभंवनतटानि ३ हंसस्तमिसमरोजकुंजंग
भीरनीरैर्ललितगतिविरहं नीरेस्य ते राजहंसः क्रीडांक
रिष्यति किं यथविरमिषहंसः स्निग्धेलमतकलरवैः सुश
रीरवाचा कालाख्यमार्गपथिकेनवणीयमानमाश्रुजे
लेस्मपदिशोषसुपैति यत्र ७ इति श्रीसुभाषितसुक्काव
ल्यां हंसाष्टककथनं नाम पंकोनविंशो मुक्तामणिः १९
अलिरयं नलिनीदलमध्यगः कुमुदिनीकलकेलिम
हालसः विधिनिदेशवशात्समुपागतः कुटजगुच्छरसं
वद मन्यते १ येनामोदिनि केसरस्य निचये पीतं मधुस्वे
च्छया भ्रांतं येन मदप्रवालमलिने गंडस्थले दंतिनां
नीता येन निशा शशांकधवला पद्मोदरे शर्वरी सोयं
भृंगाश्च वाकरीरविटपे वभाति श्रुष्टिं कृतः २ ये वर्धिताः
करिकपोलमदेन भृंगाः प्रोत्फुल्लपंकजरजः सुरभीकृ
ताग्राः ते सांप्रतं विधिवशात्पयंति कालं निंबेषु वार्क
कुलमेषु वदैवयोगात् ३ ये वर्धिताः कनकपंकजरेणु
मध्ये मंदाकिनीविमलनीरतरंगभंगैः ते सांप्रतं विधि

सि॰

वशात्किलषट्पदौघायतन्नूवकस्यवद्दकुम्भलमाश्र
यंते ४ गुण्यगजावस्था चिंतामिमांवहन् किंगजमूथ
नाथयोगेवियोगविनिमीलितनेत्रयुग्मः पिंडंग्र
हाणपिववारिययोपनीतंदैवाद्भवेतिविपदःखल
सपदोपि ५ स्त्रीसंगतापविरहानलतीव्रतापसंतापि
तोगकरिपुंगवसंचयोकं यात्रासहस्रलिखितानि
ललाटपट्टेकोवातराणिपरिमार्जयितुंसमर्थः ६
गंडस्थलेषुमदवारिषुवद्धरागोमत्तभ्रमद्भ्रमरपाद
तलाहतोपि कोपंनगच्छतिनितांतवलोपिनागः स
त्मेवलेनवलवान्यविकोपमेति ७ पीतंयत्रहिमंप
यः कवलितायस्मिन्मृणालोऽजरालापोयत्रनिवारि
तस्तवरसायत्रार्दितस्यश्रमः तत्रस्यानिजलानिपाकि
लयतस्तंभाजिनीमध्यतः हृल्लान्स्तवनतः करीन्द्रभव
तोलज्जापिनोजायते ८ यदिकाकोगजेंद्रस्यमलंकिर
तिमूर्धनि कुलानुरूपंतत्तस्ययोगजोगजएवसः ९ इ
तिसुभाषितभद्रकहंसगजावस्थावर्णनंनामविंशोऽध्
यायः २० यःपृष्ट्वाकुरुतेकर्मपुच्छतेसद्धृदोगुरून्
नतस्यजायतेविघ्नः कथंचिदपिकर्मणि १ मानाद्वाय
दिवालोभात्क्रोधाद्वायदिवाभयात् योन्यायमन्यथाब्रू
तेसयातिनरकंनरः २ नतच्छस्त्रैर्ननागेंद्रैर्नहयैर्नपदा

सितमुक्ताव
ली॰

स॰
नृ॰
५५

25

त्रिभिः कार्यसंसिद्धिमायाति यथाशुश्रूषाप्रसाधितं ३ श्वेत
साटैर्नजटिलैर्निश्छिद्रैःस्नेहसद्गितैः मंत्रिभिर्धार्यते रा
ज्यस्तंभैरिवसम्मंदिरे ४ शिवस्याविष्टतानित्यं देहेनप
रिपालिताः केशाग्रपिञ्जरैर्नो वनिःस्नेहाः किंतुसेव
काः ५ जिह्वालौल्यप्रसक्तानां जडमध्यनिवासिनां मद्य
पानरतानां वनरकं नाग्रसंशयः हंहो मीननतेनोहंकि
मुद्धेथ किंव्यथमेवाततः क्षिप्तः किं वडवानलाम्बुल
किनः कस्मात्स्वभावादहं ६ स्तस्य सागरकन्यकाम्बुवश
शिखालोकेनेनाधिकप्रेयः कामजविन्दूनिक्तातिपदः
पौतिः शिवायास्तुवः ७ इष्टश्राम्यदमंदमंदगागि
ग्रावाणां कंडूयने निद्रालोकमथाकृतेर्भगवतःस्वा
सानिलाः पांतुवः यत्संसारकलाविवर्तनवशाद्वेलां
गतैर्नाभसा यातायातमतंद्रितं जलनिधेर्नाया पिवि
श्राम्यति ८ पातस्त्रीस्तनपत्रभंगिमकरीमुद्राकितो
वः स्थलो देवो वः मनगात्पतिमध्रुवधर्ववज्ञाज्ञवंद्वोदयः
क्रीडाक्रोडतनोर्नवेंदुविशदे दंष्ट्रांकुरे यस्य भूर्भाति

प॰

स्मपलयाविलुल्लतटोत्ववानैकमुस्ताकृतिः ९ वेव
हंडनखाग्रभेदविदलद्दैत्येंद्रवक्षःस्फुरद्रक्ताभिःकलपा
टलाङ्गनमठासंभ्रांतभीमाननः त्रियंकेवककठोरवो
पचटनासर्वापदवीभवद्विम्बातंगगणो वनाद्विस

नन्तं वैकुंठकंठीरवः १० स्फूर्जद्धोमममभ्रूनोपरि
भ्रूहद्भ्यालोलपादाम्बुजक्रीडाक्रान्तनिरस्तसमप
वनस्कंधाम्नबंधोहरिः वेदःपान्तजगत्सवामन
नवुर्यैनेंद्रविद्राविणो नीतः सोपिरमानलोदस्क
टीकोणाणियिवासंबलिः ११ किंदोर्भ्यां किमुकाम्र
कोपनिषद्राभर्गप्रसादेन किं किंवेदाधिगमेन भास्
त्तिभृगोर्वंशेपि किं जन्मता किंवानेनमहात्मनेत
पसापीडंकृतं तोपि वेद्विप्राणांकृतैतैतविस्मस्तश
घोवामस्यप्रभुस्तनवः १२ नाशिष्याकिमद्भवः किम
भवत्साप्रत्रिणिरिणकानाभूद्विस्मयंकामुके किमितिवः
प्रीणातनरामवपा विप्राणांप्रतिमेदिवंमणिगणोत्मि
णीदंडाहतो नाद्रीनां सममायमोपिमहिषाणां
भांसितोहाहितः भ्राम्यत्तंदवकेदवोदवदवीवाह
तिभिर्वारिधेः कल्लोलैरलमाकुलं कलयतो लक्ष्मा
मुरेवांभोरुहं डोलत्तकपालवसासमरादिक मितावीमा
समाकुंचिता क्रीडामंथविनामदृक्षकलिताःपौरिट
पः पांतवः १४ रेतोरक्तमयानमनिविघ्ननाविम
त्रसोदरापाणालोकेन कलेवराणिभजतोदेमा
द्वेप्रणाणियः मायागर्तेनियंत्रणानिघृणयानोत्मी
लपत्यसिणी निर्वीजप्रणिधानतत्पवमनिर्विघ्नेम

मू१

श्रा

म॰
मु॰
२६

26

वृद्धैस्तवः १७ प्रख्यातामपुरारातिजगतः प्राद्
दायोदयुतिः बलिकालद्दव द्विषादलयतादैत्येश्च
राणां किल कलीकल्ककलंकितः कलियुगे प्राग
वनोत्पद्यते कालप्याकमलाल्पपापविहृतो देवः
सवस्त्रायतां १६ ब्रह्मा स्तौति हृदैर्नमस्यति महस्रास्तः
प्रसूनावलीहस्तस्त्रिष्ठति चामैरकलयतः स्कः सिंधु
सूर्यात्मजे द्वारे सोप्यमरीवजोस्ति चिरमिष्टकायती
ह्रावतां नेदीयसकरोति सोत्तभवतां मम्पनये ध्रुजे
टिः १८ रक्षांहं वलयं परित्यजपट्टः कोयं बलिप्रक्
मः कौपीनं त्यजेदहिं त्वमम रत्नव्यापारमस्यानिके
हत्वड्ढांन रैवोपसंभवन्नवोलंसौनि कुंज्जो दरेतद्दा
णीमस्तवतप्रसंगाविकलः खंडेंडचूडामतिः १८ पम्बः
पार्वति नामकीर्तयन वेत्वां नाडयिष्या म्यहं कीडोभि
नमनिवशिवः स्फुटमिदं किं ते स्मशालस्पतिः नस्या
णः किमु कीलकोनहिपशुस्वामीहितोप्यागवां दो
लाखेलनकर्मणीति विजयागोर्यो गिरः पान्तु नः २१
रासोनामवभूवदंतबलवान्सोनेति पन्नोपि नवी
नांपववदीवनेनिवसतस्तस्याहदद्रावणः म्फवेस्यं
मथ्या तंनीतिनिजकण्ठाकुस्तोषयेणादामुखास्तौमिदे
कपबुद्वेदनवेंद्वेतुरिति व्याग्याति रः पान्तु वः २० ह्रणाके

गावगोपरागहृतया किंचिन्न दृष्टमयाकालेवः स्खलि
तास्मि नाथ पतितां किं नाम न नालंबसे एकस्त्वं विषमे
ष्वसन्नमनसां सर्वाबलानां गतिर्गोप्यैवं गदितः सलो
लमवव्रजाध्वेष्टे हरिर्वोऽवतात् २१ हृतकोपयामि नमदन
गरीमंगलरवानवाते कालेकाममजनि वनं ब्रमतिम
ति मदासीनां कांतम णि म नितिविख्यातमहिमा ह
नूमानव्याहः कपिंजलशिरोभूषणामणिः ॥ भूयो ह
स्ते ऊवीरघ्रऊ हतन वृगदां वत्स मागच्छ दैन्यं रेव निनी
रधीरोभव वरुणा घवानि मितेमा विषीद किं भ्रांतया
नकं पल्लतपश्यरं पं कीदृगस्माहृयंते पापावलाम
गालीमिति समितिसमा घ्वासपत्नीशिवानः २३ सप
वभुवनत्रयप्रथितमेयमः शंकरो विभर्ति वपुषा भु
ना विहकांतः कामिनी स्नेनेन किल निर्जितावय
शोनेंद्रियाः केपरे मयवयव मोहकोप्यनल मा हृतल
त्वगणात याति कंटतिलडमरुऊसुमंतनस निपल
वेद्मेन्द्रः किंचिदयल्लयोघ्यकलशो कानेजगाम्नोहने
चेंवत्वं वणराययशांति जनकानेचेत्यदेमंतनं हृलेत
न्मकरोति वस्निजगतां किं बलहृत्स्मादिभिः २५ इति
श्रीमभाषितमुक्तावल्यां श्रीपीवादनिरूपणं नामै
कविंशो मुक्तामणिः २१ गवलीन हलासीताहनागमे

क॰ मु॰ २८

27

ग्णानाङ्का पकः पापीयसो धर्मोयः श्रुणोति वा पठ्यते १
उर्ध्वोकोपि महीधरो लघुतरो दोर्भ्यां धृतो लीलया तेन
त्वं भुवनत्रयेपि विदितो गोवर्द्धनोद्धारकः त्वां त्रैलोक्य
यवंदथाभिकवयो स्वैश्वर्यधाश्रुष्यवन् किं वा माधवज
ल्पितेन बहुना श्रुण्वैर्यशः प्राप्यते २ सकलजनविभू
तिरनेकधा प्रियसमाजसमागमनोत्सवे त्वपक्षले ग
तता विमलं यशो भवति श्रुण्वतां फलमीदृशं ३
धर्मो जयति नाधर्मः सत्यं जयति नानृतं क्षमा जयति न
क्रोधो विष्णुर्जयति नासुरः ४ वने रणे शत्रुजलाग्निमध्ये
महार्णवे पर्वतसंकटे वा सुप्तं प्रमत्तं विषमे स्थितं वा
रक्षन्ति श्रुण्वानि पुराकृतानि ५ यद्देवो विषदेपि जन्मवि
षदं यया वदि कंठस्थनं यस्तो भाययमभंगं वेयदल्लेशीले
यदार्थं यशः यत्नात्रीगणावन्नभूर्यदमिता प्रजागति
र्यापरा यच्चाग्रविपुलं तदीशसकलं नवक्तिवलीफ
ले ६ सुतः सत्ववितः प्रिया सहचरी स्वामी प्रसादोन्नतः
प्राज्ञो मित्रमवंचनः परिजनो निःक्लेशले शमनः श्ला
घ्यो रूपचिरः स्थिरश्च विभवो विद्यापदानेस्त्वं त्वष्टे
विष्टपस्वामिनि त्वयि हरौ संपद्यते देहिनां ७ कोशांतः
पिपासवः सर्वस्य सदने ससायमानः पि प्रावी कंथा देशाव
नौ मलेनलमशानं पंथा वपं का विलः भार्या निष्ठुरभावि

णाग्रभ्रुरपि क्रोधान्मदृष्टिः मदा स्नाने शीतलवारिणा
नि महतो पापसंत्रूपान्तरे ८ इति श्रीमद्भाषितशुक्ला
वल्यां धर्माधर्मनिरूपणं नाम महाविंशो गुच्छामणिः
परिहृवननपरांगनानुषंगे वतयदि जीवितमास्तिवल्ल
भैवः इहपरहरिणीदृशान्तिमित्ते भुविदशकंदरमो
लयोल्लढेति १ मुवंश्लेष्मागारं तदपि च शशांकेन तु
लिते स्तनौ मांसग्रंथी कनककलशावित्युपमितौ
स्रुवन्मूत्रक्लिन्नं करिवरशुरस्पर्धि जघनं महोनिं
द्यं रूपं कविजनशतैस्तैर्गुरुकृतं २ वालामामियमि
त्युदंतीं इंदुवदनामानंदमुद्दीपयते नीलेंदीवरलोचनाए
ष्टुरुचोत्तीडं परीरप्स्यते कावामिच्छति काचपश्यति
पश्येमां मास्थि भित्ति निर्मिता नाथं वेदन किंचिदत्र मतनं
पश्यत्यमूल्यः पुमान् ३ कांतेत्युत्पललोचनेति विपुल
श्रोणीति गाढोन्नमत्पीनोत्तुंगपयोधरेति समुखांभो
जेति सुभ्रूरिति दृष्ट्वा माद्यति मोदतेभिरमते प्रस्तौति
विद्वानपि पुंस्त्वं शुचिवित्रिकां स्त्रियमहो मोहस्य दु
श्चेष्टितं ४ मुक्ताहारलतारणन्मणिमया हैमास्तले
कोहयो रागाः कुंकुमसंभवाः सुरभयः पौष्पा गिरि
श्राणजः वासश्चित्रदुकूलमल्पमतिभिर्नारीमहोकल्
लितं वाह्यांतः परिपश्यतां समतया नारीति नाम्नाहृतं

28

सतेविलोकनस्तुवनविलासपरिहासकेलिपरीरंभाः
स्मरणमपिकामिनीनामलमिहमनसोविकाराय १
मातृवत्परदाराणिपरद्रव्याणिलोष्टवत् आत्मवत्स
र्वभूतानियःपश्यतिसपश्यति मामतिः परदारेषुप
रद्रव्येषुमामतिः परापवादेमीजिह्वामाभूत्येनकदा
चन ८ सन्मार्गाचलनंविवेकदलनेपत्नातत्मल
नेगांभीर्यादमनंनसत्कार्यदमनंनीचत्वसंपादने महा
नावरणंत्रपापहरणंपापप्रथाहरणंधिक्ककेष्टप
रदारवीक्षणमपिनार्याकुलीनस्यकिं ९ प्रस्नवि
नानिलयंप्रलयंश्रियांस्पयशसांमाविभवंप्रभवंरुजां
सकलतनिर्दलनेकदनेष्टतेः परिहरेत्परवल्लभजं
रतं १० मदसंहरनेकदनेघृतेः सकलतमसंहरनेक
रणांश्रुतां परमधर्मसधर्मविपिवाडवनेनजनेपन्नजने
न्यवपुरतं ११ परदाररतेविगर्हणं सततंध्यायतियो
विशुद्धधीः परिभूयसत्त्वेनमनाक्षप्येपरमब्रह्मपदेल
भेद्धति १२ इतिश्रीसुभाषितमुक्तावल्यांपरस्त्रीसंग
त्यागवर्णनंनामत्रयोविंशोमुक्तामणिः २३ यधी
करोमित्रुवनंवपिरीकरोमि धीरंसवेतननंनयामि
कृत्यंनपश्यतिहितंनववःशृणोतिधीमानधीनमपि
नश्रुतिसंदधाति नाहंत्रव्रमगानघनस्वरपनिमंद्वांधं

त्रि.

व.

संजरतां.

हृदो छिन्नदेवो ब्रलशिरो वसिष्ठ तनयानाशानयकौ
शिकः विद्यावं न्यपि कीर्तिमं न्यपि मदावाबावदता
न्यपि श्रोसे यो रुष भूषणान्यपि कुलान्महतेमीशः
त्मणात् २ केयं माता पिशाचीकर्दह वचनं न को धातरः
केत्रकीटावं ध्यायेवं पुवगीः कुटिलविटसहृदे षि
तागानतपोमी ग्रागर्भं यावदेषां कुलमिदमाविलैनै
वनिर्मल यामिस्फूर्जेतः क्रोधवन्हे दयति विवर्ति
तावदंगे स्फुलिंगाः ३ क्रोधो मूलं क्रियाहानेः क्रोधः
संसारबंधने धर्मक्षयकरः क्रोधस्तस्मात्क्रोधं परित्य
जेत् ४ क्रोधांधकार विकटभ्रुकुटी तरंगभीमस्सम
ब्रुककरूणाहणावोद्धृष्टेः निष्कम्पनिर्मलपयोधिग
भीरधीरावीराः परस्पृविवादगिरः सहंते ५ ॥ इति-
श्रीसुभाषितमुक्तावल्यां क्रोधस्वरूपवर्णनं नाम
चतुर्विंशो मुक्तामणिः २४ उत्तमामानमिच्छंति ध
नमिच्छंति मध्यमाः प्रथमाः कलिमिच्छंति मानो हि मह
तां धनं १ धीराः कष्टमनुप्राप्य न भवंति विषादिनः
प्रविश्य वदनं राहोः किं नोदेति पुनः शशी २ सत्प
विजनेन विलसति धीरो गहनानि तरानि तिउंः रवानि
विषमेकेन नपीतं त्रिडव जितामहत्सैरमृतं ३ ए
कपवावगोमानी चिरंजीवतु चातकः नपयः पिब

म:
सु:
२५

५

29

तेवापिपावनेवाप्तुवंदरं ५ कूपोन्मस्यघटोन्यस्यरत्न
रत्नस्यपार्थिवपायंयतिपिवंत्यत्येमेवैतेममभागिनः
यद्यपिदैवनियोगात्सिंहः पतितोपिक्षुद्रेकूपे नदपि
वांछतिसततंकरिकुंभविदारणंमनसि ६ आपदर्थे
धनंरक्षेच्छ्रीमतांकुतआपदः कदाचित्कुप्यतेदैवंसं
चितोपिविनश्यति ७ रामोहेममृगंनवेत्तिनहुषोया
नेयुनक्तिद्विजान विप्रान्नेवसवत्सधेनुहरणोजाता
मतिश्चार्जुने घूतेभ्रातृचतुष्टयंचमहिषींधर्मात्मजो
दत्तवान्प्रायःसत्पुरुषोविनाशसमयेबुद्ध्यापरिही
यते ८ पाडेस्याराग्निरोगीभोगीपरिजनैःसह
शेतेस्त्रीवोढाराणोयोद्धाप्रचंगः पुरुषःस्मृतः यद्यपि
रटतिसरोषंमृगपतिपुरतोपिमत्तगजयूथः तदपिनकु
प्यतिसिंहोसदृशपुरुषेषुकः कोपः वंधनस्थोपि
मातंगाः सहस्रंभरणक्षमः अपिस्वच्छंदचारीचश्वाद
रस्यनदृश्यकः १० निद्रामीलितलोचनोमृगपतिर्याव
द्गुहांसेवते तावत्स्वैरमयंचरंतुहरिणाः स्वच्छंदसंचा
रिणः उन्निद्रस्यविधूतकेसरसटाभारस्यनिर्गच्छतो
नादेश्रोत्रपथंगतेहतधियांसंतन्नदीर्घादिशा ११ ह
स्तीस्थूलतनुःसचांकुशवशः किंहस्तिमात्रोंकुशः
वज्रेणाभिहताःपतंतिगिरयःकिंवज्रमात्रोगिरिः दी

येप्रज्वालितेप्रणश्यतितमः किंदीपमात्रंतमसस्तेजो
यस्यविराजतेसबलवान्स्थूलेष्वकः प्रत्ययः १४ यः
पराभवसेतमः स्थानंसंत्यज्यतेनरः तेनचेत्तुत्रिणी
मातामातावध्याकेनकथ्यते १५ दर्शितमध्येपिपातविधै
र्यंधस्मोभवेत्त्रथीराणां पुराणानशिवस्मिनिदाघेनितरामे
वोदितःसिंधुः १६ पादाहतंयदुत्थायमूर्धानमधिरोह
ति स्वस्थादेवावमानेपिदेहिनस्तद्वरंरजः १७ तंहित्वा
णापदानिगूस्मिमहीमुल्लेच्छयांतिद्विषस्तेवाणान्दश
पंचसंचस्मिनुनः शस्त्राणिशेषाणिते तेदेवीपतयस्त
नचविहितास्तेमानुषीणांपतिर्निद्रातेषुपुनःस्त्रतिस्य
घिकथंश्रीदेवनिर्मीयते १८ वर्णपितेकविभिर्भस्माणिव
सविंध्याग्निदावाटवी भ्रमद्भृंगनिशाकरभ्रमन्तयस्ते
भः किमामेफले मार्गप्रस्थपकारतत्परतयातंवर्ण
माकर्णय श्रीराजेंद्रवसंपरातलहदेवस्यकानिस्यकानि
नः १९ श्रास्मिंत्वंमोदहृंदधन्नितरुचि प्रेक्षमाणेन
विद्वेमाकाकव्याकुलोभूः स्वशिवस्मिनियतंकुवाले
प्रान्दधानः धनैमतेमकुंभव्यातिकरकरजग्रामवग्रा
ग्रजाग्रत् ग्रासव्यासक्तसुकाधवलितकवलोनस्यहा
मत्रसिंहः २० कार्येषुमंत्रीकरणेषुदासीस्नेहेषुमाता
क्षमयाधरित्री धर्मेषुपत्नीशयनेषुवेश्या षट्कर्मभिः

जनि

स्त्रीकुलमुद्वहंती २१ आदौ यमिपराकृतं वनिचयं वीणे
षुसाधारणी मद्भागे च सखी हि ते च भगिनी मंत्रेषु मंत्रप्र
दा रोगव्याधिषु रक्षिते च जननी प्राया समेकामिनी
संचिंत्यापि न विद्यते त्रिभुवने भार्यासमो बांधवः २२ चप
लं त्वरगं परिनर्तयतः पथिपौरजनान्विमर्दयतः
न हि ते भुजभाग्यभवो विभवो भगिनीभगभाग्यभगो
विभवः २३॥ इति श्रीसुभाषितमुक्तावल्यां नीतिदर्शी
नः पंचविंशो मुक्तामणिः २५॥ समाप्तोयं सुभाषि
तमुक्तावलिः